

A Hunyadiak és a Jagellók kora (1440–1526)

IRTA **FRAKNÓI VILMOS**

A MAGYAR NEMZET TÖRTÉNETE
NEGYEDIK KÖTET

*

SZERKESZTI
SZILÁGYI SÁNDOR

*

KIADJA
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R. TÁRSULAT
BUDAPEST
Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat betűivel
1896

Előszó.

A renaissance hatása a szellemi és politikai életre. Az újkor politikai eszméi. A democraticus irány diadala Mátyás királylyá választásában. Mátyás viszonya Európa fejedelmeihez. E kor történetének forrásai

A KÖZÉPKOR alkonya és az újkor hajnala esik abba a nyolczvanhat esztendőbe, a melyet a Hunyadiak és a Jagellók után nevez a magyar történetírás.

Ebben a rövid időszakban az emberiség történetének, a kereszténység megalapítása óta, legjelentékenyebb eseményei és mozgalmi torlódnak össze: az antik szellem ujjaszületése, a könyvnyomtatás föltalálása, Konstantinápoly eleste, Amerika fölfedezése, a protestantizmus föllépése. Ezen eseményeknek és mozgalmaknak a világot átváltoztató hatása természetszerűen nem érvényesült rögtön. A XVI. század első negyedében még sejteni sem lehetett, hogy Guttenberg, Columbus és Luther az államok alakulásának és a népek fejlődésének új irányokat vannak hivatva kitűzni.

De már a XV. század folyamán a népek életében és az egyének lelkében egyaránt megindul az átalakulás forrongása. Régi tekintélyek és intézmények meginganak; új eszmék törekednek uralomra; a társadalom alsóbb rétegei emanczipálni kezdik magukat; az egyén értéke és sulya gyarapodik; nagy tehetségek és erőteljes egyéniségek előtt mindenütt korlátlan működési tér nyílik meg; az egyház, a királyság és a mindakettőnek védpajzsa alatt megerősödött egyházi s világi aristocratia mellett egy új hatalom kezd fölemelkedni: a tömegek közszelleme.

A magyar nemzet, mely mai hazánkban megtelepedése óta folytonosan a nyugat-európai szellemi áramlatok sphaerájában élt, ezeknek hatását szervezete minden ízében most is átérezte.

A renaissance irodalmi és művészeti virágai az Alpeseken innen legelőször Magyarországon nyíltak. Az újkor politikai eszméi is korán hatották át itt a szellemeket.

Sőt bizonyos tekintetben az úttörő dicsősége illeti meg nemzetünket. A középkori fogalmakkal való szakítás merész, mondhatnók világra szóló tényét láthatjuk Hunyadi Jánosnak az ország kormányzójává, majd fiának királylyá megválasztásában. A XIV. század elején, az Árpád-ház kihalta után, a hatalmas Csákok, Németujváriak s a többi oligarchák ambíciója csak odáig ér, hogy az ország egy része fölött önkényes hatalmat gyakoroljanak, vagy hogy a koronát tetszésük szerint osztogassák; még nem gondolhatnak arra, hogy az ország kormányát saját kezeik közé ragadják, trónját maguk foglalják el. És másfél századdal utóbb a homályból, alacsony sorsból csak imént kiemelkedett Hunyadiakat állítja az ország élére a nemzet, magával sodorva az aristocriát, hatalmas külföldi uralkodókat utasítva el igényeikkel. Önkénytelenül a napoleoni korra kell a magyar történetírónak gondolni, mikor annak volt tanúja, mi nálunk a XV. század második felében történt: hogy molnárlegényből gróf és hadvezér, tisztartóból nádorispán, jobbágy fiából bíboros primás válhatik.

A jogosult büszkeség érzetével hirdethetjük, hogy ezen (modern kifejezést használva) democraticus irány diadalait vérözön nem mocskolta be.

Már ezen mozzanatoktól is kivételes érdeket és jelentőséget nyer az az időszak, a melynek küszöbéhez jutottunk. De nem kevésbé ragadják meg a figyelmet az emelkedés és hanyatlás, a dicsőség és gyász, a hazafias önfeláldozás és a hazát feláldozó önzés megrendítő váltakozásai, melyeket ez az időszak felmutat.

A Hunyadiak korának kezdetén magyar hadak a törököknek Ázsiába visszaüzését tüzik ki feladatúl, és merész előnyomulásukban a Fekete-tenger partjáig jutnak. A Jagellók letüntével az ország fővárosa a török hadak előtt ellenállás nélkül nyitja meg kapuit.

Mátyás király Bécsben tartja udvarát, és a Habsburg ház örökös tartományait meghódítja. Egy évvel halála után a német király Székes-Fejérvárt vivja meg és megalázó békefeltételeket szabhat.

Mátyás király fényezésével és gazdagságával egész Európát bámulatra ragadja, hatalmas fejedelmeket zsoldjába fogadhat, a brandenburgi választófejedelemnek, a mai porosz uralkodóház ősenek évi kegydíjt utalványozhat. Utódai saját asztaluk szükségleteire apró kölcsönöket kénytelenek fölvenni.

A magyar köznép, mely a kereszt jele alatt Nándor-Fejérvárt megmentette, hatvan évvel utóbb, ugyancsak a kereszt jele alatt, a pórlázadás iszonyainak színhelyévé teszi az országot.

Élénk világításban mutatja be ennek az időszaknak története, hogy a magyar méltó vezérekkel élén, nagy célok szolgálatában, az áldozatkészség sugallatait meghallgatva, a politikai hatalom, az anyagi jólét és a szellemi fejlettség mekkora magaslatára képes fölemelkedni; ellenben az eszmény cultusától elfordulva, önző érdekek és apró cselszövények békóiba verve, milyen mélyre sülyedhet!

E nagy eseményekben és tanulságokban bővelkedő időszakból a történeti emlékek gazdag készlete maradt fenn. Nemcsak a korábbi időszakokkal közös források gyarapodnak meg tetemesen, hanem egy új forrás is nyílik most meg a diplomatai jelentésekben.

Ugyanis a XV. század közepén a nemzetközi viszonyok olyan alakulást nyertek, a mely a diplomatai szolgálat szervezését lehetségessé tette és megkövetelte. Az államok közötti érdekkapcsolatok mind szorosabbakká váltak. Az uralkodók és köztársaságok most már nem elégedhettek meg azzal, hogy időnként valamely felmerülő fontos ügy elintézése végett küldjenek követeket más hatalmasságokhoz. Szükségét érzik annak, hogy bizonyos udvaroknál állandóan tartsanak követeket. Ezek pedig küldőikhez sűrűn intézik leveleiket, a melyekben az ország állapotáról, az uralkodók és a szereplő egyéniségek jelleméről, minden fontosabb eseményről és hírről részletes tudósításokat szolgáltatnak, a titkos rugók működését, a lappangó célzatokat földeríteni iparkodnak. Természetesen a diplomaták is ki vannak téve annak a veszedelemnek, hogy elfogultságuk, ítélőképességük fogyatkozásai, avagy a velük érintkező államférfiak ügyessége tévedésbe ejtsék őket. Ezért irataikat, csak úgy, mint egyéb történeti emlékeket, a kritika tüzpróbájának kell alávetni. De ennek daczára állíthatjuk, hogy a mióta néhány évtized előtt az európai kormányok liberalitása a diplomatai levéltáraknak ezelőtt féltékenyen őrzött kincseit föltárta, az európai történelem a XV. századtól kezdve új alakot nyert.

Magyarországban a római szentszék és a velencei köztársaság voltak az elsők, melyek a királyi udvarnál állandón követeket tartottak; példájukat később a császár, a lengyel és a nápolyi királyok, a ferrarai és milanoi herczegek követték. Ámbár ezen külföldi követek jelentései nagy részben elvesztek, maradványaik, a miket Róma, Velence, Modena, Milano és Varsó levéltárai megőriztek, mennyiségre és értékre nézve egyaránt jelentékenyek.

Sajnos, a régi magyar királyok budai levéltára nyomtalanul elpusztult. Az a reménység, a mit tápláltunk, hogy legalább romjait a konstantinápolyi Serail csarnokaiban fölfedezhetjük, meghiusult.

Szerencsére, a bécsi udvari levéltár, a mohácsi vész után létesült magyar királyi kamara levéltára, az egyházi és családi levéltárak, a mohácsi vést megelőző időkből is a köztörténeti vonatkozású okiratok és levelezések nagy tömegét tartották fenn.

A történeti anyagkészlet ilyenén gyarapodása következtében az újabb kor történetírója nem kénytelen többé a királyok tetteinek és a hadjáratok eseményeinek elbeszélésére fektetni a fősúlyt; a nemzet belső életének folyamatába is mind mélyebb pillantást vethet, politikai és culturai fejlődésének phasisaira mind nagyobb világosságot áraszthat.

Ettől fogva válik lehetővé, hogy a szó szoros értelmében a *nemzet* történetét nyújthadjuk, a legközvetlenebb források segítségével támaszkodhatva e nagy és szép feladat megoldásában.

I. FEJEZET.

I. Ulászló megválasztása.

A szabad királyi választás joga. A trónörökösödés elve Magyarországon. A helyzet Albert király halála után. Erzsébet özvegy királyné igényei a trónra. Országgyűlés Budán. III. Ulászló lengyel király jellemzése. Megválasztásának feltételei. Az országos küldöttség tárgyalásai. Kottaner Ilona ellopja a koronát. V. László születése. Ulászló megválasztása. A választás kihirdetése. Dominis püspök beszéde, Ulászló válasza. Erzsébet királyné és pártja. Albert osztrák herceg V. László gyámja. Erzsébet hiveinek magatartása

A NÉPEKET megillető jogok között egyik sem annyira természetes és egyszersmind jelentőségteljes, mint az, hogy uralkodójukat szabadon választhatják. És éppen ennek a jognak korlátozására vagy teljes feláldozására szánták el a népek a leggyakrabban és legkönnyebben magokat. Ezt az önmehtagadást az önfentartás ösztöne sugalmazta. Mert a fejedelem választásának korlátolatlan szabadsága belső bonyodalmakat és külső veszélyeket idézván föl, az állami élet békés fejlődésének válságos megzavarását vonta maga után; egyszersmind csorbitotta a varázst, a mivel szükséges volt a fejedelmi hatalmat környezni.

A magyar nemzet politikai érettségének kivételes nyilatkozatát látják abban a tényben, hogy már a honfoglalás küszöbén az örökösödés elvét Árpád fejedelem családjában megállapította.

Azok a szomorú tapasztalások, a miket a nemzet szerzett, a mikor Szent-István halála után ettől az elvtől önként eltért, és a mikor az Árpád ház férfi ágának kihalta után a királyválasztás jogával élni kényszerült: alkalmasak lehetnek arra, hogy a trónöröklés elvéhez való visszatérésre késztessek. Ez az irány annyira erős volt, hogy férfiú örökös hiányában az örökösödést kétszer a király leánygyermekére terjesztette ki.

Míg Franciaországban a nőket a trónöröklésből a törvény kizárta, a többi európai államok az örökösödési elv folyománya gyanánt a trón elfoglalására a nőket is hivatottaknak ismerték el. Angliában, Spanyolországban és Nápolyban a koronát több nő viselte.

A magyar nemzet szellemével és hajlamaival a nőuralom összhangzásban nem állott. Mikor Nagy-Lajos az ország rendeitől azt az ígéretet eszközölte ki, hogy leányát Máriát utódjául fogadják el, a királynő mellé férje királyul megválasztatott és megkoronáztatott; és Zsigmond után, a ki szintén fi-örökös nélkül hunyt el, a trónöröklés kérdése ugyanily megoldást nyert.

Albert királynak 1439 október 27-én bekövetkezett halála után félszázad alatt harmadizben fordult elő az az eset, hogy az uralkodó fiugyermeket nem hagyott hátra.

A helyzet nehézségét több körülmény növelte. Az özvegy királynét néhány hónappal ezelőtt, az 1439 tavaszán tartott országgyűlés az ország „természetes urnőjének” ismerte el, mint a kít „az ország, főképen a születés jogczimén, köztudomás szerint megillet.”¹ Ebből az látszott következni, hogy férje halála után a királyi hatalom teljessége rászállott. Ebben a nézetben volt ő maga, és voltak hivei közül számosan. A kormányt átvette, az uralkodót megillető összes jogokat gyakorolta, okleveleiben magát „az ország jogos örökösének” hirdette.²

De a királyné áldott állapotban volt. És elhunyt férje, kevéssel halála előtt, végrendeletet alkotott, a melyben úgy intézkedett, hogy ha özvegye fiút szül, ez Magyarországot, Csehországot és Ausztriát örökölje, Pozsonyban neveltessék, és nagybátyja, Frigyes osztrák herceg gyámsága alatt álljon.

Ez a végrendelete, mely Magyarországra nézve természetesen a kötelező erőt nélkülözte, azt a felfogását tolmácsolja, hogy a magyar király fiugyermek a korona természetes örököse; azzal pedig, hogy életben levő két leánygyermekére részére örökösödésjogot nem igényelt, azt vallja, hogy a leányágra a trónörökösödés nem terjed ki.

A királyné osztozott ebben a felfogásban, és úgy vélekedett, hogy ha fiugyermeket szül, az ő uralkodói hatalma megszűnik, és fia az ország jogos örökösévé válik. Ezért nem gondolt arra, hogy akár ő maga az országnak állandón uralkodója maradjon, akár egyik leánya emeltessék a trónra; hanem oda hatott, hogy az ország rendei a trón betöltése iránt való rendelkezést addig halaszszák el, míg gyermekét világra hozza.

Az ország rendei, kik az 1440-ik év első napjaiban Budán országgyűlést tartottak, két részre oszoltak. Számosan az elhunyt király és a királyné nézeteit vallották. De többségben voltak azok, kik sem a királynénak, sem esetleg születendő fiának trónörökösödési jogát egyáltalán nem ismerték el, s így nem tekintették magukat arra kötelezve, hogy a királyné szülését bevárják, hanem abban a meggyőződésben voltak, hogy a király halála után az utód megválasztása iránt haladék nélkül és korlátlan szabadsággal rendelkezhetnek; mivel pedig az ország belső békességének és külső biztosságának érdeke erős kéz kormányát igényelte, el voltak határozva, hogy olyan királyt választanak, a ki uralkodói kötelességeinek teljesítésére a kellő képességet bírja; a királynéval és párthiveivel szemközt mindössze arra az engedményre voltak hajlandók, hogy olyan uralkodót emelnek a trónra, a ki Erzsébetet nőül veheti.

Mindezeket a kellékeket egyesítette magában Lengyelország királya. III. Ulászló, Jagelló Ulászlónak, ki első házasságban Nagy-Lajos leányát bírta nőül, harmadik házasságából született fia, 1434 óta ült a lengyel trónon, és most tizenötödik évét töltötte be. Piccolomini Enea Silvio, a híres humanista, ki 1458-ban II. Pius névvel Szent-Péter székét foglalta el, úgy jellemzi őt, hogy az arcz szépségének és a testalkat épségének előnyeit nélkülözte ugyan, de ezen hiányokat nagylelkűségével és szellemének emelkedettségével feledtetni tudta; egyúttal megjegyzi róla, hogy magyar nyelven folyékonyan beszélt;³ a mi bizonyára szintén hozzájárult ahhoz, hogy a magyarországi rendek figyelme rá irányult.

De a legfőbb indító ok, a mi Ulászló király megválasztatását ajánlotta: a két ország politikai érdekeinek azonossága volt. Mindkettőt egyaránt fenyegette a törökök hatalmának terjeszkedése, és remélni lehetett, hogy egyesült erővel leküzdhetik a közös ellenséget. Ehhez járult az a körülmény is, hogy a szabadságszerető, alkotmányos jogai fölött féltékenyen őrködő lengyel nép uralkodójától a magyarok is saját törvényeik és szabadságaik tiszteletben tartását várhatták.

Figyelemre méltó, hogy a királyválasztás iránt folyt tanácskozásokban a történeti mult emlékei is előtérbe léptek. Az ország rendei hivatalos okiratban beszélnek el, hogy a gyűlésen több szónok nemcsak arra az előnyös helyzetre utalt, a mit Nagy-Lajos idejében Magyar- és Lengyelország egyesítése teremtett, hanem még korábbi időkre tekintvén vissza, arról is megemlékezett, hogy Szent-László uralkodása alatt a magyar és lengyel uralkodóházak rokoni összeköttetése mindkét államra áldást hozott.⁴

Az özvegy királyné és párthivei, miután a határozathozatal elnapolását kieszközölni sikertelenül igyekeztek, a túlnyomó többség akaratában megnyugodtak. Erzsébet beleegyezését adta ahhoz, hogy Ulászló a magyar trónra meghivassék,⁵ és a jelentékeny körülmönbség daczára, késznek nyilatkozott, hogy az ifjú uralkodót férjül elfogadja.

Néhány hónappal később a királyné azt hirdette, hogy hozzájárulását a magyar urak kemény szavakkal erőszakolták ki és hogy ő a félelem hatása alatt engedett; de éppen a kifejezések, a miket erről szóló okiratában használ, teszik kétségtelenné, hogy az országgyűlés az erőszak eszközeihez egyáltalán nem nyult.⁶

Az országgyűlés azonban, ámbár a megválasztandó személy iránt teljes megegyezés jött létre, a választást még sem hajtotta végre. Ugyanis Ulászlót Magyarország királyául elfogadni csak úgy akarta, ha ő a többrendbeli föltételeket, a mik eléje terjesztetnek, előlegesen elfogadja. Ezek a föltételek a magyar nemzetnek fontos politikai biztosítékokat nyújtani voltak hivatva.

A választás előtt köteleznie kellett magát Ulászlónak arra, hogy a koronázás alkalmával az ország jogainak, szabadságainak és szokásainak tiszteletben tartását, esküvel és

írásban fogadja; továbbá, hogy a törvényekhez alkalmazkodik, az egyházakat szabadságaikban és javaikban megoltalmazza, a jogérvényes jószágadományozásokat, névszerint azokat, a miket Erzsébet királyné tett, fentartja, az országot, külső ellenségeivel szemben, Lengyelország haderejével is védelmezni fogja, a magyar koronától elidegenített területeket visszaszerezni igyekszik, a hűtlenség miatt száműzötteknek a magyar urak hozzájárulása nélkül kegyelmet nem ad, Zsigmond király özvegyét, Cillei Borbála királynét az országba be nem bocsátja; a fő- és jószágvesztésre ítélt özvegy Garai Jánosnének meg nem kegyelmez.⁷

E szerint arról volt szó, hogy az ország a jövőendő királylyal valóságos szerződést kössön, s csak ezen szerződés megkötése után fogadja el uralkodójául.

Ezen szándék végrehajtására két olyan módozat kínálkozott, melyek más alkalommal gyakorlatban voltak: az országgyűlés Ulászlót azonnal királylyá megválaszthatta, úgy hogy a választás érvényességét a föltételek elfogadásától teszi függővé; vagy követek által tárgyalásokat indíthatott vele, s miután ezek kedvező eredményre vezettek, foganatosíthatta a választást.

De az országgyűlés egy harmadik, egészen szokatlan módozatot fogadott el. Biztosokat, követeket választott, kiket teljes hatalommal ruházott fel, nemcsak arra, hogy a nekik adott utasítás értelmében, Ulászló királylyal tárgyalásokat indítsanak; hanem arra is, hogy a mennyiben a tárgyalások kedvező eredményre vezetnek, őt az ország nevében azonnal királylyá válaszsák meg.

Ezen nagy horderejű feladat megoldása hat tagból álló országos küldöttségre bízott. Élére Dominis János zenggi püspök helyeztetett, bizonyára azért, mert a megelőző esztendőben mint pápai követ küldetett volt Lengyelországba, hogy Ulászló és Albert királyok között a megzavart békét helyreállítsa,⁸ a mely alkalommal ott köztiszteletre tett szert. A küldöttség többi tagjai az ország legelőkelőbb zászlós urai voltak: Thallóczi Máté Horvátország, Dalmácia és Szlavónia bánja, Báthori István országbiró, Perényi János tárnokmester, Pálóczi László főajtónálló és Marczali Imre főasztalnok.

A megbízó levélben, a melyet „Magyarországnak a budai országgyűlésen egybegyűlt főpapjai, fejedelmei, grófjai, bárói, vitézei és nemes előkelői” 1440 január 18-án állítottak ki, a magyar koronának Ulászló király részére való felajánlásáról nyíltan említés nem történik. A biztosok arra kapnak felhatalmazást, hogy a „nekik átadott utasítás értelmében”, az egész ország és összes alattvalói nevében, Lengyelország királyával és rendjeivel „békét és egyességet” hozzanak létre. Az ország rendei viszont kötelezik magukat, hogy a biztosoktól kötendő egyességet elfogadják és jóváhagyják.⁹

Az ország biztosaihoz a rendek sorából többen önkényt csatlakoztak, hogy a tárgyalásokat figyelemmel kísérik és a királyválasztás ünnepélyességén jelen legyenek: Ország Mihály, Bánfi Pál, Szentmiklósi Pongrácz, Rozgonyi Rajnáld és más urak, úgyszintén a Lengyelországgal határos királyi városok: Kassa, Bártfa és Lócse küldöttei.

Ezek, fényes és számos kísérettel, január végefelé érkeztek Krakóba, hol ünnepélyes fogadtatásban részesültek. A tárgyalások a királylyal azonnal megindultak, de hosszúra nyúltak, mivel a lengyel urak egy része a meghívás elfogadását, a mi uralkodójuknak Lengyelországból való távozását maga után vonná, ellenezte.

Időközben Erzsébet királyné a budai országgyűlés megállapodásához való hozzájárulását megbánván, újból azzal a gondolattal kezdett foglalkozni, hogy azon esetre, ha a születendő gyermek fiú lesz, ennek részére a magyar trónt biztosítsa, s e végből bátor udvarhölgye, Kottaner Ilona által a szent koronát Visegrádról titkon magához szállíttatta. Mikor pedig február 22-én csakugyan fiugyermeket szült, a kinek a keresztségben László nevet adott, azonnal futárt küldött Krakóba az országos biztosokhoz azzal a rendelettel, hogy a tárgyalásokat szakítsák meg.

De László születése és az Erzsébettől érkezett felszólítás az egyesség létrejöttét nemhogy megakadályozta volna, hanem inkább siettette.

Ulászlót és a lengyel urak többségét a nehézségek és bonyodalmak eshetősége sem ingatta meg abban a meggyőződésben, hogy a két birodalom szoros frigye mindkettőre és a kereszténység közös érdekeire nézve nagy előnyöket ígér, a melyeket elutasítani nem szabad. Ulászló tehát a magyar országgyűléstől megállapított föltételeket mind elfogadta. Mire, márczius 8-án, a magyar biztosoktól, Magyarország összes rendének nevében, Magyarország királyává megválasztott.¹⁰

A választás ünnepélyes kihirdetése végett, a királyi udvar és a magyar urak a székesegyházba vonultak. Itt az országos küldöttség vezére, Dominis püspök, ékes latin beszédben „a Magyarország rendeitől nyert meghatalmazás alapján, és Erzsébet királyné megegyezésével”, Ulászlót fölkérte, hogy „a magyar királyság népeinek és országainak uralmát és kormányát vállalja el”.

Ulászló király röviden válaszolt. „Ő – úgymond – hazájának trónjával meg van elégedve, és idegen országok birtokára soha sem sóvárgott; de nehogy az isteni gondviselés végzéseinek ellenszegülni látszassék, a mindenható Isten, a boldogságos szűz és minden szentek dicsőségére, a hívők oltalmára és a hitetlenek megsemmisítésére, a felajánlott országot elfogadja.”¹¹

Még az nap Ulászló két oklevelet állított ki. Az egyikben kijelentette, hogy a választást az ahhoz kapcsolt föltételekkel elfogadja, és a koronázás előtt az országgyűléstől kívánt kötelező nyilatkozatot eskü alatt megteszi és okiratba foglalja. A másikban magát arra kötelezi, hogy a koronázás előtt Erzsébet királynéval házasságra lép, neki uradalmaiban, udvari emberei megválasztásában és leányai kiházasításában teljes szabadságot enged; fiát Lászlót Csehország és Ausztria megszerzésében támogatja, és arra az esetre, ha ő maga fiugyermek nélkül talál meghalni, Lászlónak a magyar trón örökségét is biztosítja. A mindkét oklevélben elvállalt kötelezettségek lelkiismeretes megtartásáért a lengyelországi főpapok és urak kezességét vállaltak, s erről szóló nyilatkozatukat Ulászló oklevelei alá iktatták.¹²

Viszont a magyar országgyűlés küldöttei a következő napon kiállított oklevelükben kinyilatkoztatták, hogy Magyarország rendei nevében, Erzsébet királyné beleegyezésével, Ulászlót Magyarország királyává megválasztották, s hogy a megválasztott király május utolsó napján, a szokott helyen, az ország koronájával megkoronáztatván, az ország pecsétje alatt kötelező ígéretet fog tenni, hogy Magyarországot a lengyel királyság haderejével, Lengyelországot pedig a magyar hadsereggel, minden ellenséges támadás ellen megoltalmazza.¹³

A mely ígéret a két ország között az uralkodó közösségével létesült szoros szövetséget szentesítette.

Ezeknek elintézése után az országos biztosok közül ketten, Thallóczi Máté és Marczali Imre Magyarországra visszatérvén, Komáromban Erzsébet királyné előtt megjelentek, és a történt megállapodásokat tudomására hozták. De a királyné sulyosan érezte velök neheztelését a miatt, hogy utasítása ellen vétettek, s őket azonnal fogságba vetette, egyuttal kijelentette, hogy Ulászló megválasztását érvénytelennek, ellenben a saját fiát Lászlót, az ország törvényes örökösének tekinti.

Támaszt keresve férje családjában, a Habsburg-házban, fia fölött a gyámságot, és míg ez tizenhatodik évét eléri, az osztrák herczegség kormányát Albert herczegre bízta.¹⁴ De neki Magyarország kormányára befolyást engedni nem szándékozott. El volt határozva, hogy Magyarországon az uralkodói jogokat fia nevében maga fogja gyakorolni. Erre magát, mivel az ő örökösödési jogait az ország rendei atyja életében, majd 1439-ben is elismerték, hivatottnak tekintette, a nélkül, hogy újabb országgyűlési határozatra volna szüksége.

Ezen felfogásban megerősítették őt hivei, kiket a legkülönfélébb indokok csoportosítottak körüle. Anyai nagybátyja, Cillei Frigyes gróf és ennek fia Ulrik, mindketten

kényuralmi hajlamaik és nagyravágyásuk kielégítését remélték rokonuk uralkodása alatt. Szécsi Dénes esztergomi érseket, a győri és veszprémi püspököket, Ujlaki Miklós bánt, Garai László visegrádi kapitányt és pártfeleiket kétségkívül az a meggyőződés vezérelte, hogy az osztrák házzal és a német birodalommal való benső kapcsolat az országra nézve nagyobb előnyöket biztosít azoknál, a melyeket a lengyel király egyénisége és országa nyújthat.

Ekként a reménység, hogy Ulászló és Erzsébet házassági frigye minden érdeket kielégíthet, eltűnt. Választani kellett a daliás Ulászló és a gyermek László, a lengyel és a német szövetség között. A nemzet a politikai nézetek, a családi összeköttetések és hagyományok, de a személyes érdekek sugallatai szerint is, megoszlott a két irány, a két párt között. A mint Erzsébet királyné magatartásának és hivei fenyegető készülleteinek hire Lengyelországba eljutott, a lengyel urak köréből újból fölhangzott az óvatosság tanácsa, hogy Ulászló a magyar trón elfoglalásának gondolatával hagyjon föl. Ezen tanács ellen a leghatározottabban egy főpap szólalt föl: Olesnicki Sbignew krakói püspök, ki úgy nyilatkozott, hogy ő a maga részéről készebb egész vagyont, sőt életét is feláldozni, mint nemzetére a visszalépés gyalázatát háritani.¹⁵ Mire a lovagias ifjú király szintén kijelenté, hogy szavát, a mit a magyar rendeknek adott, megszegni nem fogja.

1. Fejér, Codex Dipl. XI. 257. V. ö. Schönherr Gyula, Az Anjou-ház örökösei. A Magyar Nemzet Története, III. 619.
2. 1440 február 15-én az adó behajtása iránt „auctoritate regia, qua pro nunc, uti heres huius regni legitima, et ad quam totius regalis potestatis plenitudo condescendit, fungimur”, rendelkezik. Az oklevél eredetije az országos levéltárban.
3. Katona, Historia Critica. XIII. 78.
4. Katona, id. m. XIII. 73.
5. Erről oklevelet is állított ki, a melyre az ország rendei 1440 július 17-iki nyilatkozatukban hivatkoznak. Katona, id. m. XIII. 93.
6. Erzsébet 1440 június 2-án Frigyes római királyhoz irt levelében írja, hogy az urak „menigermall hertiglich und swerlich an uns khomen sint und begert haben”; és hogy ő „vor grosser besorgniss” engedett. A levél egykorú másolata a bécsi udvari levéltárban.
7. Ezen föltételeket Ulászló tényleg elfogadta, mint az 1440 márczius 8-án kiállított okiratából látható. Katona, id. m. XIII. 27–30.
8. Az erre vonatkozó okiratok napvilágot láttak a krakói akadémia kiadványában, melyet alább ismételtén idézünk: Monumenta mediaevi historica res gestas Poloniae illustrantia. Tomus XII. (Krakó, 1891.) 386–99.
9. A tizenhárom függő pecsétellátott megbízó levél eredeti példánya a moszkvai állami levéltárban őrzetik. Ki van adva az imént idézett okirattárban. 409–411.
10. Hogy csakugyan formaszzerű választást vittek véghez, a leghitelesebb történeti emlékek kétségtelenné teszik. Ulászló maga 1440 márczius 8-iki oklevelében írja, hogy az országgyűlés küldöttei Krakóban megjelenvén „post exactam... deliberationem, nos desiderio unanimi et voto Concordi in suum dominum et regem regni Hungariae praefati nominaverunt et elegerunt.” És magok a biztosok 1440 márczius 9-iki okiratukban írják: „juxta praetactam nobis traditam informationem ea, que peragenda erant... concludentes, die hesterna, vigore mandati nobis traditi, ... Uladislau... in siusdem regni Hungarie... regem et dominum rite elegimus.”
11. Dlugoss János feljegyzése. Ez, sok éven át a krakói püspök titkára, majd krakói kanonok, Lengyelország történetét a legrégebb időktől a saját koráig megírta. Munkájának az a része, a melyben a saját kora (1440–1470) eseményeit, mint azok tanuja, gyakran részese, beszéli el, ezen kor történetének leghitelesebb forrásai közé tartozik. A munkát új kiadásban közrebocsátotta Zegota Ignác, Dlugoss összes művei (Opera omnia) X–XIV. köteteiben. (Krakó, 1876.)
12. Az egyiket kiadta Katona, id. m. XIII. 23–31. A másik megjelent Chmelnél, Regesten K. Friedrichs IV. nr. 8.
13. Az 1440 márczius 9-én kelt okirat Katonánál, id. m. XIII. 37–40.
14. Erzsébet királynénak, 1440 ápril 10-ikén Bécs városához intézett értesítő levelét közli gróf Teleki József, Hunyadiak kora, X. 81.
15. Ezt Dlugoss kanonok, ki ekkor környezetében volt, beszéli el Magyarországból irt egyik levelében. Monumenta, id. h. 417.

II. FEJEZET.

A nemzet megosztása I. Ulászló és V. László között.

Ulászló Magyarországra jön. Az ellenpárt műveletei. V. László megkoronázása. Hédervári Lőrincz. A két párt alkudozásai. A Cilleiek elfogatása. A rendek gyűlése. Garai László fogságba vették. Ulászló megkoronázása.

Szécsi Dénes primás elpártolása. Erzsébet szövetségesei. Giskra János. Cillei Ulrik. Sikertelen egyezkedési kísérletek. Murád szultán hatalmi terjeszkedése. Hunyadi János érdemei. A szentimrei csata. Kemény Simon önfeláldozása. A tövisi és szentimrei templomok alapítása. Ütközet a vaskapui szorosnál. Cesarini Julián békitési kísérletei. Békekötés Erzsébet és Ulászló között. Erzsébet halála. Frigyes római király beavatkozása.

Fegyverszünet Ulászló és Giskra között

Ulászló jelentékeny haderő élén, 1440 április 21-ikén lépte át Magyarország határait. Késmárkon és Eperjesen több napig időzött, és május 15-ikén, pünkösöd vasárnapján vonult Egerbe, a melynek püspöke, a vitéz Rozgonyi Simon nagy fénynyel fogadta.

De ugyanezen napon az ellenpárt is nevezetes lépésre szánta el magát. A királyné a három hónapos csecsemő fiát Székes-Fejérvárt Szent-István koronájával megkoronáztatta. A szertartást az arra hivatott Szécsi Dénes esztergomi érsek, Veszprém és Győr főpapjától környezve, hajtotta végre. A jelenlevő világi urak sorából Cillei Ulrik gróf, Ujlaki Miklós és Garai László bánok voltak a legelőkelőbbek. A koronázást királyválasztás nem előzte meg; mert azok, a kik László körül csoportosultak, azt vitatták, hogy Albert király fiát a trón az örökösödési jog alapján illeti meg.

Ellenben mindazok, kik Ulászló pártján állottak, László megkoronáztatásában az ország királyválasztási szabadsága ellen intézett merényletet láttak. Az Ulászló kíséretében levő Dlugoss lengyel kanonok egyik levelében olvassuk, hogy leginkább az esztergomi érsek eljárásában botránkoztak meg, „a ki, ámbár jogtudós, a nép és az urak hozzájárulása nélkül ilyen példátlanul álló dolgot vitt véghez.”¹

Míg az ország első főpapja a gyermek László pártjára állott, az ország első világi zászlós ura, Hédervári Lőrincz nádor nem kisebb szolgálatot tett Ulászlónak azzal, hogy Buda várát előtte megnyitotta. Itt azután fölkeresték őt Erzsébet királyné követei, azzal a felszólítással, hogy őt és fiát az ország birtokában ne háborgassa. A király nevében a krakói püspök azt a választ adta, hogy uralkodója, ámbár a magyar országgyűlés meghatalmazott küldötteinek meghívására jött, mivel szemei előtt a kereszténység java és nem hatalmának gyarapítása lebeg, nehogy az egyenlenség a törökök hasznára váljék, jogához nem ragaszkodik, hanem kész az ügyet az ország rendjeinek itéletére bízni, a kiknek végzésében meg fog nyugodni.

Erzsébet követi ezen nyilatkozatért köszönetet mondtak, és ígérték, hogy az indítvány elfogadására urnőjüket rá fogják birni.²

Mindazáltal Erzsébet az ajánlatra rá nem állott, fiának jogait és érdekeit a tárgyalások esélyeinek kitenni vonakodott. Mivel pedig Győrött, hol ekkorig tartózkodott, magát biztonságban nem érezte, itt Cillei Ulrik grófot erős német és cseh őrséggel hátrahagyván, fiával Pozsonyba tette át lakhelyét, a hová a szent koronát is magával vitte.

Ennek daczára Ulászló abban az elhatározásában, hogy közte és csecsemő vetélytársa között a választást az ország rendjeire bizza, megmaradt. Junius 15-ikén biztosító okiratot bocsátott ki az összes rendek részére, azzal a kijelentéssel, hogy mindazok, a kik az országos tárgyalások végett Budán tizenhárom nap lefolyása alatt megjelennek, itt tizenhat napon át szabadon tartózkodhatnak, és innen bárhová bántatlanul távozhatnak, a mely idő alatt összes birtokaik is támadástól és kártételtől meg lesznek óva.³

Ezt az okiratot a király környezetében levő magyar és lengyel urak is, mint kezesek, pecsétükkel látták el. Az előbbiek között a zenggi, boszniai és szerémi püspökökkel, a nádorral, Thallóczi Máté bánnal, Perényi János, Marczali János, Pálóczi László, Thallóczi Frank és Ország Jánossal találkozunk.

De egyidőben a bölcs méltányosság és a nemzeti akarat iránti tisztelet ezen nyilatkozatával, a király és az őt környező urak az erély és határozott föllépés tényeivel is hatni kívántak. Cillei Ulrik ellen, ki Győr várából Ulászló és hivei ellen nyílt harcot indított, magyar és lengyel csapatok küldettek. A fővezérletet Rozgonyi Simon egri püspök vette át, a ki Ulászló ügyét lelkesedéssel és áldozatkészséggel karolta föl.

Mig Ulászló hadai Győr városát vívták, Cillei a győri püspök kíséretében megkísérlé a menekülést. De mindketten Rozgonyi csapatainak kezeibe kerültek, és Budára vitettek. A király kimérettel és figyelemmel bánt velük, hogy őket a maga pártjára vonja és az Erzsébettel való kibékülésre közbenjárókul használhassa.⁴

A két Cillei gróf, apa és fiú Ulászlót királyuknak elismerték, hűséget fogadtak neki, kötelezték magokat, hogy őt segíteni és támogatni fogják; a koronához, egyházakhoz és magánosokhoz tartozó várakat, a miket hatalmukba ejtettek, rövid határnapig visszaadják. Igérték, hogy Erzsébet királynét rábirják, hogy Ulászlóval egyezsége lépjen, és ha igyekezeteikben célzott nem érnek, ő ellene is a királyt segíteni fogják.⁵

Ezen fontos eredménynek és a király tapintatos magaviseletének hatása alatt az ország rendei a kihirdetett gyűlésre nagy számban sereglettek egybe. Megjöttek Szécsi Dénes primás, ki egy hónap előtt Lászlót megkoronázta, a veszprémi püspök, Ujlaki Miklós és Garai László, kik a koronázáson jelen voltak. És megjött, ekkor még szerényen másod sorban állva, Hunyadi János szörényi bán is, ki Ulászló rövid uralkodói pályájára annyi fényt és gyászt volt hozandó, és a ki, ámbár Erzsébet atyja és férje iránt hálára volt lekötve, ámbár a nő és a gyermek uralma alatt az önálló tevékenység, a hatalom és emelkedés biztosabb kilátásai kecsegtethették: az ország érdekét szem előtt tartva, Albert halála óta Ulászló pártjának buzgó hive vala.⁶ A köznemesség és a városok polgársága is tömegesen jelent meg.

Mindnyájan egyértelműleg „Magyarország egész közönségének” nevében (tota communitas regni Hungariae) a megbízásukból törvényesen végrehajtott királyválasztást helybenhagyták, Ulászlót királyuknak és uruknak elismerték, és egyenként, a feszületre tett esküvel fogadták, hogy őt vetélytársai ellen, névszerint azok ellen, kik őt Magyarország trónjának elfoglalásában akadályozzák, teljes erejükkel támogatni fogják; egyuttal Albert király csecsemő fiának az ő akaratuk ellen történt megkoronáztatását érvénytelennek és semmisnek nyilvánították.⁷ Mire az urak Ulászlót karjaikra emelve, a királyi palota körül egybegyűlt nemesség és nép közé vitték, a mely őt lelkes üdvkiáltásokkal üdvözölte.⁸

Hátra volt még a koronázás, a mely az ősi szokás értelmében az uralkodói jogok gyakorlásának föltételét képezte. Erre nézve nagy nehézséget okozott az a körülmény, hogy a szent korona Erzsébet királyné kezeiben volt, és visszaszerzését egyhamar remélni sem lehetett. A tanácskozások alatt, melyek ez ügyben folytak, Garai László bán, a kinek, mint visegrádi kapitánynak, kötelessége lett volna a korona eltávolítását megakadályozni, heves támadások célpontját képezte. Esküszegéssel és hűtlenséggel vádoltatván, az országgyűlés határozatából fogságba vettetett.

Ulászló, a mint erről értesült, nagy mértékben fölháborodott. Mivel Garai László a Budára meghívott rendek részére adott biztosító-oklevél védelme alatt áltott, elfogatását úgy fogta föl, mint a szöszegés tényét, a mit vele szemben elkövettek, és a minek gyalázata a magyar és a lengyel urakra, sőt az ő személyére is kiterjed. A lovagias király kijelentette, hogy ő inkább a trónt áldozza föl, mint becsületét; s hogy ha Garait azonnal szabadon nem bocsátják, ő mindjárt Lengyelországba tér vissza.⁹

Garai szabadon bocsátatott. És a koronázásról a tanácskozások nyugodtan folytak tovább. Az az indítvány merült föl, hogy annak a koronának hiányában, a mely az első szent

király homlokát, míg élt, környezé, az a korona használtassék, a mely az ő homlokát holta után ékesíti.

A középkor egyházi művészete azt a kegyeletes eljárást hozta gyakorlatba, hogy a szentek ereklyéi, mikor a hívek tiszteletére kitétetnek, a megfelelő testrészt idomait feltüntető drága tartókba helyezték; így a karcsontok részeinek tartói emberi kart, a koponyák és azok részeinek tartói pedig mellszobrokat képeznek. Ezek az ezüsből vagy aranyból készültek, zománczsal és drága kövekkel borított mellszobrok (hermák) a szerint, a mint főpaprak vagy királynak ereklyéit tartalmazták, főpapi süveget, vagy koronát viseltek, a mely rendszerint drágaságra és fényre magát a szobrot is felülmultra. A fejevári egyházban is létezett ilyen koronával ékesített mellszobor, a melyben nagy ünnepeken Szent-István koponyája a főoltáron a hívek tiszteletére kitétetett. Ennek a koronának a királyi koronázás céljaira fölhasználása hozatott javaslatba.¹⁰

Az indítvány elfogadtatott, és a koronázást ezzel a koronával július 17-ik napján Székesfehérvártról Szécsi Dénes esztergomi érsek hajtotta végre az urak és a köznemesség oly nagy tömegének jelenlétében, a milyen – mint az országgyűlés mondja – ilyen alkalmakkor még soha sem volt együtt.

Ugyanekkor „Magyarország főpapjai, zászlós urai, vitézei, előkelői és nemesei, kik az ország közönségét teljes hatalommal képviselik,” arról gondoskodtak, hogy ennek a koronázásnak érvényessége megtámadható ne legyen. Külön oklevélben azt a nevezetes nyilatkozatot teszik, hogy „mivel a királyok koronázása mindig a rendek akarától függ, a korona hatása és ereje a rendek jóváhagyásában rejlik”;¹¹ ennél fogva az ez alkalommal használt koronára a szent koronának „minden hatását, jelentését, misteriumát és erejét” átviszik; a királyt a koronázás következtében az uralkodói hatalom teljességével fölruházottnak jelentik ki. Együttal elhatározták, hogy a régi szent korona, ha azt visszazerezniök sikerül, korábbi jelentőségét és erejét visszanyeri; de a mennyiben igyekezeteik sikerre nem vezetnének, jövőben is a királyok koronázásánál a másik korona fog használtatni. Végül Lászlónak a nemzet akarata ellen történt megkoronáztatását újból érvénytelennek nyilatkoztatták.¹²

A modern államjog kifejezéseit az 1440-ik év eseményeire alkalmazva, elmondhatjuk, hogy az ország rendei ezen intézkedéseiben és nyilatkozataiban a nemzeti souverénitás tudata határozottabban, mint bármikor, nyilatkozik. Ennek tüneteivel találkozunk abban a végzeményben is, a mit az országgyűlés a koronázás után három nappal a királynak bemutatott, s a melylyel a nemzet jogainak és szabadságainak biztosítása végett egészen új útra lép.

Ez a végzemény ugyanis nem egyéb, mint az 1222-ik évi aranybullának, továbbá az 1298 és 1351-ik évi országgyűlési végzeményeknek, – a melyekben a nemzet a közszabadságok legerősebb bástyáit látta – egész terjedelmükben átírása és megújítása. Ulászlónak magát az ezekben foglalt végzéseknek tiszteletbentartására és végrehajtására kellett köteleznie.¹³

Annak a nagy lelkesedésnek daczára, a melylyel az ország rendei legelőkelőbbjei és tömegei az ifjú Ulászlót a magyar trónon üdvözölték, és a melyre minden tekintetben méltónak bizonyult: az ország a polgárháború iszonyaitól nem maradt megkímélve. S ezek között bizonyára nem utolsó helyet foglalt el a személyes érdektől sugallt hitszegés és hűtlenség büne, mely e gyászos napokban a nemzet minden rétegét megméltelyezéssel fenyegette.

Szécsi Dénes primás, ki imént Ulászlót megkoronázta volt, és Garai László, ki Ulászló nagylelkűségében részesült, csakhamar László pártjához tértek vissza.¹⁴ Példájukat mások is követték. A bécsi udvari levéltár eredeti példányában őrizte meg azt a szomorú történeti emléket, azt az okiratot a melyben Rozgonyi István és testvére György Erzsébettől bocsánatot kérnek azért, hogy eddig ellenségeivel tartván, Pozsony várat neki átadni vonakodtak; és

most, miután őket kegyelmébe visszafogadta, esküvel ígéri, hogy ezentúl királyuknak Lászlót ismerik el, és Pozsony várát a jövő évi Szent-György napig a királynénak vagy megbizottjának átadják; csak azt kötötték ki, hogy ez a megbizott magyar úr legyen.¹⁵

Ezt az utóbbi föltételt az a körülmény magyarázza meg hogy Erzsébet legfőbb támaszát idegenekben találta, és pedig nemcsak osztrák urakban, kik házához ragaszkodtak, hanem leginkább csehekben, kiket zászlaja alá a dús jutalomra és zsákmányra való kilátás vezetett. Az utóbbiak között tehetségre, merészségre nézve az első helyet Brandeisi Giskra János foglalta el, kiből honfitársai Ziskának, a híres husszita vezérnek legméltóbb utódját tisztelték. Már Zsigmond és Albert szolgálatában állott, de csak most kezdődik Magyarországon való szereplése, melyet negyedszázadon keresztül vérontás és pusztulás kísért. Erzsébet királyné Zólyom várát adományozta neki, és a felsővidék főkapitányává nevezte ki, azzal a megbizással, hogy a Szepességet, a bányavárosokat, az abauj- és sárosszegyei gazdag királyi városokat szállja meg. Feladata megoldására Csehországból zsoldosokat hozatott, vakmerő kapitányokkal, kik között Akszmit, Komorovszki és Talafúz a leghírhedtebbek lettek.

Míg ezek az északi részeket ejtették hatalmukba, délen Cillei Ulrik és Garai László Horvátországnak és Szlavóniának, sőt Magyarország dunántúli részében is nagy területnek uraivá lettek.

Ugyanakkor Erzsébetnek hatalmas szövetséges kínálkozott fia nagybátyjában, Frigyes osztrák hercegeben, kit imént a német választó-fejedelmek

Albert utódává, német királyvá választottak meg. Ez hajlandónak nyilatkozván László érdekeit fölkarolni, Erzsébet az Albert hercegre ruházott fölhatalmazást visszavonta és őt bizta meg László fölött a gyámsággal és az osztrák hercegség kormányával, sőt fiát és egyik leányát, a koronával és több magyarországi várossal s várral együtt, tényleg átadta neki.¹⁶

Ulászló és hivei ezen veszélyes helyzetben nagy erélyvel léptek föl. Északon a Perényiek és Pálócziak küzdöttek, a nélkül, hogy a csehek terjeszkedésének útját állani képesek lettek volna. Azonban a Dunántúl Hunyadi János és Ujlaki Miklós Garai László fölött véres csatában diadalt arattak, mire jutalmul Erdély vajdáivá nevezettek ki. Maga Ulászló Szécsi Dénes ellen táborba szállott, Esztergomot ostrom alá vette, de a följánlott fegyverszünetet elfogadta; azután Zalamegyébe ment, ott több várat megvívott; a következő év (1441) tavaszán pedig a Cilleiek ellen hadakozott, kiket békekötésre kényszerített.

Ulászló királyban és hiveiben a belső béke helyreállítására mindig meg volt a készség. Az 1441-ik év első napjaiban Budán országgyűlés tartatván, Rozgonyi Simon egri püspök, királyi kancellár vezetése alatt, Erzsébethez teljes hatalommal ellátott ünnepélyes követség bocsátatott, a melynek részére az ország rendei külön meghatalmazó iratot állítottak ki, kötelezván magukat, hogy a létesítendő egyezés föltételeiben meg fognak nyugodni.¹⁷

De Erzsébet minden engedménytől makacsul vonakodott, Ulászló iránt engesztelhetetlen gyűlöletet táplált, az ő hiveit lázadóknak tekintette, jószágaikat, a mikor alkalom kínálkozott, saját hiveinek adományozta,¹⁸ és hogy fegyveresei zsoldjának fizetésére pénzt teremtsen elő, még a területén levő egyházak kincseit sem habozott elzalogosítani.¹⁹

Míg a polgárháború az ország minden részére gyászt hozott; az egyetlen fénysugár, mely a borús napokat földerítette, arról a harczi térről jött, a hol a magyar fegyver a haza és a kereszténység oltalmára az ozmán ellen küzdött.

Murád szultán azt az előnyös helyzetet, a mit rá nézve a trónviszály Magyarországon teremtett, kizsákmányolni nem mulasztotta el. Miután 1439-ben uralmát Szerb- és Bosnyákországokban megalapította, az 1440-ik év április havában Magyarország legfontosabb végvárát, Nándor-Fejérvárt vette ostrom alá, melyet szárazon és vizen körülzárt. De a vár parancsnoka, Thallóczi János vránai perjel, a csekély számú őrséggel hősi ellenállást fejtett ki, a rohamokat visszaverte, a föladásra szólító fényes ajánlatokat visszautasította; úgy hogy a szultán félesztendei erőfeszítés után siker nélkül kényszerült visszavonulni.

Mivel a következő évben a támadás megújításától lehetett tartani, Ulászló Nándor-Fejérvár oltalmát Hunyadi Jánosra bízta, a ki az 1441-ik évben állását elfoglalván, a török csapatokat, melyek magyar területre ütöttek, itt pusztítva és rabolva kalandoztak, szétűzte; majd a szendrei török parancsnokot, Izsák béget, ki utját állotta, megverte és Szendrőig üldözte.

A következő (1442.) évben az ország egy másik része volt török támadásnak kitéve. Márczius elején Murád szultán egyik legjelesebb vezérét. Mezit béget Erdélybe küldötte. Hunyadi azonnal ott termett, és Lépes György erdélyi püspökkel egyesülve, bár a sereg, a mit egybegyűjthettek, aránytalanul csekély volt, ugyszólván a biztos vereség és halál tudatában indult meg a törökök ellen. A mint a Maros völgyén haladtak át, Szent-Imrénél váratlanul szemben találtak magokat a török előhaddal, mely a magyarok támadása elől visszavonult, hogy a fősereggel egyesüljön. A magyarok ezt a hadiműveletet futásnak magyarázván, a visszavonulókat vigyázatlanul üldözőbe vették; mire minden oldalról körülvetetvén, nagy részük, köztük Erdély hős püspöke is megöletett. Hunyadi kis csapattal keresztülvágta magát, és Gyulafehérvárra menekült. De a csüggedés érzete erős lelkén nem vett erőt. Miután Ujlaki Miklós hozzá csatlakozott, néhány megye nemességét és a vitéz székely csapatokat maga mellé vevén, a Mezit bégtől ostromolt Szeben fölmentésére indult. Itt történt az az emlékezetes eset, hogy az ütközet előtt egy lelkes vitéz, Kemény Simon önként ajánkozott arra, hogy Hunyadi János paripájára ülven, sisakját és fegyverzetét magára öltvén, az ellenséget tévutra vezeti, s míg a leghevesebb támadást a maga csapatjára vonja, Hunyadinak alkalmat nyújt, hogy észrevétlenül döntő csapást mérhessen rá. A csel szerencsésen sikerült. A törökök egész erejüket az ellen a szárny ellen összpontosították, melynek élén Hunyadit vélték fölismerni, és mikor az őt képviselő hőst halálosan megsebesülve elesni látták, a csatát eldöntöttnek hitték. Ekkor Hunyadi, ki az ellenséget megkerülte volt, oldalrohammal csapott Mezit bég seregére, melyet egyidőben a szebeni őrség hátulról támadott meg. A minden oldalról körülvelt törökök halomra ölettek a véres viadalban. Huszezer török teteme, közöttök Mezit bégé és fiáé, földte a csatatért.

Míg a zsákmányt és a foglyokat Hunyadi Buda várába küldé, ő maga Havasalföldre vonult, hol Oláh- és Moldvaország vajdáit a magyar korona főnhatóságának elismerésére kényszerítette.

Kevéssel utóbb a diadal emlékére és Isten iránti háladatosságának kitüntetésére, a tövisi kies völgyben a magyarországi Pálos-rend remetéi számára kolostort alapított, s a szentimrei, ma is fennálló egyházat építette.

A szultán nem akart késni, hogy a seregének vereségében szenvedett megaláztatásért boszút állion, és az elpártolt vajdákat újból meghódításra kényszerítse.²⁰ Még ugyanazon (1442.) év nyarán Sehabeddin (török források szerint Kule Sahin) ruméliai beglerbég vezérlete alatt nyolczvanezernyi hadsereg árasztotta el Oláhországot, és miután a vajda, Hunyadi tanácsára, a hegyek közé vonta meg magát, elbizakodottan magyar területre nyomult. De a Vaskapu-szorosnál, Karánsebes és Hátszeg között, Hunyadi tizenötezer vitéz élén feltartóztatta. Az ütközet, mely itt szeptember 6-ikán kifejlődött, a legváláságosabbak egyike volt, mert a török szám szerint ötszörösen multa felül a magyart, és kiváló hadvezér parancsnoksága alatt állott. Azonban Hunyadi hadvezéri lángesze ez alkalommal felsőbbségét fényesen kitüntette. Ék- vagy szög-alaku harczrendbe fölállított seregének rohamával megkisérlé a török hadsereg szétrepesztését. De a török vezér éles szeme fölismerte a czélzatot, és hadrendjének közepén az edzett és kitartó jancsárok osztályait helyezte el; míg ezek a magyar sereg első rohamát nyugodt szilárdsággal felfogták, a török hadrend két szélén fölállított könnyű lovasság, a spahik csapatai a magyarokat megkerülni készültek. A fenyegető veszélyt Hunyadi gyors és merész rendelkezésével háritotta el. Seregének parancsot adott a visszavonulásra, a völgy szűk része felé, a hol a hegyek oldalán elrejtett magyar gyalogok csapataitól támogatva, az előnyomuló törököket, három oldalról támadta meg. Az

ellenség, hely szüke miatt mozdulataiban akadályozva levén, hátrálni kezdett; majd a beállott zavarban rendetlen futásnak eredt, és nagy veszteségeket szenvedve, táborát is hátrahagyva, a Dunán átkelt.

Ezek a győzelmek a királyt és a nemzet jobbait megnyugtathatták az iránt, hogy a politikai erkölcsök sülyedése közepett a nemzet életerejé nem csökkent, hogy a fegyelem és önfeláldozás szelleme ki nem halt, hogy nagy célért és nagy vezér alatt nagy tettekre képes maradt.

Hunyadi János dicső hadjáratai idejében érkezett Budára IV. Eugen pápa követe, Cesarini Julián bibornok, azzal a megbizással, hogy a törököknek Európából kiűzésére indítandó nagy támadó hadjárat érdekében Magyar-, Lengyel- és Csehországok közreműködését megnyerje, és e végből mindenek előtt Magyarországon a belső nyugalom helyreállítását, Ulászló és Erzsébet kibékítését eszközölje.

A magyar király a pápa kettős törekvésének sikerét hön óhajtotta. A követet előzékenyen fogadta, azoknak a kötelezettségeknek, a miket megválasztása alkalmával Erzsébet és László irányában elvállalt, teljesítésére most is késznek nyilatkozott. Julián bibornok reményteljesen vette utját Győr felé, a hol ez időben (1442 nyarán) Erzsébet tartózkodott. De ez az Ulászlóval való házasság ellen leküzdhetetlen idegenkedést tanusított, és arról, hogy fia jogigényeit a magyar trónra fölládozza, hallani sem akart. Csak abban volt megnyugodni hajlandó, hogy László kiskorusága alatt Ulászló király az országot teljes hatalommal kormányozza, és László magtalan halála esetére ő legyen örökös; e mellett a két uralkodó család között szoros, őszinte frigy létesítése végett azt az ajánlatot tette, hogy két leánya közül az idősebbet Ulászlónak, az ifjabbat Kázmér lengyel hercegnek adja nőül; amaz a tizenhárom szepesi várost, ez pedig Sziléziát fogná Lengyelországnak jegyajándékul hozni.

Ezen békeföltételeket Ulászló és lengyel tanácsosai elfogadhatóknak találták. Azonban a magyar urak visszautasították. Az ünnepélyes nyilatkozatokat, a mikkel Ulászló megválasztásának törvényességét és László megkoronáztatásának érvénytelenségét hirdették, visszavonni, szégyenteljesnek tünt föl előttük. E mellett Ulászló megválasztásához azt a reményt csatolták volt, hogy a Lengyelországnak elzálogosított Szepességet a magyar korona részére visszaserzik; most pedig arról volt szó, hogy ez a terület örök jogon Lengyelországhoz csatoltassék! Hunyadi János a tanácsülésben úgy nyilatkozott, hogy a polgárháború kisebb baj, mint olyan békesség, a mit az ország egy részének átengedésével kellene megvásárolni.

Az álláspontok ezen merev ellentéte daczára a pápai követ nem csüggedett. Abban a föltevésben, hogy Ulászló és Erzsébet személyes találkozója a fenforgó nehézségek elhárítását megkönnyíthetné, az összejövetel létesítésére, és ezt megelőzőleg hosszabb fegyverszünet kötésére irányította törekvéseit. Javaslatához Ulászló mindkét irányban hozzájárult. Julián már augusztus elején, királyi biztosoktól kísérve, megjelent Erzsébetnél, a ki rendes tanácsosaival be nem érve, a bécsi egyetem két tanárát hívta meg, hogy ezek őt az alkudozásokban tanácsukkal támogassák.²¹ Hosszabb tárgyalások után a következő év június 14-ikéig tartó fegyverszünet kötött, hogy ezalatt Ulászló és Erzsébet Esztergomban személyesen találkozzván, a végleges béke megkötessék. A királyné mindazáltal nem nagy bizalmat tanusított Ulászló és párthivei iránt; mert biztosító-oklevelek kiállítását kívánta nemcsak a szabad jövet és menet felől, hanem arról is, hogy akarata ellen házasságra vagy jegyváltásra kényszeríteni nem fog.

Julián ezt az oklevelet kieszközölte részére. Ebben Ulászló keresztény hitére, királyi szavára és becsületére igéri, hogy a királynét Esztergomba jövele, ott időzése alatt és onnan való elutazása alkalmával nem háborgatja, eljegyzésre vagy házasságra nem kényszeríti; ellenkezőleg őt és kíséretét védelemben és pártfogásban részesíti.

Ennek daczára az esztergomi összejövetel nem jön létre. E helyett az ősz folyamán Ulászló a szentmártoni monostorban szállott meg, hogy a Győr városában tartózkodó királyné

közelében legyen, és így Julián közvetítésével a tárgyalások a végleges béke megkötése végett könnyebben folytathatók legyenek. Ezek most kedvező eredményre vezettek, minthogy mindkét rész jelentékeny engedményeket tett. Ulászló beleegyezett abba, hogy Erzsébet királyné mindazokat a városokat és várakat, a mik tényleg hatalmában vannak, megtarthatja; Erzsébet királyné pedig megelégedett azzal, hogy a békekötés megerősítése alkalmával fiának igényeit ünnepélyes óvásban föntartja. Abban történt megállapodás, hogy Ulászló nem Erzsébettel, hanem az ő idősebb leányával, Anna hercegnővel lép házasságra.

A két fél biztosai 1442 december 13-ikán aláírták a békekötés oklevelét. Másnap Ulászló, magyar és lengyel uraktól kísérve, Erzsébet királynénál látogatást tett. Mire mindketten a győri székesegyházba vonultak, hol a békekötés pontjai magyar, német és lengyel nyelven kihirdetettek.²²

Az általános öröm, a mit a polgárháború befejezése földézett, rövid ideig tartott. Csakhamar gyász, aggodalom és bizonytalanság váltotta föl azt. Négy nappal a békekötés kihirdetése után Erzsébet királynét, rövid betegeskedés után, váratlanul elragadta a halál.

László pártjának vezérei ekkor sem hódoltak meg Ulászlónak. Szécsi Dénes esztergomi érsek, a nyitrai püspök és a magyar világi urak közül többen 1443 márczius havában Frigyes királyhoz fordultak. Ez örömmel ragadta meg az alkalmat, hogy Magyarország ügyeibe avatkozzék. Azt a választ adta nekik, hogy László jogainak biztosítása és az ország békességének érdekében mindent meg fog tenni. Ezen cél elérésére két lépést tett, a melyek a helyzet iránt való tájékozatlanságát világosan kitüntetik. Ulászló királyhoz felszólítást intézett, hogy az ország békéjét ne zavarja és az országot hagyja el. Egyidőben az ország összes rendeit május 30-ikára Pozsonyba hívta egybe.²³

Természetesen eredménye egyik felhívásnak sem lett. Ellenben az Ulászló érdekeit buzgón felkaroló Julián bibornoknak sikerült Frigyes, kinél személyesen megjelent, rábírní, hogy Ulászlóval egy esztendőre terjedő fegyverszünetet kössön.²⁴

Ulászlóra és az országra nézve nem kevésbé jelentékeny eredményt ért el Rozgonyi Simon egri püspök, a királyi kancellár, mikor, mint teljes hatalmú királyi biztos, 1443 szeptember 1-ső napján Giskra Jánossal, ki, Erzsébettől a szepesi főkapitány és a sárosi főispán hivatalait kapta, továbbá „a néhai királyné pártjához tartozó Kassa, Lőcse és más városokkal, mezővárosokkal és várakkal” tizenhárom hónapra terjedő fegyverszünetet kötött. Az erről kiállított oklevélben a föltételek olyformán vannak formulázva, mintha a királylyal egyenrangú hatalom állana szemben. A status quo fentartása képezte az alapot. A Giskra „hatalma alatt álló városok és helyek”, az azokban befolyó összes királyi jövedelmekkel együtt, az ő kezeiben maradtak. És megállapított, hogy a fegyverszünet tartama alatt, a következő év február 2-ikán az egyik fél, Ulászló király, Budán vagy Esztergom közelében fekvő valamelyik tisztességes helyen, a másik fél pedig, Giskra János az esztergomi érsekkel és a hozzá tartozó urakkal s városokkal Esztergomba jönnek, hogy személyesen vagy megbízható emberek közbenjárásával az állandó béke létrehozása végett tárgyaljanak.”

Ezen föltételek megtartására Rozgonyi a királyt és a király összes hiveit lekötölte. És a Rozgonyi környezetében levő tizenkét úr a királyért kezességet vállalván, a fegyverszüneti okiratot pecsétükkel látták el.²⁵

---

16. Monumenta, id. h. 418–421.

17. Dlugoss idézett levelében.

18. Az okiratot közli Kovachich, Supplementum ad Vestigia Comitiorum. I. 492–493.

19. Ulászló királynak egyik lengyel püspökhöz intézett 1440 június 26-iki levele. Monumenta. 421.

20. A békekötés föltételei a gróf Zamojszky család korniki könyvtárának egy XV. századbeli codexében.

21. Ulászló 1440 augusztus 9-iki adománylevelében említi, hogy „a principio electionis” tett neki jó szolgálatokat. Teleki, id. m. X. 80.

22. Az 1440 június 29-ikén kelt okirat Katonánál, id. m, XIII. 70–76.

23. Dlugoss elbeszélése.

24. Dlugoss elbeszélése.

25. Téves újabb történetíróinknak az az elbeszélése, hogy a szent király koporsójából vétetett ki a korona. Az országgyűlés okirata, a melyet alább ismertetünk, világosan mondja: „*alia corona aurea, operis vetusti, beatissimi Stephani, ...in theca capitatis reliquiarum eiusdem hucusque multa veneratione conservata.*”
26. „*Efficacia et virtus coronae in ipsorum (regnicolarum) approbatione consistit.*”
27. Az 1440 július 17-ikén kiállított okirat Katonánál, id. m. 91–99.
28. Az 1440-ik évi végzemény eredeti példánya a magyar országos levéltárban. Kiadta Kovachich, *Supplementum*. I. 66–209.
29. Ulászló Garait, mivel „*perfide rebellavit*”, 1441 április 18-ikán Simontornya várától megfosztja. (Országos levéltár.)
30. Rozgonyi György csakhamar ismét Ulászlóhoz tért vissza, s tőle országbirónak neveztetett ki. Teleki, id. m. X. 104.
31. Frigyes király 1440 november 22-ikén, Erzsébet királyné 1440 november 26-ikán és 1441 márczius 4-kén kelt kötelező iratai Telekinél, id. m. X. 92. 94. 96.
32. Az 1441 szeptember 9-ikén a királytól, szeptember 10-ikén a rendektől kiállított megbízólevelet közli Teleki, id. m. X. 104., 107.
33. Egy ilyen adománylevél ugyanott. 114.
34. Egy ilyen kölcsönműveletről kiállított kötelezvény ugyanott. 112.
35. Dlugoss szerint 1442 július havában a szultán követet küldött Budára, hogy Nándor-Fejérvár átadásának és adófizetésnek árán békét ajánljon, de a királytól visszautasított.
36. A bécsi egyetem egy hittudóst és egy jogtudóst küldött. V. ö. „Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen” című munkámmal. (Tört. Érkezések III. 10. sz.) 18.
37. Ezen tárgyalások folyamatát, nagy részben, előbb ismeretlen források alapján, tüzetesen előadom „Cesarini Julián bibornok, magyarországi pápai követ élete” című munkámban. (Budapest, 1890.) 19–24.
38. Frigyesnek 1443 ápril 8-án egy magyar úrhoz intézett levele. *Fontes rerum Austriacarum*. *Diplomataria*, XLII. 7.
39. Cesarini Julián élete. 25. 36.
40. Teleki, id. m. X. 135–140.

III. FEJEZET.

A törökországi hadjárat. Ujabb hadi készületek.

Hunyadi János kivivott diadalainak hatása. IV. Eugén pápa bullája. A törökök kiűzésének terve. A Nis mellett vívott csata. Ütközet a Kunovicza-szorosban. Hunyadi győzelme. Diadalmi hálaünnep Buda várában. Országgyűlés Budán. Szentmiklósi Pongrácz letartóztatása. Az országgyűlés végzései. Cesarini Julián újabb fegyverszünetet eszközöl ki Frigyes és Ulászló között

Az Ulászló király és hivei részéről a béketárgyalásokban tanusított engedékenységnél magyarozatául az szolgál, hogy szüntelenül szemek előtt lebegett céljuk: a belbéke helyreállítása után a török ellen fordítani az ország erejét.

Ugyanis Hunyadi Jánosban, a tőle kivivott diadalmok után az Istentől küldött hadvezért látták, ki a kereszténységet legfélelmeesebb ellenségétől örökre megszabadíthatja.

Ennek a felfogásnak maga IV. Eugén pápa az egész keresztény világhoz intézett bullában kifejezést adott. „Ha Isten – úgymond – a mi kedvelt fiunk, a nemes János vajda vezérlete alatt álló keresztényeknek, csodálatos módon, mint mindnyájan állítják és ő maga is alázatosan vallja, a törökök fölött dicső győzedelmet nem enged vala: a kegyetlen törökök bizonyára egész Magyarország meghódítására tettek volna kísérletet.” Ezen sikertől felbátorítva, az összes uralkodókat és népeket a szentszék vezérlete alatt indítandó nagy hadjáratban való részvételre szólította föl; a költségek fődözésére az összes egyházi javadalmasokat jövedelmük tizedrészének erejéig megadóztatta, és a pápai kincstár jövedelmének ötöd részét ajánlotta fel. Egyszersmind a keresztény uralkodókkal tárgyalásokat indított meg.

Az a terv állapított meg, hogy míg nyugat felől a magyar és lengyel hadak a török területre nyomulnak, azalatt a pápától, a velencei köztársaságtól és a más hatalmasságoktól felszerelendő hajóhad, a Hellespontuson állást foglalva, a török hadaknak Európába szállítását megakadályozza, és a török területek ellen a tenger felől intéz támadást. A pápa a hajóhad főparancsnokává saját unokaöccsét: Condolmieri Ferencz bibornokot rendelte, a ki a rá bízott feladatnak azonnal szolgálatába állott. Mindazáltal a többi hatalmak részéről a pápa szándékai a várt támogatást nem találták meg. És így a tengeri actio az 1443-ik év folyamán nem valósulhatott meg.

Ennek daczára a magyarok hadjárata nem maradt el. A Hunyadi Jánostól kivivott győzedelmek hatása alatt, az egész nemzetet a harcvágy és áldozatkészség szelleme hatotta át. A pünkösdi táján tartott országgyűlés a háború céljaira adót szavazott meg, főpapok és zászlós urak önként ajánlkoztak, hogy Hunyadihoz csatlakoznak. A király kijelentette, hogy a fővezérletet maga veszi át.

Ulászló július közepén mintegy negyvenezer fegyveres élén megindult. Környezetében voltak Julián bibornok, Hunyadi János, Brankovics György szerb fejedelem, számos magyar és lengyel főúr. Amint Szerbországba jutottak, itt mintegy nyolcezer szerb és néhány száz bosnyák vitéz csatlakozott hozzájuk. Miután Krusevác várát megvívták, keleti irányban folytatták előnyomulásukat, és október második felében a Morava folyó partjánál tábort ütöttek. Ekkor egy jelentékeny török sereg közeledésének híre érkezőn, Hunyadi tizenkétezer lovas élén Bolgárországba nyomult és Nis városát hatalmába ejtette.

Az alatt, hogy itt időzött, három különböző oldalról török hadosztályok közeledtek, a melyeknek feladatuk volt Nis mellett egyesülni. Ezt Hunyadi megakadályozta; csodálatot keltő gyorsasággal és biztossággal ütközött meg azokkal külön-külön, és mindegyiket megverte. Alig hogy a harmadik csatát a délfelől érkező Turachan béggel november 3-ikán

megvívta volt, kémei azt a tudósítást hozták, hogy egy negyedik török sereg közeledik, a mely egyenesen a Morava felé, a királyi tábor ellen vonul.

Hunyadi, hogy ennek a seregnek útját állja, azonnal Nis felé fordult vissza. Estefelé megpillantotta az ellenséges sereget, a melynek nagy tömege – mint Ujlakihoz intézett levelében írja – egy pillanatra félelemmel töltötte el; de csakhamar visszanyervén bátorságát és bizalmát, haladék nélkül harczyi rendbe állította vitézeit és a törökökre rontott, kik fölött az éj homályában vívott csatában szintén győzedelmet aratott.

Ezt az ütközetet egy nagyjelentőségű esemény kétszeresen emlékezetessé teszi. A megvert török seregben ott volt a husz év előtt ozman iga alá jutott Albánia egyik fejedelmének, Iván crojai hercegnek fia, Castriota György, ki mint kilencz éves gyermek a szultán udvarához jutott, az izlamra tért át (ez alkalommal a Skander vég nevet nyerte) és kora ifjúságától fogva vitézségével magára vonta a figyelmet. De az ősei hazájához és hitéhez való ragaszkodás érzése fölébredt lelkében, és most a Nisnél szenvedett vereség után a beállott zavart felhasználván, háromszáz albániai harczos kíséretében Albániába menekült, hol felszólítására a lakosság fegyvert ragadott, és lehetővé tette neki, hogy az ország nagy részét hatalmába ejtven, a törökök ellen megkezdje a harczot, melyet hősiességgel és sok szerencsével évtizedeken át folytatott.¹

Hunyadi János, a Nis mellett vívott csaták után, négyezer török fogolylyal és dús zsákmánnyal a királyi táborba tért vissza.

Itt elhatározott, hogy a téli évszak okozta, nehézségekkel daczolva, folytatják a hadjáratot. Az a hír, hogy a szultán személyesen jön serege élén, a harczvágyat még csak fokozta. Julián bibornok egyik levelében írja: „Bizunk abban, kinek szent nevéért harczolunk, hogy a török császárra talán még rosszabb sors várakozik, mint a milyen az ő helytartójának osztályrésze lett. Seregünkben mindnyájan, nagyok és kicsinyek egyaránt, csodálatos bátorsággal és lelkesedéssel készülnek a csatára. Bízom az Úrban, hogy ha csak a küszöbön álló tél akadályul nem szolgál, ez a sereg nagy dolgokat fog művelni.”²

Csakugyan a vallásos buzgóság és a hazafiúi lelkesedés a vezéreket és vitézeket a zordon évszakkal járó nélkülözések és szenvedések elviselésére képessé tette. A királyi sereg folytatta dicsőséges előnyomulását. November végén Piroto és Szófia városokat hatalmába ejtette. És most arra a merész vállalatra szánta el magát, hogy a Balkán hegységen téli időben átvonul.

Azonban a Traján császártól épített nagy országutat, mely a róla nevezett szoroson keresztül Philippopolis és Konstantinápoly felé vezet, török hadak elzárták, hóviharak járhatatlanná tették. Ennek következtében Brankovics tanácsára, Hunyadi egy másik utat választott, egy 870 méter magas hágón és a slatizai völgyön át. A magyar sereg eddig a völgyig jutott el; itt a török csapatokkal, melyek útját állották, három napig tartó ütközetet vívott. De habár ez is a törökök vereségével végződött, Hunyadi belátta, hogy az akadályokon, a miket a hadjárat folytatása elé a természet gördít, diadalmaskodni nem képes. A havazások és a fagy az élelmi szerek és a takarmány szállítását lehetetlenné tették; alkalmas szállások hiánya következtében a sereget betegségek kezdték tizedelni.

Vissza kellett fordulni. Az első napokban a magyar sereg az ellenség támadásaitól meg volt kímélve. De a mint Szófián túl, a Kunovicza-szoroshoz jutott, itt az utóhadat Kasim basa megtámadta. A csatát, mely január 5-ikén kifejlődött, a király és Hunyadi megjelenése a magyarok javára döntötte el; számos előkelő fogoly között Mahmud Cselebi, a szultán sógora is a győzők kezébe került. Mire a magyarok útjokat akadálytalanul folytathatták.

Ennek a hadjáratnak dicsőséges eseményei a keresztény világ minden részében nagy mozgalmat idéztek elő; azt várták, hogy a magyar sereg a török birodalomra halálos csapást fog mérni. A burgundi fejedelem udvaránál állították, hogy a magyar sereg könnyű szerrel egész Görögországot visszahódíthatna volna. Egy francia püspök Jeruzsálemből azt a hirt kapta, hogy Hunyadi János diadalai még Szíria és Egyiptom szultánját is olyan rémülettel

töltötték el, hogy hajórajja parancsnokainak meghagyta, hogy Hunyadi előnyomulása esetére, Szíriát föladván, Egyiptom védelmére vonuljanak vissza!³

Az 1444-ik év február 2-ikán, gyertyaszentelő ünnepen tartotta a visszatérő magyar sereg bevonulását Buda várába. Mélyen megható jelenet volt az, a mikor a szent szűz egyházához érve, a husz éves király, ki egy török nyiltól okozott seb ékességét hozta magával, lováról leszállott, és alázatos hálája jeléül mezitelen lábakkal járult az Úr oltára elé, hogy az ellenségtől zsákmányolt zászlókat felajánlja. Az ő rendeletéből, a dicső hadjárat emlékének megörökítése végett, a vezérek és a legkiválóbb vitézek közül tizenkét magyarnak és tizenkét lengyelnek czimeres pajzsát a templom falain helyezték el. Erre a kitüntetésre Julián bibornok is igényt tartott, és azt kívánta, hogy ő is a magyarokhoz számíttassék. Czimere a Hunyadié mellett foglalt helyet.⁴

Ulászló el volt határozva, hogy a nyár folyamán a háborút megújítja. E végett a készüléteket haladék nélkül megindította. Julián bibornok jelentéseire IV. Eugén pápa is erélyes intézkedéseket tett, hogy a mult évi terv megvalósíttassék, és jelentékeny hajóhad szálljon mielőbb tengerre.

De Ulászló lelkét a nagy tettek eszménye nem töltötte be teljesen. Áthatotta azt az a szerényebb és zajtalanabb módon teljesítendő kötelesség is, hogy országának a belső béke és a rend áldásait biztosítsa.

E végből ápril elejére, Budára országgyűlést hirdetett és erre a köznemességet fejenként meghívta.⁵ És pedig nemcsak a saját hiveihez, hanem a László pártján levő urakhoz, varmegyékhez és városokhoz is intézett meghívó-leveleket; sőt követeket küldött Esztergomba, hogy a primást és ott gyűlésező pártfeleit a megjelenésre bírja. Ezek abban állapodtak meg, hogy a meghívást vissza nem utasítják. Miután a kért bátorságlevelet Ulászlótól megkapták, a primás kivételével mindnyájan, – köztök Giskra János főkapitány, Szécsi Tamás, az elhunyt királyné főkincstárnoka, Salánki Ágoston, ugyanannak kancellárja, Frangepán Bertalan – Budára mentek.⁶

Itt az Ulászlóhoz ragaszkodó rendeket szokatlanul nagy számban találták egybegyűlve.⁷ Kétszáz tizennyolczra ment a főpapok, zászlós urak és előkelő főnemesek száma, a kik abban a megtiszteltetésben részesültek, hogy maguk és a köznemesség tömegének nevében a végzemény alá üthették pecsétüket. Élükön Brankovics György szerb despota áll, ki úgy is, mint a magyar korona hűbérese és magyarországi uradalmak birtokosa az országgyűlésen résztvenni jogosítva volt, és ezzel a joggal most először élt.⁸

Az országgyűlés vészjósló előjelek között nyílt meg. A király meghívására eljött Szentmiklósi Pongrácz is, Szakolcza ura, ki féktelen garázdálkodásaival az ország északi részének urait és nemességét elkeserítette és fölháborította. Ezek nem akarták tűrni, hogy a rablóvezér velük tanácskozzék. Olyan erélylyel követelték megbüntetését, hogy a király kénytelen volt őt testvéreivel és sógoraival őrizet alá helyezni. De ezzel boszúvágyuk nem volt kielégítve, hanem Szentmiklósi Pongrácz kísérete ellen támadást intéztek és Nebojsza Pétert, a szentmiklósi kapitányt, embereivel együtt, hatalmukba ejtvén, azokat részint felakasztották, részint a Dunába vetették.

Giskra, a ki nagyobb tekintélynek, de nem nagyobb kedveltségnek örvendett, ilyen előzmények után magát biztonságban nem érezte, és ápril 15-ikén a László-pártiak közül többekkel elillant. Csak Szécsi, Frangepán és Salánki maradtak a király és az urak felszólítására Budán, oly czélből, hogy a pártviszály megszüntetésére czélzó tárgyalásokban részt vegyenek.⁹

De sem a zajos és véres események, sem a László-párti urak távozása az országgyűlést munkásságában fel nem tartóztatta. A tanácskozások tárgyát első sorban a belső zavarok idejében elhatalmasodott bajok orvoslása, a belső béke és jobbiztosság megszilárdítása képezte. Az ország rendei föllismerték annak szükségességét, hogy mindenekelőtt a királyi tekintélyt és hatalmat erősíteni szükséges, és elhatározták, hogy a főpapok, urak és nemesek,

kik Ulászlót királyul elismerik, egyenként, pecsétjükkel megerősített oklevélben fogadni kötelesek, hogy hozzá állhatatos hűséggel fognak ragaszkodni, néki minden körülmény között segítségére lesznek, míg ő él, mást, mint őt Magyarország királyának tartani és nevezni nem fognak. A mely végzés míg egyrészt arra utal, hogy a király a pártján álló rendek hűségének őszinteségében és állandóságában nem bízott, másrésztől egyáltalán nem volt alkalmas arra, hogy őt megnyugtassa.

Alkalmasabbnak tekinthette erre nézve azt a másik végzést, a mely kimondja, hogy hatalmában áll a királynak az ország összes méltóságait és hivatalait, azoktól, a kik azokat birják, bármikor és akárhányszor neki tetszik, elvenni, és más honfiaknak adományozni; mostan pedig az ez idő szerinti nádor és kancellár, a vajdák, bánok, főispánok és a sókamarák tisztei tartoznak hivatalaikról lemondani, a melyeket azután a király belátása szerint tölthet be. Ily módon a király azt a biztosítékot szerezte meg, hogy az országos méltóságok és hivatalok mindig olyanok kezei között lesznek, kiknek hűségében kételkedni nincs oka.

Ezen rendelkezés a király részéről, a ki azt javasolta, nem közönséges bátorságot, az országgyűlés részéről, a mely azt elfogadta, a király személye iránt kiváló hódolatot jelez. Ugyanezt mondhatjuk a következő cikkelyekről is, melyek egyuttal arról tanuskodnak, hogy a király a rendek ragaszkodását nem a magán érdekeknek kedvezve, hanem a közjó és a jog követeléseit kielégítve igyekezett magának biztosítani.

„Mivel – így szól a király – a kamarai nyereség Magyarországon, a nyest-adó Szlavóniában és az ötvened Erdélyben a királyi udvar ellátására és az ország védelmének költségeire vannak rendelve, ezeket a közjövédelmeket a királyi kamarától egészben vagy részben elidegeníteni elődeink, a korábbi királyok közül följogosítva egyik sem volt. Ezért határozott, hogy az elidegenített közjövédelmek az ország koronája részére visszazereztessenek; és a király, a királyné, az egyházak és főpapok, az országzászlósok és egyéb birtokosok a kamaranyereséget, nyest-adót, ötvenedet ezentúl összes birtokaik után teljesen és hiány nélkül kötelesek fizetni, a királyi kiváltságokra és fölmentésekre való tekintet nélkül. Hasonlóképen, mivel az erdélyi és mármarosói sókamarák, az érczbányák és a harminczadok jövedelmeit, a városok, a jász-kunok és zsidók adóját sem mi, sem elődeink akár örök időkre eladományozni vagy elzálogosítani, akár más módon a koronától elidegeníteni följogosítva nem voltunk: azok, a melyek ekkorig elidegenítették, a koronához visszacsatolandók és a mi kezeinkhez visszaszolgáltatók.” Ez a határozat az Albert királytól és Ulászlótól eladományozott városokra is kiterjesztett.

Míg ez a végzés a korona jogainak és érdekeinek megóvásában kiméletet nem ismerő határozottsággal lép föl; a magánosok jogainak és érdekeinek biztosítására hivatott következő cikkelyben is a jogtisztelet és erély sugallatai érvényesülnek. „Megállapított, hogy az összes főpapok, zászlós urak és nemesek azokat a birtokokat és jövédelmeket, a miket jogtalanul és illetéktelenül birnak, vagyis a jelen zavarteljes időkben olyanoktól, kik hozzánk híven ragaszkodnak, elfoglaltak, ezen hiveinknek visszaadni kötelesek legyenek.... És azoknak, a kik mai napig a mi hűségünkre tértek, birtokaik, a miket mi netalán másnak adományoztunk, adassanak vissza; azokat pedig, a kiknek adományoztuk, vagy most bármily módon kielégítjük, vagy pedig nekik ígéretet teszünk, hogy őket a később a koronára szálló birtokokból kárpótoljuk.” Ez a kedvezmény kiterjesztett mindazokra, a kik László pártjától a legközelebbi pünkösdi ünnepéig elszakadnák és Ulászlóhoz csatlakoznak. Ellenben azok, kik ezen határidőn túl Ulászló hűségére nem térnek, az örök hűtlenség bűnében marasztaltattak el, úgy hogy soha többé kegyelemben nem részesülhetnek és jószágukat a király szabadon adományozhatja.

A korona hatalmának, de egyuttal az ország közgazdasági állapotának szempontjából fontos volt az a végzés, a mely a pénzverés kizárólagos jogát a királynak tartotta fenn. „Mivel – úgymond – a pénz különfélesége az országnak jelentékeny, sőt kimondhatatlan károkat

okozott, határozatott, hogy a főpapok, zászlós urak és egyéb rendek közül senki semmiféle pénzt verni vagy veretni ne merészeljen; hanem pénzt csak mi, azokban a kamarákban, a hol az régi idők óta szokott veretni, verethessünk; és hatalmunkban ne álljon bárkinek a pénzverésre jogot adni.” Viszont a király az ő pénzverési jogát korlátoztatni engedte azzal a határozattal, hogy a pénznek érczartalmában „a rendek akarata és tudta nélkül” változtatást ne eszközölhessen.

A jobbiztonság érdekében alkotott végzések élén áll az, hogy a király a tőle kinevezendő összes közhivatalnokoktól, a nádortól, vajdától, bánoktól, országbirótól és főispánoktól kötelező iratot állíttat ki, a melyben megfogadják, hogy károkat, sérelmeket, jószágfoglalásokat maguk nem tesznek, másoktól, a kik hatóságuk alatt állanak, tétetni nem engednek. A ki ezen kötelezettség ellen vét, hivatalától megfosztatik, és többé arra ki nem nevezethetik. Mindenkinek szabadságában áll a vajdák, bánok és főispánok ítéletétől a királyi udvarhoz föllebbezni, a hol az ügy a legelső törvényszéki időszakban befejeztetik, az ítéletet pedig a vajdák, bánok és főispánok végrehajtani kötelesek, és ha ezen végzés ellen cselekesznek, a hivatalvesztésen felül a hatalmaskodás bűnében elmarasztaltatván, a károsultakat kötelesek saját vagyonukból kárpótolni. Minden vármegye közönsége négy megbízható nemes embert választ, a kik a főispán és a szolgabírák mellett az igazság kiszolgáltatásában közreműködni hivatvák. A várak és kastélyok, a melyeknek oltalma alatt rablások és más gonosztettek követtetnek el, le fognak rontatni. Világi urak és nemesek püspökségeket, apátságokat, prépostságokat vagy más egyházi javadalmakat el ne foglalhassanak, mint kormányzók ne birhassanak, azokba sem kegyuri, sem más czímen be ne avatkozhassanak; kegyuri jogot csak az egyházak alapítóinak utódai gyakorolhassanak. Azok, a kik a mult évi országgyűlésen megszavazott adót behajtották, de a pénzt megtartották, kötelesek azt beszolgáltatni.

Azok, a kik a királyt hadjáratban, vagy utazásaiban kísérik, kártételektől és a nemesek házaiban való megszállástól kötelesek tartózkodni; s ha ez ellen vétének, a legközelebbi nyolczadi törvényszék elé idéztetvén, ott elmarasztaltatnak. Másnemű kártételek a vármegyei törvényszékek illetékességéhez tartoznak. A főispán, a ki nemesek birtokain megszáll, a hatalmaskodás büntetését vonja magára.

A kik a zavarok idejében mások jószágait illetéktelenül elfoglalták vagy hatalmaskodási büntényeket követtek el, kötelesek a jövő pünkösdig a jószágokat visszaadni, illetőleg kártérítést nyújtani; a mennyiben ezt nem teszik, a legközelebbi nyolczadi törvényszék elé idéztetvén, az ügy, akár megjelennek, akár nem, elintéztetik. A kik az országgyűlésen jelenlevő rendek közül a királyi személynök, a nádor vagy az országbíró elé idéztetik, ott megjelenni köteles, és ha nem jelenik is meg, a fenforgó ügyben az ítélet kimondatik.

A ki az ország rendei és birtokos lakosai közül jövőben jószágokat foglal el, rabol, nemeseket megöl vagy fogságba vet és más ehhez hasonló büntényeket elkövet, királyi ember által a legközelebb tartandó nyolczadi törvényszék elé idéztetik, és ha a felek megjelennek, az ügy ítélettel elintéztetik, úgy hogy királyi levéllel sem halasztható el; a vádlott, ha meg nem jelenik, fő- és jószágvesztésben marasztaltatik el.

Az összes peres ügyek, a melyek a legutolsó nyolczadi törvényszéken, Albert király idejében tárgyalattak, abban az állapotban, a melyben akkor maradtak, a május 1-jén megnyitandó nyolczadi törvényszék elé vitetvén, az ország régi szokása szerint tárgyalassanak le.

A hatalmaskodó főurak kezeibe jutott káptalanoktól és konventektől a zavarok idejében kibocsátott mindennemű okiratok érvényteleneknek tekintendők. Azok, a kik büntettek elkövetése céljából külföldről fegyvereket hoznak az országba, fő- és jószágvesztésre ítéltetnek.

E mellett még általánosságban is kimondatott, hogy mindazokra, a kik az országgyűlés végzései ellen vétének és „királyi levél útján megintetvén, meg nem javulnak”, úgyszintén azokra is, a kik „a jogos, tisztességes és igazságos királyi rendeleteknek nem engedelmességek, és megintetvén, magukat nem igazolják”, a fő- és jószágvesztés büntetése várakozik.

„Hogy pedig hiveink viszont a mi részünkről is biztosak legyenek: királyi szavunkra, eskü alatt ígérjük, hogy mindazt, a mi a fentebbi cikkelyekben foglaltatik, törhetetlenül megtartjuk, és azokkal is, kik netalán ezen cikkelyekkel dacolnának, hiveink tanácsa és segítsége mellett megtartatjuk; egész erőnkkel rajta leszünk, hogy azokra, a kik a fentebbiek ellen vétének, a megszabott büntetések alkalmaztassanak, sőt ellenük, ha szükséges lesz, fegyver hatalmával is föllépünk; hiveinket pedig minden körülmény között támogatni fogjuk, és mindazt végrehajtjuk, a mi e tekintetben az ő tanácsukkal teendőnek mutatkozik.”

A mihez a király, kétségkívül a rendek körében utólag nyilvánult óhajlás következtében, ezt a nyilatkozatot csatolta:

„A fentebbiekben az is elhatározottnak értendő, hogy jószágokat, egyházi javadalmakat, hivatalokat és várnagyságokat idegeneknek nem adományozunk, sőt azokat is, a miket már idegeneknek adományoztunk, tőlük elveszszük; kivéve az erdélyi püspökséget, a mit mi a lengyel Máténak adományoztunk.”

Az országgyűlés végzései a török elleni hadjáratról egy szóval sem tesznek említést. A béke és háború fölött való döntés a király felségjogaihoz tartozott. Az országgyűlés elé a háború ügye csak akkor került, a mikor a király rendkívüli adó megszavazását, vagy a nemzet haderejét igénybe venni kívánta.

Ulászló e célra a rendes királyi jövedelmeket elégségeseknek tekintette. E mellett a főpapok és zászlós urak önkéntes áldozatkészségében és az európai hatalmak közreműködésében bízott.

Igy tehát nem habozott a pápai követ kezeibe letett esküvel arra kötelezni magát, hogy a nyár folyamán „Görögország felé” sereget fog vezetni. A mit Julián bibornok a keresztény hatalmasságoknak rögtön tudomására, hozott.¹⁰

Mielőtt Ulászló a hadjáratra megindulna, biztosítania kellett magát a felől, hogy távolléte alatt az ország Frigyes német király részéről támadásnak kitéve nem lesz. Ezért Julián a fegyverszünet meghosszabbításán fáradozott. Megkeresésére Frigyes május havában Budára követeket küldött, kik a fegyverszünet meghosszabbításáról szóló okirat tervezetét magukkal hozták.

De mikor itt a tanácsülésben ez az oklevél bemutatott, mivel Ulászlót csak Lengyelország királyának, ellenben a gyermek Lászlót magyar királynak címezte, felolvasását a magyar és lengyel urak részéről a felháborodás nyilatkozatai szakították meg. „Ime – mondá az egyik – a császár Magyarországot László birtokának nyilvánítván, jogot igényel, hogy Magyarországról rendelkezék. Ezek után fölösleges vele tárgyalásba bocsátkoznunk!”

Frigyes követei azon voltak, hogy ezt a felfogást megczáfolják: „Ne törődjete azzal, – így szóltak – hogy uralkodónk az ő unokaöccsét királynak címezi; mert a ti uralkodótok leveleit, a mikben magát Magyarország királyának nevezi, s ezzel László jogait tagadja, nem utasítja vissza.”

A nádor ellentété: „A két eset nem egyforma. Ulászló Magyarország igazi királya, László pedig nem az.”

„Ez az időpont – válaszolák a németek – nem alkalmas arra, hogy arról, vajjon a magyar korona kit illet meg, vitatkozzunk; ennek a kérdésnek az eldöntését máskorra kellene halasztani.”

„Ez a kérdés – vágott közbe a nádor – vita tárgyát többé egyáltalán nem képezheti. Magyarország rendei a királyválasztás jogát belátásuk szerint gyakorolhatják; ezt csak fogyatékos elméjü ember tagadhatja.”

A hangulat mind ingerültebb lett. „Azért jöttünk, – mondá Frigyes egyik küldötte – hogy a béke létesítéséről tanácskozzunk; ezt, ha kívánjátok, megkapjátok; ha azonban háborút akartok, ettől sem idegenkedünk; válaszszatok.”

Erre Lasoczki Miklós, krakói esperes, a király egyik bizalmas embere, felpattant: „Nem vagyunk annyira gyengék és gyávák, hogy meggyalázó békét fogadjunk el. Elég erősek és bátrak vagyunk, hogy senkitől se féljünk!”

„Erőben és bátorságban nálunk sincs hiány” – vágta vissza a németek. – „És míg mi hátunk mögött fedve vagyunk; ti közénk és a török közé be vagytok ékelve. Vigyázzatok, hogy keletről és nyugatról egy időben támadás ne érjen.”

„Tudjuk, – mondá a nádor – hogy császártok hatalmas. De a mi országunk sem néptelen. Senkitől sem rettegünk. Szerződéseket ám vigyétek vissza.”

Ekkor Julián bibornok, eddig a szenvedélyes vitának néma tanuja szólalt meg: „Az Istenre kérek titeket, nagyságos uraim, a békekötést ne utasítsátok el, mert azt, ha a törökök ellen akarunk indulni, nem nélkülözhetjük. Engedjétek, hogy ez a szegény ország lélezgethessen jusson. Akadályozzátok meg azt, hogy mezeiteket keresztény vér szennyezze be.”

Szavai hatástalanul hangzottak el. Az értekezlet eloszlott. De Julián ekkor a királyhoz fordult, s az ő közbelépését eszközölte ki. Ulászló a magyar urakat magához hívatta és rábirta, hogy a német királytól küldött oklevelet fogadják el. Mire a német követeket maga elé bocsátván, a megállapodást személyesen közölte velük. A legszembetűnőbb módon akarván kifejezni azt, hogy Magyarország királya az, a kivel tárgyalnak és egyezsége lépnek, magyar nyelven intézte hozzájuk nyilatkozatát: „Térjete vissza – így szólott – uralkodótokhoz s vigyétek meg neki üdvözlétemet. A tőle küldött békeszerződést elfogadjuk, minden pontjában helybenhagyjuk; de csakis azért, hogy neki kedveskedjünk, nem mintha a szükség kényszerítene rá.”⁴¹

Igy tehát az akadály, a mely a hadjárat megindítását gátolhatta volna, el volt hártva.

---

41. Pisko, Skanderbeg. Historische Studie. (Bécs, 1894.)

42. Julián bibornoknak 1443 november közepe táján a moravamelléki táborból egy fejedelemhez intézett levelét a müncheni királyi könyvtár egy XV. századbeli kézirata őrizte meg.

43. Ezen részleteket egykorú forrásból veszszük, melyből a következő lapokon is meritünk. Ez az 1444-ik évi hadjáratban közreműködő burgundi hajóhad főparancsnokának, Wavrin Jánosnak krónikája, mely két izben (1858. és 1891.) jelent meg nyomtatásban, és a melynek alapos kritikai tanulmányokkal kísért ismertetését Kropf Lajos a Századok 1894 októberi és deczemberi füzeteiben tette közzé.

44. Cesarini Julián élete. 40.

45. Ez az országgyűlési végzésény bevezetésében ki van mondva.

46. Pozsony város követeinek 1444 márczius 31. és ápril 4-iki jelentései. Kiadta Knauz, Az országos tanács és országgyűlések története 1445–1452. (Pest, 1859.) 115.

47. A végzésény bevezetése különösen kiemeli, hogy nagyobb számban jelentek meg, mint a megelőző alkalmakkor.

48. Az országgyűlési végzésény eredeti példánya az országos levéltárban. Kiadta Kovachich József, Sylloge Decretorum. I. 74. A 218. nevet Teleki is felsorolja, id. m. I. 376.

49. Pozsony város követeinek 1444 ápril 4. és 16. napján kelt jelentései Knauznál.

50. A király esküjéről Julián bibornok ápril 25. és 27-iki leveleiben értesítette a velencei dogét. Ezek a levelek elveszttek. De fönmaradt a doge május 12-iki válasza, melyben írja, hogy örömmel értesült „illum dominum regem omnino firmiter statuisset ac iurasse in manibus vestris, una cum baronibus et aliis dominis ac primatibus regni illius adversus perfidos Teucros, hac presentis estate potenti exercitu se transferre.” Erre az esküre hivatkozik Ulászló később augusztus 4-iki okiratában, a melyről alább szólunk.

51. Ezeket az érdekes részleteket Enea Silvionak, Frigyes titkárának 1444 május végén Freund Jánoshoz intézett levelében találjuk. (Aeneae Sylvii Opera Omnia, bázeli kiadás. 63. sz.) Az előadás hitelességéhez kétség nem fér, mert a levélíró az informatiókat a visszatérő német követektől kapta, és azok alapján a levelet egy-két nappal utóbb írta meg. A Frigyestől 1444 május 21-én kiállított

békekötési oklevelet közli Lichnovszky, Regesten zur Geschichte des Hauses Habsburg. VI. 775. sz. A magyar királytól kiállított okirat nem maradt fenn.

IV. FEJEZET.

A szegedi béke.

Murád szultán békét kér. Brankovics szerb fejedelem közbenjárása. Hunyadi is a békekötés mellett foglal állást. Béketárgyalások Szegeden. A béke föltételei. Julián bibornok magatartása. A béke megkötése. A velencei doge levele. A keresztény világ ítélete a szegedi békéről. A béke fölmondásának indító okai. A török nem teljesíti a békefeltételeket. A magyar és lengyel főurak ellentétes álláspontja. Ulászló habozása. Julián befolyása. Ulászló fölmondja a békét.

A mikor Európa népei tekintetüket a keresztény seregek hadi tényeire feszült várakozással irányozták: a helyzetben váratlan fordulat állott be.

Murád szultán, a minden irányban megindult készülétek felől értesülvén, a szenvedett vereségek lesújtó hatása alatt, arra szánta el magát, hogy a fenyegető veszélyt bármily áron megvásárlandó fegyverszünettel háritja el. Alkalmos közbenjáróul Brankovics György szerb fejedelem kínálkozott, a ki ingatag politikájában kizárólag a saját érdekétől, országa visszaszerzésének gondolatától vezéreltetett; és a keleti schismaticus egyházhoz tartozván, a nyugati keresztény világ, a magyar állam magas eszményi céljai irányában teljesen közönyös volt. Mikor a törökök Szerbország nagy részét meghódították, szorosabban csatlakozott Magyarországhoz, s itt nagy kiterjedésű uradalmakat nyert adományul. De ezektől Ulászló trónralépte idején megfosztatott, mivel a törökökkel való szövetség gyanuját vonta magára. Utóbb a király bocsánatát kieszközölte, és az 1443-ik évi hadjáratban egész odaadással vett részt, a minek hasznát is látta, mert országa egy részét visszaszerelte. A többinek visszaszerzését a mostani hadjárattól várta.

Ekkor tette neki a szultán azt a titkos ajánlatot, hogy azon esetre, ha Magyarországgal a békekötést létrehozza, Szerbországnak török uralom alatt álló részét visszaadja, fogságban levő két fiát szabadon bocsátja és más jelentékeny engedményeket is tesz. A szerb fejedelem ezt az üzenetet örömmel fogadta, mert a békekötés kardcsapás nélkül és biztosan nyujthatta neki mindazt, a mit nagy áldozatok árán kellett volna kiküzdenie. Mivel pedig célzott csak úgy érhetett, ha Hunyadi Jánost megnyeri: ő hozzá fordult legelsőben.

Hunyadi, ámbár éppen ő volt az, ki a háborúért leginkább lelkesedett, és sikerének biztosítása végett másoknál nagyobb áldozatokat hozott, a békét nem utasította vissza föltétlenül, sőt pártolni is kész volt, ha az országnak biztosítja azokat az előnyöket, a miknek kiküzdéseért a háborút tervezte.

Ennek a háborúnak két célja volt; az egyik: a magyar korona elvesztett melléktartományait visszaszerezni, és Magyarországtól a török támadásokat elhárítani; a másik: Görögországot felszabadítani és a törököt Ázsiába visszaszorítani. Ezen utóbbi föladat megoldása csakis a keresztény hatalmak hathatós közreműködése mellett volt várható. De erre a reménység, mely annyiszor hiúnak bizonyult, most ismét eltűnt.

Ulászló király éppen ekkor tájt Albánia hős fejedelmét, Castriota Györgyöt, a hadjáratban való részvételre szólítván föl, az elkeseredés hangján panaszozza elhagyatását. „Mintha – úgymond – a mi rendeltetésünk csakis az volna, hogy áldozatul vessük magunkat oda, és ezzel a vést másoktól elhárítsuk. Vállalkozásunkban egyedül Eugén, Róma szent főpapja és Fülöp, Burgundia fejedelme támogatnak.”¹

És az a segítség, a mit a pápa és Burgundia fejedelme nyujthattak, a feladat nagyságával arányban nem állott. Július elején a királyi udvarnál úgy tudták, hogy a velencei arzenálban a pápa és a burgundi fejedelem részéről megrendelt tizenkét gálya felszerelése még nincs befejezve; és így kétes volt, vajjon még ez a jelentéktelen hajóhad is idején fog-e érkezni rendeltetése helyére. Ilyen körülmények között a nagy terveket le kellett szállítani;

arról a gondolatról, hogy az ozmánok európai birodalmára a keresztény világ halálos csapást mérjen, le kellett mondani.

Azonban még akkor is, ha a tengeri actio elmarad, az első cél elérésére a legnagyobb valószínűséggel lehetett számítani. Csakhogy a hűbéres fejedelmek, és legelső sorban Brankovics György közreműködés mellőzhetetlen volt. Ha a szerb fejedelem, a törököktől megnyerve, tétlen marad, vagy épen hozzájuk csatlakozik: a magyar sereg a legnagyobb veszedelembé jut. Már pedig kétségtelennek látszott, hogy Brankovics, ha most közbenjárása a magyar udvarnál elutasítatik, az ellenséghez pártol át.

Hunyadi János előtt tehát, mikor vele Brankovics a szultán ajánlatát közlé, két út állott nyitva: vagy kardcsapás nélkül elnyeri mindazt, a mit a háború a legkedvezőbb kimenetel esetén ígért, és a nagy tervek valószínűsítését akkorra halasztja el, a mikor az biztosabban lesz várható; vagy pedig a háborút megindítván, annak a veszélynek teszi ki magát, hogy szerencsétlen kimenetele esetén a nagy tervek hosszú időre kivihetetlenekké válnak, a biztos előnyök, sőt talán az eddigi vívmányok is elvesznek. Ettől a kockázattól Hunyadi hazafiúi lelke visszariadt; ambíciója pedig kielégítést talált abban a diadalainál nem kisebb értékű eredményben, hogy a szultán a békét, melyet még hét esztendő előtt csak adófizetés árán volt hajlandó megadni, most nagy áron megvásárolni ajánlkozott.

Ezek a tekintetek Hunyadi arra birták, hogy a törökök békeajánlatait el ne utasítsa, és a királynak a szultán követi elfogadását javasolja. Mindazáltal, hogy a békealkudozások meggyűlölet esetén a hadjáratot haladék nélkül meg lehessen indítani, az volt a tanácsa, hogy a király a sereg élén Szegedre vonuljon, és a tárgyalások ott a táborban folyjanak.

A király úgy tett. Serege élén, Julián bibornoktól, a magyar és lengyel uraktól kísérvé, július közepe táján Szegedre vonult, a hol Brankovics György is megjelent.² A török követek, a kiknek vezetője a szultán kancellárja, egy renegát görög volt, csakhamar megérkeztek. Előadták, hogy uralkodójuk a „magyar királynak kedveskedni és országával akár ideiglenesen, akár örök békességet kötni kívánván,” Szerbországot, a területén elfoglalt várakkal és Albániának azt a részét, a mit Brankovics birtolt, visszaadja; a magyar foglyokat és Brankovics fiait szabadon bocsátja, százezer aranyat készpénzben lefizet, és a magyar királynak, valahányszor kívánja, huszonötezer fegyverest rendelkezésére bocsát.³

Ezeket a föltételeket a király hívei „hihetetlenül előnyösöknek” ítélték.⁴ De éppen ezért természetesen az az aggodalom merült fel, hogy azok háttérben csel és ármány lappang, és a szultán csak azt akarja elérni, hogy a magyar király és szövetségesei a háborúra alkalmas évszakot föl ne használják. Ezen lehetőséggel szemben Ulászló tanácsosai kikötötték, hogy a törökök a visszabocsátandó várak átadását nyolcz nap alatt foganatosítsák. Így el lehetett érni azt, hogy azon esetre, ha a várak átadásának halogatásával a törökök álnoksága napvilágra jő, a háborút a magyarok még idejekorán megindíthatják. A török követek ehhez a föltételhez is hozzájárultak. Így azután, július közepén, a béke tiz esztendőre megkötött, s megtartására Ulászló esküvel kötelezte magát.⁵

Julián ezen tárgyalásoknak tanuja volt. A békekötés ellen, a mely az áprilisi országgyűlésen elvállalt és esküvel erősített kötelezettségekkel ellentétben állott, felszólalni el nem mulasztotta.⁶ De kellő erélylyel nem lépett föl, hivatalos állása és személyes tekintélye súlyát a mérlegbe nem vetette. Az egyház büntetéseivel, de még elutazásával sem fenyegetődött. Ily módon kétségkívül a felelősség azért, hogy a király az ő kezeibe letett esküt megszegte, őt is terheli.

Azonban helyzetét nagy mértékben megnehezítette az a bizonytalanság: vajjon az olasz-burgundi hajóhad a Hellespontus felé utnak indult-e vagy sem?

Ápril havában a király a kötelezettséget a háború megindítására abban a föltevésben, sőt valószínűleg azzal a nyíltan kikötött föltétellel vállalta el, hogy hadi munkálatait a hajóhad támogatni fogja. Ha tehát a magyarok a török békeajánlatokat elutasítják, a háborút megindítják, a Fekete-tengerig érnek, de a hajóhadat ott nem találván, catastrophát vonnák

magokra; ezért a felelősség súlya Julián bibornokra és a szent-székre nehezedett volna. Egyébként is a háborút, a melyben Hunyadira és Brankovicsra a legfontosabb szerep várakozott, az ő ellenkezések daczára is kierőszakolni; a nemzetet a háborura, mely az erők teljes megfeszítését, a lelkesedésnek legmagasabbra fokozását igényelte, kényszerítő eszközökkel szorítani: vakmerő eljárás lett volna, a mely a szerencsétlen kimenetelt biztosan maga után vonja. Így tehát a pápai követ a béke visszautasítását követelni nem bátorkodott.

De Julián magatartására valószínűleg más természetű okok is befolytak. Minden oda mutat, hogy a törökök ajánlatait őszintéknek nem tartotta és meg volt arról győződve, hogy az ígért várakat átadni nem fogják. És azon esetre, ha néhány hét múlva a törökök álnok terve kiderül, azt várhatta, hogy a nemzet lelkesedése új lángot vet, melyet a felháborodás indulata is éleszteni fog.

Alig távoztak a török követek, Julián bibornok a velencei dogé július 4-én kelt levelét kapta meg, azzal a tudósítással, hogy a pápai hajóhad nyolcz gályája, Condolmieri bibornok-főparancsnok alatt elvitorlázott, a burgundi fejedelem négy és a köztársaság nyolcz gályája pedig rövid idő múlva követni fogja.⁷

Ez a jelentés Ulászlóra és a Szegeden egybegyűlt urakra szükségképen mély benyomást tett. A míg a magyar király szövetségesei actióba nem léptek, és a míg az elmúlt évek szomorú tapasztalatai alapján indokolt aggodalom merülhetett föl az iránt, vajjon ígéreteik teljesítésére ez alkalommal komoly szándékuk van-e, addig Ulászló és tanácsosai abban a felfogásban lehettek, hogy béke és háború között szabadon választhatnak.

De a mikor bevégzett tények előtt állottak, a mikor a magyar király szövetségesei az ő esküjében bizva, nagy pénzáldozatokkal hajóhadukat a török ellen valóban útnak indították, ezzel alattvalóik életét és saját hirnevüket kockára tették: nem merülhetett föl kétség, hogy őket cserben hagyniok nem szabad.

Ha a magyarok ezt teszik, a szentszék és a keresztény hatalmak segítségére többé nem számíthatnak; és el lehettek volna rá készülve, hogy a keresztény világ Magyarországot egy sorba helyezi a görög birodalommal, melyet rövidlátó, önző, megbizhatatlan politikája az enyészet örvénye felé sodort.

Hogy a keresztény világ miképen ítélte a szegedi békekötésről, azt éppen a görög birodalom uralkodójának levele hiven illusztrálja. A szultán ugyanis a békekötés felől Palaiologos János görög császárt is értesítette, a ki hihetetlennek tartván, hogy a magyar király szövetségeseitől elpártolt, hogy bizonyos hirt kapjon, gyors futárt küldött hozzá. „Nagy mértékben álmélkodunk, – írja neki – hogy miután fenséged nagy neve előtt a törökök úgy megsemmisültek, a mint a hó a napsugár melegére elolvad, a köd a szél fuvallatára szétfoszlik, a viasz a tűzben elolvad, miután fenséged leveleiben a háború megindítását ígerte: most álnok ígéreteknek fülét megnyitotta. Ilyen jeles és közhirre jutott vállalkozástól visszalépni, azokat kik fenséged sürgetéseire fegyvert fogtak, veszedelembé ejteni: még a legalsóbb rendű ember is bűnnek tartaná!”⁸

E szerint a nemzeti becsület sugallatai a szegedi békekötés fölbontását ajánlották. Es ezeknek meghallgatását nyomós okokkal lehetett támogatni. A király és tanácsosai, mikor július közepén a törökkel békét kötöttek, jóhiszeműleg abból indulhattak ki, hogy áprilisi esküjük és kötelezettségük érvényét veszítette, mert szövetségeseik ígéretüket be nem váltották, de most meggyőződtek arról, hogy csalódtak, és hogy a királynak július közepén a szövetséget felbontottnak tekinteni, ezzel ellentétben álló más szerződést kötni joga nem volt; a miből az következett, hogy a törökkel kötött szerződést érvénytelennek kellett tekinteni.

E mellett maguk a törökök is jogczímet nyújtottak arra, hogy a velük kötött békét a magyarok felbonthassák.

Ugyanis, ámbár a leglényegesebb föltétel végrehajtását, a szerbországi várak átadását a szultán biztosai megkezdtették, és több fontos várat tényleg kiürítettek, csakhamar abban

maradt az átadás folytatása, a szerb despota fiai szabadságukat nem nyerték vissza, sőt a török csapatok betörése és kalandozása magyar területen megújult.⁹

Ezekben a tényekben annak a bizonyítékát lehetett fölismeri, hogy a szultánnak a békekötéssel nem volt más célja, mint az, hogy a magyar király a hadjáratra alkalmas időpontot elmulassza.

Ilyen körülmények között Julián bibornok befolyásának és ékesszólásának egész hatalmát értékesítette, hogy a királyt és a magyar urakat a szultánnal kötött béke felbontására bírja; és ezt a békekötést a szent-szék nevében ünnepélyesen megsemmisítette, érvénytelennek nyilvánította.¹⁰

Szegeden, mikor augusztus legelső napjaiban felmerült az a nagy jelentőségű kérdés, vajjon a török békekötés fentartandó-e avagy a török ellen a háború megindítandó, a lengyel urak mindnyájan a török békekötés fentartását javasolták a királynak.¹¹ Ellenben a magyar urak: az egri, váradi, csanádi és boszniai püspökök, Hunyadi János, Hédervári Lőrincz nádor, Rozgonyi György országbíró, Pálóczi Simon főlovászmester, Ország Mihály főkincstárnok, Czudar Simon főpinczemester, és hét főispán¹² egyhangúlag a háború mellett nyilatkoztak. Hunyadi Jánosra, hogy álláspontját megváltoztassa, egykorú történetírók elbeszélése szerint a pápai követ azzal az ígérettel is hatott volna, hogy a török kiűzetése után Bolgárországot, mint önálló fejedelemséget, fogja kapni.¹³

Egyébiránt a magyar urak abban a véleményben voltak, hogy mostani megállapodásuk nem egyéb, mint a tavaszon tartott országgyűlés végzésének megújítása és foganatosítása, és hogy ezzel a török békekötéssel elkövetett hibát teszik jóvá.¹⁴

A király a pápai követ és a magyar tanácsosok sürgető szava előtt meghajolt. De bár vallásos buzgósága, hősies szelleme és dicsőségvágya a török elleni harc folytatására ösztönözte, úgy látszik, csak nehéz belső küzdelem után határozta el magát a török béke felbontására. Ezt, valamint azt is, hogy az ő elhatározására a törökök részéről a békeföltételek teljesítésének elmulasztása volt döntő befolyással, világosan kiolvashatjuk egyik lengyel főpaphoz írt leveléből: „Vajha – úgymond – a törökök a velünk kötött békességet megtartották és minket arra, hogy ellenük háborút indítsunk, ne kényszerítettek volna. Ők azonban, ámbár a béke föltételeit nagyobb részben, erős és jelentékeny várak átadásával, végrehajtották a többi kötelezettségeket, úgy mint a szerb despota fiainak szabadon bocsátását és bizonyos várak átadását teljesíteni elmulasztották; sőt a mi területünkre betörve, azt pusztítani meg nem szűnnek. Ennek következtében szükségképen magunkat, egész országunkkal együtt arra kellett elszánnunk, hogy, a mennyiben az összes föltételeket nem teljesítik, ellenük háborút indítsunk.”¹⁵

Julián bibornok nem elégedett meg a király és a magyar tanácsosok határozatával. Szükségesnek látta, hogy azt a bizalmatlanságot, a mit a török békekötés a keresztény hatalmaknál támasztott, ünnepélyes manifestációval oszlassa el. Felszólítására Ulászló augusztus 4-én, a magyar főpapok és urak színe előtt az evangéliumra esküt tett, a melyben magát nemcsak általánosságban a török ellen háború viselésére és az országgyűlési határozat végrehajtására kötelezte, hanem a hadjárat megindításának határnapját és végső célját is kitzüzte; és erről okiratot állított ki oly czéllal, hogy az szövetségeseinek megküldessék

Ebben az okiratban a király a tavaszi országgyűlésen hozott végzést ismertetvén, így folytatja: „Ámbár senki sem teheti fel rólunk, hogy ünnepélyes esküvel erősített és közhírré tett elhatározásunkat végrehajtani nem akarnók, mivel Murád szultán követeinek a mi udvarunknál megjelenése és előterjesztett békeajánlatai némelyeknél kétséget támasztottak a felől, vajjon a Budán esküvel erősített határozatot csakugyan végre akarjuk-e hajtani, mindennemű kétség, aggodalom és bizonytalanság megszüntetése végett, főképen pedig azért, hogy akaratunk őszinteségéről és szilárdságáról a római szentszék főtisztelendő alkanczellárját (a pápai hajóhad főparancsnokát), és Julián bibornok-legátust, ugyszintén a burgundi fejedelem és a velencei köztársaság gályáinak nagyságos kapitányait meggyőzzük:

a környezetünkben levő főpapok és zászlós urak... tanácsát meghallgatva, királyi szavunkra és becsületünkre, keresztény hitünkre és a szent evangéliumra... fogadjuk és ígérjük, hogy Budán hozott határozatunkat és tett ígéretünket teljesíteni kívánjuk; tehát szeptember hó első napján seregünket Orsova mellett a Dunán át török területre szállítjuk, és mindennemű csel és ürügy kizárásával Ruméliába, Görögországba és a törökök kezeiben levő más tengeremelléki országokba nyomulunk, és a törököknek még a jelen év folyamán a tengeren túl (Ázsiába) visszaszorítása végett mindent, a mi hatalmunkban áll, megteszünk; továbbá kijelentjük, hogy minket semmiféle egyezség, megállapodás vagy fegyverszünet, a mit a török császárral vagy követivel akár kötöttünk, akár kötni fogunk, habár esküvel erősítettük vagy erősítőnk meg, nem akadályozhat, mert azt jelen eskünk, ígéretünk és fogadalmunk érvénytelenné teszi; úgy hogy jelen ígéretünket és eskünket megszegnünk vagy megsértenünk, végrehajtását felfüggeszteni vagy elhalasztani nem lehetséges.”

A király környezetében levő négy főpap közül három: Rozgonyi Simon egri, Dominis János váradi és Herczeg Rafael boszniai püspökök, a tizenhárom világi főúr közül csak az egyetlen Hunyadi János vállalkoztak arra, hogy bandériumaikkal a királyt kísérni fogják, a mire magukat szintén esküvel kötelezték, míg a többiek megelégedtek azzal, hogy „tanácsuk és hozzájárulásuk” megörökítésére a királyi oklevél alá pecséteiket helyezték.¹⁶

Az okirat hiteles példányaait Julián a pápai, burgundi és velencei gályák parancsnokainak török áruhába öltözött és török nyelvben jártas hírnökök által megküldötte. Egyikök csakugyan eljutott rendeltetése helyére, és megvitte a hirt, hogy a magyar király a hadjáratot megindítja.¹⁷

---

52. Ezt a levelet Dlugoss fölvette történelmi munkájába.

53. Wawrin burgundi hajóhadparancsnok krónikájában azt olvassuk, hogy Julián a tavasszal Rómába utazott és csak a szegedi török békekötés után érkezett vissza. De Wawrin tévesen vont informálva. Dlugoss, a ki az eseményekről biztos és alapos tudósításokat nyerhetett, határozottan mondja, hogy Julián a királyt Szegedre kísérte.

54. A török követektől hozott békeajánlatok leghitelesebb előadását a lengyel rendeknek 1444 augusztus 26-án Ulászlóhoz intézett levelében találjuk, a melyben Ulászló királynak hozzájuk intézett levelét resumálják. Monumenta Poloniae. II. 141.

55. Ezt a kifejezést az imént idézett levélben találjuk.

56. Sajnos, a békekötés okirata nem maradt fenn.

57. Ezt Dlugoss is kiemeli.

58. A levél a velencei állami levéltárban.

59. Az 1444 július 30-ikán kelt levelet Dlugoss fölvette munkájába.

60. Ezt a király maga írja 1444 szeptember 22-én egy lengyel főpaphoz intézett levelében, mely a korniki gróf Zamojszky-könyvtár egyik codexéből imént látott napvilágot. (Történelmi Tár, 1895. 400.) Dlugoss az ő történelmi munkájában azt írja, hogy a békekötés után husz nap lefolyása alatt a szerbországi várak átadásáról a királyi táborba tudósítás nem érkezett, és ez a tény adott okot a béke felbontására. A királyi levél kétségkívül nagyobb hitelességre tarthat igényt.

61. Dlugoss elbeszélése. Az oklevél, a mit erről talán kiállított, nem maradt fenn. A király alább idézendő okirataiban és leveleiben a legátus nyilatkozatáról említést nem tesz.

62. Ezt Ulászló király anyja 1445 tavaszán a magyarországi rendekhez irt (alább idézendő) levelében említi.

63. Ez a tizenhét főpap és úr látta el pecsétjével az augusztus 4-iki, alább idézendő királyi okiratot. Miután az okiratban neveik mellett nem áll az a szokásos kifejezés „ceterique prelati, barones, proceres”, föl kell tennünk, hogy többen a szegedi királyi tanácsban nem voltak jelen. Hogy nem nagyobb gyűlésben; hanem csak a főpapok és zászlós urak tanácsában hozatott a határozat, a jelzett okirat szövege kétségtelenné teszi.

64. Ezt Bonfin beszéli el, a ki munkájának azt a részét, a mely a várnai csata előzményeit tartalmazza, Mátyás udvarában írta s így a jelezett részletet ott hallotta.

65. Ez a felfogás feltűnő czélzatossággal előtérbe helyeztetik az augusztus 4-iki okiratban.

66. A korniki codex idézett levelében.

67. Ezt az okiratot Dlugoss fölvette történelmi munkájába. De közlése hibás. Az okirat eredeti példánya nem maradt fenn. Legrégibb, majdnem egykoru az a másolat, a mi a velencei államkönyvbe (Commemoriali. XIII. 160.) föl van véve.

68. Wawrin krónikája. Kropf, id. h. 686. 688.

V. FEJEZET.

A várnai csata.

A magyar hadsereg útja Várna felé. Brankovics magatartása. Ulászló utolsó levele. Nikápolyi táborozás. Hunyadi és az oláh vajda csatlakozása Ulászló seregéhez. Murád szultán visszatérése Európába. A szövetségesek hajóhada. Murád útiránya. A magyar hadsereg Várnánál. A várnai csatater. A csatarend felállítása. Az ütközet. Ulászló és Julián halála. A törökök győzelme. A magyarok csatavesztésének okai

Az augusztus 4-én történt megállapodás értelmében a király azonnal megindult, hogy a kitűzött határnapon Orsovánál a Dunán átkelven, a török ellen a hadi munkálatokat megkezdje. A pápai legátus és a velencei köztársaság követe kísérték. A királyi magyar dandáron kívül mintegy négyezer lengyel lovas állott parancsai alatt. A három főpap: Eger, Várad és Bosznia püspökei zászlóaljakkal gyarapították seregét. Útközben még néhány magyar zászlós úr: Thallóczi Máté horvátországi bán, Báthori István és Bánfi László jöttek táborába; úgyszintén mintegy ezer önkéntes, kik a papok lelkesítő szónoklatain felbuzdulva, a kereszt jele alatt a kereszténység oltalmára fegyvert ragadtak. Hunyadi János Szegedről Erdélybe távozott, hogy zászlóalját felszerelje és a székelyeket fegyverre szólítsa, – ezekkel Bolgárország területén volt a királyhoz csatlakozandó; – Vlád Drakul Oláhország vajdája pedig ígérte, hogy a királyi táborba segédhadat fog vinni. Arról hogy Brankovics a szerb hadakkal a hadjáratban részt vesz, le kellett mondani, mivel a despota a török békekötés felbontását rosszalta, és a békekötéshez a maga részéről ragaszkodni kívánt.

Ez a körülmény azonban aggodalmat nem támasztott. A király bizott abban, hogy az olasz-burgundi hajóhadon kívül, Castriota György és a görög császár a hadjáratban szintén közre fognak működni. És a siker legfőbb biztosítékát abban látta, hogy Murád szultánt, ki a szegedi béke megkötésének hírére legjobb hadaival Ázsiába vonult át, a visszatérésben a hajóhad meg fogja akadályozni, s így sem a várakban elhelyezett őrségek, sem az európai pasák csekély számú hadosztályai erős ellenállást kifejtteni képesek nem lesznek.

A király a nagy eredmények biztos reménységét fejezi ki utolsó fönmaradt levelében, a mit szeptember 22-én, a mikor a török birodalom területére lépett, egyik lengyel főpaphoz intézett: „Mi – úgymond – ma Isten segítségével a Duna révén Bolgárországba átkeltünk és Görögország legszélső határáig nyomulunk elő. Isten segítségével kísérletet teszünk, hogy a keresztény népeket a török járom alól felszabadítsuk, és a törököket Európából kiűzzük. Reméljük, hogy ez sikerülni fog nekünk; mert a pogányok kiűzésére számos keresztény király és fejedelem tetemes segítséget ajánlott föl. Ti pedig imádságaitokkal kérjétek Istent, hogy nevének dicsőségére és a kereszténység vigasztalására nekünk diadalt engedjen.”¹

Október 16-án Nikápoly alatt táborozott. Itt Hunyadi ötezer és az oláh vajda négyezer fegyveressel csatlakozván hozzá, serege mintegy huszezerre szaporodott. Ekkor a legrövidebb utat, a mely a Fekete-tengerhez vezet, választották; kétségkívül azért, hogy mielőbb a hajóhaddal összeköttetésbe lépjenek. Azt a reményt is táplálták, hogy Castriota György hadaival utközben találkozni fognak. Ez csapatai élén meg is indult, hogy a hadjáratban részt vegyen; de Szerbország határánál váratlanul feltartóztatta őt Brankovics, ki az átvonulást országán megtagadta és meg is akadályozta.²

Ez alatt Ulászló török haderővel nem találkozáva nyomult előre. Október 24-ikén Jenibazárt, néhány nappal utóbb Sumla várát, majd november első napjaiban az erős Provadiát vívta meg. De ezen utóbbi hely ostroma alatt Julián bíbornok azt a megrendítő értesítést kapta, hogy a szultán negyvenezernyi sereg élén Ázsiából Európába visszatért és a magyar király ellen indult.

Murád ugyanis, a mint a szegedi békekötés felbontásáról értesült, kisázsiai ellenségeivel békét kötött, és fenyegetett európai tartományainak megmentésére sietett. A

hajóhad, a mely hivatva volt, hogy átkelését megakadályozza, ezen feladat megoldására képes nem lehetett. Ez a hajóhad összesen csak huszonegy gályából állott, a melyekből nyolc a pápa, ötöt Velence, négyet a burgundi fejedelem, kettőt-kettőt a görög császár és Ragusa küldöttek. Ezek részben a Dardanellák szorosában, részben a Bosporuson foglalván állást, hatvankét kilométer hosszú vonalon voltak szétszórva. E mellett a görög császár a Bosporus európai partját megszállani elmulasztván, lehetővé tette, hogy azt Khalil basa az európai török tartományokból egybegyűjtött sereggel elfoglalhassa; már pedig a stratégia egyik elemi tétele az, hogy az ellenséget, mely egy folyam mindkét partjának ura, átkelésben hajókkal megakadályozni lehetetlen.

A szultán átkelését még a haszonlesés és az árulás is megkönnyítette. A Konstantinápolyban megtelepedett genuai kereskedők hajóikat nagy díjért rendelkezésére bocsátották, s azokon a török sereg, alig egy mértföldnyi távolságban Konstantinápolytól, ott, a hol ma Anatoli Hisszar áll, a Bosporuson akadálytalanul átkelhetett.³ Ez október elején történt.

Murád ekkor Drinápoly felé vonult, s értesülvén, hogy a magyar király Nikápoly alatt áll, seregével, melyet időközben jelentékenyen szaporított, oda indult ő is, abban a föltevésben, hogy a magyarok onnan Philippopolis felé vonulnak, s így velük útközben találkozhatnak. Csak Nikápolyban értesült hitelesen a magyarok útiránya felől; mire a korábbi évek tapasztalatainak okulva, óvatosan követte őket, míg kedvező körülmények között ütközhetik meg. Habár november elején csak egy napi járó út választotta el a két sereget, a magyarok a szultán közeledéséről tudomást nem nyertek.

Csak november 9-ikén, mikor a Fekete-tenger partján, Várna városa közelében ütöttek tábor, jött tudomásukra, hogy a közelben hatalmas török sereg táboroz. A haditanácsban, a melyet a király ekkor tartott, Julián bibornok azt javasolta, hogy a megerősített táborban elzárkózva, a hajóhad megérkezését várják be. Ezt azonban Hunyadi határozottan ellenezte. Ő később a pápához írt levelében azt hangoztatta, hogy miként a visszavonulást, úgy a tétlen veszteglést is méltatlannak ítélte olyan sereghez, melynek élén a magyar király és a szentszék követe állanak; de valószínűleg nem bízott abban, hogy a hajóhad, ha kellő időben meg is érkezik, lényeges támogatást nyújthat; ellenben attól tartott, hogy az őszi évszak előhaladása, az élelmiszerek hiánya és a várakozás következtében beálló csüggedés a helyzetet még súlyosbíthatják. Hunyadi a királyt és a legátust meggyőzte arról, hogy a veszedelmes helyzetből a szabadulásnak csak egy útja kínálkozik: ha azonnal, a felhevülés és önbizalom első óráiban, nyílt csatát vívnak, és miként a megelőző években túlnyomó erővel szemközt gyakran sikerült, a diadalt kiküzdik. Elhatározott tehát, hogy az ütközetet haladék nélkül elfogadják.

November 10-ikén a reggeli órákban Hunyadi a sereget harci rendbe állította föl. Várna városától mintegy ezer lépésnyi távolságban, majdnem négyezer lépésnyi, szokatlanul hosszú vonalban helyezte el az egyes dandárok, úgy hogy a jobb szárny a hegység lábához és a táborhoz, a balszárny a Devna tó partjához támaszkodott. A bal szárnyon ő maga, a jobb szárnyon a három püspök és a horvát bán, a középen a király foglaltak állást; az oláhok az utóhadat képezték.

Ellenben a szultán az ő seregét, mely mintegy százezer fegyverest számított, úgy állította föl, hogy az egyes hadosztályok elkülönítve, egymástól meglehetősen távolságban állottak; majd felismervén a magyar hadiállásnak azt a gyenge oldalát, mely szerint a jobb szárny a fölötté emelkedő hegységet meg nem szállotta, onnan rendelte el a csata megkezdését.

Az eгри püspök és a horvát bán egy török lovas-hadosztályt a magaslatokon megpillantván, bevárták, míg az a síkságra leért s akkor oly erővel támadták meg, hogy csakhamar visszaszorították; egy második rohamot hasonlóképen visszavertek; mire Julián bibornok és a váradi püspök is hozzájuk csatlakozván, az ellenséget üzőbe vették. De ekkor

megjelent a csatatéren Karadsa pasa az ázsiai lovasság tömegeivel. Támadásuknak a magyarok meglazult sorai ellenállani nem bírtak, és mindenfelé szétszóróttak. A bibornok és a horvát bán a táborba menekültek, az egri püspök a csatatéren tűnt el, a váradi egy mocsárban merült el.

Hunyadi, a mint a jobb szárny veszedelméről értesült, a maga csapatai és a király dandárai egy részével az ázsiai lovasságra vetette magát s azt rövid véres küzdelem után, melyben maga Karadsa is elesett, visszaverte; úgy hogy most ő látott az üldözéshez. De a mint észrevette, hogy a törökök a magyar sereg bal szárnyát megtámadták, maga ennek védelmére tért vissza. Hunyadi megjelenése a csatát itt is a magyarok javára döntötte el; a visszavert török lovasok közül számosan Macedóniába és Thráciába futottak, mindenütt a magyarok győzedelmének híret terjesztve.

És a török hadseregből csakugyan már csak a janicsár-gyaloghad sorai állottak érintetlenül. Murád szultán már visszavonulásra gondolt. Ekkor Ulászló, nem akarván a dicsőséges harcz tétlen szemlélője maradni, dandára élén a janicsárookra vetette magát. De ezeknek szilárd sorait megingatni nem volt képes. Hősi bátorsággal küzdött; sűrűn osztotta a halálos csapásokat, míg sebesült lova elbukott, és vele ő is földre terült. Ekkor több janicsár rá rohant, és egyikük – nevét a török történetírók följegyezték – Khodsa Kizr, kardjával fejét levágta. Kísérői közül csak kevesen menekültek és tértek vissza a táborba.

Hunyadi, mikor a török lovasság üldözéséből a csatatérré visszajött, és a király eltűnéséről tudomást nyert, a harcot még egy ideig folytatta, de a csüggedés következtében, melyet a király elestének híre a csapatoknál előidézett, abba kellett azt hagynia; arra sem volt képes, hogy seregének maradványait összetartsa és rendetlen szétszóródásukat megakadályozza. Ő maga is menekülni volt kénytelen és észak felé vette útját, hogy mielőbb a Dunához érjen. Julián bibornok szintén a menekülőkhöz csatlakozott, de útközben elveszett; haláláról különféle hírek jutottak forgalomba, a melyek közül legvalószínűbb az, hogy katonák rabló szándékból ölték meg.

Murád szultán a csata napjának estéjén magát legyőzöttnek tartotta és másnap a magyarok részéről a támadás megújulását várta. Csak a következő nap reggelén győződött meg arról, hogy a magyar sereg teljesen felbomlott. Ekkor a magyar tábor ellen fordult s azt rövid küzdelem után megvívta; azok, kik abban menedéket kerestek, nagy részben lemészároltattak.

A csatában elesettek számáról az egykorú történeti emlékek nagy mértékben eltérő adatokat tartalmaznak. Ezekben a magyar halottak száma háromezer és tizenkétezer, a törökök vesztesége harmincezer és hetvenezer között váltakozik.⁴

Ilyen gyászos véget ért a hadjárat, a melyben magyar hadak a magyar királyság megalapítása óta kelet felé legmesszebbre nyomultak.

Azzal az igazolhatatlan erkölcsi gyengeséggel szemben, amit a király és tanácsosai tanusítottak, a mikor négy hónap lefolyása alatt három ízben eskü alatt vállaltak el egymással ellentétben álló kötelezettségeket, csodálatot kelt az a hősi elszántság, a mivel a Fekete-tenger partjáiig hatoltak, és ott az ellenséggel megküzdöttek.

Ha a vállalat sikerének többi föltételei szintűgy bekövetkeznek, ha a görög császár és az olasz-burgundi hajóhad a szultán átkelését a Boszporuson meggátolják, ha áruzó kereskedők ezt az átkelést elő nem segítik, vagy ha csak Castriota György serege a csatában részt vehet: ez a vállalat a történelem legdicsőségesebb lapjaira volna följegyezve.

Most ellenben a történetírás a catastrophát nemcsak a könnyelmű vállalkozás előrelátható következménye, hanem az esküszegés méltó büntetése gyanánt tünteti föl. Ezt az ítéletet az események tárgyilagosa elbeszélése nem igazolja.

Bizonynyal megérdemli ez az ifjú király, a kiből, ha életben marad, bizonyára az ország egyik legnagyobb uralkodója, állami életének korszakot alkotó tényezője vált volna, hogy emlékét a nemzet kegyelettel környezze.

-
69. A korniki codexben.
  70. Pisko, id. m. 26.
  71. Kropf közleménye. 690–696
  72. A várnai csata és a hadjárat, a mely abban befejezését találta, számos történeti monographia tárgyául szolgál. Több katonai író is foglalkozott vele; legújabbán Horváth Jenő a Hadtörténelmi Közlemények 1888-ik évi folyamában és Kupelwieser altábornagy Ungarns Kämpfe mit den Osmanen című munkájában. (1895.) 81–104.

I. FEJEZET.

Ideiglenes kormány

A várnai csatavesztés következményei. Fejtelenség; a főurak magatartása. Hunyadi az oláh vajda fogságában. Megmenekülése, A székesfejérvári országgyűlés. Intézkedések új király választása felől. Zrednai Vitéz János. Országgyűlés Pesten. Kázmér lengyel király. V. László pártja. Egyezkedés a két párt között. Interregnum. A főhatalmat az országgyűlés magának tartja fenn. A királyi kegyúri jog gyakorlása. A rend helyreállítására vonatkozó intézkedések. Újabb hadjárat terve a török ellen. Hírek Ulászló király életbenlétéről. V. László királylyá választása. Alkudozások Frigyessel. Piccolomini levele. Ujlaki Miklós fogadtatása Bécsben. Magatartása. A tárgyalások sikertelensége. Hunyadi apró csatározásai Nikápoly körül. Országgyűlés Székesfejérvárott. Újabb alkudozások Frigyessel. Hunyadi hadjárata a Cilleiek ellen. A Cilleiek békeajánlata.

A NEMZETEK erkölcsi értékét és jellemük erejét semmi sem világítja meg hivebben, mint magaviseletük nagy catastrophák után.

Már a IX. században Leo görög császár azt írja a vele szövetséget kötött magyarokról, hogy „nem olyanok, mint a többi népek, a melyek egy vereség után le vannak győzve”.¹ És azóta a magyar nemzet, viszontagságteljes története folyamán, gyakran súlyos csapásoktól lesújtva, mindig újból fölemelkedett, az elkövetett hibákat jóvá tennie, a sebeket meggyógyítani, a romokat fölépítenie, erőfeszítéseivel a jövőt megmentenie képesnek bizonyult.

Az 1444-ik évi hadjárat előzményei és kimenetele történelmünk gyászlapjaira vannak följegyezve. De a szerencsétlenség alkalmat nyújtott a nemzetnek arra, hogy a rá következő válságos időben jellemének legnemesebb vonásait tüntesse ki.

Háromféle veszély fenyegette az országot. Félő volt, hogy a csatavesztés és a király halálának hírére a felháborodás és a boszúvágy emelkedik uralomra, és a nemzet, bűnbakot keresve, boszút áll azokon, kik a hadjárat megindítását kieroszakolták, a mi által megfosztja magát Hunyadi János hadvezéri lángelméjétől és a római szentszék támogatásától; vagy hogy a helyzetet egyesek a hatalomvágy sugallatainak kielégítésére zsákmányolják ki, és az ország kormánya méltatlanok kezeibe kerül; vagy végre, hogy tartós fejtelenség és zűrzavar áll be, a mely az országot külső támadásokkal szemben ellenállásra képtelenné teszi, keleti vagy nyugati hódítónak zsákmányul dobja.

És úgy látszott, hogy ezen veszélyek kikerülésére vagy elhárítására a nemzet nélkülözi a kellő erkölcsi erőt. Az az állapot, a melyben a várnai csatavesztés a nemzetet találta, valóban a legkomolyabb aggodalmakra jogosított. Sötét képet fest erről e korszak egyik főpapja. „Az igazság – úgymond – mélyen hallgat, a szemérem korlátai le vannak rontva, a törvény féke meglazult, az indulatok és szenvedélyek mindenfelől szabadon törnek elő, a bizonytalan jövő mindenkit rettegésben tart. A vas önkény, a korlátokat nem tűrő erőszak mindent összezúz, senkinek jogát nem tiszteli. A törvények és szerződések ereje kimerült; a gyűlölet, árulás és a legundokabb zsarolás szabad tért találnak. És fájdalom, a rend illetően megzavarása rokon kezek, nem ellenség műve. Az emberek mintegy a saját kebelükben dúlnak. Erőszak, önkény és hatalomvágy uralkodnak. A bűnnek kevés boszulója van, szerzője annál több. A hitel meg van ingatva, a békesség korhadt, a vérség kötelékei tágulnak. A régi közmondás szerint: semmi sem biztos többé, csak az, hogy még testvérünkben is ellenséget kell látnunk!”²

Kevésbé ékes szavakkal, de élethíven jellemzik az állapotokat az ezen időbeli országgyűlési végzések, melyek a hatalmaskodás, önkény és erőszak büntényeire büntetéseket szabnak, a személy- és vagyonbiztonság helyreállítása érdekében intézkednek. Legjellemzőbb az a végzés, a mely hatalmaskodó urak befolyása alatt álló káptalanoktól és konventektől kibocsátott összes magánjogi okiratokat megsemmisítette, mert nagy részben a törvénytelen módon voltak kiállítva. És bármennyire elszomorító látványt nyújt az elnyomás, amit a hatalmasabbak zsarnokságától a gyengébbek szenvednek, ennél még gyászosabb tüneteket is

mutat a társadalmi élet. Az a két országgyűlés, a melyeknek egyike a várnai csata előtt, másika a csata után közvetlenül tartatott, kénytelen foglalkozni azokkal, kik a török hadjárat költségeire megszavazott adóból befolyt pénzeket elsikkasztani, magánczéljaikra fordítani nem átallották. És a várnai csata után tartott országgyűlés egyik tanácskozásában maga Hunyadi János állott elő azzal a panaszszal, hogy mikor az 1444-ik évi hadjáratra sereget gyűjtött, egy előkelő úrnak, Nagyfalvi Györgynek ötszáz forintot adott át oly czélból, hogy ez fegyvereseivel ő hozzá csatlakozzék; György ur pedig a pénzt megtartotta, de táborba szállani, kötelezettségének eleget tenni vonakodott.³

Mindazáltal, habár ekképen mindenfelé az erkölcsi felbomlás tünetényei jelentkeznek: a nemzet a várnai csatavesztés után a helyzet megítélésében nyugalmat és higgadtságot, elhatározásaiban óvatosságot és bölcseséget, a határozatok végrehajtásában bátorságot és erélyt tudott kifejteni.

Senkinek sem jutott eszébe, hogy a hadjárat szerencsétlen kimeneteleért akár a királyt és Hunyadi Jánost, akár a római szentszéket és legátusát tegye felelőssé. A ragaszkodás Ulászló személyéhez megható módon jelentkezik; a szentszék iránti hódolat nem ingadozik; a Hunyadi Jánosba vetett bizodalom még fokozódik.

Sőt a visszavonás, mely őt esztendőn át a nemzetet két táborra osztotta, szünik: Ulászló és László párthivei az ország ügyeit közös egyetértéssel intézik; a magánérdek, legalább egy időre, háttérbe vonul, hogy a közös követeléseik érvényesüljenek.

Azok, a kiknek a várnai csatából megmenekülniök sikerült, az 1444-ik év december havában kezdtek Magyarországra visszaérkezni. A közmegegyezést, amit elbeszélésük előidézett, a kétség és bizonytalanság még növelte. A király, Hunyadi János és Julián bibornok felől, elestek-e, fogságba kerültek-e avagy bujdosnak-e, biztos tudósítással nem szolgálhattak.

A legelső megnyugtató hír Hunyadi Jánosról szólt,⁴ hogy szerencsésen megmenekült, Oláhországba jutott, de utja folytatásában az oláh vajda, a ki őt letartóztatta, meggátolta. A vajda valószínűleg a szultán boszújától félt, mivel egy oláh hadosztály a várnai csatában részt vett, és azt hitte, hogy őt esetleg Hunyadi kiszolgáltatásával kiengesztelheti. De az ország zászlós urai, kiket, élükön Hédervári Lőrincz nádorral, Ulászló az ország kormányzásával megbízott,⁵ azonnal követeket küldöttek Oláhországba és fenyegető üzenettel arra kényszerítették a vajdát, hogy Hunyadi Jánost elbocsássa.

A mikor ő megérkezett, február 6-ikára Székesfehérvárrt tartandó országgyűlés hirdettetett. Erre mindkét párt legelőkelőbb tagjai megjelentek. Szécsi Dénes primás négy év után első ízben tanácskozott együtt Ulászló híveivel. A tárgyalásokban és határozatokban teljes egyetértés és öszhangzás nyilvánult.

A király sorsáról minden kétséget eloszlató felvilágosítást adni Hunyadi sem volt képes, Ulászló hívei körében általános volt az a nézet, hogy az ifjú uralkodó életben van, és a legkalandosabb hírek, a melyek forgalomba hozattak, hitelre találtak. László pártjának tagjai Ulászló halálában nem kételkedtek ugyan; de figyelemre méltó önmegtagadást tanusítva, a koronáról való rendelkezést nem sürgették. Tekintettel az ellenpárt meggyőződésére, és arra is, hogy az idő rövidsége és a kedvezőtlen évszak miatt csak kevesen jelenhettek meg: április 4-ikére újabb országgyűlés hirdettetett s ennek feladatává sem lett a királyválasztás ügye kitűzve.

Azonban nem lehetett elhalasztani azon intézkedéseket, a melyek alkalmasak voltak arra, hogy az országot a fejtelenség válságaitól megóvják és mindkét párt részéről megnyugvással fogadtassanak. És ezt a nehéz problémát az országgyűlés sikeresen oldotta meg. Hét főkapitányt rendelt, a kik hivatva voltak, hogy személyes tekintélyük és fegyveres hatalmuk sulyával a törvénynek, jognak és igazságnak érvényt szerezzenek.

A főkapitányok kiszemelésében az országgyűlés nem kisebb bátorsággal, mint tapintattal járt el. Választása a két párt leghatalmasabb férfiaira esett. Az Ulászló-pártból

Hunyadi János, Ujlaki Miklós, Rozgonyi György és Ország Mihály, a László-pártból Bebek Imre, Giskra János és Szentmiklósi Pongrácz választattak meg.⁶ Valóban meglepő látnunk, hogy Giskra és Szentmiklósi, a félelmes, gyűlölt kényurak a haza dicső hőseivel a rend és béke helyreállítására egyesülnek.

Történeti emlékeink a főkapitányok tevékenységéről részleteket nem tartottak fenn. Csak egyetlen egy tény is ismerünk, a mely azonban az állapotok megvilágítására eléggé jellemző.

Ebben az időben történt a váradi püspökség betöltése, a különböző tényezők öszhangzó közreműködésével, és pedig oly módon, hogy bizalmuk abban a férfiuban találtak, kinél képességekre nézve kiválóbb, érdemekben gazdagabb, magyarországi főpapi székre századok folyamán kevés emelkedtetett.

Ez Zrednai Vitéz János volt, kőrösmegyei szerény nemes család sarja, ki külföldi főiskolákon befejezván tanulmányait, Zsigmond király kancelláriájában talált alkalmazást, majd Albert és Ulászló királyok uralkodása alatt az országos ítélőmester állására küzdötte föl magát, és a váradi káptalanban a prépostságot nyerte el. Széleskörű műveltség, az irány classicus szépsége és az ékesszólás hatalma tekintetében Magyarországon párja nem volt.

Hunyadi János, ki vele az udvarnál összeköttetésbe jött és baráti viszonyba lépett, fölismerte benne azokat a nemes tulajdonságokat, a melyek őt, miután a megfelelő működési tér előtte megnyílt, kiváló államférfiuvá, a tudomány és művészet európai híru maecenásává fejlesztették. Most tehát, mikor a tiszántúli országrész főkapitányi tisztét átvette, biztosítani kívánta magának föladatai megoldásában Vitéz közreműködését. Erre az alkalom megvolt, mivel a váradi püspökség, melynek főpapja nagykiterjedésű uradalmakkal, erős várakkal és jelentékeny bandériummal rendelkezett, Dominis Jánosnak a várnai csataterén eleste következtében, üresedésben állott.

Bizonyára Hunyadi János felszólítására történt, hogy a váradi káptalan élt régi püspök-választási jogával, melyet a pápák és a királyok is gyakran megtagadtak, és egyhangulag Vitéz Jánost választotta meg váradi püspöknek. Mire Hunyadi, hogy a szentszéknél a megerősítést mielőbb elnyerje, ápril közepén meleg hangon irt levelet intézett a pápához. Kijelenti, hogy nem személyes tekintet, hanem „a boldogságos szűz és Szent-László király iránt érzett áhitata”, úgyszintén a váradi püspökség java iránti őszinte érdeklődése vezeti; és kiemeli, hogy ebben az ügyben „az ország főurai és nemesei csodálatos egyértelműséggel csatlakoznak hozzá.” És csakugyan, kérését Biharvármegye közönsége a pápához és a bibornoki collegiumhoz intézett külön levelekben támogatta.⁷ Az első és egyetlen eset, amikor vármegye a területén létező püspöki szék betöltésére befolyását érvényesíti.

És IV. Eugén pápa a kéréseket meghallgatta. Az ügyet kivételes gyorsasággal és kedvezéssel intézte el.⁸

Hogy a többi főkapitány is megbízatásában hasonló szerencsével és sikerrel járt el, a következő országgyűlés hirdeti végzeményének bevezetésében, melylyel nekik mintegy elismerő oklevelet állít ki. Elmondja, hogy Magyarország „a belső megosztás idejében, a polgárháború mozgalmi közepett, ingadozni és válságos helyzetbe kezdett jutni; az egyházak, a főpapok, zászlós urak és az ország egyéb lakosai nemcsak a pogányoktól és a szomszéd országok más népeitől, hanem magában az országban élő nyugtalan gonosztevőktől is... olyan elnyomatást és annyi károsodást szenvedtek, hogy főképen a királyi felséget ért veszedelmes eset után, az ország, ha a kellő intézkedések gyorsan nem fogantatosítatnak, végső romlásra jutott volna.”

Mikor (1446) ápril végén, négy héttel a kitűzött határidő után, az országgyűlés Pesten megnyílt, Ulászló életben létének híre még mindig tartotta magát, visszatérésében hívei bizni meg nem szüntek. Lengyelországban ugyanekkor az országgyűlés Kázmér litvániai herceget királylyá megválasztotta ugyan, de ez a választást csakis azon föltétel alatt fogadta el, ha

Ulászló augusztus 25-ig vissza nem tér. A magyarországi rendek a nehéz kérdést másképpen oldották meg.

A két párt ez alkalommal egymás iránt szintén kölcsönös engedékenységet tanusított. A László-párt megnyugodott abban, hogy az országgyűlés határidőt tűzött ki, a melynek leteltével, ha Ulászló vissza nem tér, vagy életben létéről kétségtelen tudósítás nem érkezik, a trón megüresedettnek tekintendő.

Viszont Ulászló hívei, az országot a hosszú interregnum válságaitól megóvni kívánván, nem ellenezték azt, hogy csak rövid, néhány heti határidő tűzessék ki, és már előre határozat hozassék az iránt, hogy mi történjék abban az esetben, ha a határidő leteltével a trón megüresedettnek lesz tekintendő, vagyis Ulászló halálának bebizonyultával az ország uralkodója ki legyen?

Azok, a kik V. Lászlót Albert király trónja örökösének tekintették, a kik az ő megkoronáztatásában közreműködtek, és hozzá vagy állhatatosan ragaszkodtak, vagy Ulászlótól visszapártoltak – élükön az esztergomi érsek, a Cillei grófok, Giskra János, Garai László, a Rozgonyiak – azt kívánták, hogy őt az országgyűlés Magyarország törvényes királyának ismerje el.

Ellenben azok, kik Ulászló meghívásának tényezői voltak, – élükön Hédervári Lőrincz nádor, Hunyadi János, Ujlaki Miklós – most sem voltak hajlandók arra, hogy uralkodóul gyermeket fogadjanak el; és az a körülmény, hogy a gyermek László a német király gyámsága alatt állott, egy új ok volt, hogy neki meghódolni vonakodjanak. Abban a véleményben voltak most is, hogy az országnak olyan uralkodóra van szüksége, ki azt kormányozni és megoltalmazni képes; ezért a külföldi uralkodók között kerestek trónjelöltet.

A legtöbben bizonyára szívesen irányozták volna tekinteteket elhunyt királyuk öcsésére, Kázmér herczegre, a ki mindazokat az előnyöket ígérte, a mik bátyja megválasztásánál irányadók voltak. De Kázmér a lengyel koronát is vonakodott elfogadni, és alig lehetett várni, hogy a lengyelországi rendek, a kik Ulászló állandó távollétét rossz néven vették, és a várnai csatavesztésért a magyarokat tették felelőssé, beleegyezésüket adják ahhoz, hogy jövő királyuk Magyarország fölött is uralkodjék.⁹

Szóba került a gazdag és hatalmas Burgundia fejedelme, Jó-Fülöp, ki a török elleni hadjáratok ügyét mindig buzgón föl szokta karolni; de egyetlen fia Károly, csak tizenegy esztendő volt, és szintén alig lehetett várni, hogy atyja őt a távol fekvő ország veszélyes trónjára elbocsássa.¹⁰

Ellenben Brankovics György szerb fejedelem és Cillei Ulrik gróf minden áldozatra készek lettek volna, hogy a magyar koronát megszerezzék;¹¹ de párhiveket csak azoknak szűk körében találhattak, a kiket az érdekközösség kapcsai csatoltak hozzájuk; az urak legnagyobb része és az egész köznemesség ellenszenvet tápláltak irányukban.

Végre találkoztak, kik azt hirdették, hogy a nemzetnek a maga kebeléből kellene uralkodóját megválasztani, és hogy nincs is hiány olyanokban, kiket előkelő származásuk és kiváló személyes tulajdonságaik a trónra méltókká tesznek;¹² azonban az urak sorából egyik sem dicsekedhetett olyan tekintéllyel és népszerűséggel, hogy az ország rendjeinek többségét maga köré csoportosítani képes lett volna.¹³

Ilyen körülmények között az egykori Ulászló-párt, hogy az országot a polgárháború iszonyaitól megmentse, arra szánta el magát, hogy Lászlót királyul elfogadja, ha ez oly módon történhetik meg, hogy az ország szabadsága és függetlensége sérelmet, csorbát nem szenved. Ezért azt kívánta, hogy Lászlónak öt év előtt történt megkoronáztatása érvénytelennek tekintetvén, és örökösödési jogigényei mellőztetvén, most királylyá választassék és azután újból koronáztassék meg; továbbá, hogy ő, a szent koronával együtt, Frigyes király kezeiből kiszabadittatván, azonnal Magyarország rendjeinek adassék át, és Frigyes befolyása kizárásával Magyarország területén neveltessék.

László hívei ezekben a föltételekben megegyeztek. És így kölcsönös engedmények árán compromissum jött létre, a mely az országgyűlési végzeményben világos kifejezést nyert.

„Magyarország összes főpapjai, zászlós urai, vitézei (milites), polgárai (civitatenses) és egyéb rendei (regnicolae), kik az országos béke helyreállítása és a közjó előmozdítása végett, a pesti egyetemes gyűlésen megjelentek,” így nyilatkoznak: „Nehogy a belső megoszlásból és belső háborúból még nagyobb veszély és súlyosabb baj, sőt az ország enyészése következék be, különféle tárgyalások után a következő egyértelmű megegyezésre (concordiae unionem) jutottak:

„Ha Szent-Háromság vasárnapjának nyolczadnapjáig (május 30-ikáig) a királyi felség vissza nem tér, avagy a Lengyelországba küldött követ az ő életbenléte felől kétségtelen bizonyosságú hirt nem hoz, akkor mindnyájan a méltóságos László fejedelem urat, a néhai Albert magyar király fiát, uruknak, Magyarország igaz és törvényes királyának elfogadják és élethossziglan elismerik; azon föltétel alatt, hogy őt és az ország szent koronáját a római király úr, a kinek kezei között most léteznek, nekik átadja és tényleg kiszolgáltatja. Ellenben, ha ez a visszaszolgáltatás megtagadatik, László fejedelem irányában minden kötelezettségük megszűnván, az ország jelen állásának és szükségeinek megfelelő módon olyan királyról és fejedelemtől fognak gondoskodni, a kinek uralma alatt az ország a veszélyekből és az elnyomás alól megszabadulhat, békességben és nyugalomban megmaradhat.”

Ezen megállapodásban az ország rendei azt nyilatkoztatják ki, hogy mihelyt Ulászló halálával a trón megüresedettnek bizonyul, betöltéséről teljes szabadsággal rendelkezhetnek, s ebben őket Albert király fiának sem trónöröklési igényei, sem 1440-ik évi megkoronáztatása nem korlátozhatja, következésképen sem az ő trónöröklési igényeinek, sem az 1440-ik évi koronázásnak törvényességét el nem ismerik; a miért is Lászlót nem királynak, hanem csak fejedelemnek, hercegnek (princeps) czímezik.

Eszerint Lászlót az ország igaz és törvényes királyának elismerni csak jövőben és pedig két föltétel alatt készek: először, ha Ulászló életbenmaradása felől a kitűzött határnapig biztos hír nem érkezik; másodsor, ha Lászlót a szent koronával együtt Frigyes tényleg a magyar rendeknek kiszolgáltatja. Így tehát az országgyűlés végzése föltételes királyválasztásnak tekinthető, a mely a föltételek bekövetkezésének elmaradása esetén előre érvénytelennek nyilvánítatik; vagyis, Ulászló hogyha életbenmaradása felől biztos hír érkezik, továbbra is törvényes királynak elismertetik; és ha ilyen hír nem érkezik, de Frigyes király Lászlót és a koronát, vagy a kettő közül az egyiket kiszolgáltatni vonakodik, László elveszti igényét a trónra, és a nemzet más királyt választ.

Ez a végzés a nemzetnek királyválasztási szabadságát a lehető legvilágosabban formulázván, egyúttal a magyar közjog két más sarkalatos tételét foglalja magában.

A tárgyalásokban, melyek ennek a végzésnek alapján utóbb Frigyes német királylyal folytak, ismételten kifejezték azt, hogy a gyermek László és a szent korona kiszolgáltatását a magyar rendek azért követelik, mert szükségesnek tartják, hogy László állandóan Magyarország területén tartózkodjék és újból megkoronáztassék. Így tehát azt a fölfogást vallották, hogy a magyar királynak, ha más országok fölött is uralkodik, Magyarországnak kell állandó székhelyét birnia, és hogy az országgyűlés hozzájárulása nélkül a szent koronával történt koronázás érvénytelennek tekintendő.

Másrésről azonban már ezen az országgyűlésen kétség merült föl az iránt, vajjon Ulászló király, ki az 1440-ik évi országgyűlés hozzájárulásával, de nem a szent koronával koronáztatott meg, teljesen törvényes uralkodónak s az ő jószágadományai érvényeseknek tekintendők-e? Ezen kérdés eldöntése a legközelebbi koronázó országgyűlésre halasztatott. Ellenben az új vámokat, melyeket Albert király halála óta „bárkinek adományozása vagy felhatalmazása alapján állítottak föl”, tehát azokat is, a mikre nézve Ulászló király adott ki adományleveleket, az országgyűlés mindjárt megszüntette.

Az országgyűlés végzéseiben szembetűnően fölismerhető az a törekvés, hogy a trónüresedés, az interregnum ideje lehető rövidre szoríttassék. Ezért tüztek ki az ország rendei feltűnően rövid határidőt (alig három hetet) annak tisztába hozására, vajjon Ulászló visszatérése várható-e vagy nem; és ezért már előre, a felmerülő esélyekhez képest, az intézkedések egész sorozatát állapították meg.

Mivel azonban előre volt látható, hogy abban az esetben, ha Ulászló halála bebizonyosodik, a Frigyes királylyal megindítandó tárgyalások, és ezeknek meghiusulása esetében az új király megválasztása és koronázása hosszabb időt fog igénybe venni: az ország ideiglenes kormányzására nézve szükséges volt bizonyos intézkedéseket tenni.

A főhatalmat – a souverénitást, a mint azt ma nevezzük – az ország rendei senkire át nem ruházták; azt a királyi trón betöltéséig, illetőleg a koronázásig maguknak tartották fenn, és maguk kívánták gyakorolni, oly módon, hogy most az országgyűlés nem szorítkozott a törvényhozói teendőkre, hanem valóságosan az országot kormányozta; szétoszlása után pedig a kormányzati teendők végzésére a főpapok, zászlós urak és előkelőbb nemesek, mintegy az országgyűlés kifolyását képezve, mint országos tanács, voltak hivatva. Ennek következtében az országgyűlés új országos pecsét készítését rendelte el, mely „az ország jelvényét” a kettős keresztet, és a „Magyarország közönségének pecsété” (Sigillum universitatis regni Hungarie) köriratot viselvén, azt jelezte, hogy az a hatalom, a mi rendes időkben a királyi koronát illeti meg, ideiglenesen az ország rendjeinek összeségére szállott át.¹⁴

Az országgyűlés a trónüresedés ideje alatt csakis a pénzverés jogát nem kívánta gyakorolni; a pénzverés a trón betöltéséig teljesen felfüggesztetett; a közjövödelmekkel való rendelkezést pedig korlátozott módon vette igénybe: kimondván, hogy az, a mi az országzászlósok, kapitányok és zsoldos hadak illetményeinek kifizetése után netán fönmarad, a királyi kincstárban, a jövendő király javára őriztetik meg.

Ellenben a királyi kegyuri jogot egész kiterjedésében az országos tanácsra ruházta; elhatározván, hogy az üresedésben levő püspökségek, apátságok és más egyházi javadalmak, világi bitorlók kizárásával, haladék nélkül alkalmas és érdemes egyházi férfiaknak adományoztassanak.

Az országgyűlés a nádori, országbirói és más országos tisztségekről nem rendelkezett, a miből kitűnik, hogy azok korábbi hatáskörüket megtartották; csak az a változás állott be, hogy az országnagyok nem a király, hanem az ország rendei nevében voltak hivatalos teendőiket végzendők, és az országos tanács alá rendeltettek.

A székesfehérvári országgyűlésen felállított főkapitányi tisztségek fönartattak, a hét főkapitány újból megválasztott. Főfeladatukká tétetett az, hogy az országgyűlés végzéseinek foganatosításáról gondoskodjanak.¹⁵

Az országgyűlés ugyanis a politikai ügyek elintézése után, az ország közbiztosságának, belső békéjének és az igazságszolgáltatásnak legsürgősebb igényeit is igyekezett kielégíteni.

Elhatározott, hogy „a mostani belső harcok kezdete” (vagyis Albert király halála óta) jogtalanul elfoglalt várak és birtokok május 30-ig, hűtlenség büntetésének terhe alatt visszaadassanak törvényes birtokosaiknak. A rendek, kik az országgyűlésen jelen voltak, külön fogadást tettek, hogy „a kölcsönös szeretet és testvéri összetartás” helyreállítása végett ezt a végzést lelkiismeretesen foganatosítják.

Továbbá rendeltetett, hogy „a zavarok idejében” (tehát Albert halála óta) épített várak, azok kivételével, a melyek a török betörések megakadályozására szolgálnak, szintén május 30-ig lerontassanak.¹⁶ Ennek a végzésnek foganatosítását az országgyűlés kivételes erélylyel igyekezett biztosítani. Azokat, a kik a kitűzött határnapig váraikat le nem rontják, lázadóknak és hűteleneknek nyilvánította; a hét főkapitányt pedig utasította, hogy ellenök fegyveres hatalommal lépjenek föl; a mennyiben pedig bárki iránti kedvezésből kötelességükben el nem járnának, ők maguk szintén hűteleneknek fognak tekintetni.

Azokra, kik a múlt években a török háború javára rendelt közpénzeket sikkasztottak, a jószágvesztés büntetése mondatott ki. A zavarok idejében elkövetett nagyobb hatalmaskodási bűntények elbírálása a koronázó országgyűlésre halaszthatván, kivételesen megállapított, hogy az emberölés, jószágfoglalás, okiratrablás és nőkön elkövetett erőszak bűntényeiben az igazság haladéktalanul fog kiszolgáltatni; jövőben pedig a jószágfoglalás, rablás, pusztítás és erőszakoskodás bűntényeit az országos törvényszék a legelső ülészakban, halasztás kizárásával, tárgyalni, a bűnösöket fő- és jószágvesztésben elmarasztalni lesz köteles.

A kötelező iratok, a melyekben a lefolyt zavarok alatt a fogságba került urak és nemesek szabadonbocsátásukért váltságdíj fizetésére vagy birtokuk átadására vállalkoztak, érvénytelennek nyilvánítottak; a foglyok és kezesek váltságdíj nélkül való szabadonbocsátása rendeltetett el.

Kimondott, hogy az ország lakosai pereiket a római szentszék előtt nem indíthatják meg, hanem a rendes egyházi bíró, a megyés püspök elé kötelesek vinni, a kitől az érsekhez föllebbezhetik.

A hazai és külföldi kereskedők részére a kereskedés szabadsága, a törvényes vámok és harminczadok fizetése mellett, az egész ország területén biztosított. A jobbágyok szabad költözését illetőleg a Zsigmond király idejében alkotott törvények megújítottak.

Az ország védelméről a végzések sorában csak egy czikkelyt találunk, a mely szerint, ha a török császár, mint hire járt, az országot megtámadja, az ország összes birtokosai és a városok polgárai fejenként fegyvert fogni, a főpapok és zászlós urak, a régi törvényeknek megfelelően, banderiumaikat kötelesek kiállítani.¹⁷

Az ország belső állapotának válságos bizonytalansága daczára, az ország rendei nem mulasztották el a pápát és a keresztény fejedelmeket leveleikben megnyugtanni az iránt, hogy a várnai catastropha a nemzet bátorságát és erejét nem törte meg.¹⁸

Hunyadi János maga külön is biztosította a pápát, hogy a balszerencse, a mely érte, dicső pályájáról le nem téríti: „A háborúk természetét – így ír egyebek között – megfontolva, úgy találom, hogy a hadviselőknél mindig közös sorsuk volt: a mennyei intéző tetszéséhez képest, hol győzni, hol veszteni. Isten ítéljen azok fölött, kik segílyt ígértek és azzal kecsegtettek, hogy a diadal kiküzdésére minden elő van készítve, azután pedig ígéreteiket nem teljesítvén, cselt vetettek nekünk. Azonban a fájdalom, a mely lelkeket betölti, bátorságomat még növeli. A vallás, a kereszténység szolgálatában az életet és a halált egyaránt megvetem. Erőfeszítéseimmel, míg a lélegzet bennem tart, míg a hazán ejtett sebeket meg nem gyógyítottam, róla a gyalázatot le nem töröltem, föl nem hagyok.”¹⁹

Az országgyűlés alatt a burgundi hajóhad parancsnoka részéről, Pedro Vasque de Saavedra spanyol kapitány vezetése alatt, Pestre küldöttség érkezett, mely azt az ajánlatot terjesztette elő, hogy a burgundi hajóhad a Dunán fölevezvén, megállapítandó helyen találkozzék a magyar sereggel és még a nyár folyamán együttesen intézzenek támadást a törökök ellen. Az urak ezt az ajánlatot örömmel fogadták. Néhány nap alatt a követekkel létrejött az egyezség, a melyben megállapított, hogy a burgundi hajóhad nyolcz gályája a tizezer vagy legalább nyolczezer fegyveresből álló magyar sereggel augusztus közepén Bolgárországban, Nikápolynál találkozik.

A magyar urak a burgundi követeknek még azt a megbizást adták, hogy útközben az oláhországi vajdát, Drakult keressék föl, és birják rá, hogy a tervezett hadjáratban ő is vegyen részt; azután Konstantinápolyba érve, a görög császárnál eszközöljék ki, hogy Daud Cselebi pasát, az elhalt szultán fiát, ki Muráddal szemben mint trónkövetelő lépett föl, és így a keresztény hatalmaknak jó szolgálatokat tehetett, Magyarországra bocsássa.²⁰

Az országgyűlés ugyanekkor Tari Rupertet, egykor Erzsébet királyné udvarmesterét, Lengyelországba küldötte, a végett, hogy onnan Ulászló sorsa felől közvetlenül anyjától, Zsófia özvegy királynétól, hozzon tudósítást.

A királyné a magyar országgyűléshez intézett levelében azt a határozottan hangzó nyilatkozatot tette, hogy „fiának életben léte fölül teljes és biztos hitet táplál.” Azután részletesen elmondja, hogy mind ő maga, mind fia Kázmér követeket küldöttek Ulászló felkutatására, a kik őt több lengyel vitéz társaságában fölalták, és tőle azt az üzenetet hozták, hogy nem sokára haza érkezik.

A királyné ezeket a magyarországi rendek tudomására hozván, felhívja őket, hogy az Ulászló haláláról terjesztett híreknek hitelt ne adjanak, hanem meggondolván azokat a szolgálatokat, a miket Ulászló Magyarországnak tett, és az áldozatokat, a miket hozott, különösen pedig azt, hogy a török békekötés felbontására és a szerencsétlen kimenetelű hadjárat megindítására az ő kedvükért, a lengyelek akarata ellen határozta el magát: visszajövetelét türelmesen várják be, és új királyválasztástól tartózkodjanak.²¹

Ez a levél nem lehetett alkalmas arra, hogy a magyarországi rendekben fölkeltsse azt a hitet, hogy Ulászló csakugyan életben van. A feltalálásáról és a hozzá küldött követségekről szóló részletek a belső valószínűség minden kellékét nélkülözik. És ha a titkolódzás a tartózkodási helyre nézve még megmagyarázható lett volna is azzal, hogy közhírré tétele a törökök figyelmét a királyra irányozván, kiszabadítását kétségessé teheti: azt a tényt, hogy a követek, kik Ulászlónál állítólag jártak, tőle egy sor írást, vagy más igazolványt sem voltak képesek felmutatni, teljesen megmagyarázhatatlannak kellett tartani.

És csakugyan, ámbár Lengyelországban az Ulászló életben létéről terjesztett hírek még soká hitelre találtak, Magyarországon ettől fogva mindenki tisztában volt azzal, hogy Ulászló nincs az élők között.

A mikor tehát a május 30-iki határidő letelt, és a lengyel királyné leveléből s üzenetéből a magyarországi rendek azt a bizonyos meggyőződést, hogy Ulászló még életben van, nem merithették: érvényessé vált az a végzés, mely V. Lászlót Magyarország királyává föltételesen megválasztotta. Az országgyűlés ekkor megalakította a követséget, a mely hivatva volt a választást László gyámjának, Frigyes német királynak, tudomására hozni és tőle a gyermek-király s a korona kiadását követelni. Ez a követség csak három tagból állott; Szécsi Dénes primás és Garai László bán, László régi hivei arra voltak hivatva, hogy Frigyes királyt befolyásukkal engedményekre bírják; Ujlaki Miklós vajdának pedig feladata volt a nemzeti jogok megóvása fölött őrködni. Az ország rendjeinek tetszésükre bizatott Bécsben megjelenni és a tárgyalások menetére befolyásukat érvényesíteni.²²

A követségnek természetesen haladék nélkül kellett volna megbízatásában eljárnia. De hónapok teltek el, mielőtt a tárgyalások megindulnának. Végre augusztus 18-án Szécsi Dénes és Garai László megjelentek Bécsben, hol őket Frigyes fogadta; Ujlaki meghatalmazottat küldött. A következő napokban Giskra János, több úr és néhány város követei érkeztek oda, kiket a primás fölkerített, hogy őket tanácsukkal támogassák.²³

A követség előterjesztése akképen hangzott, hogy Magyarország rendei Lászlót királylyá megválasztották és irányában alattvalói kötelességöknek megfelelni készek, ha „viszont ő is irányukban a régi szokásokhoz hiven viseli magát”; ezután pedig kifejtette, hogy az országban a békeség és egyetértés csak úgy biztosítható, ha László újból megkoronáztatik, és Frigyes őt a szent koronával együtt visszabocsátja, a kezei között levő magyarországi várakat és városokat is visszaadja.

Frigyes ezen föltételek elfogadására nem volt hajlandó. De mielőtt visszautasító válaszát megadná, titkárát, Piccolominit bizta meg, hogy a magyar urakat követeléseik elejtésére hangolja. Ez a primáshoz czimzett terjedelmes iratban ékesszólásának és irányának egész varázsát kifejtette, és fejtegetéseit hizelgő nyilatkozatokkal pazarul diszitette föl. „Olasz vagyok – írja egyebek között – és tudom, hogy hazátokban sok honfitársam magas méltóságokra emelkedett, dús vagyona tett szert, nevének dicsőséget szerzett. Országatok történetéből megtanultam azt, hogy a magyar nemzet hírét kivivott diadalai egekig magasztalják; ezért erényei csodálattal töltenek el. Keresztény vagyok, a kereszténység

biztosságát hön kívánom; de ezt csak úgy remélhetem, ha bástyáját, Magyarországot biztonságban látom.” Azután hosszasan bizonyítja, hogy a magyarok hazájukat a külső támadások ellen megvédeni, a belső nyugalmat helyreállítani csak úgy képesek, ha trónjukra Lászlót ültetik; ellenben, ha tőle elpártolnak, rájuk végső romlás várakozik. Ezért – úgy mond – utasításukhoz, a mit az országgyűlésen kaptak, ragaszkodniok nem szabad, és attól eltérni föl is vannak jogositva, mert megállapításában úgy is a főtényezők ők voltak.²⁴

Ezen tanács követésére a primásban és társaiban a hajlandóság nem hiányzott. Ők az örökösödési jog elvének álláspontján állván, Lászlót föltétlenül uralkodójuknak ismerték el. Azonban az országgyűlésen létrejött compromissum alapelveitől eltérni, a másik párthoz tartozó urak hozzájárulása nélkül, nem mertek. A legnagyobb súlyt Ujlaki Miklós személyére helyezték, nemcsak azért a hatalmas állásért, a mit ő maga elfoglalt, hanem azért is, mert ismeretes volt, hogy Hunyadi Jánossal benső kapcsolatban áll.²⁵ Ezért azt tanácsolták Frigyesnek, hogy Ujlakit a megjelenésre birni, és miután megjelent, lekötelezni igyekezzenek.

Frigyes csakugyan semmit sem mulasztott el, hogy a magyar főur hiuságának hizelegve, czélt érjen. Kancellárját, Schlick Gáspárt küldötte hozzá, hogy őt meghívja. Ujlaki szeptember 30-ikán csakugyan megjött és fejedelmi módon lépett föl. A veszprémi püspök, Marczali Imre és több más úr volt társaságában. Ötszáz lovasból állott a kísérete, a melyet még huszonnégy négyfogatú kocsi követett. A látványosság szemlélésére – mint Enea Silvio egyik levelében olvassuk – Bécs város összes lakossága kivonult; és csakugyan nem közönséges látvány tanuja volt. Maga Frigyes, öcscsével, Zsigmond herczeggel fogadta a város kapujánál a magyar főurat, a ki a kereszténység első fejedelmének láttára nem szállott le, hogy hódolatát bemutassa, hanem lóhátról üdvözölte őt. „Ime, – sóhajt föl a jelenet tanuja, Enea Silvio – a császári méltóság mennyire sülyedett! Grófok alig hajtanak fejet az előtt, a kinek elődei előtt hatalmas királyok földre borultak.”²⁶

És ez az önmegalázás kárba vezett. Ujlaki kezdettől fogva merev magatartást követett. Mikor felszólitották, hogy a gyermek Lászlónál tisztelkedjék, azt a választ adta, hogy „majd csak akkor megy hozzá, ha ura lesz; most még nem tudja, ki lesz a király.”

A magyar követség, Ujlaki megérkezése után, az országgyűlés nevében tett előterjesztéséhez ragaszkodván, arra választ kért. Frigyes ezzel soká késett. Október 12-én Ujlaki azzal fenyegetődött, hogy távozik.²⁷ Ekkor aztán másnap ő és társai megkapták a király nyilatkozatát. Ez abból indul ki, hogy mivel László a szent koronával, az esztergomi érsektől, ősi szokás szerint koronáztatott meg és az összes katolikus uralkodóktól Magyarország koronás királyának elismertetik: így tehát az új koronázás szükségtelen; mindazáltal, a magyar rendek kedvében járni és a béke helyreállítását előmozdítani kívánván, beleegyezését adja ahhoz, hogy László másodizben megkoronáztassék, azon föltétel alatt, hogy a szent olajjal való felkenetés elmarad, egyúttal az ország rendei oklevélben kijelentik, hogy ez a második koronázás az elsőnek érvényességét meg nem ingatja, hogy a koronázásra menet és onnan visszajövet senkit bántás nem ér, végre hogy a koronázás után László a koronával együtt Frigyes gyámi hatósága alá visszabocsáttatik.

A mi László jövendőbeli tartózkodási helyét illeti, Frigyes közlé, hogy habár Csehország és Ausztria rendei szintén azt kívánják, hogy uralkodójuk az ő területükön birja állandó székhelyét, ő kész a magyaroknak kedvében járni, ha ezek neki Pozsonyt átadják, a hol aztán Lászlót az őt uraló összes népek – magyarok, csehek, osztrákok, sziléziaiak és morvák – köréből összeállítandó udvar környezné.

A magyar követek erre nem állottak reá. Azt kívánták, hogy az ifjú király Győrött birja székhelyét és a szent korona is ott őriztessék. Biztosító okiratot pedig csak arról voltak hajlandók kiállítani, hogy Frigyes tudta és beleegyezése nélkül sem a király, sem a korona Győrből el nem távolíttatik; viszont Frigyesről is azt a kötelező nyilatkozatot várták, hogy a magyar rendek tudta és beleegyezése nélkül Lászlót és a koronát Győrből el nem távolítja;

Magyarország kormányába pedig, mivel „Magyarország a német birodalomnak alárendelve soha sem volt”, be nem avatkozik.

Frigyes kijelentette, hogy Győrt a Lászlót uraló többi országok szempontjából, alkalmas székhelynek nem tekintheti, és Pozsonyhoz ragaszkodik; továbbá, hogy a gyámságról, mivel Lászlót anyja és országainak rendei bizták ő rá, mint legközelebbi rokonra, le nem mondhat, Lászlót nagykorúsága előtt el nem bocsáthatja, és csak a felől állíthat ki biztosító okiratot, hogy azon esetre, ha László mielőtt a nagykorúságot eléri, meg talál halni, Pozsony városát és a szent koronát Magyarországtól el nem idegeníti.²⁸

Az alkudozó két fél ilyen át nem hidalható távolságban állván egymástól, a tárgyalások eredményre nem vezethettek. A magyar urak november elején visszatértek Magyarországra.²⁹

E közben a burgundi követség a pesti országgyűléstől rá bizott teendőikben sikeresen járt el. Az oláhországi vajda ígéretet tett, hogy a hadjáratban részt vesz.³⁰ A görög császár pedig a török trónkövetelőt át adta a burgundi hajóhad parancsnokának. A pápai hajóhad parancsnoka ugyanekkor a burgundi hajóhadhoz csatlakozott hajóival.

Mivel Hunyadiól üzenet jött, hogy a kijelölt helyre szeptember 8-ika előtt nem érkezhetik meg, a két hajóhad csak augusztus 16-án indult el.

Az oláh vajda személyesen hater ezer főre rugó sereget vezetett a Duna partjára és élelmi szerekkel megrakott csónakokat küldött a hajóhadhoz. Szeptember 12-ikén az oláh parton álló kis-nikápolyi török erősséget vették ostrom alá. Két nap mulva érkezett meg Hunyadi János, a ki seregével a Duna balpartján ütött tábor.

A vezér, a mint lováról leszállott, a hajóhad parancsnokait, a bibornokot és Wawrin kapitányt, majd az oláh vajdát kereste föl, hogy velük a hadi munkálatok tervét megállapítsa. Egyelőre a megkezdett ostromot folytatták; de azt, mivel a török őrség vitéz ellenállást fejtett ki, néhány nap mulva abbahagyták; mire a magyar és oláh sereget a túlsó partra szállították át, hogy az ott gyülekező török haderővel nyílt csatában megütközzenek. A mint Nikápoly és Viddin között szeptember két utolsó napján az átkelés megtörtént, itt az a tudósítás várta őket, hogy az ellenség alig két kilométernyi távolságban táboroz. Hunyadi a sereget azonnal csatarendbe állította, ő maga pedig tizenkét lovastól környezve, az ellenség kikémlésére indult.

Azonban a törökök, a mikor az egyesült magyar, oláh és burgundi haderőt csatakészen látták, az ütközetet el nem fogadták, és hátat fordítva, jó rendben visszavonultak. Az volt céljuk, hogy a keresztényeket maguk után a tartomány belsejébe csalják, s ott, mikor minden élelmük elfogyott, körül fogják s megsemmisítsék. Ennek következtében, Hunyadi János, tekintettel az előhaladott évszakra, a hadjárat megszakítását mellőzhetetlennek tartotta és seregét a Duna bal partjára szállíttatván, hazafelé indult. A pápai és burgundi gályák Konstantinápolyba tértek vissza.³¹

Az országos tanács a Bécsből visszatért béke-biztosok jelentésének meghallgatása végett az országgyűlést Székes-Fejérvárra december 8-ára hirdette ki.³²

De az ország távolabb részeiben lakó rendek közül az országos tanácshoz számosan azt az üzenetet küldötték, hogy a határidő rövidege miatt megjeleni nem képesek, minélfogva halasztásért folyamodtak. A tanács ezt a kivánságot méltányosnak itélvén, december 19-én az országgyűlés megnyitására új határnapul a következő év február 8-ikát tűzte ki; és elrendelte, hogy akkorra – Székes-Fejérvárott „az ország összes előkelői (proceres)” megjeleni kötelesek; mert akkor, tekintet nélkül a távollevőkre, a jelenlevők „az ország állását és a haza megszilárdítását illetőleg” legjobb belátásuk szerint fognak határozni. A meghívó-iratot kibocsátó urak még azt a szokatlan kijelentést is teszik, hogy „szilárdul el vannak határozva Székes-Fejérvárott nyolcz napnál tovább nem időzni és ezen nyolcz nap alatt az országgyűlési tárgyalásokat befejezni.”

Miután ennek a meghívó-iratnak egyetlen fenmaradt példánya Körmöcz városát szolítja föl követek küldésére, nem merülhet föl az iránt kétség, hogy az „előkelők” (proceres) elnevezés alatt, kiknek a megjelenés kötelességükké tétetett, az ország rendeit vagyis a főpapokat, zászlós urakat, megyék és városok követeit értették.³³

Az országgyűlés csak február utolsó napjaiban nyitott meg.³⁴ Itt Hédervári nádor kísérletet tett, hogy az 1445-ik évi pesti országgyűlés végzése, a mely László kiadatásának megtagadása esetére alkottatott, most, miután ez az eset beállott, foganatosíttassék, és a nemzet más királyt válasszon. Előadta, hogy most már alkalmas trónjelöltben is van, miután a Magyarországon megfordult burgundi urak biztosították, hogy fejedelmük szívesen fogadná fia, Károly herceg megválasztását.³⁵

Ez a javaslat nem talált kedvező fogadtatásra. Sokan nem adtak a nádor előterjesztésének hitelt, és ettől eltekintve is, az ország rendei idegenkedtek attól, hogy a régi hagyományokkal, melyek szerint a nemzet királyát mindig az Árpád-házzal legalább leányágon rokon dynastiák sarjai közül választotta, most szakítson. És mivel László pártja még fegyelmesebb és számosabb volt, mint a múlt évben, az Ulászló-párt vezérférfiai nem látták tanácsosnak, hogy magukat vele nyílt ellentétbe helyezték.

Abban állapodtak meg, hogy Frigyeshez egy második követséget küldenek. És mivel valószínűleg Szécsit és Garait túlságosan engedékenyeknek, Ujlakit pedig túlságosan merevnek ítélték, az újabb tárgyalásokkal másokat biztak meg. Péter váci püspök, Pálóczi László, Bodó Gergely és Serkei Lóránt választották meg, mindnyájan egykor Ulászló hívei.³⁶

A biztosok május elején mentek föl Bécsbe,³⁷ és itt az elődeiktől előterjesztett kívánatokat megújították. Ezeket Frigyes most is elutasította; de azt ajánlotta, hogy a magyarországi és az osztrák rendek valamely határszéli helyen jöjjenek össze és tegyenek kísérletet a kiegyezés létrehozására. A magyar biztosok ezen ajánlat elfogadására magukat felhatalmazottnak nem tekintették, s így a tárgyalások csakhamar megszakadtak.³⁸

A magyarországi rendek, míg azon fáradoztak, hogy László királyt atyai nagybátyjának gyámsága alól kiszabadítsák, az ő anyai nagybátyjai Cillei Frigyes és Ulrik grófok ellen fegyver hatalmával kényszerültek föllépni. Ezek Horvátországban már Ulászló életében úgyszólván fejedelmi hatalmat ragadtak magukhoz és azt zsarnoki önkénnyel gyakorolták. Mikor az 1445-ik év folyamán Thallóczi János vránai perjel nekik ellenállott, valóságos hadjáratot indítottak ellene, ütközetet vívtak vele, a melyben a perjel elesett, mire ők a perjesség várait elfoglalták. Az országos tanács Hunyadi Jánost bizta meg, hogy a magyar korona tekintélyét Horvátországban állítsa helyre és a hatalmaskodó főurakat fékezze meg.

Hunyadi tavasz nyitásával Horvátországba nyomult s ott több a Cilleiektől elfoglalt várat megvívott; majd a Cilleieket saját ősi birtokaik területén, Stiriában támadta meg. Nehogy Frigyes király azt vélhesse, hogy ellene irányul a támadás, ennek fridecki kapitányától fölhatalmazást kért a szabad átvonulásra. A kapitány ezt csak tetemes pénzösszeg lefizetése árán akarta megadni, és mivel Hunyadi ezt megtagadta, megkísérlé őt az előnyomulásban föltartóztatni; de nagy veszteséggel visszaveretett. Szintúgy járt a gráci kapitány is, a ki Hunyadinak két ízben útját állotta.³⁹

A Cilleiek ekkor békeajánlatokat tettek. És miután arra kötelezték magukat, hogy az ország törvényeinek és az országgyűlések végzéseinek engedelmeskedni fognak, Hunyadi nekik mindazt, a mi jogos birtokuk volt, visszaadta.

A nemzet, a mely Hunyadi János iránt a külső ellenségek fölött kivívott diadalokért a tisztelet és csodálat érzéseit táplálta, most még nagyobb bizalommal és bensőbb ragaszkodással fordult feléje, miután arról győződött meg, hogy karja az országban féktelenkedő zsarnokok irányában nem kevésbé erős, és hogy kimélet nélkül sujt le azokra, bármilyen legyen állásuk és hatalmuk. Alig merülhet föl kétség az iránt, hogy a Cilleiek ellen

viselt hadjárat adta meg a nemzeti közvéleménynek az impulsust arra, a mit a néhány héttel utóbb tartott országgyűlésen végrehajtott.

73. L. Marczali, A vezérek kora és a királyság megalapítása, e munka I. köt. 53. l.
74. Zrednai Vitéz János 1445 április 24-ikén Pál országos ítélőmesterhez intézett levelében. Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum*. (Bécs, 1746.) II. 9.
75. Az ország rendeitől 1445 május 25-ikén kiállított okirat, melyben Hunyadi János Nagyfalvi György birtokai lefoglalására felhatalmaztatott, a müncheni állami levéltárban.
76. Wenzel, a Századok 1869-ik évi folyamában (569) Hunyadinak 1444 november 23-ikán Gallipoliból irt levelét közli, melyben jelenti, hogy a törökökkel győzedelmes csatát vívott, a király megsebesült, de életben van stb. Ez a levél kétségkívül apokrif. Hunyadi Gallipoliba, a Dardanelláknál nem jutott el.
77. 1444 novemberben a magyar követ Velenczében „pro parte ... regis et quatuor principallium baronum regni Hungarie, regentium ad presens illud regnum” tette előterjesztését. A doge 1444 november 23-iki válasza a velencei állami levéltárban.
78. Sajnos, ezen országgyűlésnek sem végzeménye, sem valamely okirata nem maradt fenn. Hogy a főkapitányok már ezen országgyűlésen választattak az egykoru Ivanics Pálnak néhány évvel utóbb tett feljegyzéséből, úgyszintén a következő országgyűlésnek mind bevezetéséből, mind a főkapitányokat illető végzéséből kétségtelenül kitünik. E helyen ezen kérdésnek tüzetes tárgyalásába nem bocsátkozhatunk.
79. A Rómába küldött levelek megvannak Vitéz levelei gyűjteményében Schwandtnernél, i. m. II. 4–10. szám alatt.
80. Ezt az ügyet tüzetesen tárgyalom „A magyar királyi kegyuri jog” című munkámban.
81. Kázmér nem is szerepelt mint trónjelölt. Dlugoss nem tesz arról említést.
82. Dlugoss említi, hogy a magyarok közül némelyek a burgundi herczegnek óhajtották a koronát följánlani.
83. Szintén Dlugoss nevezi meg őket, mint trónjelölteket.
84. Enea Silvio írja egyik levelében írja: „Aiunt nonnulli multos esse in regno et sanguine claros, et virtutibus preditos, quos reges esse nequaquam dedeceret.” (Epistola 78.)
85. Legujabb történetiróink említik, hogy némely urak „köztársasági kormányról ábrándoztak.” Ez Enea Silvio idézett levelének helytelen értelmezésére vezethető vissza. Enea Silvio a különféle eshetőségekről, a melyek között a nemzet választhatna, a köztársasági kormányformát is felhozza; de nem mondja, hogy annak behozatala valóban szóba is került.
86. Knauz Nándor 1859-ben kiadott ily című munkájában: „Az országos tanács és országgyűlések története 1445–1452” ezen kor történetéhez gazdag anyagkészletet halmozott föl, a korábbi történetirók számos tévedését igazította helyre, sok homályt oszlatott el. A becses munkát kellően értékesítjük. De több pontban tőle eltérő véleményben vagyunk, melyet más helyen fogunk kifejteni.
87. A Tiszán inneni országrész rendjeinek 1445. július 15-iki részleges gyűlése végzeményében Rozgonyi, Giskra és Bebek így czimezik magukat: „Capitanei ... novissime in congregacione generali Pesthiensi, pro executione decreti ibidem editi, per universitatem regnicolarum a fluvio Danubii usque ad Ticiam generaliter electi et constituti.” Gr. Teleki, id. m. X. 164.
88. Ezen kívül öt főrnak megengedett, hogy a kastélyaikból épített várakat lerontani ne tartozzanak.
89. A végzeményt kiadta Kovachich, Supplementum. II. 9–36.
90. Ezek a levelek nem maradtak fenn; a válasziratokból pedig csak a francia királyét birjuk. Katona, id. m. XIII. 439.
91. Az 1445 május 11-én kelt levelet, melyet Zrednai Vitéz János fogalmazott, l. ennek levelei között. Schwandtner, id. m. II.
92. Kropf Lajos idézett értekezése a Századokban.
93. Ennek a levélnek eredeti példánya elveszett. Egykoru másolatból közölve van: Monumenta Poloniae. Codex epistolaris saeculi XV. II. 5. Fennmaradt ennek a levélnek teljes szövege, beiktatva Enea Silvio levelébe, a mit az Zsófia királyné kancellárjához intézett, hogy a levél barbár latinságát és tartalmának valószínűtlenségét szigorú kritika tárgyává tegye. Enea Silvio ezt a levelét Voigt már 1856-ban kiadta: Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen. XVI. 374–382. E kiadás teljesen elkerülte a magyar történetirók figyelmét.
94. Hogy az országgyűlés csak három biztost választott, hogy ezek augusztus 16-án, Giskra és a pozsonyi követek augusztus 18-án érkeztek Bécsbe stb., azt a pozsonyi követek augusztus 20-iki jelentéséből tudjuk. Knauz, id. m. 32.
95. Az előterjesztés szövegét nem birjuk. Kivonatossan ismerteti Frigyesnek október 13-iki válasza. Gr. Teleki, id. m. X. 173.
96. A kelet nélküli levél megjelent Enea Silvio leveleinek régi kiadásaiban. (Bázel, 1551. Epist. 78.)

97. Enea Silvio 1445 szeptember 13-ikán kelt egyik levelében írja, hogy a két főur egymással szövetségre lépett. Voigt, id. m. 385.
98. 1445 október 28-ikán a passai püspökhöz intézett levelében. Epist. 81. L. még a pozsonyi követek 1445 október 1-én kelt jelentését Knauznál, id. m. 32.
99. A pozsonyi követek 1445 október 12-iki jelentése. Knauz, id. m. 33.
100. A magyar követek előterjesztéseit nem birjuk; de igen is Frigyesnek két válaszirátát; az egyik október 13-án kelt, a másik dátum nélküli. A müncheni királyi könyvtár egykoru kéziratából közli Gr. Teleki, id. m. X. 173. 177. Ezen két hivatalos irat részleteit kiegészíthetjük Frigyes királynak 1447 márczius 12-én Kázmér lengyel királyhoz irt leveléből. Monumenta medii aevi Poloniae. II. 2. 14.
101. A pozsonyi követek október 27-én, Giskra november 5-ikén érkeztek Pozsonyba. Knauz, id. m. 33.
102. Ennek a szövetségnek híre szeptember elején Bécsbe is eljutott. Enea Silvio 1445 szeptember 13-án említést tesz róla Rómába irt levelében. Voigt, id. m. 385. A történetiróknak az az elbeszélése, hogy Hunyadi János a májusi országgyűlés befejezése után seregét Oláhországba vezette, Drakult elűzte és Dánt helyezte a vajdaságba, a fentebbi kétségtelen hitelességű előadással meg nem egyeztethető.
103. Kropf idézett értekezése.
104. Ezt a meghívó iratot nem birjuk; arra az országos tanács december 19-iki, alább idézendő irata hivatkozik.
105. A Körmöcz városához intézett irat Gr. Telekinél, id. m. X. 180.
106. Knauz, id. m. 35.
107. Ezt Enea Silvio 1446 márczius 6-án jelenti; egyuttal a nádor előterjesztését hazugnak jellemzi, mivel hihetetlennek tartja, hogy Fülöp herceg az ő egyetlen fiát idegen trónra bocsátaná. (Epist. 93.)
108. Frigyes királynak 1446 márczius 28-ikán a békebiztosok részére kiállított bátorság-levelé Gr. Telekinél, id. m. X. 182.
109. Knauz, id. m. 128.
110. Ezekről a tárgyalásokról Frigyes király megemlékezik 1447 márczius 12-én a lengyel királyhoz irt, de nem egészen világos levelében. Monumenta Poloniae.
111. Ezeket maga Hunyadi János mondja el Frigyeshez 1446 június 11-én irt mentegetődő levelében, Schwandtnernél, XXI. szám alatt. Erről a stíriai hadjáratról részletesen ír Muchar, Geschichte des Herzogthums Steiermark. VII. (Grác, 1864.)

II. FEJEZET.

Hunyadi János kormányzó.

Rákosi országgyűlés. Végzései. Hunyadi János kormányzóvá választása. Hatásköre. Az országos tanács. Hunyadi hatalomgyakorlása. Hadat indit Frigyes. ellen. Az országgyűlés határozatai. Nádorválasztó országgyűlés. Garai László. V. Miklós pápa. Carvajal bibornok közbenjárása. Fegyverszünet. Hunyadi hercegi czime

Az 1446 márczius havában tartott országgyűlés elhatározta volt, hogy június elején Pesten újabb országgyűlés tartassék s a köznemességnek fejenként való megjelenését is elrendelte, mivel most már azon esetre, ha Frigyes válasza ismét tagadó volna, az ország kormányáról való végleges döntést tovább halasztani nem lehetett.¹

A köznemesség tömegesen gyülekezett a Rákosra. Mikor a következő évben a pozsonyi káptalan egy birtokperében a tanuk kihallgattattak, a szomszéd falvak nemességéből negyvenhatan neveztetnek meg, mint olyanok, a kik a megelőző évi országgyűlésen jelen voltak.² Ebből következtethetjük, hogy az egész országból egybegyűlt nemesek száma sok ezerre ment.

Ennek daczára az országgyűlés teljes rendben és nyugalomban folyt le, a határozatok egyértelműleg hozattak. Az egyetértés szelleme honolt a rendek körében.

A főpapok és urak, a kik a Rákoson táborozó köznemességtől külön, Pesten tartották tanácskozásait és a kezdeményezés jogát gyakorolták, azt határozták, hogy Frigyes magatartása daczára Lászlót ezentúl is Magyarország választott királyának tekintik, és ha gyámja jószántából kiadni vonakodik, fegyver hatalmával szabaditják ki; kiskoruságának idejére pedig már most kormányzót választanak. E mellett a belső rend helyreállítása és biztosítása végett szokatlanul erélyes rendszabályokban állapodtak meg. Ezek a következőképen formuláztattak:

A főpapok, zászlós urak és a többi rendek a zavarok idejében (1440–1446) önkényesen elfoglalt várakat, városokat, birtokokat, egyházi javakat és jövedelmeket a törvényes birtokosoknak visszaadják. Azok, a kik a bitorlók közül az országgyűlésen jelen vannak, csak miután ezen végzésnek eleget tettek, távozhatnak.

A zavarok idejében épült várak és kastélyok, azok kivételével, a melyeknek fentartását az illető vármegye az ország védelmére szükségeseknek itéli, még az országgyűlés tartama alatt lerontassanak; és a kik a lerontandó erősségek birtokosai közül az országgyűlésen jelen vannak, hasonlóképen nem távozhatnak el, mielőtt ezen végzésnek eleget nem tettek.

A rendek között fennálló szövetségek, a mennyiben az ország javával ellenkeznek, megsemmisíttetnek.

A zászlós urak hivatalaikat az országgyűlés tartamára leteszik, hogy azokat az ország rendei tetszésük szerint tölthessék be.

Az ország összes rendei kötelezik magukat arra, hogy a mit az országos béke állandósítása érdekében határozni fognak, lelkiismeretesen megtartják.

A főpapok és zászlós urak külön kötelezik magukat, hogy az ország javára célzó intézkedésekben a többi rendeket támogatni fogják, és azokkal, a kik az országos végzésekkel daczolnak, egész erővel szembeszállanak.³

Ezek a végzések tanuságot tesznek arról, hogy a pártok között a törvényeknek nemcsak megalkotásában, hanem meg nem tartásában is teljes egyetértés uralkodott. A jogtalanul elfoglalt birtokok visszaadását, a zavarok idejében épített várak lerontását már az 1444. és 1445-ik évi országgyűlések is elrendelték. A várak lerontásának végrehajtása érdekében hozott 1445-ik évi végzést drákói szigor lengi át. De érvényesítésére senki sem gondolt. Hogy tehát most a biztosabb kilátás nyiljék, az urak egy új kísérletet kívántak tenni.

Az urak – köztük az esztergomi érsek, a váczi és veszprémi püspökök, a nádor és Garai László – mikor június 6-ikán Rákosra mentek, hogy a köznemességgel és a városok követeivel az alkotandó végzések iránt tárgyalásba bocsátkozzanak, azt kívánták, hogy azok megtartására az ország összes rendei fejenként esküt tegyenek le.

A köznemesség a végzéseket közfelkiáltással elfogadta, mire az esküt úgy a főpapok és a zászlós urak, mint a köznemések letették.⁴ E célra külön eskü szöveg fogalmaztatott,⁵ mely magyar nyelven, ilyen formában olvastatott föl: „Isten téged úgy segéljen, bódog asszony néked irgalmat úgy nyerjen, Istennek mind szenti éreted úgy imádjának, Istennek szent teste végnapodon üdvösségedre úgy méltóljék, föld tetemed úgy fogadja, onnan harmad napon úgy ki ne vesse, magról magod úgy ne szakadjon, ítélet napján Istennek ő szent színét úgy láthassad, örök pokolba úgy ne temetessél: hogy az szerzést ez registromba, kit az ország szerzésére megirattanak volna, azt erősen és tökéletességgel mind megtartod, semmit ellene nem tész, sem tétetsz.”

Az urak az eskü letétele után Pestre lovagoltak vissza, hogy ott a kormányzó megválasztásáról tanácskozzanak. De alig hogy távoztak, a köznemesség tömegei Hunyadi János nevét kezdték hangoztatni és őt egyértelműleg az ország kormányzójává kiáltották ki.⁶

Az urak közül bizonyára többen önmagukat születésüknél és családi összeköttetéseiknél fogva a kormányzói méltóságra hivatottabbaknak vélték, és az oláh származású köznemes fiának felmagasztaltatásában magukra és az országra nézve megaláztatást láttak; de senki arra, hogy a köznemességet más jelölt részére nyerje meg, kísérletet sem tett. Így tehát ez a választás egyértelműséggel történhetett meg.

Hunyadi az országgyűlési végzemény bevezetésében maga mondja, hogy a súlyos terhet vonakodás nélkül vállalta el, mivel az imént letett eskü arra kényszerítette, hogy az országgyűlés minden végzése előtt meghajoljon. De azt a kérelmet intézte az ország rendeihez, hogy „határozzák meg az utat és módot, a mely szerint a kormányzói hivatal ügyeit és az ország védelmét intézheti; nehogy a határon túllépjen és hatalmát esküjének megsértésével kellenél tovább terjeszse ki.”

Ezt a kívánatot az országgyűlés teljesítette és végzéseket alkotott, melyek a „határvonalat” megsabták, vagyis azt, hogy hatalmát a kormányzó miképpen lesz hivatva gyakorolni, szabályozták.

Ekkorig, Magyarországon csak úgy mint a többi európai államokban, a király a végrehajtó hatalmat mindennemű intézménytől függetlenül, csakis a törvény egyes rendelkezéseitől korlátozva, gyakorolta. Békét kötött, háborút üzent, a sereget vezette, a hivatalokat, méltóságokat, egyházi javadalmakat és a koronát illető jószágokat adományozta, a közjövedelmekkel rendelkezett, törvényszéket ült stb. A szokás és a gyakorlat az uralkodó oldala mellé a királyi tanácsot helyezte, a melynek tagjai a főpapok, zászlósurak, a főbb hivatalok viselői és a király bizalmát bíró előkelőbb nemesek voltak. Azonban arról, hogy ezt a királyi tanácsot az uralkodó összehívni, meghallgatni, beleegyezését kieszközölni milyen esetben köteles, és hogy ez a tanács miképpen alakítandó meg és egészítendő ki: törvény nem rendelkezett. Az 1444-ik évi országgyűlés végzeménye, mely a királyt a végrehajtó hatalom körében megillető jogokat első ízben törvény útján szabatosan formulázta, a királyi tanácsot egy szóval sem említi.

A gyakorlat az volt, hogy a király a tanácsot akkor hívta össze, a mikor jónak látta, a tanács „született” tagjai és az előkelőbb nemesek sorából azokat hívta meg, a kik véletlenül az udvarnál tartózkodtak és az ő bizalmát avagy kegyét bírták; az ügyeket, a miket eléjük terjesztett, maga határozta meg; a tanács javaslatait belátása szerint fogadta el vagy mellőzte.

Most Hunyadi János kormányzóvá megválasztatván, az országgyűlés az ő hatalmát körülírta; azt, hogy a királyi hatalomnak melyik részét szállítja rá, megállapította, az ő viszonyát a tanácshoz és a tanácsnak szervezetét is szabályozta.

A törvény általánosságban kijelenti, hogy „a kormányzónak olyan hatalma lesz, a milyen a királyi felségnek volna.” E mellett még külön biztosítja részére a királyi hatalomból folyó azt a jogot, hogy az összes királyi várakban, városokban és mezővárosokban szabadon tartózkodhatik; külön megállapítja a királyi hatalomból folyó azt a kötelességet, hogy nagy veszélylyel fenyegető ellenséges támadás esetén a sereget személyesen tartozik vezetni.

De a reá ruházott királyi hatalmat többféleképpen korlátozza. A koronára szálló jószágokból a kormányzó a nagyobbakat köteles a korona részére megtartani, és csak a kisebbeket, a melyek legfőlebb harminczkét jobbágy-telekre terjednek ki, adományozhatja azok részére, kik a szent korona körül érdemeket szereztek; ilyen adományt is egy embernek csak egy ízben tehet és utólag, annak idején a koronás király megerősítése kérendő ki. A királyi jövedelmeket, a mennyiben azokból az országos szükségletek fedezése után valami fönmarad, az elzálogosított királyi várak, városok és birtokok kiváltására köteles fordítani. Hűtlenség bűnében csakis „az ország rendeinek tudtával, tanácsára és felszólítására” marasztalhat el. Azoknak, kik az ezen országgyűlésen alkotott végzések megsértésével a hűtlenség bűnét követik el, csakis „a főpapok, zászlós urak és egyéb rendek felszólítására” kegyelmezhet meg.

A kormányzó mellé rendelt országos tanács szervezetére és hatáskörére nézve a következő végzések alkottattak meg:

Biztosították a kormányzónak azt a királyi hatalomból kifolyó jogát, hogy „a főpapok, zászlós urak, vitézek és nemesek” soraiból annyi tanácsost tarthat maga mellett, a mennyit szükségesnek lát. De másfelől az országgyűlés megállapította, hogy a tanács állandóan tizenkét rendes tagból, úgymint két főpapból, a nádorból, az országbiróból, két más zászlós urból és hat nemesből álljon. A nádoron és országbirón kívül a többi tagok megválasztását az országgyűlés magának tartotta fön.⁷ Ezzel az országgyűlés a végrehajtó hatalom gyakorlására is befolyást biztosított magának; az országos tanács az országgyűlés kifolyásának, mintegy folytatásának természetét nyerte; a minthogy rendeleteit „az összes főpapok, zászlós urak, nemesek és előkelők” nevében bocsátotta ki.⁸

Az országos tanács tizenkét állandó tagja évnegyedenként egyszer, a nyolczadi országos törvényszékek időszakában, teljes számban tartozott a kormányzó mellett egybegyűlni. Ezen időszakokon kívül csak nyolcz tanácsosnak, és pedig egy főpapnak, egy zászlós urnak és hat nemesnek kellett állandón a kormányzó mellett tartózkodni.

Azzal az intézkedéssel, hogy a köznemesek az országos tanácsnak a nyolczadi törvényszékek időszakában fele részét, egyébkor háromnegyed részét képezik: az országgyűlés intentiója természetesen az volt, hogy az ország kormányában a köznemesség befolyása emelkedjék túlsúlyra. Eszerint miként a kormányzó személyének megválasztásában, úgy az országos tanács szervezésében is a köznemesség ült diadalt.

Az országos tanács hatásköréről általánosságban az mondatik, hogy a kormányzó a rendek panaszait és bajait annak tanácsával hallgatja ki és intézi el, vele egyetértésben jár el a királyi jövedelmek kezelésében, akarata, beleegyezése és javallása nélkül nagyobb egyházi javadalmakat nem adományozhat. A mely utóbbi rendelkezésből az a következtetés vonható le, hogy más ügyekben a kormányzó az országos tanács határozatához kötve nem volt. Ezt a felfogást megerősíti az a végzés is, amely szerint „tanácsosainak távollétében” a kormányzó a felmerülő ügyekben maga is intézkedhetik; az ország rendes birái azonban a tőle hozott birói ítéleteket fölülvizsgálhatják és a mennyiben az országos szokásjogba ütközőknek találják, megsemmisíthetik. A mely végzés, az összes tanácsosok távollétének lehetőségét föltételezván, azzal a fentebb érintett végzessel, a mely legalább nyolcz tanácsosnak a kormányzó mellett állandó tartózkodását követeli, ellenmondást tüntet föl.

Hunyadi az eléje terjesztett végzéseket június 13-án fogadta el, megerősítette, és az összes rendekkel egyetemlegesen tett esküre hivatkozva megfogadta, hogy azokhoz lelkiismeretesen alkalmazkodni fog.⁹

Ezen országgyűlés végzései azt, hogy a kormányzó az ő tisztét meddig fogja viselni, nem határozzák meg; László királyról pedig egyáltalán említést sem tesznek. Mindazáltal arra a viszonyra, a melybe a kormányzó a kiskorú királyhoz lépett, világosságot vet a cím, a melyet okleveleiben rendszerint használt:

„Mi Hunyadi János, a dicső László úrnak Magyarország választott királyának, néhai Albert úr Magyarország királya szülöttének nevében és személyében ugyanazon ország kormányzója.”¹⁰ A mivel azt hirdette, hogy magát mintegy László helytartójának tekinti. Az a körülmény, hogy Lászlót „választotta” királynak czímezi, azt jelzi, hogy az 1440-ik évi koronázást érvénytelennek tekinti.

Hunyadi nem tartozott azok közé, kik a hatalmat korlátozó föltételeket azzal az utógondolattal fogadják el, hogy azokon túlteszik magukat. A fenmaradt történeti emlékek tanuskodnak arról, hogy a kormányzat és közigazgatás terén az intézkedést legtöbbször egészen az országos tanácsra bízta; sőt levelei és rendeletei olyan benyomást tesznek az olvasóra, mintha magát az országos tanács alárendelt organumának tekintette volna.¹¹

Minden oda mutat, hogy a politikai hatalom birtoka csáberöt Hunyadi Jánosra nem gyakorolt. Testestől lelkestől katona volt. Az a gondolat, hogy hazáját megvédje, ellenségeit megsemmisítse, nevét harci dicsőséggel környezze, uralkodott fölötte. Arra számított, hogy a kormányzói hivatal az eszközöket megadja neki. És e tekintetben azonnal megválasztatása után nem kis eredménnyel dicsekedhetett.

Az országgyűlés „az ország külső és belső ellenségeinek megtörésére, az ország belső békességének helyreállítására” rendkívüli adót szavazott meg. Mindennemű kiváltság érvényességének felfüggesztésével, mindegyik jobbágytelekre, és mindegyik nemesre, a kinek jobbágya nincs, huszonöt dénárt, vagyis egy negyed forintot vetett ki, s az abból befolyó jövedelmet teljesen a kormányzó rendelkezésére bocsátotta; azokra, a kik az adókiadásnak ellenszegülnek, a jószágvesztés büntetését szabván.¹²

Nevezetes, hogy ennek az adónak behajtását Hunyadi sem a főispánokra, sem a kincstartóra nem bízta, hanem barátjára, a váradi püspökre,¹³ a kinek szolgálatait más tekintetben is igénybe vette. A kancellári tisztben Péter váci püspököt, ki ezt a tisztet Ulászló uralkodása alatt viselte, meghagyván,¹⁴ a fontosabb ügyekben bizalma Vitéz Jánosnak nemcsak tanácsához, hanem ékes tollához is fordult.

Hunyadi ugyanis át volt hatva annak a kötelességnek tudatától, hogy az ország tekintélyének és hírének gondjaira bizott kincseit teljes épségében és fényében őrizze meg; hogy Európa színe előtt nemcsak a magyar fegyvert, hanem a magyar culturát is előnyös világitásban tüntesse föl.

Ebben a korban emelkedett uralomra, Olaszországból kiindulva, a nyugati Európa államaiban a renaissance és humanizmus elnevezéssel jelölt szellemi irány, a mely az irodalom és művészet terén a görög és római hagyományokhoz tért vissza. Ennek az iránynak hatása alatt szokássá vált a hivatalos iratokat és magánleveleket is az ókori classicusok műveinek mintájára fogalmazni, azokat irodalmi művek gyanánt tekinteni, másolatokban olvasmányok gyanánt terjeszteni. Ezért uralkodók és köztársaságok egyaránt súlyt fektettek rá, hogy leveleik a cicerói rhetorika szépségeit ne nélkülözzék.

Enea Silvio éppen 1445-ben a lengyel kancellárhoz intézett levelében megütközését fejezte ki a fölött, hogy Zsófia királyné, a mi Ulászlónk anyja, „ámbar ruháinak kelméit és ékszereit bizonyára gondosan válogatja meg, emberekről, kik leveleit tisztességesen képesek megfogalmazni, nem gondoskodik; pedig – úgy mond – ruháit és ékszereit kevesen látják, ellenben a levelek távol országokba jutnak el, küldőjüknek és fogalmazójuknak, ha ékesek, dicsőséget, ha gyarlók, gyalázatot szereznek.”¹⁵

Hunyadi nem szolgáltatott ilyen szemrehányásra alkalmat. Külföldre bocsátott leveleit attól fogva, hogy politikai állást foglalt el, már mint főkapitány, Vitéz Jánossal fogalmaztatta, a ki kora legjelesebb humanistáival egy színvonalon állott. Kormányzó korában is a fontosabb

levelek a váradi püspök tollából kerültek elő.¹⁶ Így az a levél is, a melyben a kormányzó és az országos tanács 1446 október 18-án a pápának és más uralkodóknak bejelentik, hogy Frigyes német király ellen háborút indítanak.

„Polgárháboruktól zaklatott hazánk – így szól ez – Isten kegyelméből lassankint nyugalomra jutott, és erejét a hitetleneknek Európából való kiűzésére kezdte irányítani. Azonban a fejedelem, ki a keresztény világ Augustusának czimét viseli, a behegedt sebeket újból feltépi, és új viszályokat támasztván, a békét felbontja; ámbár jól tudja, hogy hazánkra joga nincs, főképen most, mikor az ok, a mi őt korábban támadásra készítette, eltűnt.... Ismételten kértük fel, hogy azt, kit uralkodóknak közakarattal elismertünk, az ország trónjára bocsássa, a koronát és mindazt a mit jogtalanul elfoglalt, adja vissza. Ő azonban, mivel a tőlünk hön óhajtott béke nincs inyére, hogy időt nyerjen, üres szavakkal tartott minket; azalatt pedig a régi sérelmeket újbakkal tetézvén, foglalásokat tesz, királyi és egyházi jövedelmeket bitorol, és a mi leginkább nehezünkre esik, a népet zsarolja, várakat épít, a templomokat megszentelteleníti... Egy szóval, hazánkknak a pogányok támadása nem árt annyit, mint az ő váratlan ellenségeskedése.”¹⁷

Mielőtt Hunyadi az ország határát átlépné, az osztrák rendekhez és Bécs városához intézett levelekben előadta, hogy irántuk ellenséges szándékot nem táplál, és hadi készületei csak Frigyes személye ellen irányulnak; minélfogva arra kérte őket, hogy a királyt ne támogassák. A válasz azonban úgy hangzott, hogy mivel Frigyes barátságos egyezsége most is kész, ha a magyarok támadó fellépésre határozzák el magukat, ők uralkodójukat el nem hagyhatják.

Hunyadi János ekkor seregét megindította. De most sem tartott egyenesen Bécsnek. A Rábán kelt át, és Stájerországot, Karinthiát és Krajnát árasztotta el hadaival, abban a reményben, hogy Frigyes engedni fog. De ez sem alattvalóit nem birta megvédelmezni, sem engedményekre magát elhatározni nem akarta. Hunyadi ezért Stiriából Ausztriába vezette seregét és Bécs felé nyomult. A várakat elkerülve, a falaktól nem védett helyeket dulta föl; Baden és Meidling nagy összeg lefizetésével vásároltak kiméletet.

Ekkor az osztrák rendek és a bécsi polgárság küldöttei Cillei Ulrik vezetése alatt megjelentek Hunyadi előtt s fölkérték, vonja vissza seregét és a békealkudozások megindításához adja beleegyezését. A kormányzó, hogy Frigyes király szándékának komolyságáról meggyőződjenek, azt kívánta tőle, hogy mindenekelőtt Győr városát adja vissza; Cillei Ulrik gróf pedig vállaljon kezességet az iránt, hogy február 2-ig a város átadása végrehajtatik.

Erre Frigyes nem állott reá; de később, mikor Hunyadi úgyszólván Bécs kapuja előtt Fischamendnél táborozott, kötelezte magát, hogy a kitűzött határnápig Győrt átadja; csak azt kívánta, hogy a békealkudozások azonnal és pedig Bécsben, a szentszék követének elnöklete alatt indíttassanak meg; s ha itt megegyezésre jutni nem tudnak, a pápa kéressék föl a békebirói tiszt elvállalására. Hunyadi beleegyezett, és december végén dús zsákmánnyal megrakodva, seregét Magyarországra visszavezette.

Február elején a legelőkelőbb magyar főpapokból és urakból álló követség jelent meg Bécsben. De ezek már az első napokban meggyőződtek arról, hogy Frigyes csak időt akart nyerni, a békességet őszintén nem óhajtja és a magyarok jogos igényeinek kielégítésétől most is csak úgy idegenkedik, mint azelőtt; ezért az osztrák fővárost csakhamar elhagyták.

Ily körülmények között a háború megújulása elkerülhetetlennek látszott. Hunyadi e végből a lengyel rendeket szövetségesekül óhajtván megnyerni, levélben fordult hozzájuk, a melyben az a nevezetes nyilatkozata foglaltatik, hogy a „magyarok és németek közt uralkodó gyűlöletnek csak fegyver vethet véget.”¹⁸ Egyúttal márczius 12-re összehívta a magyar országgyűlést.¹⁹

Ugy látszik, ezen országgyűlés összehívására Hunyadit nem az készítette, hogy a Frigyes elleni háborúra segítséget eszközöljön ki, hanem az, hogy a belső békét fenyegető

veszélyeket elhárítsa. Alig csalódunk, ha feltesszük, hogy a mikor Hunyadi a kormányzói állást elfoglalta, a régi aristocratia mindjárt megkezdte ellene aknamunkáját; és mivel őt megbuktatni másképpen nem remélhette, azt a tervet karolta föl, hogy valamelyik európai uralkodóház sarjának királylyá megválasztásával teszi feleslegessé a kormányzói állást.

Ez az országgyűlés végzeményének következő cikkelyéből tűnik ki: „Mivel – ugymond – a pártoskodás az egyenetlenségnek és háborúnak szülő anyja, elhatároztuk, hogy közakarattal választott fejedelmünk lévén, senki az ország rendei közül fejedelem keresése végett,²⁰ sem közvetlenül, sem közvetve, sem nyíltan, sem alattomban, a rendek közönségének akarata ellenére és attól elváltan, idegen országok fejedelmeihez vagy más állású embereihez csatlakozni, avagy az országban pártoskodást támasztani ne merészeljen. A ki a rendek közönségének akarata ellen ilyesmire vállalkozik, az örök hűtlenség büntetésében marasztaltatik el, és sem a királytól, sem a kormányzótól, a rendek közönségének tudta és beleegyezése nélkül, kegyelmet nem kaphat” (XLIX. cikkely.)

Egyúttal felhatalmaztatott a kormányzó, hogy ha az ország rendei közül valaki „az ország vagy a kormányzó ellen” támadna, a szükséghez képest az egész országban, vagy néhány vármegyében közfelkelést hirdethessen. (XXVI. cz.)

Már ez a két végzés is azt jelezi, hogy az országgyűlésen a köznemesség befolyása túlsúlyra emelkedett és az urakkal szemben mintegy szövetségre lépett a kormányzóval. Ez még világosabban kitűnik abból a cikkelyből, mely László, a választott király halálának esetére a királyválasztás felől rendelkezvén, a főpapokat és zászlós urakat eltiltja attól, hogy maguk a királyválasztásba avatkozzanak, és arra utasítja őket, hogy minden vármegyéből bizonyos számú nemeseket hívjanak meg s a választást ezekkel egyértelműleg ejtsék meg. (XLIV. cz.)

Abban, hogy a köznemesség a királyválasztó országgyűlésen a fejenkint való megjelenés jogáról lemondott, a bölcs önmegtágadás kiváló nyilatkozatát láthatjuk. Ellenben a rendes országgyűléseken, a melyek évenként pünkösöd táján voltak megtartandók, a köznemesség a személyes megjelenésnek nemcsak jogát tartotta fenn, hanem köteletségét is megállapította, a mi első ízben történik. Kimondatott ugyanis, hogy az összes főpapokon és zászlós urakon kívül mindazok a köznemesek, a kiknek legalább húsz jobbágyuk van, tartoznak megjelenni. (XLV. cz.)

Ebbe a cikkelybe egy nem egészen világos pont van beiktatva, a mely azt mondja, hogy az évenként tartandó országgyűléseken „a kormányzó, a zászlós urak és a tanácsosok hivatalaikat leteszik, s azután az ország ügyeiről tovább tárgyalnak.”²¹ Ezt az összes hazai történetírók úgy értelmezik, hogy mind a kormányzó, mind a zászlós urak és a kormányzó mellé választott tanácsosok magukat évenként új választásnak voltak kötelesek alávetni. Azonban nem tehető fel, hogy ilyen nagyjelentőségű határozat csak mellékesen, oda vetve alkottatott volna meg; bizonyára külön végzésben és világosan kimondotta volna az országgyűlés azt, hogy az országos hivatalok évenként új választással töltenek be. E mellett egyáltalán annak nyomát, hogy valamelyik országgyűlésen akár a kormányzó, akár a többi zászlós urak lemondottak és új választásnak vetették volna alá magukat, legkisebb nyomát sem találjuk. Az idézett végzésnek értelme tehát valószínűleg az, hogy az országgyűlés tartama alatt a kormányzóra, a zászlós urakra és az országos tanácsra ruházott hatalom a megbizókra visszazáll, és a végrehajtó hatalom teendőit is az ország rendjeinek összesége végzi. A mi a tényleges gyakorlatnak felelt meg; a mennyiben az országgyűlések idejében az összes rendeletek és közokiratok az országgyűlésnek, nem pedig az országos tanácsnak nevében adtak ki.²²

Míg ez a gyakorlat anélkül honosult meg, hogy arra nézve törvény alkottatott volna: az országgyűlés külön törvényben kiterjesztette hatalmkörét a pénzverés ügyére; a pénzverő kamarák főfelügyelőjének megválasztását²³ és az ő hivatalos eljárásának megvizsgálását magának tartotta fenn. És ezen cikkely a pénzverőházak felügyelőit utasítván, hogy

„bizonyos hatalmas urak iránti tekintetből, a pénzt megrontani vagy megváltoztatni ne merészeljék,” (LIV. cz.), ebben is a köznemességnek az országgyűlésen túlsúlyra emelkedése és az urak irányában kevésbé barátságos érzülete nyilvánul. Ezen szellem sugalmazta azt a határozatot is, hogy örökös főispánságok ezentúl ne adományoztassanak. (XVIII. cz.)

Egyébiránt a köznemesség nem mulasztotta el uralkodó állását a maga érdekében is értékesíteni. A mult évi országgyűlésnek azzal a végzésével szemben, mely a jobbágyokat nem bíró nemeseket megadóztatta, most kimondatott, hogy az összes nemesek, akár vannak jobbágyaik, akár nincsenek, „a régi szokás értelmében” az adó és a tized fizetésétől, úgyszintén a saját használatukra szolgáló czikkek után a vámtól is föl vannak mentve. (LXI. és XXXVIII. cz.)

E mellett a köznemesség a honvédelmi kötelezettségek alól is iparkodott magát lehetőleg kivonni. A kormányzó a közfelkelés kihirdetésére csak abban az esetben hatalmaztatott fel, ha a királyi jövedelmekből tartott haderő, a főpapok és zászlós urak bandériumaival, az ellenséges támadás visszaverésére elégtelen; de a felkelő hadat az ország határain kívül ekkor sem vezethette. (XXIII. és XXIV. cz.)

Másrésről azonban az országgyűlés a kormányzó hatalmát jelentékenyen kiszélesítette és megszilárdította azzal, hogy az 1445-ben szervezett országos főkapitányságokat megszüntette (XXVII. cz.) a királyi jövedelmeknek kezelését és az ország javára felhasználását egészen a kormányzóra bízta. (XV. cz.)

Továbbá felhívta a kormányzót, hogy „a reáruházott hatalommal éljen”, és az oldala mellé rendelt tanácsosok meghallgatásával, a megüresedő egyházak adományozásának jogát gyakorolja; kimondván, hogy a pápától javadalmakat elfogadni csak a kormányzó kinevezése vagy bemutatása alapján szabad. (L., LVI. és LVII. cz.)²⁴

Ezen országgyűlési végzések nem maradtak eredménytelenek. Hunyadi János állásának megszilárdítására nagymértékben közreműködtek. A titkos cselszövényeknek elejét nem vehették; de személyét és tisztét nyílt támadásoktól megóvták.

A köznemesség támogatása soha sem hagyta őt el, és a következő országgyűlésen újabb előnyöket biztosított részére.

Alig fél esztendő letelte után az ország rendjeinek összehívását Hédervári Lőrincz nádor halála tette szükségessé.

A nádori méltóság betöltése a legrégibb időkben a király jogköréhez tartozott. Még az arany bulla is csak arra jogosítja föl e tekintetben az ország rendjeit, hogy ha a nádor az ország ügyeit rosszul intézné, a királyhoz folyamodhatnak, hogy helyébe tetszése szerint mászt rendeljen. Az 1291-ik évi országgyűlés végzéményeiben III. Endre már arra kötelezi magát, hogy „nádort az ország nemesei tanácsára, az ország régi szokása szerint fog rendelni.” Az 1439-ik évi országgyűlés pedig megállapította, hogy „a királyi felség az ország nádorát, az országos régi szokás úgy kívánván... a főpapok, zászlósurak és nemesek tanácsa szerint választsa.” Ellenben az 1444-ik évi végzéményben a nádor kinevezése és hivatalától való elmozdítása – mint láttuk – a királyra bízott. Most Hunyadi János ezt a jogot nem vélte igénybe vehetni, és nádor-választás végett az ország rendjeit hívta egybe.

A szeptember közepére, Budára hirdetett országgyűlés igen népes volt. A vármegyék követek által képviseltették magukat; legnagyobb részük négy követet küldött; de némelyek többet vagy kevesebbet, így például Hont és Verőcze vármegyék ötöt-ötöt, Liptó, Bars és Trencsén vármegyék csak egyet-egyet küldöttek. Összesen harmincznégy megye volt képviselve: Árva, Gömör, Mosony, Pozsony, Szatmár, Szerém, Szepes, Temes, Turócz, Ugocsa és Zala megyékből, úgyszintén Erdély vármegyéiből – előttünk ismeretlen ok miatt – senki sem jött. Szlavónia hat követet küldött, Horvátország nem volt képviselve.²⁵

A nádori méltóságra Garai László mácsói bán emeltetett. Hunyadi részéről eszélyes önmehtagadásra vall, hogy azt a főurat választatta meg, ki egykor Erzsébet királyné legbensőbb hiveihez tartozott, és nem az ő barátjai, fegyvertársai egyikét.

Azonban Buda vára, a melyet Hédervári Lőrincz az ő haláláig kezei között tartott, nem az új nádornak adatott át. Az országgyűlés elhatározta, hogy magának a kormányzónak gondjaira bizassék, és általa addig, míg más rendelkezés nem történik, az ország részére megőriztessék. A mely végzés haladék nélkül végrehajtatott, és arról az ország összes jelenlevő rendeinek neveit felsoroló, számos pecséttel megerősített okirat adatott ki.²⁶

E közben IV. Eugén pápa elhalálózván, 1447 márczius 6-ikán utódjává V. Miklós választott meg. Ez a törökök elleni küzdelem ügyét szintén buzgósággal karolta föl, és mivel terveinek Magyarország egyik legjelentékenyebb tényezője volt, oda hatott, hogy a magyarországi rendek és Frigyes között a fenforgó ellentét mielőbb kiegyenlíttessék. E végből a bibornoki collegium egyik legkiválóbb tagját, Carvajal Jánost, mint legátust küldötte Német- és Magyarországba; egyszersmind arra hívta föl Frigyest, Hunyadi Jánost és a magyarországi rendeket, hogy a legátust be nem várván, egyelőre rövid fegyverszünetet kössenek.²⁷

Június elején a két fél biztosai a stájerországi Radkersburgban (Regedén) összejöttek és két év tartamára fegyverszünetet kötöttek. Ennek értelmében Frigyes egyelőre megtartja a szent koronát és a kezei között levő magyarországi városokat, Győr kivételével, melynek visszaadására magát kötelezte; az állandó béke megkötése végett pedig a pápai legátus elnöklete alatt november 11-én tárgyalások kezdetnek.²⁸

Ez a fegyverszünet a magyar nemzetre nézve, önérzetének és érdekeinek szempontjából, súlyos áldozattal járt. Ennek daczára a hozzácsatolt reményeket meghiusította.

Frigyes szokása szerint ez alkalommal is késleltette a béketárgyalások megindítását, majd merev magatartásával eredménytelenekké tette azokat.

Ennek következtében az 1448 május havában tartott országgyűlés azt határozta, hogy többé magyar követek Frigyeshez ne menjenek, hanem ha ő békét kíván, követeit küldje Budára. Ennek a határozatnak hódolva, Hunyadi János Carvajal bibornoknak, a pápai követnek azt az ajánlatát, hogy az ő elnöklete alatt Pozsonyban jöjjenek össze a két fél biztosai, nem fogadta el; bár kimeríthetetlen türelmében a tárgyalások megújításától nem idegenkedett. „Mi, – írja neki Vitéz tollával – miután ekkorig oly sok igazságtalanságot és erőszakot szenvedtünk, immár az ellenkezéseket, az alkudozások gyakori elhalasztását, a mesterséges kifogásokat, a ravasz föntartásokat meguntuk. Ideje végtére, hogy a sérelmeknek és az alkudozásoknak végét ne csak reméljük, hanem el is érjük.... Főtisztelendőséged itt a szellemeket a békére hajlandóbbaknak fogja találni, mint a háborúra; föltéve, hogy a római király egyenes, őszinte és határozott akaratát közölheti velünk, és így a gyakran tárgyalt ügy valahára további halogatás nélkül elintéztetik.... Akkor azután én is azoknak a feladatoknak szentelhetem magamat, a miket a kereszténység és országunk javára megoldani kötelességem is, hő vágyam is.”²⁹

A bibornok június második felében megjelent Budán. De a békekötés ügyét eredményre vezetni az ő buzgó fáradozása sem volt képes.

Ugyanekkor V. Miklós pápa Hunyadi iránti jóindulatát közvetlenül is kifejezte. Herczegi czimmel tüntette ki őt. Hunyadi azonban soha sem élt ezzel a czimmel.³⁰ Levelében pedig, melyben köszönetét tolmácsolja, nem hallgatja el, hogy a szentszéktől hazája megmentésére várt segítséget, nem pedig a maga részére kitüntetését. „Ha – úgy mond – szentséged személyemet és személyemben a kereszténység ügyét meg akarja tisztelni, ám valósítsa azt, a mire bennem reménységet ébresztett.”³¹

112.Hogy a júniusi országgyűlés megtartását a márcziusi határozta el, amannak végzeménye nyíltan kiemeli.

113.Knauz, id. m. 135.

114.Ezeket a végzéseket közlik a pozsonyi követek 1446 június 6-án kelt jelentésükben városukkal. (Gr. Teleki, id. m. X. 183.) De ugyanők ezen végzések latin szövegének közlése után megjegyzik: „Der

- ander ist ungrisch, das kann ich euer weisheit nicht zuschreiben.” A miből az látszik következni, hogy az urak még egyéb végzéseket is mutattak be. De ezek az országgyűlési végzeménybe nem vétettek föl.
115. A városi követek vonakodtak az esküt letenni. A pozsonyi követek imént idézett jelentése.
116. Az országgyűlési végzemény bevezetésében mondatik, hogy az esküt „forma ad hoc ordinata” fejenként letették.
117. A pozsonyi követek idézett jelentése.
118. Ez a törvényben világosan kifejezve nincs; de miután a kormányzónak az a jog, hogy a tizenkét tanácsoson kívül a többi maga nevezheti ki, biztosított, ebből következik, hogy a tizenkét tanácsost nem ő nevezi ki.
119. „Nos prelati, barones, nobiles et proceres regni Hungarie universi.” Pecsétjének köriratán is ez állott: „Sigillum prelatorum, baronum et nobilium regni Hungariae.”
120. A végzeményt kiadta Kovacich, Vestigia. 253.
121. „Nomine et in persona incliti domini Ladislai electi, nati quondam domini Alberti regis Hungarie, eiusdem regni gubernator.” Egy 1444 július 31-én kelt oklevél Telekinél. X. 186.
122. Erre nézve Knauz sokszor idézett munkájára, különösen az 58-ik lapon előadott esetre utalunk.
123. Az országgyűlés 1446 június 16-iki rendeletének Szabolcsmegyéhez intézett példánya Kovacichnál, Vestigia. 261.
124. Ez a fentebbi rendeletben említettik. Egyébiránt lehetséges, hogy ez a megbízás az ország egy részére szorítkozott.
125. Az országos tanács 1446 június 24-iki levele az ő ellenjegyzését viseli. Országos levéltár.
126. Fentebb, a 74. lap 2. jegyzetében idéztük ezt a levelet, melyet Voigt közölt az Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen XVI. kötetében.
127. Ezeknek egy része egybegyűjtve Schwandtnernél, id. h.
128. Az 1446 október 18-ikán a pápához és a velencei köztársasághoz intézett levelek Schwandtnernél, id. m. 23. 24. szám alatt.
129. 1447 február 27-ikén. Katona, id. m. XIII. 530.
130. Hunyadi Jánosnak 1447 február 18-án Pozsony városához intézett levele Knauznál, id. m. 58.
131. „Pro questu principis.” Ezt a kifejezést gr. Teleki hibásan fordítja így: „A királyi szék árulgatása, adásvevése.”
132. „Officia ipsorum deponent, tractenque ibidem ulterius in factis regni.”
133. Knauz sokszor idézett munkájában számos ilyen okirat van közölve.
134. „Per totam communitatem regnicolarum.”
135. Az 1447 április 25-én kiállított országgyűlési végzemény eredeti példánya az országos levéltárban. Kiadta Kovacich, Supplementum. II. 67. Feltűnően gyarló latinsággal, homályosan, helyenkint értelmetlenül van szerkesztve, a mit úgy magyarázunk, hogy eredetileg magyarul fogalmaztatott.
136. A jelenlevő főpapok, urak és megyei követek nevei az alább idézendő, szeptember 20-iki oklevelében fel vannak sorolva.
137. Kiadta Kovacich, Vestigia. 265.
138. Gr. Teleki, id. m. II. 199–202.
139. Az 1744 június 8-ikán kelt oklevél Chmelnél, Materialien. I. 239.
140. Az 1448 június 3-ikán kelt levél Schwandtnernél, 28. szám alatt.
141. Ellenben a kolozsmonostori konvent 1448-ban, az erdélyi alvajda 1451-ben „princeps”-nek czimezi. Mátyás király is atyjáról szólván, gyakran nevezi őt hercegnek. Gr. Teleki, id. m. II. 64.
142. 1448 május 29-iki levele Schwandtnernél, 33. szám alatt.

III. FEJEZET.

Az 1448-iki török háború.

Békealkudozások.

Előkészületek újabb török háborúra. Murád szultán szerbiai hadjárata. A rigómezei csata. Dán oláh vajda árulása. Hunyadi bolyongása. Brankovics fogságába kerül. Szabadon bocsáttatásának föltételei. Béketárgyalások a törökkel. Bosnyákország. Giskra megfőkezése. A mezőkővesdi béke. Végleges békekötés Frigyes és a magyar országos tanács között. A béke föltételei. Hunyadi szövetsége Garával és Ujlakival. Hunyadi László eljegyzése. Újabb szerződés Brankoviccsal. Családi szövetkezések. Harcz Giskra ellen

Hunyadi János türelmetlenül várta az alkalmat, hogy a török ellen fordulhasson. A várnai csata óta negyedfél esztendő telt el, és a vereséget, a mit szenvedett, s a király halálát még nem boszulhatta meg. Két év óta állott a magyar nemzet élén, és helyzetének előnyeit életcélja érdekében még nem zsákmányolta ki. De tovább már várni nem akart. Elhatározta, hogy a nyár folyamán keletre sereget vezet.

Pedig a körülmények a legkedvezőtlenebbek voltak. A pápától és a nyugati hatalmaktól nem kapott segítséget. Castriota György Veleneze ellen viselt háborút.¹ A magyar korona két hűbérese: Brankovics György, a szerb fejedelem és Tamásevics István boszniai király egymás között háboruskodtak.² Cillei Ulrik gróf Horvátországban daczolt a kormányzóval. Giskra János pedig, a mióta az országos főkapitányságtól fölmentetett, ismét „László király kapitánya” czimét vette föl, s mint ilyen, megtagadta az engedelmisséget a kormányzónak és az országos tanácsnak.

Mindez Hunyadit nem tartotta vissza leküzdhetetlen vágyának teljesítésétől. Augusztus elsején Kázmér lengyel királyt nemes szavakban értesíti elhatározásáról. „Vagy sikerülni fog – úgy mond – királyom haláláért boszút állanom, vagy magam is fölhalálom a halált!”³ És megindult.

Az ország határain túl indítandó támadó hadjáratban a nemesség nem lévén köteles részt venni, a kormányzó saját bandériumán és a zsoldos csapatokon kívül csak azokra a főurakra számíthatott, kiket a személyéhez való ragaszkodás és a hazafiui áldozatkészség önkényt vezetett zászlai alá. Ilyenek pedig nem nagy számmal találkoztak. Azok, a kik hozzá csatlakoztak: Bánfi István, Csáki György, Losonczi Benedek, Marczali Imre, Pelsőczy Imre és László, Rozgonyi Rajnáld, Szécsi Imre, László és Tamás, Székely János és Thallóczy Ferencz, megérdemlik, hogy nevüket a történetíró kegyelettel jegyezze föl. Dán oláh vajda nyolczezer fegyverest ajánlott föl.

Ezzel a kis sereggel, összesen alig huszonnégyezer emberrel, szeptember havában Szerbország területére lépett Hunyadi, azzal a szándékkal, hogy mint az 1443. és 1444-ik években, ismét Bolgárországba nyomul.

De II. Murád szultán, a mint a magyar sereg megindulásáról értesült, mintegy másfél-száz ezernyi haddal, Szerbország felé vette útját, hogy Hunyadit Magyarországtól elvágja. Hunyadi ezt a célzatos meghiusította azzal, hogy október közepe táján Kosovón, a Rigómezőn, Pristina közelében, ott, hol ötvenkilencz esztendő előtt I. Murád a szerbekkel vívott ütközetben elesett, megerősített táborba szállott, az ellenséget bevárando. A szultán számbeli nagy fölénye daczára sem merte Hunyadit az ő előnyös hadi állásában megtámadni, és azon mesterkedett, hogy onnan kicsalja. Követeket küldött hozzá, és a hadi költségek megtérítésének czimén százezer aranyat ígérve, békét ajánlott; mikor pedig elutasító választ kapott, mintha ennek daczára is felhagyott volna a támadás gondolatával, táborát fölszedte, és a Szidnicza folyón átkelvé, visszavonult. Ekkor Hunyadi a folyón szintén átkelt, hogy a szultánt kövesse. Ez csakhamar megállapodott, hogy a csatát elfogadja. Október 18-án a két

sereg megütközött. Déltől késő estig szakadatlanul folyt a viadal, a nélkül, hogy sorsa eldőlt volna. Az éj beálltával mindkét sereg a táborba tért vissza, a küzdelmet másnap folytatandó.

Hunyadi nem várta be a reggelt. Abban a reményben, hogy éjjeli támadást kísértve meg, a meglepett török sereget megsemmisítheti, éjfélkor hadaival a janicsárookra tört. De a terv meghiusult. A törökök erős ellenállást fejtettek ki, és a magyar sereg jelentékeny vereséget szenvedett. Ennek daczára másnap Hunyadi képes volt a harcot megújítani; és bár a két sereg számaránya között a különbség mind szembetűnőbbé lett, a csata sorsát nem a törökök túlsulya, hanem árulás döntötte el.

A csata alatt Dán oláh vajda, attól való félelmében, hogy vereség esetén országát veszti el, a törökhöz pártolt át, és nyomban a magyar sereg ellen fordult, mely a hosszú és egyenlőtlen küzdelemben megfogyva és kimerülve, további ellenállásra képtelen volt és a vezért is magával sodorva, futásban keresett menekülést. A csata el volt veszítve. De a törökök vesztesége nemcsak a magyar halottak, hanem az egész magyar sereg létszámát messze meghaladta; halottjaik számát az egykorú írók harmincznégyezerre teszik.

Hunyadi ez alkalommal is szerencsésen megmenekült. A tábor felé vette útját, abban a reményben, hogy seregének maradványát itt egybegyűjtven, az ellenállásra új kísérletet tehet. De ennek lehetetlenségéről meggyőződven, kevésszámú kísérettel Magyarország felé indult. Utközben életét sokféle veszedelem fenyegette. Üldöző török csapat kezeibe került, és két katona őrizetére bízván, míg ezek az ő arany lánczán összevesztek, ő az egyiknek kardját hüvelyéből kirántotta, és ezzel az elsőt levágta, a másikat megszalasztotta. Egyedül, gyalog, bérczen és erdőkön keresztül, folytatta útját; a falvakat és városokat gondosan kerülte, mert attól kellett tartania, hogy a szerbek felismerik és fejedelmükhöz, ki most ellensége vala, viszik. Ezt a sorsot nem kerülhette el. Egy szerb paraszt, kit fölfogadott, hogy Nándor-Fejérvárra kalauzolja, e helyett Vég-Szendrőre vitte, hol felismertetvén, őrizet alá helyeztetett. Egykorú írók beszélik, hogy Brankovics a félelmes hadvezért Murád szultánnak ki akarta adni, de a lovagias szellemű császár az ajánlatot visszautasította volna.

Annyi bizonyos, hogy Brankovics jól tudta értékesíteni a szerencse kedvezését, mely Magyarország kormányzóját az ő hatalmába szolgáltatta. Ámbár a magyar országos tanács követeket küldött hozzá, fenyegető nyilatkozatokkal követelve Hunyadi szabadon bocsátását: erre csak olyan föltételek alatt állt rá, a melyeknél súlyosabbakat fejedelmi fogoly ritkán írt alá. Brankovics ugyanis nem elégedett meg azzal, hogy százezer arany váltságdíj kap, hűtlenségeért elkobzott magyarországi uradalmait, a Magyarországhoz csatolt szerb várakat visszanyeri; hanem magát a megtorlás veszélye ellenében biztosítandó, kikötötte, hogy a kormányzó idősebb fia, László, kezes gyanánt udvaránál marad és egyik unokáját, a leánya és Cillei Ulrik házasságából született Erzsébet grófnét, nőül veszi.⁴

Hunyadi december 23-án érkezett Szegedre, a hol őt az országos tanács várta. Jellemző, hogy a megvert hadvezér szerencsés visszatérése országszerte lelkes örömmel üdvözöltetett. Fönmaradt Buda városa tanácsának december 30-án kelt levele, melyben Pozsony városát „az ország oltalmazójának” megszabadulása felől értesíti, és felszólítja, hogy együtt örvendjenek, s a mindenhatónak az ő kegyelmeért együtt adjanak hálát.⁵

És Hunyadi az ő római és nápolyi követeihez azt írhatta, hogy a súlyos csapás az ország rendeit inkább megedzette, mint megtörte. Ő maga pedig ünnepélyesen kinyilatkoztatta, hogy a harcot folytatja, míg vagy diadalmaskodik, vagy a tusában halálát leli.⁶

Azonban harczvágyának kielégítéséről le kellett mondania. Az országos tanács legelőkelőbb tagjai, a kik az európai helyzetet és az ország állapotát a számító politika szempontjából nézték, Hunyadi terveit határozottan elleneztek, és azon voltak, hogy a nemzet a törökök elleni küzdelemmel addig hagyjon föl, míg László király a kormányt átveheti és a belső viszonyok teljesen megszilárdulnak. Hunyadi kénytelen volt engedni.

Az országos tanács abban állapodott meg, hogy kísérletet tesz a szultánnal hét évig – László nagykorúságáig – tartó fegyverszünetet kötni, s közbenjáróul Brankovics Györgyöt kéri föl. Az áruló szerb fejedelem abban a megtiszteltetésben részesült, hogy 1449 tavaszán maga a nádor és Ujlaki Miklós erdélyi vajda keresték föl, kik az országos tanács részéről teljes hatalommal voltak felruházva.⁷ Ezek megállapították azokat a feltételeket, a melyek alatt Brankovicsot a török fegyverszünet megkötésére felhatalmazták.

Magyarországra nézve elvállalendő terhes vagy lealázó kötelezettségekről szó sem volt. Ellenkezőleg, az országos tanács a magyar korona melléktartományai részére kedvezményeket igyekezett biztosítani. Azt kívánta, hogy a fegyverszünet alatt az oláhországi vajda és a szerb fejedelem részéről a szultánnak fizetendő adó felére szállíttassék le, a bosnyák királynak pedig az adóhátralék elengedtessek. Az országos tanácsnak óhajta volt, hogy a fegyverszünetbe a görög császár szintén befoglaltassék. Figyelmet érdemel, hogy a fegyverszünet feltételeiben a kereskedelmi érdekek is előtérbe lépnek. Magyarország részéről az a kívánat nyilvánult, hogy a török kereskedők árucikkeikkel csak Nándor-Fejérvár, Kevi, Haram, Szörény és Karánsebes városokba jöhessenek; viszont a szerb fejedelem török területen szintén öt várost jelöljön ki, a hol a magyar kereskedők áruikkal megjelenhessenek. A szerb fejedelemre a békebíró szerepe várakozott oly esetekben, mikor a fegyverszünet akár a magyarok, akár a törökök megszegnék.⁸

A tárgyalások a szultánnal bizonyára azonnal megindultak, de eredménytelenek maradtak.⁹ Időközben az országos tanács azon volt, hogy a régi viszonyt a magyar korona egy másik melléktartományával is megújítsa.

Az 1449-ik év őszén Korógyi János mácsói bán Bosnyákországba küldetett, hogy Tamásfi István bosnyák királylyal tárgyaljon. Ez a magyar urat Doborban, országa urainak és nemeseinek körében fogadta és ezek hozzájárulásával, november 11-én okiratot állított ki, melyben magát kötelezte, hogy Magyarország, az ő szent koronája és kormányzója irányában hűtlenséget el nem követ, Magyarországra ellenséges támadást maga nem intéz s másoktól sem intéztet; a törököket Magyarország ellen nem indítja, segítségben nem részesíti, Bosnyákországon, átkelni nem engedi; ha pedig Bosnyákországba olyan erős török had érkeznek, a melynek ő maga nem képes ellenállani, azt azonnal Magyarország kormányzójának, vagy zászlós urainak hirül adja.¹⁰

A bosnyák királynak arra, hogy hűségéről tanuságot tegyen, alkalma nem nyílt. Több éven át Magyarország és a szultán között a fegyverszünet formászerű megkötése nélkül tényleg béke állott fenn.

A törököket a Castriota György ellen indított háború teljesen igénybe vette. A kormányzó pedig szükségesnek látta, hogy Giskrát megfékezze, az ország legjelentékenyebb városait és leggazdagabb bányáit az ő hatalma alól kiszabadítsa. A hadjáratot 1449-ik évi ősz elején indította meg, Moldova várát megvívta és Körmöczöt ostrom alá vette. Ekkor fegyverszünet jött létre a hadakozó felek között, mely alkalommal megállapodás történt az iránt, hogy Giskra a kormányzó egyik hugát nőül veszi. De a fegyverszünet csakhamar felbomlott és megújult a háború,¹¹ melynek a következő évben márczius 28-án Mezőkövesden megkötött béke vetett véget. Ennek föltételei értelmében Giskra továbbra is Kassa, Lőcse, Eperjes, Bártfa, Körmöcz, Selmech- és Besztercebánya városok ura maradt.¹²

Az a békülékeny hajlam és nagy áldozatokra való készség, a mit Hunyadi és az országos tanács a szerb despota, a törökök és Giskra irányában kitüntetett, a Frigyes német királylyal hat év óta függőben levő tárgyalásokat is eredményre vezette.

A végleges békekötés 1450 október 22-én jött létre. E szerint László király, míg tizennyolczadik évét eléri, Frigyes gyámsága alatt hagyatik és Bécsben neveltetik; ugyanaddig Frigyes a tényleg kezei között levő várakat és városokat is megtartja. Viszont Frigyes Hunyadi Magyarország kormányzójának elismeri, tiszte végrehajtásában, ellenségei

leküzdésében támogatja; egyuttal biztosítja, hogy László nagykorúsága idejének elérkezével az akkor teendő intézkedésekben az ő tanácsával fog élni.¹³

Ezen föltételek megállapításával Magyarország lemondott mindazokról az igényekről, melyeknek érvényesítéseért hat esztendő óta küzdött; Frigyes az ő állhatatos kitartásával mindazt, a mi után sóvárgott, elérte. Az egyedüli ellenszolgálat, a mire magát kötelezte, az volt, hogy Hunyadit kormányzónak elismeri és támogatásában részesíti; a minnek azonban gyakorlati értéke alig volt. Így tehát lehetetlen félreismerni, hogy ebben a békekötésben a személyi érdek politikája lép előtérbe. A mit megvilágosít az a körülmény, hogy előkészítésére Cillei Ulriknak volt nagy befolyása,¹⁴ és hogy néhány nappal létrejötté után Frigyes a dévényi várat, a melyet régóta elfoglalva tartott, Garai László nádornak visszaadta.¹⁵

Sok jel arra mutat, hogy Hunyadi Jánost a magyar oligarchia, egy hatalmas érdekszövetkezet, hálójába kerítette.

A német királylyal újból megindított béketárgyalások előtt Hunyadi János, Garai László nádor és Ujlaki Miklós erdélyi vajda 1450 június 17-ikén szoros szövetségre léptek egymással. Az erről kiállított oklevél eredeti példányban fenmaradt.

Ámbár – így hangzik ez – sok jó ok és egymásnak kölcsönösen tett barátságos szolgálatok kötelezik őket, hogy egymás iránt szeretettel viseltessenek, egyik a másiknak becsületét előmozdítani igyekezzék; mindazáltal, miként máskor is barátok és atyafiak között megtörténik, főképen ezekben a zavarteljes időkben megeshetik, hogy a rosszakarók és irigyek, a hizelgők és rágalalmazók igyekezetei a közöttük fennálló barátságot és szeretetet megzavarják vagy épen felbontják. Ezt kívánják örök időkre alkalmas módon megelőzni, a barátság, jóakarát és atyafiság kötelekeit felbonthatatlanokká tenni, minden kétség és gyanu gyökerét kiirtani. Ezért egymást kölcsönösen „igaz jóakaró testverekké és barátokká adoptálják”; magukat egymás iránt kölcsönösen minden baráti szolgálatra, becsületük és állásuk megoltalmazására kötelezik; úgy hogy az egyik ellen elkövetett sérelmet a másik kettő olybá fogja venni, mintha az ő ellenük irányulna. Ha egyikük értesül arról, hogy a másiknak élete, személye vagy becsülete ellen valami tervezetik, azt neki azonnal tudomására hozza. A korona és az ország ügyeiben, főképen László „választott” királynak Frigyes kezei közül kiszabadítása tekintetében, egyetértőleg fognak eljárni, és miután László az országba behozatott, ő előtte és mások előtt is egymást segíteni és támogatni, egymásnak javát és gyarapodását előmozdítani fogják; egyikük a másik kettőnek kárával magát gazdagítani vagy felmagasztalni nem fogja; ha egyikük meghal, örököseit iránt a másik kettő ugyanezt a jóakaratot megőrzi. Mindezen az ország és László király javára célzó megállapodásokat esküvel erősítik; azt, a ki közülök az elvállalt kötelezettségeket megszegné, esküszegőnek és becstelennek nyilvánítják.¹⁶

A kormányzó és a nádor közötti szövetséget még szorosabbá volt teendő Hunyadi János idősebb fiának, Lászlónak eljegyzése Garai László leányával, Annával.

Ugyanis Hunyadi János azt az egyezséget, a mit fogsága idején Brankoviccsal kötött, minthogy hozzájárulását a helyzet kényszerűsége erőszakolta ki, érvényesnek nem ismerte el, és kötelező ereje alól a pápa által fel is oldoztatta magát; minek következtében az eljegyzést fia László, Cillei leánya és Brankovics unokája között felbontotta.

Azonban Garai, kit Cilleihez rokoni kapocs csatolt,¹⁷ Hunyadit ezzel és Brankoviccsal kibékíteni igyekezett. Ez sikerült neki azon az alapon, hogy a kormányzó ifjabb fia Mátyás vegye Cillei Erzsébetet nőül.

Az 1451-ik év nyarán Garai László személyesen, az ország legelőkelőbb uraitól, Ujlaki Miklós vajdától, Pálóczi László országbírótól és a kormányzó meghitt emberétől Vitéz Jánostól kísérvé, megjelent a szerb despota szendrői udvaránál, és megkötötte az egyezséget.

Az egyezségben megállapított, hogy a despota a házasság megkötése végett unokáját két év múlva, mikor az tizenkettedik évét betöltötte, átadja Hunyadi Mátyásnak, ha pedig ezt a kötelességet bármilyen ok miatt teljesíteni elmulasztaná, „ezért a gyalázatért”

- 155.Kurz, Österreich unter Kaiser Friedrich IV. I. 258.
156.Knauz, id. m. 99.
157.U. ott, 102.
158.Gr. Teleki, id. m. 262.
159.Garai Lászlónak anyja Cillei Anna volt.
160.Az 1451 augusztus 7-én Garai Lászlótól Szendrőn kiállított oklevél. Gr. Teleki, id. m. X. 305.
161.Leírta és rajzát kiadta Ljubic, Opis jugoslavenski novata. (A délszláv pénzek leírása.) Zágráb, 1875.
XIII. tábla.

IV. FEJEZET.

A királyi kegyuri jog.

Az 1447-ik évi országgyűlés kezdeményező intézkedései. A királyi kegyuri jog gyakorlásának története. Szent-István. Károly Róbert és Nagy-Lajos. Zsigmond. A várnai csata után az ország rendei gyakorolják a főpapok kinevezésének jogát. Hunyadi eljárása. A fejérvári prépost áthelyezése. A kalocsai érsekség betöltése. Lasoczkai. A dömösi prépostság betöltésénél fölmerült viszály. A pápa az ügyet Hunyadi óhajtása szerint intézi el. A királyi kegyuri jog Európa más államaiban

Apró küzdelmekben és meddő tárgyalásokban teltek el Hunyadi kormányzóságának évei. És míg egyrészt a törökök elleni küzdelemmel fel kellett hagynia; az ország belső viszonyainak rendezésére sem fordíthatott kellő figyelmet.

Az 1447-ik évi országgyűlés kezdeményező intézkedései, a melyek – mint láttuk – Magyarország politikai fejlődésének új irányt voltak adandók, folytatásra és végrehajtásra nem találtak. Ennek az országgyűlésnek végzeménye az utolsó, a mit Hunyadi kormányzósága idejéből birunk. Országgyűlések tartattak ugyan évenként, de nyomot sem a közjog, sem a magánjog terén nem hagytak. Úgy látszik, a „folyó ügyek” elintézésére szoritkoztak.¹

Az egyetlen nagyobb jelentőségű közjogi kérdés, a mely az 1448–51. évi országgyűléseken fölmerült, a magyar korona kegyuri jogára vonatkozott. Ez érdemes tüzetesebb megvilágításra.

A magyar királynak kegyuri joga, névszerint a magasabb egyházi állások betöltésére megillető befolyása, századok folyamán sokféle módosuláson ment keresztül.

Szent-István II. Szilveszter pápától az apostoli követség tiszttel ruházott fel, és így a magyarországi egyház szervezése, a püspökségek és monostorok alapítása körül, mintegy a pápa helytartója gyanánt, a legszélesebb kiterjedésű jogokat gyakorolta; egyebek között az érsekeket és püspököket maga nevezte ki, a nélkül, hogy a pápa megerősítését ki kellene kérnie. De ez a követségi tiszt a személyes kiváltság természetével birt, és utódaira nem szállott át, a kik már csak a rendes kegyuraság jogait gyakorolták az egyház egyetemes törvényeinek korlátai között. A XII. és XIII. században az egyházi törvények akképen intézkedtek, hogy az érseki és püspöki székeket a káptalanok választás útján töltötték be, a mihez a király előleges fölhatalmazását és utólagos hozzájárulását, egyuttal a pápának vagy megbizottjának megerősítését kellett kieszközölniök. Magyarországon is ez a gyakorlat lépett életbe.

Később a XIV. század elejétől kezdve a pápák az egész katolikus világban az egyházi állások betöltését a saját kezeikben törekedtek összpontosítani; és különféle címeken, a javadalmak bizonyos csoportjának vagy esetről-esetre bizonyos javadalmaknak betöltéséről korlátlan szabadsággal való rendelkezést maguknak tartották fenn.² És ezzel a káptalanok választási jogát felfüggesztették, a királyt pedig arra utalták, hogy befolyását csakis folyamodások útján érvényesíthette.

Károly Róbert és Nagy-Lajos ismételen felszólaltak ezen gyakorlat ellen. De nem értek célra. A pápák határozottan ragaszkodtak ahhoz az igényükhöz, hogy az egyházi állások betöltésében kezeik megkötve ne legyenek. A pápai udvarnál uralomra emelkedett felfogást leghivebben jellemzi XI. Gergely pápának Nagy-Lajos anyjához intézett levele, melyben kijelenti, hogy egyetlen uralkodó kérelmeit sem teljesítette oly gyakran, mint azokat, a miket fia intéz hozzá; ha pedig nem teljesítette, alapos okból cselekedett. És azután így szól: „A te bölcseséged és áhitatod megítélheti, vajjon illendő-e és az egyetemes egyházra nézve előnyös-e, hogy az összes főpapi állások, méltóságok és javadalmak, melyekre a szentszék Istentől a

hatalom teljességével van felruházva, a fejedelmek és más hatalmasságok tetszése szerint adományoztassanak? Ezt legfőlebb zsarnokok igényelhetik, vallásos uralkodók nem!”

Ebben a helyzetben változás csak akkor állott be, mikor 1403-ban Zsigmond király IX. Bonifác pápának, mivel az elégtelen magyar uraktól királylyá megválasztott nápolyi Lászlót pártfogása alá vette, az engedelmisséget felmondotta, az összeköttetést Magyarország és Róma között megszakította. Ekkor az összes egyházi javadalmak adományozását magának tartotta fenn és gyakorolni is kezdte ezt. Mindazáltal ezt az önhatalmából tett rendelkezést maga is csak ideiglenesnek tekintette, s hét esztendővel utóbb, XXIII. János pápa megválasztása után lépéseket tett, hogy ahhoz a szentszék jóváhagyását eszközölje ki. Ez ügyben tett előterjesztését így formulázta: „A pápa engedje meg, hogy a magyarországi javadalmakat a király és utódai adományozhassák, a pápa pedig köteles legyen az adományozásokat megerősíteni; vagy legalább tegyen ígéretet, hogy a javadalmakat csak azoknak fogja adományozni, kiket neki a király írásban megnevez.”

Azonban a pápa ezt a kérést nem teljesítette. Az elődeitől a szentszék részére biztosított jogokat egész kiterjedésükben fentartotta és gyakorolta. Zsigmond ebben megnyugodott. De a mikor a konstanci egyetemes zsinat, a nagy egyházi szakadás megszüntetése végett, a három pápát lemondásra szólítván fel és új pápa választását határozván el, ezen interregnum idejében az egyház kormányát intézte, Zsigmond, ki ekkor mint római király és a zsinat védnöke Konstanczban időzött, a zsinattól azt a kiváltságot eszközölte ki, hogy ezentúl Magyarországon az egyházi javadalmakat a király adományozhatja (1417.). Ezt a kiváltságot a kevéssel utóbb megválasztott V. Márton pápa megerősítette. Ettől fogva Zsigmond király és utódai a főpapok, kinevezésének jogát gyakorolták; habár előfordultak esetek, a mikor a pápa a királyi kinevezést be nem várván, a magyarországi egyházak betöltéséről saját hatalma teljességéből gondoskodott.

A várnai csata után, a trónüresedés idején, a király adományozási és kinevezési jogát az ország rendei különös gondoskodásuk tárgyává tették; és feljogosítva érezték magukat arra, hogy gyakorlásának módját a körülmények igényei szerint szabályozzák. Mindjárt a legelső országgyűlésen megállapították, hogy „az üresedésben levő püspökségek, apátságok és más egyházi javadalmak a bitorlók kezeiből kiszabadítván, azonnal alkalmas egyéneknek, és pedig csak az ország lakosainak, nem külföldieknek, különösen a szerzetes apátságok az illető szerzet tagjának adományoztassanak.” Ezen szembetűnő módon az egyház érdekében alkotott végzés azt az utasítást foglalja magában, hogy a főhatalom ideiglenes birtokosai, az országos tanács és a főkapitányok a koronát illető kegyuri jogokat gyakorolják.

Mikor 1446 tavaszán Hunyadi kormányzóvá megválasztott, az ország rendei fölhatalmazták őt arra, hogy a főpapi javadalmakat a tanácsosok hozzájárulásával adományozza. Majd a következő év márczius havában tartott országgyűlésen ezt a végzést hozták: „Mivel az egyházi méltóságoknak a mi hozzájárulásunk nélkül történt betöltése sok bajt és viszályt támasztott, megállapítottuk, hogy egyházi férfiak a király részéről vagy a mi részünkről történt bemutatás és kinevezés nélkül javadalmat a szentszéktől adományul elfogadni, vagy magukat arra fölszenteltetni ne merészkedjenek.” Azokra, kik ezen végzés ellen cselekednek, a száműzetés büntetését szabták. Együttal kimondották, hogy egyházi javadalmakat csak a haza szülöttei nyerhetnek el.

Nevezetes, hogy ezen végzésben az ország rendei magukat a királylyal a kegyuri jog közös birtokosainak tekintik; és hogy hasonló törvényekkel az angol parlament XIV. századbeli történetében szintén találkozunk.

A kormányzónak arra, hogy a királyi kegyuri jogot gyakorolja, a legelső alkalmat, rendkívüli körülmények között, a zágrábi püspökség szolgáltatta. Erre IV. Eugén pápa 1440-ben Zólyomi Benedek fejevári prépostot nevezte volt ki, de ezt Ulászló király el nem ismerte. Hunyadi sem tartotta őt ezen egyház kormányzására alkalmasnak, és az általa néhány év előtt tett ajánlatra hivatkozva, a pápához folyamodott, hogy Zólyomit a knini püspökségre, Csupor

Demeter knini püspököt pedig a zágrábira helyezze át. A pápa a kormányzó hivatottságát a királyt megillető jog gyakorlására nem vonta kétségbe, sőt szavának olyan nagy súlyt tulajdonított, hogy a két főpapot az iránt, vajjon a cseréhez beleegyezésüket adták-e, meg sem kérdezte, hanem az áthelyezést haladék nélkül végrehajtotta.

Zólyomi ebben az áthelyezésben nem nyugodott meg, és az ekkor 1447 elején elhunyt IV. Eugén utódjához, V. Miklós pápához folyamodott, kinek megbízásából magyarországi követe az áthelyezést felfüggesztette, és vizsgálatot indított meg. Ezt az intézkedést Hunyadi rossz néven vette és nem hagyta szó nélkül. Rómába irt levelében megütközését fejezte ki azon, hogy a tőle ajánlott áthelyezés foganatosítása elmaradt. Panaszában először helyezi ilyen kérdésben az országos érdeket előtérbe. Azt hangoztatja, hogy „az ország szenvedett sérelmet” és „az ország szabadsága” forog kockán. Ekkor Zólyomi maga is belátta, hogy a kormányzó s az országos tanács akarata ellenére a zágrábi püspökség birtokába nem léphet; a miért az áthelyezésben megnyugodott.

Ez alatt a kalocsai érsekség üresedvén meg, Hunyadi, most már a káptalani választást mellőzván, az érsek kinevezését saját hatalmköréhez tartozónak tekintette. A személy megválasztásában figyelme külföldi származású papra irányult, a kit azonban az országnak tett szolgálatai mintegy honfűsítették. Ez Lasoczk Miklós, krakói dékán volt, ki Ulászló kíséretében jött Magyarországra és uralkodójának halála után is itt maradt. A kormányzó és az országos tanács bizodalmit annyira bírta, hogy mint az ország követe Rómába küldetett. Több tekintetben érdekes az a levél, a melyben neki Hunyadi az érseki méltóságot följánlja: „A mióta – úgymond – baráti viszonyban állok veled, erényeidet és szeretetreméltó tulajdonságaidat nagyra becsülve, igaz iparkodással azon voltam, hogy állásodat erényeid magaslatára emeljem. Mivel pedig hozzád méltó javadalom nem üresedett meg, gyakran pirulva léptem eléd. Mert valósággal elmondhatom, hogy apámat, ha életben volna, jobban nem tisztelhetném, mint téged. És ha száz testvérem volna, kiket méltóságokkal és kincsekkel halmozhatnék el, az elsőbbséget néked adnám.”

A barátság ezen ékesszóló nyilatkozatai után a hivatalos értesítés következik: „Legujabban megüresedvén a kalocsai érseki egyház, ennek érsekévé, hivatalunk erejénél fogva, téged megválasztottunk, és az ország nevében az érsekséget néked adományozzuk.”

Ugyanakkor a pápához az előterjesztést a kegyuri bemutatás és kinevezés formájában tette meg. A pápa késznek nyilatkozott a kormányzó kívánatát teljesíteni; de Lasoczk az érsekséget, melynek birtokait a hatalmaskodó főurak ellen fegyverrel is kellett volna oltalmaznia, nem fogadta el. Ekkor V. Miklós kijelentette, hogy az érsekség betöltése ügyében „az ország akarata ellen semmit sem fog tenni, és az ország levelét bevárja”.

Hunyadi János most Lasoczkinak a nyugalmasabb erdélyi püspökséget ajánlotta fel, s mikor ezt elfogadni hajlandónak nyilatkozott, az erdélyi püspököt kalocsai érsekké nevezte ki. Előterjesztését a pápához Lasoczk személyesen vitte el Rómába; de alig érkezett az örök városba, szándékát megváltoztatta, és az erdélyi püspökséget sem volt hajlandó elvállalni. Ezért a pápa a kalocsai érsekség betöltésével késett. Hunyadi a késedelmet félremagyarázta; abban a véleményben volt, hogy a pápa az ő előterjesztésének mellőzésével mást készül kinevezni. Szemrehányásokkal telt levelet intézett hozzá. Egyúttal bejelentette neki, hogy arra az esetre, ha Lasoczk az erdélyi püspökséget véglegesen visszautasítaná, a váci püspököt erdélyi püspökké, Vincze váradi kanonokot pedig váci püspökké nevezi ki.

És V. Miklós már néhány héttel utóbb a három főpapi széket a kormányzó előterjesztésének megfelelő módon töltötte be.

Hunyadi János kormányzóságának hét esztendeje alatt a királyi kegyuraság tárgyában nehézségek csak egyszer merültek föl: a dömösi prépostság betöltésénél.

A Kálmán király testvéröcscsétől, Álmos hercegtől, a Duna partján, Esztergom közelében felállított és gazdagon javadalmazott prépostságot Zsigmond király 1433-ban IV. Eugén pápa engedélyével Olaszországból megtelepített szerzeteseknek, az Olajfák hegyéről

nevezett rend tagjainak adta át. Ezek azonban már tizenkét évvel utóbb eltávoztak Magyarországból és a pápának bejelentették a prépostságról való lemondásukat. Ekkor Kapusi Bálint pálos-rendű atya, ki mint a Szent-Péter-bazilika magyar gyóntatója, az örök városban tartózkodott, kieszközölte a pápánál, hogy a lakótól elhagyott dömösi monostort a Pálos-rendnek engedte át, és perjelévé őt nevezte ki.

Hunyadi János és az országos tanács erről tudomással nem bírván, a dömösi monostor felől ugyanakkor másképen intézkedtek. Abban állapodtak meg, hogy a dömösi javadalom Buda várában felállítandó prépostság céljaira használtassék fel. Az iránt, hogy a javadalom természetének és rendeltetésének átváltoztatásához a szentszék engedélye szükséges, kétség nem merült fel, és kieszközölése végett a kellő lépések megtétettek. De ezen lépések eredményét be nem várva, Hunyadi János a dömösi prépostságot Bothos István váradi kanonoknak, országos ítélmesternek adományozta. És mikor 1449-ben Kapusi Bálint Magyarországra jött, hogy a dömösi monostort a Pálos-rend részére átvegye, a kormányzó teljes határozottsággal értésére adta, hogy a megtörtént kinevezést vissza nem vonhatja. Ennek dacára Bálint atya nem mondott le igényeiről, sőt a pápától nyert felhatalmazás alapján Bothos Istvánt, mint bitorlót, egyházi átokkal sujtotta.

De ez az eljárása nagy vihart támasztott. Az országos tanács abban a hitben, hogy Bálint atya háta mögött a magyarországi pálosok állanak, budai zárdájuk előljáróit maga elé idézte, s őket „a királyi jogokon és az ország szabadságán ejtett sérelemért” keményen megfeddette.

És az országgyűlésen is, mely 1450 június elején Pesten tartatott, ez az ügy szőnyegre kerülván, – mint Hunyadi egyik levelében írja – „azzal a szenvedélyességgel tárgyaltatt, a melyre ilyen esetekben a magyar nép rendszerint elragadtatja magát.” Több szónok Bálint atyának az országból kiutasítását követelte. Mások a kormányzó ellen fordultak, szemére vetették, hogy „a haza szabadságainak, jogainak és szokásainak megoltalmazásában” a kellő erélyt nem fejtette ki. Abban történt megállapodás, hogy a rendek a pápához feliratot intéznek.

A levélben arra kéri a pápát, hogy „a királyi korona jogait, melyek már is megvetés tárgyát képezik, ne engedje gúny célpontjává válni.” Kijelentik, hogy ők el vannak tökélve „a kegyúri jogot, vagyis az ország összes javadalmaira kiterjedő rendelkezési és adományozási jogot, mely ember- emlékezetet meghaladó idő óta érvényben van”, jövőben is fentartani; a dömösi prépostságot pedig „inkább ellenségnek, mint ilyen jóbarátnak” engedik át. „Ha tehát szentséged – így szólnak – Magyarország hódolatát birni óhajtja, szabadságán csorbát ne ejtsen!”

Hunyadi is irt levelet, melyben enyhébb kifejezéseket használ, „Én – úgy mond – az apostoli tekintélyt és az ország szabadságát egyaránt meg óhajtánám óvni. Ezért érvek fejtegetését mellőzve, szentséged lábaihoz borulok és esedezem, hogy a viszályt elmérgesedni ne engedje.” Az ügy békés elintézésének óhajtásától vezérelve, arra törekedett hogy Bálint atya önként mondjon le igényeiről. És meg is győzte őt arról, hogy makacsságával gyűlöletet támaszt maga ellen, bonyodalmakat okoz a szentszéknek, és célját mindamelllett sem éri el.

Bálint atya ekkor késznek nyilatkozott arra, hogy a maga és szerzete érdekeit feláldozza, sőt befolyását Rómában a kormányzó és az országos tanács kívánatainak javára használja fel. Viszont ezek sem idegenkedtek engedményektől, melyek alkalmasak voltak a kiegyenlítést a szentszékre nézve megkönnyíteni. A kormányzó és az ország rendei V. Miklóshoz új előterjesztést intéztek. Ebben kéri, hogy a Dömösön általa létesített pálos-rendi perjelséget szüntesse meg; az egykor fennállott prépostságot helyezze vissza; Buda várában új prépostságot állítson föl: a dömösi és budavári prépostságokat kapcsolja össze, és ezen összekapcsolt prépostságokra Bothos Istvánt nevezze ki.

Kapusi Bálint atya ezzel a kérvénnyel Rómába érkezvén, a pápának benyújtotta a dömösi monostorról szóló lemondását, a mire – saját szavai szerint – az az óhajtás indította,

hogy „Magyarország főpapjainak és főurainak kedveskedjék!” Mire a pápa a lemondást elfogadta, és a dömösi prépostságra nézve Hunyadi János kérvénye értelmében rendelkezett. A budavári prépostság felállítását, annak a dömösivel összekapcsolását jóváhagyta, és az első prépost kinevezésének jogával Bothos István javára élvén, az utódok kinevezésének jogát a magyar korona részére biztosította.

Ekként egyrészt Magyarországon az a felfogás, hogy az egyházi javadalmakkal való rendelkezés a korona hatásköréhez tartozik, a köztudatba átment; másrészt a pápa arról a hatalomról, a mit elődei másfél század óta kezeik között összpontosítottak, a magyar korona javára készséggel lemondott. Ezen eredmény jelentőségét kellő világításba helyezi IV. Eugén és V. Miklós pápák magatartása más uralkodókkal szemben, a kik ugyanezen irányban kifejtett igyekezeteikkel a legkisebb engedményt nem voltak képesek kieszközölni. Az összes főpapi állásokra kiterjedő kegyuri bemutatási jognak a szentszék részéről való elismerésében Magyarországot egyetlen állam sem előzte meg; Szicília, Franciaország és Spanyolország csak évtizedek múltával követték.³

162.Ezekről az országgyűlésekről néhány érdekes részletet tartalmaz Knauz sokszor idézett munkája.

163.Az ez ügyben kiadott pápai bullák rendelkezése az egyházi jogban „Reservatio” elnevezés alatt ismeretes.

164.L. e sorok írójának ily című munkáját: „A magyar királyi kegyuri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig.” (Budapest, 1895.)

V. FEJEZET.

V. László kiszabadítása.

Frigyes uralkodása. Eizinger Ulrik elégületlensége. V. László szökési kísérlete. Fegyverszünet a törökkel. Pozsonyi gyűlés. A bécsi tárgyalások V. László kiszabadítása érdekében. Frigyes császárrá koronázása. A szövetséges hadak Bécsset ostromolják. V. László kiadatása. Magyar követek Bécsben. A bécsi gyűlés. Vitéz János beszéde. A király válaszána hatása. A pozsonyi gyűlés. Hunyadi hatalmi állása. Az ifjú király környezete és életmódja

Az 1450-ik év őszén Frigyes német királylyal megkötött béke László királyt tizenennyolcz éves koráig gyámja kezei között hagyta meg, és ezen időpontig, tehát 1458-ig kellett Hunyadi János kormányzóságának tartani. A csehországi rendek ekkortájt szintén megszűntek sürgetni László kiadatását és Podjebrad György személyében országuk élére kormányzót állítottak. Ellenben az osztrák rendek Frigyes ellen veszélyes mozgalmat támasztottak. Ausztria ugyanis László öröksége volt, melyet Frigyes, (ki a Habsburg-ház örökös tartományaiból csak Stiriát, Krajnát és Karinthiát birta), mint gyám kormányozott. Osztrák történetírók hirdetik, hogy „az ő kormányzóságának évei a legszomorubb időszakokhoz tartoznak, a mikén az osztrák hercegség keresztül ment.”¹ Frigyes erélytelensége következtében pénzügyi zavarok keletkeztek, mire a zsoldos csapatok kapitányai igényeiket rablásokkal, pusztításokkal elégitették ki. Az elégületlen rendek élére állott Eizinger Ulrik, ki bajor nemesi családból származott, de Albert király szolgálatába lépven, Ausztriában uradalmakat és magas hivatalokat nyert. Frigyesről mellőztetven, és személyes érdekeiben sértve érezvén magát, pártot szervezett, melynek segítségével ugyanazt az állást óhajtotta magának kiküzdeni, a mit Hunyadi és Podjebrád foglaltak el. Nyílt ellenzéki föllépésre kedvező alkalmat talált 1451 őszén, mikor Frigyes a császári koronázás végett Rómába készülven, a tizenkét esztendő Lászlót is magával szándékozott vinni. Ez ellen az alsó-ausztriai rendek Bécsben tartott országgyűlésükön tiltakoztak, László kiadását követelték, Frigyesnek az engedelmséget fölmondották, és tizenkét tagból álló ideiglenes kormányzóságot alakítottak, melynek élére, mint főkapitány, Eizinger helyeztetett.

Frigyes ezzel nem törődött. Elutazott Rómába és Lászlót is magával vitte. Eizinger ekkor rábeszélte a gyermek- király kedvelt nevelőjét, Wendel Gáspárt, hogy növendékét szöktesse meg és hozza vissza. Ez a terv fölfedeztetven, meghiusult, és Wendel sok évi börtönnel bünhődött. Sikeresebbek voltak Eizinger igyekezetei egy nagy szövetség létesítésére. Az 1452-ik évi január közepén a felső-ausztriai rendek kijelentették, hogy alsó-ausztriai szomszédaikhoz csatlakoznak. Majd Eizinger érintkezésbe lépett László legközelebbi rokonaival, a Cillei grófokkal, ugyszintén Hunyadi Jánossal és több csehországi főúrral.

A viszonyok ezzel nevezetes alakuláson mentek át. Első izben történik, hogy Magyarország rendei az uralkodójuk jogara alatt álló más országok rendeivel közvetlen érintkezésbe lépnek, közös actióra egyesülnek.

Eizinger volt az, a ki erre mind a Cilleieket, mind Hunyadi Jánost meg tudta nyerni. A január második felében Budán egybegyűlt főpapok és urak hozzájárultak a tervhez; mire a kormányzó február 12-ikére Pozsonyba országgyűlést hirdetett, a melyre a nemességet nem személyes megjelenésre, hanem megynként két-három követ küldésére hívta fel. A gyűlés feladata gyanánt „a fenséges László király úr tisztességének és javának, az ország békéjének és nyugalmának biztosítását” jelölte meg.²

És hogy az ország Frigyes ellen szükség esetén egész erejével felléphessen, miután a szultánnal három év óta folyamatban levő tárgyalások végre befejeztettek, a kormányzó és az országos tanács elszánták magukat arra, hogy a fegyverszünetet megkötik. E

fegyverszünetnek feltételei közül csak kettőt ismerünk: hogy három évre létesült, és hogy a havasalföldi vajda belefoglaltatott.³

A pápával szemben ezen elhatározásuk igazolására azt hozták föl, hogy arra őket a császárral fenforgó egyenetlenség kényszerítette.⁴

Az ország rendei 1452 február közepe táján nagy számban gyültek össze Pozsonyban. Megjelent körükben Eizinger Ulrik, Bécs város polgármesterétől kísérvé.⁵ És arra a meglepő elhatározásra bírta őket, hogy testületileg Bécsbe menjenek, az ott együtt levő osztrák főrendekkel tárgyalandók.

Márczius első napjaiban az osztrák fővárosban voltak, Hunyadi János kormányzóval élükön, a főpapok közül az esztergomi érsek, a váradi és pécsi püspökök, a szent-mártoni apát; a világi urak soraiból Garai nádor, Ujlaki erdélyi vajda, Cillei Frigyes és Ulrik grófok Szlavónia bánjai, Pálóczi országbíró, Perényi tárnok, Korogyi mácsói bán, Rozgonyi Rajnald a székelyek ispánja, Tornai Szilveszter királyi főajtóálló és tizenkét főispán, továbbá Bártfa, Buda, Fejérvár, Kassa, Lócse, Pest és Pozsony királyi városok követei; végre – mint a gyülekezet részéről kiállított oklevél mondja – „más vitézek, nemesek, polgárok és Magyarország nemességének, városainak és lakosainak követei, kik egész Magyarországot képviselik.”

Az osztrák rendek tiz főpap, tizenhat úr, huszonkét lovag és hat város követei által voltak képviselve.

A két ország rendei egymással szoros szövetségre léptek oly célból, hogy Frigyes kezeiből közös uralkodójukat, Lászlót, a magyar koronát és a magyarországi területeket kiszabadítsák, illetőleg visszaszerezzék; egyúttal megállapodtak abban, hogy Lászlónak, kiszabadítása után, atyja végrendelete értelmében, Pozsony lesz a tartózkodási helye, és hogy részére Frigyes mellőzésével más gyámok fognak rendeltetni.⁶

Majd a két ország rendei, a Bécsben megjelent cseh- és morvaországi urakkal közös gyűlést tartván, itt abban állapodtak meg, hogy Frigyes királyhoz Rómába követeket küldenek, őt László kiszolgáltatására újból felszólítják, a pápa közbenjárását is kikérik; ha pedig ez a lépésük sikertelen marad, királyukat, a magyar koronát és a magyar területet Frigyes kezeiből fegyver hatalmával ragadják ki.⁷

Nevezetes, hogy Horvátország rendeit, kik ezen a gyűlésen képviselve nem voltak, a magyar és az osztrák rendek közös levélben értesítették a megállapodásokról és felszólították a hozzájuk való csatlakozásra.⁸

Közös iratban intézték, határozatuk értelmében, a felszólítást Frigyeshez és kérték ki a pápa közbenjárását. A leveleket Magyarország és Ausztria pecsétéivel látták el.⁹ Ellenben követség Rómába csak Magyarország részéről küldetett, és magyarokból állított össze. Tagjai Salánki Ágoston győri püspök, Tötösi László királyi főpinczemester, Vetési Albert erdélyi kanonok voltak.¹⁰

Ezen „közös” ügyek elintézése után, a magyarországi rendeket Bécsben az országnak egy külön ügye is foglalkoztatta: Giskrának Magyarországhoz való viszonya. Giskra azt az egyezséget, a mit 1450 márczius 28-ikán a magyarországi rendekkel kötött, több pontjában megszegte; viszont ő is a szerződészegés vádját emelte a magyarországi rendek ellen. Az ügy beható megvizsgálása után a bécsi gyűlés Giskrát a szerződés megszegésében vétkesnek nyilvánította. Ennek következtében Kassa, Lócse és Bártfa városoknak Bécsben jelenlevő követei kijelentették, hogy magukat Giskra főkapitányi hatósága alól kivonják és az ország rendeinek hozzájárulásával László király trónfoglalásáig Cillei Ulrik védnöksége alá helyezik.¹¹

A reményeknek, a miket a Lászlót uraló országok szövetkezése keltett, nem volt semmi alapjuk. Frigyes, kit e közben a pápa Rómában császárrá koronázott, a közös felszólításra ép oly kevés súlyt fektetett, mint az egyes országok külön hozzá intézett kérésére.

A követséget, mely őt, mikor Rómából visszatért, Flórenczben várta, nem is fogadta, és a főurak eredmény nélkül tértek vissza.

De alig hogy Frigyes június 20-án a gyermek Lászlóval Bécsujhelyre érkezett, a szövetséges országok fenyegetésüket végrehajtották. Tizenhatezer fegyveresből álló osztrák és cseh haderő a császár székhelyét ostrom alá fogta. A magyarországi rendek ebben a támadásban nem vettek részt; de szövetségeseiket kitartásra, erélyes föllépésre levélben ösztönözvén,¹² ígérték, hogy közelebb ők is megindítják hadaikat. E végett Hunyadi János, nehogy a Giskrával fenforgó viszály akadályul szolgáljon, ezzel kibékült, és augusztus végére Budára országgyűlést hirdetett.¹³

Azonban mielőtt az országgyűlés e tekintetben intézkedhetett volna, hire jött, hogy a császár szeptember 4-én László királyt Cillei Ulrik grófnak kiszolgáltatta. Ekkor az országgyűlés követséget küldött Bécsbe, hogy Lászlót üdvözlje és Magyarországra meghívja. Vezetője Szécsi Dénes bibornok, tagjai Vitéz János váradi püspök, Garai László nádor, Ujlaki Miklós és a kormányzónak ifjú fia, Hunyadi László voltak.

Az ország rendjeinek és küldötteiknek körében az a felfogás uralkodott, hogy László most, miután gyámjának hatalma alól kiszabadult, ámbár még tizenharmadik esztendejét sem töltötte be, gyakoronak, az uralkodásra jogosítottak és képesítettnek tekintendő.

A Habsburg-ház tagjai, mikor 1404-ben az osztrák tartományokat maguk között felosztották és bizonyos családi szabályokat alkottak, akként rendelkeztek, hogy a ház tagjai tizenhatodik évük betöltésével érik el a nagykorúságot. Ezen szabály Magyarországon nem volt érvényes. Azt az egyezséget, a mit Hunyadi János és az országos tanács küldöttei 1450-ben Frigyesel kötöttek, s a mely szerint Lászlónak tizennyolcz éves koráig Frigyes gyámsága alatt kellett volna maradni, az események megfosztották érvényétől. De néhány hónap előtt, a bécsi szerződésben megállapított, hogy László kiszabadulása után a szövetséges országok rendei gyámokat fognak rendelni. Erről a megállapodásról most mind a magyarok, mind az osztrákok megfeledeztek. Cillei Ulrik gróf a királyt tetteleg gondjai alá fogadta, de arra, hogy ő ennek gyámjának tekintessék, sem a magyar, sem az osztrák rendektől nem nyert fölhatalmazást.

A magyar országgyűlés követei, a mikor Bécsbe érkeztek, közvetlenül László királylyal léptek érintkezésbe. Azonkívül, hogy Vitéz János október 8-án nevükben a humanista retorika virágaival felékesített üdvözlő beszédet intézett hozzá,¹⁴ még országos ügyeket is tárgyaltak vele.¹⁵ És mivel szükségesnek látták, hogy az ország rendei nagyobb számban jelenjenek meg a király körül, a gyűlés kihirdetését, a meghívó-levél kibocsátását nem a kormányzónak tartották fönn, nem is maguk foganatosították, hanem a királyra hagyták.

Ezt a meghívó levelet október 16-án László mint valóságos uralkodó bocsátja ki. Élén ott áll az a formula: „A király úrnak a tanácsban adott saját megbizásából.”¹⁶ Szövegében a király elmondja, hogy „a Magyarország részéről hozzá küldött és színe előtt megjelent követeket szíves jóindulattal fogadta, előterjesztésüket kedvesen vette”, de a velük tárgyalt ügyek nagy részének elintézését a Bécsben, november 11-én megnyitandó országgyűlésre halasztja, s arra az ország főpapjait, zászlós urait, nemeseit és városait meghívja.¹⁷ Ez a meghívó figyelemre méltó azon tekintetben is, hogy a király azt „koronáztatásának tizenharmadik esztendejében” keltezi; a mivel az 1440-ik évi budai és székesfejérvári országgyűléseken érvénytelennek nyilvánított koronázását érvényesnek hirdeti.

És ezen senki sem akadt fenn. Az ellen sem volt senkinek kifogása, hogy az ország rendei az ország határain kívül tartandó gyűlésre hivattak meg. Sőt az urak, nemesek és városi követek kivételes nagy számban jöttek Bécsbe.¹⁸

Az országgyűlés osztozott abban a felfogásban, hogy a király a nagykorúság minden kellékét birja. Szónoka, ismét az ékesszóló váradi püspök, kiemelte, hogy az ország rendei

készséges és tömeges megjelenésének indító oka nem más, mint az, hogy ismételjék és szentesítsék azt, a mit nevükben a budai országgyűlés küldöttei előterjesztettek.

Szerencsekivánataikat tolmácsolják a királynak az atyai örökségbe visszahelyeztetése alkalmából; „a régtől fogva neki szánt ország hódolatát” mutatják be; meghívják, hogy vegye át az ország kormányát, „mely őt jogosan megilleti és melyet neki már régebben felajánlottak.” Kéri tehát, vegye birtokába az országot, „a melyben – úgy mond – a világra jöttél, nekünk születél, nekünk adattál, a mi által, (és ezt többi országaid alattvalói rossz néven nem vehetik,) főképen nekünk vagy lekötve; számos ok hatalma vonhat téged oda, legelső helyen az, hogy a látásod után hön vágyó hivednek sziveit megjelenéssel felvidítsad; azok melegebben fognak téged szeretni, ha látják, hogy szeretetüket birni kívánod. A mi részünkről bírod az irántad való hódolatnak összhangját, a minden rend részéről testvéri egyetértéssel felajánlott engedelmességet. Élj ezzel a te dicsőségedre, a mi javunkra.”

„Viszont – így folytatja – mi is csodálhatjuk a te lelkületedben a boldogságot, a szerencsét, a kornak és fenségnek napról-napra való gyarapodását. De ha azt kívánod, hogy téged minden megszorítás nélkül dicsőítsünk, mondj le minden késedelemről. A te dicsőségednek már is mindnyájan azt az egy hiányát látjuk, hogy késel hozzánk jönni. Készséges és késedelem nélkül való jöveleled az egész országnak azt fogja hirdetni, hogy alattvalóid üdve és java sziveden fekszik. Talán lappang még néhol az egyenetlenségek üszke, a lázadások gyökere; oda kell hatnod, hogy az ország ne a véletlennek, hanem a te tekintélyednek köszönje fönmaradását; hogy az ország a legjobbaktól kormányoztassék, az erőszak tényeitől és a visszavonás válságaitól szabaduljon. Füled nyitva álljon a panaszoltnak, trónod senki előtt elzárva ne maradjon. Az igazság, kegyesség és szelid erkölcsök uralmát alapítsd meg. És ha ez fáradtsággal is járna, ne sajnáld ezt az országtól, nyugalmának és békességének helyreállítása érdekében. És mivel a magyarok országa, jobban mondva világa¹⁹ terjedelemre, rangra és dicsőségre olyan előkelő, hogy hire a tengerekig ér, igyekezzél bebizonyítani, hogy feladatodat erőd nem csak eléri, hanem tulszárnyalja. Elégítsd ki tehát a mi vágyainkat és a te érdekeidet.”

Beszédét Cicero azon mondásával zárja be, hogy a szerencse és a természet az embert nagyobb kedvezésben nem részesítheti, mintha hatalmat és hajlamot ad neki, hogy sokaknak üdvére munkálkodhassék.²⁰

A phrasisok áradatából kiemelkedik az a lényeges mozzanat, – a mit a király a tőle kiállított országgyűlési végzeményben szabatosan formulázott, – hogy őt az ország rendei „igaz és természetes uruknak s királyuknak, hódolateljes hűségök felajánlása mellett, elismerték és elfogadták, neki az ország birtokát szíves ajánlatukkal visszaadták.”²¹

A király ekkor a szájába adott nyájas és ügyes nyilatkozatokkal a rendeket nemcsak kielégítette, hanem meg is hódította. „Magyar vagyok, – mondá – Magyarországon fogok lakni!” A Bécsben jelenlevő Enea Silvio feljegyzí, hogy ezeket a királyi szavakat Szécsi Dénes bíbornok, az ő elragadtatásában, háromszor mondta el neki, csak hogy jelentőségüket vele kellően megértesse.²²

Maga Hunyadi János is, mikor december 28-ikán Pozsonyból Bécsbe jött,²³ a lelkesedés kifejezéseivel értesítette az ország hatóságait arról, hogy a nemzetnek újból királya van.²⁴ Az uralkodás átvétele László király részéről a kormányzói tisztnek, illetőleg az országtól ezen tiszt viselésére adott megbízás érvényességének megszűnését vont maga után. Hunyadi e tekintetben nehézségeket nem támasztott. Másrészt azonban az ő ambíciója, a király érdeke és az ország rendjeinek hálája nem engedte, hogy a hatalmat kezéből kibocsássa és a közönséges zászlós urak sorába vonuljon vissza.

A király egyik okiratában maga mondja, hogy hozzá Hunyadi János érdemeinek megjutalmazásáért „Magyarország főpapjai, zászlós urai és nemesei, az egész ország képviselőiben, egyhangú határozattal” folyamodtak. Ennek az óhajtnak László a

legszelesebb kiterjedésben eleget tett. Hunyadi Jánost „Magyarország királyi főkapitányává és a királyi jövedelmek kezelőjévé” nevezte ki, vagyis a királyi helytartó tisztét bizta rá.²⁵ Ugyanigy járt el Csehországban is, hol az eddigi kormányzót, Podjebrád Györgyöt királyi kapitánnyá és főudvarmesterré nevezte ki.

E szerint Hunyadi hatalmi állása csak annyiban változott, hogy azt azontúl nem az ország, hanem a király megbízásából foglalta el. A miért is a királyi kinevezés kormányzóvá történt megválasztásának megerősítése gyanánt volt tekinthető.²⁶ Így fogták ezt föl a külföldön is.²⁷ Hatóságok és magas állású férfiak Hunyadiat ezentul is kormányzónak czimezik és tartják.²⁸

E szerint tulajdonképen szertartásos formaság volt az, a mi az 1453-ik év első napjai egyikén Bécs városának „Am Hof” nevezetű, ez alkalomra fényesen diszitett piacán végbe ment. Az urak és nemesek nagy gyülekezetétől körülvelt királyi trón előtt megjelent Hunyadi, és térdre ereszkedve, kijelenté, hogy hatalmát leteszi a király kezeibe. Jelentősége a jelenetnek csak annyi volt, hogy az uralkodás átvételét a király részéről ünnepélyesen kifejezte.

A király ugyanekkor egy másik, nem kevésbé fontos intézkedést tett: az ország főkancellárjává Zrednai Vitéz János váradi püspököt nevezte ki, hogy tanácsát és tollát a maga és az ország érdekében szüntelenül igénybe vehesse; a mivel Hunyadiat és ennek párthiveit nem kevésbé kötelezte le.²⁹

Az ország rendei részéről³⁰ az engedékenység nevezetes ténye volt az, hogy ismét testületileg Bécsbe mentek föl, ott mutatták be hódolatukat, és megnyugodtak abban, hogy László Magyarország kormányát vegye át és fontos kormányzati tényeket végezzen. Azonban még ennél feltünőbb, egy másik engedmény, melyet jogfeladásnak tekinthetünk. A Frigyes irányában ismételten hangoztatott követelésről, hogy László újból megkoronáztassék, lemondottak, arról többé említést nem tettek. Sőt még azt a követelést is elejtették, hogy uralkodójuk állandóan Magyarország területén tartózkodjék. Megelégedtek azzal, hogy rövid időre jöjjön Pozsonyba, ott az ország szabadságaira az esküt letegye és a rendek hűségi esküjét átvegye. E végből az országgyűlés Bécsből Pozsonyba vonúlt,³¹ a hová a király is január második felében két heti tartózkodásra lement.³²

A király itt esküvel kötelezte magát arra, hogy az ország összes lakosait „összes jogaikban, szabadságaikban, törvényeikben és jóváhagyott szokásaikban, nagyapja Zsigmond és apja Albert királyok példájára, megtartja, az ország területéből semmit el nem idegenit, sőt azt is, a mi el van idegenítve, visszaszerzi.”³³

Ezen általánosságban fogalmazott eskü mellett az országgyűlés szükségesnek látta külön végzést alkotni arról, hogy a király „külföldieknek sem egyházi, sem világi méltóságokat és hivatalokat nem adományozhat.” De ehhez a végzéshez az a feltünő záradék van csatolva, hogy érvényessége „a Székes-Fejérvártt tartandó országgyűlésig” tart, a melyet a király akkor hívhat egybe, a mikor neki tetszik; csakhogy a meghívó-leveleket negyven nappal a kitűzött határidő előtt köteles szétküldeni, hogy „a rendek kellő időben megjelenhessenek.” A minek értelme bizonyára az, hogy a köznemesség, mely Pozsonyban csak követek által volt képviselve, olyan országgyűlést óhajtott, a melyen fejenkint jelenhetik meg.

Továbbá elhatározta az országgyűlés, hogy a király „szokatlan adókat ne vessen ki”, „a sérelmeket és kihágásokat, a miket személye és koronája ellen bárki elkövetett”, bocsássa meg, Erzsébet királyné és Ulászló király jószágadományait, azokat kivéve, a miket amaz a székesfejérvári egyház javára tett, vonja vissza és semmisítse meg; ellenben azokat, a miket Hunyadi János, mint kormányzó, az ő törvényes jogkörén belül tett, erősítse meg.

Már az 1445-ik évi országgyűlésen felmerült – mint láttuk – az a kérdés, vajjon Erzsébet királyné és Ulászló király jószágadományai érvényeseknek tekintendők-e? de eldöntése a koronázó országgyűlésre halasztatott. Most nyolcz év mulva, nem ugyan koronázó

országgyűlésen, mind Erzsébet, mind Ulászló jószágadományai érvényteleneknek nyilvánítottak.

Ez a végzés több tekintetben érthetetlen. Ulászlót csak „Lengyelország királyának” czimezve, és adományait megsemmisítve, ugyanazok, a kik őt megválasztották volt magyar királylyá, azt nyilatkoztatják ki, hogy őt törvényes magyar királynak nem tekintik, ellenben Lászlót a trónnak Albert halála óta törvényes birtokosa gyanánt ismerik el. És nem tettek kifogást az ellen sem, hogy László az országgyűlési végzemény megerősítését „uralkodásának tizenharmadik esztendejében” kelteztvén, uralkodását 1440-től számítja. Ezzel azt a felfogást hirdetik, hogy László koronás királynak tekintendő; és tizenhárom év előtt érvénytelennek nyilvánított koronázását érvényesnek ismerik el.³⁴

Mindez annál meglepőbb, mivel azok, a kik ilyen módon az 1440-ik évi törvény rendelkezéseivel és a kegyelet sugallataival összeütközésbe jutottak, még a saját érdekeiket is veszélyeztették: a mennyiben Lászlótól a legelőkelőbb urak, élükön Hunyadi Jánossal, jelentékeny jószágadományokat nyertek volt. De ezek bizonyára meg voltak nyugtatva az iránt, hogy a törvény végrehajthatni nem fog, és mint annyi más, papíron marad. Csakugyan nem akadunk annak nyomára, hogy az Ulászló királytól tett jószágadományokat László visszavette, vagy hogy a főurak azoknak megerősítését tőle kieszközölni szükségesnek látták volna.

Ellenben László király alighogy az országgyűlés végzésében a jószágadományozásra a felhatalmazást megnyerte, azonnal élt is vele és pedig annak javára, ki iránt leginkább volt háládatosságra lekötelve.

Pozsonyban, január utolsó előtti napján kiállított adományleveleiben Hunyadi János részére – kinek érdemeit és szolgálatait szokatlan terjedelemben beszéli el és kivételes magasztalásokkal halmozza el – Görgény és Déva adományozta várakat, a hozzátartozó uradalmakkal; egyuttal az erdélyi szászok földjén létező Besztercze városából és kerületéből az erdélyi vajda hatósága alól kivett külön területet alkotván, ennek örökös főispánságát vagy grófságát reá és maradékaira ruházta.³⁵

A király nemcsak ilyen módon terjesztette ki kegyeit Hunyadi János fiaira; az idősebbiket, az alig husz éves Lászlót, Horvátország és Dalmácia bánjává nevezte ki, oly módon, hogy ebben a tisztségben Cillei Ulrikkel osztozott.³⁶

A király nagybátyjának és a kormányzó fiának egy országzászlósi tisztre együttes kineveztetésében az a benső szövetség nyilatkozik meg, a mely Cillei Ulrik és Hunyadi János között létesült, és a mely a politikai helyzet alakulásának megfejtéséhez kulcsot nyújt.

Hunyadi János hatalommal, méltósággal, adományokkal halmoztatik el; viszont ő lehetővé teszi, hogy Cillei Ulrik a király mellett cím nélkül, de tényleg a gyám tisztét viselje, és az ő politikai nézetei Ulászló király választásáról és László koronázásáról érvényesüljenek.

Hogy közöttük a viszony milyen benső volt, azt elárulja Hunyadi Lászlónak 1453 május 3-ikán Cillei Ulrikhoz intézett levele, melyben értesíti, hogy Hunyadi János bizonyos harminczad-jövedelmeket az ő „szándéka, akarata és parancsa szerint” Pozsony városának hasznobérbe adott.³⁷

Ezen benső viszony létesülésének célja és következménye az volt, hogy ők ketten a főhatalmon megosztottak, és mikor Podjebrád György is hozzájuk csatlakozott,³⁸ mintegy triumviratust képeztek. Mindenütt, különösen a császári udvarnál úgy fogták fel a helyzetet, hogy Magyarországon Hunyadi, Ausztriában Cillei, Csehországban Podjebrád az uralkodó.³⁹

Különösen Hunyadiról azt hirdették, hogy hatalma Magyarországon a királyénál is nagyobb.⁴⁰ És csakugyan majdnem azt mondhatnók, hogy mintegy hasznobérbe vette az országot. Ugyanis arra kötelezte magát, hogy a neki átadott királyi jövedelmekből a közterheket ő viseli és a királynak udvartartása költségeire évenként huszonnégyezer arany forintot fizet. Beszélték, hogy ezenkívül Cilleinek évi tizenkétezer forintot biztosított, s hogy így ő tőle az országot „megvásárolta”.⁴¹

Hunyadi állását, a mit az 1453-ik év elején elfoglalt, semmi sem jellemzi hivebben, mint az a levél, a mit Sforza Ferenczhez, Milano fejedelméhez intéz:

„Méltóságos fejedelem, tisztelt urunk! Uraságodnak követe, Del Bene Jakab által bemutatott levelének tartalmát megértettük; s annak következtében titkárunkat, tisztelendő Albert jognudort, az uraságodtól jól ismert ügyek tárgyalására és elintézésére teljes hatalommal felruházva, uraságodhoz küldjük. Kelt Budán, 1453 ápril 20-án. Hunyadi János beszterczei örökös gróf, a királyi felségnek Magyarországon főkapitánya.”⁴²

Ezek a sorok úgy hangzanak, mintha fejedelem tollából folynának.

Cillei, a mikor Hunyadit és Podjebrádot a főhatalom osztályosaivá tette, ezt azzal az utógondolattal cselekedte, hogy befolyását a király személyére megszilárdítván, később az ő nevében az összes országok fölött ő maga fog uralkodni. Ezen cél elérése végett a legerkölcstelenebb eszközhöz nyult. A fejlődő ifjút megrontani, az uralkodó jogainak gyakorlására és kötelességeinek teljesítésére alkalmatlanná tenni igyekezett. A helyett, hogy tanulmányai folytatásáról, testi és lelki megedzéséről gondoskodnék, komoly munkához szoktatná: a gyönyörök és szórakozások folytonos mámorában tartotta. Enea Silvio, ekkor már sienai püspök, de még mindig a császár bizalmas tanácsosa, az ifjú király napirendjét így írja le: „Reggel, alighogy ágyát elhagyja, görög csemegeborral és czukorba főtt dióval kínálják; azután misére megy; a mikor termeibe visszatér, terített asztal várja, szárnyas sülttel és magyar borral. Ebédre mindig legalább tizenhárom ételt és erős osztrák borokat szolgálnak föl; ezalatt bohócok, énekesnők és tánczosnők előadásaikkal a király érzékiségére hatnak; míg gyenge elméjét hizelgő udvaroncok a nagyság álmoképeivel töltik meg. Ebéd után a király pihen. Mikor felébred, erős bor és befőtt gyümölcs az érzékeket új gyönyörökre teszik fogékonnyá. Ekkor a király néha a tanácsosok ülésébe megy; de legtöbbször a városba lovagol kecses hölgyek látogatására. Visszajövet készen találja a vacsorát, mely válogatott gyönyöreivel késő éjjelig huzódik el. És ennek daczára lefekvés előtt újból borral és czukros gyümölcsessel kínálják.”⁴³

Ennek az életnek színhelye a bécsi várak volt. Ugyanis a pozsonyi országgyűlés befejezése után a király nem a magyar fővárosba ment, hanem Cillei kíséretében Bécsbe tért vissza, az egész tél és nyár folytán (1454) ott tartózkodott.

---

165. Alfons Huber, Geschichte Österreichs. III. (Gotha, 1888). 77.

166. Az 1452 január 29-én Szabolcsmegyéhez intézett meghívó levél Telekinél, X. 320.

167. Ezt Hunyadi Jánosnak 1452 február 6-án Brassó városához intézett leveléből tudjuk. U. ott, 322.

168. Ezt 1452 márczius 7-én Rómába küldött követeik részére adott utasításukban emelik ki. Chmel, Materialien. II. 27.

169. Knauz, id. m. 107.

170. A 84 pecséttel megerősített oklevél a bécsi állami levéltárban. Kiadta Chmel, Materialien. I. 374.

171. Ezek a megállapodások a Horvátország rendeihez intézett (alább idézendő) iratban vannak befoglalva.

172. Ez 1452 márczius 8-án kelt irat élén így czímezik magukat: „Prelati, comites, barones, milites, nobiles ac cives et comitatus regni Hungarie ac ducatus Austrie, nunc Vienne constituti.” Gr. Teleki, id. m. X. 326.

173. A márczius 7-én kelt levelek ugyanott. 323, 325.

174. Hunyadi János 1452 márczius 11-én kelt megbízó levele. Fejér, Genus et incunabula Johannis de Hunyad. 173.

175. Az ország rendeitől ez ügyben, Bécsben márczius 8-án kelt oklevele ugyanott. 328.

176. 1452 augusztus 6-án Esztergomban kelt levelük Chmelnél, Materialien. II. 21.

177. Pozsony város követeinek augusztus 28-iki jelentése Knauznál, id. m. 111.

178. A prágai káptalan egyik XV. századbéli codexében maradt fenn.

179. Ezt a király világosan írja október 16-ikán kelt alább idézendő levelében.

180. Commissio propria domini regis in consilio.

181. A Kassa városához intézett példányt kiadta Kovachich, Supplementum. II. 115. Hogy Bécsbe valóságos országgyűlés hívatott egybe, az 1453 januárban tartott országgyűlésnek (alább idézendő) végzeménye kétségtelenné teszi. A meghívólevél a helyet, a hová a rendek meghívotnak, nem nevezi meg; de ez másképp nem magyarázható, mint úgy, hogy abba a városba hívatnak meg, a hol a levél iratott.

- Érthetetlen Kovachich eljárása, a ki a levelet közölve azt mondja, hogy a gyűlés Pozsonyba hivatott egybe, ámbar erről a városról a meghívó nem tesz említést.
- 182.Gr. Teleki, id. m. II. 260.
- 183.Regnum illud, vel potuis orbis Hungarie.
- 184.A beszéd megvan egy prágai és egy müncheni codexben.
- 185.„Prelati, barones et nobiles regni, in generali conventione primum nuper Vienne ad nos congregati, nos ... verum et naturalem eorum dominum, devota fidelitatis oblatione, ... recognovissent et suscepissent consequenterque possessionem huius regni nobis grata oblatione reddentes.” Az 1453 januári országgyűlés végzetésének bevezetésében előforduló ez a fontos hely Kovachichnak és összes történetíróinknak figyelmét kikerülte.
- 186.Historia Friderici III. című művében (Kollár, Analecta Vindobonensia. II. 399.)
- 187.Ortvai, Pozsony város története. III. 101.
- 188.A Pozsony városához 1452 december 29-én irt levele Telekinél. 268.
- 189.Teljes czime saját okiratai élén így hangzik: „Capitaneus regie maiestatis in regno Hungarie constitutus, administratorque proventuum regalium.” Gr. Teleki, id. m. X. 379.
- 190.Hogy a királyi kinevezésnek csakugyan ez a jelentősége volt, és hogy a kinevezés már Bécsben történt, világosan kitűnik a királynak 1454 tavaszán Hunyadihoz intézett leveleiből. „Nos – ugymond – presente prelatorum, baronum et nobilium regni nostri Hungarie copiosa multitudine in civitate nostra Viennensi ... ipsum regimen ac etiam omnium proventuum et utilitatum eiusdem regni ... levationem et perceptionem tue fidelitati committimus.” Katona. XIII. 982.
- 191.A száz hercegek követe Bécsből 1453 február 24-én jelenti: „Der Hunyad Janus blibet noch ein czale jar gubernator.” Fontes rerum Austriacarum. XLII. 115.
- 192.Ragusa városa, Enea Silvio és mások.
- 193.Gr. Teleki, id. m. II. 260.
- 194.Az 1453. február 1-én Pozsonyban Hunyadi János javára kiállított oklevél alatt először találkozunk Vitézzel mint kancellárral. Gr. Teleki, id. m. X. 368. Azonban már január 16-án Bécsben a király nevében két levelet fogalmaz, a melyek leveles könyvének a hédervári könyvtárban őrzött töredékében maradtak fenn. Győri tört. és régészeti füzetek. I. 309.
- 195.Hogy a pozsonyi országgyűlés a bécsinek folytatása volt, világosan mondja a végzetés bevezetése.
- 196.1452 január 23–február 8. napjai között tartózkodott ott. Ortvai, id. m. III. 101.
- 197.Az országgyűlési végzetés azt is tartalmazza, hogy a király az esküt letegye. Hogy csakugyan letette, a száz hercegek követe Bécsből 1453 február 24-ikén jelenti: „Haben die Ungern am anfang sich fast gesatzet kunig Laslo huldung zu tun. Doch ist am letzten zwischen in begriffen, das kunig Laslo in hat müssen sweren, sy bei iren rechten und alten herkommen lassen beliben, und darauf haben im herrn, mannen und stett huldung getan.” Fontes rerum Austr. XLII. 115.
- 198.Az 1453 február 6-ikán megerősített országgyűlési végzetés a Corpus Jurisba föl van véve.
- 199.A két adománylevél Gr. Telekinél, id. m. X. 347., 356. Pesty Frigyes (Az eltűnt régi vármegyék. II. 114.) helyesen jegyzi meg, hogy örökös főispánságról, nem grófságról van szó. Ugyan ő figyelmeztet arra, hogy már 1412-ben Stibor vajda is viselte a besztercei főispán tisztét.
- 200.Ezen két főúrnak Horvátország és Dalmácia bánjaivá történt kineveztetése fölött Ragusa város a királyhoz intézett levélben örömmét fejezi ki. Ragusai Oklevéltár. 541. A levél, sajnos, nincs keltezve.
- 201.Teleki, id. m. X. 384.
- 202.Ez 1553 április 16-ikán lépett Cillei Ulrikkal szövetségre. Palacky, IV. I. 323.
- 203.Enea Silvio 1453 április 28-ikán Bécs-Ujhelyből Rómába írja, hogy Cillei szándéka: „ut tres viri tria magna dominia gubernent: Johannes Hungariam, Georgius Bohemiam, comes ipse Austriam.” Fontes rerum Austr. XX. 56. Ezt későbbi leveleiben, mint tény, gyakran említi.
- 204.Enea Silvio április 10-ikén kelt kiadatlan levele a bécsi udvari könyvtár codexében, mely Enea Silvio sajátkezű fogalmazatait tartalmazza.
- 205.A 24,000 forintról Enea Silvio 1453 június 25-iki levelében tesz először említést. Ugyanő október 26-ikán Rómában jelenti, hogy Cillei megbuktatásánál az osztrák rendek azt a vádat emelték ellene, hogy Hunyaditól évi 12,000 forintot kap. Id. h.
- 206.Eredetije a milanoi állami levéltárban. A szóban forgó követ Vetési Albert volt.
- 207.Historia Friderici imperatoris, id. h.

VI. FEJEZET.

László uralkodásának első évei.

Axamit cseh rablóvezér garázdálkodásai. V. László törvénytelen adókiivetése. A vármegyék tiltakozásai. A király válasza. Konstantinápoly bukásának hatása. Pozsonyi országgyűlés. Cillei befolyása. Eltávolítása a király oldala mellől. V. László cseh királylyá koronázása. Hunyadi szövetkezése cseh és osztrák főurakkal. Podjebrád. Hadi készültek a török ellen. A budai országgyűlés végzései. Castiglione pápai követ. V. László emlékirata a magyar országos tanácshoz. A budai országgyűlés Hunyadira vonatkozó sérelmes határozata. A király megnyugtató levele. Újabb tárgyalások Frigyes császárral. Harcz a törökkel Szerbiában. A budai országgyűlés. Cillei és Hunyadi kibékülése

A király kiszabadítása és trónfoglalása következtében beállott új helyzet az ország belső viszonyainak rendezésére és ellenállási képességének fokozására a várt hatást nem gyakorolta.

Frigyes császár az ifjú királyt kezeiből kibocsátván, a magyar koronát és a kezei között levő magyarországi területet megtartotta. Ismételten jártak nála magyar követek, hogy őt azok visszaadására bírják; de eredményt elérni nem voltak képesek.¹

Giskrát a király kegyeibe fogadta, a felső vidék kapitányi tisztében megerősítette,² s ezzel megnyugtatta. De tavasz nyiltával egy másik cseh kapitány, Axamit több ezernyi vad zsoldost gyűjtve maga körül, Abauj, Sáros és Szepesmegyék területét féktelen garázdálkodások színhelyévé tette, s nagy részben hatalmába ejtette.

Az általa okozott károkról, a közbiztonság teljes felbomlásáról, a király és a hatóságok tekintélyének megalázásáról érkező tudósítások leverő hatását meg fokozták a szárnyaló hírek, a melyek szerint Axamitot néhány magyar zászlósúr titkon segiténé, vagy Cillei biztatná, hogy a szinleg ellene szervezendő királyi sereggel Hunyadit, kinek hatalmára féltékeny kezdett lenni, megsemmisítse és a kezei között levő királyi várak kiszolgáltatására kényszerítse. Olyanok is találkoztak, a kik azt hitték, hogy a sereggel, a melyet Axamit ellen szerveznek, a császár ellen készülnek támadni.³

Magyarországon sem Hunyadi, sem Giskra, sem a zászlós urak nem gondoltak rá, hogy a cseh rablóvezért megfékezzék.

László május 11-én az ifjú Hunyadi Lászlót bizta meg, hogy a hadi munkálatok vezetését vegye át.⁴ De néhány héttel utóbb, június 4-ikén kelt levelében panaszosan említi föl, hogy azok a zászlós urak és vármegyék, kiket felszólított, hogy az elnyomott országrész felszabadításában közreműködjenek, ezen rendeletek végrehajtásában hanyagoknak mutatkoztak, minélfogva a baj még inkább súlyosbodott. Most tehát – úgy mond – megszánta az országot, és mivel részleges intézkedések immár nem elégségesek, arra határozta magát, hogy alattvalói érdekében saját személyét sem kiméli, a védelem intézésének terhét elvállalja, és így magát ifjú korában állása terheinek viselésére hozzá szoktatja. Ennek következtében a felvidéki vármegyéket és városokat értesítette, hogy a közelebbi napokban ausztriai és morvaországi hadak élén, a gonosztevők gyökeres kiirtására indul, és utasította, hogy fejenkint fegyvert fogjanak, és június 24-ikén hozzá csatlakozzanak.⁵

De a király ígéretét nem teljesítette és Bécsből nem mozdult ki. Arra szoritkozott, hogy ezer osztrák és cseh fegyveresből álló hadosztályt küldött Magyarország felső részeibe.⁶ Ugyanekkor, hogy hadak gyűjtésére és azok ellátására pénzt szerezzen, merész lépésre határozta el magát.

A király, néhány hónap előtt az országgyűlésen tett esküje ellenére, önhatalmulag adót vetett ki, minden jobbágytelekre egy forintot; és a rendeket azzal a nyilatkozattal igyekezett megnyugtanni, hogy ezt a rendszabályt, a mire a végső szükség kényszeríti, jövőben nem alkalmazza.⁷ A rendek nehézségeket támasztottak. A Tiszán innen fekvő országrész tizenegy vármegyéjének rendei gyűlést tartván, ámbár az ország szabadságaira hivatkozni el nem

mulasztották, az adót nem tagadták meg, csak leszállítása végett tettek lépést a királynál, a ki augusztus 15-én a következő jellemző válasziratot intézte hozzájuk:

„Rendeletünk kibocsátására – úgy mond – nemcsak a mi végső szükségünk, hanem a ti és az egész ország szüksége kényszerített; mivel most másképp segíteni képesek nem vagyunk.... Hogy ilyen adókivetéstől jövőben tartózkodni fogunk, azt szokásba hozni és általán egyéb szabadságaitokat is megsérteni nem kívánjuk: erre nézve rendeletünkben kielégítő biztosítékokat találhattatok. Ennélfogva, az országot fenyegető sokféle veszélyek elhárítására, a sürgető szükségek kielégítésére ezt az adót habozás és nehézség nélkül megfizethették volna. Mivel azonban annyira esdekeltek, mi abban a végzetekben, hogy minden öt jobbagytelek után fiztessék az egy forint, megnyugszunk; mindazáltal kikötjük, hogy ha a befolyó összeg a megkezdett vállalat befejezésére elégtelennek mutatkozik, az adót fölemeljük, a mire nézve veletek tárgyalni fogunk.”⁸

Míg a felső vidéken a király és az ország idegen zsoldosok segítségével sem volt képes a cseh rablóvezért megsemmisíteni,⁹ a legnagyobb magyar hadvezér az erdélyi szászok ellen kényszerült fegyverét fordítani. Besztercze város és vidékének lakói, a beszterczei örökös főispánságnak felállításában és a Hunyadiak részére történt adományozásában szabadságuk sérelmét látván, új uruknak magukat alárendelni vonakodtak.¹⁰

És éppen ezen időben érkezett Magyarországra Konstantinápoly elestének megdöbbentő híre.

Mohammed szultán 1453 április 6-án harmadfél-száz ezer emberrel és négyszáz hajóval szállotta meg Konstantinápolyt. Palaiologos Konstantin császárt, ki csak néhány ezer görög és genuai fegyverrel oltalmazta fővárosát, a válságos órában az önfeláldozás nemes lelkesedése ragadta meg. Miután képtelen volt birodalmát megmenteni, enyészetét hősi halálának dicsfényével övezte. Május 29-én a kelet-római birodalom fővárosa a törököket uralta.

Ebben a mérkőzésben magyar fegyver nem vett részt. Lehet, hogy a várnai catastropha gyászos emléke a magyarokat a törökökkel főnálló fegyverszünet lelkiismeretes megtartására készítette. De ebben része volt bizonyára annak a körülménynek is, hogy Konstantin császár korábbi kétszínű és tehetetlen magatartásával Hunyadi elidegenítette volt. És úgy látszik, Konstantinápoly megmentésének fontosságát a magyarok ép oly kevésbé értették meg, a mint később Nándor-Fejérvár és Buda vára veszedelmét a németek tétlenül szemlélték. Az emberiségnek csak úgy, mint az egyes embernek, az a végzete, hogy azt, a minek elvesztését csekély erőfeszítéssel meggátolhatná, nagy áldozatokkal kelljen visszaszereznie.

Konstantinápoly eleste Magyarországon megrendítő hatást gyakorolt.¹¹ Az udvarnál fölismerték a hadi készülétek sürgető szükségességét. A király augusztus 24-ikére Pozsonyba országgyűlést hirdetett,¹² azt személyesen nyitotta meg, és az ország rendei körében egy hónapot töltött. Az országgyűlést három tárgy foglalkoztatta: a császárral folyamatban levő békealkudozások ügye, az Axamit leküzdésére foganatosítandó rendszabályok és a törökök részéről fenyegető veszély.¹³

Az országgyűlés végzéseit nem ismerjük. Tartama alatt két főpap és három főur figyelemre méltó okiratot állítottak ki. Szécsi Dénes primás, András pécsi püspök, Garai László nádor, Ujlaki Miklós erdélyi vajda és Pálóczi László országbíró kijelentik, hogy ámbár a többi főpapokkal és főurakkal együtt László királynak már korábban hűséget fogadtak, most a király felszólítására ezt a fogadást megújítják; keresztény hitükre fogadják, hogy a királynak és Cillei Ulrik grófnak, mint a király úr ügyei igazgatójának (rerum suarum directori) engedelmességnél fognak, a király és Cillei gróf „állását, életét és becsületét” az elégedetlenek és lázadók ellen oltalmazni fogják.¹⁴

Az okirat szövege kétségtelenné teszi, hogy ezt a kötelező nyilatkozatot inkább Cillei, mint a király érdekében tették. Ugyanis Ulrik gróf ellen önkényes és erőszakos tényei,

úgyszintén a király személyére gyakorolt vésteljes befolyás miatt, az osztrák rendek körében nagy elégtelenség keletkezett, a melyben a magyar urak egy része osztozott. Cillei tehát a veszélyt, mely őt fenyegette, elhárítandó, mind a királylyal, mind barátaival el tudta hitetni azt, hogy nemcsak saját személye, hanem egyuttal a király „állása, élete, becsülete ellen” fegyveres támadás készül.

De ravaszága nem mentette meg.

A pozsonyi országgyűlés befejezése után, szeptember második felében, Korneuburgban osztrák országgyűlés tartatott. A király itt adó megszavazását kérte. A rendek titkos küldöttség által azt a választ adták neki, hogy az adót csak az alatt a föltétel alatt szavazzák meg, ha Cilleit udvarából eltávolítja. A király megígérte, hogy kívánatukat teljesíti. A színlelésben már most mesteri tökélyt tüntetvén ki, Cillei irányában úgy viselte magát, hogy néki a történt megállapodásról sejtelve sem volt, és a királyt gyanutlanul kísérte Bécsbe. Itt Eizinger Ulrik, az elégtellen osztrák urak vezére, a várpalotát szeptember 28-án éjjel katonáival megszállotta s a király jelenlétében közölte Cilleivel, hogy az udvarból távoznia kell. A gróf egyelőre uradalmaiba vonult vissza. Mire a király beleegyezését adta ahhoz, hogy husz éves koráig Ausztriát tizenkét tagból álló tanács kormányozza, a melybe mindegyik rend három tagot választ.¹⁵

László néhány nappal utóbb magyar és osztrák urak fényes kíséretében Csehországba ment, hogy ott magát megkoronáztassa. A koronázási szertartást a magyar primás és az olmczi püspök október 28-ikán hajtották végre. A király itt Hunyadi Jánost a királyi főkapitány és a királyi jövedelmek kezelője tisztében megerősítette.¹⁶

Kétségkívül azért, hogy Cillei Ulriknak újból uralomra jutását megakadályozzák, tizenegy főur, kik Magyarországon, Csehországban és Ausztriában a kormány élén állottak: Hunyadi János és Vitéz János, Podjebrád György és két Sternberg gróf, négy Eizinger és Plankenstein Pongrácz (október 27-ikén) egymás között szoros szövetségre léptek. A szövetségi okiratban azt hangoztatják, hogy az okirat keltétől számított hat esztendő tartamára egyesülnek a király szolgálatára és saját kölcsönös oltalmukra; kötelezik magukat, hogy a királyt minden ellenséges igyekezettel szemben megvédelmezik; és ha netalán saját soraikból az egyik a másik ellen a király előtt ármánykodnék, a többi a megtámadottat figyelmezteti és a király előtt védelmezi.

A király a szövetség megkötéséhez jóváhagyását adta. Az okirat élére ezt a nyilatkozatot jegyezte: „Elismerjük, hogy az alant irottak a mi akaratunkból vannak, László király saját kezével.”¹⁷

A szövetségi okirat utolsó pontja elárulja, hogy a főurak, a kik azt létrehozták, egymás iránt bizalmatlanságot tápláltak, és el voltak készülve arra, hogy az udvar ezentúl is hatalmi versengések színhelye marad.

Ezt még világosabban mutatja az a külön biztosító okirat, melyet néhány hónappal utóbb Podjebrád állított ki. Fogadást tesz, hogy Hunyadi Jánosnak és fiainak úgy László király és tanácsosai előtt, mint összes ellenségeikkel szemben, erős szeretettel, szilárd hűséggel és testvéri érzéssel fog szolgálni; egyszersmind soha sem engedi meg, hogy Hunyadi János és fiai „személye vagy javai ellen bárminemű merénylet követtessék el.”¹⁸

Egyelőre Podjebrád volt a helyzet ura. A királyt egészen hatalmába kerítette, távozni sem engedte Csehországból, sőt a környezetében levő magyar és osztrák urakat is lehetőleg távol tartotta tőle. Ezek nem titkolták elégtelenségüket. Enea Silvio feljegyzi egyikük jellemző mondását: „Mi vadásztunk, de a vad a cseheknek jutott!” A császári udvarnál az a hír is el volt terjedve, hogy Podjebrád Hunyadi és Eizingert akaratuk ellenére Prágában visszatartja, mert általuk akar Magyarország és Ausztria ügyeire döntő befolyást gyakorolni. Hunyadi csak december havában térhetett vissza Magyarországra.¹⁹

Ekkor kezdett a nemzet végre foglalkozni azzal a veszedelemmel, mely a görög birodalom bukása után nagyobb mértékben fenyegette, mint ekkorig. A fegyverszünet, a mely

1452 elején köttetett, még nem járt le, de készen kellett lenni arra a valószínű esetre, hogy a szultán azzal nem gondolva, Magyarország ellen támadást intéz.

Hunyadi János a király nevében január első napjára Budára országgyűlést hívott össze,²⁰ melyen a vármegyék nemességét követek képviselték.²¹

Az ország rendei az áldozatkészség nagy tényeire szánták el magukat. Elhatározták, hogy a főpapok, urak és nemesek személyesen táborba szállanak; egyúttal az ország összes birtokosai minden száz jobbágytelek után négy lándzsás lovas és két lándzsás gyalogot állítanak ki. E mellett a bandériumok kiállításának kötelezettsége épségben marad.

Ezen végzés lelkiismeretes végrehajtásának biztosítására kivételes intézkedések történtek, a melyek azért is figyelemre méltók, mivel a királyi hatalmat a rendekkel megsztják, úgyszólván egészen rájuk ruhazzák.

„Elrendeltük, – így szól a végzeményben a király – hogy országunk főpapjai, zászlós urai, főrendei és nemesei köréből néhányan választassanak, a kik a királyi jövedelmünkben kiállítandó bandérium létszámát megszabják és gondoskodnak arról, hogy a királyi jövedelmek a kamarába rendesen befolyjanak és kellő módon használtassanak, névszerint a zászlós urak az ő bandériumaik kiállítására a fizetést pontosan megkapják.” Ezen országos bizottságnak azt is föladatává tették, hogy a mennyiben Zsigmond király óta, a ki a főpapok és egyházi testületek bandériumainak létszámát meghatározta, némelyek jövedelmei netán jelentékenyen megfogytak, a létszámot leszállithassa; és a mennyiben némely egyházi méltóságok a törvényben elő nem fordulnak, azok honvédelmi kötelezettségét szabályozza.

Továbbá minden vármegyében külön bizottság alakítása határozott, oly módon, hogy abba annyi nemes választassék, a hány szolgabírája van a megyének. Ez a bizottság a jobbágytelkek összeszámítását végezi, az aggastyánokat, betegeket és szegényeket a táborba szállástól fölmenti, és megszabja, hogy mindegyik vár őrségéből hány köteles táborba szállani.

Az egész hadsereg fővezérévé, főkapitányává a király Hunyadi Jánost rendelte, és pedig egy esztendő tartamára, a mi a végzeménybe is beiktattott. Minden vármegye nemessége fölhatalmaztatott, hogy a területén kiállítandó katonaság élére kapitányt választhat.

Az urakra és nemesekre, kik a jobbágytelkek arányában a fegyvereseket kiállítani vonakodnak, vagy elmulasztják, a törvény nem büntetést, hanem birságot szabott oly módon, hogy mindegyik ki nem állított lovas és gyalog után, a fölszólítástól számítandó tizenöt nap alatt, 16, illetőleg 10 forintot kötelesek a főkapitánynak beszolgáltatni; ellenkező esetben a vármegyei kapitány és bizottság azt a birtokot, a mely után birtokosa a fegyvereseket ki nem állította és a birságot meg nem fizette, lefoglalják és lefoglalva tartják, míg a birság összege a jövedelemből kikerül. Ellenben azokra, kik táborba szállván, onnan megszöknek, ha nemesek, jószágvesztés, ha nem nemesek, halálbüntetés várákozott.

Az ország rendei egyébiránt gondoskodtak arról, hogy megállapodásaik kivételes természetét világosan kifejezzék, és az áldozatoknak, a mikre magukat elszánták, megismétlését kizárják. „Mivel – így szól a király – az ország védelméről előrebocsátott rendelkezést a török császár hatalmas hadi készülétei miatt, országunk nemeseinek, királyi trónunknak és szülőföldünknek védelmére és föntartására, az egyházi személyek és a többi rendek régi szabadságainak sérelmével voltunk kényszerítve megtenni, mi és országunk főpapjai, zászlós-urak, főrendei és nemesei, keresztény hitünkre fogadjuk és ígérjük, hogy ezentúl ilyen szokatlan táborozást nem hirdetünk; hanem a táborozás régi gyakorlata mellett megmaradunk.”

Ez a nyilatkozat és az országgyűlés egész végzeménye a király nevében van formulázva, a ki azonban az országgyűlésen nem volt jelen. Hunyadi, bizonyára teljes hatalommal lévén felruházva, nem tartotta szükségesnek, hogy a végzeményt a király szentesítése alá bocsássa. Ez haladék nélkül és pedig egészen kivételes formában hirdettetett ki. Január 25-ikéről keltezett királyi rendeletbe foglaltatott be, a melylyel a vármegyék

felhivatnak, hogy mihelyt követeik az országgyűlésről hazatérnek, a rendelkezések végrehajtásához fogjanak, és mikor Hunyadi Jánostól a parancsot veszik, a megyei hadat az ő táborába mindjárt utnak indítsák.²²

Azonban mindezek a rendelkezések, bármennyire magukon viselik a komoly elhatározás külszínét, ismét csak papíron maradtak. Nem találjuk nyomát, hogy akár az országgyűléstől választott bizottság működését megkezdette, akár a megyei bizottságok megalakultak, és általában a tervezett haderő előállítására valami történt volna!

Ennél nem kevésbé feltűnő, hogy a Prágában időző László királynak azon napon, melyen az országgyűlés végzeménye, az ő neve alatt kibocsátott, arról sem volt tudomása, hogy Budán az ország rendei együtt vannak.

Ugyanis ekkor fogadta V. Miklós követét, Castiglione János pavai püspököt, a ki a pápa azon elhatározását közölte, hogy a szentszék kincseit és kegyszereit a törökök ellen indítandó hadjáratra felajánlja, viszont a király jogara alatt álló országok közreműködését kikéri.

A pápai legátussal egy időben Brankovics György követi járultak László király elé. Azt a jelentést hozták, hogy a szultán Szerbország teljes meghódítását tűzte ki legközelebbi főadatává, s hogy uruk, ha segítségben részesül, kész ellenállani; ha elhagyatják, kénytelen meghódolni.²³

László a pápa levelére és a követ előadására adott válaszban a pápa áldozatkészségeért háladatosságát tolmácsolván, előadta, hogy országainak rendei Prágában, Bécsben és Budán a következő február hónap folyamán gyűléseket fognak tartani, a melyeken a hadjárat céljaira ajánlataikat megteszik s ezeket Rómába küldendő követek által bejelentik; különösen kiemelte, hogy a magyar országgyűlésre az udvaránál tartózkodó magyar, cseh és osztrák tanácsosok soraiból teljes hatalommal felruházott biztosokat szándékozik küldeni.²⁴

A király az a szándéka, hogy a magyar országgyűlésre küldendő biztosait nem kizárólag a magyar, hanem egyuttal a cseh és osztrák tanácsosok köréből szemeli ki, abban találja magyarázatát, hogy a három ország között mind a hadi célokra tett ajánlatok, mind a Rómába küldendő követség tekintetében egyértelmű eljárást kívánt létrehozni. Azonban ezt a tervet nem valósította. Csak három osztrák urat küldött Budára: Eizinger Ulrikot, Plankenstein Konrádot és Doczner Györgyöt.²⁵

Ezek egy a magyar országos tanácshoz intézett emlíkiratot vittek magukkal, melyben a király mindazokra az ügyekre kiterjeszkedik, a miket az országgyűlésen kíván elintéztetni.

Mindenekelőtt előadja, hogy a mióta Magyarország birtokába lépett, hő óhajtása volt, hogy Magyarországon, „az ő kiváló örökségében” (*peculiarem hereditatem suam*) megjelenjék; de ezt több ok miatt el kellett halasztania. Kezdetben a császár Ausztriát támadással fenyegette; azután a csehországi koronázást kellett végrehajtani; most pedig a csehországi rendektől megszavazott adó behajtására személyesen kell felügyelnie, Sziléziában a rendek hódolatát fogadnia és Csehországban újabb országgyűlést tartania. Mihelyt ezeket elintézte, Magyarországra jő, s ezen ország javára és védelmére mindazt megteszi, a mit királyi kötelessége parancsol.

Nehogy azonban távollétéből az országra hátrány származzék, „az összes magyar urakat” fölhívja, hogy egyetértésben éljenek, az ország fenmaradása és a király becsülete fölött hiven örködjenek, a rend fentartásáról intézkedjenek.

Névszerint kívánja, hogy az országos törvényszékek szabályszerűen tartassanak, és azokban a bírák, fizetésük megvonásának büntetése alatt, kötelesek legyenek pontosan részt venni.

A királyi jövedelmek kezelése hű tisztviselőkre bizassék, a kik azokat a király akarata szerint az ő és az ország szükségeire fordítsák, azokból az ő akarata ellenére senkinek se utalványozzanak s azoknak elpazarlását megakadályozzák. A királyi pénztárból kiszolgáltatandó fizetésekről költségvetés készíttessék s a király elé terjesszessék, a ki azt, ha

jónak látja, saját királyi pecsége alatt kibocsátandó iratában helybenhagyja. Mert nem akarja, hogy távolléte idejében, jövedelmeiről, vagy az ő hatalmát illető nagyobb jelentőségű ügyekben más pecsét alatt bocsáttassanak rendeletek ki. Általán minden fontosabb ügyet maga elé kíván terjesztetni.

Továbbá a magyar urak maguk közül néhányat válasszanak, olyanokat, a kik az ügyek elintézésében jártasak, a közjót s nemcsak saját érdeküket tartják szem előtt; ezek mint tanácsosok, ha nem is mindnyájan egyszerre, legalább felváltva tartózkodjanak az udvarnál, hogy a király a magyarországi ügyeket az ő tanácsukkal intézhesse el; és ezek a királyi jövedelmekből fizetést kapnak.

Ezeken kívül más tanácsosok válassztassanak nagyobb számban, kik Magyarországon tartózkodjanak; s a kikhez fordulhasson a király olyan nagyobb jelentőségű ügyekben, a miket a környezetében levő tanácsosokkal talán alkalmasan el nem intézhet; ezeknek hatalmuk legyen „az egész ország nevében” jelentést tenni és határozni; mivel nem mindig lehetséges az összes rendeket (universitas regnicolarum) egybehívni.

Sürgetően szükséges, hogy az urak gondoskodjanak hazájuknak a török ellen megoltalmazásáról és ez iránt gyorsan intézkedjenek; nehogy a szerb fejedelem elcsüggedve, az országtól elszakadjon és a törökkel egyezséget kössön.

És mivel a pápai legátus előadta, hogy a szentszék a törökök elleni hadjárat ügyét teljes buzgósággal karolta föl, a magyar urak hálájukat és saját áldozatkészségüket tolmácsolják; egyébiránt pedig utaljanak arra, hogy a magyar, cseh és osztrák urak közelebb tartandó gyűléseiken egyetértőleg hozandó határozatokat az ő követek Rómába megvizszik.

Ennek következtében a most együtt levő urak világosan értesítsék a királyt arról, hogy mily módon képesek és hajlandók a pápa fölhívásának megfelelni és a törökök ellen indítandó hadjáratban részt venni, a király azután a cseh és osztrák urak szándékait is megértvén, a pápához küldendő követség és válasz ügyében intézkedni fog. „Magyarország részéről” a követeket mindjárt most válasszák meg, és az utiköltségről is gondoskodjanak, hogy a mikor a király rendel, a csehek és osztrákok követeivel együtt utnak indulhassanak.

A Giskrával kötött egyezséget az abban megnevezett urak pecsétjükkel erősítsék meg, és az abban részére megállapított évi fizetés utalványoztassék. A magyar urak gondoskodjanak arról, hogy az országban jó és állandó pénz veressék. Mivel a császár kezei között lévő magyarországi várak és uradalmak visszaszerzése érdekében a király követek által lépéseket fog tenni, a magyar urak válasszanak a maguk köréből teljes hatalommal fölruházott biztosokat, a kik a békealkudozásokban és az egyezés megkötésében részt vegyenek.

Mivel a király azt akarja, hogy az egész ország egyetértőleg, minden visszavonás megszüntetésével, a török ellen készüljön, rendel, hogy senki idegen fejedelem hadi szolgálatába ne lépjen.

Mivel megszégyenítő volna, ha a király Magyarországra visszatértekor palotáit üresen találná, kívánja, hogy azok illően fölszereltesse.²⁶

Végül a király utal külön levelére és követei által küldött üzenetére, a melyekben Hunyadi János hatáskörét szabályozza.²⁷

Ez az emlékirat leplezetlenül feltárja a királynak azt a szándékát, hogy mind az ország kormányzásának, mind a királyi jövedelmek kezelésének szálait saját kezeiben kívánja összpontosítani; e szerint Hunyadi János főkapitányi hatáskörében csak a hadügy maradhatott meg. És csakugyan a császári udvarba ekkortájt olyan tudósítások jöttek, hogy Hunyadi a kormányzói hivataltól fölmentetvén, a fővezér tisztevel ruháztatott föl.²⁸

Azt, hogy a királyi biztosok mikor indultak el Prágából és mikor érkeztek Budára; hogy az országgyűlés mily módon s mikorra hivatott össze? megállapítani adatok hiányában nem tudjuk.

Ugy látszik, hogy az országgyűlés márczius végén, vagy ápril elején tartott meg. Végzeménye nem maradt fenn.

Mindazáltal annyit tudunk, hogy az ország rendei a király azon elhatározásának, hogy az ország ügyeit ezentúl ő maga helytartó és kormányzó nélkül intézi, nem szegültek ellene, és a királytól kívánt tanácsot hat főpap, hat zászlós úr és hat köznemes megválasztásával megalakították. Hunyadi Jánost a hat zászlós úr sorába beválasztván, ezzel világosan kifejezték azt, hogy kivételes állása megszűnt és a többi tanácsosokkal egyenlő állást foglal el.²⁹

A királyi jövedelmek kezelése tárgyában megállapodásaik kevésbé feleltek meg a királyi előterjesztésnek, a mennyiben az ország zászlósúrait megillető fizetések a királyi jövedelmeket teljesen fölemésztették.³⁰

A törökök elleni készülétek tárgyában új határozatok hozatalára szükség nem volt; ez az ügy a január 25-iki végzeményben már el volt intézve.

Az ország rendei, mikor végzéseiket a királyhoz felterjesztették, azt a kérést intézték hozzá, hogy helyezze át udvarát mielőbb Magyarországra.³¹

A király ezzel az eredménnyel nagyon elégtelen volt és a végzések megerősítését határozottan megtagadta.

A levél, melyben ezen elhatározását, május első napján, az ország nádorával tudatta, jellemző világhosságot vet a közállapotokra.

Teljes bizalommal viseltetett – írja a király – Magyarország rendei iránt, a kik őt, mihelyt a császár kezeiből kiszabadult, az ország birtokába hűségesen és lelkesedéssel bevezették. Méltán elvárta tehát, hogy állapotáról, főképen most, ifjú korában, a mikor hű és bölcs tanácsra kétszeresen szüksége van, kellően gondoskodni fognak. Azonban az országgyűlés végzéseiből azt látja, hogy ő róla teljesen megfélemedtek, s a királyi jövedelmen maguk úgy megosztottak, hogy neki némely sóbányák jövedelmén kívül alig maradt valami. Ugyanekkor másrésről sürgetve fölkérik, hogy országukba jöjjön. Ilyen egyszerű meghívásra nem jöhet s Magyarországra székhelyét át nem teheti, mivel a királyi állásával járó szükségletek kielégítéséről egyik országában sem gondoskodtak olyan kevésbé, mint Magyarországon, a mely pedig a legnagyobb és legtekintélyesebb. Nem volna tehát illő, hogy Magyarországon tartózkodván, udvara szükségleteit más országok jövedelmeiből fődözze, mint ezt atyja is kénytelen volt megcselekedni. Ha tehát csakugyan kívánják, hogy Magyarországra jöjjön, fölhívja a nádort, hogy az országgyűlés végzéseinek módosítása iránt előbb titkon értekezék azokkal a főpapokkal és urakkal, kikkel bizalmas viszonyban áll, később pedig, mihelyt czélszerűnek látja, indítson meg nyilvános tárgyalásokat. Kinyilatkoztatja, hogy a királyi jövedelmek iránt alkotott végzéseket el nem fogadja és nem foganatosítja; csakis azoknak, kik az ország oltalmára fognak fegyvert, vagy az ő udvaránál szolgálnak, ad fizetést, és az azoknak járó összeg megállapítását magának tartja fenn.³²

Hunyadi, a ki az országgyűlésen nem volt jelen és végzései megalkotásában nem vett részt, a mikor azokról értesülést nyert, a királytól várta a rajta elkövetett sérelem orvoslását. Sajátságos az út, a mit választott. Panaszait a király elé az országgyűlésre küldött három osztrák úr útján juttatta el; előadta, hogy a tizenhatsz tagból álló országtanács megválasztása az ő kormányzói és főkapitányi tisztét megszünteti és őt az ország közönséges lakosainak színvonalára szállítja le.³³

A király válasza is sajátságos hangzik. Emlékezteti Hunyadi arra, hogy ő előbb Bécsben, azután újból Prágában a királyi jövedelmek kezelését reá bízta volt. Ha tehát most az a tizenhatsz tanácsos Magyarország kormányzására olyan módon választott, amint azt Hunyadi előterjeszti, az az ő tudta és megbízása nélkül történt. Ellenben ha Hunyadi mint az országnak az ő távollétében főkapitánya, azt a tizenhatsz tanácsost a végből, hogy őt az ország kormányzásában támogassák, maga mellé vette volna, vagy most maga mellé venné: ez ellen kifogása nincs. Mert akarata az, hogy Hunyadi a főkapitányi hivatalt, úgy a mint azt ő

rá bízta volt, viselje, és ha netán valaki az ő akarata nélkül Magyarországon a kormányhatalmat bitorolni megkísérlené, igyekezzék azt megakadályozni.

És ugyanezen levélben Hunyadinak oly megbízásokat ad, a melyekből világosan kitűnik, hogy benne ismét helytartóját, az ország kormányzóját látta.

Felszólítja, hogy Nankenreuter osztrák urat (ki a cseh rablóvezérek példájára az osztrák határon át Magyarországra tört s itt több erősségekben megfészkelte magát), saját haderejével fékezze meg, mivel ő maga, Csehországban el lévén foglalva, nem szállhat táborba. Továbbá utasítja, hogy a császárral folyamatban levő békealkudozások sikeres befejezése végett „Magyarország főpapjaival, zászlós uraival és rendeivel, úgyszintén az osztrák hercegség tanácsosaival” a kellő intézkedéseket tegye meg. Elvárja tőle, hogy Giskrával szemben a korábban kapott utasítás szerint oly módon fog eljárni, hogy az ország békessége biztosítva legyen. Végre nyolczezer forintnyi összeg kifizetése iránt rendelkezik.³⁴

Ugy látszik, ez a királyi nyilatkozat megnyugtatta Hunyadit, a ki seregeit ápril elején Nankenreuter ellen vezette, és ezt a tőle megszállott magyarországi erősségekből kiüzte. Ellenben elégtelen volt a császárral, mert őt ebben a hadi vállalatban nem segítette és a törökök ellen intézendő hadjárat ügye iránt sem tanusított kellő buzgóságot. Egy alkalommal táborában a császár követét fogadván, fenyegetődött, hogy a magyar nemzet, ha a keresztény uralkodóktól elhagyatik, inkább hogysen végromlásra jusson, megnyitja országát a törökök előtt és nekik szabad átvonulást enged a nyugati birodalmak meghódítására.³⁵

Ezen nyilatkozat komolyságát több körülmény látszott megerősíteni.

A császár ápril 24-ére Regensburgba birodalmi gyűlést hirdetett, a mely a törökök ellen intézendő hadjárat ügyét volt hivatva tárgyalni és a melyre a szomszéd országok uralkodói és rendeit is meghívta. Sem László király, sem a magyarországi rendek követeket nem küldöttek, a mit a császári udvarnál úgy magyaráztak, hogy a magyarok a törökkel a békét fenőhajtják tartani; ezért a gyűlés eredménytelen felbomlásáért őket tették felelőssé. Az október havában tartott frankfurti birodalmi gyűlésen pedig a magyar király követi megjelentek ugyan, de kinyilatkoztatták, hogy Magyarország a hadjáratban csak azon föltétel alatt vehet részt, ha a német birodalom tizezer lovast és huszezer gyalogot állít ki; különben a törökkel békét köt.³⁶

Azonban tettek bizonyították, hogy ezek a szavak csak pressiót kívántak a császárra és a többi nyugati fejedelmekre gyakorolni. A mikor híre jött, hogy a szultán Szerbországba tört és a despota székvárosát, Szendrőt ostrom alá vette, Hunyadi Jánosban hivatásának, kötelességének tudata leküzdötte az elkeseredést, a mivel a keresztény hatalmak magatartása eltörlheté. És miután a szultán a magyar korona melléktartománya ellen intézett támadással a fegyverszünetet maga bontotta föl, ő is feljogosítva tekintette magát arra, hogy fegyvert fogjon. Hadait egybegyűjtve, rögtön megindult.

Közeledésének hírére a szultán Szendrő ostromával felhagyott és Bolgárországba vonult vissza; Szerbországban Firuz bég vezérlete alatt harminczkétezer embert hagyva hátra, Krusevácson erős állást foglalt el. Hunyadi szeptember 29-én Szendrő közelében a Dunán átkelt és a Morava völgyén keresztül Krusevác felé nyomult, hogy a törökkel megütközzék. Október első napjaiban két mértföldnyi távolságban a várostól sikerült Firuz béget meglepnie és hadát véres csatában teljesen megsemmisítenie; őt magát is foglyul ejtette.

Ekkor hozzá csatlakozott Brankovics György és veje, Cillei Ulrik gróf, ki, a mióta László királytól eltávolított, boszú- és tettvágyának kielégítésére különféle hiú kísérleteket tett, és most a kereszténység ügyének szolgálatába állott.

Hunyadi megszorodott győzelmes seregével Pirotig és Viddinig hatolt, a törököket uraló nagy területeket pusztította. Ekkor a szultán maga indult meg, hogy utját állja. De Hunyadi nem vélte tanácsosnak, hogy vele megütközzék; hanem vissza tért Belgrádba.³⁷

Innen a császárhoz levelet intézett, a melyben figyelmeztette, hogy a rég tervezett, közös erővel megindítandó nagy támadó hadjáratra a körülmények kivételesen kedvezők, és

hogy a törököt most kevés erőfeszítéssel ki lehetne üzni Európából; míg ellenben, ha a jó alkalmat elmulasztják, nyugati Európa országait csakhamar nagy veszedelem fogja fenyegetni.³⁸

Kétségkívül ismét csak a pressio eszköze volt az, a mit használt, mikor ezen levél megírása után néhány napra azt hirdette, hogy a szultántól előnyös békeajánlatot kapott és annak tárgyalására önhatalmából, a király tudta nélkül, az ország rendeit Péterváradra hivta össze.³⁹

Meghívására december közepe táján számos főpap, zászlósúr és nemes, élükön a nádor, az erdélyi vajda, a kalocsai érsek és a pécsi püspök gyült össze.⁴⁰ De megjelentek ott a király küldöttei is: Vitéz János a magyar kancellár, a cseh Kolowrat János és az osztrák kancellár,⁴¹ kik e szerint a magyar rendek körében László három koronáját képviselték.

László ugyanis időközben, kétségkívül azért, hogy a péterváradi gyűlést meghiusítsa, és az ügyek vezetését a maga kezeiben megtartsa, a következő év január 6-ikára Budára országgyűlést hirdetett, igérvén, hogy ott a törökök ellen intézendő hadjárat felől, a melyre „a keresztény hatalmasságok jelentékeny ajánlatokat tettek”, az ország rendeivel személyesen fog tanácskozni.⁴²

A királyi biztosok azzal voltak megbizva, hogy azon ügyeknek, miket Hunyadi Péterváradon kívánt tárgyalni, az országgyűlésre halasztását eszközölkék ki, vagyis – a mint Hunyadival szemben kiméletesen hangoztatták – „az országgyűlést előkészítsék.”⁴³

Hunyadi a király rendelkezése előtt meghajolt, a miért is Péterváradon érdemleges határozatokat nem hoztak. Mindazáltal az ott egybegyült rendek az országgyűlés megnyitására a király által kitűzött határidőt rövidnek tartván, feljogosítva tekintették magukat arra, hogy ezt két héttel későbbre, január 20-ikára halasztsák el, a mit a maguk neve alatt köztudomásra hoztak.⁴⁴

Az ország zászlósúrai és többi rendei azzal a ténnyel, hogy a Hunyadi Jánostól hirdetett gyűlésen megjelentek, azt jelezték, hogy őt az ország kormányzójának, vagy a király helytartójának tekintik. A gyűlés részéről kibocsátott iratban a jelenlevők sorozatában Hunyadi a nádor előtt, a névsor élén áll. És ő maga, a mi szintén feltűnő, eltérően eddig használt czimétől nem a „királyi felség”, hanem „Magyarország főkapitányának” nevezi magát.⁴⁵

Egyébiránt a császár is a hatalom birtokosát Magyarországon Hunyadiban látja. Nála emel panaszt, mikor a magyar hadaknak az osztrák határszélen nyugtalanító gyülekezéséről hirt vesz. És külön fölhívja, hogy a következő év elején Bécsújhelyt tartandó gyűlésen, melyet a regensburgi és frankfurti tanácskozások folytatásaként, a törökök ellen tervezett nagy hadjárat megindítása végett egybehívott, jelenjék meg.⁴⁶

Hunyadi az ő válaszában igéri, hogy a magyar hadak gyülekezését az osztrák határon meg fogja akadályozni és a bécsújhelyi gyűlésre a magyar országgyűlésen választandó követekkel megjelenik.⁴⁷

A budai országgyűlésen lelkes hangulat uralkodott, a melyet Cillei Ulrik gróf megjelenése és Hunyadi Jánossal való kibékülése még emelt; mert a hatalmas főúr magatartásának ezt a fordulatát mind a belső béke, mind a törökök elleni vállalkozás szempontjából nagyértékűnek lehetett tekinteni. Az ország rendei azonnal be is bizonyították, hogy a multat feledni készek, és Cilleit abba a követségbe, melynek Magyarországot a bécsújhelyi congressuson képviselni kellett, beválasztották. A követség tagjai voltak, kivüle Hunyadi János, Szécsi Dénes primás, a váradi és pécsi püspökök, a nádor, Ujlaki Miklós és mások.⁴⁸ Az ország legelőkelőbb kiküldetése jelezi, hogy a nemzet a török hadjárat tárgyában oly régtől fogva folyamatban levő tárgyalások sikerének biztosítása végett tekintélye egész súlyát a mérlegbe vetni kívánta.

E tekintetben jó reményeket keltett az a körülmény, hogy a burgundi fejedelem Budára küldött követe által, a németországi fejedelmek pedig levelekben biztosították Hunyadit arról, hogy segítségükre számíthat.⁴⁹

És az áldozatkészségben a magyarországi rendek a keresztény hatalmak előtt jó példával jártak. Végzéseiket nem ismerjük. De tudjuk, hogy azok a háború céljaira jelentékeny ajánlatokat tartalmaztak, és hogy a jelenlevők magukat a határozatok lelkiismeretes végrehajtására esküvel kötelezték.⁵⁰

-
208. Ezen tárgyalásokról Enea Silvio kiadatlan leveleiben, melyeket a bécsi udvar könyvtár codex tartalmaz, érdekes részletek foglalkoztatnak.
209. Ezt Enea Silvio 1453 április 10-ikén kelt levelében írja.
210. Enea Silvio 1453 június 19. 25. és július 10-iki kiadatlan levelei.
211. Erről Kassa városát értesíti. Gr. Teleki, id. m. X. 386.
212. A Kassa városához intézett rendelet u. ott. 390.
213. Enea Silvio 1453 július 10-iki kiadatlan levele.
214. A királyi rendeletet nem bírjuk. Egy későbbi királyi irat utal a tartalmára. Minthogy a király augusztus 15-ikén Prágában válaszol a tiszáninni megyék gyűlésének felszólalására, az adókövetésnek július elején kellett történnie.
215. A királyi iratot közzé tette Kovachich, id. m. II. 119.
216. Enea Silvio 1453 szeptember 18-ikán is azt jelenti Rómába, hogy Axamit folytatja garázdálkodásait.
217. Enea Silvio 1453 szeptember 18. és 25-én kelt levelei.
218. Ennek híre későn érkezett nyugati Európába. Enea Silvio még július 10-én sem birt arról biztos tudósítással. De 1453 augusztus 10-én Gráczból már azt írja: „Constantinopolitana clades Ungaris terrori est.” Epistola CCLVIII.
219. Ezt Enea Silvio 1453 augusztus 11-ikén kelt leveléből tudjuk. Epist. CXLVI.
220. Enea Silvio 1453 szeptember 3-iki levele. Epist. CLIII.
221. Az oklevél 1453 szeptember 13-ikán Pozsonyban kelt. Fontes rerum Austr. II. 30.
222. Huber, id. m. III. 95.
223. Ezt a király maga említi Hunyadi Jánoshoz a következő évben irt levelében. Katona, id. m. XIV. 982. És az 1453 október 27-én kelt, alább idézendő okiratban Hunyadi János magát így címezi: „Obester hauptmann in dem königreich von Ungern bestätiget.”
224. „Recognoscimus infrascripta esse de nostra voluntate, Ladislaus rex manu propria.” Maga az okirat német nyelven van szerkesztve. Eredetije a bécsi állami levéltárban. Fontes rerum Austr. II. 31.
225. Az 1454 február 14-ikén kelt oklevél eredetije a müncheni királyi levéltárban.
226. Enea Silvio 1453 november 24. december 1. december 10. és 1454 január elsején kelt kiadatlan levelei.
227. Pozsony városának 1454 január 1-jén a káptalan előtt tett nyilatkozata szerint, a Duna áradása gátolta meg követeit abban, hogy a január 1-re „juxta edictum regium, jussionemque illustrissimi domini gubernatoris” kihirdetett országgyűlésen megjelenjenek. A Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában. Enea Silvio 1454 január 1-jén írja, hogy Hunyadi Magyarországra visszatért és országgyűlést tart.
228. Ezt az országgyűlés végzése a bevezetésben említi.
229. Az országgyűlési végzés, illetőleg az azt magában foglaló rendelet a Corpus Jurisba föl van véve. A Szabolcsmegyéhez címzett példány eredetije (a melynek alján áll: „Ad relacionem dominorum prelatorum et baronum”) a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában. Néhány nappal utóbb, 1454 február 12-én, szintén Budán László nevében privilegium állított ki, melynek alján áll: „Commissio domini regis, domino Johanne comite perpetuo Bistriensi referente.” Gr. Teleki, id. m. X. 418.
230. Ezt a király említi a magyar urakhoz intézett, alább idézendő emlékiratában.
231. A pápához 1454 január 26-ikán irt levélben általánosságban arról van szó, hogy a három országgyűlés februárra hivatott össze. (A müncheni királyi könyvtár 8482. számú codexében.) A követ beszédére adott válaszban a magyar országgyűlésről külön mondatik: „Indicta est per litteras regias in regno Hungariae ad oppidum Budense generalis conventio et dieta, per mensem Februarii ... celebranda, statutique maiestas sua confestim deputare notabiles oratores. ...” (a prágai káptalan codexében.)
232. Neveikkel László király egy későbbi, 1454 április havában Hunyadihoz irt levelében találkozunk. Katona, Hist. critica, XIV. 981.
233. Ezután következik egy megrövidített pont: „Item de facto Raynoldi pro argento et officiolatu), melynek értelmét ki nem vehetjük.
234. „Postremo de facto gubernatoris, quem vult dominus rex in sua absentia constitui capitaneum generalem, prout lacius colligetur ex litteris domini regis et ambasciatorum.” Az emlékirat a bécsi

- állami levéltár XV. századbeli codexében található. Kiadta Birk, Quellen und Forschungen. (Bécs, 1849.) 245–246.
235. Enea Silvio 1454 február 14-én írja: „Johannes gubernatorie regni abdicatus fit capitaneus universalis; Romani eius officium imperium vocavere.” És április 12-ikén: „Johannes gubernator Hungarie amotus gubernationis officio, prefectusque rebus bellicis.” (A bécsi codexben.)
236. Ezen végzés ellen Hunyadi a királynál panaszt emelt. Levelét nem bírjuk. De a király alább idézendő válaszában resumálja a levél tartalmát.
237. Ezt a királynak május elsején a nádorhoz intézett válasziratából tudjuk.
238. Ezt is a nádorhoz intézett levélből tudjuk.
239. Az 1454 május 1-én Garai Lászlóhoz intézett királyi levélnek csak egykoru német fordítása maradt fenn. Alján olvasható: „Commissio domini regis in consilio. Johannes episcopus Warediensis cancellarius. Lecta coram rege.” Fontes rerum Austr. II. 9. A levél hatása és eredményei felől tudomásunk nincs.
240. Ezt a királyi válasziratból tudjuk.
241. A Prágában kelt levélnek dátum nélküli hibás másolata a mölki apátság könyvtárának egyik codexében. Katona. id. m. XIV. 981–985.
242. Enea Silvio 1454 április 11. 12. 18. és május 3-iki kiadatlan levelei a bécsi codexben.
243. Enea Silvio Frankfurtból 1454 október 28-ikán Rómába irt levele u. ott.
244. A hadjárat lefolyásáról Hunyadi maga tudósítja a császárt. (Katona, id. m. XIV. 963.) De a levél fennmaradt példánya nélküli a dátumot és szövegében sem határozza meg az egyes események időpontját. E tekintetben becses kiegészítéssel szolgál a levél, a mit a Szerbországban megtelepedett ragusaiak október 10-én Szrebernikből Ragusa városhoz intéznek, és a melyben Brankovics és Cillei csatlakozásáról is van szó. (A levél egykoru másolata a milanoi állami levéltárban.) Ragusa város november 2-ikán határozta el Hunyadihoz és Brankovicsához üdvözlő követség küldését. Ragusai Oklevéltár. 451.
245. Az imént idézett helyen.
246. Ezt Ragusa város követeinek Hunyadi táborából városuk tanácsával folytatott levelezése deríti föl. U. ott, 566. 568.
247. A megnevezettek „ceterique prelati, barones et nobiles regni Hungarie nunc in Varadino Petri congregati” december 19-ikén az erdélyi szászokhoz rendeletet intéznek. Kovachich, Supplementum. II. 125.
248. Ezeket Hunyadi nevezi meg a császárhoz irt alább idézendő levelében.
249. Az erdélyi szászokhoz intézett királyi meghívólevelet közli Fejér, Autentia et vis probandi diplomatum. 158. Az országgyűlés kihirdetéséről a péterváradai gyűlés imént idézett irata is szól.
250. Ezt a kifejezést Hunyadi a császárhoz intézett levélben használja.
251. Az erdélyi szászokhoz intézett iratot fentebb idéztük.
252. „Capitaneus regni Hungarie generalis.”
253. Ezt a levelet nem bírjuk. Tartalmát Hunyadi válasza resumálja.
254. A dátum nélküli levél ki van adva a Tudományos Gyűjtemény 1835-iki évfolyamában. III. 41.
255. Ezeknek neveit felsorolja Enea Silvio 1455 február 22-ikén kelt levelében. (A bolognai codexben.) Hunyadi az országgyűlés alatt Ragusát értesíti, hogy követei is bevásztattak. Ragusai Oklevéltár. 576.
256. Ezt a ragusai követek Budáról február 23-ikán jelentik. Id. h. 571.
257. Enea Silvio március 12-iki jelentésében csak azt mondja, hogy az országgyűlésen megállapították: „quantum quisque contribuere debeat.” (Kiadatlan levél a florenczi Laurentiana könyvtár codexében.) A ragusai követek január 2-ikán írják: „Omnes proceres solemnibus scripturis et juramentis ad exercitum propria capita devovisse.” Id. h. 571.

VII. FEJEZET.

Készületek a török ellen. Hunyadi utolsó hadjárata.

Cillei a király körében. A bécsújhelyi gyűlés tárgyalásai. Enea Silvio, Castiglione és Vitéz János beszédei. A török ellen indítandó háború elhalasztása. Cillei újabb ármánykodása Hunyadi ellen. Capistrano János Magyarországra jön. Hunyadi és Cillei kibékülése. Hunyadi Mátyás eljegyzése Cillei Erzsébettel. Ennek halála. III. Calixtus pápa buzgólkodása a török ellen indítandó háború ügyében. V. László a budai országgyűlésen. A gyűlés határozatai. Hunyadi készületei. Capistrano keresztes háborút hirdet. Nándor-Fejérvár ostroma. A keresztesek elszántsága. Dugovics Titus. A vár felszabadítása. Hunyadi végórái. Capistrano halála. A szentek közé iktatása

László király, a ki 1454 november 27-ikén Prágát, hol több mint egy évig tartózkodott, elhagyta, és harmadfél hónapot Sziléziában töltött, 1455 február 16-án Vitéz János kancellár kíséretében Bécsbe érkezett. Csakhamar Cillei is megjött oda. Kibékülése Hunyadival és a bécsújhelyi követség tagjává történt megválasztatása az útát a királyi udvarhoz megnyitotta előtte. László, ki őt csak a kényszerűségnek engedve bocsátotta el magától, most örömmel fogadta vissza. Mikor nagybátyja Bécsbe megérkezett, eléje ment, kitüntető és szeretetteljes fogadtatásban részesítette. Enea Silvio, Rómába küldött jelentéseiben, mint az emberi dolgok állhatatlanságának egyik jellemző bizonyítékát tünteti föl, hogy az, a kit harmadfél év előtt gyalázzal tetézve üztek el Bécsből, most oda diadalmenetben térhetett vissza.¹

Az országgyűlésen megválasztott követség tagjai, a mint Bécsbe a királyi udvarhoz megérkeztek, innen maguk közül két urat Bécsújhelybe küldöttek a császárhoz, azzal a kérelemmel, hogy a követség és kétezer lovasból álló kísérete részére sajátkezűleg aláírt bátorság-levelet állítson ki. Frigyes válasza úgy hangzott, hogy a bátorság-levelet megadja, de sajátkezű aláírás nélkül és csak ötszáz lovasból álló kíséret számára; Cillei Ulrikot pedig el nem fogadhatja és a városba sem bocsáthatja.² Ennek következtében a követség elhalasztotta Bécsújhelyben való megjelenését.

Frigyes viszont ki akarván tüntetni, hogy megjelenésükre nem fektet nagy súlyt, a gyűlést február 26-án megnyitotta; ámbár a külföldi uralkodók közül csak a pápa, a nápolyi király és a burgundi fejedelem voltak képviselve, és a német választó-fejedelmek közül egyedül a trieri püspök érkezett meg.

Az első értekezleten Enea Silvio a császár nevében ékes beszédet mondott, melyben a törökök ellen tervezett hadjárat megindításának halaszthatatlan szükségességét fejtegette, a fejedelmeket és népeket áldozatkészésre lelkesítette. Utána a nápolyi király követe bejelentette, hogy küldője kész sereget kiállítani és pénzsegélyt is nyújtani. A burgundi fejedelem követe pedig hasonló nyilatkozatot tett, megjegyezvén, hogy uralkodója személyesen vesz részt a hadjáratban.

A következő napokban a hadjárat előkészítésének részleteit kellett volna tárgyalni. De a tanácskozások ekkor más irányt vettek. A német birodalom szervezetének reformja került szőnyegre. A török hadjárat ügye napirendre csak márczius második felében került, a mikor a magyar országgyűlés követei – Cillei Ulrik és Hunyadi János kivételével – megjöttek Bécsújhelybe.

A márczius 22-ikén tartott ülésben Castiglione János, a pápai követ hosszú beszédben ecsetelte a veszélyt, a mely a keresztény világot kelet felől fenyegeti. Az okokról szólván, a melyek a görög birodalom enyészését idézték elő, első helyre a keresztény népek önző szűkkeblűségét tette. A császárt és a többi jelenlevőket buzdította, hogy a gyászos példán okulván, az áldozatokat, a miket a kereszténység tőlük vár, meghozni ne késsenek; jutalmul a

halhatatlan dicsőséget helyezte kilátásba. Végre a pápa segítségét általános kifejezésekben igérvén, kijelenté, hogy ő maga is kész a hit védelmében életét feláldozni.³

Mindez nem elégítette ki a hallgatóságot. A szentszék részéről mindenki szabatosan formulázott ajánlatot várt. Elmaradása, főképen a magyarokra csüggesztő hatást gyakorolt; annál is inkább, mert attól tartottak, hogy a pápa tartózkodó magaviselete a császárnak ürügyet szolgáltat az egész terv eltemetésére.

Az a cél, hogy ezt megakadályozza, lebegett Vitéz János előtt, mikor a következő napon, mint a magyar küldöttség szónoka, felszólalt.

A császárhoz fordult. Úgy tüntette őt fel, mintha a kereszténység érdekeinek legbuzgóbb oltalmazója volna, a kit lelkes elhatározásai végrehajtásában csak a mostoha körülmények akadályoznak meg. „Feladatom – úgy mond – nem egyéb, mint hogy lángoló erényed és hevülő lelked tüzét lánggra lobbantsam.” Azt bizonyítja, hogy a tervezett háború szent, időszerű és szükséges. A törököktől meghódított népek s különösen a görögök szenvedéseit élénk színekkel festi; kiemeli, hogy a pogányok gyűlölete Krisztus és vallása ellen irányul; és hogy a görög nép, a hitetlenektől elnyomatva, a hívőktől elhagyatva, hitétől is el fog pártolni. És a szent hit nevében, szent célra indítandó hadjáratra – úgy mond – az időpont kiválóan alkalmas; mert a keresztény népek, az egymás között dúló viszályokkal felhagyva, egyesülni készülnek; míg másfelől a törököket elbizakodottság, dölyf és élvvágy szállotta meg, a miben bukásuk előhírnökét láthatni. „Ne engedjük tehát, hogy utódaink mulasztásaink miatt majdan a gyávaság vádjával bélyegezenek meg.” Azután a magyarokról szól, kik az ellenséggel való megmérkőzésre mindig készen állottak; most pedig türelmetlenül várják, hogy a birodalmi haderővel egyesülten, a harcot megindíthassák. „Magyarország ekkorig másokat részesített az oltalom jótéteményében; saját testét engedte megsebeztetni, hogy másokat megvédhessen. Ma már elérkezett a viszontszolgálatok ideje... Ne engedjétek azokat elesni, kiket, miután elestek, nehéz lesz felemelni... Magyarország mások segítségével nélkül magát fönn nem tarthatja és másoknak sem használhat; az ellenséget sem megszalasztani, sem az elől megszaladni nem képes; az ellenállással föl nem hagyhat, de vajjon azt sikerrel folytathatja-e, kétséges... Miután minket, elhagyatottságunk miatt, a jelen veszély elért, azokra, a kik minket elhagytak, a jövő veszély gyalázattal tetézve várakoznék.” Végül a császárt buzdította, hogy a népek reményeit valósítsa meg, és a mig „ekkorig csak a jelennek élt, ezentúl a halhatatlanságot iparkodják magának biztosítani.”⁴

Ez a beszéd, melyből nem az államférfi, hanem a humanista szava szólott, az ékesszólás példányszerű művének ismertetett el a németországi iskolákban. És Enea Silvio, mikor Vitéz után a szószékre lépett, a szónoklat fényét és erejét nagy magasztalásokkal halmozva el, retorikai szerénységgel mentegetődzött, hogy ő olyan ékesszólással, a milyen a váradi püspök rendelkezik, nem dicsekedhetik. A beszéd minden egyes pontjára válaszolt. Hangsúlyozta, hogy a császárt Görögország sorsa fájdalommal tölti el, és az a gondolat, miképen segíthetne a kereszténység bajain, szüntelenül foglalkoztatja. A magyarokat, kiknek elszántságát dicsőítette, biztosítja, hogy a német birodalom segítsége el nem marad. Végül azokat az erkölcsi tulajdonságokat fejtegeti, a melyekkel a hadseregnek ékeskednie kell, hogy ellenfelei fölött diadalt arathasson.⁵

Ezen akadémikus nyilatkozatok után a német birodalomtól felajánlott hadi segélyről kezdettek tanácskozni. De ezen fő feladatától a gyűlés csakhamar eltérített. Többen a belső béke megszilárdítását, névszerint a Frigyes császár és László király között még mindig fenforgó vitás kérdések kiegyenlítését sürgették, mivel e nélkül a török hadjáratot lehetetlennek ítélték. Mire Vitéz kijelentette, hogy a király és a magyar rendek a kibékülést hön óhajtják, és Podjebrád felajánlott közbenjárását elfogadják.⁶

De ezen tárgyalások alatt általánossá vált az a felfogás, hogy ebben az évben a hadjárat többé nem indítható meg és a következő évre halasztandó. Mikor tehát április 12-ikén Rómából V. Miklós pápa halálának híre megjött, ezt az eseményt a császár mint alkalmas ürügyet

ragadta meg hogy a gyűlést bezárja. Nevében Enea Silvio a magyarokat azzal biztatta, hogy a német sereg a következő év tavaszán Magyarország segítségére biztosan megjelenik, és fölhevítve őket, hogy addig a törökkel békét ne kössenek, hanem hazájukat saját erejükkel oltalmazzák meg.⁷

De a magyarok ezen ígéletben nem bizhattak. Elkeseredve tértek vissza Bécsbe. Hangulatukat hiven visszatükrözi az a beszéd, a melyben Vitéz itt a pápai követ előterjesztésére a király nevében válaszolt. Kiemelte, hogy a bécsújhelyi gyűlés a kereszténységet fenyegető veszélyt inkább növelte, mint megszüntette; az ellenséget fölingerelte, a helyett, hogy erejét megtörte volna. És ezért – úgymond – a királynak nehéz elhatározni, hogy milyen állást foglaljon el az ellenséggel szemben, kit a gyűlés végzései megnyugtattak, és a hívőkkel szemben, kiket kétségbeejtettek. Jól tudja, hogy a hitetlenek és hívők között állandó béke nem állhat fenn; és ámbár Magyarországra az ideiglenes béke is előnyös volna, október végeig a fegyverszünet megkötése iránt tárgyalásokat nem kezd. Ha akkorig az iránt, hogy a tett ígérek valóban teljesítettek, biztosítékot nem kap, Isten és világ előtt Magyarországot felelősség nem terhelheti azért, ha magáról a körülményekhez képest gondoskodik.⁸

Egy időben a külső segítségbe vetett remények eltűnésével a belső viszály lángja újból föllobbant, és félt volt, hogy Hunyadi János erejét és lángeszét, a helyett, hogy a haza oltalmára értékesítene, polgárháború válságaiban emészti föl.

Ő már a február havi budai országgyűlés idején több fölül ellenséges érzület nyilatkozataival találkozott, a melyeket az irigység, a féltékenység és sértett érdek sugallatai támasztottak, de a melyeket maga is élesztett kiméletlen, gyakran erőszakos eljárásával.⁹ És Enea Silvio, ki ebben az időben a magyar államférfiakkal folytonos összeköttetésben állott, a Hunyadi személye ellen mutatkozó ellenséges áramlat egyik forrásául a magyaroknak azt a szokását jelöli ki, hogy előttök azok, a kiknek uralmuk alatt soká állanak, gyűlöletesekké válnak, ellenben azok, a kiknek kilátásuk van, hogy uralomra jutnak, népszerűek.¹⁰

Hunyadi attól tartott, hogy ellenségei az udvarnál ő ellene ármánykodni fognak, és őt a király előtt gyűlöletessé teszik. Ennek következtében nem látta tanácsosnak Bécsbe menni. Budán maradt, előbb betegséget színlelt, majd nyíltan kijelentette, hogy csak úgy jöhet el, ha megfelelően szövegezett bátorság-levelet kap. Egy ideig Cilleiben bizott, és azt remélte, hogy támogatására biztosan számíthat.¹¹

Azonban csalódott, Cillei, a mint az udvarhoz jutott és hatalmát László fölött visszahódította, hogy azt állandóan megtarthassa, feladatává Hunyadi megbuktatását tűzte ki. Folytonosan hangoztatta, hogy Magyarországon Hunyadi a valóságos uralkodó, hogy ő a koronára vágyik, hogy miként Erzsébet királynét hűtlenül elhagyta és Ulászló halálának oka volt, most László életére tör.

Cillei ugyanakkor Hunyadit iparkodott elszigetelni, az ő leghatalmasabb szövetségeseit, Podjebrád Györgyöt, a csehországi főkapitányt, Garai László nádort és Ujlaki Miklóst tőle elvonta, sőt reábirta, hogy ő ellene vele szövetekezzenek.¹²

Hunyadi értesült ezekről az ármányokról. Mikor tehát a királytól felhivatott, hogy Bécsbe jöjjön, azt válaszolta, hogy külföldre menni nem köteles, de a király parancsait az ország területén bárhol meghallgatja és teljesíti; késznek nyilatkozott az osztrák határig menni. Márczius utolsó napjaiban ezeröttszáz lovassal Köpcsény közelében tábort ütött, ott a király rendeletét bevárando. László oda Podjebrádot és Cilleit két osztrák urral küldötte el, a kik Hunyadit magukhoz a várba hívták meg. Ő azonban cseltől tartván, azt kívánta, hogy a találkozás nyílt mezőn történjék, és oly módon, hogy a két félt egyenlő számú fegyveres csapat kísérje. Erre a király küldöttei Bécsbe visszatértek, Hunyadi Győrbe ment és fölhaborodásában nyíltan hirdette, hogy Cillei őt hatalmába ejteni és Bécsben kivégeztetni tervezi. Cillei viszont Hunyadi magaviseletét hűtlensége, áruló czélzatai kétségtelen bizonyítéka gyanánt tüntette föl.

Hunyadit ekkor barátai igyekeztek megnyugtatni és rábeszéltek, hogy ne vonakodjék Bécsben megjelenni; ígérték, hogy a királytól kellő bátorság-levelet kap. Hunyadi engedett, és ápril vége felé Győrből kiindulván, lovascsapata kíséretében Fischamendig jutott el, a hol a bátorság-levelet átvennie kellett. De miután erre két napig hiába várakozott, Cillei küldötte jött hozzá azzal a tudósítással, hogy a király Bécsből ő eléje jött. Hunyadi gyorsan lóra kapott, hogy a királyt megelőzze. De miután jó darabig haladt, és a királylyal nem találkozott, megállapodott. Csakhamar Cillei jött meg, negyven lovastól környezve, jelentvén, hogy a király Bécs közelében várakozik és a bátorság-levelet is nála van. Hunyadi ennek nem adott hitelt és most másodizben is megfordulván, Budára tért vissza, a hol a kezei között levő várak megerősítését rendelte el,¹³ arra az esetre számítván, hogy közte és Cillei, sőt talán a király között is a dolog nyílt háborura kerül.

A mikor a hatalomért való versengés és a nyomaiban járó pártoskodás szelleme Magyarországon újból uralomra jutott s a nemzetet a magasabb érdekek és a fenyegető veszélyek irányában mintegy érzéketlenné tette: ennek a századnak egyik rendkívüli alakja jelent meg, hogy eszményi lelkesedésének varázshatását itt is érvényesítse.

Ez Capistrano János szent-ferenczrendi szerzetes volt, ki Alsó-Olaszországban, előkelő családból származott, az olasz főiskolákon képezte ki magát, de birói pályáját, a melyre lépett, elhagyván, és vagyonát a szegények között szétosztván, a Szent-Ferencz szórruháját öltötte föl. Az egyházi tanulmányok végeztével előljárói a hitszónok hivatását tűzték ki neki, melyre érczes hangja, ékesszólása és bámulatos emlékezőtehetsége kiválóan alkalmassá tették. Ezen veleszületett tulajdonságok hatását fokozta lángoló buzgalma, mely lelkét betöltötte; az a forró vágy, hogy nemzetét az érzéki élvezetek és a politikai versengések mámorából felriasztva, Istenhez vissza vezesse. Példátlanul álló siker kísérte szónoklatait. Mindenütt, a hol megjelent, ezerekre menő tömegek gyűltek össze, és lelkük mélyében megrendülve hallgatták. Bűnösök megtérése, az erkölcsök javulása, a felebaráti szeretet és áldozatkészség tényei hirdették hatását. Az 1451-ik évben, V. Miklós pápa rendeletére elhagyta eddigi működése színhelyét, hogy apostoli tevékenységét Németországra terjeszsze ki. Itt nem kisebb eredményt ért el. Ámbár tolmáccsal kellett élnie, lángbuzgalmának kisugárzó heve a nyelvét nem értő közönséget is elragadta. Az 1454-ik év őszén Frankfurtban volt, a birodalmi gyűlésen, hol mint a kereszténység és különösen hazánk érdekeinek pártfogója lépett fel, és azon fáradozott, hogy a törökök ellen intézendő hadjáratban való részvételre a német fejedelmeket megnyerje. Majd Bécsbe ment, és a bécsújhelyi congressuson is jelen volt. Miután pedig tapasztalnia kellett, hogy a fejedelmek a kereszténység megmentése érdekében nem birhatók nagyobb áldozatokra, arra határozta el magát, hogy Magyarországra jő, és keresztes hadjáratot hirdetve, a nép tömegeit viszi a török ellen.

Elhatározása a magyar főpapok és urak körében nagy örömet keltett. Mindenfelől meghívó-levelekkel árasztották el. Ezeket az iratokat a szent férfiú ebben a korban kivételes gondossággal őrizte meg; méltóknak tartotta arra, hogy róluk halála előtt rendelkezék; szülővárosa Capistrano zárdájának hagyományozta. Akarata teljesült. Az iratok a Duna partjairól az Abruzzok hegyei közé vitettek, és ott mai napig a Szent-Ferencz-rend templomában ereklyék gyanánt kegyelettel őriztetnek.¹⁴

Az egyházi és világi urak, kik május közepén Budán együtt voltak, tiszteletteljes meghívó iratot intéztek hozzá, a melyben megemlítik, hogy Bécsben időzésük alatt az ő szónoklatait csodálva hallgatták.¹⁵ Hunyadi János még külön is irt neki. „Atyaságotat – írja neki egyebek között egész családommal együtt a legbuzgóbban és lángoló sóvárgással várom.”¹⁶ Mintha sejtené, hogy élete legdicsőbb tettét az ő közreműködésével fogja véghezvinni.

Capistrano János június elején Győrbe jött, a hol nagy feladat várakozott rá. Itt ugyanis a király felhívására az ország főpapjai és zászlós urai egybegyűltek, hogy a Cillei és

Hunyadi között fenforgó viszály kiegyenlítésén és az egyetértés helyreállításán fáradozzanak.¹⁷ A jelenlevők között voltak: Hunyadi János, a primás, a kalocsai érsek, az egri és váradi püspökök, Garai nádor és Ujlaki vajda.¹⁸ A király és Cillei gróf követeket küldöttek,¹⁹ kiknek közvetítésével az urak tárgyalásokat folytattak a királylyal az iránt is, hogy végre Magyarországra jöjjön.

Együttal egyezsége léptek egymás között, a mely arra célzott, hogy a visszavonásnak, az egymással való versengésnek jövőben elejét vegye, a haza és a király szolgálatában az összhangzó eljárást biztosítsa.

Esküvel kötelezték magukat, hogy a királynak az országba jövele után egyik sem fog a maga hasznára és emelkedésére nézni, hanem mindnyájan a király érdekeinek és az egész ország javának előmozdítására fognak törekedni; továbbá, hogy szabadságuk fentartásában erősek és szilárdak lesznek, különösen nem engedik, hogy idegenek Magyarországon akár egyházi, akár világi méltóságokat viseljenek; végre azon lesznek, hogy a királyt és az országot illető ügyeket nem egy vagy két ember, hanem az e célra kijelölendő királyi tanácsosok közösen tárgyalják és intézzék el. Megállapodtak abban is, hogy az, ki közülök az elvállalt kötelezettségek ellen vét, mint esküszegő, az egyházi kiközösítéssel fog sújtatni és megfenyítésére a többiek fegyveres erővel lépnek fel.

Az erről kiállított és a jelenlevők pecséteivel megerősített okiratot a királynak megküldötték,²⁰ a mivel azt jelezték, hogy nem összeesküvésről, hanem becsületes szándékkal létesített szövetségről van szó.

Ez alatt a gyülekezetet a törökök ellen intézendő hadjárat ügye is foglalkoztatta. Capistrano János szózatának hatását még fokozták a néhány hét előtt (1455 április 20-án) megválasztott új pápától, III. Calixtustól érkezett, az ország több főpapjához és zászlós urához irt levelek, melyekben azt az elhatározását közlé, hogy Konstantinápoly visszafoglalását és a törököknek Európából kiűzését élte egyik főfeladatának tekinti s annak megvalósítására minden áldozatot meghozni kész.

Hunyadi János fogékony szelleme a csüggedés érzését leküzdve, nagy terveket kezdett szőni. Capistranoval folytatott értekezleteiben kijelenté, hogy ha százezernyi sereggel rendelkezik, a törököt Ázsiába visszaszorítja, sőt a szentföldet is visszahódítja. Egy ilyen sereg gyűjtését nehéznek nem tekintette. Ő maga a saját költségén tizezer fegyveres kiállítását ígérte. Hasonló ajánlatot tett Brankovics György is, a ki ezekben az értekezletekben részt vett. És Capistrano minderről a sikerbe helyezett bizalommal tett a pápának jelentést.²¹

Hunyadi, hogy minden akadályt elhárítson, kibékült Cilleivel. Ez július végén még a brassai plébános előtt élesen kifakadt a brassai polgárok ellen, mert Hunyadihoz szítanak, a ki – úgymond – „ekkorig ő felsége hatalmas ellenségének mutatta magát”. László király pedig a plébános előtt neheztelését fejezte ki a fölött, hogy a város „a főtől elfordul és a farkba kapaszkodik.”²² Ellenben néhány nappal utóbb, augusztus elsején, Hunyadi és Cillei ünnepélyesen fogadták, hogy ezentúl mindenben, a mi javukra és előmenetelükre szolgál, egymást tanácsosul és tettel támogatni fogják.²³ És a helyreállított jó viszony állandósítása végett, a négy év előtt felmerült házassági terv most valósított: Hunyadi Mátyás és Cillei Erzsébet házassági frigye az egyház áldásában részesült. Fiatal koruk miatt az egybekelés későbbre halasztott. Addig is Mátyás a királyi udvarhoz hivatott meg, hol kamarási szolgálatot volt végzendő; Erzsébet pedig férje anyjához Hunyad várába költözött, a hol azonban már néhány hónap múlva kora halál vetett véget ifjú életének.²⁴

Hunyadi, miután a győri megállapodásokban az ország érdekeit és a Cilleivel kötött egyezésben családját biztosítva láthatta, egyedül a maga erejére támaszkodva, újból a törökök ellen fordult, kik most Oláhországot fenyegették. Szeptember 14-én Hunyad várából közli terveit Capistranoval.²⁵

És már két hónap múlva Ragusa város tanácsa köszönő iratot intéz hozzá azért, hogy Oláhországtól a török hódítás veszélyét elhárítván, egyuttal Ragusát, mely ellen a szultán szintén támadást tervezett, megmentette.²⁶

Ezalatt III Calixtus pápa saját költségén hajóhadat szerelt fel, és a keresztény hatalmasságokhoz felszólítást intézett, hogy a jövő tavasszal megindítandó hadjáratban vegyenek részt. Carvajál János bibornok másodízben küldetett Német- és Magyarországra, azzal a megbizással, hogy ez irányban a császárra és a magyar királyra hasson, egyuttal bucsuk engedélyezésével keresztes hadjáratot is hirdessen.

A legátus október havában megjelent Frigyes király előtt, a ki ígéretekben nem fukarkodott és a keresztet maga is felvette, a nélkül azonban, hogy a hadjárat céljaira bármit tett volna. László király részéről is, kit azután november második felében Bécsben felkeresett, csak általánosságban tartott választ kapott.²⁷ Így tehát a magyarországi rendekbe vetette végső reményességét.

László november 17-én kelt iratával a következő év január 13-ikára Pestre országgyűlést hirdetett, melyre a köznemességet fejenként hívta meg, személyes megjelenését ígérván.²⁸

Azonban, valószínűleg Cillei gróf befolyására, elutazását Bécsből napról-napra halogatta. Csak február 6-ikán érkezett, a pápai legátus kíséretében, Budára.

Habár trónralépte óta először most jött az ország fővárosába, és az egész nemességet először hívta maga köré: sem az urak, sem a nemesek nem siettek megjelenni. A király Hunyadi Jánost sem találta Budán.²⁹ És megérkezése után másnap kénytelen volt az ország vármegyéihez újabb rendeletet bocsátani, a melyben azokat megérkezéséről értesítvén, a nemességet felszólította, hogy legkésőbb február 29-ikére jelenjék meg Budán.³⁰

Így tehát az országgyűlés csak márczius elején kezdhette meg tanácskozásait.

Végzeménye nem maradt fenn. Az alkotott végzések felől tájékozást más emlékek sem nyújtanak.

Csak annyit tudunk, hogy a pápai legátus és a szintén jelen lévő Capistrano János igyekezetei nem maradtak eredménytelenek. Míg néhány hónap előtt a győri értekezleten és a királyi udvarnál fontolóra vették azt a kérdést, nem volna-e czélszerű a szultánnal békét vagy fegyverszünetet kötni,³¹ most erre senki sem gondolt. A királyi tanácsban elhatározták, hogy a törökök ellen támadó háborút inditnak, mivel azonban Szerbország területén a megelőző esztendő szűk termése miatt gabonában és takarmányban nagy szükség uralkodott, tanácsosnak látszott az aratást bevárni, és ezért abban történt megállapodás, hogy a magyar sereg augusztus elsejére gyűl egybe az ország határainál, ott a külföldi segélyhadakkal egyesülve, a törökök ellen indulandó.

Ezt a határozatot, valamint a hadjárat előkészítése és a külföldről érkező hadak élrelmezése tárgyában hozott végzéseket a király ápril 6-ikán, a magyarországi rendek, a cseh és osztrák urak jelenlétében közölte a pápai legátussal.³²

De a helyzetben már a következő napon lényeges fordulat állott be. A támadó hadjárat helyett, a melynek megindítására az időpontot a király és az urak tetszésük szerint vélték meghatározhatni, rögtön az országnak a török támadás ellen való megoltalmazásáról kellett gondoskodni. Ugyanis Szerbországból hírnök érkezett, azzal a tudósítással, hogy a szultán nagy sereget gyűjt, és elhatározott szándéka Nándor-Fejérvárt ostrom alá venni, ezen végvár megvívása után pedig a Dunán átkelve, Magyarországra nyomulni.³³

A tudósítás hitelességében senki sem kételkedett. A tett intézkedések mindazáltal egyáltalán nem állottak összhangzásban a jelzett veszély nagyságával. Nem találjuk annak nyomát, hogy az országgyűlés az 1454-ik évi végzéseket megújította, vagy akár csak a háború költségeire rendkívüli adót szavazott volna meg. A király arra szorított, hogy közfelkelést rendelt el, a pápához és az európai uralkodókhoz segítséget sürgető levelekkel fordult.³⁴

Lászlóban nem volt meg a képesség nagyobb mértékű tevékenység kifejtésére. A királyi kincstár üresen állott. Még az udvartartás költségeit is Cillei Ulrik gróf előlegezte.³⁵ És azon napon, amikor Szerbországból a megdöbbentő hír érkezett, a helyett, hogy Hunyadi Jánost ő látná el hadak fogadására pénzzel, tőle vett nyolczezer forintot kölcsön.³⁶

Sőt ezekben a válságos napokban csekély erejét és figyelmét sem összpontosította Magyarország megvédelmezésének feladatára. Cillei, aki a császár ellen mély gyűlöletet és boszúvágyat táplált, éppen akkor azon fáradozott, hogy Lászlót a császár ellen háború indítására bírja, és el volt határozva, hogy Frigyest május elején csehországi hadakkal megtámadja.³⁷ Ez a támadás elmaradt ugyan, de a király május végén Budáról eltávozott, Bécsbe ment, és Magyarországgal többé nem gondolt.

A magyarországi főpapok és urak hasonlóképpen közönyös és tétlen szemlélői maradtak az ország veszedelmének. A primás, a nádor és Ujlaki erdélyi vajda felől, mintha eltűntek volna, az ezenkori történeti emlékek mélyen hallgatnak. Pálóczi László országbíró, Perényi János tárnokmester, az egri püspök és több más hatalmas úr éppen akkor, amikor Nándor-Fejérvárat végső veszedelem fenyegette, Jászó vára felszabadítása végett Talafüz cseh kapitánnyal alkudoztak.³⁸

Szerencsére Hunyadi János hazafiúi lelkesedéssel és merész elszántsággal vállalkozott arra, hogy a király és az egész ország mulasztásait maga pótolja. Mintha az az előérzet szállotta volna meg, hogy a halál elé megy, és fiaira a háladatlanságot fogja örökségül hagyni, királyi okleveleket eszközölt ki, melyek az ekkorig nyert adományokat újból megerősítették.³⁹ És azután az alföldre indult, hogy ott hadakat gyűjtsön. Az urak közül csakis hárman: Kanizsai László, Rozgonyi Rajnárd és Korogyi János csatlakoztak hozzá.

De lelkes támogatásra talált erőfeszítéseiben Carvajal bibornok részéről, aki rendelkezéseket tett, hogy a lelkészek és szerzetesek a híveket követsége egész területén, Németországban és Magyarországon arra buzdítsák, hogy a kereszt jele alatt fogjanak fegyvert a török elleni harcra. Ugyanakkor Capistrano János a Duna és a Tisza mentén maga hirdette a kereszties háborút, és lángoló szavai itt sem hangzottak el hatástalanul. Egyik társának levelében olvassuk, hogy a nemesség sorából számosan vették föl a keresztet, de mivel a nemesek rendszerint az urakhoz szoktak csatlakozni, ezek pedig elmaradtak, csak kevesen szállottak táborba; és így nagyrészt „kézművesek, pórok, szegény emberek, papok, deákok, kolduló barátok és ehhez hasonló bűnbánók gyülekeztek; a legtöbben karddal, parittyával, ijjal voltak fölfegyverezve; lándzsája és puskája kevésnek volt; lovasok éppen nem voltak köztük.”⁴⁰

Hunyadi így módon csekély számú rendes serege mellett hiányosan fölfegyverzett, gyakorlatlan néptömeget állíthatott a másfélszázezernyi haderővel szembe, mely június elején a szultán személyes vezérlete alatt, háromszáz ágyuval, óriási ostromgépekkel és kétszáz hajóval Nándor-Fejérvár alá érkezett.

Nándor-Fejérvár város, ott, ahol a Száva a Dunába ömlik, a két folyótól övezett mérsékelt magaslaton terül el, és ennek szélén emelkedik a vár. Ezt a helyet azóta oly sokszor ostromolták és vívták meg, rombolták le és építették újra, hogy a Hunyadi korabeli erődítmények és épületek mind nyomtalanul elpusztultak. Csak a történeti följegyzésekből tudjuk, hogy a várost kettős sáncz, földbástyák és árkok vették körül. A várban jelentékeny őrség volt elhelyezve, melynek kapitánya Hunyadi sógora, a vitéz és erélyes Szilágyi Mihály volt.

A szultán július 3-án fejezte be előkészületeit az ostromra; ekkor a várost a szárazföldi részről teljesen körülzárták és falait éjjel-nappal lövette, míg hajóhadát a Dunán, Zimony fölött, helyezte el, ahol a felmentő sereg útját állani volt hivatva. A város falai össze voltak lövöldözve, az őrség már-már kimerült, amikor július 14-ikén Hunyadi és Capistrano Pétervárad felől közeledtek. A sereg egy része a Duna jobbpartján haladt, a másik rész kétszáz kis sajkán elhelyezve evezett le. Amint az utóbbiak a török hajóhaddal szemben találtak

magukat, öt óráig tartó heves viadal fejlődött ki, mely a magyarok javára dőlt el, kiket Hunyadi ágyui a partról támogattak, míg a nándor-fejérvári őrség egy része negyven sajkán a törököket hátulról támadta meg. Három török gálya elsüllyedt, négy a magyarok kezébe került, a többi megfutamodott.

A vizen nyert győzelem az erkölcsi hatás előnyein felül azt a kedvező helyzetet teremtette, hogy az összeköttetést Nándor-Fejérvárral megnyitotta. Hunyadi fegyvereseit a várba vitte, a keresztieseknek pedig a Száva balpartján jelölt ki táborhelyet, a hol a folyton érkező újabb csapatokkal számuk huszezerre emelkedett.

Mohamed szultánt sem Hunyadi megjelenése, sem az a hír, hogy a Hellespontusta pápai hajóhad érkezett, nem zavarta az ostrom-munkálatokban, sőt ő azokat fokozott erélylyel folytatta. A következő napokban a török ágyuk és hajító gépek a falakon és épületeken olyan pusztítást vittek véghez, hogy a hely – mint Hunyadi maga írja – inkább nyílt mezőhöz, mint várhoz hasonlított.

Július 21-ikén hajnalban a szultán általános rohamot rendelt el, a melytől azt várta, hogy rövid küzdelem után a várat az ő hatalmába juttatja. De a Hunyaditól és Capistranótól lelkesített őrség emberfölötti kitartással harczolt. A törökök háromszor benyomultak a várba, és mindannyiszor ismét viasszorítottak. Ekkor történt az, hogy egy török vitéz a vár falára kapaszkodván föl, a félholdat készült kitűzni; de egy Dugovics Titusz nevű vitéz önfeláldozó hősiességgel magával rántotta a mélységbe, hol közös sirjukat leltek. Az őrség egy része a vár falairól olajba és szurokba mártott égő rözse-csomókat hajigált az ostromlókra, és ezzel soraikban nagy pusztítást vitt véghez. A törökök végre csüggedve fölhagytak a vár ostromával és a várost is kiűritették. Hunyadi ezzel az eredménnyel egyelőre megelégedvén, és cseltől félvén, az üldözésre nem gondolt, a keresztieseknek is parancsot küldött, hogy táborukból ne mozduljanak. De ezek előbb kisebb csapatokban, majd nagyobb tömegekben a törökök hadállásai ellen fordultak, és támadó fellépést kíséreltek meg; mikor pedig egyes török csapatok a váratlan támadással szemben ellenállás nélkül hátrálni kezdtek, őket a tábor felé üzték. Ekkor válságos helyzetbe jutottak volna, ha Hunyadi segítségükre nem jő. Most az ő vezérlete alatt egész a táborig nyomultak. A szultán személyesen állott hadainak élére, a viadalba vegyült és megsebesült, azonban seregének fölbomlását megakadályozni, a diadalt a keresztények kezeiből kiragadni képes nem volt.

A reákövetkező éjszaka, táborát felgyujtván, ágyuit és szertárait hátrahagyván, seregével Bolgárország felé visszafordult.⁴¹

Nándor-Fejérvár meg volt mentve, és ezentúl még hetedfél évtizeden keresztül szolgálhatott Magyarországnak védbástyául.

Azonban míg az egész keresztény világ a csodával határos győzelem hírére ünnepeket ült, Magyarországot gyászba borította annak a nagy férfiúnak halála, a ki azt kiküzdötte volt.

Hunyadi János néhány nappal Nándor-Fejérvár felszabadítása után, a rothadó tetemek ezreitől megmételyezett légkörben megbetegedett, a közel Zimonyba vitetett, s ott augusztus 11-ikén kimúlt, szent halállal fejezve be hősi életpályáját. Tetemét a gyulafejérvári székesegyházban öccsének sírja mellett helyezték el örök nyugalomra, hol siremléke, bár megcsonkított állapotban, ötödfélszázad viszontagságait túlélte. Harmadfél hónappal utóbb követte őt az örökkévalóságba utolsó harczának és sikerének osztályrészesese, Capistrano János atya, kit rendjének ujlaki⁴² zárdájában a halál október 23-ikán ragadott el. Magyar földön találta sírját, a mely csakhamar csodás gyógyulások színhelye lett. Az egyház őt a szentek sorába iktatta. Három század múltával, XIII. Kelemen pápa, mikor 1758 augusztus 19-ikén Magyarország uralkodóit az „apostoli király” címével ékesítette föl, megemlékezvén arról a hosszú küzdeletről, a mit a magyar nemzet a törökök ellen folytatott, a hódolatteljes csodálat kifejezéseivel szólott Hunyadi Jánosról, a ki – úgy mond – „az ellenség hatalmas seregei

fölött kivívott győzedelemeivel nevének olyan dicsőséget biztosított, hogy az a késő századokban sem fog feledésbe menni!”

Hunyadi János dicső pályája méltóbb befejezést nem nyerhetett volna. A hatalom és az annak feltételét képező nagy vagyon megszerzéseért s biztosításaért kifejtett erőfeszítésben, a vele szemközt álló ellenfelekkel, és vetélytársakkal folytatott mérkőzésben ki nem kerülhető salaktól a legnemesebb és legönzletlenebb harcban megtisztult, s miután azt szerencsésen kiküzdötte, a hazájának és az egész kereszténységnek tett szolgálat értékét élete feláldozásával tetézte. És így nevét, emlékét soha el nem halványuló dicsőség sugározza körül.

---

258. 1455 márczius 12-ikén kelt levelében.

259. Enea Silvio imént idézett levelében.

260. A beszédet, mely nincs kiadva, a müncheni királyi könyvtár egy XV. századbeli codexe őrizte meg.

261. A beszéd a müncheni kir. könyvtár idézett codexében. Kiadta e sorok írója: Vitéz János politikai beszédei. 13–22.

262. A beszédet kiadta Mansi. *Orationes Pii II.* 316–33.

263. Vitéz János beszédei. 23.

264. Voigt, Enea Silvio. II. 147.

265. Vitéz beszédei. 25.

266. Enea Silvio „*Historia Friderici III.*” című munkájában írja, hogy a magyarok Hunyadi gyűlölik, zsarnoknak s árulónak tartják. (Kollár, id. h. 449.) És 1455 márczius 12-ikén kelt egyik levelében írja: „*Sunt qui gubernatoris imperium ferre non possunt.*”

267. „*Most hic populi est: semper venturos amat, odiosum est imperium vetus.*” Id. h.

268. Enea Silvio 1455 márczius 12-iki, sokszor idézett levele.

269. A Podjebráddal kötött szövetségről Palacky, id. m. IV. I. A Garaival és Ujlakival kötött szövetségről szól Cilleinek 1455 ápril 7-én kiállított nyilatkozata. Teleki, X. 437.

270. Ezeket az eseményeket Enea Silvio két történeti munkájában (*Historia Friderici*, id. m. 458. és *Historia Bohemiae*, caput LXIV.) sok részlettel kiszinezve írja le. Rövidebben, szárazabban, de bizonyára hívebben beszél el ápril 12 és május 5-ikén Rómába küldött leveleiben, a melyekből mi is merítettünk. (A kiadatlan levelek a florenczi codexben.) Az első összeütközésről Köpcsényben a szász herceg bécsújhelyi követe is szól 1455 ápril 5-iki jelentésében. (*Fontes rerum Austr.* XLII. 167. Ez a három jelentés az események időpontjának meghatározására is biztos támpontokat nyújt.

271. Ezen levelek nagy részét Wadding a Szent-Ferencz-rend történetírója már a XVII. században kiadta (*Annales Ordinis minorum* című munkája XII. kötetében). Néhány év előtt dr. Pettkó Béla, az országos levéltár tisztviselője, Capistranoban lemásolta a kiadatlanokat.

272. Hunyadi János, a primás, a pécsi püspök, a nádor és a „többi urak” 1455 május 21-iki levele a capistranoi kolostorban.

273. Hunyadi 1455 május 17-iki levele ugyanott.

274. Capistrano János június 21-ikén Győrből a pápának írja: „*Hic enim cum maior pars baronum Hungariae congregata esset pro communi concordia inter eos componenda.*” Katona, id. m. XIV. 1002. A szász herceg bécsújhelyi követe pedig június 12-én jelenti, hogy Cillei Győrött van, a hol „*soll auch geteidingt werden zwischen könig Lasla und dem gubernator zu Hungern.*” *Fontes rerum Austr.* XLII. 177.

275. Ezek írták alá a pápához intézett, alább idézendő levelet.

276. A szász herceg követének tudósítása szerint Cillei személyesen jelent meg. De hitelesebb Báznai János mesternek Győrből június 29-ikén Pozsony városához intézett tudósítása, a melynek eredetije a Gyurikovics-gyűjteményben e sorok írójának birtokában van.

277. Ezek Báznai János mesternek imént idézett levelében foglaltatnak. Sajnos, a tárgyalásoknak sem elejéről, sem végéről tudósításokat nem birunk.

278. Idézett levelében.

279. A brassai plébános 1455 augusztus 10-ikén Bécsből Brassó városához intézett levelében érdekesen írja le július 25-iki audientiáját. Ezt a elvelet közli Marienburg, *Kleine Siebenbürgische Geschichte.* (Pest, 1806.) 218.

280. Az erről kiállított oklevél Chmelnél, *Materialien.* II. 82.

281. Mátyás király. (Magyar Tört. Életrajzok, 1890. évf.) 31.

282. Levele a capistranoi kolostorban.

283. Ragusa városnak 1455 november 20-án Hunyadihoz és a királyhoz intézett levelei. Ragusai Oklevéltár. 584–86.

- 284.L. e sorok írójának: „Carvajal bibornok magyarországi pápai követ” című akadémiai értekezését.
- 285.A Bártfa városához intézett meghívólevél Kovachichnál, Supplementum. II. 123. Hogy a köznemesség fejenként hivatott meg, kitűnik az 1456 február 7-iki, alább idézendő királyi rendeletből.
- 286.Hunyadinak 1456 febr. 8-án Lippáról Capistranohoz irt levele a capistranoi kolostorban.
- 287.A február 7-ikén Békés, Szabolcs és Máramaros vármegyékhez intézett királyi iratok a Kállai cs. levéltárban, a M. Nemz. Múzeumban.
- 288.Báznai János mester június 29-iki, idézett levelében írja, hogy Hunyadi a szultánhoz fegyverszünet megkötése végett Vizaknai Miklóst küldeni készül. Ragusa 1455 szeptember 6-ikán köszönetet mond a királynak azon ígéretért, hogy ha a szultánnal békét köt, ebbe Ragusát is befoglalja. Ragusai Oklevéltár. 582.
- 289.A pápai legátusnak ápril 7-ikén a pápához és ápril 10-ikén Zsigmond főherceghez irt levele. Katona, id. m. XIII. 1041. 1045. és Gróf Teleki, id. m. X. 499.
- 290.A fentebb idézett levelek és a királynak ápril 7-én a pápához irt levele (Katona, XIII. 1041.) szólnak erről a tudósításról.
- 291.A pápához irt levelet fentebb idéztük. A milanoi herceg június 1-jén válaszol a király ápril 7-én kelt levelére; jelenti, hogy már korábban 2000 gyalogost és 1000 lovast ígért küldeni, ezt a számot még szaporítani kész. Fogalmazata a milanoi állami levéltárban.
- 292.A királytól 1456 május 12-ikén kiállított kötelezvény Gróf Telekinél, id. m. 522.
- 293.Az 1456 ápril 7-ikén kelt kötelezvény ugyanott. 497.
- 294.Egy cseh urat ápril 10-ikén fölhiv, hogy 400 lovassal és 2000 gyaloggal csatlakozzék hozzá. Fontes rerum Austr. XX. 101.
- 295.Az 1456 július 15-ikén Talafúzzal kötött egyezségük Gróf Telekinél, id. m. X. 528.
- 296.Az 1456 május 12-ikén kiállított királyi adománylevelek közül az egyik Telekinél. X. 519; a másik kiadatlan a müncheni királyi levéltárban.
- 297.Katona, id. m. XIII. 1067.
- 298.Nándor-Fejérvár ostromáról és felszabadításáról Hunyadi Jánostól és Capistranótól két-két levelet, Capistrano két társától egyet-egyet birunk. Ezek közül ötöt Katona közölt, XIII. 1067. és köv. lapokon. A hatodik 1894-ben jelent meg: Monumenta medii aevi Poloniae res gestas illustrantia. XIV. 93.
- 299.A mai Illók.

VIII. FEJEZET.

Hunyadi László kivégezése. V. László halála.

A futaki országgyűlés. Szilágyi foglyul ejti Brankovicsot. V. László és kísérete Belgrádban. Cillei Ulrik halála. Szövetkezés a Hunyadiak ellen. Hunyadi László kivégeztetése. Polgárháború. Szilágyi Mihály hadjárata az erdélyi szászok ellen. V. László eljegyzi a francia király leányt. Halála

Az a veszedelem, a melyben Nándor-Fejérvár ostromának idejében Magyarország forgott, a magyar nemzetre egyáltalán nem gyakorolta azt a hatást, hogy az ország biztossága és megoltalmazása iránt mutatkozó gondatlanság és közönyösség álmából felriaszsa. A hatalmi érdekek és személyes gyűlölködések küzdelme, rövid megszakítás után, csakhamar még ádázabb folytatást nyert, és olyan jeleneteket mutat fel, melyekhez hasonlókkal, szerencsére, történelmünk lapjain többé nem találkozunk.

László király Nándor-Fejérvár felszabadítása után Magyarországra tért vissza, a hová a Németországban gyülekező keresztiesek most kezdték seregleni. Azt hirdette, hogy a törökök ellen a háborút saját fővezérlete alatt fogja folytatni. De tulajdonképeni célja az volt, hogy a királyi várakat, a melyek Hunyadi János gondjaira voltak bízva, örököseitől visszavegye, és azt a hatalmat, mi a Hunyadi kezeiben összpontosult, Cilleire szállítsa át. Ezért nem is sietett a harcztérre. Bécsből augusztus 26-án indult el, és utközben hosszabb ideig tartózkodott Pozsonyban, Visegrádon, Budán. Csak október közepe táján érkezett Futakra, a hová országgyűlést hívott egybe. A magyar rendek gyéren gyülekeztek ide. Nagyobb számban érkeztek a cseh, osztrák és német urak, köztük Ottó bajor herceg. A kilenczven éves Brankovics György szintén megjött.¹

Hunyadi János idősebbik fia László, arról értesülvén, hogy Cillei azt az ellenséges érzületet, a mit Hunyadi János iránt táplált, most halála után emlékéért gyalázó vádakban és fiai ellen irányuló fenyegetésekben nyilvánítja, csak azon föltétel alatt volt hajlandó Futakon megjelenni, ha a királytól bátorság-levelet nyer, a melyben ő és ifjabb testvére, Mátyás, az atyjuktól kezelt királyi jövedelmek tekintetében, a számadás kötelezettségétől fölmentetnek, Miután ezt megkapta, azonnal megjelent László előtt, őt hódolatáról biztosította és esküvel kötelezte magát arra, hogy Nándor-Fejérvárt és a koronához tartozó többi várakat, a melyek atyja halála után az ő kezeire szállottak, átadja.

Hogy a királyt teljesen megnyugtassa és bizalmát megnyerje, Cilleivel szövetségre lépett, és fogadta, hogy őt atyjának fogja tekinteni, iránta fiui ragaszkodással fog viseltetni.²

Ekkor azután a király tőle és a jelenlevő rendektől újból hűség esküt vett,³ mintha uralkodását csak most kezdené meg. De egyúttal Cilleit az ország főkapitányává nevezte ki.

Ugy látszik, Hunyadi László arra számított, hogy a főkapitányi tiszt ő rá fog ruháztatni. Ebben a reménységben megerősíthette őt a nagy népszerűség, a mely környezte. Általán atyja magas állása és nagy hivatása örökösét látták benne.

Igy tehát elégületlenül és ingerülten távozott november elején Futakról Nándor-Fejérvárra, hogy a király fogadására és a vár átadására a készüléteket megtegye. Itt nagybátyja, Szilágyi Mihály még szította neheztelését. Ez a mily rajongó tisztelettel viseltetett elhunyt sógora iránt, ép oly mély gyűlöletet táplált Cillei és Brankovics ellen. Alig egy esztendő mult el azóta, hogy a despotát, mikor Szendrő várából magyarországi birtokaira utazott, fegyveres csapat élén megtámadta, foglyul ejtette, és csak nagy váltságdíj árán bocsátotta szabadon. Most tehát attól félhetett, hogy a szenvedett bánalomért Brankovics rajta is boszut fog állani, a mire veje, Cillei Ulrik közreműködésével könnyen találhatott alkalmat. Ennek következtében a nyílt ellenállástól sem idegenkedett. És kezdetben úgy

nyilatkozott, hogy Nándor-Fejérvárt nem adja át a királynak, sőt Lászlót a várba be sem bocsátja. Vitéz János befolyása engedékenységre bírta ugyan,⁴ de a helyzettel nem békítette ki.

Alig csalódunk, ha fölteszszük, hogy el volt határozva a királynak Nándor-Fejérvárra jövetelét arra használni föl, hogy a Hunyadi családot, egyuttal a királyt és az egész országot megszabadítsa Cilleitől, kinek ármányai tizenhét esztendő óta a visszavonás magvait hintették el, sőt ismételen a polgárháború veszélyét idézték föl.

A király november 8-ikán hajón érkezett Futakról Belgrádra. kíséretében voltak Cillei Ulrik, számos magyar és cseh úr, a burgundi fejedelem követei és mintegy négyezer kereszties. Hunyadi László és Szilágyi Mihály két ékes sajkán eléje mentek és őt hódolatteljesen üdvözölvén, a várba vezették. Cilleit, az urakat és a királyi udvar személyzetét is bebocsátották. De a fegyveres nép előtt a kapukat bezáratták.

A király még aznap bejárta a várat, megtekintette az erődítményeket és a töröktől zsákmányul ejtett ágyukat. Másnap pedig korán reggel megjelent a vár kápolnájában tartott isteni tiszteleten. Vele volt Cillei Ulrik is, a kit Hunyadi László és Szilágyi Mihály fontos és sürgős ügyek elintézésének ürügye alatt kihivattak. A mikor a gróf a teremben, hol rá többek társaságában, várakoztak, megjelent, Hunyadi László mindazt, a mit atyja ellen vétett, és a mit most az ő romlására tervez, szemére lobbantotta. A heves szóváltásra a fegyverek összecsapása következett. Véres tusa fejlődött ki, melyben a király nagybátyja holtan rogyott össze.

Az iránt, vajjon Cillei megöletése tervszerűen előkészített merénylet, vagy a fellobbanó indulatok hevében bekövetkezett catastropha volt-e, még azok sem voltak tisztában, kik az eseményeknek úgyszólván szemtanúi voltak.

A legtekintélyesebb egykoru író, a ki azt elbeszéli, a László környezetében levő Liscius Miklós királyi titkár, tizenkét nappal utóbb Enea Silvio bibornoknak Rómába küldött jelentésében azt írja, hogy némelyek szerint Hunyadi és Szilágyi csak azt akarták ismételni, a mit három év előtt Eizinger Bécsber, hajtott végre, vagyis Cilleit a király környezetéből ismét eltávolítani, a hatalomtól megfosztani kívánták; mások szerint azonban előre megállapodtak volna abban, hogy Cilleit megölik. Ő maga, a levélíró, abban a véleményben van, hogy a szóváltás közben Cillei rántott először kardot és Hunyadi László a saját életét védelmezve mért ellenfelére halálos csapást.⁵

Hunyadi László és barátai azon voltak, hogy a megrémült királyt megnyugtassák. Felvilágosították, hogy személyét és kormányát Cillei gyűlöletessé tette, és ragaszkodásuk őszintesége fölől biztosították. A király úgy viselte magát, mintha hitelt adna nekik. A levelekben, a miket szétküldött, Cillei halálát „veszekedés közben történt” véletlen eset gyanánt tüntette föl, és a „rosszakarató emberekől” netalán terjesztett hírekkel szemben hangsúlyozta, hogy „jó egészségben van, az állását megillető tiszteletnek és tekintélynek örvend.”⁶ Néhány nap mulva pedig Hunyadi Lászlót az ország főkapitányának tiszttel ruházta föl.⁷

A tél küszöbén a csekély számú hadakkal és keresztiesekkel a török ellen támadó föllépésre gondolni nem lehetett. A király tehát haza bocsátotta a keresztieseket és ő maga is Budára tért vissza. Utközben Temesvártt Hunyadi János özvegyének házánál töltött néhány napot, és ekkor esküvel és oklevélben fogadta, hogy Cillei haláláért a Hunyadi testvéreken boszút állani nem fog.⁸

De csakhamar válságos fordulat állott be a király magatartásában. László Budán a Hunyadiak ellenségeinek és vetélytársainak befolyása alá került. Azok, a kik egykor Hunyadi János fölényét és hatalmát nehezen tűrték, most abban, hogy az ő magas állására a fiatal Hunyadi László emelkedett, még nagyobb megaláztatást láttak. A sértett önérték és a fenyegetett érdek hatását a félelem fokozta. Attól tarthattak, hogy azok, a kik a király

nagybátyját nem kimélték, útjokból minden más akadályt is tartózkodás nélkül el fognak távolítani.

A királyt, a ki hozzá volt szoktatva ahhoz, hogy a Hunyadiakban ellenségeit és vetélytársait lássa, könnyen meggyőzheték arról, hogy Cillei megöletése előre tervezett gonosz merénylet volt, melynek rugóját az a szándék képezte, hogy a királyt legmegbízhatóbb és leghatalmasabb támaszától megfosszák, s így az ő megrontására célzó terveik végrehajtását megkönnyítsék. Elhitették vele, hogy a Hunyadiak az ő koronájára áhítoznak, életére törnek és hogy mindkettőt csak úgy mentheti meg, ha a Hunyadi testvéreket és barátaikat ártalmatlanokká teszi.

Valóságos összeesküvés szervekedett a Hunyadiak ellen. Részesei voltak Garai nádor, Ujlaki vajda, Bánfi Pál főajtónálló, Buzlai László főpinczemeszter, Szomszédvári Czernin Henning főlovászmester és néhány külföldi: Jodok véglesi kapitány, Holczler Konrád osztrák főúr és Rukkendár Farkas kamarás.⁹

A király mindent elhitt és mindenre ráállott. Giskra rendeletet kapott hogy cseh hadakat hozzon Budára.

Az összeesküvés részesei csak Giskra megérkezésére vártak, hogy tervüket végrehajtsák. Márczius 14-én Hunyadi László és Mátyás a királyi várakba hívták meg. A mint itt gyanútlanul megjelentek, letartóztatták és őrizet alá helyezték őket. Sorsukban legelőkelőbb barátaik, köztük Zrednai Vitéz János váradi püspök, Kanizsai László, Rozgonyi Sebestyén osztoztak.

A király ezt, mint örvendetes eseményt, Ausztriába, Csehországba és Sziléziába szétküldött leveleiben már másnap köztudomásra hozta. Az elfogottak főbüne gyanánt Cillei megöletését állítja elő; de egyszersmind úgy beszél, mintha ő maga zsarnokok igája alól szabadult volna föl: „Immár – úgymond – többé nincs senki, a ki elem akadályokat gördíthetne, és rajtam uralkodhatnék. Szabadon uralkodó király vagyok!”¹⁰

A Hunyadiak elfogatásával ellenségeik nem elégedtek meg. Életükre törtek. És merényletüknek az igazságszolgáltatás külső látszatát kívánván biztosítani, ítélőszékké alakultak. Hunyadi László és Mátyás ellen az a vád emeltetett, hogy „a trón elnyerésének vágyától indítatva, a tervet, mely már atyjuk lelkében megfogamzott, megérlelték, a király és tanácsosai életét fenyegették;” sőt ha letartóztatásuk be nem következik, a merényletet „három nap alatt” végrehajtották volna.

Azonban az igazságszolgáltatás követeléseit mellőzve, sem a vád bebizonyítását nem követelték, sem a vádlottaknak a védelemre alkalmat nem nyújtottak; az elfogatás után harmadnapra kimondták az ítéletet. A két testvér és elfogott társaik a felségsértés bűnében elmarasztaltatván, fő- és jószágvesztésre ítéltettek.¹¹

A király visszaborzadt a tömeges kivégzésektől. Csakis Hunyadi László kivégeztetéséhez adta beleegyezését. Az ítélet azonnal végrehajtatott. A kereszténység dicsőült hőséne nagy reményésekre jogosító fia márczius 16-ikán, Buda várában, a Szent-György-téren hóhér pallosa alatt végezte életét. Testvére Mátyás és a többi fogoly börtönben maradtak. A váradi püspök a pápai követ felszólalására Esztergomba küldetett, hogy az érsek felügyelete alatt őriztessék.

Az urak, a kik a király ifjúságával és tapasztalatlanságával ilyen végzetes módon visszaéltek, miután Hunyadi János fiait és hiveit a királygyilkosság tervezésében és előkészítésében bűnösöknek nyilvánították, magának Hunyadi Jánosnak emlékezetét is meg akarták bélyegezni. A királylyal márczius 21-ikén okiratot állítottak ki, a melyben képtelen hazugságokból hosszú bűnlajstromot állítottak egybe, még attól a valószínűség látszatát is nélkülöző rágalomtól sem riadván vissza, hogy Hunyadi a törököket Szerbországba ismételtén maga hívta be.

És így a királyt nemcsak a nemzet közvéleményével és az egész keresztény világ ítéletével, hanem saját korábbi magaviseletével és nyilatkozataival is ellentétbe állították;

mert még egy esztendő sem mult el azóta, hogy Hunyadi Jánost az ország és a trón megmentője gyanánt dicsőítette.¹²

Ennek az okiratnak tulajdonképpen az volt rendeltetése, hogy az uraknak, kik a Hunyadiak fölött „kivivott győzelemben” – ezt a kifejezést használja a királyi okirat – közreműködtek, abban az esetben, ha ezért támadást, háborítást vagy károsodást vonnának magukra, a király részéről segítséget és kárpótlást biztosítson.¹³

Bizonyos naivitás nyilatkozata az, hogy ilyen okiratnak, főképpen az előzmények után, értéket tulajdonítottak; de egyúttal arra vall, hogy tettük következményeivel számoltak, és előrelátták azt, hogy miután szelet vetettek, vihart fognak aratni.

A Hunyadiak elfogatása és László kivégeztetése végrehajtott, a nélkül, hogy meggátlására bárki kísérletet tett volna. Mintha minden kar megbénult volna a merész tény hatása alatt. Csak egy igénytelen barát volt elég bátor, hogy a következő vasárnapon az óbudai templom szószékéről a közfelháborodásnak kifejezést adjon. Erőteljes szavakkal hirdette, hogy az ártatlannak vére boszuért kiált az égbe!¹⁴

Azonban Hunyadi János özvegye, a mikor híret vette, hogy egyik fia gonosztevő gyanánt bakó keze alatt végezte életét, és a másik tömlöczben tartatik, hogy nagynevű férjének emlékezete ellen meggyalázó vádak emeltettek: fájdmát nem tehetetlen kesergésben nyilvánította, hanem elhatározá, hogy a gonosztettek elkövetőin boszut áll, és a szegyen foltját fényes nevére vörözzel mossa le. Elhatározásában megerősítették házának barátai, kik sűrűn keresték föl Temesvártt, hogy neki szolgálatukat felajánlják, s a kik között bizonyára Szilágyi Mihály volt az, a ki a fegyveres fellépést a leghatározottabban követelte.

A polgárháború iszonyai elárasztották az országot. A velencei követ Budáról június közepén már azt jelenti, hogy „az ország nagyobb része el van pusztitva.”¹⁵ Erdélyben a szászok ellen, kik a királyhoz ragaszkodtak, Szilágyi rendes hadjáratot indított. Besztercze városát ostrommal megvívta, a polgárok közül többeket lefejeztetett vagy megcsonkított. Majd Szebent vette ostrom alá.

Ez alatt László király május második felében Magyarországot elhagyta és Bécsbe ment, hová Hunyadi Mátyást is magával vitte. Szeptember végén Prágába tette át udvarát s ide várta jegyesét, a francia király leányát. A magyarországi zavarok lecsillapítása végett Hunyadi Jánosnének ismételten egyezkedési ajánlatokat tétetett. Hangácsi Albert egri prépost, alkancellár, az ő megbízásából az őszi hónapokban felkereste Szilágyi Mihályt Erdélyben.¹⁶

De mielőtt ezen tárgyalások eredményre vezettek volna, a király november 23-ikán, három napig tartó rosszullét után, váratlanul kimult. Mint ilyen esetekben rendszeren, a közvélemény ez alkalommal is méregnek tulajdonította a tizenhét éves uralkodó halálát, a mit a cseh hussziták nyujtottak volna neki. De kétségtelen, hogy az a pestis-szerű kór, a mit a Nándor-Fejérvárról visszatérő keresztesek mindenfelé terjesztettek, vetett véget a szerencsétlen ifjú király életének,¹⁷ a mely arra volt kárhoztatva, hogy a bölcsőtől a sirig a viszálykodás ki nem apadó forrásául szolgáljon.

---

300. A nürnbergi keresztesek kapitányainak 1456 október 15-ikén és november 4-ikén Futakról irt levelei. Anzeiger des Germanischen Museums, 1863 évf. 8. szám.

301. Mindezt az 1457 márczius 21-ikén kelt, alább idézendő királyi oklevélből tudjuk.

302. A nürnbergi kapitányok elbeszélése.

303. Ezt a nürnbergi kapitányok november 4-iki levelükben írják.

304. Kubin várában, 1456 november 21-én kelt levele a bolognai codexben.

305. Az 1456 november 10-ikén Boroszló városához irt levél. Fontes rer. Austr. XX. 104.

306. 1456 november 21-ikén már viseli Hunyadi ezt a címet. Gróf Teleki, X. 583. id. m.

307. Ezt maga a király mondja 1457 márczius 21-iki okiratában.

308. Ezeket az 1457 márczius 21-iki királyi oklevél nevezi meg, mint olyanokat, a kiknek a Hunyadiakon kivivott „győzelemben” legfőbb részük volt.

309. Ezeket a leveleket közli Gróf Teleki, id. m. X. 545. V. ö. Palacky, Geschichte Böhmens, IV/I. 406. Fontes rerum Austr. XX. 108.

310. Hogy formászerü ítélet mondatott ki, kétségtelenné teszi az 1457 márczius 21-ikén kelt királyi okirat és az ápril 28-ikán kelt királyi adománylevel, mely a Hunyadiak jószágainak elkobzásáról szól. Történelmi Tár, 1880. évf. 80.
311. Az 1456 május 12-iki okiratokban.
312. Gróf Teleki, id. m. X. 546.
313. Pozsony város követének 1457 márczius 22-ikén Budáról irt jelentése.
314. 1457 június 15-iki jelentésének egykoru másolata a milanoi állami levéltárban.
315. Mátyás király. 47.
316. Palacky külön könyvben tárgyalja ezt a kérdést: Zeugenverhör über den Tod König Ladislaus. Prága, 1856.

I. FEJEZET.

Mátyás királylyá választatása

A Hunyadi család népszerűsége. Hunyadi Mátyás trónjelöltsége. Külföldi trónkövetelők. Albert király leányai: Anna és Erzsébet. A Hunyadi ház híveinek magatartása. Mátyás Podjebrád Györgynél. Podjebrád tervei Leányát eljegyezteti Mátyással. Garai László és a Hunyadi-párt kibékülése. A királyválasztó országgyűlés összehívása Budára. Szilágyi magatartása. Carvajal pápai követ közreműködése Mátyás megválasztása érdekében. Mátyás királylyá kikiáltása. A nemzet öröme. Tárgyalások Frigyessel a korona visszaadása iránt. A budai országgyűlés végzései. A köznemesség. A magyar küldöttség tisztelgése Mátyás királynál. A Podjebráddal kötött szerződés megújítása. Mátyás szabadon bocsáttatása. Az új király neveltetése. Jelleme. III. Calixtus üdvözlő irata. Ünneplés bevonulás Budavára

CSODÁLATRAMÉLTÓ törvénye az emberiség fejlődésének, hogy népek lelkében megfogamzott új eszmék és vágyak, mikor a fejlődés természetes folyamatában megérlelődtek, ellenállhatatlan erővel törnek uralomra; az erőszakos kezek, melyek eléjük akadályokat gördítenek, ezzel diadalukat siettetik.

Igy a budai vérpad, a mely arra volt hivatva, hogy a Hunyadi-ház hatalmának és az ahhoz csatlakozó nemzeti aspirációknak ravatalát képezze, talapzattá lett, a melyen a visszaállított nemzeti királyság épülete fölemelkedett.

Azóta, hogy az Árpádtól megalapított magyar uralkodóház utolsó koronás sarja sirba szállott, másfél század mult el. Ezen idő alatt Magyarország koronáját idegen dynastiák tagjai viselték volt. Közülök kettő: Károly Róbert és Nagy-Lajos, fényes tettek és maradandó alkotások dicsőségével környezték nevüket. De utódaik nem voltak képesek az országot sem a belviszályok zaklatásaitól megóvni, sem a külső ellenségek támadásai ellen sikeresen megvédelmezni. Az utolsó, V. László, Ausztria, Csehország, Morvaország és Szilézia fölött uralkodott, a német császárnak öcscse, a lengyel királynak sógora volt. És mindezen összeköttetésekből a magyar nemzetre haszon nem háramlott, sőt az idegen gyámság és rokonság következményei veszélyes bonyodalmakat támasztottak.

Ugyanezen időben a hazának egyik fia, úgyszólván magára hagyatva, az országot megvédelmezte, ellenségeit visszaverte, a magyar névre örök dicsőség fényét árasztotta.

Ilyen körülmények között a nemzet minden rétegében az a felfogás vert gyökeret, hogy a haza sorsában szerencsés fordulat csak úgy állhat be, ha ismét magyar fejedelmet fog uralni; az az elhatározás sarjadzott, hogy V. László halála esetére utódját saját köréből fogja megválasztani.

Hunyadi Jánosban és fiaiban tisztelőik rokonszenve és ellenségeik irigysége régtől fogva trónjelölteket látott.

Néhány év multával az udvarnál szájról-szájra járt az az elbeszélés, mely mese hüvelyében a valóság magvait rejti, hogy Capistrano János atya, mikor a Hunyadi-család körében időzött, minden alkalommal az ifjabbnak, Mátyásnak engedett bátyja fölött elsőbbséget, és feltűnést keltő viselkedését úgy magyarázta, hogy Mátyásra a királyi korona várakozik.¹

És mig a szent szerzetes a jövődöbe látnoki szemekkel tekintett, Carvajal bibornok, pápai követ, a diplomata éles szemeivel figyelve meg a nemzeti élet tüneteit, ugyanarra az eredményre jutott. Kétségkívül az ő jelentései alapján fejezte ki III. Calixtus pápa, mindjárt Hunyadi László kivégeztetése után, magán társalgásban és ünnepléses nyilatkozatokban azt a meggyőződését, hogy „Krisztus dicső hősének méltatlanul meggyalázott családja a csodákat művelő, igazságos Isten kegyelméből meg fogja érni a fölmagasztaltatás napját, el fogja venni a Hunyadi János érdemeiért megillető jutalmat.”²

És másrésről éppen az a cultus, a melynek tárgyát a Hunyadiak képezték, kölcsönözte a felmagasztaltatásuk eshetőségétől féltő Cilleiek és Garaiak azon vádjának, hogy Hunyadi

János és fiai a trón birtokára áhítoznak, a valószínűség némi látszatát De annál a tanácsnál, a mit a nemzeti irány ezen ellenségei adtak a királynak, az idegen uralom meggyűlöltetésére nem lehetett hatásosabb eszközt kigondolni. Az üldözés, a mit a Hunyadiak szenvedtek, tetőpontjára emelte népszerűségüket.

Hunyadi János dicső alakja a nemzet szemei előtt még ragyogóbb fényben állott, a mióta egyik fia gyalázatos halállal múlt ki, a másik ártatlanul börtönbe jutott. A háladatlanságnak példátlanul álló nyilatkozatai közfelháborodást idéztek elő. A Hunyadiak barátai érezték, hogy a nemzet kötelessége: a holtak emlékének elégtételt, az élőknek kárpótlást szolgáltatni, és V. László halála után Hunyadi Mátyást habozás nélkül trónjelöltnek tüzték ki.

Hunyadi Jánosné ezt a tervet az anyai szív büszkeségével és rajongó szeretetével karolta föl. Áldozatkészségét, mely eddig a boszú művének szolgálatában állott, fokozott lelkesedéssel szentelte annak a vállalatnak, mely fia főmagasztalásával elhunyt szerettei emlékeztetének is az elégtételt meg volt adandó.³

A választás biztosítására hivatott párt szervezésében és a fegyveres. erő gyarapításában a vezérlő szerep Szilágyi Mihálynak jutott, ki föladatában erőszakos természetének a boszuvágytól élesztett egész szenvedélyességével járt el. Mint mérséklő elem, állott mellette Vitéz János, a váradi püspök, kit V. László Magyarországból távozásakor szabadon bocsátott és ki az államférfiú nyugodt fölfogását, a diplomata ügyességét hozta segítségül.

A szeretet, erő és ész ezen frigyének a körülmények kivételesen kedvező alakulása biztos sikert ígért.

A külföldi fejedelmek soraiban nem hiányoztak ugyan, a kik a magyar koronára igényt támasztottak, vagy elnyerésére reménységet tápláltak de sikerre egyik sem számíthatott.

Albert király két leánygyermeket hagyott hátra, kik most testvérük halála után országai örökösének tartották magokat. Az idősebbik Anna hercegnő, Vilmos szász herceg neje, mindjárt „Magyar- és Csehország királynéjának, Ausztria herezegasszonyának” czimét vette föl,⁴ férje pedig azonnal lépéseket tett, hogy igényeit érvényesítse. Ezzel a szándékával azonban ellenségévé tette Frigyes császárt, ki a Habsburg-ház régi családi szabályaira támaszkodván, V. László osztrák örökségére rátette kezeit; egyszersmind a magyarországi rendek közül is maga ellen ingerelte mindazokat, a kik már 1440-ben a leányág örökösödése ellen nyilatkoztak. Ezenfelül a legszerencsétlenebb eszközhez nyult célja elérésére azon férfiú megválasztásában, kit megbizott, hogy a magyar urakat az ő pártjára vonja. Ez Boldizsár radmansdorfi plébános volt, kinek Cillei Ulrik gróf, az Erzsébet királynétól ráruházott kegyuri joggal élván, a zágrábi püspökséget adományozta, de a ki elismertetését sem Rómában, sem Magyarországon kieszközölni nem tudta, s mint Cillei Ulrik kegyencze, gyűlöletessé tette magát.⁵

Albert király ifjabb leánya, Erzsébet hercegnő, Kázmér lengyel király neje, sem volt szerencsésebb. Ő Frigyes császárra támaszkodott, a kinek pártfogását azzal nyerte meg, hogy jogigényeit Ausztriára ki nem terjesztette.

Frigyes ugyanis maga nem csatlakozott a trónkövetelőkhez. A magyarországi hangulatot jól ismervén, ezúttal nem gondolt a magyar trón megszerzésére. Mikor Sopron városa hozzá azt a kérdést intézte, hogy a királyválasztásnál milyen állást foglaljon el, csak is azt a kivánságát fejezte ki, hogy „az ő tudta és hozzájárulása nélkül az ország királyt ne válaszson: hanem a választás az ő tudtával és tanácsa szerint történjék;” a mely kivánságát arra alapította, hogy az elhunyt királynak ő a legközelebbi rokona, és az ország „szent” koronája az ő kezei között van.⁶

Ezt a befolyást, a mire jogczimet vélt birni,⁷ Kázmér javára érvényesítette. A magyarországi rendeket fölhevítve, hogy a lengyel királyt válasszák meg, a kit neje után a korona örökösödési jogon megillet, a miért is ő minden más választást érvénytelennek

tekintene.⁸ Ilyen nyilatkozat, a nemzet szabad választási jogát megtagadván, nem lehetett alkalmas arra, hogy Kázmér ügyét népszerűvé tegye.

VII. Károly francia király, kinek leánya V. László jegyese volt, hajlandónak nyilatkozott, hogy egyik fiát a magyaroknak királyul átengedi, vagy ha a választás másra esik, leánya kezét az új királynak adja.⁹ Azonban a Valois-dynastia a korábbi magyar uralkodóházakkal rokoni kapcsolatban egyáltalán nem állott és a magyarokra nézve teljesen idegen, ismeretlen volt; minélfogva a nemzetet sem érzelmei, sem érdekei nem vonzották hozzá.

Igy történt, hogy az idegen trónkövetelők egyike körül sem csoportosult párt. Emlékeinkben nem akadunk annak nyomára, hogy a magyar főurak közül csak egy is nyíltan kitűzte volna egyiknek vagy másiknak zászlaját. A korábbi udvari párt vezérei és a Hunyadi-ház hivei hallgatagon, összebeszélés nélkül találkoztak abban a megállapodásban, hogy idegent nem emelnek a trónra.

A nemzet régi aristocratiájának köréből ketten emelkedtek ki mások fölé, és számíthattak arra, hogy a nemzet tekintettel lesz reájuk a trón betöltésénél.

Garai László nádor, kinek atyja és nagyatyja szintén viselték volt az első országos méltóságot, családi összeköttetéseinél fogva legközelebb állott a trónhoz. Anyja, Cillei Anna után László király nagybátyja volt; neje pedig a sziléziai hercegek családjából származott.

Rangra nézve mindjárt utána következett Ujlaki Miklós erdélyi vajda és horvátországi bán, roppant vagyon ura, ki őseinek érdemein kívül azokra a szolgálatokra is hivatkozhatott, a miket egykor Hunyadi János oldala mellett harczolva, hazájának tett; és az ő családi összeköttetései szintén az ország határain túl terjedtek: leányát Podjebrád György csehországi kormányzó egyik fiával háziasította össze.

De ez a két főur, a kik körül hatalmas barátok és számos párthivek csoportosultak, a trónhoz vezető utat elzárták volt maguk előtt azzal, hogy Hunyadi László kivégeztetésében főtényezők gyanánt szerepeltek, s így magukat a nemzet legnagyobb részének szemében gyűlöletessé tették; minél fogva előre volt látható, hogy akár az egyiknek, akár a másiknak trónra emelését a Hunyadi-párt engesztelhetetlen gyűlölete nem fogja megengedni.

Úgy látszik, maguk és hiveik is korán lemondottak arról a reményről, hogy czélt érhetnek; annál inkább, mert egymással való versengésük is megkönnyithette a Hunyadi-pártnak diadalát.

És mig ekként a viszonyok minden tekintetben a legkedvezőbbben alakultak a Hunyadi-pártra nézve, Mátyásra nézve még fogsága is előnyös következményeket vont maga után. László király kevéssel kimulta előtt Bécsből Prágába hozatta őt, a hol most Podjebrád György kormányzó kezeibe került. Ennek sem joga, sem oka nem volt rá, hogy őt tovább fogságban tartsa. De az éles látású politikus a szerencse kedvezését, a mely az egyik magyar trónjelöltet az ő kezeibe szolgáltatta, értékesíteni kívánta. El volt tökévelve, hogy magát Csehország királyává megválasztatja. Ezen czél elérése lehetlenné válik, ha a magyar trónra külföldi fejedelem lép, a ki Csehországra is igényt támaszt; ellenben, ha a magyar koronát nemzeti király nyeri el, és ő ennek szövetségével dicsekedhetik: a siker az ő részére is biztosítottak látszott.

Ő tehát arra határozta el magát, hogy Mátyást a korona megszerzésében támogatni fogja, vele szövetségre lép, és mindjárt fölajánlotta neki leánya kezét.

Mátyás, mikor az ő trónrajutása szóba hozatott, legkevésbé sem volt meglepetve. A jóslatot, hogy Magyarország királyává lesz, őszinte jóakarók és közönséges hizelgők ajkairól gyakran hallhatta. Lelke egyensúlyát a sors váratlan fordulata, mely börtönből a trónra készült őt emelni, nem zavarta meg.

Felismervén Podjebrád szövetségének értékét, mind a királyválasztásnál, mind pedig később a német császárral előrelátható összeütközések esetén, hálásan fogadta ajánlatát, és leányát, Katalint eljegyezte. Erre a fontos lépésre anyja és nagybátyja, jóakarói és hivei

tanácsát, hozzájárulását ki nem kérve, függetlenül határozta el magát; a mi önérzetének és érettségének legelső megnyilatkozása volt.¹⁰

Néhány nappal utóbb érkezett Prágába a váradi püspök, azzal a megbizatással, hogy eszközölje ki Mátyás szabadon bocsátását. De bár tetemes váltságdíjat ígért, Podjebrád súlyt fektetett rá, hogy a királyválasztásig Mátyás az ő udvaránál maradjon; a miben Vitéz János is megnyugodott.

Podjebrád szövetsége Mátyásra többféle előnyöket biztosított. A hatalmas cseh kapitányok, köztük Giskra csatlakozását és meghódolását helyezte kilátásba; egyszersmind arra is reményt nyújtott, hogy Ujlaki Miklós, mint a Podjebrád-család rokona, Hunyadi trónra emeltetését nem fogja akadályozni, vagy legalább könnyen megnyugszik a bevégzett tényben.

Ilyen körülmények között Garai Lászlónak is azt sugalmazta érdeke, hogy ha a trónt maga el nem foglalhatja, legalább annak jövő birtokosával igyekezzék lehetőleg benső viszonyba lépni. Azok a gyakori meglepő változások, a melyek a magyar uraknak csoportosulásában egy évtized óta előfordultak, az a könnyű készség, melylyel halálos ellenségek a legsúlyosabb sérelmekre „a feledés fátyolát borítják”, érthetővé teszik azt, hogy Garai László és az özvegy Hunyadi Jánosné most egymáshoz közeledtek, és – bizonyára hosszú tárgyalások után – egyezsége, szövetségre léptek. Az egyik fél ambícióját, a másik boszuvágját némitotta el, mindkettő az érdek szavát hallgatta meg.

Hunyadi Jánosné és Szilágyi Mihály Szegeden személyesen találkozáskor Garai Lászlóval és nejevel, január 12-ikén kölcsönösen megállapodásra jutottak. A nádor kötelezte magát, hogy Hunyadi Mátyás királylyá megválasztását hathatósan előmozdítja; mindazok ellen, akár hazafiak, akár külföldiek legyenek, a kik mást akarnának megválasztatni, egész hatalmával föllép; Buda várát és városát Hunyadi Jánosné és Szilágyi Mihály előtt megnyitja, őket a vár és város fölött birt jogainak felerészben osztályosaivá teszi.

Viszont Hunyadi Jánosné és Szilágyi Mihály a sérelmekért, a miket bármiképen, különösen pedig Hunyadi László halála alkalmából szenvedtek, a nádort, nejét és az ő pártfeleiket – kik közül Miklós pécsi püspök és Bánfi Pál királyi főudvarmester névszerint is említettnek, – bocsánatukról biztosítják, és velük örök békességet, felbonthatatlan szövetséget kötnek. Egyszersmind eskü alatt ígérnek, hogy Hunyadi Mátyás a nádor leányát, Annát, nőül veszi, királyi hitves gyanánt tekinti, a nádort mint atyját fogja tisztelni, őt méltóságaiban, a kezei között levő királyi várak birtokában, összes magánjavaiban megtartja és mindenki ellen megoltalmazza.

Az egyezésben arról az esetről is gondoskodtak, ha Mátyásnak trónra emelése „megakadályoztatnék vagy halasztást szenvedne”; kijelentették, hogy a „barátság és sógorság” akkor is fenntartatik.

Végül egyrésztől Hunyadi Jánosné és Szilágyi Mihály, a magok és Mátyás nevében, másrésztől a nádor, neje és örköseik mindennemű ellenségeikkel szemben kölcsönösen támogatást és segítséget ígértek egymásnak. Kivétel csakis Miklós pécsi püspökre és Ujlaki Miklós vajdára nézve történt, a kikkel a nádor korábban szövetségi viszonyban állott. Hunyadi Jánosné és Szilágyi Mihály kijelentették, hogy ha azok ellen kellene fellépniök, a nádort segélynyújtásra nem szorítják; de viszont a nádor sem nyújt azoknak segítséget.

Mindkét félnek tudomása volt arról, hogy Mátyás már eljegyezte a cseh országi kormányzó leányát. Anyja és nagybátyja mindazáltal abban a hitben éltek, hogy azt a házassági ígéretet Podjebrád a fogoly ifjútól kieroszakolta, s hogy ez mint kiskorú fiú, anyjának beleegyezése, mint leendő király, az országos tanács hozzájárulása nélkül ilyen ígéretet tenni feljogosítva nem volt; és azt a reménységet táplálták, hogy Mátyást a gyermeki kötelesség, a maga és az ország érdeke a prágai eljegyzés visszavonására fogja bírni.

De Garai László ez irányban nem volt egészen nyugodt; az anya és nagybátya bizodalmaiban nem osztozott föltétlenül. Kellő biztosítékokat kívánt tőlük. Esküvel kellett magukat arra kötelezniök, hogy Mátyást sem az ország, sem az atyjáról örökségképen

rászállott uradalmak birtokába lépni nem engedik mindaddig, a míg a nádor leányával a házasságot meg nem köti és tényleg végre nem hajtja.

A szerződő felek az egyezséget a legünnepélyesebb módon, a szent evangéliumra letett esküvel, erősítették meg; és ezenfelül még azt is elhatározták, hogy maguk az esküt Carvajal bibornok pápai legátus és Szécsi bibornok primás előtt, mihelyt a körülmények engedik, megújítják; Hunyadi Mátyás pedig Magyarországra visszatérte után huszonöt nap lefolyása alatt ugyanazt az esküt leteszi.¹¹

Hunyadi Jánosné és Szilágyi Mihály családjuk legfélelmesebb ellenségével és a leghatalmasabb trónkövetelővel az érdek-solidaritás viszonyába lépven, a királyválasztás elé bizalommal nézhettek.

Az országos tanács, mely V. László kimulta után a kormányt átvette volt, már nyolcz nappal a halál bekövetkezte után rendelkezett a királyválasztó országgyűlés összehívása iránt. A meghívó levelet 1457 december első napján az ország primása, az egri, győri, váci és boszniai püspökök, Garai nádor, Ujlaki Miklós és Rozgonyi János erdélyi vajdák, Perényi János tárnokmester, Ország Mihály főudvarmester, Marczali János és Czudar Simon a maguk, úgyszintén „a Budán egybegyült többi főpapok és országzászlósok nevében” bocsátották ki, feltűnően rövid és száraz formulázásban. Korábbi levelükre hivatkoznak, melyben „a király fájdalmas elhunytát” köztudomásra hozták.¹² „Hátra van most, – így folytatják – hogy az új király megválasztásán egész buzgósággal fáradozzunk; a mely választásnak egyértelmű foganatosítása végett Pest városában január első napján országgyűlés megtartását határoztuk el.”¹³

A köznemesség, ősi szokás szerint, fejenkint való megjelenésre szólítottatott föl,¹⁴ és az egyes vidékeken nagyobb tekintélyben álló urakhoz csatlakozva, tömegesen, de a kitűzött határidőnél jóval későbbben gyülekezett az ország fővárosába.

Január 20-ikán tartotta bevonulását Szilágyi Mihály, a ki Rozgonyi Sebestyén, Kanizsai László, Szentmiklósi Pongrácz és más urak kíséretében jött. A hozzájuk csatlakozott köznemesekek és a rendelkezésükre álló fegyveresek számát az országgyűlésen jelenlevő velencei követ tizenötezerre teszi.¹⁵

Ujlaki Miklós és azok az urak, a kik a Hunyadi János ellen szőtt ármányoknak és Hunyadi László kivégeztetésének részesei voltak, aggódva tekintettek a választás elé. És mivel Mátyásnak a Garai-párttól támogatott jelöltségével szemben nyíltan állást foglalni nem mertek: azzal az ügyes fogással éltek, hogy a Hunyadi-párt körében zavart támasztandók, azt a hirt terjesztették, hogy Szilágyi Mihály saját magát akarja, erőszak alkalmazásával, királylyá megválasztatni.

Szilágyi erről értesülvén, a Budán tanácskozó urakhoz és a Rákoson tanyázó köznemességhez követeket küldött, a következő üzenettel: „Saját biztossága és az ország becsületének megóvása végett hozott magával fegyveres erőt. Arra, hogy magát királylyá választassa, nem gondol, és magát a korona viselésére méltatlannak ismeri el. De a magyar faj becsületének érdekében óhajtja, hogy a trónra magyar ember emeltessék. Ha ez megtörtént, haderejét az ország szent koronájának és elvesztett melléktartományainak visszaszerzésére fogja fölhasználni. A választás szabadságát korlátozni nincs szándékában; mindazáltal az ország rendeit emlékezteti Hunyadi János érdemeire, a miket dicsőséges győzelmekkel szerzett és a mikért háládatlanságot aratott; most tehát az ország rendjeinek alkalmuk van, hogy az általa megmentett ország trónjára fiát emelve, az ő emlékét is megdicsőítsék!”¹⁶

Ugyanakkor az urakat egyenként megnyugtatta az iránt, hogy a történelemért sérelmet, bántalmat szenvedni senki sem fog. Többek részére, a kik kivánták, a maga, testvére és öccse nevében, biztosító okiratokat állított ki.¹⁷

Szilágyi tapintatos tevékenységét Carvajal bibornok, a pápai követ buzgón és sikeresen támogatta. Szécsi Dénest, az ország primását, a szentszék tekintélyének felhasználásával megnyerte Mátyás jelöltségének, a Hunyadi-ház ellenségeinek aggodalmait

teljesen eloszlatva, és a kiengesztelődést ünnepélyesen szentesítette. Január 23-án az ő miséjén megjelentek a két párt vezérférfiai, és egymással kezet szorítva, áldásában részesültek. Mire, ősi szokás szerint, – valószínűleg a nádor házánál – lakomára gyültek össze, melynek vigésága közepett az urak, kik eddig mint halálos ellenségek állottak egymással szemben, kölcsönösen örök barátságot fogadtak.¹⁸

Ilyen előzmények után Kázmér lengyel király követe, a ki az országgyűlesen, a császár ajánlólevelével ellátva, megjelent, lemondott arról, hogy uralkodójának igényeit és ajánlatait az ország rendei elé terjeszsze, Csüggedve távozott.¹⁹ A szász hercege, ki január 13-ikán Weimarból keltezett levelekben az egyes egyházi és világi urakhoz, ugyszintén az országgyűléshez felhívásokat intézett,²⁰ szóba sem jött.

A január 23-iki kibékülési ünnep után Mátyás egyhangú megválasztása biztosítva volt. Csak formaszere kihirdetése maradt hátra. A következő napon a főpapok és zászlós urak Buda várában a választási föltételek megállapításáról tanácskoztak. A köznemesség pedig lázas türelmetlenségtől megszállva, a Rákos mezejét elhagyta és a keményen befagyott Duna jégpánczélján, a vár alatt foglalt állást, hogy az urak megállapodásai felől késedelem nélkül értesüljön. Mivel pedig erre órákon át hiába várakozott, soraiban az az aggodalom merült föl, hogy talán a megválasztandó személy iránt eltérő nézetek küzdenek egymással. Az izgalom nőttön-nőtt és mind sürűbben, mind erőteljesebben hangzottak föl a Mátyást, mint Magyarország királyát éltető kiáltások.

Ekkor az urak tanácskozásait befejezték, a köznemesség szine előtt kihirdették, hogy egyértelműleg Hunyadi Mátyást ajánlják királynak. Erre negyvenezer ajakról hangzott föl: „Éljen Mátyás király!” A nemzeti akarat lelkes nyilatkozása a főrendek javaslatát az ország határozatává emelte.²¹

Mint a mikor erős zivatar lecsillapodása után az elvonuló sötét felhők közül a nap fokozott hévvel bocsátja le sugarait, szintűgy Magyarországon a legnemesebbek életére törő pártszenvédely ádá merényleteire a rég nélkülözött testvéri egyetértés ünnepe következett.²²

És miként a magyar faj, a magyar nemzetiség, a magyar nyelv nevében indította meg – mint láttuk – Szilágyi Mihály az ő actióját, most a kivívott sikerről, mint a magyarság diadaláról szól azon levelekben, miket az ország rendeihez és a külső hatalmasságokhoz intéz.

„Magyarország összes főpapjai, zászlós urai, főrendei és nemesei – így ir az erdélyiekhez – az egész nemzetnek, a melyhez ti is a vér erejénél fogva tartoztok, legnagyobb előnyére és örök dicsőségére,... a mi szeretett öcsénket egyértelmű akarattal királylyá megválasztották... Ti, kik a fenséges Mátyás urat körötökben születni, nevelkedni és felserdülni láttátok, őt inkább mint mások, a magatokénak nevezhetitek. Ezért most nyissátok meg a közvígás forrásait, örvendjete, vigadjatok, ujongjatek országrészetek felmagasztaltatásáért, és adjatek hálát a jóságos nagy Istennek a diszért és üdvösségért, melyben a magyar nemzet részesült.”

És Milano fejedelmét a választásról tudósítván, hangsulyozza, hogy Isten „az ő irgalmas tekintetét a sokféle viszontagságotól megzavart Magyarországra vetvén, ezen országnak és a mi magyar nemzetünknek rég letűnt boldogságát visszaállította.”²³

Jellemző, hogy ez a nemzeti mozgalom az ország német nyelvű polgárságának körében is rokonszenves viszhangra talált. A városok követei nem a helyzet kényszerűségének engedve, hanem őszinte lelkesedéssel járultak Mátyás megválasztásához.²⁴

A megválasztott király ekkor életének tizenhetedik esztendejét töltötte be.²⁵ Az azon korban általánosan elfogadott jogi elvek alapján képes volt az uralkodás tényleges átvételére. I. Ulászló és V. László, mikor az ország kormánya kezeikre bízott, fiatalabbak voltak. Mindazáltal ez alkalommal az országgyűlés öt esztendő tartamára kormányzót választott. A választás a király nagybátyjára, Szilágyi Mihályra esett.

Lehetséges, hogy erre az elhatározásra azok a gyászos tapasztalatok gyakoroltak befolyást, a miket a nemzet V. László kiskorusága alatt tett. De valószínű, hogy a

kormányzóválasztás a Garai Lászlóval kötött szegedi egyezségnek volt következménye. Miután ugyanis Szilágyi Mihály arra kötelezte magát, hogy Mátyást csak a Garai Annával tervezett házasság végrehajtása után bocsátja trónjának és atyai örökségének birtokába; ennek a kötelezettségnek csak úgy felelhetett meg, ha addig a főhatalmat a maga kezei között bírja.²⁶

A koronázás határidejét az országgyűlés nem tűzte ki. A szent korona ugyanis még Frigyes birtokában volt. Az 1440-ik évi országgyűlés elhatározta, hogy a mikor ez a korona idegen kezekben van, helyette a Szent-István ereklyetartóját diszítő korona használtassék; de az ebben a végzésben nyilatkozó nemzeti akarat képtelennek bizonyult a nemzeti hagyományok hatalmával szemben érvényre emelkedni. Ulászló koronázása – mint láttuk – a nemzet szemeiben a jogi erő teljességét nélkülözte volt. És most többé senki nem gondolt arra, hogy Mátyás koronázása ugyanazon módon hajtassék végre. Ellenkezőleg abban történt megállapodás, hogy Frigyes császárral a korona visszaszerzése végett tárgyalás, és ha ez eredményre nem vezet, ellene háború indíttatik.²⁷

Ugyanazon napon, a melyen a király és a kormányzó megválasztattak, az országgyűlés több törvénycikkelyt alkotott, a melyek mintegy irányt jelöltek ki az új király kormányzásának.

A köznemesség nemzeti érzése, kegyelete és rokonszenve emelte Mátyást trónra. Azok, kiknek a törvények alkotásában döntő szavuk volt, uralmának a legfőbb támaszt a köznemességben kívánták biztosítani. És ezért kísérletet tettek arra, hogy az országgyűléseken a köznemesség fejenként való megjelenésének nemcsak jogát biztosítsák, hanem kötelességét is szentesítsék. Az erről szóló végzés elrendeli, hogy az ország összes rendei és birtokosai minden esztendőben, pünkösöd táján, Pesten fejenként tartoznak egybegyűlni, úgy hogy attól, a ki alapos ok nélkül elmarad, jószágait a kormányzó, illetőleg a király elfoglalhatja.

Azonban ez a kísérlet a siker föltételeit, mondhatnók a komolyság kellékeit nélkülözte. Előre kellett látni, hogy a köznemességnek minden esztendőben fejenként összegyülekezése és az alapos ok nélkül meg nem jelenőknek jószágvesztésre ítéltése a kivihetetlen dolgok közé tartozik.

Míg ez a végzés a köznemességnek az ország ügyei intézésében döntő szerepet jelölt ki, két más cikkelynek az volt a rendeltetése, hogy a köznemességet az ország megoltalmazása kötelességének terheitől szabadítsa meg. Ezek szerint az országot mindennemű ellenséges támadás ellen megoltalmazni a király az ő rendes királyi jövedelmeiből föntartandó haderejével köteles; csak ha arra ő maga nem képes, van joga a főpapokat és zászlós urakat bandériumaik kiállítására utasítani; a nemesek és más birtokosok személyes fölkelését pedig egyedül végső szükség esetén rendelheti el.

Az országgyűlés mindazáltal elmulasztotta biztosítani e végzés életbeléptetését, mert annak eldöntését, hogy a király hadereje az ország védelmére mikor elégtelen, és a végső szükség esete mikor áll be: a királyra hagyta.

Világosabb és szabatosabb volt az a cikkely, a mely kimondotta, hogy adót a király és a kormányzó a nemesektől és ezek jobbágyaitól „soha, semmiféle ok miatt, még a legnehezebb körülmények között sem követelhet.”

Az országgyűlés még a nemzeti király megválasztásában sem látott elég foganatos óvszert az ellen, hogy idegenek az ország hivatalaira fognak alkalmaztatni; szükségesnek látta külön végzést alkotni arról, hogy a király egyházi méltóságokat, világi hivatalokat és jószágokat idegeneknek nem adományozhat, sőt az idegenek részére régebben adományozott várakat és jószágokat tartozik visszavenni.

Hasonlóképen nem látta feleslegesnek az országgyűlés a királyt és a kormányzót külön kötelezni arra – a mi az uralkodó legelemibb kötelességének látszik – hogy mindenkinek „még rokonaikkal és hiveikkel szemben is” igazságot szolgáltatassanak; bárkit elnyomni „még rokonaiktól és hiveiktől se” engedjenek.²⁸

Az országgyűlés bezárása után fényes küldöttség indult útnak, hogy a megválasztott királyt üdvözlje és fővárosába kísérelje. Maga a kormányzó vezette; tagjai a váradi és váci püspökök, Rozgonyi János és Sebestyén, Ország Mihály, Marczali János, Hédervári Imre és Báthori István voltak. A király anyja is hozzájuk csatlakozott.

A mint a királyválasztás hírére Prágába gyorsfutár meghozta, Podjebrád György, több előkelő cseh és morva főúr kíséretében, Mátyással azonnal megindult. Február 5-ikén érkeztek Magyarország határszélére, a Morva folyó partján fekvő Strasznicz várába, hol a magyar küldöttség várakozott rájuk.

Az üdvözlés ünnepélyességeit, a viszontlátás megható pillanatait csakhamar nehéz kérdések tárgyalása követte.

Ugyanis Podjebrád azt kívánta, hogy az urak hagyják jóvá a leánya és Mátyás között történt eljegyzést. Ellenben Hunyadi Jánosné és Szilágyi Mihály, a négy hét előtt esküvel erősített szerződés értelmében, Mátyást rá akarták bírni, hogy a prágai eljegyzést bontsa föl és jegyesül Garai László leányát fogadja el.

A fiatal király kinos helyzetbe jutott. A személyesen elvállalt kötelezettséggel szemben állott az az ígéret, a mit az ő nevében anyja és nagybátyja tettek. Mindegyikkel jelentékeny politikai érdekek állottak kapcsolatban. Podjebrád ellenséges indulata Ujlakit és Giskrát fegyverezhette föl ellene. Garai Anna kezének visszautasítása a nádorban és az ő barátaiban a gyűlöletnek alig elfojtott tüzet új lángra éleszthette.

A kötelességek és érdekek ezen összeütközésében szive Mátyást nem befolyásolta. Podjebrád Katalin, a fejletlen, beteges gyermek bizonyára nem hódította meg. Mindamellettt inkább hajlott atyja szövetségésének, mint bátyja gyilkosának leánya felé. És attól a gondolattól, hogy uralkodói pályáját a szőszegés tényével nyissa meg, lovagias szelleme és önérzete szükségkép visszariadt.

Bármennyire fájdalmas lehetett rá nézve, hogy anyjára és nagybátyjára az esküszegés súlyát hárítsa, kívánatuk teljesítését megtagadta. Ezeknek az ő határozata előtt meg kellett hajolniok; sőt arról is, a mire magukat Szegeden kötelezték, hogy Mátyást az ország és atyai örökség birtokába nem bocsátják, teljesen megfeledeztek.

Mátyás, straszniczi tartózkodásának ötödik napján, február 9-ikén következő nyilatkozatot állította ki:

„Miatán abból a fogságból, a melyben néhai fenséges László királytól az ő halála napjáig tartattunk, utóbb nagyságos kunstadt Podjebrád György úr, Csehország kormányzója kezeibe kerültünk, György kormányzó úr minket szabadon bocsátott, barátságos és testvéri jóakarattal részesített, sőt a mennyiben tőle függött, azon volt, hogy a királyi méltóságra megválasztassunk; mi ezt a jóakaratot viszonzni, a vett jótéteményeket meghálálni kívánván, még mielőtt a királyi méltóságra megválasztattunk, ígéretet tettünk neki, hogy vele a felbonthatatlan barátság, testvériség és sógorság viszonyába lépünk. Most tehát György kormányzó urat meggyőzni kívánjuk arról, hogy a királyi méltóságra megválasztásunk után, korábbi szándékunkat és akaratunkat meg nem változtattuk.” Ezért „teljes szabadságának birtokában,” György kormányzóval és fiaival az örök barátság, testvériség és jóakarattal szövetségére lép, úgy hogy őt tanácsosul és tettel támogatni, mindazok ellen, kik őt háborítani, elnyomni vagy károsítani akarják, segíteni fogja; barátainak barátja, ellenségeinek ellensége lesz; leányát, Katalint eskü alatt magának hitvestársul eljegyezi, őt legkésőbbben egy esztendő alatt udvarába hozza, és a maga megkoronáztatása után királynévá koronáztatja; vele, mihelyt tizenhetedik évét betöltötte, egybekél.

Viszont Podjebrád György a maga és fiai nevében szintén nyilatkozott, hogy Mátyással az örök barátság, testvériség és jóakarattal szövetségére lép, őt tanácsosul és tettel támogatni, mindazok ellen, kik háborítani, elnyomni, károsítani kívánják, segíteni, fogja; neki leányát, Katalint, eljegyezi, és legkésőbb egy év alatt Pozsonyban tényleg átadja.

De a szerződő felek kibuvó ajtót tartottak fönn magoknak. Mátyás arra az esetre, ha „idő folyamán, bárkinek tanácsára szándékát megváltoztatná és az eljegyzést felbontaná, a megvetésért, a mit ily módon a kormányzó és leánya iránt tanusitana”, százezer magyar forintnyi birság lefizetésére kötelezte magát. Hasonló kötelezettséget vállalt el Podjebrád György is arra az esetre, „ha bárkinek tanácsára, leányát Mátyásnak házas társul átadni nem akarná vagy elmulasztaná.”

A Mátyástól kiállított okiratot anyja, nagybátyja és nyolcz magyar úr, Podjebrádét tizenegy cseh és morva úr pecséteikkel erősítették meg.²⁹

Mátyás ekként kettős eredményt vivott ki. Podjebrád György leányával kötött eljegyzését megújítva és leendő apósával szövetséget kötve, a maga akaratát érvényesítette, egyszersmind tényleg az uralkodó hatalom teljességének birtokába jutott.

Ez nem lephette meg azokat, a kik szellemi fejlődését figyelemmel kísérhetvén, tudták, hogy elméjét és jellemét gondos nevelés és a válságos viszonyok idő előtt megérlelték.

Nevelésére a legműveltebb magyar humanista és politikus, Vitéz János irányadó befolyást gyakorolt. I. Ulászló király egyik hirneves tanítója, a lengyel Sanocki Gergely volt első gyermekkorában mestere. Az ő vezetésük alatt kiváló tehetségei gyorsan és összhangzó módon fejlődtek. Könnyű felfogással és éles ítéllettel hű emlékezetet párosított. Nála a lángelme abban a kivételes alakban jelentkezett, mely az eszmék világának magas régióiba emel föl, a nélkül, hogy az élet gyakorlati föladatainak megoldására alkalmatlanná tenné.

Jelleme Róma és Hellas nagy alakjainak csodálásában, de még inkább az élet iskolájában képződött. Atyjának példája is szükségkép mély hatást gyakorolt fogékony lelkére.

Már tizenegy éves korától fogva a politikai mozgalmak tényezője volt, és megtanulta, hogy a szív érzéseit és hajlamait az érdekek követeléseinek igájába kell hajtani. 1451-ben atya esküdt ellenségeinek leányával, illetőleg unokájával jegyezték el. Négy esztendő múlva a királyi udvarhoz került, hogy ott mintegy kezes gyanánt szolgáljon azok megnyugtatóására, kik atyját méltatlanul gyanusították. Majd a megrendítő események szakadatlan láncolatban következtek egymásra: jegyesének kora halála, atyjának kimulása, ipjának megöletése, testvérének kivégeztetése, az ő elfogatása és a kiszabadításáért indított polgárháború!

Az erős lelkek kiváltsága, hogy a csapások meg nem törik, le nem sujtják; inkább megedzik és fölemelik. Mátyás jelleme a csalódások és szenvedések izzó tüzében megaczelosodott. A vele született lovagias bátorsághoz a büszke önérzet járult, a mely a megaláztatás óráiban a kihívó dacz alakját veszi föl. Bécsi fogságában, mikor örei magyar királynak csufolták, egyideig elfojtott haragja abban a jellemző mondásban tört ki: „Várjatok, még a ti királytok is leszek!”

Nemcsak neve, hanem egyénisége is méltóvá tette őt arra, hogy nemzete trónra emelje, és uralkodásához a jobb jövő reménységeit csatolja. Ezekben osztozott III. Calixtus pápa is, ki magyarországi követének jelentéseiből a fiatal uralkodó kiváló tulajdonságait ismerve, megválasztásának hírét élénk örömmel, mondhatnók elragadtatással fogadta.

„A mikor – írja a Mátyáshoz intézett üdvözlő levélben – a török zsarnok fenyegető készüllete és a keresztény fejedelmek vésteljes hanyagsága lelkünket a legnagyobb aggodalommal töltötték el, éppen akkor tünt föl az a szerencsés nap, a melyen magyar királylyá megválasztatásod felől tudósítottunk. A vigságnak és megelégedésnek, a mit érezünk, tolmácsolására a nyelv elégtelen.... Fenségedben ugyanis Isten küldöttjét üdvözöljük, ki ifjú korában a trónra azért emeltetett, hogy országában a belső viszályokat leküzdve, erejét a mohamedán felekezet kiirtására fordíthassa.... Atyádnak, Krisztus győzhetetlen athletájának örök dicsőséggel környezett emlékezetét fölidézve, azt a meggyőződést tápláljuk, hogy... Te az ő dicsőségét nemcsak eléred, hanem felülmúlod... Ennélfogva neked, saját magunknak és az egész kereszténységnek szerencsét kívánhatunk. Egyuttal arra buzditunk téged, hogy a hit védelmére és a hitetlenek kiirtására azzal a buzgalommal működjél, a mit tőled, kit isten

különös rendelkezése úgy teremtett, hogy az egész kereszténység bizalommal tekinthessen rád, elvárhatunk.”³⁰

Mátyás 1458 február 14-ikén tartotta ünnepélyes bevonulását Buda várába. Hat nappal utóbb az ország rendeihez intézett íratban köztudomásra hozta, hogy a kormányhatalmat az országgyűléstől megválasztott kormányzóra ő maga is átruházza.³¹ Már ezzel a ténnyel is azt hirdette, hogy nem kiskorú uralkodónak tekinti magát, és Szilágyi Mihályban helytartóját, nem pedig gyámját kívánja látni. Ezt még inkább bizonyítják azok a rendeletek és adománylevelek, a miket a maga nevében folytonosan, egyebek között Szilágyi Mihály javára is, kibocsátott.³² A kormányzó pedig azzal, hogy Mátyástól ilyen adományozásokat elfogadott, elismerte, hogy ő az uralkodó jogainak gyakorlására jogosítva van; sőt, mikor néhány hét múlva, márczius közepe táján, a véghelyek megoltalmazására az alsó vidékre távozott, az ország kormányát egészen öcscsére hagyta.

---

317. Ezt Bonfin és a Mátyás halála után Ragusában tartott emlékbeszéd szerzője beszéli el.

318. Maga a pápa írja ezt Mátyás megválasztása után, több levelében: 1458 április 14-ikén követének és Szécsi Dénes bibornoknak, május 16-ikán Mátyásnak és anyjának. Theiner, *Vetera Monum. Hung.* II. 309–317.

319. Ullis, a milanoi fejedelem követe a császári udvarnál, már 1458 elején jelenti, hogy Szilágyi Erzsébet nagy összegeket költ. Bonfin is említi ezt.

320. Ezt a címet viseli a drezdai királyi levéltárban őrzött számos okirat élén.

321. A Boldizsárral folytatott tárgyalásokra vonatkozó irományok és a részére kiállított megbízó levelek ugyanott.

322. 1457. december 22. Hazai Okmánytár. IV. 387.

323. Enea Silvio is tudta, azt, hogy a császár „regni ordinationem suam esse affirmabat.” *Historia Bohemiae*, cap. 72.

324. Dlugoss elbeszélése, a melynek saját uralkodóját illető részeit hiteleseknek kell tekintenünk.

325. Enea Silvio, i. h.

326. Hogy Mátyás azonnal V. László halála után jegyezte el magának Podjebrád leányát, kétségtelenné teszi az a tény, hogy az eljegyzés híre Bécsben már december elején általánosan el volt terjedve. Palacky, *Gesch. Böhmens*, IV/II. 21.

327. Az oklevél eredetije az országos levéltárban. Kiadta Gróf Teleki, id. m. X. 565.

328. Ennek egyetlen példányát sem ismerjük.

329. A Bártfa városához intézett meghívó iratot közli Kovachich, *Vestigia*. 290.

330. Sajnos, a megyékhez intézett meghívó irat szövegét nem ismerjük.

331. Thomasi 1458. január 23-iki jelentése. Enea Silvio, Dlugoss és Bonfin számai 2000 és 20,000 között váltakoznak.

332. Thomasi január 24-iki jelentésében a köznemességhez intézett üzenet szövegét ismerteti. Enea Silvio (*Európa című munkájában*) beszédet közöl, a mit Szilágyi az urak gyűlékezetében tartott volna. Mindkettőnek tartalma azonos.

333. Egy ilyen biztosító iratot, a mely 1458. január 23-iki dátumot visel, kiadott Kaprinai, *Hungaria dipl.* II. 118.

334. Thomasi velencei követ 1458. január 23-iki jelentése, és a pápa márczius 14-iki válasza Carvajal jelentéseire, melyek, sajnos, elvesztek. Enea Silvio, Dlugoss, Ebendorfer és Bonfin egykoru történetirók munkáiban olvassuk, hogy Szilágyi akasztófákat felállítva, fenyegető rendeleteket bocsátva ki, erőszakkal vitte ki Mátyás megválasztását. Ezen elbeszélések, melyek a kudarcot vallott lengyel követ előadására vezethetők vissza, a pápai és velencei követek jelentéseiben és a pápai követ későbbi (idézendő) nyilatkozataiban találják czáfolatukat.

335. Dlugoss szól a követ küldetéséről. Annak, hogy az országgyűlés színe előtt megjelent volna, nincs nyoma történeti emlékeinkben.

336. Ezeknek fogalmazatai a drezdai levéltárban.

337. Thomasi aznap irt jelentésében, Aeneas Sylvius néhány hónappal utóbb 40,000 ember jelenlétéről szól; az utóbbi és egy századdal később Oláh Miklós följegyzik, hogy a köznemesség Mátyást a Duna jegén választotta meg királynak.

338. Hogy ez a választás egyhangulag és nehézség nélkül történt, az egykoru emlékek hosszú sorozata hirdeti. Megemlítjük a velencei követnek aznap (január 24-ikén) irt jelentését, Szilágyinak január 24. és 30-iki leveleit, a február 22-én kelt zárai és spalatói tudósításokat, Mátyás király április 24-iki iratát és Dlugoss munkáját, melyben kiemeli, hogy a választás „pronis atque concordibus votis, quod raro apud illum gentem contigissis meminerit” folyt le.

339. Az 1458 január 24. és 30-ikán kelt levelek. Diplomáciai Emlékek Mátyás korából. I. 4.
340. Ezt a Budáról 1458 márczius 21-ikén Pozsony városához intézett levélből és Pozsony városának 1458 november 12-ikén kelt (alább idézendő) nyilatkozatából következtetjük.
341. 1440 február 13-ikán született Kolozsvárt. L. Mátyás király. 72.
342. A király és a kormányzó megválasztásáról alkotott törvény vagy kiállított okirat nem maradt ránk. Arról, hogy a kormányzó milyen hatáskörrel ruháztatott föl, tudomásunk nincs. Csak Bonfin munkájából tudjuk, hogy őt esztendőre választotta meg.
343. Ez a határozat sem foglaltatik az országgyűlési végzeményben. Arról a császári udvarnál levő követek jelentései tudósítanak.
344. A kormányzótól 1458 január 28-ikán megerősített végzemény föl van véve a Corpus Jurisba.
345. Gróf Teleki, id. m. X. 573., 576.
346. Az 1458 márczius 14-ikén kelt pápai levél Theinernél, id. m. II. 312.
347. Történelmi Tár. IX. 162.
348. Nagyszámu ilyen adománylevél, az 1458-ik év elejéről, az országos levéltárban.

II. FEJEZET.

Küzdelmek a pártütőkkel és a császárral. Háborúk a török ellen.

Mátyás uralkodói feladatának nehézségei. Magyarország belállapota. Mátyás erélyes föllépése Ujlaki és Giskra ellen. Háborút üzen Frigyesnek. Az országgyűlés határozatai. Gara megfosztatása a nádori méltóságtól. Szilágyi, Gara és Ujlaki összeesküvése. Szilágyi kibékülése. Lemond a kormányzóságról. Ujabb elégedetlensége. Elfogatása. Mátyás tapintatossága. Szegedi országgyűlés. Bosnyákország. A pártütők a magyar trónt Frigyesnek ajánlják fel. Németújvári gyűlés. Mátyás föllépése a pártütők ellen. II. Pius pápa. Carvajal buzgólkodása. Podjebrád törekvései. Szilágyi Mihály halála. A mantuai congressus. Bessarion. Béke Frigyesrel. A gráci béke föltételei. A budai országgyűlés. Vlád oláh vajda letétele. Bosznia. Országgyűlés Tolnán. Készülődés a török ellen. Jajcza megvívása. Podjebrád Katalin halála. Mátyás megkoronázása. Az országgyűlés végzései. Podjebrád világpolitikai tervei. A török sikertelen ostromolja Jajczát. II. Pius halála. Bosnyákországi hadjárat. II. Pál pápa. Mátyás politikai céljai. Házassági tervek. Podjebrád viszonya a szentszékhez. Mátyás eljárása a pártütőkkel szemben. Fáradozásai a török ellen birodalmi segélyhad létrehozása érdekében. A korona rendes jövedelmei. A kamara-nyereség és harminczad eltörlése. Új adók. Erdélyi lázadás. Moldvai hadjárat. Bánfi Miklós vitészsége

A feladat, a mely Mátyásra trónraléptekor várokzott, nehézségekben gazdag volt.

Magyarország mint független állam jutott az ő jogara alá; de az önállóság előnyeit az elszigeteltség hátrányai ellensúlyozták. A szomszéd uralkodók közül csakis Podjebrád Györgynek jóakarátára számíthatott, ki ekkortájt (1458 márczius 3-ikán) Csehország királyává választatott; ellenben biztos lehetett a felől, hogy a császár és a lengyel király ellenséges indulatot fognak iránta táplálni. A török birodalom trónján pedig még mindig Byzancz meghódítója ült, ki most már Magyarországot fenyegette.

Az ország belső állapota olyan volt, hogy Mátyás, mikor néhány évvel utóbb a viszonyokat, a mik között a kormányt átvette, jellemezni akarta, a hasonlatokat a szétrongyollott ruhától, a sebekkel borított testtől, a romba dőlt háztól kölcsönözte.¹ A rend föltételei: a tekintély és törvény tisztelete, a hatalom biztosítékai: a pénz és hadsereg – mind hiányzottak. A királyválasztó országgyűlésen határtalan lelkesedés nyilatkozott, de áldozatkészség nem. A nemesség – mint láttuk – uralkodóját félreértést kizáró nyíltsággal figyelmeztette, hogy vérét és pénzét érette áldozni nem hajlandó. És mivel a szent korona Frigyes kezeiben volt, Mátyásnak azt az erőt is nélkülöznie kellett, a mit a koronázás nyújthatott volna.

Pedig alighogy trónját elfoglalta, a legelőkelőbb magyar urak léptek föl ellene. A nádor, Garai László, miután leányának kezét Mátyás visszautasította, a szegedi szerződés meg nem tartása következtében feljogosítottnak tekintette magát, hogy Mátyást királynak el ne ismerje. Szövetségese, Ujlaki Miklós, az egyik erdélyi vajda is hozzá csatlakozott. Ugyanakkor a cseh Giskra, ki Straszniczban, Podjebrád közbenjárására Mátyásnak meghódolt, a lengyel királytól megnyerve, csakhamar elpártolt Mátyástól és az ő hiveit támadásaival háborgatta.²

Az ifjú király, a nemzet tulnyomó részének ragaszkodásában bizva,³ a vész közepett nem ingadozott. Kísérleteket tett, hogy ellenségeit ígéretekkel és biztosító okiratokkal lefegyverezze; de miután az nem sikerült, fenyegetésekhez és fegyverhez fordult. „Már is világosan látjuk, – írja márczius 15-én a cseh királynak – hogy Ujlaki úr a mi béketűrésünket megveti és velünk játékot üz. Mivel pedig az ilyen pártütők ellen, főképen uralkodásunk küszöbén, kötelesek vagyunk országunkat erélyes föllépéssel megoltalmazni, ne vegye rossz néven, ha Miklós vajdát valami baj érné.”⁴ Ujlaki, bizonyára sógorától az őt fenyegető „bajra” figyelmeztetve, csakhamar meghódolt.⁵

Giskra ellen pedig a király Rozgonyi Sebestyént fegyveres erővel küldötte és ez Sárospatak mellett győzedelmes ütközetet vívott, mire a cseh kapitány fegyverszünetet kért és kapott.

Mátyás ugyanakkor a császárral szemben is erélyes magatartást követett. Miután az országgyűléstől küldött követség Frigyet a korona kiszolgáltatására reábirni nem tudta, mert föltételeit – egyebek között előbb kétszázezer, utóbb nyolcvanezer arany forint váltságdíjat követelt – elfogadhatatlannak találta: Mátyás háborút üzent neki, és Kanizsait négyezer ember élén az osztrák határszélekre küldte.⁶

Ezalatt Szent-György-napra országgyűlést hívott egybe, a melyet azonban ismételten elhalasztani kényszerült és július második felében tartott meg.⁷

Hogy az ország rendeit magának lekötelezze, nagy áldozatokat hozott; azokat a kötelezettségeket, a miket nevében a királyválasztó országgyűlésen nagybátyja elfogadott, jóváhagyta, sőt megnyugodott abban, hogy azok még sulyosbittassanak.

Ugyanis az a végzés, a mely a nemességnek fegyverre szólítását csak végső szükség esetén engedte meg, azzal egészítettett ki, hogy a nemesség ily esetben is legfőleg az ország határáig vezethető, és ott, a mennyiben az ellenség közeledéséről biztos hír nem érkezik, tizennégy napnál tovább táborban nem tartható.⁸ Emellett a király esküvel fogadta,⁹ hogy az ország régi törvényeit és szokásait visszaállítja, „a behozott ujításokat” megszünteti; névszerint az egy forintnyi vagy fél forintnyi adót, a mit elődei időnként kivetettek, még a legnehezebb körülmények között sem fogja kivetni; hanem a kamarai nyereség nevezetű régi adóval és a rendes királyi jövedelmekkel megelégszik. Ez a kamarai nyereség Magyarországon, az ötvened Erdélyben, a nyest-adó Szlavóniában a Lajos király uralkodása alatt szabályozott módon fog behajtatni; a pénzverés a Zsigmond királytól megállapított eljárás szerint történik; az ezüst és arany pénz tényleges értékviszonyait „a főpapok, zászlós urak és nemesek tanácsa nélkül” a király meg nem változtathatja. Ugyancsak az ország rendjeinek tanácsával kellett a királynak élni „az ország véghelyeinek és határainak védelmét, megtartását és visszaszerzését illető” intézkedésekben. Ellenben az országos hivatalokat és méltóságokat magyar honfiakkal egészen függetlenül, mások tanácsának kikérése nélkül, saját tetszése szerint töltheti be, a mi két cikkelyben mondatik ki: az egyik a királyi jogot az országos tanácscsal szemben, a másik a nemzet jogát az idegenekkel szemben van hivatva biztosítani.¹⁰

Az idegenek elleni védekezés ezt az országgyűlést még inkább foglalkoztatta, mint a megelőzőt. Erre vonatkozó rendelkezéseket hat külön cikkelyben találunk. Nagy részletességgel állapították meg, hogy „hivatalok, várak, erősségek, véghegyek, birtokok, méltóságok, főpapi javadalmak, zászlós uraságok, főispánságok és bármilyen más, akár nagyobb, akár kisebb egyházi és világi méltóságok csakis magyaroknak adományoztassanak, külföldieknek soha, még ideiglenesen sem. Főpapok és zászlós urak udvaruknál idegeneket és külföldieket, főképen olyanokat, kik az országnak kárt okoznak, ne tartsanak, vagy ha tartanak, azokra hivatalokat ne ruházzanak.” Továbbá még külön rendelték, hogy a király jószágokat csakis „az ország érdemes lakosainak és a korona alattvalóinak” adományozzon; „a harminczadokat, a kamarai nyereségeket, a bányákat, a pénzverést, sókamarákat és egyéb közjövödelmeket csakis a magyar korona alattvalóinak¹¹ kezelésére bizhassa, vagy adhassa hasznobérbe.” A külföldi kereskedőknek Magyarországon való tartózkodása csakis azon helyeken engedtetett meg, a melyeket részükre egykor Lajos király jelölt ki. Külföldi pénznek és sónak behozatala föltétlenül tiltott.¹²

Mátyás ezen engedményekkel a rendek ragaszkodását megszilárdítván, elég erősnek érezte magát arra, hogy Garai Lászlóval kiméretlenül éreztesse haragját. Megfosztotta őt a nádori méltóságtól, és helyébe Hunyadi János egyik barátját, Guti Ország Mihály főudvarmestert nevezte ki.¹³

De Garait a megaláztatás, a mi ekként érte, arra ösztönözte, hogy a szenvedett sérelmekért bosszút álljon. Meg tudta nyerni Ujlaki Miklóst, ki az által, hogy a nádori méltóság nem neki adományoztatott, szintén sértve érezte magát. És a Hunyadi-ház ezen régi ellenségei most éppen abban találtak szövetségesre, ki ekkorig annak legerősebb támasza volt. Szilágyi Mihály, mivel a kormányzói tisztnek csak czimét hagyta meg neki Mátyás, hatalmát pedig teljesen elvette tőle, mélyen el volt keseredve; indulataitól elragadtatva, meghallgatta Garai és Ujlaki ajánlatait, kik talán azzal kecsegtették őt, hogy segítségükkel ő maga emelkedhetik a trónra, a mit háládatlan unokaöccsének ő szerzett meg.

A három főúr július 26-án, a Garaiak tolnamegyei várában, Simontornyán „fölbonthatatlan örök frigyét” kötött egymással; esküvel erősített fogadást tettek, hogy egymást mindennemű veszélyek közepett, „bárkinek részéről” fenyegetnék őket, összes erejükkel támogatni fogják; ha valaki személyüket és becsületüket, javaikat és hiveiket megtámadná, az ellen, „bármilyen magas méltóságban álljon is,” fegyvert fognak. Garai ebben az okiratban az ország nádorának czimezi magát; a mivel az ő letételét és Ország Mihálynak nádorrá kineveztetését az ő két szövetséges törvénytelennek nyilvánítja.¹⁴

Ez a szövetekezés valóságos összeesküvés, sőt nyílt hadüzenet volt a király ellen; mert a szövetségesek terveiket nem titkolták, ellenkezőleg úgyszólván tüntetőleg hozták köztudomásra. A szövetség megkötéséről már negyednapra a királyi udvarnál értesülve voltak.¹⁵

Mátyás, hogy a polgárháborút, mely testvérháborúnak lett volna mondható, elhárítsa, Vitéz János váradi püspököt Szilágyihoz küldte. És a főpap ügyessége ez alkalommal sem vallott kudarcot. Szilágyit reábirta, hogy királyi öccsével személyesen találkozá, igyekezzenek a felmerült nehézségeket kiegyenlíteni.

Mátyás ekkor nagybátyjának azt az elégtételt adta meg, hogy anyjától és nagyszámú főrendektől kísérve, ő ment eléje. Augusztus 8-án találkoztak. Több napon át folytatott tanácskozások után a kibékülés létrejött. Szilágyi meghozta azt az áldozatot, hogy a kormányzói méltóságról lemondott. Viszont a király ráruházta a beszercei örökös főispánságot, és a Hunyadi-ház uradalmainak nagy részét átengedte neki. Mire együtt tértek vissza Buda várába.¹⁶

Néhány nappal utóbb hire jött, hogy a törökök Szerbországba törtek és Galambóczt várát megvívták. Mátyás rögtön közfelkelést hirdetett és a fővárosban levő csapatok élén már másnap (augusztus 25-én) személyesen indult Szerbország felé. Példája nagy hatást gyakorolt. A harcosok tömegesen gyülekeztek. „Ebben az országban – jelenti a velencei követ – ilyen harcias hangulat emberemlékezet óta nem mutatkozott, és ilyen jelentékeny sereg nem gyűlt össze, a mit részint a szeretet, részint a félelem hatásának kell tulajdonítani.”¹⁷

A király közeledésének hírére a törökök visszavonultak; de üldözőbe vétetvén, ütközetet kényszerültek vívni, és vereséget szenvedtek.¹⁸ A király maga október elején Nándor-Fejérvárt táborozott, és itt nagy hadjárat előkészítésével foglalkozott. Azonban terveit el kellett ejtenie.

Szilágyi újból ármányt szőtt ellene s összeköttetésbe lépett Garaival és Ujlakival.¹⁹

Mátyás most kimélet nélkül bánt el vele. Fejedelmi kötelessége, trónja szilárdságának és a haza békességének érdeke követelte, hogy a kegyelet sugallatait elnémitsa, ellenségeit megrendítse, barátait bizalommal töltse el, és mindenkit meggyőzzön arról, hogy az ország hajójának kormányát erős kéz tartja, mely vész és vihar közepett is biztos révpartra vezet az. Október 8-án Szilágyit elfogatta, és azzal fenyegette, hogy a törvény teljes szigorát alkalmazván, fejét véteti.²⁰

Nem hihető, hogy szándéka lett volna anyjának testvérét, jótevőjét kivégeztetni. Bizonyára csak a hatás fokozása végett mutatta magát néhány napig kérlelhetetlennek. És mikor a pápai követ közbenjárt, ezt az alkalmat szívesen megragadta, hogy azon ürügy alatt,

mintha az egyház tekintélye előtt hajolnék meg, saját szíve szózatára hallgasson.²¹ Szilágyi életét megkímélte; azonban őt Világos várában őrizet alá helyezte.

És célját így is elérte. Az a néhány sorból álló levele, melyben az ország rendeit értesíté, hogy nagybátyját „bizonyos észszerű okok miatt, a miket maga idején köztudomásra fog hozni,” elfogatta,²² mindenfelé mély benyomást gyakorolt. A tömegek ítéletüket uralkodójuk értéke felől nem az elvek mértékével gondosan mérlegelt tények hosszú sorozatából vonják le; rendszerint egy-egy feltűnő cselekedetre alapítják, a mely képzeletüket megragadja. És ilyen volt Mátyás eljárása, mikor arra, a ki anyja után hozzá legközelebb állott, büntető karjával kimélet nélkül lesújtott.

A meglepődés érzéséhez, a mi az alsóbbrendűeket megszállja, mikor tapasztalják, hogy a nemezis a hatalmasakat is utóléri: az a megnyugtató gondolat csatlakozott, hogy az uralkodó erős karja a gyengébbeket a hatalmasok tulkapásai ellen megoltalmazni képes és kész is lesz. Mátyás magával hozta a trónra a népszerűséget, a mit nevének köszönhetett. Most az igazságos uralkodó dicsfényével övezte magát és a tekintély súlyát küzdötte ki.

Erre nézve jellemző tanubizonyságot találunk Pozsony város magatartásában. Szilágyi elfogatásának idején találkoztak, a kik azt híresztelték, hogy a pozsonyi polgárok Mátyás irányában ellenséges érzületet táplálnak, tőle elszakadni szándékoznak. A mikor erről Pozsonyban értesültek, azonnal a legünnepélyesebb formában rosszakaratú rágalomnak bélyegezték a forgalomba hozott hirt. November 12-én a város birája, polgármestere és tanácsosai a káptalan színe előtt megjelenvén, a város egész közönségének nevében jegyzőkönyvbe iktatták óvásukat, a melyben „szivők végtelen szomorúságában” szokatlan melegséggel és határozottsággal kijelentik, hogy az ország királyától és koronájától elszakadni soha nem szándékoztak, és hogy miként Hunyadi János kormányzó irányában teljes tiszteletet, hódolatot és engedelmisséget tanusítottak, ugyanezen érzelmektől áthatva vettek részt Mátyás megválasztásában, és fognak neki mint uralkodójuknak szolgálni.

Ehhez a nyilatkozathoz a káptalan tagjai azt a bizonyítványt csatolták, hogy ők a város őszinte hűségének és állhatatosságának szüntelenül tanúi, és a város azon szándékáról, hogy az országtól elszakadni óhajtana, a mi „képtelenség és lehetetlenség is volna, soha sem is hallottak.”²³

A népszerűséggel frigyessült tekintély kiváltsága, hogy az áldozatkészség szellemét föl tudja ébreszteni. Ezt Mátyás is tapasztalhatta.

Néhány héttel Szilágyi elfogatása után, december 6-ikára Szegeden tartandó országgyűlést hirdetett, főképen azzal a szándékkal, hogy a honvédelem ügyében alkotott korábbi törvények megváltoztatását eszközölje ki, és a hatalmi eszközöket, a mikre trónja és országa megoltalmazása végett szüksége vala, megszerezze.²⁴ Ámbár ez a tárgy a legnagyobb fontossággal birt és legközelebből a köznemességet érintette, ezt nem személyes megjelenésre szólította föl, hanem a vármegyéket utasította, hogy mindegyik teljes hatalommal fölruházott négy követ által képviseltesse magát.²⁵

Az ország rendei a király kívánatait készséggel teljesítették és a honvédelem kötelességének terhét, a mit a korábbi országgyűlések szükkeblű magatartása egészen a királyra háritott, a korona és a nemzet között igazságosan megosztották.

A király, a főpapok és zászlós urak bandériumaiból álló rendes sereg, valamint a rendkívüli esetekben elrendelhető nemesi közfelkelés föntartása mellett egy új haderő szervezése határozottat el. Az ország világi birtokosai, zászlós urak és köznemesek egyaránt, minden hűsz jobbágytelek után egy jól fölfegyverzett lovas kiállítására köteleztettek.

A jobbágytelkek összeszámítása és a kiállítandó lovasok számának megállapítása a királytól minden vármegyében kijelölendő nemesekre bízott. A kiállítandó lovasok mindegyik vármegyében külön bandériumot fognak képezni, melynek élére kapitányt a király nevez ki. Valahányszor a király a maga, a zászlós urak és a főpapok bandériumaival táborba száll, a megyei bandériumok is kötelesek lesznek a király rendeletére huszonöt nap alatt a

kijelölt helyen megjelenni, és évenként három hónapon keresztül nemcsak az ország területén, hanem – a mi világosan kimondatott – határain kívül is szolgálni. A nemesi közfelkelésre nézve az a régi gyakorlat, a mely szerint az ország határain túl a királyt követni nem köteles, föntartatott; de másrésztől megállapított, hogy a király mellett az ország határain belül addig tartozik fegyver alatt állani, „a meddig ezt a szükség követeli”.

Az országgyűlés végzései súlyos büntetéseket szabtak azokra, a kik a legapróbb részletekig szabályozott honvédelmi kötelezettségnek teljesítése körül mulasztást vagy visszaélést követnek el.²⁶

Ahhoz a nagy horderejű vívmányhoz, a melyet Mátyásra nézve ezek az országgyűlési végzések képeztek, egy másik is járult, a mely alkalmas volt, hogy az ő tekintélyét az országban és az országon kívül megszilárdítsa. Szegeden megjelent Osztoja Tamás, Bosnyákország vitéz királya, a ki Mátyásnak, mint hűbérurának hódolatát bemutatta, és közreműködését a törökök ellen indítandó háboruban följánlotta. Mátyás, hogy őt magának lekötölte, Szerbországot, melynek fejedelme, az 1457 elején elhunyt Brankovics György fia Lázár, néhány hónapra terjedő uralkodás után, fiörökös nélkül halt el, István bosnyák királyfinak adományozta, ki Lázár leányát nőül bírta. És így a két melléktartománynak a magyar koronához tartozása ünnepélyes módon kifejezést nyert.²⁷

Mátyás megválasztatása óta még egy esztendő sem telt le, és uralma már is mély gyökeret vert a nemzet ragaszkodásában, úgy, hogy mikor az első nagy zivatar kitört, képes volt ezzel dacolni.

Garai és Ujlaki meggyőződven arról, hogy pártütő terveik a nemzet kebelében sikerre nem számíthatnak: támogatást a külföldön kerestek. A magyar trónt a császárnak ajánlották föl.

III. Frigyes Mátyással szemben trónralépése után nem foglalt el ellenséges állást; sőt követeit, kik a korona visszaadásának kieszközlésére jöttek hozzá, szívesen fogadta, és a megindult tárgyalásokban csakis az a cél állott előtte, hogy lehetőleg nagy váltságdíjat eszközöljön ki; és mivel erre nézve Mátyás kész volt igényeit kielégíteni, az egyezés november havában létrejött.²⁸

De politikájában Mátyás ellenségei ekkor fordulatot idéztek elő. Biztosították, hogy a magok erejéből a magyar trónra emelik; sőt azzal hitegették, hogy vele szemben Mátyás a trón megtartására kísérletet sem tesz, hanem „illő ellátás” mellett önkényt visszalép. Ilyen körülmények között a császár a pártütők ajánlatát elfogadta.²⁹

Mátyás ezen tárgyalások felől az 1459-ik év január havának második felében értesült. A lemondás gondolata egy pillanatra sem fordult meg elméjében. Ellenkezőleg, el volt szánva, hogy trónját a császár hatalma ellen is megoltalmazza. Hogy tisztába jöjjön az iránt, kikre számíthat, és kik ellen kell küzdenie: az ország előkelőit Budára hívta meg. Ezek nagy számban gyűltek egybe; a főpapok az erdélyi püspök kivételével mindannyian, számszerint tizenketten, a világi urak sorából harminczhatan, köztük a nádor, az országbiró, Erdély két vajdája, Horvátország és Dalmácia bánjai.

Mindannyian ünnepélyes esküvel erősített nyilatkozatban tettek tanuságot hűségük és ragaszkodásuk állandóságáról: „Isten, az ő dicsőséges anyja a szűz Mária és Szent-Péter apostol, az ország szent királyai, Istennek minden szentjei és választottja, minket úgy segéljenek és üdvözítsenek, a hogy fenséges királyunkhoz Mátyáshoz életfogytiglan ragaszkodunk, neki úgy, mint Magyarország királyának, engedelmeskedünk és hódolunk, tőle el nem pártolunk, mást az ő életében királyunknak el nem fogadunk, neki lázadók és vetélytársak ellen erőnkhez képest segítséggel, az ő és országunk ügyeiben tanácssal, tehetségünk szerint, hűségesen szolgálunk.”

Viszont irányukban Mátyás szintén esküvel kötelezte le magát: „A mindenható Isten, az ő anyja Mária, az ország szent királyai, Isten összes szentjei és választottjai minket úgy segítsenek és oltalmazzanak, a hogy hűveinket jogaikban és szokásaikban megtartjuk és

másoktól megtartatjuk, lázadók és hatalmaskodók ellen megvédjük; a régi jogok megváltoztatását pedig, a mennyiben az ország java követelné, csakis az ő tudtukkal és hozzájárulásukkal foganatositjuk.”³⁰

Hét nappal később – február 17-én – a pártütők Németujvárt tartottak gyűlést. Összesen csak huszonötön voltak. Élükön állott Garai László, ki magát folyvást nádornak czimezte; vele voltak Ujlaki Miklós erdélyi vajda és szlavóniai bán, Kanizsai László, ki Mátyás megválasztásában a legbuzgóbbak egyike volt és tőle erdélyi vajdává neveztetett ki, Vitovecz János szlavóniai bán, négy Szentgyörgyi gróf, Frangepán István gróf, Bánfi Pál és mások. Figyelemre méltó, hogy a főpapok rendjéből csak egyetlenegy csatlakozott hozzájuk: a külföldi származású erdélyi püspök.

Csekély számuk daczára, és ámbár a jogosultság látszatát is nélkülözték, vakmerő lépésre határozták el magukat: Frigyes császárt Magyarország királyává választották meg. Az erről kiállított oklevélben elmondják, hogy V. László király halála óta gyakran elmélkedtek arról, mily módon tudnák megakadályozni, hogy az országot, mely koronás király nélkül szűkölködik és fejtellenül áll, nagy veszedelem érje; e végből Frigyes császárhoz folyamodtak és őt az ország királyi méltóságának elfogadására fölkérték, tekintetbe véve erényeit, hatalmát, császári méltóságát és azt is, hogy elhunyt királyukkal rokonságban állott, utána a tőle hátrahagyott többi fejedelemségekben örökösödött, az ország szent koronáját hiven megőrizte és ma is kezeiben tartja. Mire Frigyes császár magyar királylyá megválasztatásához, koronázásához és a kormány átvételéhez beleegyezését adta, a mivel őket, az ország összes rendeivel és lakóival együtt, nagy hálára kötelezte le. Ezen választásnak a kellő állandóságot biztosítandók, esküvel kötelezik magukat, hogy egész erejükkel, mind halálig, oda fognak működni hogy a császári felség megkoronáztassék és az ország birtokában fentartassék; e végett őt mindazok ellen, a kik neki mint törvényes királynak az engedelmességet megtagadják, támogatni fogják.

Ugyanezen okiratba fölvetett a császárnak az az ígérete, hogy az országot és a rendeket „kiváltságaikban, jogaikban és dicséretes szokásaikban megtartja.”³¹

Frigyes a magyar király czímét azonnal fölvette; de koronázását jónak látta akkorra halasztani el, a mikor az ország birtokába jut.

Mátyás, a mint a németujvári királyválasztásról értesült, Fridriket bitorlónak, „a magyar faj és magyar nyelv ellenségének” nyilvánította; s „a magyar név” megoltalmazása végett közfelkelést hirdetett.³² De a nemesség egybegyűlését be nem várván, királyi dandárát Nagy Simon mácsói bán vezérlete alatt a pártütő urak ellen a Dunán túlra küldötte. Ez április 7-én Körmend mellett megütközvén, vereséget szenvedett ugyan, ezt a csorbát azonban néhány nappal utóbb fényes győzelemmel köszörülte ki.

A polgárháború szerencsére nem tartott sokáig. Garai Lászlónak ez időben bekövetkezett halálával Frigyes pártja vezérét veszítette el. És a király a hűségére visszatérőknek bünfeledést biztosítván, Garai László özvegye, Ujlaki, a Kanizsaiak és mások is meghódoltak.³³

Frigyes pedig egyáltalán nem tett kísérletet, hogy az ország tényleges birtokába lépjen.

A helyzet illetően alakulására döntő befolyást gyakorolt a római szentszék magatartása.

III. Calixtus pápa, a Hunyadi-ház nemes szellemű pártfogója, az 1458-ik év nyarán meghalt. Utódjává Piccolomini Enea Silvio bibornok választott meg, ugyanaz, ki még három esztendő előtt a császár bizalmas titkára és tanácsosa volt. A pártütő magyar urak és Frigyes arra számítottak, hogy az egyház feje egykori urát a magyar trón megszerzésére célzó törekvéseiben hathatósan támogatni fogja. Csalódtak.

II. Pius az ozmánok ellen az összes keresztény uralkodók közreműködésével támadó hadjárat indítását tűzte ki feladatául, és e végett Mantuába congressust hívott egybe, a melyre személyesen megjelent. A tervezett hadi vállalatban Mátyásnak és a magyar nemzetnek nagy

szerepet jelölt ki, a mit már az üdvözlésére Rómában megjelent magyar követekhez intézett válaszában hangsúlyozott.

„Ámbár – így szólott – a római egyház a keresztény királyokat és fejedelmeket különbség nélkül tisztelni és támogatni köteles, kiváló kedvezésekhez van joga Krisztusban szeretett fiunknak, Mátyás királynak... Az ő nemes és nagy kiterjedésű országa több mint hetven esztendő óta a katolikus hitért a török néppel folytonosan háboruskodik, a keresztény hitnek kelet felé védpajzs gyanánt szolgál.... A király atyja, Hunyadi János a keresztény vér dicsőségeért gyakran vívott csatákat a törökök császárával.... És a mikor vereséget is szenvedett, az ellenségnek mindig sulyos áldozattal kellett a győzedelmet megvásárolnia. Legutoljára Nándor-Fejérvár alatt Mohamed császárt, ki roppant hadseregében elbizakodva, barbár dőlyfében az egész keresztény világot fenyegette, legyőzte, megszalasztotta és annyira megsemmisítette, hogy életveszély között kellett birodalmába futnia. Ez a diadal hosszú időre elzárta a kaput, a melyen át a törökök a keresztény országokba juthatnának. Maga Mátyás is, ki ifjú korban hivatott meg a trónra, atyja példáját követvén, a kereszténység oltalmazásának ügyét buzgón felkarolta. A török hadat, mely a Dráván átkelni merészkedett, megverte és tönkretette. A vitézség ezen nyilatkozatával atyja dicsőségének magaslatára emelkedett. Méltó tehát az apostoli szentszék kegyére, a miben őt szívesen fogjuk részesíteni. A mantuai gyűlést főképen azért hívtuk egybe, hogy a szenvedett sulyos veszteségektől meggyengült Magyarországnak segítséget nyújthassunk; hogy a küzdő magyaroknak biztosítandó támogatás iránt a keresztény fejedelmekkel értekezzünk. Minden erőnkkel azon leszünk, hogy a magyarokat és a többi keresztény népeket a törököktől megszabadítsuk. A belső viszályokat pedig, a mik a magyarok és más népek körében dúlnak, alkalmas eszközök felhasználásával meg fogjuk szüntetni. A népeket, a melyek a közös ellenséggel szembeszállani hivatvák, belső sebeikben elvérezni nem engedhetjük!”³⁴

II. Pius tehát, a mikor értesült, hogy a Frigyes császárhoz csatlakozott pártütő urak részéről Magyarországot a polgárháború veszélye fenyegeti, mely a törökök elleni háboruban való részvételét lehetetlenné tenné: követét felhatalmazta, hogy mindazokat, a kik Mátyást a tróntól megfosztani igyekeznek, egyházi büntetésekkel sújthassa; és utasította, hogy a császár és a magyar király között a béke létesítésére hasson.³⁵

Carvajal (1459) ápril végén Bécsújhelybe ment, hogy a császárt a magyar koronáról való lemondásra készítse. Frigyes ezen alkalommal előadta az okokat, a mik őt a felajánlott magyar korona elfogadására birták. Azt hozta föl, hogy Mátyás megválasztatása, mert Szilágyi erőszakkal vitte ki, törvényesnek nem tekinthető; különben is ősi szokás szerint a magyar trón azt illeti meg, a ki a szent koronát kezei között bírja; végre nem engedheti, hogy Magyarországot más foglalja el, mert ebből a kereszténységre nagy kár háramolnék.

A bibornok ezekre így válaszolt: „A szeretet és tisztelet, a mit felséged iránt táplálok, kötelességemmé teszik, hogy nyíltan szóljak. Mátyás király minden szükséges kellék megtartásával, számtalan urak jelenlétében törvényesen választott meg, a miről a velencei köztársaság ügyviselője, a ki szintén ott volt, tanúságot tehet. A nemzet őt szabad akaratból, nem erőszaknak engedve, emelte trónra. Ezért felségednek, mielőtt azokat az urakat, kik őt az uralkodástól meg akarnák fosztani és ellene különféle panaszokat emelnek, meghallgatná, előbb alaposan meg kellett volna vizsgálnia, vajjon előadásuk hitelt érdemel-e. Felséged azt állítja, hogy az uralkodásra az van feljogosítva, a ki a koronát tényleg bírja; de ha valaki a császári koronát magához ragadná, felséged bizonyára nem engedné, hogy azt császárnak ismerjék el. Végre attól, hogy Magyarországot más valaki ejti hatalmába, felségednek félnie nem kell. Ezeknél fogva kérem felségedet, ne háborgassa a magyar királyt, a kinek elmozdítása a kereszténység javát veszélyeztetné, a miért is ő szentsége szükség esetén még fegyverrel is kénytelen volna őt megoltalmazni.”

De kérelmei, érvei és fenyegetései hatástalanok maradtak. Eredménytelenül kellett távoznia.³⁶ Bécsújhelyből Csehországba ment, hogy Mátyástól legalább azt a veszélyt, a mely Podjebrád részéről fenyegette, háriítsa el.

A cseh király, kibén a politikai lángész kivételes lelkiismeretlenséggel egyesült, attól fogva, hogy a császár és a magyar király mint ellenfelek állottak szemközt, vakmerő tervet karolt fel. Mindkét fél irányában a barátság külszínét fentartván, köztük az egyenetlenség lángját szította, hogy a mikor erejüket felemésztik, mindkettőnek koronája után nyujtsa kezét. Hatalomsovár szelleme Zsigmond császár állása után vágyott; három birodalom fölött uralkodva, a keresztény világ sorsát kívánta intézni.³⁷

Mig Mátyásnak felajánlotta közbenjárását a császárral való kibékítésére és köztük fegyverszünetet hozott létre, ugyanakkor a császárral titkos szövetséget kötött és kötelezettséget vállalt, hogy a fegyverszünet letelte után vele együtt Magyarországra támad.³⁸

Mátyás helyzetét ekkor még válságosabbá tette nagybátyjának a világosvári fogságból kiszabadulása; mert Szilágyi Mihály ekkor a bosszú vágyától vezetve, öcsse ellenségeit a maga körébe csoportosította és fegyvereseket gyűjtött. A polgárháború megújulását csak a pápai követ és a primás közbenjárása akadályozta meg. Ezek (1459 szeptember elején) az ép oly ingatag jellemű, mint szenvedélyes főurat reábirták, hogy a történeteket feledve, királyi öcscsével kiengesztelődjék; majd elkísérték Budára, hol Hunyadi Jánosné, a kalocsai érsek és az országbiró ünnepélyesen fogadták és a királyi palotába vezették. A király azzal az ígérettel elégítette ki őt, hogy a szerb fejedelemséget, mihelyt a törököktől visszahódítaniok sikerül, ráruházza.³⁹

Szilágyi Mihály azonnal Szerbországba nyomult. De alig hogy Szendrő közelébe ért, nagy számú török csapatoktól körülvéttetett, vitéz küzdelem után foglyul esett, és Konstantinápolyban lefejeztetett. Ekként viszontagságteljes életpályája szerencsétlen, de nem dicstelen véget ért.

Ezalatt a Mantuába hirdetett congressus az 1459-ik év őszi hónapjaiban megtartott. II. Pius pápa személyesen ott volt; de az uralkodók csak követek által képviseltették magukat. Mátyás követei azt az ajánlatát jelentették be, hogy a hadjáratban Magyarország tizenhétezer lovassal fog részt venni. De a császári követek azzal a követeléssel állottak elő, hogy a pápa Mátyást magyar királynak ne ismerje el. A német birodalom fejedelmeinek követei a tervezett hadi vállalatban közreműködésük föltétele gyanánt követelték, hogy Mátyás a trónról megfosztassék; mert – szerintök – sem Mátyás a német sereget Magyarországon átvonulni nem engedné, sem a német fejedelmek nem kockáztathatnák azt, hogy Magyarországon ellenség gyanánt fogadtassanak, a hol – mint állították – a Nándor-Fejérvár felszabadítására küldött német kereszties hadakkal még a törököknél is rosszabbul bántak.

A pápa a németek követeléseit nem teljesítette, és a nehézségek elhárítása végett Német- és Magyarországra Bessarion bibornok személyében külön követet küldött, a ki arra volt hivatva, hogy Frigyes császár és Mátyás király között egyezséget, és a német birodalom gyűlésén a török elleni hadjárat ügyében végleges megállapodást hozzon létre.⁴⁰ Bessarion bibornok nem volt szerencsésebb, mint Carvajal. Frigyes vonakodott lemondani Magyarországra táplált igényeiről; és ámbár ő maga képtelen volt támadólag föllépni, az ő ösztönzésére Giskra és a Magyarország felső részeiben megfészelt cseh kapitányok az ország nyugalma folytonosan háborították.

Az 1460-ik év tavaszán Mátyás a csehek megfékezését tűzvén ki feladatául, a felsőmagyarországi megyék és városok követeivel tartott gyűlésben a hadi műveletek költségeinek fedezésére rendkívüli adó megajánlását eszközölte ki⁴¹ s a cseh rablóvárak megvívására egyidőben több sereget küldött. Az egyik Rozgonyi Sebestyén erdélyi vajda és Pálóczi László országbiró vezérlete alatt Pata várát, a Mátra tövében, vette ostrom alá; az őrség vitéz ellenállást fejtett ki és csak a mikor Mátyás személyesen vette át a vezérletet,

bocsátkozott alkudozásba, és nyitotta meg a vár kapuit. Ezt a sikert azután több más borsod- és gömörmegeyi erősség megvívása követte.⁴²

Mátyás ugyanekkor azon volt, hogy a cseh királyt a császártól elszakítsa, és a maga részére vonja. A straszniczi szerződés megkötése óta több mint harmadfél esztendő múlt el, a nélkül, hogy végrehajtására a szerződő felek gondoltak volna. Az 1461-ik év első napjaiban Vitéz János vezetése alatt Olmützbe küldött követek a házassági frigy megkötése iránt egyezségekre léptek, május havában pedig Katalin hercegnő Budára jött és a házasság megkötöttet.

Mátyás a cseh király támogatására vagy legalább semlegességére számíthatván, készülteket tett, hogy a császárt békekötésre és a korona átadására fegyverrel kényszerítse. Erre kedvező alkalmat nyújtott neki Albrecht osztrák herceg, ki császári bátyjával ellenségeskedésben állván, személyesen Budára jött és Mátyással szövetségre lépett. Ennek értelmében 1461 nyarán Ország Mihály nádor vezérlete alatt ötezer emberből álló magyar sereg Ausztriába ütött. Azonban Podjebrád a császár érdekében közbelépett és Albrecht herceget arra kényszerítette, hogy a császárral fegyverszünetet kössön, a melybe a magyar királyt is befoglalta.

Mátyás kezdetben fel volt háborodva amiatt, hogy a háborút, a melynek szerencsés kimenetele bizonyosnak látszott, abba kellett hagynia. De elégtelensége csakhamar más irányt vett. Ugyanis arról értesült, hogy Podjebrád összeköttetésben áll az elégtellen magyar urakkal, kik a koronát az ő fiának, Viktorin hercegnek ajánlották fel. Ezért most, mikor II. Pius követe, Lando Jeromos kretai érsek által, a császárral való kibékülésre újból felszólította, felajánlott közbenjárását örömmel fogadta, és Vitéz János püspököt a császár gráci udvarába küldötte. Itt néhány napi tanácskozás után (1462 április 3-án) a békeszerződés föltételei iránt megállapodás jött létre. E szerint a császár a koronát és Soprony városát kiszolgáltatja, Mátyást fiának fogadja és minden vállalatában, különösen a törökök ellen, hathatósan támogatja; viszont a király a koronáért 80,000 forint váltságdíjat fizet, és megnyugszik abban, hogy a császár (Soprony kivételével) a kezei között levő magyarországi várakat és városokat, ugyszintén a magyar király címét is megtartja.

És ezeknél lényegesebb engedményt is tartalmazott az egyezés: az örökösödési jogot Frigyes részére biztosította. Ez a nevezetes cikkely így hangzik: „Hogy a császári felségnek Mátyás király és országa iránt viseltető atyai szeretete megszilárdittassék és viszonzottassék, úgyszintén azért is, hogy a császári felség az ország érdekei és java gyarapodásának előmozdítására serkentessék, intézkedni és gondoskodni kell arról, hogy a mikor az ország trónja Mátyás király halálával, avagy más módon megüresedik, anélkül, hogy figyermek maradna utána: a császári felség, vagy tőle kijelölendő figyermek, a mennyiben pedig a trónüresedés a császári felség halála után következnek be és ő több figyermeket hagyna hátra, ezek közül az, a kit az ország választ, Magyarország élére teljes hatalommal helyeztessék.”⁴³

Azonban ez a szerződés jogérvényességet csak úgy nyerhetett, ha Mátyás az ország rendeihez hozzájárulását kieszközli.

„Mivel – írja a király a meghívólevélben – a korona ügye és a súlyos bonyodalmak megszüntetése az ország összes rendeihez szabadságát, az egész ország állapotát érinti; nem tartjuk elégségesnek és nem akarjuk, hogy a körünkben levő főpapok, főurak és nemesek tanácsával határozzunk; a közjót érdeklő ügyeket közakarattal illő elintézni.” Az országgyűlésre, mely Budán 1462 május 9-ikén volt megnyilandozó, a köznemességet fejenként hívta meg. De a törvényeket, melyek a meg nem jelenőkre büntetéseket szabtak, erre az esetre felfüggesztvén, a megjelenést mindenkinek szabadságára bizta.⁴⁴

Az országgyűlés tárgyalásai csak május 20-ikán vették kezdetüket. A gráci békeföltételek erőteljes ellenzésre nem találtak. A császári trón öröklési jogának elismerése a négy esztendő előtt diadalra vezetett nemzeti politika föladását képezte ugyan, de ama jog érvényesülésének eshetősége, mikor a trónon huszonkét esztendőös erőteljes király ült, annyira

valószínűtlennek és távol fekvőnek tűnhetett föl, hogy arra nagy súlyt senki sem helyezett; különben is ezen kor politikusai – mint gyakorta láttuk és ismételten látni fogjuk – a szerződések megkötésében szintúgy, mint fölbontásában feltűnő könnyelműséggel szoktak eljárni. Mivel általános volt az az óhajtás, hogy a koronázás Mátyás uralmát véglegesen megszilárdítsa, és a császárral való kibékülés a török háború megindítását lehetővé tegye: a súlyos föltételek elfogadásától az ország rendei nem riadtak vissza.

A békeszerződésnek az ország nevében megkötésére küldöttséget választottak; a váltságdíj lefizetésére rendkívüli adót, minden jobbágytelek után egy forintot, szavaztak meg.⁴⁵

Viszont Mátyás ünnepélyes ígérettel lekötölte magát, hogy jövőben ilyen rendkívüli adó megszavazását az országgyűlésektől kivánni nem fogja. És mivel ígéretében a köznemesség elegendő biztosítékot nem látott, megnyugtatósára beleegyezett abba, hogy érte a legelőkelőbb urak, kilencz főpap és tizenhatsz világi országnagy kezességet vállaljanak. A nagyfontosságú nyilatkozat, amit kiállítottak, így hangzik:

„Mivel mi jelen országgyűlésünkön, az ország szent koronájának kiváltása végett, az összes nemes rendek egyértelmű akaratából, a jelen esetben, ezen egy izben fizetendő egy forint adót szavaztunk meg, és mivel továbbá ezen ország fenséges fejedelme Mátyás Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország stb. királya, a mi legkegyesebb urunk, nekünk és ezen ország összes rendeknek megígérte, hogy ezentúl soha semmiféle adó fizetésére minket és az ország rendeit nem kényszerít, nem szorit, de még fel sem kér, hanem inkább mindazon régi szabadságokban és kegyelmekben, a mikben királyi elődei minket és az országot megtartottak, ő is tényleg megtart: mindezeknél fogva egyértelmű elhatározással, urunkért Mátyás királyért, igaz szavunkra és tiszta keresztény hitünkre fogadjuk és ígérjük, hogy soha semmiféle adó fizetésére minket és az ország rendeit nem kényszerít, nem szorit, hanem az előrebocsátottakat hathatósan megtartja. Mi pedig kijelentjük, hogy soha semmiféle adót nem fizetünk, sem behajtatni nem engedünk.”⁴⁶

Ebből a nyilatkozatból azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a köznemesség a huszonhét egyházi és világi úr fogadásában nagyobb biztosítékot látott, mint a királyi ígéretben. Sőt maguk a királyért kezességet vállaló urak is szükségesnek látták arról az eshetőségről gondoskodni, ha mindezek dacára a király mégis adót vet ki, vagy az országgyűlést adó kivetésére „fölkéri, kényszeríti.” Erre az esetre fentartották maguknak azt a jogot, hogy a királyi rendelet végrehajtását megakadályozhassák.

Jellemző, hogy a királyi előterjesztés alapján, a békeszerződés és adó megajánlás tárgyában hozott végzések, úgyszintén a királytól adott alkotmányjogi biztosító nyilatkozatok a végzeménybe nem foglaltattak. Abba csak az ország rendei kezdeményezésére tárgyalt magánjogi vonatkozású megállapodások vétettek föl.⁴⁷

Az országgyűlésen a Frigyes császárral megállapított békeföltételek alapján a végleges szerződés megkötésére választott országos küldöttség tagjai: a kalocsai érsek és a váradi püspök, Ujlaki Miklós erdélyi vajda, Pálóczi László országbíró és Zápolyai Imre kincstárnok választottak, kik megbízatásukban csak a következő évben jártak el. Sopronban, 1463 július 19-én az előleges szerződést mind a király mind „az ország főpapjai, zászlósurai, előkelői és nemesei nevében” elfogadták és szentesítették.

Eközben, az 1462 tavaszán tartott országgyűlés után, Mátyás a magyar korona veszélyeztetett melléktartományainak megmentésére irányozta figyelmét. 1462 szeptember második felében hadait Erdélybe vezette, hogy innen Oláhországba nyomuljon és Vlád vajdát, kit a törökök a fejedelemségtől megfosztottak, visszahelyezze. De brassai táborában megjelent a törököktől behelyezett új fejedelem Radul vajda, és a magyar korona fenhatóságát elismerni késznek nyilatkozott; a kíséretében levő bojárok és az erdélyi urak pedig előadták, hogy Vlád kegyetlenségeivel vonta alattvalói gyűlöletét magára; ily körülmények között Mátyás méltatlan védenczét elejtette, sőt Budára fogságba küldötte, Radult ellenben a

fejedelmi méltóságban megerősítette. Igazságos eljárásával saját tekintélyének és a korona hatalmának súlyát gyarapította.

A fővárosba visszatérvén, készülteket tett, hogy a következő év tavaszán az ország egy másik melléktartományát a török hódítástól megmentse.

Boszniában Tamás királynak 1461 nyarán bekövetkezett halála után fia István lépett a trónra. Ez a Mátyástól nyert kedvezményekről hálátlanul megfeledkezvén,⁴⁸ a törökökkel kezdett alkudozni. Majd a pápához fordult; és azzal az ígérettel, hogy népével együtt a keleti egyházból a rómaiba lép át, kieszközölte, hogy udvarában pápai legátus jelent meg, a ki őt királylyá koronázta. Mátyás a hozzájárulása nélkül foganatosított koronázás miatt Rómában óvást emelt; de a pápa közbenjárására, István királynak megbocsátott, és őt kegyelmébe fogadta.⁴⁹

Mig akként a magyar korona fenhatósági jogai fölött féltékenyen őrködött, azokkal kapcsolatos kötelességeit is komolyan vette. Arról értesülvén, hogy a török szultán Bosnyákország meghódítását tűzte ki feladatául, ennek megghiusítására nagy sereg létesítését tervezte, s e végett az ország rendeihez fordult.

Az országgyűlést ez alkalommal nem a fővárosban, hanem Tolnán, 1463 márczius második felében tartotta meg. A köznemességet ide fejenként hívta meg, és pedig a magyar korona egész területéről. Jellemző, hogy a végzeményt „Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Szlavónia és az erdélyi részek főpapjai, zászlós urai és nemesei” alkották.

Ez alkalommal a tanácskozásoknak nem királyi előterjesztés adott irányt. Mátyás úgy intézte a dolgot, hogy a kezdeményezés az országgyűlés, névszerint a köznemesség köréből történt. Az ország rendei a végzemény élén azt mondják, hogy „veszedelmes helyzetüket és a folytonos háborgatásokat, a miket részint a törökök betörései, részint más okok következtében szenvednek, fontolóra vették,” s bizonyos végzésekben állapodtak meg, a miket a királynak terjesztenek elő.

És pedig abban állapodtak meg, hogy az országnak a törökök ellen megoltalmazására „egyetemlegesen hadjáratot indítanak.” E célból a vármegyei dandárok kiállítására vonatkozó 1458-ik évi végzéseknél még tovább mentek, magukat még nagyobb áldozatokra szánták el. Mig öt esztendő előtt a birtokosok minden húsz jobbágy telek után egy lovas kiállítására köteleztettek, most határozatott; hogy azok a birtokosok, a kik tiz jobbágyteleknél többet nem birnak, csak személyesen, a többiek pedig minden tiz jobbágytelek után kiállítandó egy-egy lovassal szintén személyesen tartoznak táborba szállani. Ezen kötelezettség az ország minden birtokosára: névszerint a királyra, a királynéra, a király anyjára, a főpapokra és zászlós urakra, városokra és mezővárosokra kivétel nélkül kiterjesztetett, úgy hogy attól a király senkit föl ne mentessen. Minden vár őrizetere a várnagy és még 3-4 nemes maradhatott; de ezek magukért helyettest tartoztak küldeni.

A jobbágytelkek után kiállítandó fegyveresek összegyűjtésével vármegyénként a fő és alispánok bizattak meg, a kik mellé a vármegye közönsége a maga köréből egy nemest mintegy ellenőrül választ. Az ország rendei ugyanakkor a főpapoknak, egyházi testületeknek és a zászlósuraknak bandériumaik kiállítására vonatkozó kötelezettségét épségben tartották; a királyra nézve is kimondották, hogy „a táborozásban jövedelmeihez képest lehetőleg nagy számú bandérium élén részt legyen köteles venni.” A főpapokra és zászlós urakra, kik bandériumaikat ki nem állítják, azt a büntetést szabták, hogy a mulasztásukkal megtakarított költség kétszeresét tartozzanak megfizetni, s ennek fejében a király az ő jószágait foglalhassa le. Sőt ehhez a köznemesség azt a nyilatkozatot csatolta, hogy ha a király, a főpapok és a zászlós urak a törvény értelmében zászlóaljaikat ki nem állítják, „akkor – úgy mond – mi rendek is régi szabadságaink határain túl szolgálatot tenni ne tartozzunk.”

A seregnek gyülekezési helyül Péterváradot, határidőül pünkösöd ünnepét tüzték ki; és megállapították, hogy a sereg három hónapon át köteles szolgálni.

A király ezt a végzeményt márczius 29-én megerősítette.⁵⁰

Pünkösdi ünnep, a melyen a seregnek az alsó Duna tájain egybe kellett gyülekezni, ezen esztendőben május 29-ére esett. A király nem adott alkalmat rá, hogy az ő késedelmezését a köznemesség okul használja föl arra, hogy kötelezettségei alól szabadúljon. Saját dandárának létszámát ötezer gyalogra és kétezer lovasra emelte. Ezzel már május első felében Báltán táborozott. Azonban arról, hogy a vármegyei bandériumok mily módon állították ki, tudomásunk nincs.

A szultán azon czélból, hogy őt Bosnyákország elfoglalásában Mátyás meg ne akadályozza, Magyarországra Alibég vezérlete alatt erős sereget küldött, mely a Szerémség gazdag területén pusztitva vonult végig. A király unokatestvérét Pongrácz András főpohárnokot küldötte ellene, a ki őt megverte és visszaszorította. Ali bég kevéssel utóbb Temes megyébe nyomult; de itt ismét Pongrácz János erdélyi vajdától szenvedett vereséget, és serege maradványával átvonult a Száván. Ekkor maga Mátyás vette őt üldözőbe és végső csapást mért rá; mire Szerbországnak a törököket uraló részét dulta föl és tizenötezer keresztény fogolynak szabadságát szerezte vissza.

Azonban a szultán ezalatt elérte czélját. Seregeivel Bosnyákországot elárasztván, a Kljucs várában elzárkózott István királyt megadásra kényszerítette, lefejeztette, és az egész tartományt összes váraival hatalmába ejtette. Mindazáltal Mátyás azt a könnyebb feladatot, hogy a bosnyák királyljal karöltve Bosnyákország meghódítását megakadályozza, meghiusítva látván, attól a nehezebb vállalkozástól, hogy a tartományt a hódító kezeiből kiragadjja, nem riadt vissza.

Október második felében kezdette meg a hadjáratot. A kalocsai érsek, a váradi és pécsi püspökök, a nádor, Ujlaki Miklós erdélyi vajda, gróf Frangepán István horvát bán, Zápolyai Imre kincstárnok és más főurak kísérték. A Száván átkelvén, a Szanna folyó mentében vezető régi római uton nyomult előre. Ellenállással nem találkozáva jutott el Jajczáig, melyet Bosnyákország kulcsának tekintettek. A várat két oldal felől a magas sziklafalak medrében folyó Verbász és az abba szakadó Pliva megvívhatatlan természetes vízárokkal és a harmadik oldalról a Borek kopár hegysége zárják el, csak keskeny utat hagyván nyitva. És a hatalmas védművekkel megerősített vár erős török őrséggel volt ellátva, melynek élén vitéz parancsnok Haram bég állott.

Mátyás, bár a támadás nehézségeit az őszi évszak még súlyosbította, el volt tökévelve, hogy a vár megvívása előtt nem távozik. Az ostromot maga csüggedetlen kitartással intézte. Élete többször veszélyben forgott. Példájával seregében a bizalmat és lelkesedést ébren tartotta. A küzdelemben részt vett és a magyar urakkal vitézségben vetélkedett Koszacsics László hercegovinai fejedelem, ki szolgálatainak méltó jutalmát látta abban, hogy a magyar zászlósorok sorába emeltetett.⁵¹

A magyarok ágyuitól és ostromgépeitől összerombolt erősség tarthatatlanná válván, Harambég alkudozásba bocsátkozott. Szabad elvonulást kért, a kezei között levő foglyokkal együtt. „Emberekért, nem falakért küzdünk – üzente neki Mátyás; – a legutolsó szolgát sem hagyhatom kezeitek között; foglyaitok megszabadításáért utolsó csepp véretem kész vagyok ontani!”⁵² A várparancsnok végre megelégedett azzal, hogy a maga és a török őrség életét megmenthette. Karácsony ünnepén vonult ki négyszáz fegyveressel. Mátyás kegyelmesen bánt velök, úgy hogy a legtöbbben közülök önkényt szolgálatába léptek.⁵³

A király a visszatérésre még ekkor sem gondolt. A hadi műveleteket folytatta. Több erősséget vívott meg. Még csak a felső Boszna völgye és az alsó Drina vidéke maradt a törökök kezeiben, mikor január közepén, Magyarország felső részeiből a csehek megújuló garázdálkodásai felől érkező tudósítások arra kényszerítették, hogy diadalai színhelyét elhagyja. De azzal az elhatározással távozott, hogy mielőbb visszatér, s ezt a pápának be is jelentette.⁵⁴

Miután a szent korona már a megelőző év nyarán a császártól a magyar országos küldöttségnek átadatott, Mátyás most márczius 25-ikére az ország rendeit Székes-Fejérvárra

hivta egybe, hogy körükben magát és nejét megkoronáztassa.⁵⁵ De alighogy február 13-ikán a fővárosba ünnepélyes bevonulását megtartotta, az öröm napjait kettős gyász zavarta meg. A királynét szerencsétlen szülés következményei az újszülött gyermekkel együtt sirba vitték.⁵⁶

A koronázás ennek dacára nem halasztott el. Márczius 29-én Székes-Fejérvárt, a Szent-István sirja fölött emelkedő fényes szentegyházban, az agg Szécsi Dénes a diadalkoszorus ifjú király fejére tette a szent koronát.

És mikor, az egyházi szertartás végeztével, Mátyás a város falain kívül emelkedő magaslatról Szent-István kardjával négy felé csapást mért, a jelenlevők lelkét hat év eseményeiből meritett megnyugtató érzés tölthet be, hogy a fejedelem kardja az országot csakugyan meg tudja oltalmazni, bárhonnan fenyegetse ellenség támadása!

„De a fejedelmek a gondjaira bizott népet nemcsak fegyverrel erőteljesen védelmezni, hanem egyuttal jogaiban, szabadságaiban és hasznos törvényeiben fentartani kötelesek.” Ezen sorokkal nyitja meg Mátyás a koronázási országgyűlés végzeményét, a melyben az ország rendei kérésére II. Endre, Lajos és Zsigmond királyok privilegiumait, úgyszintén az országgyűlésen alkotott végzéseiket megerősítésével látta el.

Az új végzések élén áll a király azon nyilatkozata, hogy a szent korona elidegenítésének jövőben megakadályozása végett „a főpapok, zászlós urak és nemesek beleegyezésével, a koronának a szokott helyen, alkalmas egyének által való kellő őrizetéről fog intézkedni.”

Nagy jelentőségű az a biztosítás, a mit a király az ország rendeinek arra nézve nyújtott, hogy „senkit közülök a főpapok és zászlós urak tanácsa nélkül hűtlenség büntényében el nem marasztalhat;” továbbá, hogy saját jogigényeit is csak a törvényes formák megtartásával érvényesíti, és egyszerű panaszra, törvényes ítélet nélkül, senkinek jószágát le nem foglalja. Emellett több végzés gondoskodott arról, hogy a király az igazság szolgáltatás rendes folyamát kivételes intézkedésekkel meg ne akaszhassa.

A királyi sóbányákból származó jövedelmek végett a sónak külföldről behozatala tiltatik. A király kötelezi magát, hogy a Zsigmond uralkodása alatt forgalomban levő pénzzel egyenlő értékű új pénzt veret s azt uralkodása egész tartama alatt változatlanul forgalomban hagyja.

Elrendeltetett, hogy az Albert király halála óta épített várakat hat hét lefolyása alatt le kell rombolni, azok kivételével, melyeket az ország alsó részeiben a török ellen oltatul építettek. Az Albert halála óta önkényesen, jogtalanul lefoglalt jószágokat két hónap lefolyása alatt vissza kell adni. A koronázás előtt kiállított adományleveleket pedig ezeknek birtokosai kötelesek egy év lefolyása alatt megerősítés végett bemutatni, különben azok elvesztik érvényüket. Ezzel az ország rendei azt a jogelvet hirdették, hogy a király csak a koronázással nyeri el az uralkodói hatalom teljességét.⁵⁷

Mátyás, a mikor uralmát Magyarországon a koronázás által biztosítva láthatta, ugyanakkor alkalmat talált, hogy a világpolitika nagy mozgalmainak tényezőjévé legyen.

Ezen a téren a vezérlő szerepet a cseh király ragadta magához. A koronázásakor elvállalt kötelezettségeket nem teljesítvén, a szentszékhez feszült viszonyba jutott, mely nyílt harcra volt vezetendő. Ezért Francia-, Lengyel-, Cseh-, Magyarországot és a velencei köztársaságot nagy koalícióban tervezte egyesíteni, a melynek a török ellen indítandó támadó hadjárat képezné nyíltan bevallott földadatát, de titkos célja az volna, hogy a középkori államrendszer két fő tényezőjét, a pápát és a császárt a vezérlő állástól, a mit két évszázadon keresztül elfoglaltak, megfoszssa.⁵⁸ Egy kalandor szellemű ügynök, Marini Antal, ki Podjebrád megbízásából 1461-től kezdve járt-kelt az európai udvaroknál, 1464 márczius havában Budára jött, és Mátyást a francia és cseh királyokkal való szövöttezésre, az egyetemes zsinat összehívásához hozzájárulásra hívta föl; egyúttal egy francia hercegnőt ajánlott neki feleségül.

A király éles szeme az előterjesztés jelentőségét és a háttérben lappangó célokat azonnal fölismerte.

Válaszában megütközését fejezte ki a fölött, hogy a cseh király a szövetség tervéről csak most értesíti, és az ő nevében is tárgyal a francia királylyal. „Magyarország – úgy mond – független állam, melynek saját külön érdekei vannak;” s ezért bár hálásan fogadja a franzia királylyal való szövetkezésre vonatkozó ajánlatot, mégis, mielőtt erre nézve kötelezettséget vállalna, előbb meg kell régi szövetségeseit, a pápát és a császárt kérdeznie. Az egyetemes zsinat összehívásának terve fölött pedig mindjárt rosszalását fejezte ki; mert a zsinat összehívására és az egyház reformjának foganatosítására hivatottnak a pápát, mint Isten földi helytartóját tekinti. Végre a házassági ajánlatról kitérőleg úgy nyilatkozott, özvegysége első heteiben új frigy kötésére gondolni a tisztesség és illendőség tiltja.”⁵⁹

Ez a válasz a cseh királyt meggyőzhette a felől, hogy vele Mátyás olyan actióban, mely a pápa és a császár ellen irányul, közreműködni nem fog. És a magyar királynak ez a magatartása a szövetségi terv megbuktatására jelentékeny befolyást gyakorolt.

Ellenben Mátyás Frigyes császárral a létrejött jó viszonyt ápolni és szorosabbra fűzni igyekezett. Az 1462-ik évi szerződés első pontját, melyben a császár őt fiának fogadja, komolyan vette; azt az üzenetet küldi neki, hogy jövődö hitvese megválasztását reá bizza. Mivel a császárnak leánya nem volt, a vele rokoni és szövetséges viszonyban álló német fejedelmi házakkal indultak meg tárgyalások.⁶⁰

A szentszékkal hasonlóképen szoros összeköttetésben állott. II. Pius pápa, hogy személyes önfeláldozásának példájával a keresztény uralkodókat közönyösségük és tétlenségük álmából fölriaszssa, állására és hanyatló erejére nem tekintve, az olasz államok hajóhadát személyesen készült Konstantinápoly alá vezetni, Mátyással pedig megállapodásra jutott az iránt, hogy ugyanakkor ő a török birodalomba nyomul.⁶¹

A magyar haderő: 14,000 lovas és 8000 gyalog (1464) május elején indulásra készen állott. De hónapok multak el a nélkül, hogy az olasz hajóhad megindulása felől a türelmetlenül várt értesítés megérkezne. Ez alatt a szultán hatalmas sereg élén Bosnyákországba vonult és Jajczát ostrom alá vette. Mátyás ekkor a pápának szemrehányásokat tett. „Az ellenség – úgy mond – immár fölismerte, hogy a keresztények mozgalmaiban több a tüntetés, mint a komolyság... Ha tehát hajóhad vagy sereg létezik, ám mutassa magát, és az eddigi hanyagságot buzgalommal, a késedelmet gyorsasággal pótolja. Én részemről kötelességemet hazám és hitem iránt mindenestre teljesítem.”⁶²

És csakugyan Jajcza fölmentésére sietett. Utközben értesült arról, hogy II. Pius Anconába ment, az ottan egybegyült pápai és velencei hajóhadak vezényletét személyesen átveendő. Egyuttal azt az örvendetes tudósítást is vette, hogy a török sereg a Székely János vránai perjeltől hősiesen védett Jajcza alól elvonult. Ekként lehetővé vált neki eredeti tervéhez visszatérni. A pápának tudomására hozta, hogy a támadó háborút a török ellen megindítja.

De néhány nap mulva gyászhir állította meg. A pápát, mikor Anconában a szemei előtt horgonyzó hajóhadat indulásra már készen látta, sorvasztó lázak augusztus 15-én sirba vitték. A tengeri hadjárat abba maradt; a pápai kincstárban talált pénzösszeg a magyar királynak küldetett meg.

Mátyás, bár most magára volt hagyatva, október elején a Száván átkelt, hogy Bosnyákországnak azt a részét, a mely még a törökök kezében volt, visszafoglalja. A Drina partján erdők sűrű rengetegei között nyomult elő. Mig egy hadosztály Szrebernik várát és a közelében fekvő gazdag ezüst bányákat hatalmába ejtette, Mátyás maga Zvornikot vette ostrom alá, mely a Drina mindkét partján emelkedő hegyektől képzett útszorosban áll, de az őrség erős ellenállása és az élelmi szerekben beállott hiány arra kényszerítették, hogy november második felében az ostrommal felhagyjon és visszatérjen Magyarországra.

Az új pápának, II. Pálnak, ki jelentékeny segélyösszeget küldött neki, bejelentette, hogy a hadjáratot a következő évben folytatja. 1465 szeptember elején seregével Budáról

kiindult ugyan, de ez alkalommal csak a Száva partjáiig jutott. A pápához intézett levelében kijelenté, hogy magára hagyatva, a többi keresztény hatalmak közreműködése nélkül, támadó hadjáratot nem kockáztathat; ha a jövő esztendőben elégséges segítségben részesül, a Hellespontusig fog nyomulni; ellenkező esetben „az ég és föld színe előtt kinyilatkoztatja, hogy a törökök kiűzése Európából másokon, és nem rajta mult.”⁶³

Mátyás lelkén, mely magas eszményi célokért hevült de a személyes becsvágy minden kísértése előtt is megnyílt, az a tény, hogy két hadjáratból eredmény nélkül, úgyszólván kudarczczal tért vissza, mély sebet ejtett. De a szomorú tapasztalatok nem vonultak el hatástalanul fölötte. Fölsimerte azokban a történeti fejlődés törvényeit, melyek a magyar állam életfolyamát irányozzák.

Amióta a hatalmas ozmán faj a görög birodalom romjain uralmát megalapította, az új alakulás egyik következménye volt, hogy a keleti és nyugati császárságok közé beékelt Magyarország – az anyagi és erkölcsi erők dús tőkái daczára, melyekkel rendelkezett, – egymagában, elszigetelten megállani, hivatását betölteni többé képes nem lehetett. Ennek tudata Nagy-Lajost a Lengyelországgal való szoros kapcsolat létesítésére készítette; majd a magyar nemzetet arra indította, hogy IV. Károly császár és cseh király fiát Zsigmondot királyul elfogadja, és a császári korona megszerzésében támogassa; ez a felfogás egyengette a Habsburg Albert és V. László királyoknak, ugyszintén a Jagello Ulászlónak az utat Szent-István trónjára.

Mátyás megválasztásánál a magyar nemzet szakított a történeti hagyományokkal, a melyek pedig a nemzetek szervezetében lappangó életszükségletek kielégítésének titkát őrizik. De még egy évtized sem mult el, és az illúziók ködfátyola szétfoszlott. Mátyás lelkében ekkor az az elhatározás fogamzott meg, hogy a diadalra jutott nemzeti törekvések sikereit az európai helyzet igényeinek kielégítésével biztosítja; azt a veszteséget, amit az ország hatalmi állása szenvedett, mikor a nemzet olyan királyt választott, kit más ország nem ural, pótolni fogja.

Erre a célra volt irányozva a császárral kötött szövetség, a mely azonban meddő maradt, mivel Frigyes sem képes, sem hajlandó nem volt a német birodalom erejét Magyarország javára értékesíteni. És ezért Mátyás csakhamar azt a merész gondolatot karolta föl, hogy ő maga igyekezik a német birodalom trónjára fölemelkedni.

A császári méltóság hajdani fényéből és sulyából sokat vesztett volt. De a humanistáktól föllevenített classicus emlékek Nagy-Károly koronáját újból a régi római imperium varázsával környezték. És erre a koronára, melyet ekkorig a német nemzet kizárólagos örökségének tekintett, most Európa minden részéből hatalomsóvár tekintetek irányultak. Mátyásnak három kortársa: Franciaország, Csehország és Burgund fejedelmei világuralmi ambíciójuknak a császári trónban kerestek talapzatot. Ahhoz, hogy ebben a versenyben egy hunyadmegyei köznemes unokája részt vegyen, és a győzedelem reménységével kecsegtesse magát, az önbizalom kivételes mértéke kívántatott; azonban a nyugati kereszténység megmentőjének fia és missiójának örököse joggal méltónak tekinthette magát arra, hogy a nyugati keresztény világ élére állíttassék.

A conceptió merészségének színvonalán áll a leleményesség az eszközök megválasztásában, s az óvatosság az alkalmas pillanatok bevárásában, a biztosság ezek megragadásában.

Tervei valóítását a férfikor delén álló császár haláláig nem halaszthatta; a császár megbuktatásának megkísérlése – mint Podjebrád célba vette – sikerre kilátást nem nyújtott. Célját a császár életében, a császár segítségével óhajtotta elérni; oly módon, hogy magát a német választó fejedelmektől római királylyá választatja meg, s így a trónörökös igényeivel a társuralkodó jogait nyeri el, a melyeket olyan passzív természetű uralkodó mellett, a milyennek Frigyest ismerte, egész kiterjedésekben érvényesíthetne.

Ezzel eredeti céljához, mely nem volt más, mint Magyarország hatalmi állásának megszilárdítása, hű maradt; csak az útról tért el, melyen ekkorig célja felé a nemzeti politika haladott. Míg ekkorig a nemzet egyik legfőbb föladatát abban látta, hogy a német befolyást Magyarországtól távol tartsa: most Mátyás azon volt, hogy a magyar befolyást Németországban uralomra emelje.

Nézeteivel és hajlamaival nem állott elszigetelve. Visszhangra találtak legbizalmasabb tanácsosainál. Vitéz Jánost, kit 1465 elején, Szécsi Dénes halála után, az ország primási székére emelt, és ennek unokaöccsét, Csezmiczei János pécsi püspököt, ki Janus Pannonius név alatt mint költő nagy hirnek örvendett, classicus műveltségük kiválóan alkalmasakká tette arra, hogy a nemzeti politika feladatait magas európai álláspontról tekintsek, névszerint a magyar és német elem között meggyökerezett bizalmatlanság és ellenszenv jogosultságának kérdését elfogultság nélkül vizsgálják. Hozzájuk két főpap csatlakozott, kiket származásuk utalt arra, hogy lelkesedéssel lépjenek az új irány szolgálatába. Az egyik az osztrák Schönberg György, pozsonyi prépost, kit mint idegent és V. László hű emberét, Mátyás uralkodása első hónapjaiban egyházi javadalmától megfosztott, de abba csakhamar visszahelyezett, és fontos diplomatiái küldetésekre használt. A másik a sziléziai Beckensloer János, ki fiatal korában a váradi és pécsi püspöki udvarokba került, majd a Frigyeshez csatlakozott pártütők táborába ment át, de csakhamar Mátyáshoz tért vissza, kinek figyelmét tehetségével és ügyességével magára vonván, az udvari kancelláriánál nyert alkalmazást, és Vitéz János előléptetése után váradi püspökké lett.

A négy főpap körül a Szentgyörgyi grófok, a Monyorókeréki Elderbachok, a Bánfiak, Kanizsaiak csoportosultak, kik az Ausztriával és Stiriával határos részeken birtak uradalmaikat s az osztrák ház fejedelmeivel régtől fogva szoros kapcsolatban állottak.

Ezekkel szemközt a főpapok és főurak tulnyomó része a régi nemzeti irányhoz ragaszkodott, és a császárral való szövetséget ellenezte. Élükön állottak: Dengelegi Pongrácz János erdélyi vajda, a király unokatestvére és Zápolyai Imre, a király legbizalmasabb embere, kit kegyeivel elhalmozott, Bosnyákország kormányzójává, Horvátország és Szlavónia bánjává, majd szepesi örökös főispánná nevezett ki. Az udvarnál a király anyjában, országszerte a köznemességben birtak hatalmas támaszt.

Az ellentétes két irány legelső mérkőzésére a király házasságának ügye szolgáltatott alkalmat.

A mikor Mátyás néhány hónappal első neje halála után a császárt fölkérte, hogy rokonai köréből ajánljon neki hitvest: az a brandenburgi ház két tagjának, Frigyes választófejedelem és Albrecht örgróf leányaira irányozta figyelmét. Ezzel a tervvel szemben a magyar urak többsége ellenséges állást foglalt el. Mátyás ekkor nem látta célszerűnek, hogy velök szembeszálljon. Tanácsukat követte, a megkezdett tárgyalásokat félbeszakította, és Olaszországban keresett házastársat.⁶⁴

Milanoba fordult, melynek fejedelme, Sforza Ferencz, Hunyadi Jánosnak egykor nagy tisztelője, hatalmas állást foglalt el. Túróczi Benedek királyi főlovászmester 1464 végén, azon ürügy alatt, hogy egy hirneves orvos tanácsát óhajtja kikérni, Milanoba utazott, hol a fejedelem előzékenyen fogadta, és Mátyásnak Ippolita herczegkisasszony kezét felajánlotta. Azonban a velencei köztársaság, mely a magyar királynak Milanoval való szövetkezésében veszélyt látott, a házassági tervet a szentszék magyarországi követének közreműködésével meghiúsította.⁶⁵

Mátyás ekkor visszatért eredeti szándékához. Az 1465-ik év nyarán lépéseket tett, hogy a császár nővérét, Margit, szász választófejedelemné egyik leányát kapja nőül. Ezt a tervet ismét a magyar urak hiúsították meg.⁶⁶

A két ellentétes irány csakhamar egy nagyobb jelentőségű politikai ügy terén mérkőzött meg.

Podjebrád György a római szentszékkal trónraléptétől kezdve feszült viszonyban állott, mivel a husszita felekezet kiirtására segédkezet nyújtani vonakodott, sőt a katolikus egyházat sokféle sérelemmel illette. II. Pál pápa, az elődjétől tanusított kiméletet félretéve, határozottsággal lépett föl ellene. Az 1465-ik év nyarán a maga ítélőszéke elé idézte, és azzal fenyegette, hogy ha magát alá nem veti, trónvesztettnek nyilvánítja. Ugyanakkor Mátyást felszólította, hogy a mennyiben a szükség követeli, a szentszék ítéletének végrehajtására vállalkozzék.

„Én magamat – így hangzott a király válasza – a római szentszéknek és szentségednek egészen felajánlottam volt. Isten és az ő földi helytartójának parancsát, mint üdvöst és szentet, mindig, főképen ha szent hitünk oltalmáról, a hitetlenek megfenyítéséről van szó, bármilyen nehéz legyen is az, félelem nélkül teljesítem. Sem az ellenség hatalma, sem régi szövetség, amitől az apostoli szék fölmenthet, nem tart vissza. Akár csehek, akár törökök ellen van reám szüksége szentségednek engem országgal mindig készen talál!”⁶⁷

Ilyen vállalat tervének a nemzeti párt hivei egész erővel ellenszegültek, mert előre látták, hogy az a királyt a törökök elleni harctól elvonja, és az országra idegen érdekekért súlyos áldozatokat ró. Azonban Mátyás most már velük nyíltan szembeszállott; és azokkal, kik utjába akadályokat gördítettek, kimélet nélkül bánt el. Zápolyai Imrét, egykor atyjának is kedves emberét, méltóságaitól megfosztotta, Pongrácz Jánost az erdélyi vajdaságból a jelentéktelenebb szőrényi bánra helyezte át, Túróczi Benedeket az udvartól eltávolította.

Ellenben azokat, kik terveinek szolgálatában eszközökül kínálkoztak, fölmagasztalta. Erdély vajdaságát Elderbach Berthold, Szentgyörgyi János és Zsigmond grófokra ruházta; Kanizsai Lászlót főlovászmesterré, Bánfi Miklóst pozsonyi főispánná és főpohárnokká nevezte ki; Zápolyai Imre örökségét pedig új emberek között osztotta meg: Disznósi László és Szobi Péter együtt Bosnyákország, Horvátország és Dalmácia bánjaivá lettek.

Ettől fogva zavartalanul szöhetette nagyszabású politikájának szálait. A császárhoz való viszonya mind bensőbb alakulást vett. Ennek a helyzetnek jellemző tünete az az állás, a mit báró Grafeneck Ulrik osztrák főur foglalt el, ki ugyanakkor a császári főkapitány tisztét viseli, és Mátyás szolgálatában is áll; az 1466-ik év őszén tartott német birodalmi gyűlésen a császár és a magyar király biztosa gyanánt működik.

Mátyás ugyanis azon fáradozott, hogy a német fejedelmek lelkéből a magyarok iránt uralkodó elfogultság gyökereit kiirtsa. Ezért, mikor most a törökök ellen közreműködésüket kérte ki, a legmeszszibbre menő engedményeket és biztosítékokat ajánlotta nekik. Megegyezett abban, hogy a 20,000 emberből álló birodalmi segélyhad vezérének a magyar királyi dandár is alá legyen rendelve; sőt attól sem idegenkedett, hogy az alsó Duna mellékén a legfontosabb végvárak, Belgrád, Zalánkemén és Orsova, a hadjárat alatt német őrséggel láttassanak el.⁶⁸

Ezzel egyidőben Mátyás a nagy európai politika eszközeinek megszerzéséről: jelentékeny hadseregnek szervezéséről és a királyi kincstár gyarapításáról gondoskodott.

A korona rendes jövedelmei, melyek V. László uralkodása alatt százhuszezer arany forintra szállottak le, Mátyás uralkodásának ötödik esztendejében sem haladták meg a kétszázezeret. Ez az összeg, ha egészen zsoldosok fizetésére fordítatik is, alig volt elegendő tizezer lovasnak félesztendeig eltartására.⁶⁹ Mikor az országgyűlés az egy forintnyi adót minden jobbágytelek után megszavazta, ebből kétszázezernél jóval nagyobb összeg folyt be. De mint láttuk, Mátyásnak esküvel kellett magát arra kötelezni, hogy ennek az adónak megajánlására az országgyűlést felszólítani soha sem fogja. Ennek következtében folytonosan pénzzavarokkal küzdött.⁷⁰ Gyakran kölcsönökkel segített magán; vagy pedig a zászlós uraknak és a kapitányoknak a csapatok zsoldjával adós maradt. Az ilyen hitel pedig drága volt. A tartozást várak és uradalmak adományozásával vagy elzálogosításával kellett leróni.⁷¹

Különben is Mátyás az uralkodóhoz illő bőkezűséget nagy mértékben birta; és helyzetének rendkívüli körülményei kétszeresen szükségessé tették, hogy igyekezzék hiveit

bírvágyuk kielégítésével lekötöztetni. Nem szoritkozhatott a koronához tartozó vagy arra szálló birtokok adományozására; elődeinek hibás nagylelkűségét, egyes uraknak közterhektől való felmentését folytatnia kellett.

Az állandó közterheknek két faja volt Magyarországon elfogadva; az egyik a közvetlen, a másik a közvetett adózás természetével bírt. A „kamara-nyereség” minden jobbágytelekre húsz dénárt, vagyis ötre egy forintot rótt. A „harminczad” czime alatt az árucikkek után vám volt fizetendő. A kiváltságok, a mikben nemcsak egyesek, hanem egész országrészek és nemzetiségek részesítettek, azt eredményezték, hogy a két forrásból a kincstárba csekély jövedelem folyt be.

E szerint a pénzügyi bajok orvoslására az adó- és vámmentességi kiváltságok megszüntetése hathatós gyógyszernek kínálkozott. S ezt Mátyás az 1467 márczius havában tartott országgyűlésen alkalmazta is.

Előterjesztése azt a leleményes javaslatot tartalmazta, hogy a kamaranyereség és a harminczad eltöröltetvén, a kincstári adó és korona-vám elnevezéssel új közterhek állapíttassanak meg, a melyekre nézve a régi kiváltságok érvényessége megszűnik. A kincstári adó ezentúl is minden jobbágytelek után húsz dénár maradna, de ha egy telken két vagy több jobbágy lakik, ezek együttvéve harmincz, illetőleg negyven dénárt fizetnének; és ezt az adót a földműveléssel foglalkozó összes jobbágyok, a király, az egyházi és világi urak jobbágyai, a jászok, kúnok, oroszok és tatárok, sőt még a jobbágytalan várnemesek és egyházi nemesek is fizetni kötelesek. A korona-vámot pedig az áruk után, a mik az országba behozatnak, vagy innen kivitetnek, a megállapítandó díjszabály szerint, a nemeseket kivéve, ez ország minden lakosa és minden külföldi fizetné úgy azonban, hogy a király ezt a vámot csak saját tisztviselői által szedethetné be, és nem volna feljogosítva eladományozni vagy bérbe adni.

Ez a javaslat, a közteherviselés elvét, a mennyiben a középkori államrend és az uralkodó jogfogalmak keretében lehetséges volt, érvényesítette. Ugyanis az adóteher nemcsak a jobbágyok vállaira, hanem uraikra is nehezedett. A föld értéke és jövedelmezősége a jobbágyok mennyiségétől és minőségétől függött; így tehát az adómentesség hasznát a földesur szintén élvezte, a mennyiben az a szabad költözködés jogát élvező jobbágyokra nagy vonzerőt gyakorolt.

Sikerült a királynak ezeket a javaslatokat az országgyűléssel elfogadtatni és törvény erejére emelni.⁷² Mire a végrehajtást szokott türelmetlenségével és erélyével foganatosította.⁷³ Azonban, mivel az adóreform által a földesurak súlyos sérelmet szenvedtek, nagy nehézségek keletkeztek; a királyi tisztviselők túlbuzgó vagy kiméletlen eljárása ellenszegülést és zavarokat támasztott. A felmerülő panaszok megvizsgálásában és elintézésében Mátyás szigorú igazságosságot tanusított; a mikor azok jogosultsága felől meggyőződött, nem habozott megsemmisíteni tisztviselőinek intézkedéseit.

Igy az erdélyi szászok azon előterjesztésére, hogy a király emberei az ország területén vásárolt és elárusított cikkek után is behajtják a vámot, Mátyás a törvény lelkiismeretes megtartását rendelte el.⁷⁴

Szlavóniában a zágrábi püspökség nemesei azon az alapon, hogy kiváltságleveleik értelmében az országos nemesek minden jogát élvezik, igényt emeltek az adómentességre. A király a tartományi gyűléshez azt a kérdést intézte: vajjon a báni törvényszék a zágrábi egyházi nemesek tanúságtételének az országos nemesekével egyenlő jogerőt tulajdonít-e, és mikor igenlő választ kapott, kinyilatkoztatta, hogy a zágrábi egyházi nemesek a kincstári adó fizetésétől föl vannak mentve.⁷⁵

Ellenben Zala vármegye rendeivel, mert az új adó kivetését és a korona-vám behajtását megghiúsították, haragját súlyosan készült éreztetni; és csak az alatt a föltétel alatt kegyelmezett meg nekik, hogy az ellenszegüléssel okozott kárt megtérítik s a megsértett királyi tisztviselőknél elégtételt szolgáltatnak.⁷⁶

A közterhek viselése tekintetében Erdély lakói a legtöbb kedvezést élvezték volt. Mátyás tehát el volt rá készülve, hogy körükben az új intézkedések kedvezőtlen fogadtatásra találnak. Ezért külön levélben igyekezett őket meggyőzni, hogy „az országgyűlési végzések a közszabadság fentartására, nem csorbitására czéloznak; az ország oltalmának és jólétének biztosítása végett állapították meg, a mire Erdélynek, még nagyobb szüksége van, mint az ország más részének.”⁷⁷

Azonban szép szavak, bölcs figyelmeztetések a sértett érdekek fölindulását elnémitani nem bírják. Erdélyben általános elégtelenség és elkeseredés jelei mutatkoztak. Ezt a magyarországi urak, kik Mátyás politikájával ellentétes állást foglaltak el és ezért – mint láttuk – méltóságaiktól megfosztattak, éleszteni és kizsákmányolni igyekeztek; annál inkább, mert arra, hogy királyuk ellen a nyílt lázadás merényletét készítsék elő, a külföldről is nyertek biztatást.

A cseh király, kit 1466 végén a pápa egyházi kiközösítéssel sújtott és országától megfosztottnak nyilvánított, mivel attól kellett tartania, hogy ellene Mátyás háborút indít, ezt megelőzni, és Mátyást a tróntól megfosztani, vagy legalább a saját országában elfoglalva tártani iparkodott. A lengyel király pedig, ki V. László halála óta a cseh és a magyar koronákra igényt tartott, szívesen ragadott meg minden alkalmat igényei érvényesítésére.⁷⁸

Az 1467-ik évi országgyűlést követő tavaszi hónapokban Mátyás ellen széles kiterjedésű összeesküvés jött létre, a melyben számos főúr és több főpap vett részt.⁷⁹ A nemzeti párt vezéreikhez Zápolyai István és Imre grófokhoz, az új politika legkészségesebb hívei is csatlakoztak, névszerint az a három főúr, kikre Mátyás Erdély igazgatását bízta volt. Az eszközökre, a mikkel őket megnyerték, világosságot vet az a tény, hogy Szentgyörgyi János grófnak „Erdély királyává” megválasztását helyezték kilátásba.⁸⁰

Az összeesküvés fejei abban állapodtak meg, hogy a lázadás zászlaját legelőbb Erdélyben tűzik ki, és a mikor elfojtására Mátyás Erdélyben megjelenik, Magyarország több részében egyszerre ragadnak fegyvert.

Az erdélyi magyar nemesség legelőkelőbb tagjai, a székelyek és szászok küldöttei augusztus 18-án gyűlést tartottak, és a kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvébe a következő nyilatkozatot iktatták be:

„Meggondolván azt az elnyomatást, a mit ők és velük egész Magyarország lakói szenvednek, úgyszintén azt az alkalmatlan és gyalázatos állapotot is, a mit a régi szent királyoktól eredő kiváltságok eltörlése maga után vont: elhatározták, hogy mindenki ellen, bármilyen rendhez, nyelvhez vagy álláshoz tartozzék, országuk szabadságait és kiváltságait fõntartják, megvédelmézik, megóvják, a jó és boldog állapot visszaállítása végett az ellenszegülõkkel szemben erõhatalommal lépnek föl. Ezért Szentgyörgyi Jánost és Zsigmondot, Elderbach Bertholdot, Zápolyai Istvánt és Imrét igazgatóikká, elõljáróikká választják meg, a kiknek engedelmeskedni, adót fizetni készek, és a mikor a királylyal szembe kell szállaniok, táborukba kitelhetõleg nagy számmal fognak gyülekezni.”⁸¹

A táborba szállás szüksége csakhamar beállott. A király az erdélyi mozgalmakról értesülvén, elfojtására, a primás, több főpap és főúr kíséretében, augusztus 19-én megindult Budáról.⁸² Váratlan gyorsasággal jelent meg Erdélyben, és Kolozsvár mellett, a Szentgyörgyi János gróf vezérlete alatt álló felkelõkkel – kiknek számát egykori írók ötvenezerre teszik – megütközött. Rövid harcz után megverte és széjjel üzte õket. János gróf a további ellenállás gondolatáról mindjárt lemondott; a király színe elõtt megjelenvén, ép oly oktalan, mint hûtelen merényletéért bocsánatot kért, s ezt meg is nyerte.⁸³ Mátyás másokat is, kik vezérük példáját követték, kegyelmessége kedvezésében részesített. De egyuttal szükségesnek látta, hogy elrettentõ példát állítson. Többeket jószágaiuktól fosztott meg, számüzött vagy kegyetlen módon kivégeztetett.⁸⁴

Ez alatt, a megállapított terv szerint, a Zápolyaiak a Szepességben és Gömörben, Elderbach pedig Szlavóniában fegyvert ragadtak.⁸⁵ De az erdélyi lázadás gyors

elnyomatásának hírére ezek a mozgalmak is csakhamar lecsillapodtak. A király annyira biztosságban érezte magát, hogy seregeit Erdélyből Moldvába vezette, melynek vajdája, Bogdanovics István, a magyar koronától elpártolt, a lengyel koronának hódolt meg, és a törökökkel is czimborált.⁸⁶ Mátyás szokása szerint nem gondolt az akadályokkal és nehézségekkel; a hadjáratot a legkedvezőtlenebb évszakban, november végén indította meg. Az eltorlaszolt gimesi és ojtózi szorosokon utat tört, Moldvát tüzzel-vassal pusztította és több várost elhamvasztott. Moldvabányán a vajda követi békeajánlatokkal keresték fel. De a tárgyalások alatt, december 15-ikének éjszakáján, tizenhétezer oláh fegyveres észrevétlenül a város alá gyűlt, és míg a lakosok a fából épült házakat több ponton felgyújtották s az ekként okozott zavart fölhasználván, az utcákat elárasztották.

A gyanútlanul pihenő magyar vitézek sebesen felkészülvén, a király köré sorakoztak. A lángok világánál öldöklő viadal fejlődött ki. Mátyás is részt vett benne és nagy veszélyben forgott; a reámért kardcsapásokat Bánfi Miklós fogta föl, a kinek önfeláldozó ragaszkodását királyi adománylevelek magasztalják. De a nyilak zápora, a lándzsák erdeje ellen sem ő, sem a többi vitézek védpajzsul nem szolgálhattak. A király egyik karján lándzsától sebesült meg, vállába nyil fúródott. Nehogy megsebesülésének híre a seregbe leverő hatást gyakoroljon, fájdalomán uralkodott, és a nyilat saját kezével akarta kitépni, de csak nyelét törte le, míg háromfelé ágazó hegye a testben maradt. Az ütközet négy óra hosszan tartott, és mindkét fél kimerülésével végződött. Mátyás a szenvedett súlyos veszteség miatt a hadjárat folytatásáról lemondott. Elhagyta Moldvát, beteg állapotban, hordszéken követve seregét.⁸⁷

A szerencsétlen eseményekben gazdag 1467-ik esztendő utolsó napját Brassóban töltötte; s ott virradt rá az új esztendő, a mely őt a dicsőséges események hosszú sorozatával kárpótolandó volt.

Legelső terveit a bosszuvágy sugalmazta. Új sereggel Moldvába készült. A míg a saját és a nemzet híren ejtett csorbát ki nem köszörülte, nem akart fővárosába visszatérni. Ezért a közelebb eső Váradra hívta egybe az ország zászlós urait, hogy őket bandériumaik kiállítására birja.⁸⁸

Azonban, a mikor (1468) január második felében Váradon megjelent, terveiben, elhatározásában lényeges fordulat következett be.

349.1464 január 27-ikén a pápához intézett levelében. Mátyás külügyi levelei. I. 48.

350. Giskra magatartását megvilágítják Mátyás 1458 márczius 27. és 28-án Podjebrádhhoz irt levelei. Külügyi levelek. I. 2. 3.

351. Milano fejedelmének a császári udvarnál levő követe márczius 11-én jelenti, hogy néhány ur elégületlen Mátyással, de az ország nyolcz tizedrésze vele tart.

352. Mátyás külügyi levelei. I. 2.

353. Mátyás néhány hét mulva mint követét küldi Csehországba.

354. A császári udvarnál levő milanoi követ 1458 márczius 13. május 8. június 23., a magyar udvarnál levő velencei követ május 13-iki jelentései.

355. A meghívó iratokat nem birjuk. Csak egy május 13-án Bártfához intézett királyi rendeletet birunk, a melynek végén Mátyás a várost június 5-ikére az országgyűlésre meghívja. (Kovachich, Vestigia. 297.) Az országgyűlés ismételt elnapolásáról tudósít Velence magyarországi követe ápril 12. 24. és július 8-iki jelentéseiben. Ez utóbbiban említi, hogy az országgyűlésre még senki sem jelent meg. Augusztus 8-án kelt oklevélben már hivatkozás történik az országgyűlés végzéseire.

356. Így értelmezem ezt a végzést, mely nem egészen világos: „Nobiles regni exercitu generali non ulterius quam usque ad confinia et metas regni exercitualmente proficiscantur, ubi si nuncii defuerint (?) solummodo per XIV dierum spatia et non amplius in exercitu tali moram facere teneantur, antiqua consuetudine regni requirente.”

357. A végzésben világosan mondatik: „prout dominus rex praestitit juramentum.”

358. Érdekes egymás mellé állítani ennek a két czikknek a szövegét: „Honores seculares, absque consilio regni, Hungaris et non advenis, dandi rex habeat facultatem.” – „Honores et officia regia dominus rex illis regnicolis Hungaris, quibus maluerit, iuxta consuetudinem regni ex tempore Sigismundi conférat.”

359. A végzésekben háromféle kifejezés használtatik: „Hungaris” – „Incolis regni et corone subditis” – „Hominiibus corone Hungarie suppositis.”

360. Az országgyűlési végzeményt, mely hiányosan van datálva (duodecimo die) kiadta Kovachich, Vestigia. 297.
361. Egy 1458 július 27-én kelt oklevélben Ország Mihály már nádornak czimeztetik. Hogy őt Mátyás nevezte ki és Garai letétezt, egy későbbi oklevél világosan kiemeli: „Honore palatinatus ab eodem Ladislao de Gara per regiam clementiam ablato, et Michaele Orzagh in eundem honorem sublimato.” (Országos levéltár.)
362. A szövetséglevél Gróf Telekinél, id. m. X. 593.
363. Thomasi már 1458 augusztus 1-jén jelentést küld róla Velencezébe.
364. Thomasi augusztus 13. és 23-iki jelentései.
365. Thomasi 1458 szeptember 13-án Velencezébe küldött jelentései.
366. Thomasi 1458 október 1-én és 9-én kelt jelentései.
367. Hogy Szilágyi újból Mátyás ellenségeivel szövetkezett, azt egy későbbi 1462-ik évi nuntiusi jelentés és II. Pius pápa egyik munkája (Commentaria XII. 327.) említi. Bonfin azt írja, hogy az elfogatás okát nem tudni. Teleki föltevése, hogy Szilágyi az erdélyi szászkokon elkövetett kegyetlenségével vonta magára a király haragját, alaptalan; ezeket Szilágyi egy esztendő előtt követte el.
368. Erről az 1462-ik évi nuntiusi jelentés tesz említést.
369. Carvajal bibornok közbenjárásáról az idézett nuntiusi jelentés szól.
370. Az 1458 október 8-án Nándor-Fejérvárt keltezett iratnak az erdélyi szászkokhoz intézett példányát kiadta Katona, id. m. XIV. 161.
371. A pozsonyi káptalantól 1458 november 12-én kiállított okirat egy eredeti példánya Pozsony város levéltárában.
372. A Bártfa városához intézett kétféle meghívólevél Katonánál, XIV. 166. 168.
373. Ezt az országgyűlési végzemény bevezetése említi.
374. A végzemény ki van adva Kovachichnál, Vestigia, 335. és Katonánál, XIV. 175.
375. Ezekről az eseményekről a bosnyák király szól 1459 február 10-én Vitéz Jánoshoz és május 1-én a milanoi fejedelemhez irt leveleiben. Fontes rerum Austr. XX. 171. Diplomaciai emlékek. I. 49.
376. A tárgyalásokról részletes tudósításokat tartalmaznak azok a jelentések, a miket a milanoi fejedelem bécsújhelyi követe 1458 márczius 11., május 5., június 22., július 25., augusztus 14. és november 22-én Milanoba küldött.
377. A pártütő magyar urak 1459 február 17-én kelt nyilatkozatukban maguk hirdetik, hogy a császárt a magyar trón elfogadására kéréseikkel ostromolták. (Kovachich, Vestigia. 348.) A milanoi fejedelem bécsújhelyi követe márczius 2-án írja, hogy a császár Mátyás követeit várja, kik lemondását bejelentik. Később is, a Frigyes és Podjebrád között létrejött szerződésekben, szó van Mátyás lemondásának eshetőségéről.
378. A két eskü szövege 1459 február 10-én kelt okiratba foglaltatott. Kovachich, Vestigia. 352.
379. Az oklevél Kovachichnál, Vestigia. 348.
380. A Budán levő velencei követ 1459 márczius 14-iki jelentése.
381. Gróf Teleki, id. m. X. 616. A gróf Károlyi-család oklevéltára, III. 236.
382. A beszédet – a mely történetíróink figyelmét kikerülte – kiadta Mansi, Pii II. Orationes. (Lucca. 1757.) II. 213.
383. A pápának az 1459. és 1460. években Carvajalhoz intézett nagyszámu levele. Kaprinai, id. m. II. 276–396. Theiner, id. m. II. 318.
384. Carvajal bécsújhelyi működéséről egy 1459 május 23-án kelt levél kimerítő tudósítást tartalmaz. Diplomaciai emlékek, I. 51.
385. Podjebrád György politikájának ez a célja élesen kiemelkedik az újabb történetnyomozás eredményeiből. V. ö. Bachmann, Deutsche Reichsgeschichte im Zeitalter Fridrich III. und Max I. (Lipce, 1884.)
386. Palacky, Geschichte Böhmens, IV/II. 105.
387. Thomasi 1459 szeptember 13-iki jelentése. Pest város jegyzőjének 1460 február 10-én Bártfa városhoz irt levele. Diplomaciai Emlékek, I. 64. És Kaprinai, II. 391.
388. A mantuai congressusra vonatkozó érdekes iratok és feljegyzések gyűjteményét tartalmazza a Magyar Nemz. Múzeum könyvtárának 1560 fol. lat. jelzetű egykorú codexe. A pápának záróbeszédét közli Mansi, id. h. 81.
389. A királyi meghívólevél Kaprinainál, II. 152. Az adó megajánlásáról említést tesz Mátyás király 1460 október 7-én kelt okirata az országos levéltárban.
390. Ezen hadjárat részleteit Mátyás király maga beszéli el Rozgonyi Sebestyén javára kiállított adományleveleiben. Az országos levéltárban.
391. Hogy már ekkor az előleges békeszerződés formásként megkötött, bizonyítja annak a pápa részéről 1463 május 5-ikén történt megerősítése. Theiner, id. m. II. 375.
392. Katona, id. m. XIV. 505.

393. Az országgyűlés tárgyalásai felől csak a velencei követ 1462 május 27. és 29-iki jelentései tartottak fenn némi részleteket. A királytól május 29-ikén kiállított biztosító okiratot közli Kukuljevic, *Jura regni Croatiae*. I. 206.
394. Az 1462 május 31-ikén kiállított okirat ugyanott, 207.
395. A végzemény a *Corpus Juris*ba föl van véve.
396. „Evidenter se erigens contra statum publicum regis et corone.”
397. Mátyás királynak ez ügyben a pápához írt levele és Rómába küldött követe részére adott utasítása: Mátyás külügyi levelei, I. 32. *Epistolae Mathiae Corvini*, I. XXX. sz.
398. Kiadta Kovachich, *Sylloge Decretorum*. I. 178.
399. Említi Velence magyarországi követe 1463 december 13-iki jelentésében.
400. Az 1463 december 6-ikán kelt királyi oklevél Katonánál, id. m. XIV. 657.
401. Bonfin elbeszélése.
402. Ezt maga Mátyás beszéli, a pápához írt levelében.
403. 1464 január 27-én kelt levele, id. h. I. 45. Mátyás külügyi levelei, I. 47.
404. Palacky, IV/II. 302. Jankovics Miklós a koronás női tetemben, melyet 1827-ben Budán felástak, Katalin királynét vélte fölismerni. *Tudományos Gyűjtemény*, 1827. évf. 59.
405. A végzeménynek a *Corpus Juris*ban közzétett szövege csak is V. László király adományleveleiről szól. Kétségtelen azonban, hogy a Mátyás koronázás előtti adományleveleire vonatkozó mondat a másoló hibájából kimaradt. Mátyás ugyanis az ő megerősítő záradékaiban ismételten utal az országgyűlés végzésére: „quod litterae... Ladislai regis... atque nostrae ante coronationem nostram datae” megerősíttessenek. Kovachich, *Supplementum*. 170. 171.
406. Markgraf, *Über Podjebrads Plan eines christlichen Fürstenbundes*. (Sybels *Historische Zeitschrift*. LXXI.) Bachmann, id. m. 91. 142. 216. 485.
407. Mátyás válasza Marini előterjesztésére. *Epistolae Matthiae Corvini*. I. LXII. sz. Bachmann, id. m. 457. 542.
408. A császári udvarnál levő brandenburgi követ 1464 márczius 20-iki jelentése. *Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen*, VII. 26.
409. II. Pius terveiről és készülteiről, új levéltári kutatások alapján, tüzetesen ír Pastor, *Gesch. der Päpste*, II. 217–258.
410. 1464 július havában. Mátyás külügyi levelei, I. 53.
411. 1465 október 2-ikán. Ugyanott, I. 105.
412. Albrecht brandenburgi örgrófnak a császári udvarnál levő követéhez 1454 április 30. és május 12-én írt levelei. *Archiv*, VII. 32. És Milano velencei követének 1465 december 23-án kelt jelentése. *Diplomaciai Emlékek*, I. 381.
413. A milanoi herceg 1465 január 19. és 24-ikén kelt utlevelei. A velencei dogénak 1465 február 17-én magyarországi követéhez intézett jelentése. Milano velencei követének 1465 december 23-iki jelentése.
414. Milano velencei követének 1465 október 12., 19., november 5., 21. és december 23-iki jelentései. A harmadik és negyedik kiadatlan; a többi 1. *Diplomaciai Emlékek*, I. 357, 362, 381.
415. Az 1465 október 2-án kelt levél id. m. I. 45.
416. Mátyás királynak 1467 január 17-én és Grafeneck Ulriknak január 31-én Nürnberg városhoz intézett levelei, ugyancsak a birodalmi gyűlés végzései: Müller, *Reichstags-Theatrum*, II. 227–233.
417. Ezt említi Velence magyarországi követe 1462 május 28-iki jelentésében. *Diplomaciai Emlékek*, I. 143.
418. Ezt említi a pápai legátusnak Magyarország állapotáról 1462-ben írt tudósítása. Kovachich, *Scriptores minores*, II. 5–14.
419. Erre nézve érdekes esetekkel találkozunk Mátyás 1460 október 7., november 17., 1464 április 7-iki adományleveleiben. Országos levéltár.
420. Sajnos, ezen nagyfontosságú országgyűlés lefolyásáról egyetlen adat, a törvénykönyvből egyetlen eredeti példány sem maradt fenn. A törvénykönyvnek csak töredékét birjuk a pozsonyi káptalan egy XV. századbeli codexében. Kiadta (hibásan) Kovachich, *Supplementum*, II. 182.
421. Erről az 1467 márczius 25., április 1. és 17-én kelt királyi rendeletek tanuskodnak. Wagner, *Diplomatarium Sarosiense*. 236. Kovachich, *Vestigia*. 377. Gróf Teleki, XI. 437.
422. Az 1467 május 30-án kelt rendelet gróf Telekinél, XI. 264.
423. Az 1467 június 10. és július 30-iki rendeletek Kovachichnál, *Supplementum*. II. 185.
424. Az 1467 július 28-iki rendelet ugyanott, 193.
425. *Epistolae*, I. LXIV. sz. (Tévesen 1463-ra téve.)
426. Ennek a két uralkodónak a magyarországi elégtelenségekkel való összekötését mind Palacky, IV/II. 445., mind Caro V. I. 289. állítja; a forrásokra azonban nem hivatkoznak. A cseh királynak a

- Szentgyörgyi grófokkal való összeköttetéséről említést tesz maga Mátyás király 1467 augusztus 17-én Kostka Alberthez írt levelében. Teleki, XI. 339.
427. Kétségkívül túlzottak voltak az Olaszországban elterjedt hírek, a melyek szerint az esztergomi érseken és a pécsi püspökön kívül a többi főpap mind elpártolt volna Mátyástól. De hogy az összeesküvésnek részese több főpap is volt, kétségtelenné teszi Mátyásnak 1468 ápril 30-án a pápához írt levele.
428. Turóczi krónikája említi, hogy az erdélyiek „új fejedelmet választottak.” Bonfin a választást részletesen beszéli el. Carbo csak annyit tud, hogy „János gróft Erdély királyának nevezgették.” Mátyás 1471-ben az 1467-iki erdélyi lázadásról szólván, említi, hogy az összeesküvés fejei „királyi czimre vágytak.”
429. A konvent hiteles kiadványának egykoru példánya a bécsi állami levéltárban.
430. Két nappal előbb Podjebrádót fölkerlte, hogy a Szentgyörgyi grófok lázadását ne támogassa s igérte, hogy ő is lelkiismeretesen megtartja a Csehországgal fennálló békességet. Ezt a levelet nem birjuk; utal rá a király Kostka Alberthez intézett, fentebb érintett levelében.
431. Turóczi, Ranzan, Carbo szólnak e győzedelemről. Csak Bonfin adja elő ugy a történeteket, hogy János gróf harc nélkül hódolt meg.
432. A Kolozsmegye javára 1467 október 3-án kiállított megkegyelmező irat Katonánál, XV. 229. Több erdélyi nemes részére kiállított bünbocsátó levél, és az erdélyi nemesektől elvett jószágokról szóló nagyszámu adománylevelek az országos levéltárban. A számüzetések és kivégzések felől szólnak Carbo és Bonfin, ugyszintén egy 1467 december 28-iki florenczi tudósítás, Diplomacziái Emlékek, II. 336. és Verancsics 1540 október 31-iki levelében. Összes munkái, VI. 164.
433. Ezen mozgalmakról szól Mátyás 1467 október 1., 8., december 31., 1468 január 27. és 1474 ápril 10-én kelt okirataiban. Országos levéltár.
434. Ezt Mátyás maga adja elő 1468 tavaszán a lengyel rendekhez írt levelében.
435. A hadjáratról a budai krónika, Turóczi, Bonfin, Ranzan, Carbo, Dlugoss és Cromer munkái eltérő följegyzéseket tartalmaznak. Milano velencei követének 1468 február 21. és márczius 21-iki jelentései a hitelesség nagyobb biztosítékát nyujtják. Diplomacziái Emlékek, II. 75, 96. A király 1469 május 17-iki adománylevele Bánfi Miklós hősi tetteit dicsőíti. Országos levéltár.
436. Mátyás 1468 január 3-iki okirata gróf Telekinél, XI. 300. A lengyelországi rendeknek 1468 márczius 16-án Mátyáshoz írt levele. Monumenta Poloniae. 241.

III. FEJEZET.

A csehországi vállalat.

II. Pius pápa Csehország koronáját Mátyásnak felajánlja. Mátyás politikai kilátásai. Hadi készülétek Podjebrád ellen. Hadat üzen Viktorin hercegnek. A pozsonyi manifestum. A csehek kiűzése Ausztriából. Trebics megszállása. Bevonulás Olmüczbe. Pozsonyi országgyűlés. Az országgyűlés végzései. Mátyás diplomáciai tevékenysége. Tárgyalások a lengyel királyi udvarral. III. Frigyes császár ígéretei. Fegyverszünet Podjebráddal. Merész-Károly burgundi fejedelem tervei. Sternberg Zdenko. A cseh, morva és sziléziai rendek Mátyásnak fölajánlják a cseh koronát. Mátyás föltételei. Cseh királylyá választása. Találkozása Frigyes brandenburgi választó fejedelemmel Boroszlóban. Mátyás évdíjat ad részére. Pobjebrád újabb bonyodalmat támaszt. A morvaországi háboru. Viktorin herceg elfogatása. Mátyás bécsi látogatása a császárnál. A megnyerésére hiú kísérletek. A csehországi vállalat folytatása. Német-lengyel-cseh coalitio Mátyás ellen. II. Mohamed hadi készülétei. Budai országgyűlés. Újabb adó a török ellen viselendő háborúra. A magyar rendek elégtelensége. Ulászló lengyel herceg cseh királylyá választása. Mátyás tiltakozása

Az 1467-ik év nyarán, a trónvesztettnek nyilvánított Podjebrád György koronáját II. Pál pápa, a csehországi katolikus rendek óhajtásával összhangzásban, Kázmér lengyel királynak ajánlotta föl. Három követet küldött hozzá: Rüdeshelmi Rudolf boroszlói püspököt, Ercleus Péter aacheni kanonokot és Gábor veronai származású szent-ferenczrendi szerzetest. Azonban igyekezeteik, hogy a királyt Csehországnak fegyver hatalmával elfoglalására bírják, eredménytelenek maradtak. Kázmér a veszélyes vállalatától visszariadt. A felszólításra kitérő választ adott; elhatározását a jövő évben tartandó lengyel országgyűlés szavazatától tette függővé.

Ez a válasz a szentszék követeit és a csehországi katolikus rendeket nem elégítette ki, mivel a válságos helyzet nem türt haladékot. Abban állapodtak meg, hogy máshol keresnek támogatást. Bizonyára Gábor atya, ki tizenkét esztendő előtt Capistrano János kíséretében Magyarországon működött, és mind a nemzet hadi erejének, mind Mátyás egyéniségének értékét ismerte, volt az, ki társait arra figyelmeztette, hogy Podjebrád György megbuktatására a képességet és készséget legbiztosabban a magyar királyban találhatják föl. A csehországi katolikus rendek 1467 december végén tartott boroszlói gyűlésökből Boskovitz Protáz olmücsi püspököt azzal a kérelemmel küldötték Mátyáshoz, hogy „a cseh korona alatt élő katolikusokat védnöksége alá fogadja, és a szent hit ellenségeinek leküzdésére fegyvert ragadjon.” Hozzájuk csatlakoztak Gábor atya és Ercleus kanonok, kik a pápától buzdító leveleket hoztak magukkal.¹

Váradon jelentek meg a király előtt. A Nándor-Fejérvár felszabadításában egykor közreműködő Gábor atyának vallásos lelkesedése, és az olmücsi püspöknek – két évtized előtt Ferrarában a pécsi püspök iskolatársának – humanista ékesszólása alkalmas lehetett arra, hogy Mátyás szellemét megragadja. És míg ezek az ég jutalmával a történeti név dicsőségével kecsegtették, ugyan akkor más oldalról gyakorlati értékű politikai előnyök kilátásai csábították.

Ugyanis Podjebrád minden bajért, a mi őt érte, a császárt okozván, az 1468-ik év első napjaiban háborut üzent neki, és sereget küldött Ausztriába. Frigyes maga képtelen lévén az ellenállásra, mivel a német birodalomból gyors segítséget nem remélhetett, Mátyás támogatását kérte ki, és azt az ajánlatot tette, hogy a magyar király címét leteszi, a birtokában maradt magyarországi várakat és városokat átadja; sőt kilátást nyújtott arra is, hogy Mátyást a német birodalom fejedelemi által római királylyá választatja meg.²

És míg ennyi tényező összejátszott, hogy a csehországi vállalatra Mátyást hajlandóvá tegye; úgy látszott, mintha az akadályokat, a mik visszariaszthatnák, útjából magasabb hatalom keze háritaná el.

Váradon eléje járult a magyarországi összeesküvés egyik vezére, Zápolyai Imre, hogy kudarcot szenvedett merényleteért kegyelmet eszközöljön ki;³ ide jött a moldvai vajda követe, a ki urának hódolatát mutatva be, a királyt megkérlelni igyekezett;⁴ a végre még török követek is érkeztek, hogy hosszabb fegyverszünet kötésére a szultán készségét jelentsék be.⁵

Igy tehát Mátyás meg volt nyugtatva az iránt, hogy nyugat felé fordulván, az országot sem belső zavarok, sem külső támadások veszélye nem fenyegeti. És ezért a pápa, a császár és a csehországi katolikusok követeit azzal a válaszzal bocsátotta el, hogy a háborút Podjebrád ellen haladék nélkül megindítja. Hogy váratlan és biztos csapást mérhessen rá, elhatározását titokban tartotta, és nagy erélyvel megindított hadi készüléteit úgy intézte, mintha Moldva ellen irányulnának. Ezért Várad vidékén soká időzött, és elhatározását csak márczius közepétáján az Egerben tartott tanácskozási ülésen hozta nyilvánosságra.⁶ A magyar urak közül többen elleneztek a csehországi vállalatot, mivel azt a nemzet érdekeinek szempontjából feleslegesnek, vagy éppen veszélyesnek ítélték; de mások önként ajánlkoztak, hogy abban dandáraikkal részt vesznek. A Szentgyörgyiek és a Zápolyaiak vetélkedtek a ragaszkodás és áldozatkészség nyilatkozataiban a király állandó híveivel, hogy ilyen módon hűtlenségüket elfeledtessék.⁷

Mátyás készüléteit páratlanul álló gyorsasággal fejezte be. Márczius végén már az ország északi határszélén, Nagy-Szombatban állott, készen a háború megindítására. Itt fogadta a csehországi katolikus rendeknek a hatalmas Sternberg Zdenkótól vezetett küldötteit, kik támogatást, hűséget, engedelmisséget ígértek, és a cseh királyi címet ajánlották föl neki; ő azonban ez idő szerint „Csehország és a hozzá csatolt tartományok védnöke” címet vette fel.⁸

Ezzel a lengyel királyt akarta kimélni, a kinek megnyerésére törekedett. Egy magyar-lengyel-osztrák szövetség létesítésének gondolatát karolta föl, és állandóságának biztosítékául kettős házasságot tervezett, a mit a lengyel király leányainak egyikével ő maga, a másikkal a császár kilencz esztendő fia Miksa főherceg kötne meg. Javaslatával az olmücsi püspököt Krakkóba küldötte.⁹ De ezen tárgyalások eredményét be nem várva, az Ausztriában dülő cseh hadak vezérének, Viktorin herczegnek, a háborút megüzente.

„Fenséges atyánknak, a római császárnak – írja a hozzá intézett levélben – háborut üzentetek, ámbár jól tudjátok, hogy vele szerződésünk van, mely minket segélynyújtásra kötelez. És míg elégséges ok nélkül barátainkra támadtok, minket is régtől fogva sokféle kártételekkel és sérelmekkel ingereltek. Ezeket békeszeretetünk mostanig türelemmel viselte el; most azonban a béke biztosítékát, a mit szavaitokban és jellemetekben többé nem találhatunk föl, fegyverünkben kell keresnünk. Értésül adjuk tehát nektek, hogy a római császár osztrák híveit ellenetek, kötelességünkhöz képest, tanácssal és tettel támogatni fogjuk; a töletek és híveitektől nekünk okozott károkért az elégtételt fegyverrel szerezzük meg.... Végül kijelentjük, hogy országaitok katolikus lakóit a ti igazságtalan eljárásokkal szemben oltalmazni fogjuk, a mint ez katolikus uralkodóhoz illik, és az apostoli szentszék különös felszólítására kötelességünké vált. A hadak legfőbb ura, az igaz ügy pártfogója legyen segítségünk!”¹⁰

Majd április 8-án Pozsonyból manifestumot bocsátott ki: „Elszántuk magunkat, – írja abban – hogy magunk vállalkozunk arra, a mit mások maguktól elhárítottak. A teher, a mit magunkra veszünk, súlyos, de a legmagasztosabb égi jutalmat és a legnagyobb földi dicsőséget ígéri. Ezt a háborút csak olyan szentnek tartjuk, mint azt, a mit a törökök ellen régtől fogva viselünk. A Mindenható ügyéért szállunk sikra, és ezért biztosan számítunk az ő támogatására. Nem becsvágy, nem földi előnyök kilátásai vezetnek. Részvétünk az elnyomottak, hódolatunk az apostoli szék, buzgalmunk az igaz hit iránt ösztönöznek. Egyetlen jutalom, a mire számítunk: a béke, mely a háborúk szülötte, és azoknak hálája, kiket jótéteményeinkben részesítünk!”¹¹

Ekkor ötezer magyar fegyveres Ausztriába nyomult, melyet rövid idő alatt főlzabadiottak. A cseh sereg egy részét kiüzték, a másik részt Stockerau mellett körülzárták.

Április 14-én maga Mátyás is, főpapok és urak fényes körében, megindult Pozsonyból. Vele voltak: a két érsek, a pécsi és egri püspökök, a Zápolyaiak és Szentgyörgyiek, Csupor Miklós és Podmaniczki László; az osztrák Grafeneck Ulrik és a cseh Sternberg Zdenko. Az utóbbi fiához intézett levelében a legnagyobb magasztalásokkal szól a tizenhatezer emberből álló seregről. „Ha saját szememmel nem látnám, – úgy mond – nem adnék hitelt mások leírásának.” Azt a biztos reménységét fejezi ki, hogy diadalmasan Prágáig nyomulnak.¹²

Mátyás negyed napra megindulása után Morvaországban Iglau városánál táborozott. És Podjebrád közeledéséről értesülve, seregét Laa város mellett megerősített táborba helyezte el. De egyikük sem látta czélszerűnek nyílt csatában mérkőzni meg. Csak az előhadak között folytak úgyszólván naponkint csatározások. Így tartott ez május elejéig, a mikor Podjebrád Csehországba vonult vissza, és Morvaország védelmét fiára, Viktorin herczegre bízta.

Mátyás ekkor a gazdag Trebics várost szállotta meg, a mely úgyszólván teljesen lángok martaléka lett. Tovább nyomulván, Brünn lakosságától mint szabadító üdvözöltetett, és július 4-én tartotta Morvaország fővárosába, Olmüczbe ünnepélyes bevonulását. Itt a cseh- és morvaországi rendekkel gyűlést tartott és a tartomány igazgatásáról intézkedett. Szeptember elején hadainak fővezérletét Sternberg Zdenkóra bízván, Magyarországra visszatért.¹³

Ezalatt ugyanis szeptember 8-ikára Pozsonyba országgyűlést hirdetett, és a köznemességet megynként követek küldésére hívta föl.¹⁴

Mátyás az ország rendeinek körében megjelenve, személyesen fejtette ki azokat az okokat, a mik őt a csehországi hadjárat megindítására birták. Kifejtette, hogy „a cseh eretnekek kiirtása vagy legalább megfékezése” két szempontból sürgetősen szükséges; először azért, mert azok – úgy mond – „Magyarországot régtől fogva kegyetlenül háborgatják és a mi vérünket szüntelenül szomjuhosszák”; másodsor pedig azért, mert „az ő megfékezésük után az ország többi ellenségeit, bármilyen hatalmasok legyenek, könnyebben le lehet küzdeni.” Azután tüzetesen előadta, hogy kitűzött feladatnak megoldása milyen módon történhetik, és mennyi költséget igényel; és hogy miután az egész nyáron át a hadjárat költségeit saját jövedelmeiből fedezte, a további terhek viselésére nem képes.¹⁵

Előterjesztése az ország rendeit meggyőzte arról, hogy „az eretnekek ellen megindított hadi vállalat folytatása nemcsak a katolikus egyház szempontjából szükséges, hanem saját érdekükben és az országra, nézve is hasznos.” Ennek következtében „önkényt” pénzsegélyt ajánlottak föl: minden jobbágytelekre egy forint adót vetettek ki;¹⁶ de egyúttal kimondták, hogy ilyen rendkívüli adót jövőre többé kivetni nem fognak. Mátyás, bizonyosan az ország rendeinek kérésére, élőszóval és külön okiratban kinyilatkoztatta, „királyi szavára fogadta”, hogy koronázása alkalmával tett ígéretét hűségesen megtartja, „szokatlan adókat behajtani és behajtatni nem fog,... általán az ország főpapjainak, zászlós urainak és nemeseinek szabadsága ellen semmiféle sérelmet elkövetni nem szándékozik.” Ezt az okiratot nyolcz főpap és tizenhárom világi úr aláírásával látván el, a „király úrral és ő érette hitükre ígérték, hogy az ő akaratuk ellen hasonló adót nem vet ki, az ilyen önkényes adómegajánlás gyakorlatát nem honosítja meg; hanem mindenben az ország javát, jogait és szabadságát véve tekintetbe, élőszóval tett és okiratba foglalt ígéretét megtartja.”¹⁷ Az országgyűlési végzeménybe pedig az a királyi ígéret olyan formában iktatott be, hogy „a koronázási országgyűlés végzéseit ő felsége sértetlenül mind maga megtartja, mind pedig másokkal megtartatja, az ország lakosainak jogait sértő rendeleteket, ha netalán ilyeneket kibocsátott volna, visszavonja.

Ezen, sokfélekép körülbástyázott, de általánosságban tartott s azért kétes értékű ígéreteken kívül, az ország rendei még külön törvénycikkelyek egész sorozatában igyekeztek gondoskodni a király önkényes eljárása által eddig szenvedett sérelmek orvoslásáról és megújulásuk meggátolásáról.

Hogy Mátyás a törvényeken és ígéretein milyen tartózkodás nélkül túltette magát, erre nézve érdekes példa gyanánt hozhatjuk föl 1468-ik évi egyik okiratát, a melyben előadja, hogy ámbár az 1467-ik évi budai országgyűlés végzeménye a kincstári adótól bárkinek fölmentését tiltja, ő ennek daczára Paumkircher Andrást annak az adónak fizetésétől fölmenti.¹⁸

És míg egyrésztől némelyek a törvénytől tiltott kedvezésekben részesültek; mások a törvény rendelkezésein túl terheltettek. Ezt az országgyűlésnek azon végzései hirdetik, a melyekben megállapittatik, hogy a jobbágyokat nem bíró nemesek adómentessége saját nemesi telküket illetőleg tiszteletben tartandó; hogy a korona-vám behajtása az 1467-iki törvény értelmében történjék, kötelesek a vámszedők jogtalan követelésektől tartózkodni, a jogtalanul behajtott összegeket megtéríteni; az ország lakosai ingyen munkára csakis a végváratokat fenyegető veszély esetén s akkor is a vármegyék szabályozása szerint szoríthatók.

Egyik végzésbe szükséges volt a király azon ígérését becikkelyezni, hogy egyszerű panaszra nemesi birtok elfoglalását nem rendeli el, és a netán ekkorig törvénytelen rendeletek alapján elfoglalt birtokokat visszaadhatja; hogy nemesek elfogatását csak bírói ítélet alapján és hűtlenség eseteiben rendeli el; hogy jószágain a jobbágyok szabad költözését nem gátolja; hogy táborozás idején azok, kik a király számára lovakat, élelmi szereket és ágyukat szállítanak, mindennemű kártételtől és erőszakoskodástól, a királyi tisztviselők lovak és szekerek elvételétől tartózkodni fognak.

És hogy a törvény iránti tisztelet még a bírák körében is meg volt ingatva, abból a végzésből következtetjük, a mely szükségesnek látja az országos törvényszék kötelességévé tenni, hogy „a személyekre való tekintet és kedvezés nélkül” mindenkinek egyaránt igazságot szolgáltatassanak. A per-halasztó rendeletek kibocsátása körül uralkodó visszaélések megszüntetése érdekében is rendelkezések történtek.

És az ország rendei mindezekon fölül az adó megszavazásaért a királytól azt a vizontszolgálatot eszközölték ki, hogy őket a következő egy esztendőre honvédelmi kötelezettségüktől, vagyis mind a vármegyei bandériumok kiállításától, mind a közfelkeléstől fölmentette, azt az esetet kivéve, ha „az országot a török császár vagy más hatalmas ellenség megtámadná, és a király nem birna saját hadaival ellenállani.”¹⁹

Mátyás e szerint az országgyűléstől az adó megajánlását megaláztatások és áldozatok árán vásárolta meg. Ezt az árt bizonyára azért nem tekintette túlságosnak, mert az adó megajánlása nemcsak a csehországi hadjárat folytatására adta meg az eszközöket, hanem a vállalatnak a nemzet részéről javallását és szentesítését foglalta magában.

Ez a vállalat egész figyelmét lekötötte. Érdekében sokféle szétágazó diplomatai tevékenységet is fejtett ki.

A tárgyalások, a miket a tavasz kezdetén – mint láttuk – a lengyel királyi udvarral indított meg, eredményre nem vezettek; az olmutzi püspök a házassági ajánlatra kitérő választ kapott. Majd viszont az Olmützben megjelent lengyel követeket, kik a béke létrehozására közbenjárásukat fölajánlották, Mátyás utasította el azzal a válaszszal, hogy forduljanak, a pápához és a császárhoz, kiknek megbizásából viseli a háborút.²⁰

A remények, a miket Lengyelországhoz csatolt, meghiusulván, viszonyát a császárhoz és a német birodalom fejedelmeihez mind szorosabbá fejleszteni igyekezett. Október elején Schönberg pozsonyi prépostot a szász és bajor fejedelmekhez, házassági és szövetekezési ajánlatokkal, követségbe küldötte.²¹

A császár a maga részéről mindent megtett, hogy Mátyást ragaszkodásának őszinteségéről meggyőzze. A legkalandosabb eszközökhöz nyult. Nemcsak biztosította, hogy római királylyá megválasztatása érdekében már három választó-fejedelem szavazatát nyerte meg részére, hanem azzal is hitegette, hogy a császári koronát leteszi, egyházi pályára lép és fiát, Miksa főherceget az ő gyámsága alá helyezi.²² Sőt október végén azt az elhatározását közölte vele, hogy közelebb fogadalmát beváltandó, Rómába utazik, és távollétének idejére

tartományai megoltalmazását ő reá bizza, azok jövedelmeit neki engedi. Mátyás ezt az ajánlatot elfogadta. És mindkét fél okiratot állított ki erről a megállapodásról.²³

Mátyás ekkor azon volt, hogy a Podjebrád ellen indított háborút mielőbb befejezze, és azután figyelmét a német birodalom ügyeire irányozhassa. Az 1469-ik év elején Morvaországba tért vissza, és február 13-án tizezer sereg élén Brünnből kiindulván, a hadi munkálatok színhelyét most már Csehországba tette át.

Egy ideig Chrudin város előtt táborozott, majd Willimowig nyomult. Ezt Podjebrád nem nézte tétlenül; seregének ügyes elhelyezésével a magyar tábor közlekedési vonalait teljesen elzárta, úgy hogy ott a kemény téli időben nagy szükség állott be. Mátyás ekkor, a helyett hogy ellenfelével nyílt ütközetben mérkőznék meg, váratlanul békeajánlatokat tett neki. Erre nem annyira stratégiai viszonyok, mint politikai okok készítették.

Meggyőződött arról, hogy őt a császár ígéreteivel és ajánlataival reászedte. Frigyes, ámbár Ausztria egy évi jövedelmét neki tényleg átengedte volt,²⁴ a római utazás és a lemondás tervével komolyan soha sem foglalkozott; Mátyásnak római királylyá megválasztatása érdekében semmit sem tett; sőt ellenkezőleg ugyanakkor a római királyságot a burgundi fejedelemnek ajánlotta föl, és a pápánál lépéseket tett csehországi koronával összekapcsolt választófejedelmi méltóságnak Ausztriára átruházása és a Habsburg ház magyarországi jogigényeinek elismerése érdekében.²⁵

Ilyen körülmények között, a csalódás és kiábrándulás hatása alatt, Mátyás merész fordulatra szánta el magát: a cseh királylyal kivánt a császár ellen szövetkezni. Február 27-ikén Ankrow közelében találkozott vele. Több órán át négy szem között tanácskoztak. Megállapodásaik felől köztudomásra csak azt hozták, hogy fegyverszünetet kötöttek, és állandó béke létesítése végett biztosaik Olmützben fognak tanácskozni.

Tárgyalásaik lényeges eredményeit szoros titok leplébe burkolták. Mátyás ajánlatot tett, hogy Podjebrádnak, ha az ő segítségével a császári trónra emelkedhetik, a tőle elfoglalt egész területet visszaadja, és őt a szentszékkal kibékíti. A cseh király az ajánlatot elfogadta, és egyik bizalmas tanácsosát, Bartensteini Span János lovagot azonnal utnak indította, hogy a francia királynál és a brandenburgi örgrófnál a kellő lépéseket megtegye.²⁶

Ugyanis Franciaországnak módjában állott, a burgundi fejedelem terveit meghiusítani, és ebben az irányban hatni a rajnamelléki választó-fejedelmekre. Az az antagonizmus pedig, a mely Németország északi és déli részeinek fejedelmei között fönnállott, kilátást nyújtott arra, hogy a brandenburgi ház a Wittelsbach-dynastiától fölkarolt burgundi jelöltség ellen állást fog foglalni.

A brandenburgi választó-fejedelemmel Mátyás közvetlenül is érintkezésbe lépett, és vele titkos találkozást tervezett.²⁷

Azonban, mikor öt hét multával (ápril 6-ikán) Olmütz közelében Podjebráddal másodizben összejött, ettől kedvezőtlen tudósításokat kapott. A brandenburgi udvar az előterjesztésekre azt a választ adta, hogy idegen uralkodónak császárrá megválasztatása nem várható.²⁸

A Podjebrád befolyásához csatolt reménységek ekként meghiusulván, Mátyás a tárgyalásokat úgy irányozta, hogy azok eredménytelenül szakadtak meg. És most sem vele, sem a császárral nem gondolván, azon fáradozott, hogy Csehország királyává megválasztatását készítse elő. Ily módon a választó-fejedelmek sorába lépven, végső célja elérésére biztosabban vélt számíthatni.

Sternberg Zdenkó (1469) ápril 12-ikén az Olmützben időző cseh, morva és sziléziai rendeket gyűlésre hívta össze. Előadta, hogy a magyar király iránt nagy hála van eddig is kötelezve, és az ő további pártfogásának biztosítása csak úgy várható, ha őt királyukká választják. Erre a jelenlevők mindnyájan készek voltak. Mátyás azonban, mikor a választás elfogadására felkérte, úgy viselkedett, mintha a rendek ajánlata meglepné s azt elfogadni

haboznék; megfontolási időt kért, és hét nap multával, elhatározását a következő nyilatkozatban közölte:

A rendek jóakarátát – úgy mond – köszöni; de attól tart, hogy mihelyt ő Csehország trónját elfoglalja, a pápa és a császár a háború terhét egészen rá hárítják; ezért a választást csak azon feltétel alatt fogadhatja el, ha a rendek és a pápai követek biztosítják, hogy a német birodalom tizenkétezer lovast, vagy pedig évenként harmadfél-százezer forint hadi segélyt bocsát rendelkezésére.

A pápai követek nem voltak fölhatalmazva ilyen biztosítás megadására. Ennek következtében Mátyás a választás kérdését három hétig függőben tartotta. Végre az ő beleegyezésével, május 3-ikán, az olmützi székesegyházban a választás ünnepélyesen megtörtént, és Mátyás a rendek hódolatát fogadván, az esztergomi érsek és a boroszlói püspök előtt, mint Csehország királya, az esküt letette. Majd Boroszlóba vonult, hol a cseh koronához tartozó sziléziai tartományok rendei mutatták be hódolatukat.

Most, mint Csehország és Szilézia uralkodója, a brandenburgi dynastiával megkezdett tárgyalásokat megújította. De többé nem titkos összejövetelre gondolt; hanem a hatalmas Hohenzollern ház fejét a saját udvarába hívta meg. Frigyes választó-fejedelem készséggel megjelent, sőt örökösét, öccse Albrecht örgróf fiát Jánost is magával hozta Boroszlóba. A megérkezésükre következő napon, június elsején, az egyház úrnapiját ünnepelte. A város, mint krónikásai följegyezték, olyan fényt és pompát, mint ezen a napon, még soha sem látott. A mennyezetet, mely alatt a püspök az oltári szentséggel haladott, hat fejedelem vitte. Utána Mátyás haladt, jobbán a pápai követtel és balján a brandenburgi választó-fejedelemmel.

Egyébiránt Mátyás mindent megtett, hogy fejedelmi vendégeit személyes szeretetreméltóságának és királyi nagylelkűségének varázsával meghódítsa. Mátyás újból értésére adta Frigyesnek, hogy vele örök szövetséget kíván kötni, és leánya kezét ismét megkérte; megjegyezvén, hogy a háború miatt, mely egészen elfoglalja, a menyegzőt csak két esztendő múlva tarthatná meg.

Frigyes kitérő választ adott; szívesen adja neki – úgy mond – leányát, de mivel két esztendő alatt szándéka könnyen változhat, most határozni idő előtti dolog volna; a mi pedig a szövetséget illeti, köteles ilyen nagyfontosságú ügyben testvére tanácsát kikérni.

A halogatás Mátyásnak nem volt inyére. A szövetség haladéktalan megkötését sürgette; de ámbár a választó-fejedelem állhatatos maradt, ennek daczára nemcsak neheztelését nem érezte vele, hanem még nyájasabb és lekötelezőbb módon viselte magát. „Barátsága és jóindulata zálogául” kétezer forintnyi évdíjt ajánlott föl neki, azzal a nyilatkozattal, hogy csak tanácsát kívánja igénybe venni, és távol áll tőle az a gondolat, hogy szolgálatába fogadja vagy segítségére számot tartson, sőt inkább kész maga bármikor, akár húszezer fegyverest küldeni segítségére.

A választó-fejedelem szabadkozott: „Ő nem zsoldos, és évdíjt el nem fogadhat.” De elárulta, hogy lelkében a büszkeség érzete és a birvágy kemény küzdelmet vívnak. Mikor tehát szíves búcsuzás után, értékes ajándékokkal elhalmozva, Boroszlóból eltávozott, Mátyás néhány óra múlva futárt küldött utána, a ki neki a kétezer forintnyi évdíjről kiállított királyi iratot és az évdíj első félévi részletét készpénzben átnyújtotta. Frigyes sem az egyiket, sem a másikat nem utasította vissza; saját magát és öccsét is, kit a történeletről, a legszigorubb titoktartás kikötése mellett tudósított; azzal a német közmondással nyugtatta meg: „ajándék lónak ne nézd a fogát.”²⁹

Alighogy a brandenburgi választófejedelem a boroszlói udvarból távozott, a szász választófejedelem özvegyének, a császár nővérének követe jelent meg, hogy a fiai birtokában levő csehországi hűberekre Mátyástól, mint cseh királytól, a megerősítést kieszközölje, a mely tényben cseh királyságának elismerése benfoglaltatott. Mátyás a fejedelemasszony kívánságát teljesíté, és mint a császár fogadott fia, okiratában a hercegnőt „szeretett nagynénjének”, a hercegeket „bátyáinak” czimezte.³⁰

Mindazáltal ezen diplomatai vívmányok, melyek Mátyást Németország leghatalmasabb három dynastiájával összekötésbe hozták, sem az őszinteség, sem az állandóság biztosítékait nem nyújtották. Másrészről Podjebrád veszélyes ellenségeket támasztott ellene; ugyanis, hogy az olmützi királyválasztásért boszut álljon, a legnagyobb áldozatra szánta el magát. Lemondva saját fiainak örökösödéséről, június havában a lengyel király elsőszülött fiát, Ulászló herceget Csehország rendével, a csehországi trón örökösévé választotta meg, amivel a Jagellók támogatását szerezte meg.

Ugyanakkor a háborút nagy erélyvel újból megindította, és Viktorin herceget tetemes sereg élén Morvaországba küldötte. Mátyás személyesen szállott táborba, és kezdetben a szerencse kiválóan kedvezett neki; július 27-ikén Weszeli városka megszállásánál maga Viktorin is fogságba került. Mátyás a herceget nemes gyöngédséggel fogadta, Trencsént, majd a visegrádi királyi palotát jelölte ki tartózkodási helyül.

Azonban ezen siker daczára fölismerete helyzetének veszélyes voltát. Mindenekfölött szükségesnek látta, hogy a császárnak a cseh-lengyel szövetséghez való csatlakozását megakadályozza. A személyes érintkezés hatásától sokat várván, hizelgő szavakkal jelentette be a császárnak, hogy őt Mihály napján Bécsben meg akarja látogatni. És a morvaországi háború színhelyéről távozván, szeptember elején Pozsonyba jött. A császár azonban, mivel egyik lázadó alattvalójának csapatai Grác városát, a hol időzött, fenyegették, Bécsben nem jelent meg. Mátyás ezt ürügynek tekintvén, felháborodva távozott Pozsonyból.³¹

Ezalatt Morvaországban a háboru nem szünetelt. A cseh hadak fővezérletét Henrik herceg vette át, a ki november első napján Hradis közelében jelentékeny diadalt aratott, sőt Magyarországra nyomult, és a Vág völgyét földulta.³²

Mátyás ekkor a császárral való találkozás tervét újból felkarolta, és megvalósítására a pápa magyarországi követének közbenjárását is kikérte. Hosszas tárgyalások után, 1470 február 11-én ünnepélyes bevonulását tartotta Bécs városába. Másfélezer gazdagon fölszerelt lovas élén jött. Az esztergomi érsek, a pécsi és egi püspökök, nagyszámú magyar és cseh urak kísérték. De mig ekként megjelenésének fényével a császári udvart elhomályosította, azon volt, hogy a tiszteletteljes előzékenység, a fiui gyöngédség és a derült jókedv nyilatkozataival a császár szívét meghódítsa. Frigyes úgy viselte magát, mintha az ő ragaszkodásának nagy értéket tulajdonitana, és baráti érzelmeit viszonzná. A kik őket megfigyelték és látták, hogy mások szeme láttára szüntelenül ölelkeznek és csókolóznak, a gúnymosolyt nehezen küzdhatték le. „Akár csak szerelmes pár volnának!” jegyzi meg egyik szemtanú.

Mátyás őszinte volt azon igyekezetében, hogy a császárt megnyerje. E végből a császár egyetlen leánya, az öt esztendő Kunigunda főhercegnő kezét kérte meg; ámbár ezzel a családalapításra való kilátásokat késő, bizonytalan időre napolta el.

Frigyes ezt az ajánlatot látszólag örömmel fogadta; sőt azon esetre, ha egyetlen fia, Miksa főherceg fiörökös nélkül hal el, Mátyást kész volt biztosítani arról, hogy az osztrák örökös tartományok reászállanak. Egyúttal ajánlkozott, hogy június havában vele a nürnbergi birodalmi gyűlésre megy, a hol őt római királyá választatja, s a csehországi kérdés és a török háború ügyében is teljesíti kívánatait.

Mátyás nem titkolta örömét az elért eredmény fölött. A milanoi követ előtt úgy nyilatkozott, hogy ő immár a császárral „egy test és egy lélek.”

De a megállapodások írásba foglalását, az eljegyzés végrehajtását a császár napról-napra halogatta; Mátyás végre belátta, hogy játékot űznek vele. És most a másik végletbe csapott át. Mikor egy bécsi polgár tudtára adta, hogy élete ellen merénylet terveztetik, hitelt adott szavainak. Márczius 11-ikén a nélkül, hogy a császártól búcsut vett volna, a készen álló hajóra szállott, és Pozsony felé evezett.³³

Ezzel a házassági, örökösödési és szövetkezési tárgyalások megszakadtak.

De ez Mátyást nem tartóztatta föl csehországi vállalatának folytatásában. Ápril végén ismét Morvaországban találjuk; innen a nyár folyamán három hadtesttel Csehországba tört és Kolinig nyomult; a városok és várak vívásától tartózkodván, az országrészt, a melyen átvonult, tüzzel-vassal pusztította, és néhány nap múlva visszatért Morvaországba, a hol szeptember havát töltötte, a nélkül, hogy a harci téren valamely jelentékeny mozzanat merült volna föl.³⁴

Annál fontosabb volt a diplomatiái viszonyok új alakulása. A császár ugyanis július végén Villach városában tartott értekezleten több németországi fejedelemmel megállapodott az iránt, hogy Mátyás hatalmi törekvéseinek meghiusítására és Podjebrád csehországi uralmának föntartására fognak működni.³⁵ A császár ekként a szentszéknek s a magyar királynak tett ígéreteit megszegvén, Podjebrádkhoz hajlott, a lengyel királylyal pedig nyílt szövetségre lépett.³⁶

És míg a német-lengyel-cseh coalitio Mátyást Csehországban fenyegette, keletről is aggasztó hírek érkeztek. A szultán július 12-én hosszú erőfeszítés után hatalmába ejtette Negroponte szigetét. Most általános volt az a nézet, hogy II. Mohamed Olaszország vagy Magyarország ellen fog fordulni. Az újabb csapás hatása alatt a pápa és a velencei köztársaság fölhívták Mátyást, hogy forduljon a törökök ellen, és tetemes pénzsegítséget ajánlottak föl neki.

Mátyás, hogy a csehországi háború folytatására és az ország védelmére szükséges pénzt megszerezze, ismét a magyarországi rendek áldozatkészségéhez kényszerült fordulni.

1470 november elejére Budára országgyűlést hirdetett, a melyen a köznemességet megyénként választott követek képviselték. A tanácskozások szokatlanul hosszúra nyultak. Csak a huszonötödik napon szentesíthette a király az alkotott végzéseket.³⁷

Ezen országgyűlésen erős ellenzék állott a király politikájával szemben. Mert azokhoz, a kik a csehországi hadjáratot kezdettől fogva károsnak ítélték Magyarországra nézve és elleneztek, annál többen csatlakoztak, mennél tovább tartott az, s mennél nagyobb áldozatokat követelt. És most maga Vitéz János primás is élükre állott, a ki három év előtt a vállalat eszméjét legbuzgóbban karolta volt föl. A helyzet ugyanis lényegesen változott azóta. A Csehország meghódítására és a császári korona megszerzésére irányuló törekvések sikerének a császárral való szövetség képezte föltételét. A mikor tehát Frigyes a cseh királyhoz csatlakozott, és ez magának a lengyel király támogatását is biztosította a kitűzött program megvalósítása lehetetlenné vált, sőt a német birodalom, Lengyel- és Csehország szövetsége Mátyást válságos helyzetbe hozta. E szerint Magyarország érdeke most azt követelte, hogy a király a veszélyes vállalatot hagyja abba.

Ez a fölfogás olyan nyomatékosan talált kifejezésre, hogy a király nem látta czélszerűnek azzal nyíltan daczolni. Ezért az országgyűlést rendkívüli adó megszavazására kívánván rábirni, ezt nem a csehországi hadjárat céljaira kérte, – mint 1468 őszén tette volt, – hanem a törökök fenyegető magatartását helyezte előtérbe, és azt hangoztatta, hogy „az országot minden oldalról, különösen a törökök részéről fenyegető veszélyek elhárítására a rendes királyi jövedelmek elégtelenek.”³⁸

Az ország rendei pedig minden jobbágy-telek után az egy forintnyi adót ez alkalommal is megszavazták, ugyan, hanem egyuttal föltételül tűzték ki, hogy az abból befolyó pénzösszeg „nemcsak a csehek és eretnekek, hanem legfőképen a törökök ellen, névszerint az ország alsó részeinek megoltalmazására fordíttassék;” továbbá, hogy az adómentességi kiváltságok megszüntetésével az adó mindenütt, névszerint a király anyjának birtokai után is fizetessék.

A király ezt a két föltételt elfogadta,³⁹ és azokhoz azt a nyilatkozatot csatolta, hogy az adó megajánlása most „önkényt” történvén, az ország rendeinek „akarata ellenére” ilyen rendkívüli adót kivetni soha sem fog; és általán az ország régi szabadságait, különösen pedig az adókivetésnek Zsigmond uralkodása alatt megállapított módozatát tiszteletben tartja.

Ezen felül a rendkívüli adó megszavazásáért háladatosságát bebizonyítandó, a következő esztendőre a negyed-forintnyi rendes adót elengedte: az ország összes lakosait a táborozás kötelezettségeitől, a jobbágyokat pedig a várak megerősítése körül végzendő ingyen munkáktól fölmentette.

Ezen nagy engedmények mellett a királynak még két olyan végzést kellett elfogadnia, a melyek az ő hatalomkörének megszorítására czéloztak. Megállapított, hogy a mikor a jobbágy-telek összeírása és az adó kivetése tárgyában a királyi hivatalnokok és a vármegyei hatóságok között nézeteltérés merül föl, a vitás ügy a vármegye legelső törvényszéki ülésén intéztessék el, addig pedig a királyi hivatalnok köteles eljárását felfüggeszteni; továbbá, hogy a király a vámok fizetésétől csakis azokra a vámokra adhat felmentést, a melyek királyi birtokokon szedettek be.

Végül az 1464-ik évi koronázó országgyűlésen alkotott több végzés megújított, a mi arra utal, hogy azoknak meg nem tartása miatt az ország rendjeinek panaszra volt okuk.

Miként 1468-ban, úgy most is beleegyezett a király abba, hogy az ország rendjeinek megnyugtató végett egyházi és világi urak kezességet vállaljanak azért, hogy tett ígéreteit és a tőle szentesített végzéseket lelkiismeretesen megtartja. De az erre nézve formulázott és az országgyűlési végzeményhez csatolt nyilatkozatban ígérik, hogy a király a végzéseket maga megtartja és mások által megtartatja, névszerint adót az ország rendjeinek akarata ellen ki nem vet; és kötelezik magukat, hogy ha mégis az ország rendjeinek akarata ellen adót vetne ki, azt, „a mennyiben rajtuk áll, meg nem fizetik.”⁴⁰

A miben a király iránti bizalmatlanság, ígéreteinek és esküjének értéktelensége sértő nyíltsággal van kifejezve; a király törvénytelen rendeleteivel szemben az engedelmség megtagadása kötelességgé tétetik.

Jellemző, hogy míg 1468-ban huszonegyen, 1470-ben csak tizenhatan vállalták el a kezességet. És az 1468-ik évi kezesek közül tizen, úgymint az esztergomi érsek, a győri, váci és csanádi püspökök, Csupor Miklós erdélyi vajda, Thuz János szlavóniai bán, Szentgyörgyi Zsigmond, Elderbach Berthold, Bánfi Pál és Csáki Ferencz, az 1470-ik évi kezesek sorából hiányoznak; a kikben, vagy legalább nagy részükben az ellenzék vezérférfiait ismerhetjük fel.

A nehézségek, mikkel Mátyás az adó kieszközlésében találkozott, a súlyos feltételek, miket el kellett fogadnia, és az elégtelenség tünetei a csehországi háború befejezésének vágyát az ő lelkében is felkeltették. A kibontakozást válságos helyzetéből politikájának meglepő fordulatával kísérlette meg. Nem remélhetvén azt, hogy a császárt és a lengyel királyt Podjebrádtól elszakíthatja, azzal a gondolattal foglalkozott, hogy Podjebrádot vonja el tőlük, nagyobb és biztosabb előnyöket nyújtván neki, mint a melyeket amazoktól várhat.

Azt ajánlotta neki, hogy őt Csehország királyának elismeri, Morvaországot és Sziléziát visszaadja, Viktorin herceget váltságdíj nélkül szabadon bocsátja; viszont csak azt kívánta, hogy Podjebrád halála után a cseh koronát ő örökölje.

A cseh király bele ment a tárgyalásokba; de azt csak abból a czélből tette, hogy leplezze valódi szándékait; mert ugyanekkor készülteket tett, hogy cseh és lengyel hadak élén Magyarországra tör.⁴¹ Tervének végrehajtását csak a halál akadályozta meg, mely őt 1471 márczius 22-ikén váratlanul elragadta.

Mátyás ekkor sietve visszatért Morvaországba. Ápril 10-ikén már Brünnben volt. Innen a csehországi uraktól Kutenbergbe hirdetett királyválasztó országgyűlésre biztosokat küldött, kiket a választási föltételek megállapítása tárgyában széleskörű fölhatalmazással látott el. Azonban a husszita rendek, kik a gyűlésen nagy többségben voltak, állhatatosan idegenkedtek tőle, mivel vallásos buzgalmát és felekezetük érdekeit féltették. A katolikus rendek meggyőződven arról, hogy igyekezeteik eredményre nem vezethetnek, a választást be nem várva, eltávoztak; mire a gyűlés május 27-ikén Ulászló lengyel herceget egyhangulag Csehország királyává kiáltotta ki.

Mátyás Iglau városában várta be az országgyűlés kimenetelét. A mint innen biztosai és hivei visszatértek, ünnepélyes fénnyel hozta köztudomásra, hogy igényeit a cseh koronára Podjebrád utódjával szemben is fönntartja. Kérésére, az udvarnál időző pápai követ a két esztendő előtt Olmüczben történt királyválasztást a szentszék nevében újból megerősítette. És így attól lehetett tartani, hogy Mátyás a háborút Csehország birtokáért fokozott erővel fogja tovább folytatni.

De ekkor a királyt hódító vállalataiban megállította a veszedelem, mely trónját Magyarországon fenyegette.

-
- 437.Ezen eseményeket csak két későbbi emlék világosítja meg: a csehországi kath. rendeknek 1468 augusztus 22-iki oklevele és Rüdeshemi Rudolf pápai legatus 1471-ik évi válasza a lengyel követek előterjesztésére. *Scriptores rerum Silesicarum*, IX. 293. *Eschenloer*, II. 237.
- 438.A tárgyalások folyamáról, sajnos, csak későbbi diplomáciai iratok nyújtanak tájékozást. V. ö. Palacky, IV/II. 505. A római királyságra vonatkozó ígéretről Albrecht brandenburgi örgróf alább idézendő, 1469 márczius 23-iki levele tesz említést.
- 439.Ezt a király maga említi 1468 február 10-én kelt okiratában. *Katona*, XV. 254.
- 440.Bonfin elbeszélése, a mit más emlékek is megerősítenek; főképen Mátyásnak a lengyel rendekhez intézett levele.
- 441.Milano velencei követének 1463 márczius 27-iki jelentése *Diplomaciai Emlékek*, II. 79.), mely megczáfolja azt a képtelen mesét, (amit Palacky is fölvev munkájába), hogy Mátyás magyarokat öltöztetett föl török követeknek, és így félrevezette a magyar urakat!
- 442.Bonfin szerint a király a csehországi hadjáratra az Egerben, márcziusban tartott gyűlésen határozta el magát; ellenben a váradi gyűlésről nem szól semmit. Kétségtelen hitelességű emlékekből tudjuk, hogy Mátyás Váradra hívta össze az urakat, ott kegyelmezett meg Zápolyainak, ott fogadta a török követeket. Nem hihető, hogy a deczemberi boroszlói gyűlés és a január elején megtámadott császár követei csak márcziusban kaptak volna választ. Kétségkívül ez a válasz Váradon adatott meg; de titokban, és Egerben hozatott nyilvánosságra. A király márczius 7. és 9-én tartózkodott Egerben, a mint arról ott kiállított oklevelei tanuskodnak. Országos levéltár. Az ellenzéki felszólalásokról a pécsi püspöknek 1468 tavaszán irt egyik levele tesz említést. *Epistolae*, III. XXVII. sz.
- 443.Mindkét család tagjai részt vettek a hadjáratban. A Szentgyörgyiekéről a király magasztaló kifejezésekkel szól 1468 ápril 14-iki oklevelében. Országos levéltár.
- 444.Sternberg 1468 márczius 29., 31., ápril 15. és 16-ikán kelt levelei. *Fontes rerum Austr.* XX. 522–5. Hogy a királyi czimet Mátyásnak felajánlották, a pécsi püspök említi idézett levelében. A cseh rendek nevében 1468 ápril 8-án kiállított oklevél, és Mátyás ugyanazon napon kelt okirata, melyben a védnöki tisztet átveszi, *Scriptores rerum Silesicarum*, IX. 262–3.
- 445.Dlugoss elbeszélése és az olmücsi püspök 1468. ápril 9-én kelt levele. *Fontes*, XX. 523.
- 446.1468 márczius 31. *Epistolae*. III. VIII. sz.
- 447.U. ott, XIV. sz.
- 448.1468 ápril 15. és 16-iki levelei. *Fontes rerum Austr.* XX. 512. 514.
- 449.Palacky, id. h. 523–547.
- 450.Említi a végzemény bevezetésében.
- 451.Mindez a királynak 1468 szeptember 28-iki kelt, alább idézendő okiratában foglaltatik.
- 452.Sem a királyi okiratban, sem az országgyűlési végzeményben az adó összege nincs megemlítve; de bizonyosnak tarthatjuk, hogy miként máskor, a mikor rendkívüli adó vettetett ki, most is egy forint szavaztatott meg.
- 453.Az 1468.szeptember 28-iki okiratot közli Kovachich, *Vestigia*. 378.
- 454.Az 1465 május 28-iki okirat eredetije a Batthyány hercegek körmendi levéltárában.
- 455.Az 1468 szeptember 29-ikén megerősített végzeményt kiadta Kovachich, *Supplementum*, II. 196.
- 456.Caro, id. m. 296. 299.
- 457.Az 1468 október 8-ikán kelt királyi megbízólevél a drezdai állami főlevéltárban.
- 458.Ezt Heimburg Györgynek, Podjebrád bizalmas tanácsosának egyik leveléből tudjuk. Höfler, *Das kaiserliche Buch*. 210.
- 459.Az 1468 november 3 és 13-ikán kelt okleveleket kiadta Kurz, *Geschichte Kaiser Friedrichs IV.* II. 244.
- 460.Ezt későbbi iratokból tudjuk. Chmel, id. m. II. 73.
- 461.Albrecht brandenburgi örgrófnak idézett levele és Dlugoss elbeszélése.
- 462.Span Jánosnak Albrecht brandenburgi örgrófhhoz intézett előterjesztése és ennek 1469 márczius 23-ikán Frigyes brandenburgi választó fejedelemhez irt levele. *Fontes*, XX. 565. és XLII. 485.
- 463.Beckenloer Jeromosnak 1469 márczius 15-ikén a választófejedelemhez intézett levele a porosz királyi ház berlini levéltárában.

464. Albrecht brandenburgi örgrófnak 1469 ápril 3-ikán bátyjához, Frigyes választó fejedelemhez intézett levele. Höfler, id. m. 188.
465. A választófejedelemnek 1469 június 17-én öcséséhez irt kimerítő levele, és ahhoz csatolva Mátyásnak június 8-án kelt utalványozó irata Höflernél, id. m. 191. 194.
466. Az 1469 június 25-iki okirat a drezdai levéltárban.
467. Miláno követének 1470 január 21-én kelt jelentése.
468. Palacky, id. h. 611.
469. A bécsi találkozásról és előzményeiről bő részleteket tartalmaznak Milano bécsi követének 1470 január 21. és márczius 16-iki jelentései, Grafeneck Ulriknak márczius 16-ikán a szász herceghez irt levele, a velencei dogénak márczius 9-ikén bécsi követéhez intézett jegyzéke. A merénylet tervéről Bonfin szól. A pápai követ 1471 június 3-ikán említi, hogy a királyt hirtelen távozásra „malorum hominum” cselszövényei birták rá.
470. Palacky, id. h. 630–643.
471. Palacky, id. h. 645. Caro, id. h. 227.
472. Caro, id. h. 330.
473. Ezt a végzemény bevezetéséből tudjuk. Meghívó levelet nem birunk. Azt sem tudjuk megállapítani, mikorra hivatott össze és mikor tartatott meg az országgyűlés. A végzemény az országgyűlési tárgyalások „huszonötödik napján” van keltezve.
474. A végzemény szavai.
475. A végzeményben világosan ki van mondva, hogy az országgyűlés föltételeket csatolt az adó megszavazásához. („Cum conditione... acceptavimus.”)
476. A végzemény nincs fölvéve a Corpus Jurisba. Kiadta azt Kovachich, Vestigia. 383.
477. Palacky, id. h. 655. Caro, id. h. 333. Fontes rerum Austr. XLII. 511.

IV. FEJEZET.

Összeesküvés. Kázmér lengyel herceg trónkövetelése.

Mátyás külügyi politikája. Uralkodásának jellemzése. Elégületlenség. Vitéz János és Csezmiczei János kegyvesztése. Beckensloer János. A Vitéz által szőtt összeesküvés. Mátyás magatartása. A budai országgyűlés határozatai. Kázmér lengyel herceg manifestuma és emlékirata. A magyar rendek ragaszkodása Mátyáshoz. Kázmér betörése Magyarországra. Egyezség Vitéz Jánossal. Kázmér visszavonulása. Vitéz esztergomi érsek elfogatása. A pécsi püspök menekülése. Mátyás levele a szász hercegekhez. Vitéz szabadon bocsátatása. Halála. Fegyverszünet a lengyel királlyal. A budai országgyűlés végzése

Míg Mátyás király csehországi hadjárataival, a nemzeti hagyományoktól eltérő külső politikájával magyarországi hivei közül sokakat elidegenített magától: belső politikájának irányával szintén mindinkább terjedő elégületlenséget támasztott.

Egyaránt birta a lángeszű uralkodóknak fényes tulajdonságait s végzetes hibáit. Szellemi felsőségének tudata, a szemei előtt lebegő nagy célok varázsa azt a meggyőződést érlelték meg benne, hogy eszményei valósítására alkalmas eszközök megválasztásában semmi sem korlátozhatja. Azt hitte, hogy a nemzet, majd mikor a tőle kitűzött célokhoz eljutott, nem fog azzal gondolni, hogy jogai és szabadságai romjain keresztül vezették el oda. Korának általános szelleme sem kedvezett az alkotmányos intézményeknek; inkább erős monarchiák szervezésére készítette a népeket.

Igy történt, hogy a magyar nemesség ősrégi jogai között alig volt egy is, a mely sértetlenül maradt. Mátyás adókat vetett ki, a melyeket az országgyűlés meg nem szavazott; nemeseket törvényes eljárás mellőzésével elfogatott, száműzött, jószágaitól megfosztott; bírói ítéletek végrehajtását meggátolta; törvénybe ütköző rendeleteket állított ki, idegeneket és nem nemeseket főispánokká, várkapitányokká nevezett ki; a katonaság kihágásaival szemben elnéző volt és tűrte, hogy az a nemesek és papok házába szálljon, templomokba és kolostorokba betörjön. Az adószedők, harminczadosok és sótisztek erőszakoskodásait büntetlenül hagyta.¹

Az elégületlenség ezen általános forrásaihoz járultak a személyes sérelmek, a melyekkel a király épen azokat idegenítette el magától, a kik legközelebb állottak hozzá: Szilágyi Mihály és Zápolyai Imre után Vitéz Jánost és Csezmiczei Jánost. Ez a két főpap, kétségkívül a külső politika irányára nézve felmerült ellentét következtében, az 1470-ik év tavaszán elvesztette Mátyás kegyeit.

Külföldön forgalomba hozott hírek szerint, – a melyeknek alaposságához azonban kétség fér – a primás és uralkodója között heves jelenetek merültek föl, és egy alkalommal az országos tanács ülésében, mikor Vitéz az urak nevében kijelentette, hogy „idegen országért pénzüket költeni, vérüket ontani nem hajlandók”, Mátyás az indulattól elragadtatva, az ország első főpapját, ki egyúttal atyai barátja volt, arcul ütötte.² Abból az egyezségből, a mit később Mátyás és Vitéz kibékülésük alkalmával kötöttek, csak annyit tudunk meg, hogy köztük viszályok támadtak, s hogy azoknak tartama alatt a király az esztergomi érsek rokonait és hiveit is üldözte, ellenük pereket indított, és a királyi törvényszéken elmarasztaló ítéleteket hozatott.

Az is bizonyos, hogy Mátyás a pécsi püspököt és Thuz Jánost a szlavóniai bánágtól megfosztotta s az utóbbit fogságba vetette.

Ellenben a sziléziai Beckensloer Jánost a király teljes mértékben megajándékozta bizalmával és kegyelmekkel halmozta el. Mátyás a váradi püspökségről a gazdag egri székre helyezte át, Váradon pedig utódjává egyik fiatal rokonát nevezte ki, a szintén idegen

származású Stolcz Miklóst, a ki még tanulmányait sem végezte el, és befejezésük végett mint váradi püspök, nevelő kíséretében (1471) a bolognai egyetemet kereste föl.³ És a királyi kancellár tisztére egy egészen ismeretlen új embert, Gábor budai plébánost emelte, ki azután később a kalocsai érsekséget nyerte el.⁴

A mellözött és megsértett két főpap, kiknek személyes sérelmekből fakadó elkeseredését a közállapotokkal való elégtelenség élesztette, Szilágyi Mihály és Zápolyai Imre útjára sodortatott. Maguk köré csoportosították mindazokat, kik hasonló érzéseket tápláltak, és Mátyás külső ellenségeihez fordultak.

Az 1471-ik év kora tavaszán, a legszorosabb titok leple alatt, tárgyalásokba bocsátkoztak a lengyel királyllyal, és másodszülött fiának, a tizenhárom éves Kázmér herczegnek ajánlották föl a trónt.⁵ Ugyanekkor a Kuttenbergbe királyválasztásra egybegyült csehországi rendekkel is összeköttetésbe léptek, arra intvén őket, hogy Mátyást, a kitől maguk is készülnek elpártolni, királyuknak meg ne válaszsák.⁶

Mátyás mindezekről sejtelemmel sem birt, mikor 1471 május második felében, Iglau morvaországi városban tartózkodása alatt azt a tudósítást kapta, hogy „a török császár nagyobb haderővel, mint valaha Magyarország végvárainak megvívására indult és előre küldött vezére Nándor-Fejérvártól egy napi távolságban táboroz.” Azonnal közfelkelést rendelt és ígerte, hogy mielőbb visszatér az országba; addig is az ország védelmére czélzó intézkedésekkel, mintegy a helytartói teendőkkel, több főurat megbizván, élükre Vitéz János primást helyezte.⁷

Csak egy hónap mulva értesült az összeesküvésről, mely trónját fenyegette.⁸ Ekkor a válságos helyzetben mesteri önuralom és eszélyesség bizonyítékait adta. Nehogy erőszakos föllépéssel a lappangó mozgalom kitörését siettesse és állhatatos hivei körében csüggedést támaszson, úgy viselte magát, mintha nem volna tudomása a magyarországi összeesküvés és a lengyel udvar tervei felől.

Az olműzi püspököt Lengyelországba küldte, azzal az ajánlattal, hogy kész akár a csehországi korona fölött a döntést a pápára bizni, akár Ulászlót fiává fogadni és magával egyidőben cseh királyllyá megkoronáztatni; egyszersmind újból megkérte a lengyel király leányának kezét, és ígerte, hogy, a mennyiben frigyükből fiörökös nem származnék, a trónöröklést Magyarországon is Kázmér király fiainak biztosítja.⁹

Mátyás július második felében Budára érkezett. Itt sem árulta el, hogy a veszélyről, a mi fenyegeti, tudomása van. Mikor Boroszló város tanácsától azt az értesítést vette, hogy a lengyel király nagy sereget gyűjt, melylyel fiát Magyarországba készűl küldeni, azt a választ adta, hogy „sörházakból kikerülő kósza hírekkel ne alkalmatlankodjanak”.¹⁰ A felsőmagyarországi városokat felhívta ugyan, hogy a lengyel betörés eshetőségére készen álljanak, de a tervezett betörést úgy tüntette fel, mintha az Ulászló cseh királlyságának érdekében történék.¹¹

Időközben a főpapokat és urakat, kiket udvarához meghívott, s közöttük azokat is, a kikeről tudta, hogy az összeesküvés részesei, előzékeny nyájassággal, kitüntetésekkel és adományokkal igyekezett lekötelezni. Így például Geréb Péternek visszaadta Fogaras várát, a mit tőle – mint az oklevélben mondja – „bizonyos okok miatt” elvett.¹² Ujlaki Miklós ingadozó hűségét azzal szilárdította meg, hogy régi vágyát teljesítvén, Bosnyákország királyává nevezte ki, s megengedte, hogy magát Jajczában megkoronáztathassa.¹³

Ugyanakkor szeptember elejére országgyűlést hirdetett, s arra a köznemességet fejenként hívta meg.

Az ország rendei köréből a király önkényes kormányzata, a királyi tisztviselők erőszakos tettei, az igazságszolgáltatás hiányai, a katonaság kihágásai, a megelőző országgyűléseken alkotott törvények meg nem tartása miatt elkeseredett panaszok emelkedtek. Mátyás mindazáltal mindenkit meghódított és lefegyverezett egyéniségének varázsával. Igéretei és az alkotandó törvények végrehajtása iránt bizalmat tudott kelteni.

A nemzet kimeríthetetlen türelemmel gyengéd kíméletet párosított. A sérelmek orvoslására célzó végzések alkotásának szükségességét az országgyűlés azzal okadatoalta, hogy a korábbi törvényekben „bizonyos szabadságok és kiváltságok talán elég világosan vannak kifejezve”. Daczára ennek a most alkotott végzések is feltűnő módon szenvednek a világosság és szabatoság hiányában.

Élükön az a cikkely áll, a mely megállapítja, hogy a király minden esztendőben, Krisztus mennybemenetele ünnepének táján országgyűlést hirdessen. De ezt a végzést egy közbetoldott mondat („a mennyiben a főpapok és zászlósúrok tanácsára szükségesnek fogja látni”) megfosztotta értékétől.

Ezután következnek a köz- és magánszabadság biztosítására hivatott végzések.

A király, az ország birái, a főpapok és zászlósúrok törvényes eljárás nélkül nemes embereket le nem tartóztathatnak, azt az egy esetet kivéve, ha urak szolgálatában álló nemesek a kitűzött határidő előtt akarnának a szolgálatból távozni.

A király egyszerű panaszra senkit jószágaitól meg nem foszthat; a jószágok lefoglalásában az ország szokásai szerint, törvényes uton köteles eljárni. Azok, a kik tőle olyan jószágokra nyernek adományt, a melyek még régi birtokosaik kezén vannak, ezeket a birói ítéletig el nem foglalhatják. A jogtalanul elfoglalt jószágokat a tényleges birtokos tartozik visszaadni a korábbi birtokosnak.

A király az országos törvényszék ítéletét meg nem semmisítheti; ha valakinek meg akar kegyelmezni, az ügyet a legközelebbi nyolczados törvényszéken vizsgálta meg, a mely a korábbi ítéletet vagy megsemmisíti, vagy megerősíti; a mennyiben pedig ekkoráig eltérő módon járt el, intézkedéseit vonja vissza. A törvény és régi szokás ellenére kibocsátott királyi rendeletek érvényteleneknek tartandók, és azokat az ország birái büntetlenül mellőzhetik.

Királyi tisztviselők az urak jószágain és a vásárokon az illő ár lefizetése nélkül semmit sem követelhetnek. A királyi hadak az élelmiszereket illő áron kötelesek vásárolni; a tőlük netalán okozott károkért a király kárpótlással tartozik. Azok, a kik táborozás idején, vagy egyéb alkalmakkor nemesek és egyházi férfiak házában az ő akaratuk ellenére megszállanak, károkat okoznak, templomokba és temetőkbe törnek, a legelső nyolczados törvényszék elé idéztessenek meg.

A király a rendes kincstári adón kívül más adót a rendek akarata ellenére és beleegyezésük nélkül semmiféle ok miatt sem vethet ki. Egyházi személyek ezentúl nem kötelezhetők adófizetésre, ellenben honvédelmi kötelezettségük teljesítésére szorítandók. Főispáni hivatalt csak nemes ember viselhet. Várkapitányokká, az idegenek kizárásával, csak érdemes és alkalmas magyarok nevezhetők ki.

A honvédelmi köteleességekre, és pedig mind a bandériumok kiállítására, mind a nemesi közfelkelésre nézve a Zsigmond király idejében megállapított gyakorlat fenntartása határozott.

Az országgyűlés ezen végzésekben a régi törvények alapján állott. Ellenben egyházi vonatkozású megállapodásaival rendelkezési jogát új téren érvényesítette. Mivel a hiteles helyi teendőket végző káptalanok és konventek magán kegyurai befolyásukkal a rendek hátrányára gyakran visszaéltek, fölhevta a királyt, hogy azoktól a kegyuraságot vegye el, és tartsa meg a korona részére.

Továbbá „az országnak Szent-István korától fogva sértetlenül megőrzött szabadságát”, a melynél fogva pereket a római szentszék elé csak felebbezés után szabad vinni, biztosítani kívánván, azokra, kik azt megsértik, súlyos büntetéseket szabott: és pedig a javadalmásokra javadalomvesztést, másokra fejvesztést. Javadalomvesztéssel fenyegette a káptalanok és konventek tagjait is, kik a Zsigmond király idejében megállapított díjknál többet követelnek.

A tizedek behajtását szabályozó régi törvények pedig megtoldattak azzal az intézkedéssel, hogy minden vármegye a püspöki tisztviselő mellé egy nemes embert és egy plébánost rendelhet ellenőrök gyanánt.

Az országgyűlés ezen alkalommal föl hagyott az 1468-ban és 1470-ben tett, de hasztalannak bizonyult kísérlettel, a mely szerint egyházi és világi urak a királyért kezességet vállaltak; e helyett egy másnemű biztosítékról gondoskodott. Ez a király részéről a végzésekhez csatolt nyilatkozatban állott, a melyben most már nem szoritkozhatott arra, hogy a végzések megtartását igéri, hanem arról az előrelátható esetről is rendelkezik, ha a végzéseket meg nem tartja, „A mennyiben – úgymond – tölünk bárki a maga javára a jelen végzemény czikkelyeibe ütköző rendeletet eszközöl ki, annak senki se engedelmeskedjék. A főispánok, alispánok és szolgabírák pedig, a kik a mi rendeleteink alapján a jelen végzemény czikkelyeibe ütköző cselekedeteket visznek véghez, a királyi törvényszék elé megidézttetvén, a hatalmaskodás büntetésében marasztaltassanak el.”¹⁴

Ez a végzemény a király méltóságának és személyének jelentékeny megalázását foglalja magában.

De Mátyás annak árán trónját mentette meg. Az őt fenyegető veszély elhárítására a nemzet nemcsak a védelem anyagi eszközeit adta meg, adót szavazván meg,¹⁵ hanem még értékesebb erkölcsi elégtételt nyújtott neki vetélytársaival és ellenségeivel szemben.

Az ország rendei ugyanakkor, a mikor a tőle szenvedett sérelmeket nyíltan föltárták és orvoslásukról gondoskodtak, a személyéhez való ragaszkodásról ünnepeles nyilatkozatban tettek tanuságot.

Ugyanis az országgyűlés idejében érkezett meg Budára az a hadüzenő manifestum, a mit a lengyel királyi udvarnál szeptember elején kibocsátottak. Ebben Kázmér herczeg magát „Magyarország természetes urának és örökösének,” Mátyást pedig „a királyi czimet bitorló zsarnoknak” nevezi; előadja, hogy a magyar koronára örökösödési jogait, melyek őt, mivel Zsigmond és Albert királyoktól származik, megilletik, ekkorig kiskorusága miatt nem érvényesíthette; most azonban Mátyásnak és párthiveinek a békességet felmondja. „Neked – úgymond – a döllyfös, törvénytelen uralkodónak és mindazoknak, kik téged segitenek, de nem az ország nagyjainak és lakosainak, hadat üzenünk!”¹⁶

Ezt a manifestumot kiegészítette egy emlékirat, mely hivatva volt bebizonyítani, hogy Mátyás a magyar trónt jogtalanul foglalta el. Azt fejtegette, hogy Magyarországon a korona örökösödés útján száll az egyik uralkodóról a másikra. Ezenfelül Mátyás megválasztatását az ő nagybátyja fenyegetésekkel erőszakolta ki; ő pedig alattvalóit elnyomva és zsarolva, az országot végromlás szélére hozva, magát a koronára méltatlannak bizonyította. Így tehát, míg egyrészt a trón törvényes örököse föl van jogositva arra, hogy örökségét követelje és a bitorlót elűzze, másrészt az ország lakosai a bitorló és zsarnok részére tett hűségi esküt érvénytelennek tekinthetik.¹⁷

Ezzel szemben a magyar rendek azt hangoztatják, hogy Magyarországon a fennálló törvények értelmében az uralkodók leányait a trónöröklés joga nem illeti meg, s így Mátyást királylyá jogosan és törvényesen választhatták meg. Kijelentik, hogy hozzá és örököséhez minden időben hűségesen fognak ragaszkodni, és őt „végső lehelletükig, akár az egész világ ellen is” támogatni fogják. Ezért a lengyel királyt fölkérik, hogy a „könnyelmű és önző pártütökre”, kik őt tévútra vezették, ne hallgasson. Ők viszont szívesen ajánlkoznak, hogy Magyar- és Lengyelország között a régi barátságot és szövetséget megújítják.

Ez a nyilatkozat tíz főpap és harminczhat világi úr pecsétjével ellátva Krakóba küldetett.¹⁸ De itt a várt hatást nem tette meg. Kázmér király válaszában ragaszkodott ahhoz a felfogáshoz, hogy a magyar trónörökösödési jog a leányágra is kiterjed: egyúttal a magyar rendeknek immár tudomására hozta, hogy fiát sereg élén Magyarországra küldte.¹⁹

Kázmér herczeg október 2-ikán tizenkétezer fegyveressel Magyarországot elfoglalására megindult. Lassan haladt előre, hogy így a magyarországi elégületleneknek a csatlakozásra

időt engedjen. De a mikor október 29-ikén Sáros vára alá érkezett, csak Rozgonyi Rajnáld és a Perényi testvérek várták néhány felvidéki nemessel. Ennek következtében sem Kassát ostrom alá venni, sem a fővároshoz közeledni nem merészelt. Hatvannál hosszabb ideig táborozott, majd a Cserháton keresztül az Ipoly völgyébe s innen Nyitra felé vonult, a melynek várába elzárkózott.

Nem kevésbé feltűnő, hogy őt Mátyás az országon végig vonulni hagyta, és föltartóztatására kísérletet sem tett. Vakmerőséggel határos bátorság helyett, elhatározásaiban a hidegen számító ész, a körültekintő óvatosság vette át a vezérletet.

Valószínűleg bizalmatlanság vert lelkében gyökeret azok irányában, kik hűségüket és ragaszkodásukat a lehangosabban hirdették. És míg attól félhetett, hogy egy szerencsétlen ütközet esetében mindenki elfordul tőle, s biztos lehetett afelől, hogy, ha az alkalmas pillanatot türelemmel bevárja, megsemmisítheti az ellenséget.

Egész fegyveres actiója arra szorítkozott, hogy Vitéz Jánost esztergomi várában körülzáratta és megakadályozta abban, hogy esetleg a lengyel trónkövetelőhöz csatlakozzék. Majd vele tárgyalásokat indított meg, melyek vezetésével a kalocsai érseket és az egri püspököt, a nádort és Zápolyai Imrét bizta meg. Ezek a következő föltételeket állapították meg:

Az esztergomi érsek Mátyást az ország törvényes uralkodójának elismeri és egész erővel támogatja; váraiba megbízható magyar kapitányokat rendel, kik a királynak is hűségi esküt tesznek, és valahányszor a király kívánja, királyi őrséget fogad; a király engedélye nélkül épített várakat lerontatja; azon lesz, hogy Nyitrát a lengyelek kezeiből visszaszerezze.

Viszont a király az érseknek jövedelmei csonkítatlan élvezetét biztosítja; az érsekség jogait, kiváltságait, szabadságait és az érsekre ruházott kegyúri jogokat tiszteletben tartja; azokat a pereket, a mikben a közöttük támadt viszály idejében a törvénynek az érsek rokonai és hivei ellen ítéletet hozott, új elbírálás végett a legközelebbi törvényszék elé terjeszti; azt a kétezer forintnyi összeget, a mit tőle kölcsön vett, a jövő nagybőjt közepéig visszafizeti.

Emellett a négy főúr az érseket biztosította a felől, hogy az ő személye, állása és becsülete ellen a király soha semmit sem fog cselekedni; valahányszor a királynak az érsek ellen kifogása lesz, alkalmat nyújt neki, hogy magát a királyi tanácsban igazolhassa, sőt még ha kétségbevonhatatlan bizonyítékokkal támogatott vádak emeltek is ellene, feje és személye biztonságban maradván, az ország szokása szerint csak javaiban büntetetik.

Viszont az érsek, ha panaszra lesz oka, ezt egyenesen a király elé tartozik terjeszteni, a ki kellő elégtételben részesíti.

Mindez december 19-ikén kelt oklevélbe foglaltatott, a mely alá a király és az érsek egyforma nyilatkozatot iktattak. E szerint „a főpapok és zászlósúrak megállapodásaihoz megegyezésükkel járulnak, és keresztény hitükre fogadják, hogy az azokban foglalt pontokat lelkiismeretesen megtartják.”²⁰

Uralkodó alattvalójával ilyen egyezséget aligha kötött valaha. Mint két egyenrangú hatalom szerződnek. De a szomorú benyomást, amit ez az okirat tesz, fokozza a körülmény, hogy abban az ország és az egyház érdekei teljesen mellőztek; az egyezés tárgyát tisztán személyes, s ezek között teljesen kicsinyes érdekek képezik.

Kázmér herceg, a mikor erről a kibékülésről értesült, az 1471-ik esztendő utolsó napjaiban serege nagy részével Lengyelországba visszatért s egyedül Nyitra várában hagyott őrséget. Ez a vár sem tartotta magát soká. Mátyás személyesen vezette alája seregét, és az 1472-ik év első napjaiban a Nyitrát védelmező pécsi püspökkel egyezsége lépett, ki a várat megnyitotta előtte.²¹

Azonban Mátyás és a két főpap között a jó viszony nem állott helyre. Ezek alig két hónap múlva okot szolgáltatott arra, hogy ujjab árulás büntényével vádoltassanak. Mátyás ekkor a mult évi egyezés megállapodásaival nem törődve, Vitézt elfogatta, Visegrádon őrizet alá helyeztette, és várait megszállotta.²² A pécsi püspök ugyanezt a sorsot menekülésével

kerülte el. A király azt hitte, hogy Szászországnak vette útját s ott hadakat készül ellene toborzani. Ezért Erneszt szász választófejedelmet és Albrecht szász herceget fölkérte, hogy a mennyiben „az áruló főpap” csakugyan az ő területükön tartózkodik, fogják el és küldjék vissza Magyarországra.²³

Ez a levél márczius 25-ikén van keltezve. Nyolcz nappal utóbb Mátyás a pápai követ és több magyar úr közbenjárására szabadon bocsátotta Vitét, sőt biztosító oklevelet állított ki részére, amely azonban a három év előtt kötött szerződéstől lényegesen különbözik. Mátyás most a föltételeket maga szabta meg. Ezek szerint Vitéz az ő egyházi és világi joghatóságát csorbitatlanul gyakorolhatja, lefoglalt birtokait és jövedelmeit visszakapja; de az esztergomi várat és az érsekség többi erősségeit Beckensloer egri püspök veszi át, a kinek maga az érsek is felügyelete alá helyeztetett.²⁴

A pécsi püspök nem német földre, hanem a zágrábi püspökhöz menekült, s annak egyik erősségében, Medvevárában lappangott.²⁵

Mindketten csak rövid ideig éltek túl a második catastrophát. Fényes pályájukat dicstelen halál fejezte be, a melynek bekövetkezését az önvád és a megaláztatás kinjai bizonyára sietteték.

Úgy látszott, hogy Mátyás fölött a válságos idő nem vonult el tanulság nélkül. Önkényes hajlamait korlátozni igyekezett. Az alkotmányos tényezők iránt kellő figyelmet tanusított.

Mikor a lengyel király fegyverszünet megkötése végett követet küldött, ezt a Budán egybegyült egyházi és világi urakhoz utasította, a kik vele a föltételek iránt nemcsak tárgyalásba bocsátkoztak, hanem egyezsége is léptek és arról az okiratot a maguk nevében, pecséteik alatt állították ki.²⁶

Majd ápril második felében Budán országgyűlést tartott, a melyen a köznemességet megynként küldött tiz-tiz követ képviselte.²⁷ Ez alkalommal is felhívta a rendeket, hogy sérelmeiket, panaszaikat és az azok orvoslására alkalmas végzéseket maguk terjessék elő.

A rendek a gyakori csalódásoktól meg nem ingatott bizalommal, ki nem merített türelemmel ismételték a megelőző országgyűléseken hangoztatott kívánataikat, a melyek egy részének teljesítésére azonban most a lehető legrövidebb határidőt tüzték ki.

A május elsején szentesített végzések értelmében az önkényesen elfoglalt várak és jószágok törvényes birtokosaiknak június 24-ig visszaadandók; a királytól adományozott várak és jószágok adományosai, kik azoknak birtokába a törvényes formák mellőzésével léptek be, kötelesek azokat elhagyni és igényeiket birtokon kívül törvényes úton érvényesíteni; ugyanazon napig a királyi engedély nélkül épített várak is lerontandók.

A közterhek behajtása körül elhatalmasodott zaklatások megszüntetése végett az ország rendei a végzésekbe a királynak azt a feltűnő módon fogalmazott ígéretét iktatták: hogy ezentúl „a királyi jövedelmeket a sókamarák tisztviselői, az adószedők és harminczadosok által, igazságosan, az igazi régi szokás szerint, jó módon, nem pedig zsákmányolva (per spolia), a szegények elnyomásával hajtattja be.”

Egyúttal kimondatott, hogy a király a főpapokat, zászlós urakat és nemeseket „régii szabadságaikban megőrzi,” az egyházi javadalmak adományozásában és a végvárak ellátásában „a régi gyakorlat szerint jár el”, és a koronázás alkalmával alkotott végzeménybe foglalt czikkelyeket, „melyek az ország szabadságait és szokásait a legvilágosabban tartalmazzák” sértetlenül fentartja.

Ezek után nagy mértékben feltűnő az a végzés, a melyben az ország rendei maguk állapítják meg, hogy „mivel a gyakori országgyűlések az ország rendeit sulyosan terhelik, a jelen végzemény keltétől számítandó két esztendő lefolyása alatt országgyűlés ne tartassék.”

Az országgyűlések megtartásából rájuk nehezedő terhek alatt a rendek bizonyára nem az utazás és a fővárosban való időzés költségeit értették, hanem a rendkívüli adót, a melynek megszavazását a király minden országgyűlésen kieszközölte. De bármilyen ok vezérelte őket,

az alkotmányos érzék meggyengülésének szembetűnő nyilatkozata az, hogy míg néhány év előtt az országgyűlésnek évenkénti megtartását követelték, most annak két éven át meg nem tartásában különös kedvezményt látnak.

Ezen kívül az országgyűlési végzetménynek van még egy nem kevésbé jellemző részlete. A király azt megerősítésével látván el, ígéri, hogy az abban foglalt végzéseket, a mikből – úgymond – „az országra és lakóira nem közönséges haszon fog háromalni, lelkiismeretesen megtartja.” Ezután következik a keltezés, a dátum. És utána az okiratot, úgyszólván utóirat gyanánt, a király a következő nyilatkozattal toldja meg: „Továbbá (ígérjük) hogy egyébiránt a rendeket akaratum ellen meg nem adóztatjuk.”

Mintha a végzetmény szentesítése után a rendek körében az az aggodalom merült volna föl, hogy az országgyűlésnek két éven át elmaradásából semmi hasznuk sem lesz, ha a király országgyűlésen kívül vet ki rendkívüli adót. Ezen aggodalom eloszlatására látszik czélozni a végzetményhez utólagosan csatolt királyi ígértet.²⁸

---

478. Ezen és egyéb sérelmek orvoslását sürgették a rendek az 1471. és 1472-ik évi országgyűléseken.

479. Monhaupt Jánosnak, a szász hercegek ügynökének, 1471 szeptember 14-én uraihoz Bécsből irt jelentésében említi ezt. A levél a drezdai levéltárban.

480. A bolognai egyetem anyakönyvből közölt adatok. M. Könyvszemle, 1878. 134.

481. 1470 május 17-én kelt oklevélben „budai plébánosnak, királyi kancellárnak és a pápai követ biztosának” czimeztetik. Országos Levéltár.

482. Ezekről egykorú névtelen tudósítás érdekes részleteket tartalmaz. Archiv für Kunde öst. Geschichtsquellen, VII. 76.

483. Ezt maga Mátyás írja 1472 elején a német fejedelmekhez intézett levelében. Mátyás külügyi levelei, I. 270.

484. 1471 május 25-ikén Iglából Vasmegyét értesíti, hogy Vitézt, a nádort, az országbirót és a kincstárnokot megbizta, „ut in persona nostra” rendelkezzenek. Országos levéltár.

485. Dlugoss elbeszélése szerint esztergomi kanonokoktól kapta az első hirt. Mátyás maga 1472 elején írja, hogy a Szávánál táborozó magyar főpapok és főurak tudósították. Külügyi levelek, I. 270.

486. Eschenloer, id. h. Az olmüci püspök előterjesztése. Monumenta Poloniae, XII. 252.

487. Eschenloer, II. 234.

488. Az 1471 augusztus 3-ikán Kassához intézett rendelet. Gróf Teleki, id. m. XI. 450.

489. Az 1471 szeptember 14-ikén kelt okirat az országos levéltárban.

490. Ragusa város 1471 november 10-ikén a nápolyi királyhoz intézett levelében említi ezt. Makusew, Monum. hist. Slavorum merid. II. 95.

491. Az 1471 szeptember 18-ikán kelt végzetmény föl van véve a Corpus Jurisba.

492. Az adó megajánlása az országgyűlési végzetménybe nincs fölvéve.

493. Ezen irat több egykorú példánya találtatik a hazai és külföldi levéltárakban. Különböző dátumokat viselnek. Kiadta Dogiel, Codex Diplom. Poloniae, I. 60.

494. Az emlékirat egykorú példánya a varsói állami levéltárban.

495. Ez az eredeti példány a lengyel királyság varsói levéltárában őriztetik.

496. Az október 7-ikén kelt irat ugyanott.

497. Az oklevelet kiadta Török János, Magyarország primásai, II. 79.

498. Mátyás 1472 január 12-ikén Nyitra alatti táborából Szlavónia rendeit értesíti az egyezségről. A körmendi levéltárban.

499. Dlugoss elbeszélése, a mely szerint Mátyás Vitézt kinoztatta és azzal fenyegette volna, hogy a Dunába vetteti, a valószínűséget nélkülözi.

500. A levél eredetije Drezdában. V. ö. Mátyás élete. 196.

501. Az 1472 ápril 1-én kelt oklevelet kiadta Katona, id. m. XV. 554.

502. Itt állit ki 1472 márczius 15-ikén adománylevelet. Medvevárában bekövetkezett haláláról emlékezik Mátyás királynak a zágrábi püspök ellen 1481-ben kibocsátott ítéletlevele. Mindkét okirat az országos levéltárban.

503. „Nos prelati, barones et proceres regni, nunc in presenti conventu regni congregati.” Az 1472 márczius 31-ikén kelt okirat 54 pecséttel van ellátva. Szövegét közli Katona, id. m. XV. 578.

504. A végzetmény bevezetésében áll: „cunctorum comitatum regni nostri nobilium, electorum utpote et potiorum.” Bonfin jegyezte föl, hogy minden megye tiz követet küldött ez alkalommal.

505. A végzetmény a Corpus Jurisba nincs fölvéve. Kiadta Kovachich, Supplementum, II. 213.

V. FEJEZET.

A sziléziai hadjárat. Mátyás házassága.

Mátyás külügyi politikája. Szövetkezése Frigyes ellen a pártütő osztrák rendekkel. IV. Sixtus pápa békitési kísérletei. A betörő lengyel hadak visszaverése. Fegyverszünet Ulászlóval. Ali végszendrei pasa elpusztítja Váradot. A vár sikertelen ostroma. Kázmér és Ulászló királyok szövetkezése a császárral Mátyás ellen. Országgyűlés. Mátyás sziléziai hadjárata. Hadvezéri talentuma, A három uralkodó összejövetele. A fegyverszünet megkötése. Mátyás szövetségesei. A budai országgyűlés határozatai. Uzon Hasszán perzsa fejedelem és a moldvaországi vajda segélyajánlatai a török ellen. Mátyás hadi készülődései. II. Mohamed szultán békeajánlatai. Szabács megvívása. Beckensloer hűtlensége. Nagyravágása. Egyetemes zsinat összehívásának terve. A moldvaországi hadjárat. Bazarád vajda letétele. Mátyás házassági frigye Beatrix nápolyi hercegnővel. Menyegzői ünnepély. A királyné megkoronázása

Mátyás külső politikája az 1471-ik évi események után nem változott. Csehország ellen támadó föllépésre nem gondolt ugyan, de a császárral tárgyalásokat folytatott az iránt, hogy őt Csehország királyává elismerje. Evégből nyomást gyakorolandó reá, a pártütő osztrák rendeket, kik hozzá pártfogásért folyamodtak, előzékenyen fogadta, s velük szövetséget kötött.

Azonban Frigyes ennek daczára a kért megerősítést állhatatosan megtagadta, sőt ellenkezőleg, a lengyel királyt és fiát arra igyekezett birni, hogy Mátyás ellen támadólag lépjenek föl.¹

Ezen törekvéseit ellensúlyozta ugyan IV. Sixtus pápa, ki unokaöccsét, Barbo Márk bibornokot, mint legátust küldötte, hogy közbenjárásával állandó békét hozzon létre; de czélt nem ért. Több összejövetel eredmény nélkül oszlott szét. És az 1473-ik év második felében lengyel hadak törtek Magyarország felső részeibe, hol több várat hatalmukba ejtettek. Mátyás személyesen kényszerült ellenük sereget vezetni, és csak véres küzdelmek után üzte ki őket az országból.²

Ekkor azután a béketárgyalások is kedvezőbb fordulatot vettek. Az 1474 február havában Ófalun, a lengyel-magyar határszélen Mátyás és Ulászló között három évre terjedő fegyverszünet, Magyar- és Lengyelország között pedig „örök béke” kötött meg.³

Mátyás ekkor azt remélte, hogy Magyarországot nyugat és észak felől ellenséges támadások ellen biztosítván, a nemzet óhajlásának megfelelően és a törökök ellen fordulhat.

Éppen az ófalusi tárgyalások idején egy hihetetlennek látszó, kalandos vállalat, a mit a törökök véghezvittek, szembetűnővé tette annak szükségességét, hogy a király meg ne szűnjék figyelmét a kelet felől fenyegető veszélyre irányozni.

Az 1471-ik év elején Ali vég-szendrei pasa néhány száz vitézével fölkerekedett, hogy Magyarországnak védtelenül álló déli részeit bekalandozza. Ellenállással sehol sem találkozáván, február 7-ikén egész Váradig jutott, melynek kincsekben gazdag egyházai és palotái vonzották. Az üresedésben levő püspökség bandériuma kétségkívül a király mellett táborozott és így a törökök a várost könnyű szerrel hatalmukba ejtették. Ekkor azután a várat kezdték vívni és épületeire égő nyilakat röpitettek, hogy a tűzvész következtében beálló zavart kizsákmányolják. Azonban a várparancsnok azonnal elrendelte az épületek fedelének lebontását, a mit ezernyi kéz buzgón végrehajtott. A törökök hasztalan törekedtek egész nap s a következő éjszakán, hogy a várba jussanak. Másnap Ali bég fáradsága sikertelenségéről meggyőződén és felmentő sereg érkezésétől félvén, az ostrommal felhagyott. De a mi kincs volt a városban és vidékén, mindent összeszedtek fegyveresei, az öregeket és gyermekeket leölték, férfiakat és nőket rablánczon hurczoltak magukkal. Mire útközben ugyanigy járván el, szerencsésen visszatérhettek Szendrőbe, a nélkül, hogy bárki feltartóztatásukra csak kísérletet is tett volna.⁴

Szent-László városának pusztulása és a törökök merész kísérletének sikere bizonyára országszerte megrendítő hatást gyakorolt. Mátyás a szégyen érzetétől és a megtorlás vágyától készvte, nagy készülleteket tett a török birodalomba vezetendő hadjáratra. A pápához és a német birodalom fejedelmeihez is segítségért fordult.⁵

Azonban a mikor figyelme újból egészen országa és a kereszténység megvédelmezésének földatára összpontosult, ezen munkásságából kiragadta őt a politikai hűtlenségnek egy ténye, a melyet meglepő vakmerőség tekintetében a váradi kaland mellé helyezhetünk.

Kázmér és Ulászló királyok, kik február második felében Mátyással örök békét, illetőleg három évi fegyverszünetet kötöttek, márczius első felében a császárral szövetségre lépnek oly célból, hogy Mátyást egyesült erővel megtámadják, trónjától megfoszzák; és tervüket nem átallják azzal okadatolni, hogy a magyar király utat nyit a törököknek Ausztriába.⁶ Abban állapodtak meg, hogy hadi munkálataikat Szilézia visszafoglalásával kezdik meg.

Erről Mátyás csak több hónap múlva, a nyár folyamán értesült. Ámbár ugyanazon időben a törökök újabb betöréséről, a Száva és Dráva között véghezvitt dúlásaikról érkeztek hírek,⁷ ellenük irányzott készülleteivel felhagyván, szellemének egész energiájával látott hozzá, hogy hódított tartományait a hármass támadás ellen megoltalmazza. Július végén Sziléziába távozott. És a szeptember végére egybehívott magyar országgyűlésre maga helyett biztosokat küldött.

Azt a tekintélyt, a mit ő magának Magyarországon kiküzdött volt, talán semmi sem világítja meg élénkebben, mint az a tény, hogy mostani magaviselete az ország rendei részéről nehezteletést és megrovást nem idézett föl. Senki sem merészelt fölszólalni a miatt hogy idegen tartományok megtartására nagyobb súlyt helyez, mint hazájának megoltalmazására. Sőt az országgyűlés a rendkívüli adót készséggel megszavazta, csak azt kötötte ki, hogy a befolyó jövedelem a törökök ellen, nem pedig „valamely más célra” fordittassék.⁸

Mátyás e szerint meg lehetett nyugtatva az iránt, hogy Magyarországon sem a rendek elégületlenségének nyilatkozatai, sem a török betörések a hármass szövetség elleni küzdelmében megzavarni nem fogják.

A császár a tőle elvállalt kötelezettségeknek ez alkalommal sem felelt meg, azonban Kázmér és Ulászló nagy hadsereget, nyolczvanezer fegyverest állítottak ki, és azt október havában személyesen vezették Sziléziába; úgy hogy nyílt ütközetben – mivel Mátyás alig tizezer embert állíthatott volna csataterre – biztos győzedelemre számíthattak.

Ezt a veszedelmet Mátyás éles szemei azonnal felismerték. Előre látta, hogy ellenségei, ha erejüket apró csatározásokban kénytelenek fogyasztani, és a hadjárat hosszura nyulván, az élelmezés nehézségeivel állanak szemben, kikerülhetetlen romlás elé mennek. Ezért arra szoritkozott, hogy seregét a sziléziai városokba és várakba kisebb csapatokban osztván szét, az ellenséget folytonosan nyugtalanította, és Lengyelországból érkező nagy szállítmányait elfogta. Így történt, hogy a lengyelek és csehek már néhány hét mulva szükségét kezdetek szenvedni élelmi szerekben és takarmányban. A két táborban az egészségtelen és elégtelen táplálkozás következtében, majd még inkább az őszi esőzések beálltával, betegségek léptek fel, a lehangoltság és csüggedés uralomra emelkedett.

Mátyás hadvezéri tehetségeinek ily módon kitüntetett fölényétől, mely őt a legnagyobb veszedelemtől megmentette, a megalázott nemzetek legkiválóbb ujabbkori történetírói sem tagadhatják meg elismerésüket. A cseh Palacky úgy nyilatkozik, hogy Mátyás a hadi művészet és tapasztalás minden előnyével dicsekedhetett és szerencsés ösztön sugallatára több olyan elvet ismert föl, a mely általános elfogadtatásra csak a jelen században talált.⁹ A lengyel Caro pedig megjegyzi, hogy „Mátyásban a tehetség és tetterő frigye soha dicsőségesebben nem nyilvánult, mint ezen alkalommal, mikor a nagy veszedelem elhárítására aránylag csekély eszközökkel rendelkezett.”¹⁰

A kivivott előnyöket Mátyás sietett kellően értékesíteni. Mikor a lengyel király a szükségétől kényszerítve békét kért, azért a sok megaláztatásért, a mit részéről szenvedett, magának és nemzetének megfelelő elégtételt szeretett. Azt követelte, hogy Kázmér és Ulászló személyesen megjelenvén előtte, maguk kérjék a békét. A Boroszló közelében kijelölt találkozási helyen, november 15-én reggel, három ezer páncélos lovastól környezve várakozott ellenfeleire és mikor Kázmér egyedül jött, őt kitüntetőleg fogadta ugyan, de kijelentette, hogy a béke-ügy tárgyalásába csakis Ulászló jelenlétében bocsátkozhatik. Kázmér azt válaszolta, hogy óhajtása másnap teljesülni fog; csak arra kérte, hogy éhező seregeik számára az élelmiszerek beszerzését ne akadályozza.

A következő napon a három uralkodó több órán át tanácskozott, és abban állapodott meg, hogy a béke megkötésére mindegyik négy biztost küld Boroszlóba. De a tárgyalások kimenetelét be nem várva, a cseh és lengyel hadak azonnal kivonultak Sziléziából.¹¹

A szerződés, mely december 8-ikán iratott alá, harmadfél esztendeig tartó fegyverszünetet létesített, olyképen, hogy ezen idő alatt a cseh korona területén mind Mátyás, mind Ulászló megtartja azt, a mit a hadjárat kezdetén birt.

Mind a három uralkodó befoglalta a fegyverszünetbe a maga szövetségeseit. A magyar biztosok ekkor nem csekély meglepetést idéztek elő uruk szövetségeseinek felsorolásával. Kitünt, hogy Mátyás összeköttetések szálai Brüsszeltől Poroszország keleti széléig nyulnak. A sorozatot Burgundia hatalmas fejedelme, Merész-Károly nyitotta meg s egy szerény állású porosz főpap neve zárta be; ez Tüngen Miklós ermelandi herceg-püspök volt, ki ez időben úgyszólván magára hagyatva folytatta a régi harcot Poroszország és a német lovagrend függetlensége érdekében a hódító Lengyelország ellen. Ezen szövetségi viszony leleplezése – írja Lengyelország legujabb történetírója – elárulja azt, hogy „Mátyás keze a poroszországi viszonyokba is belenyult; és a szerencsétlen hadjárat szomorú eredményeit még egy keserű tapasztalással tetézte.”¹²

A sziléziai hadjárat dicsőséges befejezése után Mátyás nem sietett vissza Magyarországra. Az 1475-ik év márczius elejéig Boroszlóban időzött. Azután több hetet Morvaországban töltött. Brünnből márczius 22-én Magyarország rendeit ápril 25-én Budán megnyitandó országgyűlésre hívta egybe.

A meghívó irat szokatlanul bőven szól a helyzetről. „Immár – így szól – a csehországi háborút, a mit akarunk ellen, azoknak tanácsára és akaratából, a kik akkor tanácsunkban és intézkedéseinkben részt vettek, úgyszintén a császár felszólítására, a vele fennálló szerződések kötelező erejénél fogva, és az apostoli szentszék parancsának hódolva, a mai napig végtelen fáradtsággal viseltünk, és a melytől, ha becsületünk sérelme és országunk veszélyeztetése nélkül tehetjük, már korábban szívesen kibontakoztunk volna, – hosszú fegyverszünet megkötésével befejeztük, és reméljük, hogy attól örök békeség megállapításával végképen megszabadulunk.”

„Ezek után arra határoztuk el magunkat, hogy országunk óhajtását és a mi saját régi vágyunkat meghallgatva, a mi és országunk természetes ellensége, a török ellen fegyvert fogunk, Isten segítségével rajtuk oly módon állunk bosszút, hogy többé a nekünk okozott károkon ne örvendezhessenek.”

„És mivel lelkünk nagy fájdalmára értesültünk, hogy távollétünk alatt részint saját tisztviselőink, részint más vakmerő emberek számos és különféle elnyomást, erőszakoskodást és hatalmaskodást vittek végbe, sőt számos nemest életétől fosztottak meg: az ország nyugalmas és békés állapotának, a kormányzás kellő módjának megállapítása végett sokféle javításra lesz szükség.”¹³

Az ország rendei bizonyára kivételes örömmel fogadták ezt a királyi nyilatkozatot. A kitűzött napon az országgyűlés megnyílt és szokatlanul soká tartott; csak május 29-én fejeztetett be.¹⁴

Mindazonáltal az alkotott végzések száma szokatlanul csekély. Összesen tizenegy cikkely került a végzeménybe.

A országgyűlés újból azzal a kéréssel fordult a királyhoz, hogy tartsa meg a koronázása alkalmával alkotott törvényeket; és ezen kívánsága teljesülésének biztosítékát abban vélte föltalálhatni, hogy az 1464-ik évi országgyűlési végzeményt a király külön okiratban erősítse meg, és ezt az okiratot küldje meg minden vármegyének, szükségesnek látván még azt is kiemelni, hogy az okirat példányainak kiszolgáltatása „díj nélkül” történjék.

Ezen általános végzés mellett külön megállapítatik, hogy a városok a régi törvények rendelkezéseinek megfelelő állapotban tartassanak fenn; hogy a király zsoldos hadai a rendek birtokain károkat ne okozzanak, a nemesek házaiban ne szálljanak meg, hanem magukat zsoldjukból lássák el; hogy a jószágok, a miket a király birtokosaiktól egyszerű panaszra elvett és jogtalanul eladományozott, a törvényes birtokosoknak adassanak vissza, „még ha azokat saját udvari embereinek adományozta volna is!”

A rendek ez alkalommal is bebizonyították áldozatkészségüket. Minden jobbágytelek után, a kamara-nyereség beszámításával, egy forint adót ajánlottak meg.¹⁵ Ezt az ajánlatot, mint a múlt években, most szintén föltételekhez kötötték; hogy t. i. a befolyó összeg „semmiféle más célra, egyedül a törökök és szövetségeseik ellen indítandó háborura fordíttassék;” a rendek egy esztendőn át legyenek a táborozás köteleességétől fölmentve, kivéve azt az esetet, ha a török császár személyesen vezetne az országba sereget; a király országgyűlést egy esztendőn át ne hívjon egybe; jövőben pedig, az egy esztendő letelte után, a régi törvények és szokások értelmében a rendek táborozási kötelessége újból érvénybe lépven, a király ezentúl a rendeket „régisabadságaikkal ellenkező adókkal ne terhelje”. Azt a korábbi végzést, hogy a megajánlott adó a király és anyjának jószágain is hajtassék be, most ismételvén, azzal okadatolták, hogy az urak és nemesek jobbágyságai különben az adótehertől szabadulandók, a király és az özvegy Hunyadi Jánosné jószágaira menekülnek, a mi az adójövedelem csökkenését és egyuttal a birtokok pusztulását vonja maga után; a miért is kérték, hogy az ilyen menekülő jobbágyokat ne fogadják be a király és anyja uradalmaikban. Végre a rendek az egytelkes nemeseket, az egyházi nemeseket és azokat, kiknek birtokát a királyi zsoldosok elpusztítják, az adó fizetésétől ez alkalommal fölmentették.¹⁶

Az országgyűlés alatt Mátyás előtt a távol keletről, Perzsiából Uzon Hasszán fejedelem követei jelentek meg, azzal az ajánlattal, hogy egy időben intézzenek a törökök ellen támadást. Kevésbé fényes és meglepő, de biztosabb és értékesebb volt a moldvaországi vajda üzenete, a mely szerint késznek nyilatkozott arra, hogy a magyar korona főnhatóságát elismeri és egész haderejével a királyhoz csatlakozik. Mátyás viszont biztosította őt jóakarata és támogatása felől; oklevelében kijelentette, hogy „a magyar koronának tartozó hűségre visszatérő, a magyar királynak, mint az ő természetes urának meghódoló” vajdát fiaival együtt kegyelmébe fogadja, őket eddigi hűtlenségükért bocsánatáról biztosítja, egész erejével, és ha a szükség kívánja, személyes megjelenésével is megoltalmazza; ha tartományukból netalán kiűzetnek, visszafoglalására nekik segítséget nyújt, és a mig ez sikerül, őket országába befogadja.”¹⁷

Ezalatt Mátyás hadi készületeit oly nagy kiterjedésben tette meg, mint azelőtt soha. Ő maga közölte a velencei követtel, hogy hatvanezer fegyverest állít ki, és a sereg számára az élelmet ezer szekér meg száz hajó fogja szállítani. Óriási méretű ágyukat és ostromgépeket készíttetett, a melyekről a Budán jelenlevő pápai követ jelentéseiben a csodálat szavaival emlékezik.¹⁸

II. Mohamed szultán a fenyegető veszély felől értesülvén, a királynak azon esetre, ha hosszabb fegyverszünetet köt, előnyös ajánlatokat tett. De Mátyás ezeket visszautasította. „Ha életemet kell is feláldoznom, – így szólott – harcolni fogok. Ám tudja meg a világ, hogy a kereszténység megmentése nem rajtam mult!”

Október közepén indult meg, s ez alkalommal távollétének idejére helytartót rendelt, Zápolyai Imre személyében, kit teljes hatalommal ruházott föl.¹⁹ A hadjárat legelső föladatául a szultántól a Száva partján négy év előtt épített Szabács vára megvívását tűzte ki, mivel ez a törökök pusztító kalandozásainak egyik kiinduló pontja, a keresztény foglyok börtöne volt, a rablott kincsek tárházául szolgált, és Nándor-Fejérvár biztosságát szüntelenül fenyegette.

Az ostrom az 1476-ik esztendő első napjaiban kezdődött. Az 1200 fegyverest számító őrség erős ellenállást fejtett ki, és csak miután a felmentésére küldött sereg, a nélkül hogy megütköznek, elvonult, nyitotta meg február 15-én a vár kapuit, s a király elé járulván, azt a kegyelmet kérte, hogy szolgálatába léphessen.

Mátyás, miután az erősség kijavításáról és fölszereléséről rendelkezett, Budára ment, azzal az elhatározással, hogy nem sokára visszatér és a háborút folytatja. De ezen szándék végrehajtását a váratlan események egész sorozata megakadályozta. A mikor márczius első napján fővárosába érkezett, azzal a meglepő hírrel fogadták, hogy legbizalmasabb tanácsosa, Beckensloer János, az ország primása, egyházát hűtelenül elhagyta és azon ürügy alatt, hogy Aachenbe zarándokol, eltávozván, Bécsben állapotodott meg, a hol magát a császár védnöksége alá helyezte. Ezzel szökésének ténye jelentékeny politikai esemény természetét öltötte magára.

Frigyes császár ugyanis nem szünt meg Mátyás ellen ármányokat szöni: Az 1474-ik évi sziléziai hadjárat szerencsétlen kimenetele után is szívós kitartással fáradozott Mátyás megbuktatásán. Miként a külhatalmak között szövetségeseket, úgy Magyarországon mindig talált eszközöket. Ezekhez tartozott Beckensloer is. Ámbár a magyarországi katolikus egyház fejét fényes állása és dús javadalma mindennemű kísértés csábjai ellen megoltalmazhatta volna, de a szerencse páratlan kedvezéseitől elkényeztetett főpap nagyravágyását az, a mit elért, nem elégitette ki. Mintha Mátyástól a legmagasabb célpontok kitérését eltanulta volna, minden jel oda mutat, hogy a pápai trónra való fölemelkedés vágya ragadta meg lelkét. És ennek betöltésére nyujthatott neki kilátást a császár, a ki a francia királylyal és a burgundi fejedelemmel az egyetemes zsinat összehívása, épen ez időtájt a katolikus egyház reformjának keresztülvitele, IV. Sixtus letétele és egy új pápa választása tárgyában folytatott alkudozásokat.²⁰

Mátyás ezen tervekről értesülvén, a pápát tántoríthatatlan hűségéről biztosította; neki „a kereszténységet romlással fenyegető botrány elhárítására” közbenjárását és fegyverét följánlotta. „A szentszék, vagyis Isten ellenségeivel – írja levelében – épen olyan elszántsággal fogok küzdeni, a milyennel az eretnekek és a pogányok ellen harcoltam!”²¹

A császár és a francia király terveinek meghiusítása végett azon fáradozott, hogy a pápa elnöklete alatt álló nagy ellenszövetséget hozzon létre. De a két ellentétes irány összeütközése elmaradt, mert a császár az actiót nem indította meg. És így Mátyásnak sem nyílt alkalma, hogy a világegyház nagy függő kérdéseinek megoldására befolyását érvényesítse.

Ezen bonyodalmak azt eredményezték, hogy Mátyás a török ellen tervezett hadjárat megindítását elhalasztotta, ámbár költségeire a pápától is hetvenezer aranyat kapott.

Ezalatt a szultán nyár elején Bazarád oláh vajdával szövetkezvén, Moldvaországba tört és (1476) július 26-ikán István fejedelem seregét megverte, a mely csatában maga a fejedelem is elesett; mire a várakat vette ostrom alá. A tartomány meghódítását Mátyás közbelépése akadályozta meg. Moldvaországba küldte egész seregét, melynek közeledéséről a szultán hírt vevén, sietve vonult ki, úgy hogy táborát és ágyui egy részét is zsákmányul hagyta. A magyar hadak ekkor Oláhországba nyomultak, Bazarád vajdát megverték és elűzték, a fejedelmi székre Mátyás hívét Drakul vajdát helyezvén be.²²

Nyugaton és keleten kiküzdött ezen diadalai után nemzete hő óhajtását azzal is kielégítette, hogy tizenkét évig tartó özvegységének végét szakítva, újból házasságra lépett. Igyekezete, hogy a Jagelló ház egyik hercegnőjét nyerje hitvesül, meghiusulván, az 1474-ik

év folyamán egy régiebb és hatalmasabb dynastiánál, a Spanyolországban és Olaszországban uralkodó Aragoniai háznál jelentkezett, mint leánykérő. Nápolyba küldött követeit király szives fogadtatásban részesítette és leánya Beatrix hercegnő kezét ajánlotta föl neki.

Azonban a politikai viszonyok a házassági frigy megkötését csak két esztendő múlva tették lehetővé.

Az 1476-iki május elején Mátyás a császárhoz, Német- és Olaszország fejedelmeihez követeket küldött, a kik a menyegzőre a meghívásokat szétvitték. Ugyanakkor utnak indította a követséget, mely Beatrix hercegnőt Nápolyból új hazájába kísérendő volt. A fényes követség a váradi püspök vezérlete alatt állott s a király két unokatestvére, Geréb Péter és Pongrácz János, Frangepán Bernardin és Szentgyörgyi János grófok voltak legelőkelőbb magyarországi tagjai. Csehország és Szilézia részéről a boroszlói püspök, a ratibori, oppelni és münsterbergi hercegek csatlakoztak hozzájuk. Nyolczszáz lovas kísérte őket, köztük húsz török vitéz. A mint pompás öltözetben, ragyogó fegyverzetben Olaszország városain átvonultak, mindenütt bámulat tárgyát képezték. Nápolyba szeptember elején érkeztek. Egy hónappal utóbb a fejedelmi menyasszonynyal hajóra szállottak. A nápolyi érsek, Aragoniai Péter, Ferdinánd király természetes fia, számos előkelő olasz úr és hölgy kísérték Beatrixot. A ferrarai hercegség egyik kikötőjében elhagyván a hajót, útjokat szárazföldön folytatták. Krajna és Stiria tartományokon keresztül december első napjaiban Szlavónia határszélére, Pettauba érkeztek. Itt Hunyadi János agg özvegye fogadta menyét, és Székes-Fejérvárra kísérte, hol Mátyás várakozott rá, több német fejedelemtől, a külföldi követektől és magyar uraktól környezve.

A találkozás december 10-én történt, a város falain kívül, hol szabad mezőn pompás sátrak voltak felállítva. Beatrix hat lótól vont hintón érkezett meg; a mint kiszállott, térdre akart ereszkedni, de a király előzékenyen karját nyújtá neki. Magyarország részéről olasz nyelven Veronai Gábor egri püspök és kancellár, a német fejedelmek nevében a pfalzi fejedelem követe üdvözölte.

Harmadnapra a királyné koronázása, december 15-én pedig az ünnepélyes bevonulás Budavárába tartatott meg. A menetet ez alkalommal lovas csapat nyitotta meg; utána a külföldi követek, a magyar főpapok és urak haladtak; következtek a király kamarásai és apródjai, mindnyájan előkelő urfiak, pompás öltözetben, nemes lovakon, melyeknek szerszámaikat drága gyöngyök ékesítették. De mindezeket – írja jelentésében a pfalzi követ – túlragyogta a fehér paripán ülő király, kinek fővegét, arany palástját és saruit a drágakövek és gyöngyök egészen elborították. A királyné szintén fehér paripán lovagolt, fejét korona fedte, sárga selyem palástja alatt aranynyal átszőtt kék ruhát viselt. A menetet nyolcz aranyos díszkocsi zárta be, melyek mindegyikébe hat fehér ló volt befogva; ezekben a király anyja és az előkelő hölgyek ültek. A főtemplomban tartott hálaadó isteni tisztelet végeztével Mátyás hitvesét a királyi palotába vezette, mely építészeti diszével és berendezésének fényével a nápolyi királyleány igényeit is kielégíthette.²³

---

506. Ezen tárgyalásokra és a szövetségre vonatkozó számos okiratot közöl Chmel, 3–70. V. ö. Bachmann, id. m. II. 421–456.

507. Erről a táborozásról szól Mátyás királynak egy érdekes utasítása, amit az 1473 december 8-ikára egybehívott, de meg nem tartott országgyűlésre küldött biztosainak adott. Az utasítás egykori másolata a lengyel királyság levéltárában, Varsóban.

508. A fegyverszünetről csak egyetlen egy történeti emlék szól, Mátyásnak 1474 márczius 12-én a ferrarai érsekhez írt levele. Külügyi levelek, I. 294. A lengyel-magyar békekötés okiratát közli Katona, id. m. XV. 676.

509. Az ezen eseményre vonatkozó adatokat feldolgozta Bunyitay, A váradi püspökség tört. I. 304–306. Palacky, V/I. 156. Dlugossra támaszkodva 1475-re teszi a váradi veszedelmet. Őt követtem én is Mátyás király életrajzában. De azóta kezeimbe került a velencei dogének 1474 június 15-én a magyarországi követhoz intézett jegyzéke, a melyben részvétét fejezi ki a váradi catastropha alkalmából, a mi kétségtelenné teszi, hogy az 1474-ben történt.

510. Mátyás külügyi levelei. 294–9.

511. Bachmann, id. m. II. 455. 489.
512. Frangepán Istvánnak 1474 július 18-án kelt levele részleteket tartalmaz ezekről a dúlásokról. Diplom. Emlékek, II. 260. A velencei doge 1474 október 1-jén magyarország követének írja, hogy részvétellel olvasta szeptember 12-ikén a „belgrádi szerencsétlenségről szóló” jelentését. És ugyanő 1474 október 20-án a magyar követek előterjesztésére válaszolván, részvétét fejezi ki azon pusztítások alkalmából, a miket a törökök a Száva és Dráva között véghez vittek.
513. A végzemény fel van véve a Corpus Jurisba. A megerősítő okiratot kiadta Kovachich, Supplementum. II. 28.
514. Id. m. V/I. 114.
515. Geschichte Polens. V. 393.
516. Palacky, id. h. 114–122. Caro, id. h. 395–408.
517. Gvro, id. h. 409. és 439.
518. A Bártfa városához intézett példányt kiadta Kovachich, Vestigia. 394.
519. A végzemény bevezetése világosan mondja, hogy az országgyűlés a kitűzött határnapon megnyitott.
520. A végzeményben a megajánlott összeg nincs kitéve. Az adóról szóló cikkely általánosságban „praesens subsidium”-ról szól. Az adó összege felől a jelenlevő pápai követ tudósít. Diplom. Emlékek, II. 273. Az adó behajtása felől intézkedik a május 30-ikán Aradmegyéhez intézett királyi rendelet. Országos levéltár.
521. A végzeményt kiadta Kovachich, Supplementum. II. 240–248.
522. Az 1475 augusztus 15-én kelt oklevelet közli gróf Teleki, id. m. XI. 539.
523. A pápai legátus 1475 július 17., a velencei követ szeptember 23. és október 14-iki jelentései.
524. Ezt Mátyás 1475 október 28-án kelt iratában teszi közhírré. Gróf Teleki, XI. 347.
525. Droysen, Geschichte der preussischen Politik, II. 301. Pastor, id. m. II. 485.
526. 1476 márczius 15-én. Mátyás külügyi levelei, I. 335.
527. Bachmann tehát igazságtalanul vádolja Mátyást, hogy tétlenül szemlélte Moldvaország veszedelmét és bosszulatlanul hagyta István halálát. (Id. m. II. 597.) Mátyás ezen hadjáratról kimerítő jelentést küld 1476 november 15-én a szász választófejedelemnek és december 8-án a pápának. Mátyás külügyi levelei, I. 354. 358.
528. A királyi palota leírását egy későbbi fejezetben adjuk.

VI. FEJEZET.

Mátyás osztrák hadjáratai.

Frigyes császár újabb támadása. Mátyás betör Ausztriába. Kremsi tárgyalások. Bécs ostroma. Békealkudozások. Mátyásnak a milanoi hercezségre vonatkozó tervei. Frigyes császár elismeri Mátyást Csehország királyának.

Országgyűlés Budán. Az adó megszavazása öt évre. A vármegyei gyűlések és törvényszékek beszüntetése. Kibékülés Kázmérral és Ulászlóval. Ulászló látogatása Olmüczben. Egyezség Albrecht brandenburgi választó fejedelemmel. Mátyás hatalmi állása. Frigyes császár magatartása a milanoi hercezséggel szemben. A magyar hadsereg betörése Ausztriába. A nürnbergi birodalmi gyűlés. Fegyverszünet. Beckensloer hadai. A birodalmi segélyhad kudarca. Haimburg elfoglalása. A brandenburgi uralkodóház magatartása. Kőszeg visszaszerzése. A pápai követ békítési kísérletei. Bécs ostroma. A bécsi egyetem fegyverszünetet kér. Mátyás bevonulása Bécsbe.

Ausztriai herceg címet vesz föl. Nagylucesei Orbánt bécsi püspökké nevezi ki. Tervei a császári trón elnyerésére. A frankfurti birodalmi gyűlés. Miksa római királyvá választása. A hadjárat folytatása. Bécs-Újhely elfoglalása. A birodalmi segélyhad visszavonulása

Mátyás házassága, mivel Magyarországon a nemzeti királyság állandósítására kilátást nyújtott, ösztönül szolgált a Habsburg és Jagelló dynastiáknak, hogy megbuktatására megújítsák igyekezeteiket.

Frigyes császár, ki a pápa iránti tekintetből a kuttenbergi cseh királyválasztás megerősítését függőben tartotta, az 1477-ik év elején Ulászlónak ígéretet tett, hogy kiállítja részére a császári megerősítő okiratot, ha viszont tőle a Magyarország ellen indítandó háborúra segítséget kap. A cseh király ezt a föltételt csakhamar teljesítette. Tavasz nyiltaival hatezer fegyveres élén meg jelent Ausztriában, és innen Magyarországra tört. De ez alkalommal szintűgy kudarcot vallott, mint harmadfélév előtt Sziléziában. Katonái, kiknek a zsoldot rendszeren fizetni nem birta, rendes hadimunkálatok helyett rablókalandozásokra szoritkoztak, majd a magyar hadak közeledésével szétszóródtak, sőt részben magyar szolgálatba léptek. Ulászló kénytelen volt visszafordulni, és július utolsó napján alig másfélszáz emberrel tartotta Prágába szegyen teljes bevonulását.¹

Mátyás ezalatt Ausztriába nyomult. Hainburg őrsége vitéz ellenállást fejtett ki, de Trautmansdorf a második rohamra, Petersdorf ellenszegülés nélkül nyitották meg a kapukat, és a magyar csapatok iszonyú pusztításokat okozva kalandoztak szerteszt.

A császári udvarnál tartózkodó olasz diplomaták: a pápai, a nápolyi és a velencei követek ekkor közbenjárásukat ajánlották föl, a melyet a császár örömmel fogadott s a magyar király sem utasított vissza.

A két fél biztosai augusztus elején Kremsben jöttek össze. A magyarok mindjárt egy terjedelmes emlékirattal állottak elő, a mely a császártól véghezvitt szerződészegések hosszú lajstromát és a királytól szenvedett károk pénzértékének felszámítását tartalmazta; az 1470-ik évi bécsi látogatás költség számlája és a császár-leány kezének megtagadásáért igényelt bánatpénz is előfordult benne. A főösszeg 754,000 forintot tett ki.²

Ezen követelésekkel Mátyás elárulta, hogy a tárgyalásokat nem veszi komolyan. Szükségesnek látta, hogy a császárt még inkább megalázza. Ezért, a mikor az alkudozások eredményre nem vezettek, Bécs megvívását tűzte ki feladatául. A főváros körül fekvő erősségeket és falvakat könnyű szerrel hatalmába ejtette, miáltal Bécs őrségét és lakosságát a kiéhez tetés veszélyével fenyegette. Ezalatt szeptember végén és október elején Baden, Korneuburg, Tuln, Sanct-Pölten és több más város meghódoltak Mátyásnak s a magyar csapatok Linzig száguldoztak, hol Frigyes elzárkozott.

Mátyás most már úgy vélekedett, hogy célját elérte. A császárnak be kellett látnia, hogy a magyar királynál félelmesebb ellenség nem fenyegetheti és hatalmasabb szövetségest nem találhat. Mátyás tehát arra számithatott, hogy ha most jobbát a kibékülésre nyújtja és

nagylelkűen lemond hódításairól, a császárt az érdekközösség szoros kapcsaival csatolhatja magához.

Mikor tehát táborában a pápai követ megjelent és őt a háború megszüntetésére kérte föl, habozás nélkül késznek nyilatkozott, hogy a fegyvert leteszi; de a császárnak nem fegyverszünetet, nem is békekötést, hanem szövetséget ajánlott. A szövetség őszinteségének és állandóságának biztosítékát pedig abban látta, hogy a császár a Jagelló házzal fennálló összeköttetését bontsa föl és az Ulászló javára kiállított császári okiratot megsemmisítvén, őt ismerje el Csehország törvényes királyának.

E mellett új tervvel állott elő, mely szellemének politikai kombinációkban való termékenységére meglepő világosságot vet. Milano fejedelme, Sforza Galeazzo, 1475 végén orgyilkos merénylet áldozata lett, és kiskorú fiút hagyott maga után, kinek részére anyja és nagybátyja a császári megerősítést a milanoi hercezségre kieszközölni ekkorig nem voltak képesek. Mátyás azt kívánta, hogy a császár ezt a megerősítést nyíltan tagadja meg, és leánya, Kunigunda hercegnő kezével a milanoi hercezséget Frigyes nápolyi hercegnek, Beatrix fivérének adományozza.

Hogy pedig politikai engedményekre a császárt könnyebben rábirja, pénzügyi tekintetben a legmesszebb menő önzetlenséget tanúsította. A nyolczadfélszázezer forintról, a mit néhány hónap előtt igényelt, többé említést sem tett. Csakis százezer forintnyi hadi kárpótlást kívánt, és erről is lemondott azon esetre, ha a nápolyi király fia a milanoi fejedelemséget elnyeri.

Frigyes a föltételeket november végén elfogadta, és ezek közül azt, a mely reá nézve leginkább lealázó volt, késelem nélkül teljesítette. Az Ulászló javára kiállított adománylevelét megsemmisítette és Mátyás javára egy egészen azonosat állított ki. Mire Mátyás mint Csehország királya és a német birodalom választófejedelme a hódolati esküt letette, azzal a záradékkal, hogy mivel „Magyarország a német birodalomnak alárendelve soha nem volt,” „Magyarországnak és királyának szabadsága ezután is épségben fönmarad.”³

Mátyás az ország rendeit értesítette, hogy a császárt legyőzvé, vele egyességre lépett, úgy hogy „az ország ezentúl erről az oldalról örök békességet fog élvezni;” sőt a császár, eddigi szövetségeseitől elszakadván, őt minden köz- és magánügyben segíteni fogja; egyúttal azt a reménységét fejezte ki, hogy a csehországi háborúnak is közelebb véget vet.⁴

Mindazáltal azt az elvet, hogy annak, a ki a békességet óhajtja, a háborura készen kell állania, uralkodása egész folyamán szem előtt tartotta. A béke legfőbb biztosítékát hadseregében látván, s ezt állandóan együtt tartani kívánván, az országos segítségről a béke éveiben sem mondhatott le, sőt állandósítását tervezte. Erre éppen ez az időpont tűnt föl a legalkalmasabbnak, mert az ország rendeit megnyugtathatta az iránt, hogy tőlük nem a nyugati vállalatokra, hanem az országnak a törökök ellen megoltalmazására kíván áldozatokat.

Ezért 1478 február 14-ére Budára országgyűlést hirdetett. A meghívó iratban a tanácskozások tárgyát közelebbről nem határozza meg. Általánosságban csak annyit mond, hogy az ország rendei hivatta lesznek „mindazt megtenni, a mit az ország tekintélye és java követel.” A köznemességet ez alkalommal sem hívta meg fejenként. Minden vármegyét két követ küldésére utasított.⁵

A király meghívólevelében kiemelte, hogy a csehországi ügyek végleges rendezése miatt Morvaországba kell mennie és az országgyűlésen biztosok által képviselteti magát. A morvaországi út tervét elejtette ugyan, de azért az országgyűlésre nem ment el és Pozsonyban tartózkodott. Pedig az eddigieknél merészebb igényekkel lépett az ország rendei elé. A rendkívüli adót, a mit ezelőtt egy-egy esztendőre csak nehezen, nem egyszer lealázó engedmények árán tudott kieszközölni, most évek sorára óhajtotta megszavaztatni.

Olyan nagy volt az a tekintély, a mit magának a császár ellen viselt diadalmas hadjáratával, és az a hála, a mit a béke megkötésével kiküzdött, hogy célját elérte.

Az a válasz-főirat, a mit az országgyűlés Mátyáshoz intézett – az egyetlen ebből a korból – fönmaradt, és nemcsak tartalmával, hanem hangjával is jelezi azt a fordulatot, a mi a közszellem irányzásában beállott.

Ez a nevezetes okirat így hangzik:

„Legfenségesebb fejedelem! Ámbár hosszú idő óta súlyos terheket viselünk, felségednek a minap hűséges követői által a jelen országgyűléssel közölt kivánságát és a fenforgó szükségét tekintetbe véve, egyúttal abban bizva, hogy minket, mint legkegyelmesebb és legjóságosabb urunk, ezentul is királyi kegyességében részesít és régi szokásainkban kegyelmesen megtart: erre az esztendőre, jobbágyaink minden kapúja után, egy forintot, a kamara-nyereséget is beszámítva, ajánlunk föl felségednek.”

„Továbbá, hogy felséged mind a saját szükségeiről, országunknak szabadságáról, helyreállításáról és a törökök támadásai ellen megoltalmazásáról minél hathatósabban gondoskodhassék, ígérjük, hogy felségednek a következő öt esztendőn keresztül, az 1479-iki január elsejétől számítva, jobbágyaink minden kapuja után egy-egy forinttal fogunk adózni, úgy hogy ez az adó első ízben a jövő esztendő január elsején, azontúl pedig mindig: november 11-ikén hajtassék be.”

„Ezt az ajánlatot olyképen tesszük, hogy felséged az alább következő czikkelyepei elfogadni méltóztassék.”

„Először. A következő öt esztendő lefolyása alatt a főpapok, zászlós urak, előkelők, nemesek és az ország összes rendei semmiféle körülmények között felségednek és országának ellenségei ellen táborba szállani ne tartozzanak, azt az esetet kivéve, hogy ha felségednek ezt az országát a német császár, a török császár, a lengyel király, a cseh király vagy a ruméliai vezérpasa személyes vezérlete alatt álló hadsereg támadná meg; a mely eset bekövetkeztével az ország rendei kötelesek fejenként táborba szállani, és ettől a kötelezettségtől magát senki pénzen meg nem válthatja.”

„Minden adókiivetésnél föl lesznek mentve az adózás alól: az egytelkes nemesek, a nemesek és háznépük házai, mindazok, a kik urak szolgálatában állanak és az urak költségén élmeztetnek, a falusi bírák, a nagyon szegény emberek, az elpusztult helyek és malmok; a zsellérek közül pedig azok, kik nem saját szántóföldjüket vagy szöllejüket művelik. Az adókiivetők mellé minden vármegyében egy alkalmas nemes ember rendeltetik, a ki magát eskü alatt kötelezi, hogy a jelen végzemény czikkelyei értelmében a fenséges király és a vármegye érdekeit megóvjja...”

Az adónak öt évre megszavazása az országgyűlés megtartását ezen idő alatt feleslegessé tette. Az ország rendei ezt jól tudták és előnyösnek tartották. Hogy körükben az alkotmányos szellem, a közügyek intézésére befolyásuk érvényesítésének vágya még inkább csökkent, arról főiratuk egyik pontja tanuskodik.

„A következő öt esztendőben, – így szólnak – az ország szegénysége miatt, az ország összes vármegyéiben a vármegyei gyűlések és a vármegyei törvényszékek ne tartassanak meg; kivéve Pozsega, Valkó, Szerém, Baranya, Csanád, Temes, Zaránd és Aradmegyékben, a melyeknek területén, mint mondják, lopások, rablások, az emberek csonkítása, áruba bocsátása, lefejezése és egyéb sokféle büntények követtetnek el... Az öt esztendő letelte után pedig a vármegyei gyűlések csak a főpapok, zászlós urak és előkelő nemesek tanácsára hívassanak egybe.”

A köznemesség e szerint „szegénységére” hivatkozva, tulajdonképen azért, hogy a megye székhelyére való utazás és az ott tartózkodás költségeit s fáradságát magától elhárítsa, legfontosabb alkotmányos jogairól lemondott, és nemcsak az országos ügyek intézését, hanem közvetlen helyi érdekeit is egészen a királyra, illetőleg a tőle kinevezett főispánokra bízta.

A közszellem ezen beteges iránya az országgyűlési főirat azon részében is nyilatkozik, a melyben az ország rendei sérelmeiket őszinte nyíltsággal tárják föl; de orvoslásukra nem maguk tesznek kísérletet, hanem azt a királyi kegyelemtől várják.

„Mivel – így szólnak – ez az ország azért, hogy egyéb sérelmeken kívül a lovas és gyalog hadaktól súlyos elnyomást szenved, végső pusztulásra és nagy elkeseredésbe jutott, úgy hogy a szegény lakosok életük föntartására a legszükségesebbet is alig szerezhetik meg; legalázatosabb és hódolatteljes kérelmeinkkel esedezünk, hogy felséged, a mi hűséges szolgálatainkat és országunk pusztulását tekintetbe véve, módját ejteni méltóztassék, hogy az ország némiképen föllélegzeni bírjon és erőhöz juthasson; különösen arról gondoskodjék, hogy az ország lakosai a hadaktól elnyomást, pusztítást ne szenvedjenek, a véghegyek számára ingyen munkák végzésétől és élelmi szereknek ingyen szállításától megkíméltesse, a nemesek udvaraiban és házaiban katonák meg ne szálljanak...”

„Továbbá azok ellen, kik jószágokat törvénytelen módon foglalnak el, akár királyi adomány alapján, akár más jogcímen történt legyen a foglalás, az ország régi szokásai által szabályozott törvényes eljárás indíttassék meg. Jövőben pedig az, a ki jószágot adományul nyer, ha beiktatása alkalmával törvényes ellenmondás történik, a jószágot át nem veheti és meg nem tarthatja; ellenkező esetben a régi szokás szerint a jószág becsértékében marasztaltatik el.”

„Továbbá felséged senkit, egyszerű panaszra, jószágaitól megfosztatni ne engedjen; senkit szabadságától törvényes eljárás nélkül, az ország régi törvényeiben megállapított eseteket kivéve, meg ne foszszon; senkit, a főpapok, zászlós urak, előkelők és nemesek tanácsa nélkül száműzetés vagy fogság büntetésével ne sujtson.”

Az országgyűlési fölirat ezután az igazságszolgáltatásra és a tizedek behajtására vonatkozó némely megállapodásait terjeszti elő. Befejező sorai így hangzanak: „Esedezünk, hogy felséged mindazt, a mit az ország helyreállítása végett ezen jegyzékünk cikkelyeibe foglaltunk, kegyelmesen elfogadni és megerősíteni, minket pedig hűségünkre való tekintettel régi szokásainkban és szabadságainkban, a felséged elődeitől és a saját koronázása alkalmával szentesített törvények értelmében, megtartani és megerősíteni méltóztassék.”⁶

A király, a mikor márczius végén Budán megjelent, az országgyűlés: föliratában foglalt megállapodásokat megerősítette.⁷

A nemzet bizalmának és ragaszkodásának nagy áldozatokban és jelentékeny jogok feladásában való feltűnő nyilatkozása Mátyás sulyát és tekintélyét a külföldön is emelte és befolyással volt régi ellenségeinek, a Jagelló ház két uralkodójának magatartására.

Az 1478-ik év folyamán mind Kázmér, mind Ulászló lépéseket tettek, hogy Mátyással kibéküljenek. Hosszú alkudozások után, 1478 december 7-ikén, a csehországi kérdés megoldást nyert. Abban történt megállapodás, hogy mindkét uralkodó egyenlő jogon viseli a cseh király címét és megtartja a tényleg kezei között levő területeket; Mátyás halála után Morvaországot, Sziléziát és Lausitzot Ulászló vagy örökösei négyszázezer forintért magukhoz válthatják.⁸ A következő év (1479) április 2-án pedig a béke a lengyel királylyal is megkötött.⁹

A kibékülést Ulászló látogatása Olmücben, 1479 nyarán, szives barátságos viszonynyá érte meg. Mátyás meghívására több német fejedelem is megjelent udvaránál, a hol közben járásuk mellett a hatalmas Albrecht brandenburgi választófejedelemmel is egyezséget kötött, a ki ötezer forint kárpótlás fejében egy sziléziai herczességről lemondott.¹⁰

Igy fegyverének hatalma, diplomatiájának ügyessége, bőkezűségének varázsa, egyéniségének fölénye a Habsburgok, Jagellók és Hohenzollernek dynastiáit ellenségekből barátáivá, szövetségeseivé tette; a mi által Európa legjelentékenyebb hatalmasságának színvonalára emelkedett.

Ezt annak a kornak, a melyben Mátyás uralkodott, legújabb német történetírója is hirdeti, a ki Mátyás állását az olmücsi összejövetel után így jellemezi: „Szoros frigyben a pápával, békességben Lengyel- és Csehországgal, barátságos viszonyban a leghatalmasabb német fejedelmi házakkal, nyugodtan szöhetett tovább európai politikájának szárait a nagy

Corvin. Úgy látszott, hogy azt, a mi a burgundi Merész-Károlynak nem sikerült, ő most már végre fogja hajtani: a szétszaggatott Németország urává fog válni.”¹¹

Mátyás azt a reménységet táplálta, hogy a császárral kötött egyességben politikájának egyik alap gondolatát, a Habsburg házzal való állandó szövetséget megvalósítsa. De hiába iktatták szerződésbe, hogy „egymás iránt az apa és fiú érzelmeit fogják táplálni;” hiába fogadták, hogy „szüntelenül egymás javának előmozdításán, az őket fenyegető veszedelmek elhárításán fognak fáradozni.” A szívek érzelmeit a politika nem módosíthatja; a múlt érdekeknél hatalmasabbak a viszonyok mélyében lappangó százados hagyományokban ápolt érdekellentétek.

A császári méltóság természetéről a középkorban uralkodóvá vált felfogás szülte a császároknak azt a törekvését, hogy Magyarországot hatalmuk körébe vonják. Ezzel szemben Szent-István megalapította a magyar állam függetlenségét. De utódai közül többen a császári fenhatóság elismerésének árán az uralkodásukkal elégtelen nemzet leigázására Németországból szereztek segítséget. És ámbár az idegen beavatkozást a nemzet mindannyiszor fegyver hatalmával utasította vissza, a XIII. század végén, IV. László magtalan halála után, Habsburg Rudolf császár feljogosítva hitte magát, hogy a magyar koronát fiának, Albert osztrák hercegnek adományozza. Ezt a nemzet el nem ismerte, az ország birtokába nem bocsátotta. Mire utódai házassági összeköttetések lépcsőin igyekeztek a magyar trónra emelkedni.

Frigyes a császári és családi hagyományok forrásaiból merítette azt a páratlanul álló szívósságot és kitartást, a mely képessé tette, hogy sereg, pénz és megbízható szövetségesek nélkül, félszázadon keresztül dacolhasson hatalmas ellenségekkel és lázadó alattvalókkal. Válságos helyzetében, megalázva, a Mátyástól megszabott békefeltételeket elfogadta ugyan, de nem volt hajlandó ezt hatalmi céljai elérésében őszintén támogatni, sőt mindig készen állott kedvező fordulat beálltával ellene támadni.

Most is vonakodott az 1477-ik évi békeszerződésben elvállalt kötelezettségének megfelelni és a Sforza családot a milanoi fejedelemségtől megfosztani és leányának kezét miként előbb Mátyástól, most sógorától is megtagadta.

Mátyás meghiusítva látván terveit, arra szánta el magát, hogy ismét irányt változtat és új szövetségeseket keresett. XI. Lajos francia királylyal tárgyalásokat indított meg,¹² és része volt abban, hogy sógora, Frigyes nápolyi herceg, francia hercegnőt vett nőül. A hatalma tetőpontján álló svájci köztársasággal 1479 tavasz elején tíz évre szövetséget kötött.¹³ A salzburgi érseket és a seckauai püspököt védnöksége alá fogadta, oly módon, hogy azoknak váraiba magyar őrséget helyezettett.¹⁴

Ekként felkészülve az új mérkőzésre, maga lépett föl, mint támadó. Ok nem hiányzott rá. Az 1477-ik évi szerződés fölhatalmazta, hogy ha a százezer forintnyi hadi kárpótlás két részlete a kitűzött határnapokon le nem fizettetik, tetszése szerint kárpótolhatja magát. A császár és az ausztriai hercegség pénzügyi helyzete olyan nyomoruságos volt, hogy Mátyás ismételt sürgetése daczára az összegnek csak felerészét tudta megkapni. A király ezért azon a czimen, hogy az összeg másik feléért kárpótlást keres, 1480 február havában a Magyarország és Stíria határszélén fekvő Radkersburg várát elfoglalta.

Ezt a tényt a császár békeszegésnek, és mivel hadüzenet nem előzte meg, a nemzetközi jog elveibe ütköző merényletnek bélyegezte és megtorlására készülteket tett.

Mátyás a német fejedelmekhez intézett levelekben a vád ellen igazolta magát, és az osztrák rendeket fölszólította, hogy uralkodójukat ne támogassák, neki segítséget ne nyújtsanak. Mivel pedig felszólalása eredménytelen maradt, a nyár folyamán Ausztriába ezer lovasból álló csapatot bocsátott, a mely a Duna vidékét pusztítva járta be.

A császár még ennek a csekély haderőnek eltávolítására sem volt képes. A német birodalomnak Nürnbergbe egybehívott gyűléséhez fordult, mely neki tizenötezer fegyverest

ajánlott föl, de elhatározta, hogy előbb követeket küld Mátyáshoz, és közbenjárásával megkísérli a béke helyreállítását.

A német követek: az eichstädti püspök és Absberg lovag, a pápai követektől támogatva, fegyverszünetet hoztak létre, a melynek tartama alatt az 1481-ik év nyarán ismét Nürnbergben tartandó birodalmi gyűlésen kellett volna az állandó béke ügyében a tárgyalásokat megindítani. De ezalatt Beckensloer János, az elszökött esztergomi érsek hadai a fegyverszünet föltételeit megszegvén, Stiriában egy magyar hadosztályt megtámadtak, és ezt visszavonulásra kényszerítvén, magyar területen is üldözték. A háború megújult. A császár a birodalmi segélyhad kiállítását hasztalanul sürgette; csak Szászországból érkezett egy kis csapat, a mely, miután soká Bécsben vesztegelt, az 1482-ik év tavaszán Markenstein vár visszafoglalását kísérlette meg; de a király közeledésének hírére az ostrommal hirtelen fölhagyott, és Bécsbe visszatért.

„A híres birodalmi segélyhad” ezen kudarczáról Mátyás gúnyos levelekben értesítette szövetségeseit.¹⁵ Ugyanakkor Zápolyai István a császár hadaitól súlyos vereséget szenvedett ugyan, de Haimburg vára, melyet Mátyás május elején ostrom alá vett, szeptember utolsó napján megnyitotta kapuit. Ezen eredmény hatása alatt a császárt a hozzá legszilárdabbul ragaszkodó brandenburgi uralkodóház is magára hagyta. Albrecht választófejedelem leveleiben „a becsületén, a császáron és a német birodalmon” ejtett sérelmek „fölköt gyászos panaszokat hallatott, de azok megszüntetése érdekében semmit sem tett; sőt fia, János örgróf, Mátyással egyességre lépett és ötvenezer forinton megvásárolta a cseh korona több hűbérére tartott igényei elismerését.¹⁶

Az őszi hónapokat Mátyás arra használta föl, hogy a Bécs körül fekvő helyeket hatalmába ejtse; egyuttal Köszeget, mely több mint negyven év óta a császár kezei között volt, visszaszerezte. De a következő (1483) esztendőben a háborút lanyhán folytatva, jelentékenyebb eredményeket nem ért el; a nyáron a pápa követének közbenjárását előzékenyen fogadta és ajánlkozott, hogy a császártól elfoglalt területet a pápa kezeibe bocsátja a ki azt addig tartsa meg, míg a császár ötvenezer forintnyi régi tartozását lefizeti, és a birodalmi gyűlésen tizezer lovas kiállítását a törökök ellen kieszközli. Majd a pápai követ azon indítványában is megnyugodott, hogy a császárral fönforgó egyenetlenség megszüntetése a pápa meghívására tartandó német birodalmi gyűlésre bizassék, a mely egyszersmind a török ellen kiállítandó sereg tárgyában is határozna.

Azonban a császár egyik módozat elfogadására sem volt reá birható. Mire az 1484-ik év elején Mátyás a hadi munkálatokat fokozott erélylyel folytatta. Márczius 11-én Bruckot a Lajta mellett, ápril 15-én a Bécs fölött uralkodó Kahlenberget, december 4-én, hosszú ostrom után, Korneuburgot ejtette hatalmába. És miután így Bécset minden oldalról körülzártá, 1485 január 29-én a város ostromához fogott. Az őrség vitéz ellenállást fejtett ki, sőt több kitörése alkalmával nagy veszteségeket okozott az ostromló seregnek. Ellenben a polgárság, miután élelmi szereik már jórészt elfogytak, békétlenkedett és az alkudozás megindítását sürgette. A császári kapitányok egy ideig azzal biztatták a csüggedőket, hogy a császár fia, Miksa főherceg német és burgundi hadak élén útban van a város fölszabadítására. De mikor ez a remény alaptalannak bizonyult, az ingerültség oly mérveket öltött, hogy a város feladása mellőzhetetlenné lett.

A bécsi egyetem vállalkozott arra, hogy a tudomány-pártoló királynál az első lépést megteszi. Küldöttei május 14-én megjelentek előtte és egyelőre hét napig tartó fegyverszünetet eszközöltek ki. Majd az a különös megállapodás jött létre, hogy június első napján, ha addig felmentő sereg nem érkezik, az őrség lovaival, fegyvereivel, podgyászával kivonul és a város Mátyás előtt megnyitja kapuit.

Felmentő sereg nem érkezvén, a kitűzött napon Mátyás nyolczezer fegyveres élén ünnepélyesen bevonult és a Habsburgok régi várpalotájában szállott meg, a mely azután haláláig lakhelyéül szolgált.

Most a hódítás jogczimén Ausztria törvényes uralkodójának tekintette magát. Az ausztriai herceg czimét vette föl. Bécs város tanácsától hűségi esküt fogadott. A tartomány rendeivel gyűlést tartott, a melyen adókat szavaztatott meg, különféle reform-javaslatokat dolgoztatott ki.

És miként régebben ausztriai urak Magyarországon sokféle kedvezések részesei voltak, most Mátyás magyarországi hiveit Ausztria területén jószágokkal adományozta meg, méltóságokra emelte; a bécsi püspöki székre Nagylucsei Orbán személyében magyar főpapot nevezett ki.

Kezdetben, mikor a háborút megindította, csak arra gondolt, hogy a császárt újból megalázza, megtörje, hatalmi eszközeit saját érdekeinek szolgálatába kényszerítse. Később, a kiküzdött eredmények hatása alatt, a császár teljes tehetetlenségétől fölbátorítva, merészebb terveket karolt föl. Úgy vélekedett, hogy a magyar koronát az osztrák ház örökös tartományainak állandó birtokosává teheti, és mint német területek uralkodója, a császári trón elnyerésére biztosan számíthat.¹⁷

Ezt a célpontot soha szem elől nem tévesztette. Az olasz humanisták jól tudván, hogy ezzel kedvében járhatnak, nem mulasztották el nyíltan jósolni imperatori vágyainak közel teljesülését.

„Bár mielőbb virradna föl az a nap, – írja egyikük – a mikor Mátyást mint római királyt és császárt üdvözölhetjük... Miként egykor Mátyás sorshuzás utján az apostolságra hivatott meg, úgy reméljük, hogy a mi Mátyásunknak császári sors jut osztályrészül. Ha azután koronázása végett Olaszországba jó Mátyás császár, ékes beszédekkel üdvözöljük őt!”¹⁸

Azonban ezek a remények és óhajtasok nem valósultak. Frigyes császár ugyanis a csapások sulya alatt tántoríthatatlanul állott és nyugodt bizalommal nézett a jövőbe. A német birodalomba távozván, itt nemcsak azon fáradozott, hogy segítséget eszközöljön ki, hanem igyekezeteit oda is irányozta, hogy fiának, Miksának az örökösödést a császári trónon biztosítsa, őt római királylyá választassa meg. A sikert Mátyás ambíciója és diadalai inkább megkönnyítették, mint hátráltatták. A császár a német fejedelmeket arról győzte meg, hogy a magyar király törekvéseit mielőbb bevezétt ténynyel kell meghiusítani.

Az 1486-ik év elején Frankfurtban a birodalmi gyűlés Mátyás ellen harmincznégyezer fegyveres kiállítását határozta el, a választófejedelmek pedig Miksát római királylyá választották meg.

Mátyás ebben a tényben nem nyugodott meg. Azt a merész gondolatot karolta föl, hogy a választást megsemmisíteti. Okot a választás szabálytalansága szolgáltatott. Ugyanis abban csak hat választófejedelem vett részt. A cseh király nem hivatott meg, mivel a császár attól tartott hogy az szövetségese, a magyar király érdekében fog működni. Mátyás reábirta Ulászlót, hogy Miksa megválasztatása ellen óvást emeljen, maga pedig a választófejedelmekhez intézett iratban kijelentette, hogy szövetségese ügyét magáévá teszi.

Ugyanekkor a császár és fia ellen nagy európai szövetség létrehozásán fáradozott. Franciaország királyát és az olaszországi államokat csatlakozásra szólította föl. Egyszersmind a boszú vágyától hevítve, Ausztriában a hadi munkálatokat fokozott erélylyel folytatta.

Augusztus elején személyesen serege élére állott. Laa, Recz, Eggenburg városokat megvívta. És az 1487-ik év január 13-án Bécsújhely alá indult, melyet Zápolyai István két esztendő óta sikertelenül ostromolt. Miután a várost szorosabban körülzárta és körüle árkot ásott, a külváros ellen rohamot rendelt. Katonái, kiknek vizen és mocsaran keresztül majdnem nyakig kellett gázolni, merészen nyomultak elő; két izben visszaverettek, csak harmadizben juthattak az utcákba; ekkor az őrség a házakat felgyújtotta és ágyuikat a védtelenül álló magyarokra irányozván, közülök mintegy ötszázat leterített.

Azonban a magyar ágyuk tüzelése szintén nagy károkat okozott. A falakban mindenfelé rések tátongtak. Az őrség és a lakosság szükségét szenvedtek. Végre június 29-én a császári kapitányok és a városi tanácsosok Mátyás előtt megjelenván, a város átadása iránt tárgyalásba bocsátkoztak. Az alku olyan formában létesült, hogy hét hétre terjedő fegyverszünetet kötöttek; ha ezen idő alatt legalább háromezer fegyveresből álló császári felmentő sereg a város kapujáig hatol, a király az ostrommal fölhagy; ellenkező esetben a negyvenkilencedik napon a város és a vár megnyílik előtte.

A fegyverszünetet Mátyás arra használta föl, hogy Schottwien és Mürzzuschlag erősségek megvívásával a fontos semmeringi utat hatalmába ejtette. Majd a hét hét letelte után Bécsújhelyt birtokába vette.

Ez alatt a frankfurti gyűlésen megajánlott birodalmi segélyhad Albrecht szász herceg vezérlete alatt megindult. De összesen csak háromezer emberből állott. A mikor augusztus közepén Sanct-Pölten felé közeledett, Mátyás a régebben közöttük fennálló barátságos viszonyra hivatkozva, találkozást ajánlott neki. Hosszú tárgyalás után, a császár tilalma daczára, a két fejedelem december elején Markersdorfban összejött. Mátyás késznek nyilatkozott, hogy a pápát békebiróul kéri föl. Azonban a császár hozzájárulását kieszközölni most sem sikerült. Albrecht ekkor országába tért vissza, és Ausztria továbbra is Mátyás birtokában maradt.

529.Palacky, id. m. V/I. 157.

530.Chmel, id. m. II. 110–115.

531.Az 1477 november 30-án és december 1-én kelt oklevelek Chmelnél, id. m. II. 117. és köv. 1.

532.Az alább idézendő 1477 december 22-iki királyi iratban.

533.A Pozsega megyéhez intézett, 1477 december 22-én kelt meghívólevelet közli Kovachich, Vestigia. 398.

534.Az országgyűlési föliratot a király az országgyűlési végzeménybe egész terjedelmében fölvette.

535.Az 1478 márczius 29-én szentesített országgyűlési végzemény föl van véve a Corpus Jurisba. Egykorú példányát az Eszterházy hercegek kismartoni levéltára őrzi.

536.Pray, Annales regum Hung. IV. 124.

537.Caro, id. m. 469–74.

538.Chmel, id. m. II. 542. 561.

539.,,...Ihm schien gelingen zu müssen ... dem vielzerrissenen Deutschland den Fusz auf den Nacken zu setzen.” Bachmann, Deutsche Reichsgeschichte im Zeitalter Friedrich III. und Max I., II. (Lipcse, 1894.) 617.

540.A florenczi köztársaság franciaországi követének 1479 augusztus 6-iki jelentése. Makusew, id. m. 1. 535.

541.Segesser, Die Beziehungen der Schweizer zu Mathias Corvinus. Luzern, 1860.

542.Mátyás külügyi levelei, I. 460.

543.Mátyás külügyi levelei, II. 228–231.

544.Bachmann, id. m. II. 728.

545.Mátyás élete. 275–287.

546.Carbo, „De rebus gestis Mathias regis” című művében. Magyar Irodalomtörténeti emlékek, II. 214.

VII. FEJEZET.

Mátyás hadserege és diplomatiája.

Mátyás sikereinek oka hadseregében rejlik. Fegyvereseinek létszáma, A fekete sereg. Alkotó elemei: Huszárok. A hadsereg beosztása. Dunai hajóhad. Bonfin nyilatkozata a magyar hadseregről. Mátyás diplomáciai fölénye. Ellenfelei. Szövetsége III. Iván moszkvai fejedelemmel. Beavatkozása az olaszországi államok versengéseibe. Velence. VIII. Incze pápa és Ferdinánd nápolyi király. Ancona. A magyar korona melléktartományai. A kenyérmezei diadal. A boszniai hadjárat. Magyar Balázs főlzabadija Otrantót. II. Bajazed szultán és Dsem herceg. Mátyás tervei Dsemmel. Fegyverszünet a törökkel. Ujabb harcok. A temesvári győzelem. Ujabb lépések Dsem kiszabeditására

Állásának jelentőségét és kivívott sikereit Mátyás az ő egyéni tulajdonságai mellett legkivált hadseregének köszönhetette. Az állandó zsoldos hadak létesítésére irányuló törekvés már az ő trónralépte előtt általánossá lett. De uralkodása nagy hatást gyakorolt ezen intézmény fejlesztésére. Zsoldosokat szokatlanul nagy számban tartott szolgálatában, és a mellett a nemzeti honvédelem régi elemeit is kellően fel tudta használni. Így azután olyan nagy hadtesteket állíthatott sikra, a milyenekkel korának egyik keresztény fejedelme sem rendelkezett.

Egykorú kimutatás szerint saját országaiból 93,000 fegyverest volt képes a törökök ellen küldeni, míg a hűbéri viszonyban álló oláh és moldvaországi vajdaktól 70,000 fegyverest számító segély hadakra számíthatott.¹ Leveleiből tudjuk, hogy 1476-ban hatvanezer embert küldött Moldvaország megmentésére. És 1482-ben úgy nyilatkozott, hogy a nápolyi királynak és szövetségeseinek, ha ezek elegendő pénzzel látják el, akár százezer embert küldhet segítségül.

Míg a francia, német és olasz fejedelmek főleg a svájci cantonokból toborzották zsoldosaikat, Mátyás zászlai alá leginkább Cseh- és Morvaország lakossága, mely a husszita háborúk alatt a katonáskodáshoz hozzászokott, szolgáltatott edzett, kitaró harcosokat. Ezekből alakult seregének magva, a „fekete sereg,” mely elnevezését egyenruhája és vaspánczéla sötét színétől nyerte. A szerb földről is a hódító török elől menekülő egész fegyveres néparadat jött Magyarországra és ezeket a vad elemeket Mátyás a zsoldos rendszerével, az élelmezés szabályozásával; úgyszintén kérlelhetetlen szigorával fegyelmezni tudta.

Az idegenek mellett seregében a magyar faj sem szorult háttérbe; a könnyű lovasságot, a huszárokat, az Alföld szolgáltatta; az ősi időktől katonáskodáshoz szokott székelyek pedig a legjobb íjászok hírében állottak.

A magyar seregnek erejét nemcsak alkotó elemei és létszáma, hanem főképp szervezete biztosította. A hadtudományi írók ebben a főmaradt gyér adatok világánál is, a római legiók rendszerének utánzását ismerik föl,² a mit megmagyaráz az a tény, hogy Mátyás a régi Róma hadvezéreit példányképeknek, katonai íróit mestereinek tekintette; amazok tetteit és ezek munkáit alaposan tanulmányozta. De a hadtudomány régi vívmányait fölhasználva, saját korának viszonyait és szükségleteit kellően tekintetbe vette és ez irányban tapasztalatait, a miket gyermekkorában atyja oldala mellett szerzett, később sokféle szövetségeseikkel, legkülönbözőbb népek ellen szünet nélkül viselt háborúkban folytonosan gyarapította.

Hadtudományi írók Mátyás serege legkiválóbb előnyét minden fegyvernem összhangzó együttműködésében találják. A király maga ismerteti egyik levelében³ azokat a feladatokat, a miket a háromféle pajzsos, vértés és könnyű gyalogok, a vaspánczélba burkolt nehéz lovasok és a huszárok (könnyű lovasok) vannak hivatva megoldani. Ezekhez a tüzéség, hidászok és kézművesek csapatai járultak.

A szárazföldi sereget hathatósan támogatta a dunai hajóhad, mely egykorú kimutatás szerint 364 hajóból állott. Közöttük ágyúkkal és ostromgépekkel megrakott rengeteg gályák

és tornyos dereglyék találtak. A vízi haderőt tizezer fegyveresre és harmadfélezer hajósra teszik, a kik nagy részben a rácz népből kerültek ki.⁴

Bonfin, a nápolyi származású történetíró, a magyar sereget, melyet az ausztriai hadjáratban egy ideig kísért, áradozó, részben túlzó magasztalásokkal halmozza el. „Egy nemzet sem mutathat föl – úgymond – katonákat, kik a meleget és hideget, munkát és fáradságot könnyebben viselik, a parancsnak készségesebben engedelmeskednek, csatába és halálba örömelebb mennek,.... mint Mátyás katonái. Vitézelebbek és kitartólebbak a spártaiaknál!”⁵

Mátyás a fegyverével kiküzdött sikereket diplomatiájának fölényével állandósította.

A német birodalom szervezetének fogyatkozásai és fejedelmeinek kölcsönös torzsalkodásai miatt nem kellett attól tartania, hogy a császár az osztrák tartományokat birodalmi segítséggel visszaszerzi. Ellenben a Jagelló ház két uralkodója veszélyeselebb ellenfél lehetett. Ezért míg egyrésztől azon volt, hogy őket a császárral való szövetekezéstől visszatartsa, ugyanakkor elkészült teendőivel arra az eshetőségre is, ha a hármás szövetség megújulna ellene. Már 1477-ben védnöksége alá fogadta a német lovagrendet, mely Poroszország fölött uralkodott, és arra kötelezte magát, hogy egész hadseregét rendelkezésére bocsátja, ha a lengyel királylyal háború tör ki.⁶

Mátyás utólebb tekintetét a távol Oroszországra irányozta, hol III. Iván moszkvai fejedelem (1462-1505) a mai orosz állam megalapításának nagy művét erős kézzel és fúrfangos ügyességgel megkezdette, a tatár-mongo fenhatóság jármát lerázta, a kisebb fejedelmeket saját főnhatósága elismerésére bírta, Litvániától a gazdag novgorodi hercegséget elfoglalta és a nyugat-európai udvarokkal is érintkezésbe lépett. Mátyás szövetséget ajánlott neki Lengyelország ellen, a mit Iván örömmel fogadott el. 1488-ban az okleveleek kicseréltettek és a két uralkodó között barátságos viszony fejlődött ki.⁷

A császári korona megszerzésére irányuló törekvéseleek és a Frigyes császár ellen viselt háborúleek Mátyást már korábban is az összes hatalmi tényezőleek felhasználására utalták, és arra is készítették, hogy az olaszországi államok versengéseibe beavatkozzék.

Mikor 1478-ban a velencei köztársaság Ferrara és Milano fejedelmeivel a pápa és a nápolyi király ellen szövetséget kötött, Mátyás apósa és a szentszék megoltalmazása végett Velence megtámadására nagy előkészületeket tett. Örömmel ragadta meg ezt az alkalmat, hogy Dalmácia azon részét, melyet a magyar koronától Velence elszakított, visszaszeresse. De mivel a nápolyi királytól ígért segélypénz elmaradt, és a császár a az ő területén magyar hadaknak az átvonulásra engedélyt nem adott, a háború is elmaradt.

Kevéssel utólebb Velence Mátyást még inkább fölingerelte maga ellen azzal, hogy a magyar koronához tartozó Veglia szigetét, a hűtelen Frangepán grófok kérésére, védnöksége alá fogadta és kormányzót rendelt oda. Ekkor Magyar Balázs vezérlete alatt a sziget megszállására hadakat küldött, és a pápának, ki Velence érdekében közbenjárt, kijelentette, hogy készelebb „a saját fejét és egész birodalmát kockára tenni,” mint koronája jogait feláldozni.

A következő (1481.) év őszén a nápolyi király, a florenczi köztársasággal és Milanoval szövetséget kötött Velence ellen. Mátyás a csatlakozásra fölhivatván, ajánlkozott, hogy százezer arany segítséért tizezer svájci gyaloggal és hatezer magyar lovassal támadja meg Velencét. De a szövetségesek ezt a szerény igényét is sokalták, és alkudozni kezdtek, hogy hatvanezer aranynyal elégedjék meg. Ez a szűkkeblűség nagy mértékben boszantotta. „Úgy viselik magokat – mondá egy alkalommal mint a fősvény, a ki, hogy garast takariton meg, forintot áldoz föl.” Utólebb késznek nyilatkozott pénzsegély nélkül is megindítani a háborút, ha szövetségesei megnyugosznak abban, hogy mihelyt Dalmáciát visszahódította, Velencével békét köthet. Az alkudozások soká folytak és nem vezettek eredményre. Mátyás a szövetséghez nem csatlakozott, sőt a mikor meggyőződött, hogy Velence megtörésére célzó terveiben az olasz államok segítségére nem számíthat, merész fordulattal (1484 tavaszán)

Velenczének tett szövetségi ajánlatot, a melynek elfogadásától kedvező hatást várt a császár ellen viselt háború folyamára.

Az előterjesztésére adott válasz édes szavakkal szólott ugyan „a változatlan barátság és szeretet érzelmeiről,” a miket Magyarország királya iránt a köztársaság táplál, de a senatus vonakodott a császárral fennálló jó viszonyt megszakítani és mindennemű kötelezettség elvállalása elől kisiklott.

Bécs megvívása után Mátyás azzal a gondolattal foglalkozott, hogy a császár uralma alatt álló Trieszt és Fiume városokat hatalmába ejti; és ekkor a köztársaság támogatását kérte ki. A senatus erre nyíltan tagadó választ adott, kijelentvén, hogy a császárt sérelemmel nem illetheti.

Mátyás figyelmét ugyanekkor déli Olaszország eseményei is magukra vonták.

VIII. Incze, ki 1484 nyarán foglalta el a pápai trónt, ellenséges viszonyba jutott Ferdinánd nápolyi királylyal, mert ez a hűbéradót, melylyel a szentszéknek tartozott, vonakodott megfizetni és országa papságát önkényesen kivetett adókkal terhelte. 1486 őszén kitört közöttük a háború. Mátyás ekkor neje atyjának pártját fogta; fenyegetődött, hogy az engedelmséget a pápának fölmondja, és az egyetemes zsinathoz fölebbez, 1488 márczius végén pedig másfélezer fegyveresből álló segélycsapatot küldött Nápolyba.

Ezzel egyidőben az anconai köztársaság is Mátyáshoz folyamodott, hogy fölötte a főnhatóságot és védnökséget fogadja el. Ancona, az adriai tenger egyik legjelentékenyebb kikötője, régtől fogva a szentszék főnhatósága alatt álló kis köztársaságot képezett; mivel azonban Velence részéről sokféle sérelmeket szenvedett s ezeknek orvoslását a Velenczével szövetkezett pápától nem várhatta, azt remélte, hogy a magyar királynál mind a velencei köztársaság, mind a törökök ellen oltalmat fog találni.

Mátyás az ajánlatot örömmel fogadta, és az elvállalt védnökség jelvénye gyanánt a magyar birodalom zászlaját küldötte Anconába, a hol azt a következő (1488.) év április első napjaiban a tanácsház tornyára ünnepélyesen kitűzték.

Ez az esemény nagy hatást idézett elő. A pápa az olasz államok követeit maga elé hivatván, fájdalmas megütközését tolmácsolta Mátyás eljárása fölött, a melyet a boszú művének jellemezett; öt leveleiben éles szemrehányásokkal illette, Ancona polgárait pedig egyházi átokkal sújtotta.

A pápa és a király levelekben, követek által egy egész éven át tárgyalták az anconai kérdést, melynek megoldására Mátyás azt a módozatot ajánlotta, hogy a pápa az anconaiakat a kiközösítés alól oldja föl, őket biztosítja, hogy a vele kötött szövetség miatt rajtuk boszút nem áll, és ha ezután az anconaiak az egyezés felbontásáért magok folyamodnak: ő az elvállalt védnökségről szívesen lemond. Az 1489-ik év végén lemondását a pápának csakugyan bejelentette.⁸

Nyugaton országokat hódítva, a császárt és a német birodalom leghatalmasabb uralkodóit megalázva, Mátyás látszólag megfélemedezett a magyar korona elvesztett melléktartományairól és a csapásokról, a miket Magyarország a török szultánok részéről gyakorta szenvedett. Kortársai és az újabbkori történetírók azt a vádat emelték ellene, hogy tulcsapongó hatalomvágyának nemzete érdekeit feláldozta, és örök dicsőséget ígérő pályáját, a mit atyja jelölt ki neki, muló fényű sikerek kedvéért hűtelenül elhagyta.

Ezek a vádak nem egészen indokoltak. Mátyás tekintete mindig a kelet felé irányult, csak új utat választott, hogy a régi célhoz biztosabban juthasson el. Mindenütt, a hol politikai befolyását vagy fegyverének hatalmát érvényesítette, Magyarország biztonságának föltételeit és az erőgyarodás forrásait kereste. A pápával és a császárral, Német- és Olaszország fejedelmeivel folytatott tárgyalásaiban minduntalan fölmerül a török birodalomba indítandó támadó hadjárat ügye. Biztosítani kívánja magát és nemzetét a felől, hogy míg a keleten harcol, trónja és országa nyugatról támadásnak nem lesz kitéve; és hogy a küzdelemben, a

mit az egész keresztény világ érdekében folytat, az egész kereszténység hathatós segítségével részesül.

Azonban, a miként sem elődei, sem atyja nem voltak képesek az európai hatalmasságokat a feladat nagyságával arányban álló áldozatkészésre készíteni, úgy e tekintetben ő sem bírta a közönyt és szűkkeblűséget megtörni. Sőt a velencei köztársaság 1479 elején a Magyarországgal fennálló szövetségtől elszakadván, a törökkel békét kötött, a minek egyik következménye az volt, hogy ekkor Mohamed szultán újból Magyarország ellen fordult, és még az említett év folyamán Oláhországon keresztül Erdélybe sereget küldött.

Mátyás legjelesebb két vezérét küldötte ellene: Bátori Istvánt, ősrégi nemzetség sarját, és Kinizsi Pált, ki molnárlegényből küzdötte föl magát az országzászlósi méltóságig. Együtt vívták 1479 október 13-ikán Szászváros közelében, a Kenyérmezőn azt a dicsőséges csatát, a mely az ellenség megsemmisítésével végződött, közel harminczet töröknek életébe került.

A következő év őszén a törökök a császár tartományait, Stiriát és Karinthiát választották rabló kalandozásaik színhelyévé. Mátyás erről értesülvén, személyesen indult ellenök. De a megáradt Dráva és Száva folyamokon a hidak elkészítése sok időt igényelt, s míg ő megérkezett, az ellenség zsákmánnyal és foglyokkal megrakodva már elvonult. Ekkor megtorlásul Bosnyákországba nyomult, a török területen nagy pusztítást vitt véghez, és egy basát öt napig tartó véres ütközetben megvert. Egyidőben Kinizsi Szerbországba tört, Kruseváczig hatolt, és itt több diadalmas csatát vívott.

Ezalatt érkezett a pápától és a nápolyi királytól az a tudósítás, hogy a török hajóhad Olaszország délkeleti részében, Apuliában kikötött, és a partra szállított húszezernyi sereg 1480 augusztus 11-ikén Otranto városát hatalmába ejtette s a nápolyi trónörökösöt, Alfonz herceget, visszavonulásra kényszerítette. Egész Olaszországot rettegés szállotta meg; a pápa már Rómában sem érezte biztonságban magát, és készüléteket tett a menekülésre.

Mátyás, a kihez segítségért folyamodtak, Magyar Balázs kapitány vezérlete alatt hatszáz válogatott vitézt küldött Apuliába. Ez a kisded csapat dicsőségesen járt el megbízatásában. Elmés számításal azt a kis erősséget támadta meg, a melyet a várost vízzel ellátó forrás oltalmára emeltek a törökök. Heves küzdelem után az erősség és vele a forrás is hatalmukba került. Ekkor azután tábort ütött Otranto közelében. A török őrségnek a téli és tavaszi hónapok alatt az egybegyűjtött esővíz egy ideig elégséges italt szolgáltatott. De a mikor a medenczék a nyári nap égető heve kiszáritotta, az őrség kénytelen volt kísérleteket tenni, hogy újból a forrás birtokába jusson. Mindannyiszor visszaveretvén, (1481) augusztus 10-ikén a fehér lobogót kitzúzte és szeptember elején az olasz földet elhagyta.

A pápa Otranto felszabadításának emlékére érmet veretett. És mikor 1881-ben négyszáz éves emlékezetét ünnepelték a késő unokák, az őseiknek tett szolgálatokért a magyar szabadítók emlékének kegyeletesen áldoztak.

II. Mohammed az otrantoi kudarcot már nem élte meg. Fényes pályáját 1481 május 3-ikán fejezte be. Trónját legidősebb fia, II. Bajazed foglalta el. De egy tekintélyes párt őt azon ürügy alatt, hogy mikor született, atyja még nem volt császár, vonakodott elismerni, és törvényes trónörökösnek ifjabb testvérét, Dsem herceget nyilvánította. Testvérháború keletkezett, mely Bajazed győzedelmével végződött. A bukott trónkövetelő Rhodos szigetére menekült, hol a Johannita lovagrend nagymesterénél barátságos fogadtatásra talált. Innen bátyja megbuktatása végett a keresztény hatalmakhoz fordult segítségért, és Mátyás őt személyesen kívánta fölkeresni. De szándékában megakadályozta a velencei köztársaság, mely a János-lovagok nagymesterét rábírta, hogy Dsemet a lovagrend egyik franciaországi várába küldje és ott szigorú őrizet alatt tartsa.

Azonban Dsem törökországi párthivei nem nyugodtak meg. Egyik előkelő pasa az 1483-ik év folyamán Mátyáshoz jött, és előadta, hogy Bajazed császár annyira gyűlöletessé tette magát alattvalói előtt, hogy ha Dsem sereg élén a török birodalomban megjelenék, a sikerre biztosan számíthatna. Mátyás ekkor újabb lépéseket tett, hogy a török herceg mielőbb

hozzá bocsáttassék, és ígéretet tett neki hogy a trón megszerzése végett „minden erejét, tehetségét és személyét is” rendelkezésére bocsátja.

De Velenceze ármányai Dsemnek Magyarországra jövetelét meggátolták; s ezért Mátyás, mikor Bajazed szultán az 1483-ik év végén előnyös föltételek alatt fegyverszünetet kért, ezt öt esztendőre megkötötte. A keresztény hatalmakhoz intézett levelében elhatározását azzal okadatolta, hogy magára hagyatva, a török birodalom ellen a háborút folytatni nem képes, és hogy addig, amíg a többi uralkodók szemei megnyilnak, kénytelen volt magát békekötéssel megóvni a támadásoktól.

A törökökkel kötött szerződések megbízhatatlansága mindazáltal csakhamar kiderült.

Az 1484-ik év nyarán a szultán Moldvaországba sereget küldött, mely Kilia és Akierman fontos erősségeket megvivta. Mátyás felszólására, azzal mentegetődzött, hogy a fegyverszünetbe Moldvaország befoglalva nincs. De ugyanekkor egy hétezer emberből álló török hadosztály Magyarországra tört, és Temesvár vidékén pusztított, míg Kinizsi feltartóztatta és szeptember 15-ikén véres csatában tönkre tette.

Ezek az események Mátyás figyelmét újból Dsem személyére irányozták. Azt tervezte, hogy a ferrarai herczeg a török herczeg közreműködésével franciaországi tartózkodási helyéről megszökve, és Magyarországra jőjjön. Ez kivihetetlennek bizonyulván, a francia királyi udvarhoz fordult, hogy Dsem kiszolgáltatását eszközölje ki. Ekkor a vele szövetségi viszonyban álló pápát reábirta, hogy Dsemnek Rómába küldetését és a szentszék felügyelete alá helyeztetését követelje. Hosszú tárgyalások után Dsem csakugyan Rómába szállítottatott és a pápa gondjaira bízott mindaddig, míg a keresztény hatalmak a háborút meg nem indítják. De ennek bekövetkezését ő is, Mátyás is hiába várták.²

---

547. Századok 1884. évf. 504.

548. Hazay Samu, Védő alkotmány, haderő és harcászat Mátyás király alatt. Hadtörténelmi közlemények, 1890. 210–228.

549. 1482 márczius 10-én nápolyi követéhez. Magyar fordítása Hazay imént idézett tanulmányában.

550. Szentkláray Jenő, A dunai hajóhadak története. (Budapest, 1885.) 61–73.

551. Dec. IV. liber VIII.

552. Az 1477 február 13-ikán Esztergomban és márczius 12-én Budán kötött szerződések egykorú másolatai a német lovagrend königsbergi levéltárában.

553. A diplomatai iratok, melyekből világosan kiderül, hogy az első lépést Mátyás tette meg, oroszról magyarra fordította Géresi Kálmán. Századok, 1879. 239–49.

554. Az olaszországi diplomatai viszonyokra vonatkozó adatok a Diplom. Emlékek III. és IV. kötetében.

555. A Dsem ügyére vonatkozó diplomaciai levelezések a Diplom. Emlékek III. és IV. kötetében. V. ö. Thuasne, Dsem Sultan, fils de Mohamed II. (Páris, 1892.)

VIII. FEJEZET.

Corvin János.

Nemzeti dynastia és a trónörökösödési jog. Beatrix magtalansága. Mátyás boroszlói viszonya. Corvin János születése. Az európai udvarok erkölce. Mátyás adományai János herceg részére. Szilágyi Erzsébet örökösévé teszi. Neveltetése. Mátyás reá vonatkozó tervei. Akadályok. Beatrix magatartása. János herceg győri püspöksége. Trónöröklési jogának elismertetése. Eljegyzi Blanka hercegnőt. Beatrix ármányai. Ranzano követsége. Mátyás követé Alfonz herceghez. A magyar főurak magatartása Mátyás politikájával szemben. Váradai Péter kalocsai érsek bukása. Temesvári Pelbárt véleménye a korabeli állapotokról. Mátyás a főpapi méltóságokat idegeneknek adományozza. Schönberg György pozsonyi prépost. Beckensloer esztergomi érsek. Veronai Gábor erdélyi püspök. Erneszt Zsigmond. Aragoniai János bibornok. Estei Hippolyt kinevezése esztergomi érsekké. Az egri püspökség betöltése

Mátyást a nemzet azon óhajtása emelte az ország trónjára, hogy a többi európai államok példájára Magyarország szintén nemzeti dynastiát uraljon, és így a korona hatalma teljesen a nemzeti czélok javára érvényesüljön. Az örökösödést családjában törvény nem állapította meg ugyan, de megválasztásának ténye, a történeti hagyományok erejénél fogva, méhében viselte azt a következményt, hogy ha figyermeket hagy maga után, trónját az elsőszülött öröklé. Ez iránt a nemzeti közvélemény teljesen tisztában volt, a mit kétségtelenné tesz az a tény, hogy 1462-ben Frigyes császárnak csak azon esetre, ha Mátyás fiörökös nélkül talál kimulni, biztosított az örökösödési jog.

És Mátyás fiutódjainak trónörökösödését mint az uralkodó jogelvek természetes folyamányát tekintették az 1471-ik évi országgyűlésen egybegyűlt rendek is, a kik Kázmér lengyel király igényeit visszautasítván, ünnepélyes okiratban kinyilatkoztatták, hogy Mátyáshoz és „örököseikhez” minden időben hűségesen fognak ragaszkodni.

De ezt az örökösöt, a ki a nemzeti királyság intézményét állandósítani volt hivatva, az ország hiába várta. Mátyás, mikor tizenkét esztendeig tartó özvegység után 1476-ban újból házasságra lépett, harminczhat esztendő korbán volt. Neje Beatrix az ifjuság, a szépség és a magas műveltség hármassal vonzó erejét oly mértékben gyakorolta rá, hogy úgy szólván uralkodott fölötté. Házasságuk harmadik esztendejében a diplomatiái körökben köztudomású volt, hogy a királyné „képes mindent kivinni, a mit akar”. De frigyük, bár a harmonia és bensőség minden föltételét bírta, gyümölcstelen maradt.

A törvényes hitves magtalansága Mátyásra kétszeresen kínos hatást gyakorolt, mert negyedfél évvel azelőtt, hogy Beatrixtal egybekelt, törvénytelen viszonyból fia született.

Ez a viszony 1469-ben szövődött Boroszlóban, hol egyik előkelő polgár leánya az ifjú királyban mély szenvedélyt keltett, őt Magyarországra is elkísérte, és éveken át közelében maradt. Mind a királyra és kedvesének egyéniségére, mind pedig a nemzet erkölcsi érzékére előnyös világosságot vet az a körülmény, hogy ez a tartós frigy a föltünést és botránkoztatást, mely más fejedelmi udvaroknál napirenden volt, gondosan kerülve, szerényen, mondhatnók félénken a titok leplébe burkolózott. Egyetlen királyi adománylevelet sem birunk, a mit a kegyelt nő akár maga, akár atyjafiai javára kieszközölt volna. A diplomatiák, nemhogy kegyeit keresnék, tudomást sem vettek róla, jelentéseikben meg sem emlékeztek fölöle. Az udvari történetírók még nevét sem jegyezték föl. Így történt, hogy családi nevét nem állapíthatjuk meg biztosan. Hogy Borbála volt keresztneve, csak későbbi okiratból tudjuk; hogy sziléziai előkelő családból származott, száz esztendővel később egy magyar történetíró jegyezte föl.

A frigynek egyetlen szülötte 1473 ápril 2-ikán látott napvilágot. A kereszttségben, kétségkívül atyja akaratából, öregatyja nevét nyerte. A gyermek János egész hat esztendő koráig anyja szerény elvonultságában osztozott.

De a mint Mátyás a reménységet, hogy Beatrixtól gyermeke születik, tünedezni látta, az atyai szív szeretete a törvénytelen gyermek iránt mind hatalmasabban nyilatkozott. És a

különös véletlen úgy hozta magával, hogy a saját erkölcsi érzéke sugallatainak elnémitására és a nemzeti érzékenység iránti tekintetek mellőzésére éppen a Beatrix családjával való összeköttetése bátoríthatta föl.

A XV. században napirenden voltak az esetek, a mikor törvénytelen gyermekeiket a fejedelmek elismerték és felmagasztalták. Maga Aragoniai Ferdinánd, a nápolyi király, törvénytelen frigy sarja volt. És az ő természetes fiainak egyike, Ferencz, ki az aragoniai herceg czimét viselte, nővérel Magyarországba jött s itt a királyi udvarnál rangjához illő állást foglalt el.

Mátyás tehát úgy vélekedhetett, hogy senki sem ütközhetik meg abban, ha fiát ő is törvényesíti és hercegi rangra emeli. Szándékát 1479-ben hajtotta végre. Ebből az évből birjuk az első okiratot, a mit János herceg javára állított ki. Három erdélyi köznemesnek magvaszakadtával a koronára szállott birtokokat adományoz neki. Ebben az adománylevélben már „liptói hercegnek” és „hunyadi grófnak” czimezi, és a hivatalos irály hidegségét az atyai szeretet heve melegíti föl. „Midőn – így hangzik a bevezetés – királyi méltóságunkból és bőkezűségünkben mindenkinek érdemeit adományokkal és királyi kegyelmünkkel jutalmazzuk, még inkább kell a természet rendelése szerint jótékonyosságunk és bőkezűségünk teljességét éreztetni azzal, a ki életének csiráját a saját vérünkben kapta. A természet ösztöne és sugallata megtanítván, hogy méltóságos János liptói herceget és hunyadi gróft, mint egyetlen szülöttünket, szeretni kötelesek vagyunk, őt, szívünknek iránta táplált legforróbb szeretetétől sugalmazva különös jótéteményekkel és a királyi adományoknak királyi sarjat megillető teljességével kívánjuk elhalmozni.”¹

Az adománylevélben kiemeli, hogy az adományozás Beatrix királyné beleegyezésével és hozzájárulásával történt; a mi annak tanujele, hogy János herceg felmagasztaltatása a királyné helyeslésével találkozott.

A király anyja, özvegy Hunyadi Jánosné, a zordon lelkű matrona is megnyitotta szívét és házat egyetlen unokája előtt, kit végrendeletében örökösének jelölt ki. 1482 elején bekövetkezett halála után, Hunyad várának és a hozzá tartozó uradalmaknak János herceg lett birtokosává.²

A gyermek testi és szellemi fejlődése kilátást nyújtott, hogy méltó lesz arra a helyzetre, a mit az atya és az öreganya biztosítottak részére. Feltűnően hasonlított Mátyáshoz, a kitől a fej idomait, az arcvonásokat, a jellemző orrt örökölte, míg a túlerőteljes arczkifejezést az anyától nyert germán faji jelleg szelidítette és enyhítette. Egyik lábán kissé sántított, de ezen fogatkozás daczára testtartása szép növésűnek ígérkezett.³ Korán nem közönséges szellemi tehetségek jelét adta, s ezeknek fejlesztéséről Mátyás idején gondoskodott, hirneves olasz humanistát, a páрмаi Ugoletti Tádét rendelve nevelőjéül. Valószínűleg ez adta növendékének a classicus hangzású Corvinus (Hollós) melléknevet; hízegő humanista írók ugyanis Mátyás családját, hollós czimere miatt, a római Corvinus családtól származtatták le.

A jelek szerint Mátyás már házassága első éveinek letelte után kezdett azzal a gondolattal foglalkozni, hogy ha törvényes örökös nem nyer, a trónt János hercegnek biztosítja. Erre nem egyedül a vér sugallata, hanem politikai eszményei is készítették. Élete főczéljához, a független magyar állam és a nemzeti királyság jövődjének biztosításához más utat nem találhatott.

A nehézségeket, a miket tervével föl fog idézni, tisztán látta. A könnyelmű életfelfogásnak, a ledér erkölcsöknek az a kórja, mely más országokban, különösen olasz földön elhatalmasodott, Magyarországot ekkorig megkimélte. Az idegen diplomaták itt nem találnak alkalmat, hogy jelentéseiket sikamlós történetek elbeszélésével tegyék érdekesekké. A magyar egyházi írók és szónokok, a kik az erkölcsök romlása miatt feljajdulnak: a hatalom és birvagy kinövéseit, az önkény és erőszak tényeit, a fényűzés és a lakomák kicsapongásait

megrójják, de arról, hogy a családi élet tisztasága elhomályosult, az udvarnál és előkelő házaknál ledér nők szerepet játszottak volna, említést nem tesznek.

Igy tehát előre lehetett látni, hogy a nemzet a törvénytelen frigy szülöttét méltatlannak fogja tekinteni Szent-István koronájának viselésére. De másrésztől Mátyás azt várhatta, hogy a nemzeti lét érdekei nagy súlyt fognak vetni a mérleg másik serpenyőjébe. Emellett negyven esztendő életkorban, az egészség teljességének örvendő, arra számíthatott, hogy fiát fejedelmi hölgygyel összeházasítva, ezen frigyből származandó unokájáról a törvénytelen származás bélyegét letörölni elég ideje lesz.

A legelső, a ki tervének útjába állott, Beatrix királyné volt. A női sziv sóvárgása és a hatalmi érdekek sugallatai egyaránt befolyásolták. Arról a reménységről, hogy a trónörökös világra hozza, lemondani nem akart. És azon esetre, ha férjét a halál idő előtt elragadná, ő maga kívánt utódja lenni. Találkoztak lelkiismeretlen udvaroncok, kik a hatalomvágy ezen beteges hajlamaiban megerősítették. Különleges közjogi elméleteket koholtak, a melyek szerint Magyarországon, ha a király fiörökös nélkül hal el, az özvegy királynét illetné meg az uralkodás mindaddig, a míg második házasságra lép és férje királylyá koronáztatik. Mivel alkalmuk volt tapasztalni, hogy Mátyás gyöngédsége Beatrix irányában a legszélsőbb határokig ér, azt hitték, hogy kegyeihez biztosabb út vezet nejének, mint fiának szolgálatában.

Beatrix, hogy János herceget a trónjelöltségnek színétől megfoszsza, reávette Mátyást, hogy neki az egyházi pályán tűzze ki jövőendő hivatását. Másfél század előtt Róbert Károly király az ő törvénytelen gyermekét a győri püspökségre emelte. Mátyás is épen ezt a javadalmat szánta János hercegnek. Mikor az 1480-ban megüresedett, Rómában kieszközölte fiának azt a kettős dispensatiót, a mire neki származásánál és koránál fogva szüksége volt. A pápa – miként bullájában kiemeli – tekintettel Mátyás érdemeire és arra, hogy a gyermek majdan atyja pártfogásával egyházának nagy szolgálatokat tehet, őt, míg a törvényes kort eléri, a győri püspökség helyettes administratorának címével ruházta föl.⁴

Mindazáltal Mátyás, úgy látszik, már néhány hónap mulva megbánta gyengeségét; a győri püspökséget kincstárnokának, Nagylucei Orbánnak adományozta. Arról, hogy János herceg papi pályára lépjen, többé szó sem volt. Ellenkezőleg, a király ettől fogva minden alkalmat fölhasznált, hogy a nemzetet hozzászoktassa János hercegben az országban a király után az első személyt, a trón várományosát látni. Az udvari és egyházi ünnepélyeken a maga jobbán jelölt ki neki helyet. 1484 őszén magával vitte az ausztriai hadjáratra. Ezen táborozás alatt értésére adta a császárnak, hogy az 1462-ik évi békeszerződésben, mely fiörökös nélkül bekövetkező halála esetén a trónöröklést neki biztosította, hiába bizakodik, mert – úgy mond – ott nincs kimondva, hogy a fiörökösnek törvényes házasságból kell származnia.⁵

Mikor pedig előtte Bécs kapui megnyitlak, a Habsburgok székvárosának polgárságát arra kényszeríté, hogy a hűségi esküt János kezeibe is tegye le.⁶ Ezzel őt egész Európa színe előtt trónörökös gyanánt mutatta be.

Ugyanekkor azon volt, hogy a tizenkét éves gyermeknek előkelő fejedelmi családból szerezzen házastársat. Ezt Beatrix sem ellenezte, sőt egyik fivérének leányát hozta javaslatba. Mátyás azonban nem várhatta Beatrix családjától fia trónöröklésének támogatását; Milano felé fordult, a hol két évtized előtt ő maga mint leánykérő jelentkezett. János herceg részére a fejedelem testvérét Blanka Mária hercegnkisasszonyt kérte nőül, kijelentvén, hogy őt trónja örökösévé fogja rendelni.

A megindult tárgyalások folyamán a kiskorú fejedelem nagybátyja, Sforza Lajos az iránt, hogy Mátyás a hercegnek trónöröklését biztosíthatja, aggodalmakat nem táplált; csak az iránt óhajtott tájékozást szerezni, hogy ha a királynak jövőben törvényes fia születnék, János hercegre milyen sors várakozik?

A magyar követ válasza úgy hangzott, hogy a törvényes örökösöt illetné meg a magyar korona; de ezen esetben János herceg Csehország, Bosnyákország és Ausztria trónját foglalná el; egyúttal hozzátette, hogy a király Beatrixtól többé gyermeket nem remélhet, és

halála esetén új házasságot már azért sem kötne, mert Jánost, kit mindenek fölött szeret, nem akarná a trónörökléstől megfosztani.

Ezek a felvilágosítások a milanoi udvart kielégítették. Az 1485-ik év július végén Blanka eljegyeztetett a magyar király fiával.

Beatrix előtt a tárgyalások titokban tartottak. De annál nagyobb volt felháborodása, a mikor az eredményről értesült. Mindent megtett, hogy Mátyást az eljegyzés felbontására bírja. Még attól sem riadt vissza, hogy a Milanóban tartózkodó királyi követhoz hamisított rendeleteket küldött, a mi fölfedeztetvén, olasz titkárának majdnem életébe került. De a házassági szerződés 1487 november 25-ikén Milanóban aláíratott, és János herceg képviselőjében a váradi püspök Blanka Mária hercegnővel a házassági frigyét az egyház színe előtt megkötötte.

Beatrix ekkor sem nyugodott meg. Ármányait tovább szötte. A milanoi udvarhoz olyan tudósításokat juttatott el, hogy János herceg a trónöröklésre nem számíthat; az ifjú menyasszonnyal pedig elhitette, hogy leendő férje valóságos torzalak, mire Blanka Mária kétségbeesésében kijelentette, hogy kolostorba menekül. Ugyanakkor Beatrix „sóhajtásaival, könnyeivel és indulatos kifakadásaival” ostromolta Mátyást, hogy a trónöröklést az ő részére biztosítsa, és e merész követelése támogatásához atyja közbenjárását is kieszközölte.

Az 1488-ik év nyarán Ferdinánd király a tudományosságánál és politikai ügyességénél fogva nagy tekintélyű Ranzano Péter püspököt küldte Magyarországra azon ürügy alatt, hogy a milanoi házasság megkötése alkalmából szerencsekívánatait tolmácsolja.

Az olasz főpap a nyilvános audientían tartott beszédében a királyt és fiát egekig magasztalva, igyekezett tulajdonképeni megbízatásának a kedvező fogadtatást előkészíteni. Titkos audientían a királyt egyenesen arra kérte, hogy hagyjon föl János herceg trónöröklésének biztosítására célzó szándékával. Ezzel a szándékkal – úgy mond – sértést követ el a királynén, a ki nincs olyan előhaladott korban, hogy többé anyává ne lehetne; és a ki különben is jogosan igényelheti, hogy férjének halála esetén a trónt elfoglalja.

Mátyás Beatrix esztelen nagyravágásával szemben kimeríthetetlen türelmet és kiméletet tanusított, s arról, hogy óhajtása teljesíthetetlen, őt is, családját is szép szerével igyekezett meggyőzni. Evégből Alfonz herceghez, a nápolyi trónörökösöz követtet küldött.

Üzenetében panaszosan előadván, hogy Beatrix az esztelen hatalomvágytól ösztönözve, őt nyugalmában megzavarja és terveiben háborgatja, kijelenti, hogy a királyné trónöröklését minden erejének megfeszítésével sem képes biztosítani; sőt ha ezt megkísérlené, a nemzet engesztelhetetlen gyűlöletét vonná saját magára és a királynéra. „A magyarok – úgy mond – készebbek magukat egy szálíg levágnak, mint asszony uralma alá adni. Nagyon jól emlékeznek arra, és még ma is szájukban van az ize, hogy hajdan nőuralom alatt az ország milyen rossz állapotba jutott!” Különben is a királyné alattvalóinak szeretetét nem bírja, és „talán – úgy mond – arra, hogy iránta rokonszenvet tápláljanak, okot sem igen szolgáltat.”

Azután kifejti, hogy a nemzet úgyszólván ösztönzi arra, hogy a fiát még életében választassa meg királylyá. De egyúttal bevallja, hogy ha ez életében nem történik meg, megválasztását halála után biztosítani nem képes. „Egyedül – úgy mond – a szívek vizsgálója, Isten az, a ki tudja, hogy az emberek mit rejtenek szíveikben; ...meglehet, hogy a rendek többsége a mi jótéteményeinkről megfélemedezik, s háladatlanágában az ország halálos ellenségét, választja meg, a kinek azután első dolga lesz, hogy a királynét és fiunkat javaiktól megfosztja, az országból kiűzze; sőt a beálló zavarok alatt a királyné életét is veszély fenyegetheti.”

És hozzáteszi: „A magyarok természetét bizonyára soha senki olyan jól nem ismerte, mint mi, a kik sok esztendő óta féken tartjuk őket!”⁷ Ez a felszólalása nem tette meg a várt hatást. Beatrix nem hagyott fel igyekezeteivel, Mátyás pedig, ámbár nem volt annyira gyöngé, hogy eltántoríthassa, de annyi erővel sem bírt, hogy ellenszegülésén magát tultegyje. János hercegnek trónörökössé nyilvánítása ügyében a döntő lépést megtenni folytonosan halogatta.

Erre kétségkívül nem egyedül Beatrix magatartása készítette. Ámbár a Nápolyba küldött üzenetében azzal kérkedett, hogy a nemzet részéről nehézségektől nem félhet, sőt hogy János trónöröklésének biztosítására a nemzet „ügyszólván ösztönzi,” több jel arra mutat, hogy a nemzet hangulata a siker iránt nem nyújtott neki kellő biztosítékokat.

A 1471-ik évi összeesküvés óta Mátyás megbuktatására célzó kísérlet többé nem történt. De az elégtelenség személyével és politikájával a hűtlenség és pártütés számos esetét idézte elő.

Az 1480-ik évben a császár a lengyel királyt Mátyás ellen fegyveres föllépésre buzdítva, azt írja, hogy „az ország a királyt segíteni nem képes és nem is hajlandó; mindnyájan elpártolásra készek, csak találkozzék, a kihez pártolhassanak.”⁸ Ez az állítás kétségkívül nem felelt meg a valóságnak, de már az a körülmény, hogy a császárnál hitelre talált, azt jelzi, hogy a magyar urak soraiban nem hiányoztak, a kik őt félrevezették.

Epen ekkor tájt (1479) történt, hogy az ország déli részein a Frangepán grófok Velence fenhatósága alá adták magukat.⁹ Kevéssel utóbb Thuz Osvát zágrábi püspök vonta magára a király haragját és hűtlenség bűnében marasztaltatott el; testvére Thuz János pedig önkényt elhagyta szülőföldjét és Velenczébe költözött.

1483-ban a Perényi testvérek ellen valóságos háborút kell Mátyásnak viselni.¹⁰

A következő évre esik Váradi Péter kalocsai érsek catastrophája. Ez a kiváló műveltségű főpap 1475-től kezdve, mint királyi titkár, Mátyás legbizalmasabb embereihez tartozott, 1480-ban kalocsai érsekké és főkancellárrá nevezetett ki. Ezen állásában a király bizalmát és kegyeit mind nagyobb mértékben megszerezte, úgy hogy érdekében az 1483-ik évben számos levél ment Rómába oly célból, hogy a pápától a biborral diszittessék föl. De már a következő évben magára vonta a király haragját, a ki őt nem csak az udvarból távolította el, hanem az ország északi részén, Árva várában szigorú őrizet alá helyeztette.

Az okot, a mi erre készítette, határozottan nem állapíthatjuk meg. A király későbbi nyilatkozataiban bünténnyel nem vádolta őt, csak „rosz nyelve” ellen panaszkodott. Az egykorú történetírók egy része azt állítja, hogy a főkancellár elégtellen lévén uralkodójának önkényes és erőszakos politikájával, különösen a súlyos terhek ellen, a miket az országra rótt, mind a király színe előtt, mind más helyeken is, bátran felszólt. Mások szerint Beatrix királyné gyűlöletének esett áldozatul, mivel hatalmi törekvéseit nem támogatta. Ő maga néhány nappal Mátyás halála után irt levelében vetélytársai cselszövényeire vezeti vissza bukását; de egyúttal fölemlíti, hogy „a legokosabb király nem az ő tanácsait követte,” hanem inkább önző hizelgők sugalmazásaira hallgatott.¹¹

Igy tehát kétségtelen, hogy azért kellett az udvarból börtönbe vándorolnia, mert elég merész volt a királylyal ellentétbe helyezkedni, politikáját éles bírálat tárgyává tenni.

Mátyás az erőszak ezen tényére aggodalom nélkül szánhatta el magát. Attól, hogy törvénybe ütköző eljárása a megyékben vagy az országgyűlésen felszólalásra okot szolgáltat, félnie egyáltalán nem kellett. És azokat, a kiknek erre hajlandóságuk lett volna, elnémitotta azzal, hogy Váradi Pál esztergomi prépostot, ki bátyja érdekében lépéseket tett, javadalmától megfosztotta.

A pápának, a ki azt követelte, hogy az érsek Rómába küldessék, a hol a szentszék fog fölötte itélni, csak hat évig tartó fáradozás után sikerült Mátyástól azt az engedményt kieszközölni, hogy a fogoly Árva várából egészségesebb és kényelmesebb helyre, Visegrádra vitetett át, a hol Mátyás haláláig őrizet alatt tartatott.¹²

Miként négy évtized előtt, Hunyadi László kivégeztetésekor, egy szent-ferenczrendi szerzetes volt az első, és soká az egyetlen, a ki a közfelháborodásnak kifejezést kölcsönzött, történeti emlékeinkben most is csak egy ferenczrendi szerzetessel találkozunk, ki a nyilvánosság előtt, az egyházi szószékről Mátyásnak a jogokkal és törvényekkel nem törődő, önkényes eljárását apostoli bátorsággal megróni merészelte.

Ez a tudós és szent életű Temesvári Pélbárt volt, ki prédikációit több gyűjteményben kinyomtatva bocsátotta közre.

Szent-István és Szent-László királyok ünnepe nyújtott neki alkalmat arra, hogy saját korának állapotairól véleményét elmondja.

Egy alkalommal azt a kérdést veti föl: mi a törvény? És miután a feleletet megadta, hozzá teszi, hogy a tapasztalás igaznak bizonyítja Anaxagoras mondását: a törvény pókháló, a melyen csak a kisebb legyek akadnak meg, a nagyobbak keresztül törnek; mert míg a kisebb emberek lakolnak bűneikért, a hatalmasok és a fejedelmek büntetlenül szegik meg a törvényt; csak Isten ítéletét nem kerülhetik el.

Azután Szent-István törvényeit ismertetvén, felsóhajt: „Ó bárcsak eszükbe vennék ezeket a magyar urak! Fájdalom, épen az ellenkezőjét látjuk... Ezek a mostani fejedelmek, nemesek, zászlós urak, igazgatók mind lelketlenek; közmunkát és adót rónak a szegényre, szeretik az ajándékot, követelik a birságot, elragadozzák az egyházi javakat. Beteljesedett Ezekiél mondása: a fejedelmek ragadozó farkasok. Nem ilyen volt Szent-László, kit nemzete kegyelmes királynak nevezett, mert a szegényeket táplálta, érettük magát a harcban a halálnak tette ki... Szent-László ajkáról az igazság szava hangzott; míg a mostani nemes, a maga vesztére, az igazsággal semmit sem gondol, a mit ígér, azt nem teljesíti. Független van annyi, a mennyi kell, de senki sem hisz neki. Teljesedve látjuk a zsoltárok szavait: ne bizzatok a fejedelmekben!”

„Óh én Istenem – így szól egy más helyen – mily sokan vannak a mi időnkben az olyan fejedelmek, a kik az egyházakat fosztogatják, birtokaikat elszedik, a régi szent királyoktól alapított püspökségek és apátságok javait elragadozzák... Ó ha most élne Szent-László, Szent-István, az egyház prédálóit bizonyára meglakoltatnák... Ezekről mondja Szent-Jeromos: gazdag ruhákban öltözködnek, és a fagyban, hidegben meztelenül haldokló szegényekkel nem gondolnak. Maguknak nagy palotákat rakatnak, hogy az emberek bámulják, de nem gondolnak azzal, hogy a szegények az utcán haldokolnak; dúsan vendégeskednek, lakmároznak, a szegénység pedig éhen vesz... Hallja meg tehát minden keresztény fejedelem, gazdag és szegény egyaránt, hogy Szent-László példája követésével tartóztassa magát a bünöktől.”

És a hallgatók mindnyájan megérthették a célzatosságot a következő mondatokban: „Az igazat az úr gyermekkel áldja meg. A farkas csak úgy szaporít, mint a juh, és habár a farkas is felfalja, az emberek is öldösik a juhot, még is több a földön a juh, mint a farkas. Ez a természetes okokon kívül azért is van így, mert Isten akarata... Isten rendelése az, hogy amint a ragadozó állatok nem szaporodnak, azonképen az igazságtalan embereknek sincsenek gyermekeik, vagy ha vannak is, ezek ritkán élik őket túl.”¹³

A nemzeti szellem fejlődésének és irányának megfigyelőjére nézve kiválóan érdekes az a fordulat, a mely a nemzeti király uralkodása alatt a külföldiekkel szemben követett magatartásban beállott.

Mátyás megválasztása alkalmával az országgyűlés a régi törvényeket megújítva kimondotta, hogy a király egyházi méltóságokat, hivatalokat, jószágokat idegeneknek nem adományozhat. Ezt néhány hónappal utóbb a Mátyás személyes vezetése alatt tartott országgyűlés még világosabban és tüzetesebben megállapította.

Uralkodása elején Mátyás úgy tekintette magát, mint „a magyar faj” szellemének és érdekeinek képviselőjét. Nemcsak hogy tartózkodott idegeneket egyházi méltóságokra emelni, hanem kísérletet tett arra, hogy az idegeneket, kik elődei alatt Magyarországon javadalmakat nyertek volt, eltávolítsa. Így Schönberg Györgyöt megfosztotta a pozsonyi prépostságtól.

Azonban a mikor a császárral megkötött béke és a koronázás trónját megszilárdította, és a mikor politikájának céljait Magyarország határain túl tüzte ki: az idegeneket mind nagyobb számban gyűjtötte maga köré és mind feltűnőbb módon részesítette kegyeiben. Maga

Schönberg György is visszanyerte a prépostságot, és Mátyástól fontos diplomatai küldetésekre használtatott; de mindvégig Pozsonyban maradt. A legelső külföldi, a kit Mátyás magas méltóságokra emelt: a sziléziai Beckensloer János volt, a kit úgy látszik Janus Pannonius püspök hozott Pécsre, hol prépostságot adományozott neki. De csakhamar párttűtő lett, a császár pártjához szegődött. 1461 nyarán Pápa és Ugod veszprémmegyei várakat – nem tudjuk miképen – hatalmába ejtven, a királylyal nyíltan szembeszállott.¹⁴ Néhány hónappal utóbb Beckensloer a király kegyelmét kieszközölte, és mindjárt kegyeit is ki tudta vivni. Ő volt az, a ki a császár magyarországi párthivei közül a legállhatatosabbakat, a Szentgyörgyi grófokat Mátyás hűségére visszavezette, a miért tőle jutalmul a pécsváradi apátságot nyerte el. A király a pápától felhatalmazást kérven Beckensloer részére, hogy a két javadalmat együtt birhassa, őt levelében nagy magasztalásokkal halmozza el.¹⁵ Három évvel utóbb, mikor Vitéz Jánosnak a primási méltóságra emeltetésével a váradi püspökség megüresedett, az ország legmagyarabb egyházmegyéjének főpapi székére a német papot helyezte; majd a még gazdagabb egri püspökségre mozdította elő és politikai ügyekben bizalmával tüntette ki. Kétségkívül az ő befolyása vitte ki azt, hogy a király (1470-ben) a váradi püspökséget a szintén sziléziai származású Stolcz Miklósnak adományozta.¹⁶

De ámbár Beckensloer fölmagasztaltatásának nagy része volt abban, hogy Vitéz János primás és öcsce a pécsi püspök Mátyástól elfordultak és Kázmér lengyel herceget a magyar trónra meghívták, nem állíthatjuk, hogy akár ők, akár a világi urak, kik hozzájuk csatlakoztak, a két sziléziainak magyar főpapi székekre emelésében rejlő nemzeti sérelmet kellően méltányolták volna.

Feltűnő, hogy az ez időben tartott országgyűléseken, melyek a királyi önkény több rendbeli nyilatkozatai ellen felszólaltak és ismétlésük meggátlásáról intézkedtek, az egyházi méltóságoknak idegenek részére történt adományozásáról többé nem történt említés. Az 1472-ik évi országgyűlés egyik cikkelye az egyházi javadalmakat bitorló világiak eltávolításáról, a hiteles helyi teendőket végző káptalanok és konventek élére „tisztességes és alkalmas személyek” rendeléséről intézkedvén, nem mondja ki, hogy ezek magyarok legyenek. Egy másik cikkely megállapítja, hogy „az egyházi javadalmak adományozásában és a végvárak őrzésében a régi gyakorlat tartassék meg;” de hogy ezalatt az ország rendei mit akartak érteni, valószínűleg szándékosan homályban hagyták.

Azt, hogy az idegeneknek az egyházi méltóságokra emelése a nemzet körében erős ellenszenvet nem támasztott, a törvények némaságánál világosabban jelzi az, hogy Mátyás ezentúl e tekintetben merészebb eljárást követett. A mikor 1472 elején Vitéz Jánossal másodízben egyességre lépett, őt és az esztergomi érsekség várait Beckensloer felügyeletére bizta, majd Vitéz halála után esztergomi érsekké Beckensloert nevezte ki, sőt az egri püspökséget is meghagyta kezeiben és a váradi püspökséget ifjú főpapjának halála után ideiglenesen az ő gondjaira bizta. Ugyanakkor az olasz Veronai Gábor szent-ferenczrendi szerzetest erdélyi püspökké és udvari kancellárrá, majd néhány év múlva egri püspökké nevezte ki. 1473-ben pedig a váradi eset ismétlődött. A király a pécsi püspökséget az ő kedvelt kincstárnoka fiának, a mintegy húsz éves Erneszt Zsigmondnak adományozta, ki tanulmányait ekkor végezte Ferrarában.

Beckensloer háladatlansága és botránnyos távozása sem készítette Mátyást arra, hogy irányt változtasson. Utódjává az alig tizenhat éves Aragoniai János bibornok, Beatrix királyné testvéröcsce, váradi püspökké a morvaországi származású Proszniczi Filipecz János ó-budai prépost lett.

Igy tehát egy időben az ország három legjelentékenyebb főpapi székén idegen ült. És Mátyás a nemzet hallgatásából bátoritást merítve, mind merészebb lépésekre határozta el magát.

Az 1485-ik év október végén Rómából az a hír jött, hogy az ott tartózkodó Aragoniai János bibornok meghalt. Beatrix már másnap azt a kérelmet intézte Mátyáshoz, hogy

testvéröccse utódjává az ő unokaöccsét, nővérének, a ferrarai hercegnének fiát nevezze ki, az ország első főpapi székére a hét esztendő olasz herceget emelje. A király nem habozott megígérni, hogy ezt a képtelen óhaját teljesíti. Ebben a tényben nem annyira a férj gyengesége, mint az apa áldozatkészsége érvényesül. János herceg érdeke lebegett szeme előtt. Beatrix minden szeszélyének meghódolt, csakhogy ő viszont a trónöröklésre vonatkozó terveinek útjába ne álljon.

Azonban a király késlekedett ígéretének teljesítésével. Úgy látszik, félt attól a kedvezőtlen hatástól, a mit Estei Hippolyt kinevezése az ország rendekre gyakorolna, és azért a következő év elején kihirdetett országgyűlés befejezéseig várakozott.

Ekkor egy véletlen eset jött közbe, melyet ügyesen arra használt föl, hogy Hippolyt kinevezésének bizonyos tekintetben a népszerűség kedvezését is biztosítsa.

Ugyanis az országgyűlés alatt Rómából Sforza Ascanio bíbornok küldötte Budára érkezett. A bíbornok, a milanoi herceg nagybátyja, az esztergomi érsekségért folyamodott. Küldötte pedig, a mikor meggyőződött arról, hogy a sikerre kilátása nincs, a királyra nyomást gyakorolandó, azt hangoztatta, hogy az esztergomi érsekséget, mivel az Rómában bekövetkezett haláleset által üresedett meg, a régi kánonok értelmében a pápa tetszése szerint adományozhatja, a nélkül, hogy tekintettel kellene lennie a király előterjesztésére. Ezzel természetesen éppen az ellenkező eredményt érte el: Sforza bíbornok és a szentszék ellen heves kifakadásokat idézett föl. Abban az igényben, hogy a Rómában megüresedő javadalmakat a pápa adományozhassa, nemcsak a király, hanem a magyar urak is a magyar korona kegyuri jogai ellen irányuló támadást láttak.

A szentszék ezen igényeivel szemben a magyar urak szükségesnek látták azt, hogy a királynak az egyházi javadalmakkal való korlátlan rendelkezési joga minden kétséget kizáró módon érvényesíthessék. De ezen cél elérésére nem a régi törvényekben kijelölt utat választották. Nem azt mondták ki, hogy főpapi javadalmakat csak magyarok és ezek is csak királyi adományozás alapján nyerhetnek el. Ellenkezőleg, az idegeneket a magyarországi javadalmak elnyerésére most először képesítették nyíltan azzal a megállapodással, hogy az ország határain kívül tartózkodó főpapok Magyarországon javadalmakat ne nyerhessenek el, és ha nyertek, a míg külföldön időznek, ne élvezhessék jövedelmeiket. Eszerint most már nem a magyarországi származásra, hanem a Magyarországon való tartózkodásra helyezték a súlyt. És az urak megnyugodtak abban, hogy a király az esztergomi érsekséget Hippolytnak adományozza, feltételül csak azt kötötték ki, hogy a herceg azonnal Magyarországra jöjjön és állandóan itt tartózkodjék.

Másrészről a király is sietett a külföldön tartózkodó főpapokra vonatkozó határozatot foganatosítani. Veronai Gábor, az egri bíbornok-püspök évek óta Rómában tartózkodott. A király, ámbár maga küldötte őt oda és politikai megbízásaival szüntelenül foglalkoztatta, most kijelentette, hogy a míg Rómában marad, püspöki jövedelmeitől meg lesz fosztva; és arról értesülvén, hogy a püspök egyik embere harmadfél ezer arannyal Egerből Rómába indult, utána futárt küldött, a ki őt Zágrábban utólérte, és tőle a pénzt a király részére lefoglalta.¹⁷

Hogy azonban ez csak a magyar urak kielégítésére célzó taktikai lépés volt, néhány hónappal utóbb a király azzal mutatta ki, hogy a gyermek esztergomi érseknek az érseki jövedelmekből „mint egy izlelőül” – saját szavai! – Ferrarába két ezer aranyat küldetett.¹⁸

Mátyás ugyanis az országgyűlés eloszlása után néhány héttel Hippolytot kinevezte esztergomi érsekké. Az erről kiállított oklevél jellemző módon tünteti ki azt, hogy Mátyás az egyházi állások betöltésénél tisztán a személyes és dynasticus politika álláspontjára helyezkedett. „Mi – úgy mond – mivel fejedelmi nagylelkűségünkben és bőkezűségünkben mindazokat részesítjük, kik személyünk körül érdemeket szereznek, azokat, kiket a természet erejénél fogva szeretni köteleztetünk és hozzánk a sógorság kapcsai csatolnak, nem mellőzhetjük. E miatt, a sógorsági viszonynál fogva, melyben méltóságos Herkules ferrarai

herceghez állunk, és tekintettel a fenséges királyné kérésére, méltóságos Hippolyt herceget... esztergomi érsekké megválasztjuk és kinevezzük.”¹⁹

A magyar urak egyáltalán nem látszottak érezni azt a megaláztatást, a mely ily módon hazájukat és egyházukat érte; sőt úgy viselték magukat, mintha kitüntetést látnának abban, hogy a hercegi gyermek az ország első egyházi méltóságát elfogadja. Ugyanazon (1486.) év nyarán Mátyás a ferrarai herceg követét, ki a herceg két fiának arczképét hozta magával, egész udvara jelenlétében fogadván, Hippolyt képét, miután azt maga ismételtén megcsókolta, a jelenlevő magyar uraknak is bemutatta. És ezek, hogy uralkodójuknak kedvében járjanak, szintén csókokkal halmozták el a képet.²⁰ A mely méltatlan jelenet illusztrációjául szolgálhatna annak a régi igazságnak, hogy „rabszolgák nevelik a zsarnokokat.”

Ellenben VIII. Incze pápa a felháborodás kifejezéseivel fogadta Mátyás király előterjesztését, a melyben a kinevezés megerősítéseért folyamodott. Válaszában értésére adja, hogy azt az előterjesztést a bibornoki testületnek nem mutatta be, mert az abban foglalt méltatlan kívánat a király becsületére árnyékot vet és egyúttal teljesíthetetlen is; ezért fölkeri, hogy figyelmét irányozza érdemes férfiakra, kikben országa bővelkedik; mert – úgy mond – „annak az egyháznak kormányát gyermekre, úgyszólván csecsemőre bizni, képtelen és igazolhatatlan eljárás volna.”²¹

Azonban Mátyás, azért is, mert a pápa ellenszegülését Sforza Ascanio cselszövényeinek tulajdonította, elhatározásához állhatatosan ragaszkodott. „Majd megmutatja – így fenyegetődött – hogy ő a magyar király, nem pedig a pápa vagy Ascanio bibornok,”²² És a pápa nagyobb bonyodalmak elhárítása végett engedett, a kinevezést megerősítette; mire Hippolyt 1487 nyarán Magyarországra jött és a primási széket elfoglalta.

Ezalatt Veronai Gábor bibornoknak 1476 őszén Rómában bekövetkezett halálával az egri püspökség, mely jövedelem tekintetében a magyarországi javadalmak között a második helyet foglalta el, megüresedett. A király ekkor megkímélte a magyar nemzetet és a magyar papságot újabb megaláztatástól: Nagylucsei Orbán királyi kincstárnokot egri, s helyébe Erdődi Bakócz Tamás királyi titkárt győri püspökké nevezte ki. A bibornoki collegium két hatalmas tagját, Sforza Ascaniot és Borgia Rodrigot – a későbbi VI. Sándor pápát – kik most az egri püspökség elnyeréseért lépéseket tettek, mellőzte; de az 1486-ik évi megállapodással nem gondolván, kárpótlás gyanánt az előbbinek a pécsváradi, az utóbbinak a péterváradai apátságot adományozta, a mely utóbbi javadalmat Várad Pétertől, a fogságban sinlődő kalocsai érsektől vette el.²³

---

556. Az 1479 október 21-ikén kelt oklevél az országos levéltárban. Hasonmását kiadta Schönherr Gyula, Hunyadi Corvin János. (Budapest 1894.)

557. Az 1482 ápril 8-ikán kelt királyi adománylevel a müncheni állami levéltárban.

558. Schönherr, id. m. 33.

559. A pápai bulla a velencei állami levéltárban.

560. Mátyásnak 1485 február 2-ikán Boskovitz császári kapitányhoz irt levele. Mátyás külügyi levelei, II. 290.

561. Schönherr, id. m. 35.

562. A Sankfálvi Antal pozsonyi prépost részére készült utasítást kiadta Kovachich, *Scriptores minores*. I. 341.

563. A dátum nélküli levél egykoru másolata a varsói állami levéltárban.

564. Erre vonatkozó számos irat a *Diplom. Emlékek* III. és IV. köteteiben.

565. Erről más helyen szólunk.

566. Ebben a levélben, a mit Corvin Jánoshoz intéz, megjegyzi, hogy, ha tanácsát Mátyás követte volna, a herceg „nem volna kénytelen aggódva nézni a jövő elé.” Ezt úgy lehet magyarázni, hogy azon esetre, ha Mátyás az ország jogait és szabadságait jobban tiszteletben tartja, a nemzet is kész lett volna óhajtását a trónöröklés ügyében teljesíteni.

567. L. e sorok írójának „Várad Páter kalocsai érsek élete” című értekezését a *Századok* 1883-ik évfolyamában.

568. Szilády Áron, *Temesvári Pelbárt élete és munkái*. (Budapest, 1880.) 34–39.

- 569.Mátyás 1461 szeptember 29-én Bodó Gáspárt és Pető Miklóst biztosítja, hogy ha János prépostot elfogniok sikerül, a két várat maguk részére megtarthatják. A rendelet eredetije a gróf Festetich-család keszthelyi levéltárában.
- 570.Mátyás külügyi levelei, I. 31.
- 571.Ugyanott, I. 81. V. ö. a jelen kötet 243. lapjával.
- 572.Mindezt Beatrix királynénak 1486 márczius 6-án Budáról nővéréhez és Bresciani Bertalan ferrarai követnek 1486 márczius 5-én Budáról szintén a ferrarai hercegéhez intézett leveleiből tudjuk. Az előbbi l. Diplom. Emlékek, III. 63. Az utóbbi kiadatlan, a modenai állami levéltárban.
- 573.Diplom. Emlékek, III. 163–67.
- 574.Az 1486 ápril 1-én kelt királyi oklevél Modenában.
- 575.A ferrarai követnek 1486 augusztus 3-án kelt jelentése. Diplom. Emlékek, III. 150.
- 576.Az 1486 június 6-án kelt pápai irat ugyanott. 100.
- 577.Beatrix 1487 ápril 17-én kelt levele ugyanott. 290.
- 578.Erről az ügyről tüzetesen szólnak „Váradi Péter kalocsai érsek élete” című értekezésben.

IX. FEJEZET.

Mátyás utolsó országgyűlései. Halála.

Mátyás korlátlan uralkodói hatalma. A váci országgyűlés. Mátyás jogtudományi tanulmányai. A személy- és vagyonbiztonság helyreállítására célzó reformmunkálatai. Nádorválasztó országgyűlés Budán. Zápolyai Imre.

A nádor hatáskörét megállapító országgyűlési cikkelyek. A trónörökösödés elve. Magánjogi viszonyok rendezése. A törvénykezési eljárás szabályozása. A királyi törvényszék. Törvényszéki párviadal. Új biztosítékok a királyi hatalom túlkapásai ellen. A jobbágyok helyzete. Jóságadományozás. A korona tekintélyének emelése. Az országgyűlési végzések befejező záradéka. Ujabb adó kivetése. A főrendek gyűlése. Köznevesek tartományi gyűlése. Zápolyai Imre nádor halála. Geréb László erdélyi püspök túlkapásai. János herceg trónöröklésének elismertetése. A magyar főurak esküje. Mátyás külső politikája. Miksa római királyllyal folytatott tárgyalások. A Linczbe tervezett összejövetel. Mátyás betegsége. A linczi tárgyalások sikertelensége. Mátyás bécsi utja. Halála.

Temetése

Mátyás uralkodása második évtizede végén az ország korlátlan hatalmú urának tekinthette magát. Az őt környező fénytől elkáprázva, a nemzet vakon követte őt külső és belső politikájának utjain. Kezeibe téve le sorsát, alkotmányos intézményeiről, szabadságairól és jogairól tényleg lemondott.

E tekintetben legjellemzőbb az a tény, hogy az 1478 és 1485 között lefolyt hat esztendő alatt országgyűlés csak egy ízben, 1481 július közepén tartatott. Az itt alkotott végzések szembetűnően mutatják, hogy az állami élet minden fontos érdeke a királyra van bízva. Az ország rendei egyébre nem gondolnak mint arra, hogy az őket közvetlenül érintő bajokat orvosolják, a magánéletnek mindennapi szükségleteit kielégítsék.

A végzések élén álló cikkelyek az egyházi tizedekkel foglalkoznak; a tized alá eső termékeket egyenkint felsorolják; megállapítják azt, hogy a behajtásuk körül felmerülő szabálytalanságokkal szemben a főpapok mikor alkalmazhatnak egyházi büntetéseket, és mikor adhatják a tizedeket haszonbérbe.

Azután az igazság kiszolgáltatására vonatkozó néhány határozat következik.

A közsabadságok, a személy- és vagyonbiztonság ellen elkövetett sérelmek miatt a király, tiszttviselői és hadai ellen irányuló sokféle vádak helyett, a melyek a megelőző országgyűléseket foglalkoztatták, most csak egyetlenegy panasz fordul elő, s ez az, hogy a hiteles helyek teendőiben eljáró szerzetesek és világi papok eljárásukért és az okiratok kiállításáért a szokásos díjaknál néha magasabbakat szednek be. Ezen sérelem orvoslása végett határozatott, hogy a mikor ilyen eset jövőben előfordul, a vármegye tegyen a királynak jelentést, a ki „a rendtelenségek elkövetőit oly módon fogja büntetni, hogy példájuk követésétől másokat elrettentsen.”¹

Hogy a régi sérelmek elhallgatását nem lehet azok megszűnéséből, a személy- és vagyonbiztonság, a jogok és törvények iránt való tisztelet helyreállításából magyarázni: azt számos történeti emlék hirdeti.

Az 1478-ik évi országgyűlésen hat esztendőre megszavazott adó utólszor 1483 november 11-én hajtattott be. Annak, hogy az 1484-ik év folyamán Mátyás országgyűlést tartott, nyomát nem találjuk; de az 1485-ik év tavaszán, Bécs vívása alatt, Vácra hirdetett országgyűlést. Ide maga helyett biztosokat küldött, kik „az ő és az ország szükségeit, a török szultánnal és a római császárral fenforgó ügyek állását, végre azt, a mit az ország java követel, előadták.” Az ország rendei „érett megfontolás után, a törökök részéről fenyegető veszedelem elhárítására, úgyszintén avégett, hogy a császár ellen viselt diadalmas hadjárat mielőbb befejeztetvén, a király Magyarország ügyeire fordithassa figyelmét”, az egy forint adót ez alkalommal ismét megszavazták.²

Arról, hogy ezen az országgyűlésen egyéb végzések is alkottattak, tudomásunk nincs. Abban az óhajásban, hogy a király az osztrák háborút mielőbb befejeztetvén, „gondoskodását

az ország ügyeire fordítsa,” távolléte miatt nemcsak az elégtelenség nyilvánul, hanem egyszersmind az a felhívás is lappang, hogy személyes vezetése alatt tartandó országgyűlésen az országos és magánsérelmek orvoslásáról gondoskodjék.

És csakugyan a jogosult boldogság azon napjainak örömét, a miket Mátyás Bécs megvívása után a császárok palotájában töltött, a Magyarországból érkező hírek és panaszok gyakran megzavarhatták.

A király a következő országgyűlés végzeményének bevezetésében maga mondja el, hogy „hosszú távolléte alatt az országban a gyilkosok, rablók, tolvajok, gyujtogatók, hamis pénzverők és egyéb gonosztevők félelmesen elszaporodtak, annyira, hogy a testvér testvérénél, a vendég házi gazdájánál magát többé biztonságban nem érezhette.” És ugyanazon országgyűlési végzemény egyik cikkelyében olvassuk, hogy különösen „a királyi felségtől udvari embereinek és egyéb hiveinek adományozott birtokok és birtokjogok jogtalan elfoglalása miatt ő felsége színe előtt és országszerte számos panasz és nagy láрма keletkezett.”

És a király nyíltan vallja, hogy „az ország rendjeinek gyakori panaszai” késztették arra, hogy országgyűlést hirdessen és vezetésére Magyarországra visszatérjen.

Elhatározott szándéka volt ezen alkalommal az ország rendei körében távollétével és ennek következményeivel támasztott elégtelenséget gyökerestől kiirtani, az ország rendjeit nemcsak személyes megjelenésének varázsával elbűvölni, hanem tényleges nagy szolgálatokkal és engedményekkel lekötelezni.

Mindenekelőtt oda irányozta gondoskodását, hogy az országnak a jobbiztosság áldásait biztosítsa. Szellemének kivételes sokoldalúsága képessé tette őt arra, hogy a jogtudomány elméleti ismereteit elsajátítsa és magát a magyar jogéletnek szokás által megőrzött titkaiba beavassa. Nem elégedett meg azzal, hogy egyes a viszonyoktól követelt javításokat léptessen életbe; saját kezdeményezéséből nagyobb jelentőségű alkotást tervezett. A Bécs megvívását követő hónapokat arra használta föl, hogy a magyar jogélet, különösen a perjog terén elharapózott visszaélések megszüntetése, a jelentkező hiányok pótlása tárgyában a legkiválóbb magyar államférfiakkal: Filipecz János váradi, Nagylucsei Orbán püspökkel, Zápolyai Imrével és Drágfi Tamással tanácskozzék.³

„Illő – írja az elkészített munkálat bevezetésében – hogy a királyok és fejedelmek, kik felsőbb rendelésből a legmagasabb méltóság őrhelyét foglalják el, nemcsak a harcok, hanem a törvényalkotás terén is kitűnjenek; hogy alattvalóik kormányzásában inkább a helyes és állandó intézmények erélyével, mint a korlátlan hatalom vagy a kárhozatos visszaélések keménységével járjanak el. Ezért mi is, a mióta Istennek nagy és váratlan ajándékából, az ő kimagyarázhatatlan gondviselésének rendelkezéséből, a királyi méltóság magaslatára érdemetlenül felemelttünk, mindig azzal a gondolattal foglalkoztunk, hogy a rendtelenségeket és visszaéléseket, a mik elődeink és a mi uralkodásunk alatt főképen az igazságszolgáltatás terén elhatalmasodtak, megszüntessük és kiirtsuk; továbbá hogy olyan üdvös és állandó intézkedéseket tegyünk, a melyek mindenekelőtt az Üdvözítő dicsőségére, azután a mi és egész országunk díszére, javára, nyugalmanak biztosítására szolgálván, örök időkre irott törvény gyanánt alkalmaztassanak; úgy hogy azokat időnként önkényesen megváltoztatni, a mint ez ekkor minden új király trónfoglalásánál történt, ne lehessen.”

De a személy- és vagyonbiztosság helyreállítására célzó reformmunkálat előterjesztése mellett, a nemzet politikai igényeinek kielégítéséről sem feledkezett meg. Jól tudta, hogy miután az állami szervezet egész életműködését a maga személyében absorbeálta, az ország rendje a legnagyobb hálával fognak üdvözölni minden olyan engedményt, a mely alkalmat nyújt nekik, hogy hosszú idő eltelte után újból érvényesíthessék politikai befolyásukat az állami élet fontosabb momentumaira.

Ezt az alkalmat meghozta a nádori méltóság megüresedése. Guthi Ország Mihály, miután azt egy negyedszázadon át viselte volt, az 1484-ik év november havában meghalt.

Utódja megválasztását Mátyás az ország rendeire kívánta bizni. Egyúttal az volt szándéka, hogy a nádor hatásköre, a mely ekkorig szabályozva nem volt, oly módon állapíttassék meg, hogy a nemzet benne jogainak örét, szabadságának biztosítékát, érdekeinek oltalmazóját láthassa.

Mátyás tehát, mikor 1486 január első napjára Budára országgyűlést hirdetett, főfeladatául egyenesen a nádor megválasztását tűzte ki,⁴ a nélkül azonban, hogy a nemességet fejenként való megjelenésre hatalmazta volna föl, hanem a vármegyéket ismét csak követek küldésére utasította.⁵

December 24-én érkezett Budavárába, miután ez alkalommal egy esztendőnél tovább szakadatlanul az ország határain kívül tartózkodott.

Az országgyűlés közel négy hétig tartott, és az alatt a király az ország rendeknek panaszaik, kívánataik előadására az ő előterjesztéseinek tárgyalásában korlátlan szabadságot engedett.

A nádori méltóság betöltésénél a király és az ország bizodalma Zápolyai Imrében találkozott; abban a főúrban, a ki egykor – mint láttuk – a régi nemzeti politika határozott, merész képviselője volt, 1467-ben az erdélyi lázadás vezérei között foglalt helyet, 1471-ben ahhoz a párthoz csatlakozott, mely a lengyel királyfit a magyar trónra meghívta, de később a király legbensőbb hiveinek egyikévé lett, és bizalmát annyira megnyerte, hogy a király, mikor 1475 őszen az országból távozott, helytartóvá rendelte.

A nádor hatáskörét megállapító czikkelyek azt az állást jelölik meg, a mit a király mellett, rendes viszonyok között, továbbá azt a mit a király távollétében, kiskorusága alatt, vagy ha a király elmebeli gyengesége miatt az uralkodásra képtelen, végre azt, a mit a királyi trón megüresedése alkalmával van hivatva elfoglalni.

Ezek szerint a nádor a hadsereg főkapitánya, de ezen tisztében a király akarata és rendelete szerint jár el; a király után az ország legfőbb bírója, különösen a kúnok, jászok és Dalmácia bírója; a rendek között felmerülő viszályokat kiegyenlíti, a bűnösöket megfenyíti, ha a király és a rendek között egyenetlenségek merülnek föl, ő a közbenjáró; a helytelen vagy törvénytelen jószágadományozások miatt emelkedő panaszokat ő terjeszti a király elé és eszközli a visszavonásokat.

A király távollétében a nádor viseli a helytartó tisztét, és a mellé rendelt országos tanácsossal, a királynak föntartott adományozás és kegyelmezés jogán kívül, az egész kormányhatalmat gyakorolja.

Ha a király elmebeli gyengesége miatt az ország kormányzására alkalmatlannak, vagy kötelességei teljesítésében hanyagnak bizonyul, a külső hatalmasságok követeit a nádor hallgatja ki.

Ha a király kiskorú örököst hagy hátra, a nádor az ő gyámja, és neki a rendek mint uruknak és fejedelmüknek kötelesek engedelmessékedni.

A király magtalan halála esetén a királyválasztó országgyűlést a nádor hívja össze, és az első szavazatot ő adja.⁶

Ezek a megállapodások a hazai jogtörténetben annál fogva jelentőségteljesek, mert az első esetet képezik, mikor a törvény egyik alkotmányos tényező jogait és kötelességeit szabatosan körülírni és szabályozni megkísérli. De nem nélkülöznek feltűnő hiányokat. Mindenekelőtt szükséges lett volna azokat a törvényeket, a melyek a nádor kinevezését és letételét a király jogai közé sorolták, hatályon kívül helyezni, s a nádorválasztás módját meghatározni. Továbbá abban az esetben, ha a király gyenge elméjü vagy hanyag, a külföldi követek kihallgatását a nádorra bizzák ugyan a czikkelyek, de megoldatlanul hagyják azt a kérdést, hogy az ország kormányzatának egyéb ügyeit ki intézi. Hasonlóképen azt sem mondják ki, hogy a király magtalan halála után a trónüresedés idejében az országot a nádor kormányozza.

Mindez arra utal, hogy ezen cikkelyek alkotásában nem a nádori hivatal állásának szabatos körvonalazása és erre nézve a jövőben minden kétségnek és bizonytalanságnak eloszlatása volt a főszempont, hanem alkotóik, illetőleg indítványozóik szemei előtt más politikai érdekek lebegtek. Ezeket nem nehéz fölfedezni.

Világos, hogy a nádori cikkelyek a király halála esetére és a király kiskorusága alatt az elhunyt király nejét az ország kormányzásából teljesen kizárják; minden jogot és hatalmat a nádor kezeibe tesznek le. Feladatuk volt, egyrésztől Beatrixot meggyőzni arról, hogy az ő igényeinek kielégítését az ország törvényei lehetlenné teszik; másrésztől az ország rendeit megnyugtatni az iránt, hogy a király halála esetén özvegyének az ország kormányzásában nem lesz része.

Továbbá szükségkép célzatosságot kell keresnünk abban, hogy egyik törvénycikkely – a mi első ízben történik – a trónörökösödés elvét világos szavakkal felállítja: azt, hogy a királyt halála után fiugyermeke követi a trónon, és a nemzet a szabad királyválasztás jogát csakis a király magtalan halála esetén gyakorolja, szabatosan kimondja.

Ennek a végzésnek annál nagyobb gyakorlati fontossága volt, mert az 1462-ik évi békekötésben Mátyás magtalan halála esetére a Habsburg háznak biztosított örökösödési jogot ignorálta, sőt megtagadta. Hogy ez szándékosan történt, jogunk van föltenni: miután néhány hónappal előbb Mátyás a császárhoz intézett üzenetében azt hangoztatta, hogy az 1462-ik évi békekötés kétoldalú szerződés lévén, a császár az elvállalt kötelezettség teljesítésének elmulasztásával a nyert jogoktól is elesett.⁷

És hasonlóképpen célzatosságot kell látnunk azokban a cikkelyekben, a melyek a király magtalan halálának és a trónörökös kiskoruságának esetéről rendelkezvén, a törvényesség föltételének kikötését mellőzik.⁸ Szemben a fenforgó esettel, a mikor a király egyetlen örököse törvénytelen származású volt, a király kétségkívül azzal a szándékkal fogalmaztatta ily módon ezeket a cikkelyeket, hogy a fiának a törvénytelen származás nehézséget ne támaszson.

Mátyás az 1462-ik évi békekötés azon pontját, a mely az ő figyervekeinek a Habsburg házzal szemben a trónt biztosította, úgy magyarázta, hogy mivel abban a „törvényes” kifejezés nem fordul elő,⁹ kedvezménye a törvénytelen fiúra is kiterjed. Ha ezt abból az okiratból olvasta ki, a mely olyan időben készült, mikor senki sem gondolhatott arra az eshetőségre, hogy csak törvénytelen fiút hagy hátra, föl kell tennünk, hogy abban az időben, mikor a törvénytelen fiú részére a trónörökösödés biztosításán fáradozott, a törvényesség kellékének az alkotott végzések szövegében fölemlítését bizonyára az ő érdekében mellőzte.

És így figyelme erre a célra irányulván, érthető, hogy a nádori cikkelyek egyéb rendelkezéseire nagy súlyt nem fektetett; megnyugodott abban, hogy azok közé olyanok is vétessenek föl, a melyek a királyi hatalomra és tekintélyre sérelmesek, sőt veszélyesek lehettek.

Ugyanis ezen cikkelyek megfosztották a királyt a legjelentékenyebb jogoktól: hogy háború idején hadseregének fővezérét, az országból távozásakor helytartóját, és halála esetére a kiskorú trónörökösnek gyámját maga belátása szerint nevezhesse ki.

És e mellett a nádor a király törvénytelen jószágadományai visszavételének kieszközlésére, a kötelességei teljesítésében hanyag király helyettesítésére, a király és a rendek között netán támadó viszályok kiegyenlítésére lévén ezen cikkelyek szerint hivatva: ezzel a király ellenőréül rendeltetett.

Mátyás ezen cikkelyekhez megegyezését adni annál kevésbbé habozott, mert uralkodásának kezdetétől fogva hozzászokott és a nemzetet is hozzászoktatta ahhoz, hogy az országgyűléseken alkotott végzéseket, a mennyiben politikájára nézve előnyöket nyújtottak, erélyesen foganatosította, a mennyiben céljaira nézve alkalmatlanoknak látszottak, egyszerűen ignorálta.

Az a munkálat, a mit a király a magánjogi viszonyok rendezésére az országgyűlés elé terjesztett, beható tanácskozások tárgyát képezte. A végzeményben olvassuk például, hogy a tizedek behajtásának módjáról „mind a királyi felség, mind a rendek soká tanakodtak.”¹⁰ És az ország rendei részéről is tétettek indítványok egyes sérelmek orvoslása érdekében. Többi közt Somogy megye követei azzal a panaszsal állottak elő, hogy a plébánosok az erőszakos halállal kimúlt emberek temetéseért négy forint díjat követelnek; és ezen eljárás helytelenségének kimutatására felolvasták a pápai bullákat, a mik ez ügyben Róbert Károly király előterjesztésére a somogy megyei papsághoz intéztettek.¹¹

A királyi előterjesztésnek az országgyűlésen történt kiegészítése és módosítása azt eredményezte, hogy a munkálat a rendszeresség jellemét elvesztette. A hetven cikkely sorrendjében a természetes, logikai egymásután hiányzik. Általános érvényű elveket formulázó tételek közé egyes konkrét szükségletekre vonatkozó rendelkezések vegyülnek; a szokástól szentesített régi gyakorlatot írásba foglaló cikkelyek új intézkedésekkel, reformokkal váltakoznak. És míg az eredeti munkálatból benmaradt a végzeményben az a nyilatkozat, hogy az „örök időkre törvény erejével lesz felruházva”, olyan cikkelyek kerültek bele, melyeknek ideiglenes természete világosan ki van mondva.¹²

Nagy jelentőségű a törvénykezési eljárás szabályozása. A rendkívüli törvényszékek eltöröltettek. Első fokban a vármegyei törvényszék ítél. A vármegyei hatóság áll a főispánból, kit a zászlós urak vagy más előkelő birtokosok közül a király nevez ki, az alispánokból, kiket a megyei nemesség előkelőbbjei közül a főispán nevez ki, a szolgabirakból és a „királyi emberekből”, kiket a megyei nemesség a saját előkelőbb és vagyonosabb tagjai köréből választ. A vármegyei törvényszékek nyilvánosak, ítéletüktől a fellebbezés a királyi törvényszékhez történik.¹³

A királyi törvényszék az ország rendes biráiból áll; ezek: a nádor, az országbíró, a királyi kancellár, a tárnokmester, a főudvarmester, a horvátországi bán és az erdélyi vajda. Mint előadók, az ítélőmesterek működnek. A királyi törvényszék minden esztendőben két ülészakot tart, a mely Magyarországon május 14-én és október 19-én, Erdély, Horvát-Szlavon- és Dalmátországok területén január 23-án és augusztus 14-én kezdődik és üléseit, a míg a szükség követeli, folytatja. A királyi törvényszékhez történő felebbezések korlátozása végett, és a végből, hogy a pereket vég nélkül nyújtani ne lehessen, megállapítatik, hogy a felebbező fél, ha az első ítélet megerősítetik, kettős birságban marasztaltatik el; a perket mindjárt az első ülészakban be kell fejezni, kivéve a birtokperket, a melyek négy törvényszéki időszakon át tárgyalhatók. Perhalasztó királyi rendeleteket csak a kik országos ügyekben külföldön vannak elfoglalva, kaphatnak; azokat, kik hamis ürügy alatt ilyen perhalasztást eszközölnék ki, súlyos büntetés éri. A régi kiváltságok, a melyek szerint némely bánok és vajdák, a fő- és alispánok joghatósága alól kivétetvén, egyenesen a királyi törvényszékhez fordulhattak, eltöröltettek; kivétel csak az örökös főispánokra nézve történt, kik „a szent királyok adományozásából” birtak ilyen kiváltságot.

Figyelemreméltó, hogy a törvényszéki párviadal, mely mint a bizonyítás egyik módja, gyakorlatban maradt, azokat az eseteket kivéve, a mikor a per tárgyát képező tény titokban hajtattott végre és bizonyítékot felhozni egyáltalán nem lehet, eltöröltetett; ezentúl minden más esetben a bizonyítás csak okiratokkal és tanukkal történhetett. A tanuk kihallgatásában követendő eljárás részletesen szabályoztatott.

Az ország rendei a királyi hatalom tulkapásai ellen több rendbeli új biztosítékot nyertek. Egyik cikkely értelmében a király egyszerü feladásra, bármilyen súlyos legyen az abban foglalt vád, senkitől sem foglalhatja el birtokát, hanem köteles a vármegye főispánját és választott nemeseit vizsgálat foganatosítására utasítani; ezeknek jelentése alapján dönt azután a fölött, vajjon a vádlott jószágvesztéssel vagy más büntetéssel sujtassék; ahhoz pedig, hogy valakit hűtlenség bűnében marasztalhasson el, a főpapok és zászlós urak hozzájárulása szükséges.

A király engedékenységre és egyuttal igazságérzetére, a mely a tőle okozott sérelmek orvoslásától nem riad vissza, érdekes világot vet a jobbágyokról szóló cikkely. Az utolsó esztendő folyamán szokatlan mértékben hatalmasodott el az a visszaélés, hogy egyik birtokos a másikkal jobbágyait erőhatalommal a maga birtokaira hurczolta. A főispánok most utasították, hogy vizsgálatot indítsanak az iránt, vajjon megyéjük területén ilyen erőszakosan elhurczolt jobbágyok találhatnák-e; és ezt a vizsgálatot a király s a királyné birtokain kellett megkezdeniök.

Jószágadományozásoknál pedig az a visszaélés honosult meg, hogy a koronára szálló birtokokat az adományozás előtt a király elfoglalta, és azután úgy adományozta, mintha régtől fogva a koronát illetnék. Megállapították, hogy az ilyen adományozások érvényteleneknek tekintendők és az így adományozott jószágokra igényeit bárki érvényesítheti.

De másrésről a végzeményben olyan cikkelyek sem hiányoznak, a melyek a korona tekintélyének megóvására, hatalmának gyarapítására szolgálnak.

Igy megállapították, hogy azokat, a kik a király iránt hűtlenné lettek, rokonaik vagy barátai maguknál legfőlebb tizenkét napig tarthatják, s azalatt a kegyelem kieszközlése végett a királyhoz fordulhatnak; de ha ez megtagadtatik, a hűtellenek menedéket többé nem nyújthatnak; ellenkező esetben a vár, város vagy birtok, a melybe befogadták, a koronára száll.

A király részére továbbá az a jog biztosított, hogy a magánosok birtokain megnyitott arany-, ezüst- és sóbányákat illő kárpótlás fejében magához válthatja, vagy pedig a birtokok helyett, a melyben találhatnak, cserében ugyanannyit jövedelmező más birtokot adományozhat. A tizedek iránt felmerülő perekben a bíraskodás joga a királynak tartatott fenn; sőt a szentszék előtt már megkezdett pereket is a király előtt kellett megindítani.

Mikor a főpapok és más egyházi férfiak, világiakkal perben állván, ezek ellen egyházi büntetéseket kívánnak alkalmazni, köteleztettek a királyi fölhatalmazás kieszközlésére.

A végzeménynek két befejezése van; az egyikben az országgyűlés, a másikban a király szól. Az országgyűlés „határozatképen” mondja ki, hogy „a királyi felség az előre bocsátott végzeményt minden cikkelyében, záradékában, fejezetében és pontjában mindenkivel tartassa meg; s azokat, a kik meg nem tartják, úgy büntesse, hogy azért a rendek, a kik a végzeményt egyértelműleg, érett megfontolás után alkották, ő felségének hálásak lehessenek.”

A király pedig, a ki a végzeményt a bevezetésben „örök időkre érvényesnek” nyilváníttja, a megerősítő záradékban a végzések megtartására „összes utódait és az országot oly módon kötelezi, hogy azokat megváltoztatni, módosítani sem új király választásánál vagy koronázásánál, sem más egyetemes vagy részleges gyűléseken ne lehessen.”

A római császárok példáját utánzó ezen eljárással a király a maga és a törvényhozás jogkörét kétségkívül túllépte, a mennyiben nem állott hatalmában utódai és a jövő nemzedékek kezeit megkötni; mindazáltal ez a végzemény negyedfél évszázadon keresztül a magyarországi igazságszolgáltatásban tényleg vezérfonal gyanánt szolgált.

De annyiban is nevezetes ez a végzemény, hogy az első, a mely nyomtatásban, és pedig rövid idővel megalkotása után, közrebocsátatott.

Az országgyűlés egyébiránt a királynak az immár rendessé vált egy forintnyi rendkívüli adót is újból megszavazta.¹⁴

Ennek daczán, mikor a következő év tavaszán újabb adó megszavazásának szükségességét érezte, Mátyás egészen új, szokatlan eljárást kísérelt meg. Nem az országgyűlést hirdette ki, hanem csak a főpapokat és zászlósurakat hívta össze június 24-re Budára, a hol az ő fölszólítására az osztrák háború költségeire az egy forint adót megajánlani nem vonakodtak. A köznemességgel pedig, azon ürügy alatt, hogy azt az ország fővárosába „fárasztani” nem akarja, egy időben az ország különböző részeiben részleges („tartományi”) gyűléseket tartatott, a melyek az adó kivetésében megnyugodtak.¹⁵

Ekkor tájt történt, hogy a másfél esztendő előtt nádorrá megválasztott Zápolyai Imre elhunytával a nádori méltóság megüresedett. Ez az esemény sem indította arra, hogy országgyűlést hívjon össze. És mivel az imént tőle meghonosított gyakorlattól eltérni, a nádort maga kinevezni nem akarta, ezt a fontos állást betöltetlenül hagyta.¹⁶

Arra szoritkozott, hogy a nádori méltósághoz csatolt birói teendőket, mint nádori helytartóra, Nagylucei Orbán püspökre ruházta.¹⁷

Az 1488-ik év február havában Budán tartott országgyűlés tárgyalásaiból csak egy mozzanatot ismerünk. Panaszok emeltettek Geréb László erdélyi püspök ellen, ki a pápától a szentszék követének, mintegy magyarországi helynökének tisztét nyervén, ezen minőségében széles körű birói joghatóságot gyakorolt; a mivel nemcsak az egyes főpapok hatáskörébe avatkozott, hanem az 1486-ik évi törvényekkel is összeütközésbe jött. Az ország rendei követeket küldtek hozzá és fölkerítették, hogy ezen eljárásával hagyjon föl. Ő azonban válaszával még inkább fölingerelte őket, azt hánytorgatván, hogy „az ország őt még nem ismeri, és majd megmutatja, hogy ő ki és mi légyen.”

Ekkor az országgyűlés a királyhoz fordult, a ki a főpaphoz kemény levelet intézett. „Tudd meg, – írja neki – hogy mi téged már is ismerni kezdünk; a miért is értésedre adjuk és világosan meghagyjuk néked, hogy ezentúl az országgyűlési végzések, és a mi ismételt rendeletünk ellenére, a főpap urak sérelmével, idéző leveleket kibocsátani, perekben itélni óvakodjál. Bizonyos légy a felől és hidd el, hogy mihelyt arról értesülünk, hogy csak egy törvényellenes idézőlevelet bocsátottál ki, mi téged azzal együtt máglyán égettetünk el!”¹⁸

Az 1489-ik év tavaszán és őszén Mátyás király két rendeletben „az egész ország és a rendek által” megszavazott adóról tesz említést.¹⁹ De ezen rendeletek szövegéből nem dönthető el, vajjon az 1487-ik évben megkísérelt eljárást követte-e, avagy az országgyűlés megtartásának régi gyakorlatához tért vissza.

Az 1490-ik év márczius 29-én Bécsből Szent-György napján Budán megnyitandó országgyűlést hirdetvén, földadatát a meghívó-levelemben nem jelölte meg közelebbről. „Az ország közönséges javát érdeklő dolgaink és ügyeink merültek fel, – úgymond – a melyek iránt a főpapokat, zászlós urakat és országunkat meghallgatni kívánván... országgyűlés tartását határoztuk el. Arra követeket küldünk, a kiknek közvetítésével az országgyűlésen megjelenő főpapokkal, zászlós urakkal és rendekkel tárgyalni fogunk.”²⁰

A meghívólevél szövege és az a tény, hogy a köznemességet Mátyás követek küldésére szólította föl, kétségtelenné tesz, hogy nem volt szándéka ez országgyűlésen János herceget királylyá megválasztatni.

Azt a tervét, hogy életében János herceget utódjává elismerteti; az 1489-ik év tavaszán elejtette, vagy legalább végrehajtását bizonytalan időre elnapolta. Arra nem számított, – mint Nápolyba küldött üzenetében kiemeli, – hogy halála után hivei a háladatosság érzetének sugallatára fia körül fognak csoportosulni. Ellenben azt hitte, hogy erre nézve esküjök nagyobb biztosítékokat nyújthat. Ezért az ország főpapjaitól, zászlós uraitól, a megyéktől és városoktól esküt vett és biztosító okiratokat állíttatott ki, a melyekben magukat arra kötelezik, hogy halála után fiát fogják örökösül és utódjául elfogadni.

Ezen biztosító iratok közül fenmaradtak azok, a miket Segesvár város, a megyesi és selyki szász székek közönsége állított ki. „Elismerjük, – így hangzanak – hogy... Mátyás király akaratából... keresztény hitünkre és emberségünkre esküt és ígéretet tettünk, a minthogy ezennel esküt és ígéretet teszünk, hogy ha és a mennyiben a királyi felségnek az ő hitvestársától, a fenséges Beatrix királynétól törvényes gyermeke nem születik, és ő felségének, Isten akaratából, ilyen gyermek nélkül e világból elköltözni kellene, ő felsége halála után a méltóságos Corvin János urat, troppai herceget, ő felsége fiát, igaz örökös urunkká fogadjuk, városunkat neki hűségesen megőrizzük és senki másnak át nem adjuk; hanem mi, a város közönségével és tartozékaival együtt, csakis a méltóságos herceget fogadjuk és ismerjük el igaz urunknak és fejedelmünknek, iránta teljes engedelmisséget és

hódolatot tanusítunk; senkit mást fejedelmünknek és természetes urunknak nem fogadunk el.”²¹

A hagyomány fenntartotta az eskü szavait, melylyel a pécsi, egri, boszniai és győri püspökök, Zápolyai István, Báthori István, Drágfi Bertalan, Ujlaki Lőrincz és mások a budavári plébánia-templomban, alamizsnás Szent-János ereklyéi fölött, az oltári szentségre fogadták, hogy „János herceget teszik meg királylyá.”²²

A királyi várak kapitányai pedig szintén esküvel kötelezték magukat, hogy Mátyás halála után a gondjukra bizott várakat János hercegnek adják át.²³ Ugyanakkor Mátyás oda irányozta igyekezetét, hogy a Habsburgok és Jagellók annak idején a magyar trónra igényt ne tartsanak, hanem saját politikai érdekeik szempontjából János herceget támogassák.

Ezt úgy vélte elérni, ha kimúlta esetére Morvaország, Szilézia, Lausitz és az osztrák örökös tartományok birtokát fiának biztosítja. Több sziléziai hercegséget, Morvaországban, Ausztriában, Stiriában, Krajnban és Karinthiában számos fontos várost és a várat tényleg átadott neki. És készüléteket tett, hogy csehországi alattvalói részéről királylyá kiáltatja ki.

Arra nem gondolhatott, hogy Corvin János akár a cseh korona tartományait, akár a Habsburgház háromszázados örökségét állandón megtarthassa; kétségkívül az volt utógondolata, hogy ezek a tartományok mintegy csereértékül szolgáljanak neki, a melyekkel Ulászló cseh király és Miksa római király támogatását megszerezheti.

Sőt ezen az alapon Miksával ő maga kezdte meg 1489 őszén a tárgyalásokat.²⁴

A római királyt a helyzet Mátyással csak úgy ellentétbe állította, mint a császárt. De szellemük rokonsága a közeledést lehetővé tette. Mátyás többször úgy nyilatkozott, hogy amíg Frigyest gyűlöli, fia iránt rokonszenvet táplál.²⁵ Miksa pedig lovagias jelleménél és eszményi világnézeténél fogva képes volt háza félelmes ellenségének nagy tulajdonságait méltányolni és csodálni; sőt rajongó lelkesedéssel táplálta azt a gondolatot, hogy egykor mint szövetségesek, közös erővel fognak a törökök ellen háborút viselni és társaságában a keresztény lovaghoz legméltóbb téren az örök dicsőség el nem hervadó babérait szerezheti meg.

Az 1489-ik év tavaszán két követet küldött Budára, titkos üzenettel, mely Mátyásban azt a reménységet keltette fel, hogy oly sok meghiúsult kísérlet után végre létesítheti a rég óhajtott szoros szövetséget a Habsburg házzal és ezzel egyszersmind fiának a trónöröklést biztosíthatja. Hajlandónak nyilatkozott Ausztriát váltságdíj nélkül visszabocsátani, ha a császár és a római király az 1462-ik évi békekötésben részükre biztosított örökösödési jogról lemondanak s kötelezik magukat, hogy Mátyás halála után János herceg királylyá választását elősegítik; azonfelül Mátyásnak Trieszt és Fiume kikötőhelyeket, a melyek birtokára rég sovárgott, átengedik. A politikai frigyét kettős házasság volt szorosabbá teendő, olyképen, hogy János herceg Miksa egyetlen leányával, Miksa pedig, vagy az ő kis fia, Fülöp, herceg Beatrix királyné legifjabb nővérével lépne házasságra.²⁶

Ekként az „örök béke” föltételei előlegesen megbeszélte, a fegyverszünet hat hónapra meghosszabbított, és abban történt megállapodás, hogy Mátyás és Miksa (1489) szeptember 8-án Linczben személyesen fognak találkozni.

A király nem titkolta örömét a viszonyok ilyen alakulása fölött. Június 18-án, Úrnapján, a győri püspök a budavári plébánia-templom szószékéről ünnepélyes módon hirdette ki a fegyverszünet meghosszabbítását és az összejövétel tervét azzal a hozzáadással, hogy mihelyt a béke megkötött, a török ellen megindul a háború.²⁷

Nagy előkészületeket tett, hogy Linczben kellő fénynyel jelenhessék meg. A magyar urakat felszólította, hogy diszes bandériumokkal kísérik; a vele barátságos viszonyban álló hatalmasságokat pedig arra kérte, hogy az összejövételre követeket küldjenek. A római király és a német urak részére drága ajándékokat halmozott fel.²⁸

Azonban ekkor új akadály lépett előtérbe: a király betegsége.

Az 1487-ik év folyamán az osztrák hadjáratban Mátyás még egészsége és ereje teljességében viselhette a fővezér tisztét. De kevéssel utóbb a köszvény heves rohamai jelentkeztek. Az 1489-ik év márczius havától kezdve nem volt képes járni, és hordszéken kellett magát vitetnie. Majd lábszárjai és térdei dagadni kezdtek és lázak is gyötörték. Ennek következtében békés hajlamai még erősödtek. „Én immár békességben akarok élni”, mondogatá a pápai követ előtt.²⁹ És mivel útra kelnie lehetetlenné vált, Proszniczi János váradi püspököt küldte maga helyett Linczbe, míg Miksa követei sűrűn jártak hozzá Budára.

Ugyanakkor Frigyes császár is közbelépett és a tárgyalásoknak kedvezően megindult menetét megakasztotta. Mert míg az ő engesztelhetetlen gyűlöletét az a tudat, hogy Mátyás a császári korona megszerzésére törekszik, csillapodni nem engedte,³⁰ ellenállási képessége új táplálékot nyert a csillagászok jóvendöléseiben, melyek Mátyás halálát közel kilátásba helyezték. Apa és fiú között heves jelenetek fordultak elő, és a Linczben együtt levő német fejedelmek, kik úgyszólván mind Miksa mellett foglaltak állást, megingatni szintén nem voltak képesek.

Igy történt, hogy a nagy politikai tervek kisszerű pénzügyi alkura zsugorodtak össze. December elején Ottó bajor herceg azt az ajánlatot hozta Budára, hogy a császár az ötvenezer forintot, a mivel tizenkét esztendő óta adós volt, kifizeti és az osztrák tartományok visszaadásáért szintén ötvenezer forint kárpótlást ad. Mikor pedig Mátyás megjegyze, hogy az osztrák háború neki százszor annyiba, legalább öt millió forintba került, a herceg a hadi kárpótlást százezer forintra emelte fel!

Mátyás mindazáltal nem vesztette el türelmét. A fegyverszünet a következő (1490.) év szeptember 8-ig meghosszabbított, és a személyes találkozás terve is fentartatott.

Vége az 1490-ik év első napjaiban a királynak egészségi állapota megengedte, hogy útra keljen. Mielőtt fővárosát elhagyná, a budai várat a királyi kincstárral, levéltárral és könyvtárral, majd útközben a visegrádi várat és az ott őrzött szent koronát, Komárom és Tata várakat János hercegnek átadta. Neje kíséretében, február vége felé ért Bécsbe. Innen Miksával a tárgyalásokat folytatta. És most a meghódított tartományokban is János hercegnek kezeire bocsátotta a legfontosabb helyeket; sőt azzal a tervvel is foglalkozott, hogy Morvaország, Szilézia és Lausitz tartományok kormányát reá bizza. Azonnal husvét után Boroszlóba készült utazni, hogy ott e végből az intézkedéseket megtegye.³¹

Fia érdekeinek szentelt ezen tevékenysége közepett találta őt virágvasárnapja, a mely 1490-ben április 4-ére esett. A délelőtti órákban az ünnepélyes isteniszteleten jelen volt, s végeztével az udvaránál időző velencei követet az előírt szertartással lovaggá ütötte. Dél felé fáradtan tért vissza termeibe, és a jelentkező éhség lecsillapítása végett fűgét hozatott. Mikor az első darabot megízlelvén, romlottnak találta, nagy haragra lobbant. A királyné azon volt, hogy megnyugtassa és különböző eledelkkel kínálta; de ő mindent visszautasított. Ekkor szédülés fogta el, és szemei elhomályosodtak. Hálósobájába vitette magát és ágyba feküdt. Esti hat óra tájban eszméletét veszti, és e mellett heves fájdalmak gyötörték. Görcsösen összeszorult ajkairól a „jaj, jaj” és „Jézus” felkiáltások sűrűn törtek elő. Egész testén izgatott nyugtalanság vett erőt.

Az összehívott orvosok fejüket vesztve, tétlenül állották körül a királyt. A királyné kétségbeesésében mindenféle kísérleteket tett, hogy segítsen rajta. Erővel felnyitott szájába gyógyfolyadékokat öntött, lecsukódó szemeit nyitogatta, bátorító és vigasztaló szavakat intézett hozzá.

Az éjszaka beálltával a király fájdalmai fokozódtak. Mint az oroszán úgy ordított, beszéltek utóbb azok, a kik halálos tusájának tanúi voltak. Hajnal hasadtával néhány órára elaludt. A mikor felébredt, erőinek rohamos hanyatlása állott be. Az egész napot félig alétan töltötte. Mikor időnkint felocsudott, erőfeszítéseket tett, hogy beszélhessen. Beatrix esdekelve kérte, hogy parancsoljon vele, majd kérdésekkel ostromolta, hogy mit kíván. De az ő ajkai

többé nem nyíltak meg; csak tekintetét vetette ismételten nejről fiára, mintha kérni akarná amaszt, hogy kimulta után leghőbb vágyának teljesülését ne akadályozza meg.

A hatalmas szervezet halálküzdeme harmadnap reggelig tartott. Ápril 6-án, a nagyhét keddjén, reggeli hét és nyolcz óra között Mátyás megszűnt élni.³²

A főpapok és világi urak, kik a haldokló körül egybegyültek volt, a nagy király teteme mellett megrendülve állottak. János herczeg, a gyermeki sziv sajtó fájdalomától legyözve, Beatrix lábaihoz borult, zokogva kérve ezt, hogy ne hagyja el őt árvaságában, és anyai szeretetével támogassa. A királyné az ifjút keblére ölelte. Mire az urak mindkettőjüknek hűséget fogadtak.

Mátyás tetemét, miután a várpalota egyik termében fényes ravatalon néhány napig közszemlére volt kitéve, Szent-István dómjába vitték, hol ünnepélyes gyász-istenítészelet tartatott; majd fekete posztóval bevont hajón Budára, s innen kocsin Székes-Fejérvárra szállították.

A temetésre kitűzött napon a nyitott koporsóban elhelyezett király János herczegtől, a magyar uraktól és a külhatalmasságok követeitől kísérve, a zsákmányúl ejtett zászlóktól körüllobogva, Székes-Fejérvár utczáin végig vonúlt, mintegy utolsó diadalmenetet tartott. A mikor pedig a koronázási templom sírboltjában elhelyeztetett, a tömegeből zokogás hangzott föl: mintha a jelenlevőket az a sejtelem szállotta volna meg, hogy a hódító és diadalmas királyljal a hódítások és diadalok kora is sirba száll!

---

579. Az 1481 július 15-én megerősített végzemény föl van véve a Corpus Jurisba.

580. Ezt a király maga mondja el 1485 május 28-án Kraszna megyéhez intézett rendeletében, a mikor a megszavazott adó behajtásáról rendelkezik. Kovachich. Vestigia. 401.

581. Ezt Bonfin írja. Dec. IV. Lib. VII.

582. A meghívó levélnek, sajnos, egyetlen példányát sem ismerjük. Bonfin az idézett helyen említi, hogy az országgyűlés január első napjára hivatott össze. Mátyás királynak 1486 elején kiállított többi oklevelében találkozunk ilyen nyilatkozattal: „in congregatione generali dominorum prelatorum, baronum et regni nobilium electorum ad hanc civitatem nostram Budensem pro electione palatini confluentium”, vagy „in congregatione generali... pro electione palatini... ex regio edicto celebrata...” Az országos levéltárban.

583. Ezt az imént idézett királyi okiratokból és az országgyűlési végzemény bevezetéséből tudjuk.

584. A nádorra vonatkozó ezen cikkelyek a királytól megerősített és nyomtatásban is ugyanakkor közrebocsátott országgyűlési végzeménybe nem foglaltattak be. Mintegy külön végzeményt képeznek, a melynek egykorú példányát, sajnos, nem bírjuk. A XVI. században, a mikor az országgyűlési végzemények gyűjteménye nyomtatásban közzététetett, a szerkesztők ebbe a nádori végzeményt is fölvtették. Találkoztak történetírók, a kik hitelességét kétségbe vonták, vagy későbbi időre, Ulászló korába helyezték. Azonban jogtörténetünk újabb írói általán elfogadják, hogy ezek a cikkelyek Zápolyai Imre megválasztása alkalmával alkottattak.

585. 1485 február 2-án Boskovitz császári kapitányhoz irt, már idézett levelében.

586. „Constitutum est, quod si quando regium semen deficere contigerit.”

587. Figyelemre méltó, hogy „a törvényes” kifejezés a Vitéz Jánostól 1462 ápril 3-án megkötött és a pápától 1463 május 5-én megerősített előleges szerződésben csakugyan nem fordul elő (Theiner, id. m. II. 377.), ellenben az 1463 július 19-én az országos biztosokkal kötött végleges szerződésben benn van. (Gróf Teleki, id. m. XI. 69.)

588. A XL. cikkelyben.

589. Erről a LXIII. cikkely szól.

590. A XXIV. cikkely csakis az 1485-ik év folyamán a királytól adományozott birtokokról, a XXXIX. az egy esztendő óta jogtalanul elhurczolt jobbágyokról rendelkezik, a XLV. pedig megállapítja, hogy a Rómában kezdett perek 1486 május 1-ig a királyi törvényszék elé vitessenek.

591. Kivéve a melléktartományokban, hol a bánok és vajdák elnöklete alatt másodfolyamodásu törvényszékek léteznek.

592. Ezt a királynak 1486 ápril 7-én az erdélyi szászokhoz intézett rendeletéből tudjuk. Gróf Teleki, id. m. V. 363.

593. Mindezt a királynak 1487 augusztus 6-án Gömör megyéhez az adóbehajtás tárgyában irt leveléből tudjuk. Kovachich, Supplementum. II. 267.

594. Az a tény, hogy Mátyás az ő haláláig a nádori méltóságot üresedésben hagyta, megerősíti azt a föltevésünket, hogy a nádori hatáskörre vonatkozó végzések háttérében titkos mellékcélok lappanganak.
595. A püspöknek ezen minőségben kiállított több okirata az országos levéltárban.
596. Az 1488 február 27-én Bécsben kelt levél egykoru másolata Szalay Imre múzeum igazgató magángyűjteményében.
597. „Universum regnum et regnicole nostri” 1489 május 31-én Pozsony városhoz, december 14-én Kassához intézett királyi rendeletek. Gróf Teleki, id. m. XII. 450, 477.
598. A Pozsonymegyéhez intézett iratot közli Gróf Teleki, id. m. XII. 485.
599. Eredeti példányai a müncheni királyi levéltárban. A segesvári biztosító iratot kiadta Gróf Teleki, id. m. XII. 456.
600. Az eskü szövegét Szerémi György, II. Lajos egyik udvari káplánja szószerint közli emlékiratában, mely sok kőszá hirt és mesét tartalmaz ugyan, de a melynek hitelességét ezen tekintetben kétségbe vonni nincs okunk. Monumenta Hungariae Historica. Scriptores I. 28. V. ö. Schönherr, id. m. 95. Egy 1489 május 5-én kelt milanoi tudósításban olvassuk, hogy Milanoban hire járt, hogy János herceg királylyá megválasztatott és az urak neki hűséget esküdtek. Ennek a hírek az urak eskütétele szolgálhatott alapul. És erre az eskütételre vonatkozik Verancsics Antal feljegyzése a XVI. század második felében, hogy Mátyás utolsó éveiben gyűlést tartott, a melyen a magyar urak János herceget trónörökösnek fogadták el. Monumenta Hungariae Historica. Scriptores, II. 5.
601. A biztosító iratokból csak kettő maradt fenn: a medvevári és nagybányai kapitányoké, 1489 május 8 és 23-ikáról. (A müncheni levéltárban.) De a Mátyás halála után 1490 július 31-én az ország rendei és Ulászló között létrejött egységben hosszú sorozata azon váraknak van felsorolva, a miket János herceg, atyja rendelkezése következtében birt.
602. A pápai követ 1489 október 10-iki jelentése.
603. A pápai követ 1489 június 25-iki jelentése. Theiner, id. m. II. 585.
604. A pápai követ 1489 június 25. és október 15-iki jelentései Budáról; a ferrarai követeknek 1488 augusztus 11, 13. és 18-án kelt jelentéseik Milanoból.
605. A pápai követ június 25-iki jelentése.
606. A ferrarai követek 1489 augusztus 13, 18. és október 2-iki jelentései.
607. 1489 október 15-iki jelentésében jegyzi ezt föl.
608. Még 1489 december 10-én az egyik százsz herezeghez intézett levelében is utal Mátyás ezen törekvéseire. A levél a drezdai levéltárban.
609. A pápai követnek 1489 december 26. és 1490 január 6-iki, a ferrarai követ december 20-iki jelentései Budáról.
610. A betegség és a halál bekövetkezésének részletes leírását adja Bonfin, ki akkor az udvarnál volt. Csakhamar terjedni kezdett az a hír, hogy Mátyás halálát mérge idézte elő, és Beatrixot gyanúsították. De orvosi tekintélyek nyilatkozatai szerint a leírásokban, a miket Mátyás betegségről birunk, a mérgezés tünetei nem fordulnak elő. Mátyás halálát szélhűdés okozta. L. Mátyás élete cz. művem 391. lapján a jegyzetet.

X. FEJEZET.

Mátyás jellemrajza.

Mátyás arczképei és szobrai. Termete és arcvonásai. Vérmérséklete. Kedélye. Modora. Emberismerete. Politikai iránya. Népszerűsége. Igazságszeretetének jellemző példái. Korponai polgárok panasza. Besztercze kegyurasági jogának megvédése. Perényi Miklós megfenyítése. A beszterczei kereskedők vámmentessége. Czigányok. Mátyás, mint nemzeti király. Udvarának magyar szelleme. Az országos hivatalok viselői. Mátyás kiválóbb vezérei és vitézei. Jóságadományozásnál követett eljárása. Diplomatai. Középkori aristocratia. Egyes családok fölemelkedése. A Hunyadi és Zápolyai családok. Magyarország helye az európai államrendszerben Mátyás király korában

Miként Mátyás külső és belső politikájára a tömegesen fönmaradt történeti emlékek teljes világosságot árasztanak, úgy külső megjelenéséről is hű képet alkothatunk magunknak. Számos egykorú arczképét birjuk, a művészet és sokszorosító technika úgyszólván minden formájában: kőszobrokban és márvány domborművekben, emlékérmekben és pecsétekben, festményekben és fametszetekben.¹

Ezek részben elsőrangú mesterektől származnak és leplezetlen réalismusukban az igazság és élethűség bélyegét hordják magukon. Ezt főképen arról a monumentális szoborról állíthatjuk, melyet Mátyás király sziléziai helytartója: Stein György 1486-ban készítettett és a bautzeni vár kapuja fölött helyeztetett el. Nagy súlyt helyezett arra, hogy uralkodójának arcvonásai hiven legyenek feltüntetve, és a művészt Budára küldte a kész szoborral, hogy ott a király színe előtt fejezze be kidolgozását. A szerencse kedvezése négy század viszontagságai közepett a romlástól megóvta a művet, mely a nagy királyt a tőle meghódított idegen terület éjszaki határszélén, imponáló mérvekben – az egész emlék huszonnegyedfél láb, a király ülő alakjáé öt láb magas – trónon ülve állítja elő, a mint feje fölött angyalok keze koronát tart az égből nyert hatalmat jelképezve, lábai pedig nyugvó oroszlánon, a földi erő képviselőjén pihennek.²

Mátyás – amint az udvaránál élő történetírók feljegyzéseiből tudjuk – nélkülözte a kimagasló termet előnyeit; de hatalmasan kidomboruló melle, széles vállakból kiemelkedő erős nyaka és a feltünően nagy fő az alacsony testalkatnak imponáló hatást biztosítottak. Ezt még fokozták az arcvonások, melyekben a kellem és szépség varázsának hiányát az erő és tekintély hódító kifejezése pótolta. Királylyá megválasztatása után egyik diplomata az ifjú fejedelemtől azt mondja jelentésében, hogy rút arcza van. Hogy ő maga erre nézve milyen véleményben volt, jelezi az eset, a mikor egy külföldi költőt, ki az ő „vénsi szépségét” dicsőíté, hazug hizelgéseért kiméletlenül megdorgált. És ezen a példán okulva, Galeotto Marzio, az udvari történetíró, a kényes helyzetből úgy siklott ki, hogy a királyban „inkább martiális mint vénsi szépséget” fedezett fel.

Szőke, aranysárga haja gondosan ápoltt hullámos fürtökben válláig omlott le. A kor divatja szerint simára borotvált arcának fehérségét a vérmes temperamentum pirja élénkítette. Homloka keskeny volt. Erőteljesen kiemelkedő orrát egyenes élével és vastag hegyével az udvari történészek sem merték szépnek mondani. Duzzadó ajkaktól szegélyezett szája felől pedig bevallani kényszerültek, hogy „kelleténél valamicskével nagyobb”. Kerekded, teljes álla az arcznak legszabályosabban kifejllett része volt.

A vonások ezen nyersségét, mondhatnók köznapiságát a sötétbarna szemek élénk fénye, lángoló tüze feledteté, és az a nyugodt, parancsoló tekintet nemesíté meg, mely az arcra a szellemi felsőségnek, az uralkodáshoz szokott akaratnak kinyomatát helyezte, és pedig annál szembetünőbbben, mennél inkább szántotta rá barázdáit a haladó kor és a nehéz gondok vasa.

A hizelgő humanistákat és a haragjának kitöréseit felidéző diplomatakat egyaránt az állatok fejedelmére, az oroszlánra emlékeztette.

Ilyen kitörések zivatarai gyakran félemlítették meg alattvalóit és az udvaránál megjelent külföldi követeket. Egyet részletesen leír a pápai követ, a ki annak 1489 elején áldozata volt. Mátyás hosszú, heves beszéddel támadta meg a szentszék politikáját. „Úgyszólván dühöngött, szilaj ló módjára viselkedett, – írja jelentésében a követ, – és azt a benyomást tette, mintha szájából, orrából és szemeiből lángözön törne elő.”³

Általán Mátyást temperamentuma és az ifjú korától tett tapasztalatok arra készítették, hogy inkább félelmet, mint szeretetet igyekezzen inspirálni. „Oderint dum metuant”: gyűlölnöhetnek, ha rettegnek, lehetett volna jelszava.

De a félelmes, büszke uralkodó a nyájasság és kedélyesség varázsát sem nélkülözte. Nemcsak meghódítani, hanem megnyerni is tudta az embereket. Ugyanaz a pápai követ néhány nappal az imént említett jelenet után, a következő audentiáról hazatérve, elragadtatással írja Rómába, hogy „a dühöngő oroszlánból jámbor bárány lett.” És azok, a kik őt 1470-ben Bécsben mint a császár vendégét látták, feljegyezték, hogy mint hölgyének a szerelmes ifjú, úgy igyekezett a császárnak kedvében járni!

Saját udvaránál és a táborban, a vigalmakban és szórakozásokban tartózkodás nélkül részt vett. Nem érezte annak szükségességét, hogy méltóságának megóvása érdekében a feszes magaviselet, az erőltetett komolyság álarczát használja. A köznéppel is örömet társalgott és enyelgett. Mindenkire nézve könnyen megközelíthető volt. Szertartásos választó falakkal magát körül nem vette, sőt a nagy közönség tömegeit bajvivásokban való részvételével nem egyszer gyönyörködtette. Ugyanis a legügyesebb vivókhöz tartozott és általános bámulatot idézett fel, mikor Budán az óriás Holubárral, Boroszlóban pedig szintén egy híres viadonnal győzedelmesen megmérkőzött. Ismételten sajnálatát fejezte ki a fölött, hogy azok az idők, a mikor a csaták sorsát a vezérek párviadala döntötte el, nem idézhetők vissza.

Azonban a Horatiusok és Curiatiusok két évezred előtt letűnt nemzedékének ez az elkésett ivadéka mindazokkal a kellékekkel is fel volt ruházva, a mikre saját korának politikai tusáiban szüksége lehetett. Ugy látszik arra az ügyességre, melylyel gondolatait elrejtette, szándékai iránt az embereket megtévesztette, csak úgy, mint hadvezéri babéraitra büszke volt. Mert különben az életében kinyomatott krónika szerzője, Túróczi János, a királyi ítélőmester, őt a „szinlelés mesterének” czimével földiszíteni bizonyára nem merte volna.

E szerint az emberekre gyakorolható hatásnak minden titkába be volt avatva. Az alkalmas eszközökül kínálkozó személyek felkeresésében és kihasználásában mesteri ügyességet sajátított el. Mindig csak a cél lebegett szeme előtt; a rokon- és ellenszenv sugallataira soha sem hallgatott. Mondhatnók, hogy a szeretet és gyűlölet érzései előtte ismeretlenek voltak. Csak a közérdek törvénye, a „salus reipublicae suprema lex” előtt hódolt. Azzal, a ki ellen ma halálos harcot viselt, kész volt holnap örökké tartó szövetséget kötni. A császár, a lengyel király, Podjebrád és Ulászló cseh királyok, a brandenburgi és szászországi fejedelmek, a szentszék és a velencei köztársaság irányában időnként elfoglalt állása a legmeglepőbb fordulatokat tünteti föl. Ugyanezt észleljük a saját alattvalóival szemben követett magatartásában is. Trónjának lépcsőitől a börtönbe, a kegyvesztéstől az ország első méltóságaihoz egyaránt rövid ut vezetett.

Attól, a mit hasznosnak, czélszerűnek ismert föl, lelkiismereti aggályok soha sem tartották vissza. Az ő udvaránál Machiavelli csak úgy, mint a Mediciek környezetében, megirhatta volna műveit: a magas czélokra irányított, de eszközökben nem válogató politika elméletét, az alattvalók javán munkálkodó, de gyarlóságai kihasználásán sarkalló korlátlan uralkodói hatalom apotheosisát!

A Mátyás uralkodása alatt tartott országgyűlések története kétségtelenné teszi, hogy kormányzata az ország szabadságai, a saját ígéretei és a tőle szentesített törvények ellen intézett sérelmeknek szakadatlan lánczolata volt. És a nemzet ezeket megbocsátotta neki, míg élt; csakhamar elfelejtette, miután meghalt; emlékezetét a kiválóan igazságos uralkodó

dicsfényével sugározta körül, abban a szájról-szájra, nemzedékről-nemzedékre szálló, közmondássá vált nyilatkozatban: „Meghalt Mátyás, oda az igazság!”

Ezt a rejtélyt könnyű megfejteni. A nemzet hozzá volt szokva ahhoz, hogy uralkodója az önkény és törvénysértés tényeit viszi végbe. Ellenben meglepetve szemlélte a kiméletlen esély nyilatkozatait, mikor a leghatalmasabbakat sújtotta; és pedig nemcsak azokat, a kik ő vele jöttek ellentétbe, mint Szilágyi Mihály és Garai László vagy Vitéz János és Váradi Péter, hanem azokat is, kik a gyengéket és védteleneket elnyomták, sérelmekkel illették. Ilyen esettel emlékeinkben gyakran találkozunk. Csak egy-kettőt lehet e helyen felhozni.

Mátyás 1474 tavasz elején Sziléziából Budára utazván, ápril 4-én egy napra Korponán állapotott meg. Ezt az alkalmat a város polgárai felhasználván, merész lépésre szánták el magukat. A király előtt az ő legkedveltebb hiveit, az ország leghatalmasabb urait: Beckensloer esztergomi érseket, Báthori Miklós váci püspököt, Ország Mihály nádort és Báthori István országbirót bevádolták. Előadták, hogy míg az ország összes városainak polgárai a régi királyoktól engedélyezett vámmentesség kiváltságában részesülnek, ők az egyedüliek, a kik ettől meg vannak fosztva, mert a nevezett főpapok és zászlós urak a birtokaikon létező vámokon vámdíjak fizetésére kényszerítik őket. A király rögtön, még Korponán, rendeletet bocsátott a két főpaphoz és a két zászlósúrhoz, a kiknek meghagyta, hogy ezentúl a korponai polgárokon vámot behajtani „ne merészeljenek”; sőt a zólyomi főispánt utasította, hogy azokat a vámokat, a melyekben ezen rendelete ellenére a korponai polgárokat vámfizetésre kényszerítenék, birtokosaiktól vegye el és a királyi kincstár javára foglalja le.⁴

Könnyen el lehet képzelni, hogy a felvidéki szerény városkának polgárait a hála és bámulat érzelmei töltötték el a király személye iránt, a ki az ő kedvükért az ország primását és nádorát megfeddette és megfenyegette!

Még saját édesanyjával szemben is igazságot szolgáltatott egy másik város polgárainak. Ugyanis 1477-ben Besztercze város, a királytól ráruházott kegyurasági jog alapján, a nagy-demeteri plébániára alkalmas papot mutatott be az erdélyi püspöknek. Ez azonban özvegy Hunyadi Jánosné ajánlatára az ő kancellárjának adományozta a plébániát. A király erről értesülvén, a püspöknek szigorúan meghagyta, hogy a várost a kegyurasági jog gyakorlásában akadályozni „ne merészelje” és ismerje kötelességének a város jelöltjét a plébániába beiktatni.⁵

Jellemző az a rendelet; a mit 1483 nyarán Kassa városához bocsát.

„Alattvalóinknak és lengyelországi kereskedőknek súlyos panaszaitól ostromolva, – úgymond – többször irtunk már hivünknek nagyságos Perényi Miklósnak, és megintettük, hogy hagyjon föl a területén át országunkba jövő kereskedők és utasok zaklatásával; ne merészelje vakmerő és türehtetlen eljárásával vámjövendeleinket csonkítani; egyuttal határnapot tüztünk ki neki, a melyen belül felségünk színe előtt megjelenni és kihágásaiért, ha akarja, magát kimenteni tartozzék. Ő azonban makacs és lázadó lélekkel megvetette rendeleteinket, előttünk többszöri felszólításra sem jelent meg, a kereskedők és egyéb külföldi utasok zaklatásával és kifosztásával nem hagyott föl, sőt naponként nagyobb gonoszságokra vetemedvén, a külföldi kereskedőket annyira elriasztotta, hogy az ő vakmerősége miatt senki többé árucikkeket az országba behozni nem bátorkodik, és a károsultak közül többen felségünk után szaladozva, minket panaszaikkal ostromolnak. Mi nem engedhetjük, hogy a nevezett Miklós, rendeleteinktől az engedelmességet makacsul megtagadván, gonoszságából hasznot huzzon; mivel uralkodói kötelességünk az, hogy az ártalmas embereket megfékezzük és országunkat a legjobb békekészen megartsuk.”

Ennek következtében Kassa városának meghagyta, hogy fegyvereseivel és ostromgépeivel Perényi Miklósnak Sztropkó várát vegye ostrom alá, és miután megvívta, a királyi harminczadosnak adja át, a ki hivatva lesz a kereskedőket és utasokat további zaklatásoktól megóvni és a károsultaknak kártérítést nyújtani.⁶

Ennek a rendeletnek nem volt meg a várt hatása. Negyedfél hónappal utóbb Perényi Miklós még mindig „szünet nélkül folytatta rablásait és féktelenségét.” Mátyás ekkor egyik udvari emberét, Bajnai Both Andrást bizta meg azzal, hogy „azt a vakmerő és őrzöngő embert fékezze meg;” a felsővidéki városokat és urakat utasítván, hogy őt segítsék.⁷ Sztropkó most csakugyan megostromoltattott, és urát csak az ostrom idején bekövetkezett halála mentette meg a büntetésből.⁸

És nem feledkezett meg Mátyás az erőszakos urak áldozatainak kármentesítéséről sem. Mikor 1484-ik év február 21-én Kassa városának, tekintettel azokra a károkra is, a mit polgárai Perényi Miklóstól szenvedtek, évi 1500 forintnyi adóját két esztendőre elengedte, akképen rendelkezett, hogy a város az elengedett 3000 forintból ezeret a károsult polgárok között oszszon szét.⁹

Ugyanekkor az erdélyi Besztercze város panaszára az ország összes vámszedőinek szigoruan meghagyta, hogy a beszterczei kereskedők vámmentességét tiszteletben tartsák, az erdélyi hatóságokat utasította, hogy a mennyiben netalán magánbirtokosok a beszterczei kereskedőket vámfizetésre kényszerítenék, a vámot, a hol ilyen eset előfordul, a királyi kincstár javára foglalják le; sőt a főispánokat, alispánokat és szolgabirákat hivatalvesztéssel fenyegette, ha rendelete foganatosításában hanyagoknak bizonyulnának.¹⁰

Még az ország lakosai között a legalacsonyabb helyet elfoglaló cigányokat sem tartotta méltatlanoknak arra, hogy saját rendeletével megóvja őket jogtalan elnyomástól. 1476-ban értesülvén, hogy a Szeben város területén lakó „közönségesen cigánynak nevezett egyiptomi népet” az erdélyi vajdák tisztjei „zavarják, károsítják és különféleképen terhelik,” a vajdákhoz és helyetteseikhez rendeletet bocsátott, a melyben őket értesíti, hogy a cigányokat Szeben város hatósága alá helyezvén, a vajdák hatósága alól kiveszi, és utasítja, hogy „a cigányok zavarásától, károsításától és terhelésétől jövőre tartózkodjanak, és e tekintetben többé panaszra okot ne szolgáltatassanak.”¹¹

Miként önkényes, mondhatnók zsarnoki hajlamai daczára, Mátyás az igazságos uralkodó példányképe gyanánt tűnt föl alattvalói előtt és él az utókor emlékezetében, szintűgy, ámbár politikája idegen országok meghódítását tűzte ki feladatul és idegen műveltség elemeivel ültette be országát,¹² a nemzeti király eszményét látja benne megtestesülve hazájának történetírása.

És csakugyan szellemében, érzésében, céljaiban magyar maradt.

Magyar nyelven írott egyetlen sort sem birunk tőle, egyetlen magyar könyv, a mit ő íratott volna, nem maradt fenn; de hogy nemzete nyelve milyen cultus tárgyát képezte ő előtt, abból következtethetjük, hogy mások az ő kedvéért mennyire becsben tartották. Nemcsak arra utalhatunk, hogy udvaránál az ódák és elegiák invasiójának idején a magyar költészet méltó helyet foglalt el, mert a királyi asztalnál magyar lantosok daloltak hőskölteményeket.¹³

Tudjuk, hogy Beatrixnak, mint Mátyás menyasszonyának Caraffa Diomedes, a nápolyi főudvarmester adja a tanácsot intelmeiben, hogy a magyar nyelvet már útközben sajátítsa el és új hazájában a kellő gyakorlatot igyekezzék megszerezni. Beatrix pedig, mikor Ferrarából nővére két fiát Magyarországra várja, maga rendelkezik arról, hogy a fiatal hercegeket kevés olasz kísérvje, mert – úgy mond – magyarok fogják őket környezni, kiktől a nemzet nyelvét, szokásait, életmódját el kell tanulniok.¹⁴

És sem előbb, sem utóbb, csak Mátyás uralkodása alatt találkozunk azzal a ténynyel, hogy a német diplomaták érdemesnek tartják a magyar nyelvet megtanulni.¹⁵

Igaz ugyan, hogy néhány külföldi származású egyházi férfit a legelőkelőbb főpapi székekre ültetett, diplomatai és hadi szolgálatra idegeneket sűrűn használt; de ezeknek száma elenyészik a magyarok mellett, kiket udvarában és tanácsában, az ország kormányzatában, seregei vezérletében és diplomatai actióiban alkalmazott.

És e tekintetben figyelmünket megragadja az a feltűnő termékenység, a mely kiváló egyéniségekben mutatkozik; s a mely azon korszakoknak, a mikor a népeket új eszmék és irányok forrongásba hozzák, közös jellemvonását képezi.

Mátyás, a ki a pillanat szükségeihez képest az országos hivatalok viselőit gyakran változtatta, és a ki egy országos vagy udvari hivatalra nem ritkán két-három urat együtt nevezett ki, alkalmas magyar államférfiakban könnyen válogathatott. Így például uralkodásának első évtizedében a horvátországi, szlavoniai és dalmáciai bánok hivatalát a következők viselték: Ujlaki Miklós, Vitovecz János, Bánfi István, Szobi Péter, Sperancsics Pál, Frangepán István, Zápolyai Imre, Disznósi László, Thuz János; az erdélyi vajdaságot pedig: Ujlaki Miklós, Rozgonyi János és István, Szilágyi Mihály, Pongrácz János, Szentgyörgyi János és Zsigmond, Ellerbach Berthold és Csupor Miklós; összesen tizenheten, kik mindannyian, az ország előkelő birtokosai voltak.

Még nevezetesebb az, hogy nemcsak a magyar főpapok, hanem a magyar világi urak soraiban is bőven talált mindig kellően képesített egyéneket, kiket külföldre, diplomáciai megbízásokkal küldhetett. Ilyenek voltak: Bajomi István, Bánffi Miklós, Batthyányi Boldizsár, Dóczi Péter, Drágyi Tamás, Farkas László, Geréb Péter, Frangepán István, Kenedi Péter, Komlódi Pál, Lábatlan Gergely, Pálóczi Imre és László, Rozgonyi János és Osvát, Szentgyörgyi János, Túróczi Benedek, Thuz János, Vezsényi László, Zalai János.

Ezek után nem lehet meglepő, hogy Mátyás kapitányai között a német Grafeneck Ulrik és Tettauer Vilmos, a cseh-morva Hag Ferencz, Podmaniczki László és Zeleni János, a rácz Brankovics Vuk és Jaksics Demeter mellett hosszú sorozatot állíthatunk össze azokból a magyar vitézekből, kik Mátyás csapatai élén, nyílt csatákban és várak ostrománál diadalokat és sikereket vívtak ki, s a kiknek nevét és tetteit az egykorú történet írók vagy a királyi adománylevelek följegyezték. A legkiválóbbak közülök: Bánffi Miklós, Báthori István, Csupor Miklós, Daróczi János, Dávidházi János, Dóczi Péter, Egervári László, Geréb Mátyás és Péter, Kinizsi Pál, Lábatlan András, Majos Péter, Magyar Balázs, Nádasdi Ungor János, Nagy Simon, Pálóczi László, Pongrácz Endre és János, Rozgonyi János és Sebestyén, Székely Jakab és János, Szentgyörgyi Bertalan és Zsigmond, Tárczai Tamás, Thuz János, Upor László, Zápolyai Imre és István.

Mátyás nemzeti érzületének megítélésénél különös súlyt kell fektetnünk arra az eljárásra, a mit a jószágok adományozásánál követett; miután ezzel a főrangú családok megalapítása és emelkedése szoros összefüggésben van.

Azon idegenek, kik Mátyáshoz legközelebb állottak, Corvin Jánosnak anyja és anyai részről rokonai, úgyszintén Beatrixnak Magyarországon tartózkodó öccse, semmiféle jószágadományban nem részesültek. Mátyás legkedveltebb diplomatái: a német Rüdeshelmi Rudolf és Stein György, a morva Boskovicz Protáz és Vilmos, az olasz Fontana Ferencz és Leontius János, úgyszintén külföldi kegyenczei: Beckensloer János, Proszniczi János és Veronai Gábor vagy az ő atyjafiaik javára kiállított adományleveleket nem bírnak.

Magyarország a külfölddel, idegen országokkal oly szoros kapcsolatban, mint Mátyás alatt, soha sem állott. És mégis csak három külföldi származású család köszöni Magyarországon való megtelepedését az ő adományainak: az Ernesztek, Lambergerek és Podmaniczkyak családja.

Ellenben magyar származású hivei, államférfiak, diplomaták, hadvezérek érdemeinek megjutalmazásában Mátyás kiválóan nagylelkűnek mutatta magát. Számos család emelkedett ki így a homályból fényes állásra.

Az ilyen átmenet a középkorban talán még könnyebb volt, mint napjainkban. A középkori aristocratia egyáltalán nem képezett mereven elzárkózó kasztot. Sorompóit az uralkodók bölcsesége vagy szeszélye gyakran szokta volt megnyitni az alsóbb rétegekből kiemelkedő egyének előtt. Magyarország történetében is sűrűn fordulnak elő esetek, hogy a nép gyermekei, vagy szegény köznemes családok szülöttei, ha karjuk erejének vagy eszük

főlényének érvényesítésére a szerencse kedvezése kellő alkalmat nyújt, hirtelen magas állásokra emelkednek. Az új jövevények és a régi családok között a távolságot a királyi kegy áthidalja, a közeledést az udvari és tábori élet érintkezései elősegítik, és csakhamar házassági frigyek szálaiból erős kötelékek fonódnak.

A legjellemzőbb erre nézve a Hunyadi-család példája. És ehhez egészen hasonló a Zápolyai család emelkedése. 1409-ből birjuk a legelső adománylevelet, a mely Hunyadi Vojk részére állítottatott ki; és negyvenkilencz esztendő multával unokája királylyá választatik meg. 1459-ből birjuk a legelső adománylevelet, a mely Zápolyai Imre javára állítottatott ki, és hatvanhét esztendő mulva unokaöccse királylyá választatik meg. Érdekes az is, hogy az utolsóelőtti nemzeti király megalapítója annak a családnak, a mely hazánknak a legutolsó nemzeti királyt adja.

Jószágadományaiból és új, előkelő családok alapítása körül követett eljárásából világosan kitűnik, hogy a nemzetet az idegen cultura kedvezéseiben részesítve, a magyar államot eredeti jellemében fentartani és megszilárdítani igyekezett; hogy az idegenek pártfogása, udvarába édesgetése eszköz volt, a melynek alkalmazásában cosmopolita utógondolatok tőle távol állottak.

És ezt egész politikájának irányáról is elmondhatjuk. Idegen országokat hódítva, koronáik megszerzésére törekedve, belső ügyeikbe avatkozva: szemei előtt hazájának érdeke lebegett.

A magyar nemzet ugyanis régtől fogva a kereszténység előharcosának földadatát töltötte be. Hősi erőfeszítései közepett a megoltalmazott keresztény világ részéről gyakran elismerésben, néha alamizsnában is részesült. De szavának nem volt az a sulya, hogy állami függetlensége és biztossága érdekeit tiszteletben tartassa. Mintha rendeltetése az lett volna, hogy idegen hatalmi céloknak eszközül szolgáljon.

Mátyás ennek a helyzetnek véget akart vetni. Hadjárataiban, diplomatai tárgyalásaiban és belső kormányzásában egyaránt, mindig azokat a föltételeket kereste, melyek Magyarországnak az európai államrendszerben a megillető helyet biztosítandók voltak.

Sajnos, alig hunyta be szemeit, mindaz, a mit fegyvere hódított, elveszett, a mit lángelméje épített, összeomlott.

De ennek daczára az a tekintély, a mit nevének fényével és tetteinek dicsőségével nemzete részére kiküzdött, nem szállott vele sirba; az utána következő hanyatlás gyászos korszakában a fentartó, majd utóbb a feltámasztó erő egyik alkotó elemét képezte!

611.V. ö. Henszlmann Imre Mátyás király egykoru arczképei, az Archaeologiai Közlemények 1861-ik évi II. kötetében és Csontos János, Mátyás király és Beatrix királyné arczképei, az Archaeologiai Értesítő 1880-ik évi folyamában.

612.A szobor létesülésének történetét és leírását először Wenzel Gusztáv közölte az Archaeologiai Közleményekben. 1849.

613.Mátyás élete. 367.

614.Gróf Teleki, id. m. XI. 505.

615.Az 1477 június 8-án kelt rendelet ugyanott, XII. 25.

616.Gróf Teleki, id. m. XII. 249.

617.Az 1483 október 7-én Kassa városához intézett rendelet ugyanott. 251.

618.Ezt az alább idézendő királyi rendeletből tudjuk.

619.Gróf Teleki, id. m. X. 261.

620.Az 1484 február 11-én kelt rendelet ugyanott. 259.

621.Az 1476 szeptember 23-iki rendelet ugyanott, XI. 567.

622.Culturalis alkotásairól és hatásáról alább külön fejezetben szólunk.

623.Szilády Áron, Költészetünk Mátyás idejében. Akadémiai Évkönyv, XVI. k. I. darab.

624.Caraffa Diomedes intelmei Beatrix részére. Magyar Könyvszemle. 1890. Bergamoi Fülöp „De claris selectisque mulieribus” című művének Beatrixhoz intézett ajánlólevele. Beatrix levele Eleonorához. Diplom. Eml. III. 152, 328.

625.Ezt Vallenrod Sebestyénről említi a brandenburgi örgróf, 1473 június 12-én a mainzi érsekhez írt levelében.

I. FEJEZET.

Második Ulászló megválasztatása.

Mátyás halálának hatása. Beatrix királyválasztó országgyűlést hív össze. Az országnagyok háladatlansága. Trónkövetelők. Miksa római király. Örökösödési jogigényei. János Albert herceg és Ulászló cseh király. Ulászló kilátásai. Proszniczi Filipecz János buzgólkodása. Ulászló párthivei. A királyválasztó országgyűlés. Az országnagyok és a köznemesség. János Albert herceg pártjának kísérlete. A királyválasztási föltételek. Ezek közjogi jelentősége. A főrendek osztálya. A János hercegnek tett ajánlat. A herceg fegyveres kísérlete a trón elnyerésére. Hiveinek magatartása. A Corvin-párt elhagyja Buda várát. A csontmezei diadal. Corvin János jelöltségének elejtése. Ulászló kilátásai emelkednek. Beatrix házassági igényei. Ulászló pártjának politikája. A Beatrix királynéval folytatott tárgyalások. Ulászló megválasztatása. Miksa király követeinek nyilatkozata. Corvin János magatartása. Ulászló fogadtatása Magyarországon. János váradi püspök üdvözlő beszéde. Bevonulás Buda várába. Ulászló helyzete. János Albert herceg és Miksa támadásai. Pénzügyi helyzet. Az európai politika iránya. János váradi püspök lemondása. Bakócz Tamás befolyása a királyra. Ulászló színlelt házasságkötése Beatrix királynéval. Az ebből eredő nehézségek

AZ ÖNKÉNYES URALOM, a népek történetének tanúsága szerint, a szűkkeblű önzésnek, a megbizhatatlanságnak és a cselszövényeknek melegágya. Mátyás uralkodása alatt ezek a bűnök mély gyökeret vertek a trónját környező egyházi s világi urak lelkében, és halála után mérges gyümölcsseik termését bőségesen meghozták.

A nagy király halála kétségkívül mélyen megrendítő hatással volt a nemzet minden rétegére. Egy nagy alak eltűnése a legérzékletlenebbeket sem hagyhatja érintetlenül. De ha az első perczen mindenki csak arra gondolt, hogy az ország mit vesztett, csakhamar sokaknál az a gondolat tolakodott előtérbe, hogy maguk mit nyerhetnek.

Mig Mátyás a halállal küzdött, és az ő kimúltát követő első napokban, a Bécsben egybegyűlt országnagyok ismételten biztosították Corvin Jánost, hogy hozzá hűségesen fognak ragaszkodni, és őt királylyá megválasztják. Azonban mindjárt legelső politikai tényükkel elárulták, hogy Mátyás intézkedései és szándékai iránt kegyeletet tanusítani nem hajlandók.

Az ő törekvése élete utolsó éveiben oda irányult, hogy Beatrix igényeit a trónöröklésre és a trónüresedés idején a kormányzásra meghiusítsa. E végből az 1486-ik évi törvényekben a királyválasztó országgyűlés összehívásának és vezetésének jogát a nádor részére biztosította. A nádori méltóság most üresedésben volt; de a mennyiben netalán ezen jog gyakorlása a nádori helytartót, Nagylucei Orbán egri püspököt nem illette volna meg, az a magyar alkotmány szellemében az országos tanácscsá alakult országnagyokra szállott.

Ezt a jogot az országnagyok most a királynénak engedték át. Mikor Mátyás tetemét Bécsből Fejérvárra kísérték, utközben Komáromban megállapodván, innen ápril 17-ikén Beatrix úgy, mint „Isten kegyelméből Magyarország királynéja,” hívta egybe a királyválasztó országgyűlést. A környezetében levő országnagyok a meghívó-levelet csak ellenjegyezték.¹

És az országnagyok hangulatát, hogy úgy mondjuk, programját semmi sem jellemzi hivebben, mint az a felszólítás, a mit egyikük két héttel Mátyás halála után az ország rendeihez intéz: „Immár arról elmélkedjünk, hogy Magyarországot a szorongattatástól és elnyomatástól, a mit ekkorig szenvedett, megszabadítsuk, régi szabadságába visszahelyezzük.”² A mely szavak annak a Zápolyai Istvánnak tollából folynak, a kit Mátyás alacsony sorsból a legmagasabb állásokra emelt, fejedelmi uradalmakkal adományozott meg, Sziléziában és Bécsben helytartójává rendelt.

És hogy ő és társai az „ország szabadságát” helyreállítani milyen módon szándékoztak, azt azon nyilatkozatuk illusztrálja, a mely szerint olyan királyt kívántak választani, „a kinek üstökét markukban tarthatják,” vagyis a ki az ő önkényüknek korlátokat nem szab, a kinek neve alatt ők uralkodhatnak.

E szerint a kegyelet sugallatai elől elzárkózva, azokkal a kötelezettségekkel, a miket Corvin János javára vállaltak volt el, nem gondolva, magasabb eszményi célok iránti lelkesedés nélkül vették fontolóra azt a kérdést, hogy országuk trónjára kit emeljenek. Trónkövetelőkben, kik Corvin János vetélytársai gyanánt léptek föl, nem volt hiány.

Ugyanis a magyar korona, melynek megszerzésére már a XIII. század vége óta a leghatalmasabb dynastiák szüntelenül sóvárogtak, értékében Mátyás uralkodása alatt még jelentékenyen emelkedett.

A Habsburg-ház jelentkezett igényeivel legelsőbben. Miksa római király már tizenkét nappal Mátyás halála után Magyarország rendeihez nyílt iratot intézett. Ebben előadta, hogy atyja, ki 1459-ben magyar királylyá megválasztott, mivel inkább a népek jólétét, mint a maga érdekét tartotta szem előtt, a koronáról lemondott, de az örökösödés jogát, Mátyás törvényes fiörökös nélkül bekövetkező halála esetére, magának és utódainak az ország rendeitől megerősített szerződésben fentartotta. Ezen az alapon igényt emel arra, hogy a magyarok őt királyuknak elfogadják. Egyúttal biztosítja őket, hogy az ország szabadságait tiszteletben tartani, sőt gyarapítani is, és a mennyiben megcsonkítottak, helyreállítani kötelességének tartja, ellenségeinek megtörésére pedig egész seregét föl fogja használni.³

Ugyanakkor Rudolf anhalti herceg vezetése alatt követséget küldött Magyarországra, mely arra volt hivatva, hogy ott az ő érdekében működjék. A megbízólevélben, a mit részükre kiállított, arra hivatkozik, hogy atyja reáruházta jogait, és beleegyezik, hogy a fennálló szerződések értelmében ő „mint a császári felség fia, Magyarországot birhassa, kormányozhassa, igazgathassa.” Teljes hatalommal látta el a követeket, hogy nevében kötelezettségeket vállalhassanak, Magyarország rendeit már eleve biztosithassák, hogy jogaikat és kiváltságaikat mint magyar király tiszteletben tartja, őket „a méltánytalanul rájuk rótt terhektől megszabadítja,” háborút megegyezésök nélkül nem visel, magyar tanácsosokkal veszi magát körül, a hivatalokat magyarokkal tölti be; Morvaországot, Sziléziát és Lausitzot a magyar koronának megtartja; Moldvát Lengyelországtól visszaserzi; Magyarország és a német birodalom között örök békességet létesít; a török ellen a saját országai és a keresztény hatalmasságok részéről segítséget eszközöl ki. Ellenben kinyilatkoztatta, hogy ha őt mellőzik, a császár kénytelen lesz fegyver hatalmával érvényesíteni jogait.⁴

Miksa, hogy örökösödési jogigényeit mind a magyar rendek előtt, mind a külföldi udvarok előtt igazolja, az 1462-ik évi szerződés szövegét kinyomatta és példányait elterjesztette; a mely eljárás a sajtónak politikai célra való felhasználása tekintetében bizonyára a legelső kísérlet volt.⁵

A Jagelló ház Mátyás uralkodása alatt, mint láttuk, szintén örökösödési jogon emelt a magyar trónra igényt, a mit Kázmér herceg mint Albert király leányának fia vélt birni. Kázmér nem volt többé életben. Most két testvére, Ulászló, Csehország királya és János Albert herceg tettek lépéseket a magyar korona megszerzésére.

A magyar főpapok és a világi urak túlnyomó többsége ezen trónkövetelők között oszlott meg. Magatartásukra kétségkívül befolyást gyakorolt Corvin János törvénytelen származása. Ehhez járult az az aggodalom, hogy atyjának önkényes uralomra törekvő hajlamait örökölte, és atyjának külső politikáját folytatva, tőlük szintén súlyos áldozatokat fog követelni.

De azok is, kik a helyzet igényeit magasabb szempontból vették fontolóra, arra az eredményre jutottak, hogy az ország érdekei Corvin János mellőzését kívánják.

Mátyás uralkodása idejében újból bebizonyosodott, hogy Magyarország elszigetelten megállani és föladatát megoldani még a legnagyobb fejedelem alatt sem képes; a mint hogy Mátyást a szomszéd országok megszerzésére a viszonyokban rejlő szükségesség érzete, nem az egyéni ambitio szeszélye készítette. Már pedig kétségtelennek látszott, hogy Corvin János a magyar trónra emelkedve, nem lesz képes atyja hódításait, Ausztriát, Morvaországot, Sziléziát megtartani; ellenkezőleg az ország a trónjára vágyó két uralkodóház részéről támadásoknak

lesz kitéve, melyek hatalmi állását megingatják és ellenállási képességét a törökökkel szemben csökkentik.

A külföldi két uralkodóház közül a viszonyok a Habsburgoknak kevésbé kedveztek. Frigyes császár magaviselete, a mit félszázados uralkodásának ideje alatt tanusított, nem volt arra alkalmas, hogy neki a nemzet rokonszenvét megszerezze. És Miksa római király azzal, hogy az örökösödési jog alapjára helyezkedvén, a nemzet királyválasztási jogát megtagadta, népszerűtlenségében atya részesévé lett. Csak egyetlen főpap, Vitéz János csatlakozott pártjához, mely a Dunántúl és Szlavónia néhány előkelő családjában, a Bánfiakban és Kanizsaiakban, a Frangepánokban és Thallócziakban birta legfőbb támaszait.

A Jagelló ház ez alkalommal nem léptette örökösödési jogait előtérbe. Mind a két testvér az ország rendjeinek választásától várta célja elérését. Az ifjabbikban, János Albert hercegben a Báthoriak, Perényiek, Rozgonyiak Mátyás király legméltóbb örökösét látták; mert alig egy esztendő előtt a tatár seregeket, melyek Litvániába törtek volt, megsemmisítvén, mint diadalmas hős ünnepeltetett. De kiváló egyéni tulajdonságai nem pótolták azt a fogyatkozást, hogy országa nem volt és atya halála után sem számíthatott biztosan a lengyel trónra, melynek betöltése szintén szabad választástól függött.

Ellenben bátyja Ulászló Csehországot birta s így biztos kilátásba helyezhette azt, hogy ha magyar királyllyá megválasztatik, Mátyás hódításaiból legalább a cseh koronához tartozó Morvaországot és Sziléziát a magyar koronának megmenti.

Ulászló abban az előnyös helyzetben is volt, hogy a trónkövetelők között a legtekintélyesebb és legbuzgóbb ügynököt birta a morvaországi származású Proszniczi Filipecz János váradi püspökben, ki Mátyás utolsó éveiben a kancellári tiszteletet viselte volt. Ez megnyerte Bakócz Tamás győri püspököt azzal az ígérettel, hogy kancellárrá fog kineveztetni; továbbá a hatalmas Zápolyai Jánost, kinek irányában Ulászló május 7-dikén kiállított oklevéllel azt a kötelezettséget vállalta el, hogy ha megválasztatik magyar királyllyá, egy év lefolyása alatt Lubló és Podolin várakat, ugyszintén a Lengyelországtól visszaszerzendő tizenhárom szepesi várost neki adományozza; végre Beatrix királynét is, kilátást nyújtván arra, hogy Ulászló őt nőül veszi.

Mindezen érdekek szövetkezése azt eredményezte, hogy az egyházi és világi urak körében csakhamar Ulászló pártja emelkedett túlsúlyra.

Az országgyűlés megnyitása május 17-ikére volt kitűzve. De a határidő rövideje miatt csak május végén kezdtek Pestre és Budára gyülekezni az egyházi és világi országnagyok, kik többnyire a hozzájuk csatlakozó nagyszámú köznemességtől kísérvé jöttek. Az első volt Báthori István, ki az erdélyi urakkal és nemesekkel május 28-ikán érkezett. Június első napjaiban a főpapok teljes számban együtt voltak, élükön a gyermek primással. Nem hiányzott Váradi Péter kalocsai érsek sem, kit néhány nap előtt Corvin János a visegrádi börtönből szabadon bocsátott. A világi urak soraiból egy június 9-ikén kiállított oklevél tanúsága szerint azon napon csak 19 magyarországi és 9 szlavóniai volt jelen: a Báthoriak, Bánffiak, Szentgyörgyiek, Kinizsi Pál, Geréb Péter, Ország László és mások. Néhány nappal utóbb jöttek Zápolyai István és Magyar Balázs. A Rákoson táborozó köznemesség számát a diplomaták jelentéseikben kilencz-tizezerre becsülték.

Régi szokás szerint az uraknak kellett a királyválasztás ügyében az első lépést megtenni. Négy pártra oszolva, bármennyire ellentétesek voltak céljaik és érdekeik, mindannyian találkoztak abban a gondolatban, hogy a trónüresedés időpontját, a trónkövetelők versengésével nyújtott kedvező alkalmat föl fogják használni politikai állásuknak a koronával szemben megszilárdítására, – a mint ők mondták – arra, hogy „az országot a Mátyás király előtt élvezett szabadságába visszahelyezzék”. Ezért elhatározták, hogy a királyválasztás előtt megállapítják a föltételeket, a miket a megválasztandó király elé terjesztenek.

Időközben, június 7-ikén és a következő két napon az urak átmentek a Rákosra, hogy a köznemesség körében meghallgassák Miksa és Ulászló királyok, János Albert és Corvin János hercegek megbizottait, kik küldőjüket a magyar trónra ajánlották.

De ezen ünnepélyes cselekmények után napok multak el, a nélkül, hogy az urak a királyválasztásra nézve előterjesztést tettek volna. A köznemesség türelmetlenkedni kezdett. Ezt a helyzetet felhasználták János Albert pártjának vezeterei arra a kísérletre, hogy, mint 32 esztendő előtt Mátyás választásánál történt, nyomást gyakoroljanak az urakra s néhány vármegye nemességével a lengyel herceget Magyarország királyának kikiáltatták. Azt a reményt táplálták, hogy visszhangra találnak és a többi megyék nemessége is hozzájuk csatlakozik. Azonban rosszul számítottak, mert a vakmerő eljárás közelégtelenséget idézett elő, és annak komoly jelentőséget maguk, a kik rendezték, sem tulajdonítottak. Csak János Albert látott néhány száz nemes éljenzésében törvényes választást, és „Isten kegyelméből Magyarországnak a Rákos mezején tartott országgyűlésen megválasztott királya” címét vette föl.

A Rákoson a nyugalom csakhamar helyreállított; sőt bizonyos egykedvű közönyösség emelkedett uralomra. A köznemesség, a helyett hogy a királyválasztás megejtését sürgetné, megnyugodott bizonytalan időre elhalasztásában, és lemondott arról, hogy a választásban testületileg részt vegyen. Megyénként választott két teljhatalmú követre ruházván át jogait, június közepe táján szétoszlott.

Ekkor az urak és a megyei követek Pest város egyik templomában közösen vették tárgyalás alá a választási föltételeket. A megállapított okiratban a megválasztandó királynak köteleznie kellett magát arra, hogy az országot és az összes rendeket az ősi jogok, kiváltságok és szabadságok élvezetében megtartja; azokkal ellenkező újításokat, mint Mátyás király tette volt, semmi szín alatt be nem hoz; „a fenséges Mátyás királytól behozott újításokat, különösen az egy forint adó kivetését eltörli;” a régtől fogva megszokott rendes királyi jövedelmeken felül többet nem igényel; a Mátyástól, Beatrixtól, vagy bárki mástól „helytelenül és jogtalanul elfoglalt” jószágokat törvényes birtokosuknak visszaadja; kihallgatás nélkül és a törvényes formák mellőzésével senkit sem büntet meg; a bírákat arra, hogy ítéletükben az igazság követeléseitől eltérjenek, soha sem kényszeríti.

Ezek a követelések, a mellett hogy részint nyíltan, részint hallgatagon Mátyás emlékezete ellen a legsúlyosabb vádak emelik, arra voltak hivatva, hogy a korona hatalmát megszorítsák, a nemzet terheit könnyítsék. De míg ezekben az urak és a köznemesség óhajai és érdekei találtak, az urak a választási föltételek további pontjaiban saját különleges céljaikat helyezték előtérbe; a királyi hatalom ellenőrzésének teendőit és jogait a főpapok és országnagyok részére biztosították. A hitlevél ugyanis követeli, hogy a király a koronát és a visegrádi várat a főpapok és országnagyok gondviselése alatt hagyja, és a tőlük választandó koronaörök őrizetére bizza; Ausztriát a császárnak csakis a főpapok és zászlósurak hozzájárulásával bocsássa vissza; az Ausztria, Morvaország és Szilézia visszabocsátása esetében az ország részére fizetendő összegeket „a főpapok és országnagyok határozata szerint” az ország védelmére fordítsa; az ércpénz veretése tekintetében csak „a főpapok és országnagyok megegyezésével” tegyen új rendelkezéseket; száz jobbágyteleknél terjedelmesebb jószágokat csak „a főpapok és országnagyok tanácsával” adományozzon.

A választási föltételek nemcsak a jövő király állását szabályozták, hanem a magyar állami élet fejlődésében egy új iránynak uralomra jutását jelezték.

A magyar közjognak a köztudatban élő alapelve volt: hogy Magyarországon egyféle nemesség, a nemességnek egyetlen osztálya létezik, minélfogva a hatalmas zászlósurak és az egyetlen köznemesek közt az alkotmányos jogok tekintetében különbség nincs. Tényleg az életben a főpapok, zászlósurak és más országnagyok a királyi tanácsban helyet foglalván és az országgyűlésen külön tanácskozáván, a közügyek intézésére jelentékenyebb befolyást

gyakoroltak, mint a köznemesség; de ezen kedvezményeket részükre semmiféle törvény sem biztosította.

Most először ismeri el törvény a főpapokat és zászlósurakat külön rendnek, melyre bizonyos jog- és hatalomkört ruház a köznemesség kizárásával. Ezzel megszületik a főrendek osztálya, az aristocratia, mely azonban már ekkor, a fogantatásánál közreműködő önző érdekek hatása alatt, magával hozza a világra olygarchiává elkorcsosodásának elemeit; és utóbb, míg egyrészt a korona tekintélyét aláássa, másrészt a köznemesség ellenséges érzületét idézi föl maga ellen.

A megállapított választási föltételek egyaránt voltak egy nemzeti származású és egy külföldi uralkodó elé terjeszthetők. De több pont világosan hirdette, hogy a kik azokat formulázzák, már el vannak tökéelve, külföldit és pedig olyant választani meg, a ki más országban tényleg uralkodik. Ugyanis a leendő királytól követelik, hogy az esztendő nagyobb részét Magyarországon töltsse; kizárólag magyar tanácsosokkal és udvari emberekkel vegye magát körül; világi méltóságokat és jószágokat kizárólag érdemes magyaroknak, egyházi javadalmakat pedig külföldieknek csakis „a magyar főpapok és országnagyok jóváhagyásával” adományozzon.

Ezzel elárulják, hogy Ulászló cseh királyra, vagy Miksa római királyra gondolnak. Azonban mielőtt a választást végrehajtanák, szükségesnek látták, hogy Corvin Jánost megnyerjék és lefegyverezzék. Közöttük néhányan bizonyára megőrizték a hála és a kegyelet érzelmeinek sugallatai iránt a fogékonyságot. De a legtöbben kétségkívül leginkább arra helyeztek súlyt, hogy az országot a belső villongásoktól megóvják és biztosítsák azt, hogy a herceg a kezei között levő királyi koronát és kincstárt, Buda várát a többi királyi várakkal a jövő királynak ellenszegülés nélkül adja át. Ennek a célnak elérése végett készek voltak neki mindent megadni, a mit a királyi méltóságon kívül nyujthattak. De ezen cél felé nem egyenes úton indultak. A helyett, hogy elhatározásukat nyíltan közölnék vele, olyan előterjesztést intéztek hozzá, a melyben a királyválasztás kétes kimenetelére utalva, azt a szándékukat fejezték ki, hogy atyja iránt érzett hálájuktól késztetve, arra az esetre, ha nem ő választatná meg, gondoskodni kívánnak róla.

Ajánlatukat a következőkben formulázták: János herceg, ha „Isten akarata vagy emberek végzése” úgy hozná magával, hogy Magyarország királyává meg nem választatik, a jövő királytól koronázása után három vagy négy nap mulva Bosnyákország királyává koronáztatik; ezenfölül a szlavóniai hercegséget, mint a magyar királynak alárendelt „fejedelem,” és a horvátországi bánságot, mint a magyar király tisztviselője, fogja birni; az ezen állásokhoz kapcsolt rendes jövedelmeken fölül évi tizenkétezer arany forint fizetést húz; az atyjától örök adományúl vagy zálogcímen nyert várakat, városokat és uradalmakat megtartja; Pozsony, Komárom és Tata várakért a jövő királytól negyvenezer arany forint váltságdíjat kap; ellenben a magyar koronát, mihelyt az egyezés megkötetik és az okirat kiállittatik, a főpapoknak és országnagyoknak, a koronához tartozó várakat, városokat és uradalmakat, melyek jogcím nélkül tényleg kezei között vannak, szintűgy az ausztriai, stíriai, karinthiai, krajnai, sziléziai és lausitzi hercegségeket, várakat és városokat, a troppai hercegség kivételével, mely örökös birtokába megy át, a jövő királynak átadja.

Az urak kijelentették, hogy a mennyiben János herceg ezt az ajánlatot elfogadja, a megválasztandó királyt mindaddig az országba be nem bocsátják, míg ezt az egyezséget meg nem erősíti.

János herceg az ajánlatot elfogadta; hozzájárulását június 13-ikán élőlőszóval és kézzorítással nyilvánította ki. Azonban a helyett, hogy az elvállalt kötelezettségek teljesítéséhez látna és a királyválasztást nyugodtan bevárná, már néhány nap mulva mást gondolt, és habozás nélkül megragadta a magyar trónnak fegyver hatalmával kiküzdésére kínálkozó alkalmat.

Ugyanis június közepe táján Ujlaki Lőrincz herceg, Erneszt pécsi püspök, Beriszló szerb despota, kik sok nemessel, néhány ezer felfegyverzett jobbágy élén, az ország déli részeiből elkésve érkeztek, Corvin Jánosnak ajánlották föl szolgálatukat. Ez megnyitotta előttök a budai várat, és innen támadást terveztek a Pesten tanácskozó rendek ellen. Ezek megnyugtatóan Corvin Jánost az iránt, hogy a tőle elfogadott ajánlatukat az ő hűtlensége dacára föntartják, az egyezséget június 18-ikán ünnepélyes oklevélbe foglalván, szentesítették;⁶ de ugyanakkor Báthori Istvánt, Kinizsi Pált, Drági Bertalant jelentékeny haderő élén a budai partra küldötték át, azzal az utasítással, hogy a várat vívják meg.

Az összeütközés most még nem következett be. Corvin János fegyverszünetet kért, hogy annak tartama alatt a királyválasztás ügyében új tárgyalásokat indíthasson. A fegyverszünet három napra kötött meg, majd három ízben, utoljára július 2-ig, meghosszabbított. Ezen idő alatt a budai Szent-Zsigmond-kápolnában Nagylucsei Orbán püspök és Báthori István az országgyűlés, Erneszt Zsigmond és Ujlaki Lőrincz a herceg részéről ismételten összejöttek, de tárgyalásaik eredményre nem vezettek.

Corvin Jánost és híveit ekkor az a veszedelem fenyegette, hogy ellenfeleik őket a fegyverszünet letelte után Budavárában körülzárják. Ezt megelőzendők, abban állapodtak meg, hogy az ország déli részeibe vonulnak vissza, a hol haderejüket szaporíthatják. Június utolsó napján hagyták el Buda várát, a honnan Corvin János az egész királyi kincstárt kocsikra helyezve magával vitte. Azonban a herceg csakhamar megbánta elhatározását; sirva kérte pártfeleit, engedjék visszatérni, „mert jól tudja, hogy különben veszve van.” A vezér tehetetlenségének méltó mellékképe híveinek cynismusa. Azt a választ kapta: „Ám térjen vissza, ha neki úgy tetszik, de kincseit nem viszi magával.” És a herceg velük maradt.

Báthori és Kinizsi az országgyűlés rendeletéből üldözőbe vették és július 4-ikén a Sárviz partján utolérték. Az ütközet ily módon kikerülhetlenné lett.

János herceg a Szabaton falú határában fekvő Csonthegyen foglalt állást. A csatát Báthori és Kinizsi kezdték meg, kik a lejtő alatt elterülő térségen, a Csontmezőn táboroztak. A két sereg, mely számra majdnem egyenlő volt, jó ideig egyenlő elkeseredéssel és kitartással küzdött; míg Corvin János részén több előkelő vezér eleste és elfogatása csüggedést és zavart idézett elő. Ekkor Ujlaki és Erneszt a csatát elveszítettnek tekintvén, magukkal ragadták a herceget és a koronával s a kincsek egy részével futásnak eredtek Pécs felé; mire példájukat az egész sereg követte.

A győzők, a honfi vért kimélni óhajtván, az üldözéstől tartózkodtak és visszasiettek Pestre. Az egri püspök pedig a csontmezei diadal hírére támadást intézett Buda vára ellen, melynek őrsége a kapút rövid ellenállás után megnyitotta.

Az országgyűlésnek most már nem kellett tekintettel lenni a királyválasztásban János hercegre, ki megszégyenítve, legyőzve, elkeserítve félrevonult.

A nagy többség ekkor Ulászlónak adott a külföldi trónjelöltek közül elsőbbséget; a lengyel-cseh szövetség eszméje népszerűbb volt és nagyobb előnyöket látszott az országnak ígérni, mint az osztrák; emellett Miksának az urak között nem voltak oly hatalmas és befolyásos ügynökei, milyeneket vetélytársa a váradi püspökben és Zápolyai Istvánban birt. Ulászló már június közepe táján biztosnak tekintette megválasztását, és 23-ikán tizenötezernyi sereg élén Prágából megindult Magyarország felé, hogy a magyar trón elfoglalására és megoltalmazására készen álljon. Előre küldötte bizalmas kancellárját Schellenberg Jánost, ki július első napjaiban Pestre érkezett teljhatalommal fölruházva, hogy a királyválasztás föltételei és módozatai iránt a magyar rendekkel megállapodásra lépjen.

Beatrix készséggel járult hozzá Ulászló kijelöléséhez, azon föltétel alatt, hogy őt nőül vegye. Ennek biztosítása végett nemcsak a magyar urakat igyekezett megnyerni, hanem közvetlenül Ulászlóhoz is fordult.

Egyebek között kilátásba helyezte neki, hogy jegyajándokul kétszázezer aranyat fizet, és ezenfelül is a Miksa ellen viselendő háború céljaira nagy áldozatokat hoz. Ellenben

fenyegetődött, hogy ha kezét visszautasítja, a maga és öccse, az esztergomi érsek várait Miksának megnyitja, és a Mátyással kötött házassági szerződésében részére biztosított nagy összegek kifizetését követelni fogja.

Ulászló a házassági kérdésben a döntést egészen a magyarországi rendekre bízta. Nem az első eset volt ez, hogy házassági ügyben a politikai érdekek vezették elhatározásait. 1476-ban házassági szerződést kötött Brandenburgi Borbálával, a glogauai herceg özvegyével, hogy ily módon a glogauai hercegséget megszerezze; de mivel ezt az özvegy kevéssel utóbb elvesztette, Ulászló a házassági tervről lemondott, és az egybekelést különféle ürügyek alatt halogatta.⁷

A magyar országgyűlésnek kellett tehát, a királyválasztás előtt, Beatrix házassági igényei tárgyában dönteni. Mátyás özvegyének a rendek között kevés őszinte híve és sok ellensége volt. Az utóbbiak azt óhajtották, hogy az ország a királynétől mielőbb szabaduljon. Fennen hirdették, hogy a kérlelhetetlen, szenvedélyes és uralomravágyó asszony Mátyásra vésteljés befolyást gyakorolt és őt sok gyűlöletes cselekedetre bírta. Utaltak arra, hogy pazarló hajlamainak hódolva, külföldi zenészekre, énekesekre, színészekre és tánczosokra tiszter annyit költött, amennyi jegyajándékot hozott magával. De a legfőképpen arra fektettek súlyt, hogy magtalan, és így második házasságából sem várhatna az ország örökösét.

De mivel a válságos helyzet Beatrix elutasítását nem engedte, Ulászló pártjának magyarországi vezérei és az ő csehországi kancellárja kétszínű politika követésére határozták el magukat: arra, hogy most a házasság megkötését a királyválasztás föltétele gyanánt állapítják meg, de a házasság létrejöttét utóbb meghiusítják.⁸

Ennek következtében július 14-ikén a királyné palotája méltatlan játék szinpadja lett. A főpapok és urak Beatrix előtt megjelenvén, hozzá azt a kérelmet intézték: „adja beleegyezését ahhoz, hogy Ulászló Magyarország királyává választassék, és férjül fogadja el őt;” s egyúttal kinyilatkoztatták, hogy Ulászlót, ha netán „ördögi kísértéseknek engedve” a házasságot végrehajtani vonakodnék, mindannyian elhagyják, és „asszonyuk, királynéjuk” mellé állanak. Beatrix azt válaszolta, hogy az ajánlott házasságban megnyugszik, az Ulászló részéről tett házassági ígéretet elfogadja, és beleegyezését adja, hogy az országgyűlés „Ulászlót királylyá, őt királynévá kiáltsa ki.”

A következő napon, július 15-ikén, az országgyűlés a budai Szent-György-templomban ünnepélyes ülést tartott, melyre a pápa és a külföldi fejedelmek követői is meghivattak. Szent mise meghallgatása után, Nagylucsei Orbán egri püspök, mint nádori helytartó, elfoglalta az elnöki széket. Magyar nyelven tartott beszédben előadta a királyválasztás ügyében a trónjelöltekkel és az özvegy királynéval folytatott tárgyalások menetét, és a főpapok s urak nevében azt a javaslatot terjesztette az országgyűlés elé, hogy Ulászló csehországi király Magyarország királyává választassék meg, azzal a föltétellel, hogy a választási föltételeket erősítse meg, Beatrix királynét vegye nőül és fogadja uralkodótársul.

A gyülekezet egyhangú helyesléssel fogadta az indítványt. Mire az elnöklő főpap a végzést kimondván, az új királyra, az országra és az egész kereszténységre Isten áldását esdette le.⁹

A következő napokban az országgyűlés Miksa követeit bucsú kihallgatáson fogadván, az egri püspök kifejtette az okokat, amik a rendeket a választásban vezérelték.

„A magyar koronára – így szólott – többen tartottak igényt: a cseh király, Albert lengyel herceg, Corvin János herceg, sőt talán némely magyar urak is. A magyar rendek alapos megfontolás után arra az eredményre jutottak, hogy országuk érdekében leghasznosabb a cseh király megválasztása, mert országa Magyarországgal határos, körülményei megengedik, hogy Magyarország területén tartózkodjék, Morvaország és Szilázia megtartását a magyar korona részére biztosíthatja. Ellenben ő felségeiket a római császárt és a római királyt mellőzniök kellett, főképpen azért, mert jogaikra hivatkozva igényelték a koronát; már pedig a rendek a királyválasztás jogától, amelylyel elődeik minden időben éltek, magukat

megfosztatni nem engedhetik; annál kevésbé, mert ők a császári felség örökösödését biztosító szerződéshez nem járultak, sem azoknak, kik azt megkötötték, felhatalmazást nem adtak. Ő felségeiket tehát arra kéri, hogy a megtörtént választást fogadják jó néven; különben is a cseh király, akire a választás esett, ő felségeik szeretett vérrokona, és ereiben az osztrák ház vére foly; remélik tehát, hogy felmagasztaltatását épen olyan kedvesen veszik, mintha ő felségeik egyike választatott volna meg”.

Miksa egyik követe válaszában a beszéd minden pontjára észrevételeket tett. Előadta, hogy Ausztria, csak úgy, mint Csehország, szomszédja Magyarországnak; hogy ő felségeik a császár és a király készek minden erejükkel segíteni az országot; és abból, hogy időnként a német birodalomban tartózkodnak, Magyarországra haszon háramolnék, mert onnan segítséget annál biztosabban kapna. Azután kiemelte, hogy ő felségeik nem egyedül a szerződéseken alapuló jogokra hivatkoztak, hanem a rendek jóakarátát is kikérték; hogy jogaikat nem hallgatták el, azt „minden okos ember természetesnek fogja találni; mert a szerződés az egész ország nevében kötött meg s így érvényessége megtámadhatatlan.”

Ugyanakkor írott nyilatkozatot nyújtottak be, mely így hangzik: „A válaszból, amit hosszú idő előtt tett előterjesztésünkre kaptunk, sajnálattal értesülünk, hogy főtisztelendő és nagyságos uraságtok ő felségeik a császár és a római király kétségtelen világosságú jogainak, az igazságnak és a szerződéseknek sérelmére mást választottak meg és kiáltottak ki Magyarország királyává. Elvárhattuk volna, hogy ezen jeles ország békeességéről és nyugalmaról bölcsebben fognak gondoskodni, és a keresztény vének ily módon bekövetkező ontását el fogják háritani. Helye és ideje nincs többé annak, hogy ő felségeik jogait vitassuk. Egyebet immár nem tehetünk, mint hogy a megtörtént választás ellen tiltakozzunk. A mit láttunk és hallottunk, bejelentjük uralkodóinknak, hogy a körülmények követeléséhez képest a kellő intézkedéseket tegyék meg.”¹⁰

Ezen fenyegető nyilatkozat a háborút a császárral és fiával biztos kilátásba helyezvén, az országra és az új királyra nagy mértékben előnyös volt az újabb fordulat, a mely Corvin János magatartásában beállott. Követeket küldött az országgyűlésre, azzal a kijelentéssel, hogy ha a vele kötött egyesség főtartatik, Ulászló királynak meghódol. Ajánlata készséggel fogadtatott, és a június 18-iki egyesség érvényben levőnek nyilvánítottattott.

Ekkor az országgyűlés küldöttséget választott, mely az új királyt az ország határánál fogadván, a választási föltételek és a János herczeggel kötött egyesség megerősítését eszközölje ki. Azonban Ulászló ezt be nem várván, az ország határait átlépte és a főváros felé sietett. Farkashidán, Nagyszombat és Sempte között, július utolsó napján találkozott a Pest felől jövő küldöttséggel, melynek a váradi, győri, csanádi és szerémi püspökök, Zápolyai István, Báthori István, Szentgyörgyi Zsigmond, Ország László voltak legelőkelőbb tagjai.

Nevükben János váradi püspök tartotta az üdvözlő beszédet, melyben a királynak a választási föltételeket tudomására hozta, és egyúttal jelenté, hogy az ország mit vár tőle. „Azt óhajtjuk – így szólott – hogy igazságos királyunk, kegyelmes fejedelmünk, jóságos atyánk légy; nem pedig zsarnokunk, kegyetlen urunk, hatalmaskodó kormányzónk.” Az ország gazdagságának, a nemzet erejének magasztalása után, buzdítja, hogy a törökök elleni harcot tekintse legfőbb feladatának. „Tudjuk – így folytatja – hogy körültekintő és igazságos, szent erkölcsű és vallásos vagy”. De ezután meglepő fordulattal így szól: „Most, amikor a zord és harczias magyar nép kormányát átveszed, ne feledd, hogy azt szigorral, nem engedékenységgel kell hajlékonyná tenned; vaspálczával, nem kegyességgel és elnézéssel tarthatod csak engedelmisségben.”

A király erre a választási föltételeket és a János herczeggel kötött egyességet megerősítette. A házasság ügyében hivatalos nyilatkozattól tartózkodott; bizalmasan megnyugtatta az urakat, hogy Beatrixot nőül venni nem hajlandó, de a vele megkezdett játékot folytatni fogja.

Augusztus 9-ikén vonult be Budavárába. És szeptember 18-ikán Székes-Fejérvárt a Corvin Jánostól átadott szent koronával ünnepélyesen megkoronáztatott.

Az új király nehéz körülmények között kezdte meg uralkodását. Már a koronázás előtt komoly veszélyek felhői tornyosultak feje fölött. Testvéröccse János-Albert herceg be sem várva a királyválasztást, hadak élén Magyarországra tört, hogy a koronát fegyver hatalmával küzdje ki. Ellenállást nem találva Pest közeléig nyomult, hol már augusztus 8-ikán, tehát egy nappal Ulászlónak Budára érkezése előtt, táborát ütött. Ulászló személyesen fölkereste öccsét, hogy őt vállalata jogtalansága és reménytelensége felől meggyőzze. De célját nem érte.

Ámbár csak a Duna választotta el a két testvér táborát, egyik sem akarta a vitás kérdés eldöntését fegyverre bízni, János Albert néhány hét múlva a Tisza vidékére vonult vissza, majd Kassát vette ostrom alá.

Ezalatt Miksa római király Ausztriát, melynek megoltalmazására Zápolyai kísérletet sem tett, elfoglalta, és szeptember második felében Magyarországra vezette seregét.

Ulászló helyzetének nehézségeit növelte az a körülmény, hogy a kincstárt üresen találta, és a korona rendes jövedelmei a rendkívüli szükségek fődözésére elégtelenek voltak. A helyzetet semmi sem tünteti föl oly sötéten, mint az a körülmény, hogy Magyarország királya a leendő hitvesétől várható jegyajándéokra volt kénytelen számítani. Szeptember első napján, a Nagylucsei Orbán kincstárnoknál tartott értekezleten került szóba az, hogy pénzhez legkönnyebben úgy lehetne jutni, ha a király a gazdag milanoi hercegnőt, Corvin János jegyesét venné nőül. Néhány nappal utóbb a váradi és győri püspökök a milanoi udvarnak bizalmasan tudomására hozták, hogy Ulászló, mihelyt állása megszilárdult, mint kérő fog jelentkezni.

Egyébiránt ebben az elhatározásban az európai politikai helyzet is mérvadó volt. A Habsburg és Valois dynastiák, Német- és Franciaország nagy küzdelme az európai hegemoniáért s az uralomért Olaszország fölött a kitörés küszöbén állott. E szerint Franciaországnak érdekében állott megakadályozni azt, hogy az osztrák ház Magyarország trónjára lépjen, és azt is, hogy a magyar király Beatrixszal házasságra lépven rokoni kapcsolatba kerüljön az aragoniai házzal, melynek nápolyi trónjára VIII. Károly francia király igényt tartott.

A francia politikának legbuzgóbb, ámbár ekkor még titkos hive Sforza Lajos herceg volt, a ki testileg, lelkileg gyenge unoköccse nevében uralkodott Milano fölött. Így tehát a magyar király, ha Beatrix kezét elutasítja és milanoi hercegnőt vesz nőül, a francia politika érdek-körébe lép. Az osztrák ház elleni küzdelemben Milano és Franciaország természetes szövetségesei gyanánt kínálkoztak.

Ebben a nehéz pillanatban a királyt elhagyta legbizalmasabb, legőszintébb tanácsosa: János váradi püspök, ki egyházi javadalmáról, kancellári tisztéről lemondván, a szent-ferenczrend ruháját öltötte magára és egy morvaországi kolostorba vonult vissza. A kancellári tisztet Bakócz Tamás kapta meg, ki ekkor az ország kormányának vezetését egészen magához ragadta, s azt a király haláláig kezeiben megtartotta. Erős uralkodók hajlékony eszközöket keresnek, gyengék szilárd támaszra szorúlnak. Az államférfiak sorában az utóbbiak ritkábbak mint az előbbiek; de legritkábbak azok, kik mindkét szerepre egyaránt alkalmasak. Ilyen Bakócz. Rabszolgája volt Mátyásnak; uralkodott Ulászló fölött. A prestige, a mely őt mint a nagy király bizalmas tanácsosát, titkainak letéteményesét környezte, nagy előnyére szolgált. Széles látkör, éles elme és kivételes leleményesség egyesültek benne. A legbonyolultabb helyzetek igényeinek kielégítésére, nehézségeik elhárítására mindig talált módot; az eszközökben nem válogatott, a lelkiismeret aggályaira nem hallgatott, a világ ítéletével nem törődött. Ezt csakhamar bizonyította. Beatrix türelmetlenül sürgette a házasság megkötését; Ulászló pedig azt az időpontot, amikor két vetélytársa az országban táborozott, nem találta alkalmasnak arra, hogy a királynéval szakítson. Bakócz ekkor nem

habozott uralkodóját a színlelés útjára vezetni; a királyi méltóság megalázásától, az egyházi szertartások profanálásától sem riadt vissza.¹¹

Ulászló a királynénak értésére adta, hogy kész a házasságot megkötni, de fontos okok miatt a szertartásnak titokban kell történni. Beatrix ármányt nem gyanítva, beleegyezett, hogy lakásán, néhány bizalmas ember jelenlétében, történjék a frigy megáldása.

A király ellenben október 4-ikén összehívta tanácsosait, és ünnepélyes óvás alakjában kinyilatkoztatta, hogy a házassági ígéretet, melylyel, a viszonyok kényszerúsége előtt meghajolva, magát leköti, szándékában nincs végrehajtani s előre érvénytelennek nyilvánítja. Ezután az egri és győri püspökök, Báthori, Kinizsi és a cseh kancellár kíséretében a királynéhoz ment át, a kit udvari emberei és a nápolyi követek környeztek. A kölcsönös üdvözlés után, a király és a királyné a győri püspökkel a terem egyik szegletébe vonultak. A beavatottak körülvették őket úgy, hogy a többieknek a történésekről tudomásuk ne lehessen. Ekkor a püspök, összefogva Ulászló és Beatrix jobb kezét, az előbbihez azt a kérdést intézte: „Felséged akarja-e az itt jelenlevő királyné ő felségét, a római egyház rendje szerint, törvényes hitvesül fogadni?” „Igen,” volt a válasz. Azután a királynéhoz fordult: „Felséged akar-e az itt jelenlevő király ő felségének, a római egyház rendje szerint, törvényes hitvese lenni?” „Akarok,” volt a válasz. A főpap a fejedelmi párra adta áldását. Ulászló pedig megújítván kérelmét, hogy a történetek „bizonyos akadály elhárításáig” titokban maradjanak, búcsút vett és nyugodtan visszatért a királyi palotába. Előleges óvására és Brandenburi Borbálával fennálló házassági szerződésére támaszkodva, a kötött frigyét semmisnek tekintette. És ezért nem késett a milanoi házassági terv megvalósítására a tárgyalásokat megindítani.

De a színlelt házasságkötés nagy nehézségek forrásává lett. Beatrix ugyanis most folytonosan sürgette az egybekelést, és mivel azt Ulászló különféle ürügyek alatt halogatta, a pressio legvégső eszközéhez folyamodott. Az 1491-ik év tavaszán Esztergomban, ahová átköltözött volt, vendégül fogadta a királyt, és távozása után örvendezve jelentette be atyjának, hogy a házasság végrehajtott. A nápolyi udvar pedig a házasság létrejöttét az olaszországi udvaroknak, többi között a milanoinak is hivatalosan bejelentette. Ennek daczára Ulászló a Mátyás özvegyével kötött házasságot elismerni, ünnepélyes menyegzővel szentesíteni állhatatosan vonakodott.¹²

626.Kovachich, Vestigia 407.

627.Zápolyai István 1490. ápril 21-ikén Bártfa városához. Wagner, *Analecta Scepusiensia*, IV. 22.

628.A proclamatio egykorú másolata a modenai állami levéltárban.

629.Az 1490. ápril 20-ikán kelt megbízólevél és utasítás Firnhabernél: *Beiträge zur Geschichte Ungarns unter Uadislaw II. und Ludwig II.* Archiv für Kunde österreichischer Geschichtes Quellen. III. 25, 64.

630.A nyomtatványt könyvtáraink több példányban birják. Czimplapjának hasonmását itt adjuk.

631.Ennek az oklevélnek eredeti példánya elveszett. Szövegét a július 31-iki királyi oklevélbe foglalt átiratból ismerjük. Kovachich, *Supplementum*, II. 271—281.

632.II. Ulászló ezen házasságkötéséről tüzetesen értekezik Wenzel Gusztáv „II. Ulászló házaselete” című cikke a *Századok* 1877-ik évfolyamában.

633.Erre nézve a később keletkezett házassági per irományaiban minden kétséget kizáró adatok találhatók.

634.Bonfin részletesen írja le az ülés folyamatát.

635.Firnaber, id. m. 68–72.

636.Bakócz Tamás élete. 40 és köv. lapok.

637.Ulászló utóbb a pápához fordult, hogy kettős házassági kötelezettségétől oldja föl. A tárgyalások éveken át folytak. Csak 1500 április 3-ikán érte el célját, amikor VI. Sándor pápa mindkét házasságkötést érvénytelennek nyilvánította.

II. FEJEZET.

A korona hatalmának sülyedése.

Ulászló kétszínű politikája. A János Alberttel kötött egyesség. Miksa római király foglalásai. A pozsonyi béke. A budai országgyűlés. A köznemesség ingerültsége. A békét megerősítő oklevelek. Zápolyai István nádorrá választása. A köznemesség érdekében hozott törvény. Honvédelmi rendszer. Országgyűlési végzemények. Kinizsi győzelme a törökök felett. A fekete sereg feloszlata. Horvátországi csata. Ulászló szövetsége János Alberttel. Az 1493-ik évi országgyűlés kifakadásai a király ellen. Új adókiivetés. Erdélyi lázadás. Ujlaki Lőrincz megfenyítése. Frangepán Bernandin lázadása. Szövetkezése Corvin Jánossal. A gyülekező hadak szervezése. A köznemesség és oligarchia küzdelme. Az 1495-iki országgyűlés végzései. A királyi hatalom megszorításának célzata. Az országgyűlések megtartásának szabályozása. A köznemesség kivívott jogai. Újabb országgyűlés. A nemzet kívánságai az országgyűlés tartására vonatkozólag. Köznemesség fölvétele a királyi tanácsba. A trónöröklés elve. A hódított tartományok biztosítása. Az ország oltalmára tett intézkedések. Corvin János sérelmei. Vádirata. Ennek következményei. Werbőczy István. Származása. Tanulmányai. Nádorválasztó országgyűlés. Geréb Péter. Országgyűlési végzések. Ellenséges érzület a főpapok iránt. Az ország külső politikája. XII. Lajos francia király. Hármasszövetség. Előkészületek a török ellen indítandó háborúra. Corvin győzelme a törökön Jajczánál. Kisebbségi hadjáratok. A királyi hatalom gyengesége. Ulászló házassága. Békekötés a szultánnal. A király tehetetlensége. Perényi Imre nádorrá választása. Az adókiivetés meghatározása. A főpapság ellen emelt panaszok. Corvin János halála. Zápolyai Istvánné nagyravágyó tervei. Zápolyai György eljegyzése Hunyadi Erzsébettel. Zápolyai János sikertelen kísérlete Anna hercegnő kezének elnyeréséért. A köznemesség magatartása az 1505. évi országgyűlésen. A fegyveres összeütközés elhárítása. Zsigmond herceg. Miksa császár hadüzenete. Újabb országgyűlés. A nemzeti királyság visszaállítását célzó határozatok. Zápolyai János tekintélye. Szövetsége az udvari párttal. Adókiivetés Werbőczy megjutalmazására. Békekötés Miksával. Ulászlónak fiú-gyermeke születik. A Zápolyai párt törekvései. Törvénycikkelyek. Lajos királylyá koronázása. Zápolyai hatalmi törekvéseinek meghiusulása. György brandenburgi őrgróf

Ugyanaz a gyenge és megaláztatásokkal járó politika, a mit Beatrix irányában követett Ulászló, jellemzi magatartását két vetélytársával szemben. Miként amazt házasság ígéretével, úgy ezeket a trónöröklésre nyújtott kilátásokkal igyekezett lefegyverezni.

Öccsével János Albert herceggel 1491 február 20-ikán kötötte meg az egyességet. Szileziában több hercegséget engedett át neki, és míg ezeket tényleg átszolgáltathatja, Eperjes és Kis-Szeben városokat kezei között hagyta. Emellett megállapított, hogy ha Frigyes császárt és Miksát bármilyen módon rá lehet venni, hogy a magyar koronára igényelt örökösödési jogokról lemondjanak, és az okiratokat, amikben részökre ez az örökösödési jog biztosított, kiszolgáltassák, abban az esetben „Magyarország főpapjai, országnagyai és egyéb lakói beleegyezni kötelesek abba, hogy Ulászló királynak törvényes fiörökös nélkül bekövetkező kimulása esetén királyuknak János Albert herceget választják.”¹

Miksa római király, ki 1490 őszén a dunántúli országrész legjelentékenyebb városait, Sopront, Köszeget, Szombathelyt, Veszprémet, sőt Székes-Fejérvárt is elfoglalta, mivel zsoldosait fizetni képtelen volt, csekély őrsegeket hagyván hátra, az év végén Ausztriába visszavonult; mire Báthori István és Kinizsi Pál ama városokat Ulászló részére visszaszerezték. De ennek daczára az 1491 november 7-ikén létrejött békekötés Miksának nagy előnyököt biztosított. Ulászló kötelezte magát, hogy mindazt, a mi az osztrák örökös tartományokban Mátyás hódításaiból még magyar kézen van, kiszolgáltassa, arról az összegről, amivel Frigyes császár Mátyásnak adósa maradt, lemond, és a hadi költségek megtérítése fejében még százezer aranyat fizet, végre Miksát feljogosította, hogy a magyar király címét megtarthassa. A békekötés pontjainak egész sorozata foglalkozik a Habsburg ház trónörökösödési igényeinek biztosításával. Ezek szerint az ez ügyben kötött régebbi szerződéseket Ulászló király és az „egész ország” kötelesek megerősíteni. A legközelebbi országgyűlésen pedig az ország rendei egyenként, a magok s örökösök nevében kiállított oklevélben, úgy szintén Miksa követeinek kezeibe letett esküvel kötelezni fogják magukat, hogy Ulászlónak fiörökös nélkül bekövetkező halála esetén Miksát, vagy ha ez előbb elhalt,

fiai közül azt, a kit nekik választani tetszik, „törvényes és kétségtelen királyuknak elfogadják, az ország birtokába nehézség nélkül bebocsátják és bevezetik.” Mivel pedig a legközelebbi országgyűléstől sokan elmaradhatnak, a pütkösd táján egybehívandó második országgyűlésen Ulászló ezt a békekötést újból kihirdetteti, és az összes jelenlevőkkel Miksát, illetőleg örökösait, arra az esetre, ha ő fiörökös nélkül múlik ki, „jövendő magyarországi királynak” elfogadtatja. Továbbá mindegyik főpap, zászlós úr és előkelőbb főhivatalnok, mielőtt javadalmába, méltóságába belép, esküvel kötelezi magát Miksa örökösödési jogának tiszteletben tartására. A koronaörök pedig ezenfelül, amikor hivatalba lépnek, esküvel fogadják, hogy a jelzett eset bekövetkezvén, a szent koronát és Visegrád várát Miksának, illetőleg örökösének kiszolgáltatják.

És Miksa mivel házának örökösödési igényeit még azon esetre is fön akarta tartani, ha Ulászló fiörököst hagy hátra, kikötötte, hogy Ulászló minden utódja a trón elfoglalása alkalmával ezt az egyességet megerősíteni tartozik. A miben az mondatott ki, hogy bármikor talál Ulászló fiága kihalni, a magyar trón a Habsburg ház fiágára száll.

A magyar biztosok, míg Miksának ilyen sokféle biztosítékokat nyújtottak, a békekötésbe két cikkelyt vétettek föl, a melyek a Habsburg ház trónrajutása esetén, az ország jogait és érdekeit megóvni voltak hivatva. „A mikor Magyarország örökségül a császári vérre száll, az, a ki békekötés föltételei értelmében az ország rendeitől királynak elfogadtatik vagy megválasztatik, nem fegyveres haddal, ellenség módjára vonul az országba, hanem az ország határainál bevárja, őt az ország főpapjai, zászlósurai és más rendei tisztelettel fogadván az országba bevezetik, akkor azután elődeinek példájára fogadást tesz, hogy az ország régi megerősített jogait és szabadságait tiszteletben tartja, az ország rendeit jogaikban, szabadságaiban és megerősített szokásaikban fönntartja,” és „az ország megvigasztalása és megoltalmazása véget legalább az esztendőnek nagyobb részén át az országban lakik.”

A magyar biztosok eszerint a Habsburg ház örökösödési jogát biztosító 1462-ik évi szerződés érvényességét elismervén, megújítván és kitelhetőleg körülbástyázzván, ellentétbe helyezték magukat azokkal az elvekkkel, amik a nemzetet alig másfél esztendő előtt a királyválasztásnál irányozták. Ezen merész politikai tény szerzői Bakócz Tamás győri püspök, Báthori István, Ország László és Rozgonyi László voltak. Jellemző, hogy a három világi úr közül irni egyik sem tudott, és a békekötési oklevelet az egyik helyett öcscse, a másik kettő helyett Bakócz püspök irták alá.²

A négy békebiztos előre látta, hogy az ország rendei, különösen a köznemességnek körében a békekötés föltételei nagy visszatetszést fognak szülni. Ezért ahhoz a szokatlan eljáráshoz folyamodtak, hogy eleve nyilatkozat kiállítására birtak nyolcz főpapot és hét világi urat, melyben azok a békekötés föltételeihez hozzájárulnak, és így a felelősséget velük megosztják.³

Mire a király, anélkül hogy az országgyűlést bevárná, a békekötést megerősítette, és magát föltételeinek lelkiismeretes megtartására kötelezte.⁴ Ugyanakkor Ulászló a következő év február 2-ikára Budára országgyűlést hívott egybe, a meghívólevélben kiemelvén, hogy a rendek ott a Miksával kötött béke „föltételeit és módozatait meg fogják hallani.”⁵

Ezek a föltételek az országgyűlésre egybegyűlt köznemességet nagy mértékben felháborították. Több szónok elkeseredésében úgy nyilatkozott, hogy „készebb ezerszer halált szenvedni, mint a németek szolgaságába jutni!” Mások a biztosokat hazaárulóknak bélyegezték, és követelték, hogy fővesztésre ítéltesse. Attól lehetett tartani, hogy az elégtelenség nyílt lázadásban tör ki. Miksának az országgyűlésre küldött követi életüket fenyegetve látván, a királyi palotába menekültek.

Azonban a királynak sikerült a mozgalmat lecsillapítani, s a rendeket megnyugtani. Milyen módon és milyen ígérekkel érte el ezt a célt, arról a történeti emlékek nem szólnak.⁶

Valószínűleg az ország belső békességének helyreállítása érdekében hozták meg a rendek az önmegtagadás áldozatát; s abban a meggyőződésben éltek, hogy a mint az 1462-ik évben Frigyessel kötött szerződés Mátyás halála után Ulászló megválasztásának útját nem állotta, úgy Ulászló halála után is a nemzet túlteszi magát a Miksával kötött szerződésen. Annyi bizonyos, hogy márczius 7-ikén két oklevél állított ki, a melyeknek egyikében Magyarország rendei, a másokban Horvátország, Szlavónia és Dalmátia rendei a békekötést megerősítik. Amaz hatvanhét, ez hatvankét függő pecséttel ellátva mai napig a bécsi állami levéltárban őriztetik. Sőt több főúr – köztük Corvin János, Zápolyai István és Kinizsi Pál – még személyenként is külön állítottak ki okleveleket, melyekben a Miksa részére biztosított örökösödési jogot ünnepélyesen elismerik.⁷

Ulászló király azt a kedvezőtlen hatást, amit a Miksával kötött béke az ország rendekre gyakorolt, azzal igyekezett ellensúlyozni, hogy minden más kívánságaiknak eleget tett. Első sorban a több év óta üresedésben levő nádori méltóság betöltéséhez beleegyezését adta, és pedig olyképen, hogy az 1439-ik évi törvény értelmében a nádort a király „a főpapok, országnagyok és nemesekkel együtt válassza.”⁸ Zápolyai István választotta meg.

A köznemesség „középsorsú és szegény” tagjai érdekében külön törvényt alkottatott, mely azoknak az országgyűléseken a törvényhozói munkásságban való részvételét megkönnyítette. Megszüntette ugyanis azt a visszaélést, a mely szerint az országgyűlés megnyitására kitűzött határidő letelte után heteken át kellett a késedelmes főpapokra és urakra várakozni, a mely idő alatt a középsorsú és szegény nemesek költségből kifogyván, elszéledtek. Határozatott, hogy a tanácskozások a meghívólevélben kitűzött határidőn túl négy nap mulva, tekintet nélkül a távollevőkre, megkezdendők. (CVIII.)

És a király az ellen sem tett kifogást, hogy a Mátyás halála után uralomra jutott visszahatás vezérférfiai az állami életet új alapokra fektették. Mátyás – mint láttuk – a nemzetet honvédelmi kötelezettségeitől fölmentette, adó fejében, amelynek jövedelméből állandó zsoldos sereget tartott. Most a nemzet az adófizetés kötelezettségét elhárította magától és a régi honvédelmi rendszert állította vissza. Az adófizetést már a választási föltételek kizárták. A honvédelmi rendszer tekintetében a rendek visszatértek lényegileg azokhoz az intézményekhez, melyek Mátyás uralkodásának elején állottak fönn. E szerint az ország megoltalmazására első sorban a király van hivatva, saját bandériumával és az ország zászlósurainak bandériumaival, melyeknek eltartására a királytól zsoldot húznak. Csak amennyiben ezek elégtelenek az ellenség visszaverésére, szólíthatja a király táborba a főpapok, világi urak és vármegyék bandériumait. Azok a főpapok és világi urak, kik egy egész vagy fél bandériumot (400, illetőleg 200 lovast, fele részben nehéz pánczélos lovast, fele részben könnyű huszárt) kiállítani kötelesek, ezeket saját zászlójuk alatt vezetik a táborba; a többi rendek minden húsz jobbágytelek után egy, az egytelkes nemesek pedig tizenketten együtt szintén egy lovast a vármegye zászlaja alá küldenek táborba. De az ország határain kívül hadakozni sem a főpapok és világi urak, sem a megyék zászlóaljai nem kötelesek, hanem csak azok, a kik katonákat a királytól nyert fizetésből tartanak. (XVIII–XXL)

A végzemény, mely ezen országgyűlésen alkottatott, terjedelemre, a cikkelyek számára nézve, egyike a legnagyobbaknak, a melyeket törvényeink gyűjteménye felmutat. Míg Mátyás 1486-ik évi úgynevezett nagy végzeménye 78 cikkelyt tartalmaz, az 1492-iki 108-at foglal magában.⁹ Ezeknek túlnyomó része az igazságszolgáltatás ügyével foglalkozik, és éppen az 1486-ik évi végzeményből van szóról szóra átvéve. Jellemző, hogy a nagy királytól „örök időkre” szentesített végzések érvényességének föntartása végett már hat évvel utóbb szükségesnek látszott azokat utódának végzeményébe újból beiktatni.¹⁰

Ezalatt az országot a törökök újból fenyegették; a félelmes király halála, ennek gyenge utóda, a visszavonás és a külföldi trónkövetelők hadi vállalatai azt a hitet keltették föl a portánál, hogy Magyarország most már könnyű zsákmányul kínálkozik. De csalódníok kellett.

Az 1490-ik év október havában a bosnyák területet pusztító csapatokat Derencsényi jajczai bán visszaverte.¹¹

Az 1491-ik év tavaszán egy török hadosztály Magyarországra tört, és majdnem Nagyváradig nyomult előre; de Kinizsi Pál ott termett és dicsőségét újabb diadallal tetézte. Ugyanő a következő év tavaszán Szörény várát, melyet a törökök vivni kezdettek, fölmentette. Az 1493-ik év elején pedig az Erdélyben pusztító Ali béget Telegdy István alvajda verte meg.

De a míg a Mátyás iskolájában nevelkedett hadvezérek az országot szerencsésen megoltalmazták, a nagy királytól alkotott hadseregnek legjelentékenyebb elemét: a cseh, morva, lengyel zsoldosokból álló fekete sereget a kormány tehetetlensége megsemmisülni engedte.

A Szeged táján táborozó fekete sereg, mely a kincstár zavarteljes helyzetében zsoldját régóta nem kapta meg, pusztítással és rablással kárpótolta magát. A király a hozzá érkezett panaszokat megsokalva, 1492 év nyarán Kinizsit bízta meg a rakonczátlankodók megfenyítésével. Ez mintha a török ellen készülne, nagy hadat gyűjtött, és az alföldi népet kaszákkal felfegyverezve magához rendelte. Ekkor a Halas mellett táborozó fekete sereget csellel kicsalta a megerősített táborból, és minden oldalról körülfogván, megadásra kényszerítette. A vezérek közül többeket kivégeztetett, a hadat pedig feloszlatta; egy része a király, a nádor és más országnagyok bandériumába vétette föl magát; mintegy háromezeren Ausztriába mentek, hol rablásaikat folytatván, csúfos véget értek.

Már a következő év nyarán érezhető volt a magyar haderő ellenállási képességének csökkenése. Jakub bosnyák bég nyolcvezernyi lovassággal Horvátországot dúlta föl, és innen Karinthiába tört; a mikor visszatért, a horvátországi urak egyesült erővel útját állották, de az ütközetnek, mely itt kifejlődött, szerencsétlen kimenetele volt: ötezer magyar és horvát vitéz teteme borította a csatát; a vezérek: Derencsényi és Frangepán Miklós fogságba hurczoltattak.¹²

A király, parancsainak feltétlenül hódoló haderő hiányában, fokozott mértékben érezte annak szükségét, hogy külföldi segítségre számíthasson. Ezért öcscsével János Alberttel, ki atyjuk halála után a lengyel trónra lépett, az 1492-ik év végén titkos szövetséget kötött, mely őket nemcsak külső ellenségek, hanem saját alattvalóik ellen is kölcsönös oltalomra kötelezte. A frigylevél erre vonatkozó érdekes helye így hangzik:

„A jelen titkos egyességgel megállapítottuk, hogy azon esetre, ha valamelyikünk alattvalói fellázadnának és a törvényes engedelmséget megtagadnák, jövedelmeinket vagy a királyi jogokat illetéktelenül magukhoz ragadnák, a jog és tisztesség sérelmére bitorolnák és elfoglalva tartanák, és ezen alattvalóinkat megfenyíteni és megfélemlíteni, jogainkat visszaszerezni szándékoznánk, egymást egész erőnkkel és hatalmunkkal, személyesen is, ha a veszély nagysága követelné, a vállalat szerencsés kimenetelig segíteni fogjuk; az engedetleneket és lázadókat pedig pártfogásunkba nem vesszük, országunkban meg nem tűrjük”.¹³

Ulászlónak elég oka volt attól tartani, hogy saját alattvalóival szemben testvére segítségét igénybe kell vennie. Csakhamar meggyőződött arról, hogy a Mátyást megelőző állapotok visszahelyezésének jelszava alatt az olygarchia magát a korona és a törvény hatalma alól emancipálni törekszik, és ha érdeke kívánja, kész a királylyal dacolni, szembeszállani. Váradai Péter érsek egyik levelében a magyarországi állapotokra alkalmazza azt, a mit Cato saját koráról mond: „Olyan szabad államban élünk, amelyben mindenkinek, a mi neki tetszik, szabad.”¹⁴

Már az 1493-ik évi országgyűlésen kiméretlen támadásoknak volt Ulászló kitéve. Azzal vádoltatott, hogy az ország ügyeivel semmit sem gondol, idejét hivalkodva tölti, a közjövödelmeket haszontalanságokra fordítja, Morvaországot és Sziléziát nem magyarokkal kormányoztatja.

Ulászló válaszában viszont az urakra háritotta minden bajért a felelősséget, mert az ország védelmére semmit sem tesznek és a közjövödelmeket magukhoz ragadták. Elmondta, hogy mióta a magyar trónt elfoglalta, kincstárába alig negyven ezer arany folyt be, minélfogva udvartartásának és az ország védelmének költségeit is nagyrészt Csehország jövedelmeiből fődözi; ő tehát kész a törökök ellen bármikor személyesen táborba szállani, csak nyujtsák neki a szükséges eszközöket.¹⁵

A király, miután ezen felszólítása eredménytelen maradt, az 1494-ik év tavaszán merész tényre határozta el magát; Mátyás nyomdokaiba lépve, önhatalmulag vetett ki adót. De a nemesség az adó behajtását megakadályozta s az adószedőket több helyen agyonverték. Erdély valóságos lázadás színhelye lett, a melynek lecsillapítása végett a király személyesen elment oda. A nyugalmat Drágfi vajda kegyetlen szigor alkalmazásával állította helyre.

Majd Ujlaki Lőrincz idézte föl az országra a polgárháború veszedelmét. Ez a hatalmas főúr féktelen zsarnok módjára viselte magát, a királyi tekintélyt megvetette, az ország törvényeit semmibe sem vette, Ulászlót gyalázó kifejezésekkel illette; a kalocsai érsek, a pécsi és szerémi püspökök jószágain szüntelenül hatalmaskodásokat követett el; sőt arra a gyanúra szolgáltatott okot, hogy a törökökkel egyetértésben van.

A király maga elé idézte őt, s mivel nem jelent meg, megfőkezésére az erdélyi vajdát küldötte. Ez valóságos hadjáratot viselt ellene és több várát megvívta. Ekkor Zápolyai István nádor, ki Ujlakival kölcsönös örökösödési szerződést kötött volt, lépett föl érdekében; a királyt fölhívta, hagyjon föl Ujlaki zaklatásával, s ha panasza van ellene, terjeszsze a rendes törvényszék elé. De Ulászló most hajthatatlan maradt. A háborút Ujlaki ellen az 1495-ik évben is folytatta, és őt magát Németújvárban Somi Józsa temesi főispán által ostrom alá vétette. Ujlaki ekkor elszánta magát arra, hogy a királyi kegyelemért folyamodik. Biztosító levél mellett márczius végén megjelent a Pécssett tartózkodó király előtt, a ki neki megkegyelmezett.

A következő év elején Horvátország leghatalmasabb férfja, Frangepán Bernardin gróf tűzte ki a lázadás zászlaját. Családfájának gyökerei a római császárság koráig nyúltak le; ősei az Árpádok óta a magyar birodalomban elsőrangú állást foglaltak el; ő maga anyja által a ferrarai hercegekkel, neje által a nápolyi királyi házzal s így a Hunyadiakkal is rokonságban állott. Mátyás halála után Miksa pártjához csatlakozott: később meghódolt Ulászlónak, de nem tudott kibékülni azokkal, kik helyette az országot kormányozták; a hatalmas olygarcha Bakóczban a jobbágy fiát, Zápolyai nádorban az egykori tiszttartót látta. Frangepán meg tudta nyerni Corvin Jánost is, kinek sok oka volt a kormányt vezető urak iránt ellenséges érzületet táplálni. Az ifjú herceg, miután a milanoi udvar tőle Bianca kezét megtagadta s ez Miksa császár neje lett, Frangepán Bernardin leányai közül választotta hitvesét.

Közös követeik megjelentek a velencei senatus előtt és Miksa császárnál, hogy Ulászló ellen tervezett vállalatuk számára segítséget kérjenek. Lengyelországban is gyűjtöttek hadakat.

Mi volt vállalatuknak tulajdonképeni célja, vajjon Bakócz eltávolítása csupán, vagy Ulászlónak a tróntól megfosztása, biztosan nem állapítható meg. Ulászló király 1496 január 18-ikán Bártfa városához intézett levelében erről szólván, csak annyit mond, hogy Corvin János Magyarországot ellenség módjára megtámadni, itt rablásokat, dúlásokat, gyűjtogatásokat és más mindenféle gonosztetteket szándékozik elkövetni.¹⁶ A király a fenyegetett országrészek védelmét a nádorra bizta, a kinek sikerült a Lengyelországból gyülekező hadakat szétverni, mire a fegyveres mozgalom Horvátország területére szorítkozott s nagyobb jelentőségű kitörést itt sem eredményezett.¹⁷

Az oligarchia és a királyi hatalom között megindult küzdelemhez csakhamar az oligarchia és a köznemesség mérkőzése járult.

A köznemesség ugyanis meggyőződvn arról, hogy a magas célokra zsarnoki hatalommal törekvő király helyett most sok önző zsarnokot ural, kik elég erősek arra, hogy

büntetlenül garázdálkodhassanak, de gyengék arra, hogy az országot a külső ellenségek támadásai ellen megoltalmazzák: igyekezeteit oda kezdte irányozni, hogy azoknak hatalmát korlátozza és az ország kormányára magának minél több befolyást biztosítson.

Ennek a kettős harcnak első csatateré az 1495-ik évi országgyűlés volt. Ez munkásságát sajátzerű formában fejtette ki. Az utolsó (1492-iki) országgyűlési végzeményben maradt hézagok pótlását tűzte ki föladatául; kiterjeszkedvén a királyválasztási föltételekre is, melyek az 1492-ik évi végzeménybe voltak iktatva.

Ezen pótlékok között több cikkely a királyi hatalom megszorításának célzatát árulja el. Így például a választási föltételek tizenegyedik pontja szerint száz jobbágyteleknél nagyobb jószágokat a király csak a főpapok és országnagyok hozzájárulásával adományozhatott; ehhez most a királyi tekintélyt nem kevésbé lealázó rendelkezés csatoltatott, hogy az ilyen adományozások, a melyeket a király a főpapok és országnagyok hozzájárulása nélkül eddig tett és jövőben tesz, érvényteleneknek tekintendők. (II.) Az 1492-ik évi XIII. cikkely megállapította, hogy a király a hűtlenség bűnében csak a főpapok és országnagyok hozzájárulásával ítélhet; most a hűtlenség bűnében való elmarasztalás jogát az országgyűlés magának tartotta fenn, és a király köteleztetett, hogy valahányszor a rendek közül valaki ellen a hűtlenség vádját emeli, hívja össze az országgyűlést, és idézze meg arra a vádlottat. (III.)

Az országgyűlések hatáskörének ilyen kiterjesztése mellett a végzemény az országgyűlések megtartásának szabályozásában is tovább ment egy lépéssel. Ugyanis 1492-ben csak az a visszaélés orvosoltatott, a mely a főpapok és országnagyok késedelmes megjelenéséből keletkezett. Most a köznemesség részéről panasz emeltetett, hogy a főpapok, országnagyok és királyi tanácsosok országgyűlési tanácskozásaik alkalmával „az egész napot szóbeszéddel töltik be, és azután határozat nélkül oszlnak szét; a miből az következik, hogy az országgyűlés hosszasan elhúzódik, minélfogva a középsorsúak és szegények elkedvetlenedve vagy távozni, vagy haszontalanul költekezni, és végtére is költségből kifogyva haza térni kénytelenek.” Ilyen esetek ismétlődésének meggátlására határozatott, hogy a király az országgyűlés kihirdetése előtt, az ott előterjesztendő ügyeket a főpapok, országnagyok és más tanácsosok gyülekezetében tárgyalhassa; ilyen előkészület után az országgyűlés gyorsabban végezhet. (XXV.)

Ennél lényegesebb az a végzés, amely szerint a király, a mikor országgyűlést hirdet, a nemességet ne szólítsa föl megyenként követek küldésére, hanem „a főpapokat, országnagyokat, előkelőket és nemeseket fejenként hívja meg, a kiknek közös tanácsával határozza el azt, ami az ország javára és hasznára alkalmasnak látszik.” (XXVI.)

Ez a végzés a köznemességnek az oligarchia fölött kivívott győzedelmét jelezi. Ugyanez a jelentősége van annak a végzésnek, a mely a királyt kötelezi, hogy a nyolczadi törvényszékek ülésszakaiban a főpapok és országnagyok sorából hármat-hármat, a köznemességből pedig tizennégyet ülnökökké válasszon, és ezeket illő fizetéssel lássa el. (VIII.)

Szintén ezen irányzatnak nyilvánulását láthatjuk abban a fölhívásban, amit az egyik cikkely a királyhoz intéz, hogy „méltóztassék évenként mindegyik tisztviselőjét számadásra vonni;” (XXXIV.) a mely végzést azonban általános, mondhatjuk, felületes fogalmazása értéktelenné tett.

A köznemességnek az oligarchia korlátozásánál nem kevésbé szíven feküdt a nemzeti érdekeknek az idegen elemekkel szemben megóvása. A választási föltételek az egyházi javadalmakból az idegeneket nem zárták ki teljesen; a főpapok és országnagyok hozzájárulásával idegeneknek egyházi állásokra emelését megengedték. Most ellenben a törvény világosan kimondotta, hogy semmiféle egyházi javadalmat külföldieknek, idegen nemzetbelieknek adományozni nem szabad; azok a külföldiek pedig, a kik ekkorig javadalmat adományul nyertek, a mennyiben külföldön tartózkodnak és a kitüzendő határnapig az országban meg nem jelennek, javadalmuktól megfosztandók. És egy másik cikkely még

különösen megállapította, hogy a főpapok helynökükké külföldieket, névszerint olaszokat nem rendelhetnek, mert az ilyenektől hozott ítéletek érvényteleneknek tekintendők. (XXX., XXXII.)

Ezzel kapcsolatban egy még keményebben hangzó czikkely formuláztatott, hogy azok a külföldiek, kik mástól, mint az illetékes kegyúrtól javadalmat szereznek, „az ország közszabadságának illetően megzavarásáért vízbe vettessenek.” (XXXI.) A czikkely szövegében megemlítettik, hogy azt „a főpapok és más egyházi férfiak ellenszegülése daczára az országgyűlésen jelenlevő országnagyok, királyi tanácsosok és többi rendek” alkották.

Ez a végzés azon jogigények ellen irányult, a melyeket a római szentszék az egyházi javadalmak adományozására időnként emelt: ámbár félszázad óta a pápák magyarországi javadalmak adományozására csak ritka esetben tettek kísérletet. A közvetlen indító ok, a mely az országgyűlést erre az erélyes fellépésre ösztönözte, nem ismeretes. Mondani sem kell, hogy ez a végzés soha sem foganatosított!

Általán a törvények iránti tisztelet mindinkább hanyatlott, mondhatnók teljesen kiveszett; minek következtében nem egyszer olyan törvények alkottattak, a melyekről mindenki eleve tudta, hogy végrehajthatni nem fognak. Maga Ulászló király is nagy elődjének nyomaiba lépett e tekintetben. Néha öntudatosan, meglepő merészséggel teszi magát túl a törvényeken. Például egy alkalommal olasz papnak fölhatalmazást ad, hogy az országban bármilyen javadalmat szerezhessen és birhasson: „annak daczára, – úgymond – hogy az ország főpapjainak, országnagyainak és egyéb nemeseinek minap kibocsátott végzeményében, az ország egyházi javadalmainak külföldiek részére adományozása végképen el van tiltva.”¹⁸

És ámbár éppen az 1495-iki végzeményben meg volt állapítva, hogy az országgyűlésre a köznemesség mindig fejenként hivassék meg, már a következő (1496) év nyarán az országgyűlést oly módon hirdette ki, hogy minden megyét két követ küldésére szólította föl. És nem kevésbé feltűnő az, hogy a köznemesség ezen rendeletnek meghódolt.

Azonban a királynak az a reménye, hogy a kisebb számú gyülekezetet rendkívüli adó megajánlására könnyebben rábirhatja, meghiusult.

Az ország rendei a pénzügyi helyzetet szigorú birálat tárgyává tették. Azt a változást, a mi Mátyás halála óta az ország viszonyaiban bekövetkezett, szembetűnőbben semmi sem mutatja, mint a közjövedelmek csökkenése. A velencei köztársaság magyarországi követei közül az, a ki 1516-ban a magyar királyi udvarnál tartózkodott, az ország jövedelmét Mátyás alatt 940,000, Ulászló alatt 219,000 arany forintra teszi.¹⁹

Fönmaradtak Erneszt Zsigmond királyi kincstárnok számadási könyvei éppen az 1494. és 1495. évekből. Ezek szerint a bevétel az egyik évben 177,305, a másikban 136,634 forint volt; a kiadáshoz képest az egyik évben 19,628, a másikban 2250 forint hiány mutatkozott. Jellemző a közjövedelmek kezelésében követett eljárásra az, hogy – a számadási könyvek tanúsága szerint – az adóból 1494-ben 206,579 forintnak, 1495-ben 219,582 forintnak kellett volna befolyjni; de csak 106,158, illetőleg 125,637 forint folyt be. Az adójövedelemnek tehát úgyszólván felét részint a király elengedte, részint az urak önkényesen visszatartották.²⁰

Most az 1496-ik évi országgyűlésen a rendek panaszt emeltek, hogy ámbár ősi szokás szerint a rendes adó minden jobbágytelek után csak húsz dénárt tesz, a király több ízben száz dénárt, egy forintot vetett ki, sőt előfordult eset, a mikor ilyen adót egy esztendőben kétszer hajtott be. Hárommillió hatszázezer forintnyi összegre tették azt, a mit a király az ő számításuk szerint hat év lefolyása alatt bevett, a „nélkül, hogy valaki megmondhatná, hogy ezt az összeget hová fordította.” Követelték tehát, hogy a király indítson vizsgálatot azok ellen, a kik az ország adójából befolyt pénzt elsikkasztották; és fenyegetőztek, hogy ha a király ettől az urak iránti kiméletről vonakodnék, ők maguk fognak a sikkasztók megbüntetéséről intézkedni. Egyébiránt kijelentették, hogy készek évenként kétszer, sőt akár

háromszor behajtandó adót megszavazni, és a királynak zsold nélkül szolgálni; azonban biztosítékot kívánnak a felől, hogy az adójövedelem csonkítatlanul a király kezeibe kerül.

A király Erneszt Zsigmond pécsi püspököt, ki a kincstartó tisztét viselte volt, rendkívüli törvényszék elé állította, melynek tagjaivá a váradi és nyitrai püspököket, az urak közül Losonczi Lászlót, a köznemességből Bornemisza Ferenczet nevezte ki és mivel ezek a számadásokban hiányokat fődöztek föl, helyettesével, Dombaival fogságba vetette, a mit a nép élénk örömmel üdvözölt.

A püspök a rá nehezedeő gyalázat sulyától megtörve, magát bünösnek vallotta, és késznek nyilatkozott, hogy a birságot, a mit rá rónak, bármilyen nagy legyen, megfizeti. A király a birságot négyszázezer forintban állapította meg, és a püspököt szabadon bocsátotta; ellenben Dombait élethossziglan tartó börtönre ítélte.²¹

Az országgyűlés alatt az ország fővárosa komoly természetű zavarok színhelye volt, melyek a zilált viszonyokra élénk világot vetnek. Estei Hippolyt primás helynöke Arezzo Donát Esztergomból 1496 augusztusi 2-ikán jelenti Ferrarába, hogy a közelmúlt napokban a főpapok, urak és az ott időző idegenek nagy veszedelemben forogtak; a dolog azon kezdődött, hogy utczai gyerkőczök Pesten a piacon a gyümölcsárusokat megrohanták és kifosztották, majd a csöcselék a zsidók házait rabolta ki, a mely alkalommal sok sebesülés és haláleset is fordult elő; ekkor a felbőszült tömeg az olaszok és csehek, sőt némely főpapok ellen is akart fordulni, de ezek idejekorán a budai várba menekültek.²²

Veszélyesebbek voltak a mozgalmak, melyek a következő országgyűlésen támadtak, melyet a király 1497 november 11-ikére hirdetett ki. A köznemesség, mely fejenkint hivatott egybe és tömegesen jelent meg, elkeseredett és elszánt hangulatát már legelső tényével elárulta. A Rákos mezején, a tanácskozásokra szolgáló téren, hatalmas fatörzset, melybe véres bárd volt belevágva, körülállva, esküvel fogadták, hogy az, a ki egyenetlenséget támaszt közöttük, az alatt a bárd alatt fejét veszti.

Azután megindult a tanácskozás. Több szónok sulyos vádakát emelt a nádor ellen; felhozták, hogy a koronához tartozó uradalmakat ragadott magához, és közpénzeket tulajdonított el; megemlítették azt is, hogy Ulászló halála esetén fiát készül trónra emelni.

Néhány nappal utóbb – november 24-ikén, – mikor a király a Rákoson megjelent, a köznemesség a panaszok és kérelmek hosszú sorozatával állott elő. Egyebek között azt kívánta, hogy a szent koronát a király vegye ki a nádor és az egri püspök kezei közül, és a köznemességből választandó négy koronaőrre bizza; továbbá, hogy egyházi férfiak világi hivatalt egyáltalán ne viseljenek, és ezért Bakócz egri püspök a kancellári tisztelet hagyja el; a főpapok állandóan egyházmegyéjükben tartózkodjanak s egynél több javadalmat ne birhassanak.

A király, ámbár a nemesség arra kérte, hogy elhatározását rögtön közölje, azt felelte, hogy az előadottakat komolyan meg kell fontolnia, és visszatért Budavárába. Azonban szükségesnek látta, hogy a forrongó tömeg lecsillapítása végett áldozatot hozzon. Bakócz Tamást a kancellárságtól, és mind őt, mind Zápolyai Istvánt a koronaőr tisztétől elmozdította. Bakócz a királyi pecséteket azonnal átadta, majd két nap mulva a nádorral számos nemes kíséretében Visegrádra ment, honnan a szent koronát Budavárába szállították. Bakócz ezután még a titeli prépostságról is lemondott, s mintha a közélet terét végképpen el akarná hagyni, egri székhelyére vonult vissza. A köznemességet azonban mindezzel nem elégítette ki; soraiból az a követelés hangzott föl, hogy az egri püspökségtől és magánbirtokaitól is meg kell fosztani. A király erre nem állott reá és a köznemesség előterjesztésének többi pontjaihoz sem volt hajlandó hozzájárulni.

A köznemesség ekkor költségből és türelemből kifogyván, a tárgyalásokat megszakította; de elhatározta, hogy a jövő évi Szent-György-napi országgyűlésen „köteles minden egyes nemes halálbüntetés terhe alatt megjelenni,” és szétoszlott.²³

Azok, a kik azt várták, hogy az országgyűlés zajos jelenetei a királyra és politikájára tartós hatást fognak gyakorolni, csalatkoztak. Ulászló csakhamar tüntető módon köztudomásra hozta, hogy bizalmát és kegyeit Bakócz Tamás nem vesztette el.

Ugyanis már régóta tárgyalások folytak az iránt, hogy Estei Hippolyt primás az esztergomi érsekségről Bakócz javára mondjon le, és kárpótlásul az egri püspökséggel elégedjék meg. A csere valósítását sokféle nehézségek késleltették. Most néhány nappal az országgyűlés befejezése után, a király magához hívatta az Olaszországban időző primás esztergomi helynökét, és közölte vele azt a kívánságát, hogy a tárgyalások mielőbb befejeztessenek. „Ezt követelik – úgymond – lelkiismeretem sugallatai és kancellárom érdemei, kinek irányában az országom és személyem javára tett hűséges szolgálatokért hálára vagyok kötelezve.”²⁴

Bakócz Tamás a következő év tavaszán az esztergomi érsekséget csakugyan elfoglalta. Sőt módot talált arra, hogy az egri püspökséget is megtarthassa, a mennyiben ennek javait Hippolyttól két esztendőre bérbe vette. Előre láthatta, hogy ily módon ellenségeit még inkább fölingerli. De ő rettegés nélkül nézett a következő támadások elé. És nem habozott a nemzeti közvéleményt mintegy célzatosan maga ellen zudítani, a menyinyiben Hippolyt érseki helynökét Arezzoi Donátot hivatalában megerősítette, ámbár az 1495-ik országgyűlés egyik végzése olasz helynökök alkalmazását tiltotta.²⁵

Ilyen tények nem voltak alkalmasak arra, hogy a nyugalmat az országban helyreállítsák. „A nemesség – írják ekkor Esztergomból Olaszországba – természeténél fogva gyűlöli a főpapokat és urakat, folytonosan ujitásokon törí fejét, és legjobban szeretné, ha minden esztendőben urat cserélhetne.”²⁶

A következő (1498.) évben tartott országgyűlés lefolyása is viharos volt. A köznemesség olyan hatalommal lépett föl, hogy az ország többi rendeit is magával sodorta. Mindannyian testületileg megjelentek a király színe előtt, hogy „szívük keserüségét” kiöntsék. Előadták, hogy ámbár a király koronázása alkalmával az ország szabadságainak fentartását és helyreállítását ígerte volt, számosan vannak kik magánérdekeiknek a közjót alárendelvén, a királyi ígéretet teljesülését megakadályozzák, különösen a múlt évi novemberi országgyűlés eredménytelen szétoszlását idézték elő; ennél fogva, az Endre királytól és más régi királyoktól biztosított szabadságokra vonatkozó végzéseiket azzal a kéréssel mutatták be neki, hogy „elnyomatásukat tekintetbe véve, a törököktől és más ellenségektől zaklatott ország nyugalmanak és szabadságaiknak helyreállításáról gondoskodjék.”

A nemzeti kívánságok sorozatának élén az állott, hogy a király a következő négy esztendő folyamán minden esztendőben, azontúl pedig három esztendőnkint, Szent-György napjára a Rákos mezején tartandó országgyűlést hívjon egybe, a mely tizenöt napnál tovább ne tartson; az összes főpapok, országnagyok, nemesek és birtokos országlakosok kötelesek legyenek megjelenni és a tizenöt napon át az országgyűlésben részt venni és azok, a kik meg nem jelennek, az országgyűlés megnyitása után érkeznek és bezárása előtt távoznak, ha főpapok és országnagyok, 800, ha „előkelőbb, középsorsu vagy alsóbbrendű nemesek,”²⁷ 400 aranyforint birságban marasztaltatnak el. A megjelenéstől csak a végvárakban és külföldi követségekben alkalmazottak, a betegek, vakok, sánták és azok, kik nagy szegénységök miatt nem jöhetnek, vannak felmentve. Az osztatlan birtokon élő apa és fiuk vagy testvérek közül elég, ha egy jelenik meg; az egytelkes nemesek tizen küldhetnek egy képviselőt. A fő- vagy alispánok, kik a személyes megjelenésre kötelezetteknek az elmaradásra engedélyt adnának, 400 arany forint birság fizetésével bünhődnek. (I.)

Ezen végzés rendeltetése az volt, hogy a köznemességnek a tömeges megjelenéssel az országgyűlésen a döntő befolyást biztosítja. De előre volt látható, hogy a szigorú rendszabályok végrehajtására senki sem fog gondolni. És nem is találjuk nyomát, hogy a birságok behajtására valamikor kísérlet történt volna.

A köznemesség a korábban kivívott előnyöket ezen országgyűlésen újabbakkal gyarapította. A nyolczadi törvényszékek főpapi és uri ülnökeinek számát hatról négyre szállította le, a köznemeseiket tizenegyről tizenhatra emelte föl; és ezeknek megválasztását, „a királynak és az országnak” együttesen vagyis az országgyűlésnek tartotta fenn.²⁸

Még nagyobb horderejű volt az a végzés, mely a köznemes ülnökök előtt a királyi tanácsot megnyitotta; elrendelte, hogy az összes ülnökök fele felváltva az udvarnál tartózkodjék, és a királyi tanácsba, az egész országot érdeklő ügyek tárgyalására meghivassék (II., VII.) A köznemesség ezzel a végrehajtó hatalomra is döntő befolyást nyert.

A köznemesség ugyanekkor a nemzeti királyság eszméjéhez való ragaszkodásának kifejezésére is alkalmat keresett. Megállapította, hogy valahányszor a király halála után fiörököse nem marad, a királyválasztó országgyűlésen külhatalmak követői nem jelenhetnek meg, mivel ezek „az urak és egyéb hazafiak elcsábításán szoktak munkálkodni.” (XLV.) Ezen végzés magában foglalja a trónöröklés elvét, a mely oly mélyen gyökeredzett a köztudatban, hogy a nemzeti dynastia megalapítására irányuló aspirációkat is képes volt elfojtani. De egyszersmind azt a felfogást is jelezi, hogy a Habsburg ház trónöröklését biztosító szerződést a nemzet érvénytelennek tekinti, és ha Ulászló fiörökös nélkül halna el, a királyválasztás jogát korlátlan szabadsággal gyakorolhatja.

Az országgyűlés a Mátyás királytól meghódított külső tartományok: Morvaország, Szilézia és Lausitz területének a magyar korona részére leendő biztosítását is megkísérelte. A királytól oklevélbe foglalandó nyilatkozatot kívánt arról, hogy neki ezen tartományok rendei a hűség esküjét nem mint a cseh korona alattvalói, hanem mint Magyarország hűbéresei tették le. (XXIV.)

A köznemesség az ország megoltalmazásáról buzgón gondoskodott; főképen oda irányozta figyelmét, hogy egyházi és világi urakat honvédelmi kötelezettségeik teljesítésére szorítsa. Erre nézve a végzemény ritka szabatsósággal és tüzetességgel fogalmazott cikkelyek egész sorozatát tartalmazza. (XV–XXII.)

A köznemesség az oligarchia ellen folytatott harczában ezen országgyűlés alatt hatalmas szövetségest nyert Corvin Jánosban, ki mivel egyéb sérelmek után, néhány hét előtt a szlavóniai bánágtól megfosztatott, most a kormány élén álló főpapokon és urakon boszut állott. Az országgyűlésre három megbizottat küldött, a kik emlékiratot nyujtottak be, melyben előadta az atyja halála óta szenvedett jogtalanságokat. Vádjai az esztergomi érsek, a pécsi és zágrábi püspökök, Bóth András, Haraszi Péter, Tárnok András és más urak ellen fordultak, kiknek jóindulatát jószágokkal és kincsekkel kényszerült megvásárolni, de a kik ezzel meg nem elégedvén, a Hunyadi-örökség maradványaitól perek útján próbálták őt megfosztani.

Az ország rendjeinek megkeresésére a király ezen ügy tárgyalására külön bíróságot küldött ki; de a vádlott főpapok és urak módját találták, hogy az ügy elintézését halasztják, mig az teljesen feledésbe ment.²⁹

Corvin János vádirata más irányban súlyos következményeket vont maga után. A Bakócz primás és püspöktársai ellen emelt vádak a köznemesség körében az egész egyházi rend iránt ellenséges hangulatot keltettek; a múlt országgyűlésen hangoztatott kívánatok oly erőteljesen ujultak meg, hogy azoknak törvény erejére emelkedését a főrendek nem voltak képesek megakadályozni.

Megállapították, hogy egyházi férfiak koronaöri tisztet nem viselhetnek, főispánságot is csak azok, kiknek érsekségéhez vagy püspökségéhez ama méltóságot a „szent királyok” egyike csatolta; továbbá, hogy sem maguk, sem egyházuk részére jószágokat nem szerezhetnek, és a szerződések, melyekben világi urak magtalan haláluk esetére jószágaikat egyházi férfiaknak kötötték le, érvényteleneknek tekintendők, még ha a királyi jóváhagyást is elnyerték volna (XXV., LV., LVI., LXV.)

Azonban másrésről a köznemesség a katolikus egyház iránti tiszteletét meg tudta őrizni, és bebizonyította, hogy a vallás szolgálói tekintélyének fentartása és hatásuk biztosítása

iránt őszintén érdeklődik. Az országgyűlés ugyanis rendelkezett, hogy világiak egyházi javakat ne bitorolhassanak, egyházi javadalmakat még rövid ideig se birhassanak, és azok, a kik szerzetes prépostságok és apátságok birtokában vannak, köteleztessenek egy esztendő alatt az illető szerzetbe belépni. Azon visszaélést, a mely szerint az egyházi férfiak egynél több javadalmat birnak, és fiatal, tudatlan egyének javadalmakat nyernek, megszüntetendő, a királyt fölkérte, hogy az egyházi javadalmakra érdemes egyházi férfiakat alkalmazzon, a főpapokat, hogy az egyházi törvények szellemében az erkölcsiség emelése, a visszaélések megszüntetése céljából” zsinatot tartsanak. (LVII–LIX., LXVII., LXVIII.)

Ezen országgyűlés végzemenyét kitűnő történetirónk Szalay László „egy hatalmas értelmiség” művének jellemezte és szerzőjét Werbőczy Istvánban ismerte föl.³⁰

Werbőczy beregvármegyei köznemes családból származott. Gyermekévei, tanulmányai felől semmit sem tudunk; de kétségtelen, hogy jogi tanulmányait külföldi egyetemen végezte. A hazai törvények és jogi szokások, a kánoni és római jogtudomány terén szerzett alapos ismeretek mellett széleskörű általános műveltséget sajátított el. Az ó-kori classicus irodalomban otthonos volt; görögül, latinul, németül folyékonyan beszélt. Éles ész, tiszta felfogás, a tömegeket elragadó szónoki hatalommal, merészség új eszmék hirdetésében óvatos számítás, eszményi lelkesedés gyakorlati érzékkel egyesült benne.³¹

A királyi törvényszéknél talált alkalmazást: soká szerény állásban, mint jegyző működött,³² és csak 1498-ban emelkedett az ítélőmesteri hivatalra, melylyel az országgyűléseken a jegyzői tiszt volt összekapcsolva, s így megnyílt előtte a politikai közélet tere, a melyen – mint látni fogjuk négy évtizeden keresztül vezérlő szerepet fog játszani.

Az 1498-ik évi végzemeny értelmében a legközelebbi négy esztendőben évenként kellett országgyűlésnek tartatni. A következő két esztendőben az országgyűlés csakugyan megtartott. Az elsőnek sem végzemenye, sem más emléke nem maradt fön.³³ A második, a mely az 1500-ik év tavaszán tartatott meg, Zápolyai Istvánnak 1499 végén történt kimulta következtében a nádori méltóság betöltésére volt hivatva és utódjává Geréb Péter országbirót választotta meg, kinek a köznemesség szemeiben legfőbb érdeme kétségkívül az volt, hogy a Hunyadi házzal közel rokonságban állott. Corvin János, a ki a választásban részt vett, valószínűleg azért nem került szóba, mert őt a köznemesség trónjelöltnek tekintette arra az esetre, ha Ulászló – ki még mindig nőtlenül élt – örökös nélkül talál meghalni;³⁴ és kívánatosnak látszott, hogy ezen esetben rokona vezesse, mint nádor, a királyválasztást.

Ezen országgyűlés a törvénykezés körébe tartozó számos végzést alkotott. A királyi tanács és törvényszék ülnökeinek választása tárgyában pedig új intézkedés történt, megállapítván, hogy azokat az országgyűlés mindig három évre válaszsza, de ha valamelyik közülök időközben meghal, helyét a király és a többi ülnökök haladéktalanul töltsek be. (X.)

A főpapok irányában az ellenséges érzületnek – bár a korábbiaknál enyhébb – tüneteivel ezen országgyűlés végzemenyében is találkozunk. Egyik cikkelye a főpapokat megrója azért, hogy tizedeik beszédésére plébánosaikat küldik ki, s a mig ezek megbízatásukban eljárnak, hiveik gyónás és áldozás, a csecsemők keresztség nélkül hálnak el; ennél fogva a főpapokat eltiltja attól, hogy a plébánosokat tizedek beszédésére vagy hasonló ügyeik végezésére alkalmazzák. (XXXVI.) Egy másik cikkely a tüzvész vagy ragályos betegségek következtében elpusztúlt községekben a főesperesi illetekek behajtását tiltja. (XXXVI.) A korábbi végzések, melyek szerint a főpapok helynökökké csak magyarokat nevezhetnek ki és egynél több javadalmat nem birhatnak, megújítottak. (XXXI., XXXV.)³⁵

A köznemességnek az országgyűléseken és a királyi tanácsban kiküzdött uralkodó állása az ország külső politikájára is visszahatott. Az 1498-ik év tavaszán Franciaország trónját új uralkodó, XII. Lajos foglalta el. Elődeinek ambióját örökölve, Milano és Nápoly meghódítását tervezte; egyszersmind a kereszténység javára teendő nagy szolgálatokkal, a török birodalom hatalmának megtörésével, Európában vezérlő állást óhajtott kivívni. Mind a

keleti, mind az olaszországi politika sikerének érdekében súlyt helyezett arra, hogy Magyarország közreműködését magának biztosítsa. Alig hogy a kormányt átvette, II. Ulászlóval érintkezésbe lépett és nőül ajánlotta neki egyik rokonát. A mikor pedig (1499 április 15-én) VI. Sándor pápával és a velencei köztársasággal szövetséget kötött, mind a hárman csatlakozásra hívták föl és azon voltak, hogy őt a törökök ellen támadó föllépésre bírják. Előterjesztéseikre a király válasza akkép hangzott, hogy csak úgy képes fegyvert fogni, ha pénzbeli segítségben részesül és a többi hatalmak a hadjáratban részt vesznek.

Ugyanekkor a hármasszövetségtől fenyegetett uralkodók: Miksa császár, a nápolyi király és a milanoi herceg hasonlóképpen lépéseket tettek, hogy Magyarországot a maguk részére vonják. A szultán pedig előnyös föltételek alatt békét ajánlott.

Míg a török békeajánlatok visszautasítottak, 1500 július 14-én Budán Magyarország és Lengyelország királyai XII. Lajossal szövetséget kötöttek, a mely főfeladatául a kereszténységnek a törökök ellen való megoltalmazását jelölte ki; a velencei köztársaság évi százezer arany forint fizetésére kötelezte magát; a francia királytól nyújtandó segítség megállapítását a liga az ő tetszésére bizta.³⁶

Ezen tárgyalások végét be sem várva, Ulászló július 27-én rendeletet bocsátott ki, hogy a főpapok és urak bandériumaikkal és a nemesek fejenként felfegyverkezve Szent-Mihály napján Bácsón jelenjenek meg, a honnan őket a törökök ellen vezeti.³⁷

Október 9-én ötszáz lovas élén, több főpap és világi úr banderiumától kísérve, Budáról Bácsra indult, a hol november 9-én tiz-tizenkétezer lovas fölött tarthatott szemlét. De ennek daczára a nagy garral hirdetett hadjáratból semmi sem lett. A király, a beköszöntött téli évszakot ürügyül használván, a háború megindítását a következő év tavaszára halasztotta, és november végén visszatért Budára.³⁸

A tél folyamán török csapatok fenyegették Jajcza várát, és Corvin Jánost, a ki ellenök indult, jelentékeny veszteséggel visszaszorították.³⁹

Végre az 1501-ik év őszén a magyar hadak ismét támadólag léptek föl. Somi Józsa temesi főispán Nándorfehérvárnál a Dunán átkelvén, szerb földre nyomult. Corvin János, kinek zászlaja alá sereglettek a Frangepánok, Korbáviaiak, Zrinyiek és a nádor csapatai is, Jajcza felszabadítására indult; december elején a vár alatt táborozó Iszkender pasát több óráig tartó csatában megverte, az egész tél folyamán pedig Boszniában több kisebb erősséget elfoglalt. A törökök boszúból 1502 márcziusban Szlavóniába törtek, és a herceg uradalmaiban nagy pusztítást vittek véghez; de Corvin János fegyveresei a rablóknak útját állották, megszalasztották, és az elhurczolt zsákmányt visszaszerezték.

A tavasz folyamán (1502) egyszerre három magyar sereg szállott táborba. Szentgyörgyi Péter gróf erdélyi vajda Bolgárországba tört, Viddint elfoglalta és Nikápoly külvárosait elpusztította. A mikor pedig visszatért, Somi Józsához és Corvin Jánoshoz csatlakozott. A három hadtest, mely velencei tudósítások szerint, több mint hatvanezer emberből állott, Boszniába nyomult; de közeledtükre Iszkender pasa Vrboszna várába zárkózott. Jajcza megerősítésén kívül kisebb kalandok és néhány helység elpusztítása volt a hadjárat eredménye.⁴⁰

Mindazáltal ezen dicsőséges küzdelmek közepett, a királyi hatalom gyengeségének következményei mind inkább érezhetőek lettek. A helyzetet hiven jellemzi a királynak 1502 július 6-án a nádorhoz intézett levele. Bizonyára, – úgymond – értésére estek azok a hatalmaskodások, a miket némely vármegyék közönsége elkövetett. Ezek közé tartozik Bihar vármegye, a melynek rendeit, ha bocsánatot nem kérnek és engedelmességet nem ígérnek, kemény büntetéssel sújtotta volna. Ezeket a háborgásokat annál inkább restelli, mert híruk a külföldre is eljutott. Három nap előtt érkezett meg a pápa követe, ki azért küldetett, hogy lássa, miképen állanak itt az ügyek, és igaz-e, hogy a magyarok lázongnak. A pápa segédelmet ajánlott neki, mivel nem engedheti és a keresztény világ sem türheti, hogy ez az

ország, mely a kereszténység védpajzsa, belső háborúkban pusztuljon el. Szégyenli, hogy ilyen hírek a külföldön elterjednek. Ezért a nyugtalanságokat többé nem tűri.

Továbbá emlékezteti a nádort, hogy a vármegyék a királyi parancsokkal nem törődve, hadaikat Jajcza segedelmére küldeni elmulasztották. Ezeket büntetlenül hagyni nem akarja, mert – így szól – „ha mi folytonosan irogatunk, büntetések terhe alatt parancsolgatunk, és rendeleteink végre nem hajtatnak, az ország veszedelembé jut.” Azonban nem a szegény nemesek a hibásak, mert ők javaik után a hadi adót megfizették; de vétkesek a pénztárnokok, adókiivetők és más tisztviselők. Ezért elhatározta, hogy a hadak küldésében hanyagságról vádolt vármegyék közönségét kimélve, az előkelőbbeket és hatalmasabbakat fenyíti meg és jószágvesztésre ítéli. „El vagyunk tökéelve, – úgymond – hogy alattvalóink ilyen vakmerőségét és engedetlenségét többé büntetlenül nem hagyjuk.”⁴¹

Azonban a király önérzetének és erélyének ez a fellobbanása hamar elmuló szalmaláng volt, mely nyomokat nem hagyott.

A helyzetben változás akkor sem állott be, mikor a király, tizenkét évig tartó habozás után, az 1502-ik év nyarán Anna franczia hercegnővel, XII. Lajos király nejének rokonával, művelt szellemű és szilárd jellemű fejedelmi hölgygel házasságra lépett.⁴²

Sőt Ulászló király végkép lemondott arról a szándékról, hogy a törökök ellen nagyobb erővel föllép. És mivel a velencei köztársaság 1502 végén a szultánnal békére lépve, a segélypénzek fizetését beszüntette: ő is 1503 február 22-én hét évre terjedő békét kötött a szultánnal.

Ugyanekkor Geréb Péter halála és a nádori méltóság megüresedése újabb alkalmat szolgáltatott a belső viszályok megújulására. Corvin János kivánt utódja lenni. Az udvari párt mindent megtett, hogy igyekezeteit meghiusítsa. Viszont a köznemesség az 1503-ik év tavaszán tartott országgyűlés eredmény nélkül való feloszlását idézte elő. Azt a tehetetlenséget, a mit a király ez alkalommal elárult, éles vonásokkal jellemzi egyik cseh titkára, kinek 1503 július 10-én kelt levelében a következőket olvassuk:

„Mi itt az arany és ezüst halmi közepett szegénységben, inségben élünk és élni fogunk továbbra is. Sőt félek, hogy ő felsége, miután a baj egyre nő, s mind sulyosabban nehezedik ránk, rövid időn kénytelen lesz ezt az országot velünk együtt elhagyni és máshová elvonulni. Az eléggé népes országgyűlésen, a mely e napokban tartott, a maga ügyeiben semmit sem tett, semmit sem rendelkezett. Ha már magáról nem gondoskodik, legalább nejről és születendő gyermekéről kellene gondoskodnia. Azoknak, a kik a király ügyeit megzavarják és háborgatják, ő felsége előtt szemükbe megmondattott és tanukkal bebizonyítottott, hogy ezt és ezt cselekedték; minél fogva a királynak módjában állott volna, hogy őket megrója és megfenyítse, de még csak száját sem akarta kinyitni. Így azután az országgyűlés széteszlott, a nélkül, hogy a törökökkel hét évre kötött fegyverszüneten kívül valami határozottott volna.”⁴³

A következő (1504) év tavaszán tartott országgyűlésen az udvari párt kivitte, hogy Perényi Imre választott meg nádorrá; de a köznemesség más téren a királylyal és az urakkal szemben erőteljesen lépett fel. Szónokai különös hévvel támadták meg a király eljárását, a mely szerint a vármegyéket országgyűlésen kívül szólítja föl adó megajánlására, a mi zavart és visszavonást idéz elő; egyúttal megbélyegezték a király környezetében levő urakat, kik az adókiivetés ezen törvénytelen módját javasolják, de a saját jobbágyaik részére az adófizetéstől fölmentést eszközölnék ki.

Az országgyűlés ennek következtében szabatosan formulázta azt az alkotmányos alapelvet, hogy adót csak az országgyűlés szavazhat meg. És megállapította, hogy az a vármegye, mely „az ország régi szabadságának sérelmére” a szokásos kamarai nyereségen felül rendkívüli adót szavaz meg és fizet meg, az esküszegés büntetésében, becsületvesztésben marasztaltatik el és az ország többi nemességének kebeléből kizáratik. (I.)

Egyik végzésben az ország rendei a királyt megrótták azért, hogy az ország régi dicséretes törvényeinek megsértésével Sopron várost és vármegyét, úgyszintén Bártfa városát külföldieknek zálogosította el;⁴⁴ továbbá hogy morvaországi urak, Mátyás király halála után, Magyarországon foglalásokat tettek, és nagy területeket a saját uradalmaikhoz szándékoznak csatolni;” fölkéri, hogy az elzálogosított javakat váltsa vissza és az ország határainak kiigazítása iránt rendelkezék. (XXII.)

A főpapság ellen pedig panaszt emeltek a miatt, hogy őket és jobbágyaikat a tizedek behajtásában sokféleképen zaklatják, jogtalanul terhelik, és ha ellenszegülnek, egyházi kiközösítéssel sújtják. Ezért megállapították, hogy ily esetekben sérelmeik orvoslásáért a királyhoz fordulhatnak, a ki az ügyben haladék nélkül ítéletet hoz a főpapokra vagy tisztjeikre, bírságot ró rájuk. (XXIII.)

Egy másik panaszu az volt, hogy a főpapok a nemesek plébános-választási jogát nem tartják tiszteletben. Elhatározták, hogy azon községek, melyekbe a főpap a plébánost a kegyúr hozzájárulásának kieszközlése nélkül iktatja be, köteles tized-jövedelmét a végvárok főtartásának céljaira fordítani. (XXVI.)

A politikai élet, mely hosszú időn át az egyes néposztályok ellentétes érdekeinek és igényeinek mérkőzésében összpontosult, az 1505-ik évben magasabb célok felé irányult.

Corvin János az 1504-ik év őszén kimúlt, két kiskorú gyermeket, Kristófot és Erzsébetet hagyván hátra. A míg ő élt, a köznemesség tőle várta a nemzeti királyság visszaállítását, és épen azért az 1497-ik évi országgyűlésen – mint láttuk – kiméletlenül megtámadta Zápolyai Istvánt, ki a saját családjának igyekezett az utat Magyarország trónjára előkészíteni. A nádor neje, Hedvig tescheni hercegnő buzgón karolta föl ezeket a nagyra vágyó terveket, és férje halála után rendkívüli ügyességgel használta föl mindazokat az eszközöket, a mikkel valószínűsítést biztosíthatta. Megragadta tehát a kedvező pillanatot, mely reá nézve Corvin János halálakor beköszöntött. Megnyerte a köznemesség vezéreit, kik most már a nemzeti eszmények megtestesítése érdekében szolgálataikat a dúsgazdag Zápolyai háznak szívesen ajánlották föl; annál inkább, mert éppen ezen időben Ulászló egészsége szélhűdés következtében annyira megrendült, hogy a királyválasztás közeli eshetőségére lehetett számítani.⁴⁵

A hercegnő ugyanakkor azzal a merész gondolattal foglalkozott, hogy mind a királyi házzal, mind a Hunyadi családdal, házassági frigyek útján benső érdekszövetségbe lép. Idősebb fiát Jánost a király egyetlen gyermekével, a két esztendő Anna hercegnővel, az ifjabbat, Györgyöt, Hunyadi Erzsébettel óhajtott összeházasítani. Ajánlatait Corvin János özvegye előzékenyen fogadta; az 1505-ik év február havában az eljegyzés megtörtént, és szerződés jött létre, melynek értelmében Kristóf herceg halála esetén a Hunyadi ház összes birtokai Erzsébetre és férjére voltak szállandók. S a szerződés a hercegnek néhány hét múlva bekövetkezett halálával még nagyobb jelentősége nyert.⁴⁶

Ugyanekkor Zápolyai János, ki ekkor tizennyolczadik esztendejét érte el, mint kérő lépett föl a királyi udvarnál. Azonban Ulászló szilárdul ragaszkodott az 1491-ik évi szerződéshez, és a Habsburg-ház örökösödési igényeinek megsemmisítésére célzó törekvésekben közreműködni vonakodván, leánya kezét János gróftól megtagadta; ellenkezőleg, Annát Miksa egyik unokájának szánta nőül s ilyen módon kívánta családjának a magyar trónt biztosítani.

A köznemesség az 1505-ik év február havában tartott országgyűlésen kiméletlenül módon fejezte ki neheztelését a király magatartása fölött. A szónokok erőteljesen hangoztatták, hogy Ulászló halála után utódját a nemzet a maga köréből fogja választani. Sőt találkoztak, a kik azzal fenyegetőztek, hogy a tehetetlen király kezeiből a királyi hatalmat kiveszik, vagy őt az országból elűzik és Zápolyai Jánost kormányzóvá vagy királylyá kiáltják ki.

És a köznemesség a nélkül, hogy más ügyek tárgyalásába bocsátkoznék, elhatározta, hogy július 25-ikén Székes-Fejérvárt külön fegyveres gyűlést tart, amelyre a birtokos nemesek fejenként, minden húsz jobbágy után kiállítandó egy lovas és egy gyalog kíséretében tartoznak megjelenni.⁴⁷

A király ekkor, hogy a hozzájárulása nélkül hirdetett gyűlést meghiusítsa, június 24-ére Budára hívta egybe az ország rendeit. A hozzá ragaszkodó főpapokat és urakat felszólította, hogy lehetőleg nagy számú fegyveresekkel jelenjenek meg; a csehországi uraktól, Miksa királytól és a velencei köztársaságtól is segítséget kért.⁴⁸

Azonban míg ekként a fegyveres mérkőzésre készülteket tett, meg akarta kísérteni, hogy elhárítsa annak szükségességét. Legifjabb testvéröccsét, Zsigmond herceget használta föl közbenjáróul. Ez a korábbi években gyakran hosszabb ideig tartózkodott udvaránál, hol lovagias föllépésével, megnyerő modorával közkedveltségre tett szert, Zápolyai Jánossal is baráti viszonyba lépett és nővérét hitvestársul szemelte ki. Június második felében Magyarországra jött. Feladatát szerencsésen oldotta meg, a válságos összeütközést elhárította és Zápolyai Jánost a királylyal kiengesztelte.⁴⁹

Ennek következtében a köznemesség Fejérvárt gyűlése nem jött létre, és a király szeptember végére új országgyűlést hirdetett, melyre a nemességet fejenként hívta meg, azt a reménységét fejezvé ki, hogy a gyűlés „teljes nyugalomban, fegyverzaj nélkül” fog lefolyni, és hogy „valahára a gyakori, terhes és költséges országgyűlések tartásának vége szakad, vagy legalább némi szünet áll be, és az ország a visszaállított békességet élvezheti.”⁵⁰

Azonban Miksa császár a viszonyok illetén alakulásával nem volt megelégedve, és attól tartott, hogy Ulászló király engedékenységében a pozsonyi egyességet fölládozta. Ennek következtében örökösödési jogai érdekében fegyveres föllépésre határozta el magát. Július végére a Kölnben egybegyűlt birodalmi rendeknek azt a szándékát jelentette be, hogy az „István szepesi gróf” részéről fenyegetett magyar király segítségére sereget vezet, és a birodalom részéről 4000 fegyveres megajánlását kérte, – viszont ígérte, hogy Magyarországot, ha trónját elfoglalja, a birodalomhoz csatolja; sőt kilátásba helyezte, hogy ezt a kapcsolatot maga Ulászló is létrehozza, ha veszélyes helyzetéből kiszabadul és lázadó alattvalóit megfékezheti.⁵¹

A gyűlés a kívánt segítséget megajánlotta.⁵² Mire Miksa a magyarországi rendeknek, kik „öt örökösödési jogától és uralkodójukat a tróntól meg akarják fosztani,” szeptember 13-ikán háborút üzent.⁵³

Azonban míg támadó föllépésre a birodalmi segélyhad kiállítása körül támadt nehézségek miatt képtelen volt; hadüzenete azt eredményezte, hogy az örökösödési igényei ellen Magyarországon támasztott mozgalom még nagyobb kiterjedést nyert és leplezetlen nyíltsággal indult meg kitűzött célja felé.

Az országgyűlés megnyitása előtt a vármegyék hadakat fogadtak, oly célból, hogy azokat az országgyűlésre küldvén, Zápolyai János rendelkezésére bocsássák.⁵⁴ Ő maga kétezer fegyveres élén jelent meg az ország rendei körében.⁵⁵

És most az országgyűlés a nemzeti királyság visszaállítására irányuló közóhajtást ünnepélyes nyilatkozatban formulázta, a mely egyszersmind Ulászló személye és kormányzása fölött kemény ítéletet tartalmazott.

Hazájuk „rémséges szétrongyollásának és csufságos pusztulásának, a melléktartományok és végvárok elvesztésének” legfőbb okait az idegen származású királyokban látják, kik „a szittya nép erkölceit és szokásait meg nem tanulták,... örömeztőbb adták magukat dologtalan nyugalomra, mint fegyverforgatásra,” sőt olykor „kegyetlen ellenség módjára irgalmatlanul dúltak a hazafiak ellen, a népet tenger gyalázatba süllyesztették;” ellenben azok, kik „a magyar nemzet törzsökéből emelkedtek királyi polczra, az ország hasznát és gyarapodását eszközölték.” „Nehogy tehát – így szólanak – ha mostani kegyelmes urunk a világból fiörökös nélkül talál kimulni... az országot idegen fejedelem

bitorolja, és minket örök szolgaságra juttasson,... mostantól fogva örök időkre rendeljük, hogy valahányszor a király meghal, a nélkül hogy fiörököst hagyna maga után, kire törvény és szokás értelmében az ország szállhatna, királyunkká külföldit egyszer sem választunk, hanem csakis magyart, a ki ilyen hivatalra képes és alkalmas, fogadunk. Ha pedig idegen fejedelem kísérletet tenne, hogy a trón birtokába fegyver hatalmával helyezkedjék be, ellene az egész ország köteles fegyvert fogni; s a kik ezen végzések ellen cselekednének, mint hűtelenek és az ország ellenségei örök szolgasággal lakolnak.”

A nemzeti párt az országgyűlésen olyan félelmes hatalommal lépett föl, hogy minden ellenszegülést és ellenmondást lehetetlenné tett. A határozat az összes rendek nevében formulázott okiratba foglaltatott, melynek élén a jelenlevők hosszú névsorában ott találjuk a főpapi rendből Bakócz Tamást, utána a kalocsai érseket, az erdélyi, váradí, győri, csanádi, váczí, szerémi püspököket és a vránai perjelt; a világi urak sorában együtt vannak a nádor, az országbíró és Zápolyai János, ki ámbár közhivatalt nem viselt, a harmadik helyet kapta; őt követik a többi zászlós urak, az országnagyok, főispánok, a királyi törvényszék tagjai, szám szerint ötvenen; a sorozatot ötvenegy vármegye képviselői zárják be. Az egyházi és világi országnagyok pecsétüket függesztették az okirat alá.⁵⁶

Egyébiránt Zápolyai János azon volt, hogy Ulászlót megnyugtassa és biztosítsa a felől, hogy személye és állása ellen merénylet nem tervezetik. Ugyanazon napon, a melyen a köznemesség nagy vívmánya okiratba foglaltatott, az udvari párt legelőkelőbb tagjaival, Bakócz Tamással, a nádorral és több más országnagygyal szövetséget kötött, a melynek értelmében mindannyian arra kötelezték magukat, hogy a királyhoz s a királynéhoz hűségesen ragaszkodnak, rendeleteiket, a mennyiben az ország szabadságával nem ellenkeznek, lelkiismeretesen végrehajtják.⁵⁷

A nevezetes végzés megalkotása után az országgyűlés minden jobbágytelekre, 52 dénár adót vetett ki, ötvenet az ország közszükségeinek fedezésére és kettőt nemzeti ajándéknak, Werbőczy Istvánnak.⁵⁸ Az adomány pénzértéke mintegy nyolczezer forintra tehető. De valódi jelentősége abban rejlik, hogy Werbőczy az egyetlen magánszemély, kinek jutalmazására a magyar országgyűlésen külön adót szavaztak meg.⁵⁹ A jogczimet a rendek hálájának és ragaszkodásának illetően nyilatkozatára kétségkívül azzal szerezte, hogy a nemzeti király választásáról szóló végzést ő fogalmazta és egyhangu elfogadtatását neki lehetett köszönni.

Ulászló a személye és politikája ellen irányzott merész actionak tétlen, néma tanúja maradt ugyan, de mig avval nyíltan szembe szállani óvakodott, sikerének meghiusítására nem csekélyebb merészséggel tett titkos lépéseket. Deczember hó folyamán titkon követeket küldött Miksához,⁶⁰ hogy a családi szövetség létrehozása iránt 1504-ben megkezdett tárgyalások fonalát újból fölvegye. Az 1506-ik év márczius havában létrejött az egyezés, melynek értelmében Ulászló leányát Miksa egyik unokája veszi nőül, és ha az áldott állapotban levő magyar királyné fiúgyermeket szül, ez Miksa unokájával, Mária főhercegnővel lép házasságra. Ulászló ezt a szerződést megerősítvén, egy másik okiratban halála esetére a római császárra bizta gyermekei fölött a gyámságot.⁶¹ Sőt előkészületeket tett, hogy Miksával személyesen találkozik és vele a szövetséget még szorosabbra fűzi.⁶²

Ezek a tárgyalások nem maradhattak titokban. Az ország rendei körében, kik 1506 ápril végén Budán együtt voltak, nagy ingerültséget támasztottak, mely tetőpontjára emelkedett, mikor két császári követ jelent meg, kik az 1505-ik évi végzés megsemmisítését követelték, és hire jött, hogy német hadak Magyarországra törtek.

A rendek elhatározták, hogy június 24-én Székes-Fejérvárt fegyveres országgyűlést tartanak, a királyt pedig arra kényszerítették, hogy Miksának háborút izenjen és rögtön sereget küldjön ellene. Ez Hédervári István vezérlete alatt Ausztriába tört és ott kegyetlen pusztításokat vitt véghez.

Miksa ekkor személyesen vezette seregét Magyarországra. Június első felében Sopront elfoglalta, Vasvárig nyomult, majd éjszak felé fordulván, Pozsony és a Csallóköz területét hatalmába ejtette.⁶³

Ezalatt a fejevári országgyűlés határdeje elérkezett, a nélkül, hogy a magyar rendek májusi határozatuk végrehajtására gondoltak és felfegyverzett jobbágyaik kíséretében harcra készen egybegyűltek volna. Így tehát a király feljogosítva tekintette magát arra, hogy Miksához békealkudozások végett követeket küldjön.

A tárgyalások kedvező menetét előmozdította az a körülmény, hogy a királyné 1506 július 2-ikán fiúgyermeket szült. A július 19-ikén létrejött békekötés értelmében mindkét fél hadait visszavonja, az elfoglalt helyeket visszaadja és megbocsát elpártolt alattvalóinak.

Miksa azonban kinyilatkoztatta, hogy jogigényeit Magyarország trónjára föntartja, a mi ellen a magyar biztosok óvást emelni feleslegesnek tartották.⁶⁴

A király örömét fia születése és a béke helyreállítása fölött bánatra változtatta a királynénak 1506 július 26-ikán bekövetkezett halála. Hitvesének elvesztése mélyen megrendítette. Erélytelensége úgyszólván érzéketlenséggé fokozódott. Egyetlen vágya volt még fiának, ki a keresztségben a Lajos nevet nyerte, koronázás által biztosítani a trónörökösödést. A csehországi rendek az ő felszólítását be sem várták és az 1506-ik év végén maguk fordultak hozzá azzal a kérelemmel, hogy fiát a legközelebbi prágai országgyűlésen koronáztassa meg.⁶⁵

De Magyarországon a Zápolyai-párt ezután sem hagyott föl az 1505-ik évi végzésben kifejezett törekvéseivel. Az 1507-ik év január 25-ikén Lomniczi János, Morvaország főkapitánya, a cseh urakat arra szólítja föl, hogy mivel a király és gyermekei nagy veszedelemben forognak, Szent-György napján, a magyar országgyűlés idején, mennél nagyobb számban jelenjenek meg és a magyarokat jószerivel vagy kényszerítő eszközökkel Lajos megkoronázására bírják.⁶⁶ A következő hónapban tartott prágai országgyűlés Lajost a cseh korona örökösül nyilvánította, és Budára küldöttséget bocsátott azzal a megbizással, hogy a herceget a koronázás végett Csehországba kísérje. De a magyar rendek nem engedték, hogy a gyermek trónörökös Csehországba vitessék. Még határozottabban nyilatkoztak az ellen, hogy Lajos magyar királylyá koronáztassék.⁶⁷

A Miksával kötött egyesség miatt Ulászlónak kiméretlen megrovásokat kellett hallani.⁶⁸ És a Velenczébe érkezett tudósítások azt jelentették, hogy a nemesség Ulászló halála esetére, Lajos mellőzésével, magyar urat szándékozik királylyá választani.⁶⁹

A köznemesség ezen az országgyűlésen ismét egy jelentékeny lépést tett előre politikai súlyának gyarapítása érdekében. A királyi tanács ülnökeire vonatkozó régibb végzések megújítatván, a királynak kötelességévé tétetett, hogy a köznemesség köréből választott ülnököket a tanács mindegyik ülésére hívja meg és az ország összes közügyeit az ő hozzájárulásukkal intézze el; sőt kimondatott, hogy az ő mellőzésükkel hozott határozatok érvényteleneknek tekintendők. (III., V., VII.)

Egyik törvénycikkely szokatlan kiméretlenséggel fordul az oligarchia ellen. „Némely hatalmasok” ellen azt a vádat emeli, hogy „az ország törvényeit nyilván és vakmerően sérteni nem áttallják.” Megállapítja, hogy jövőben az ilyen hatalmaskodók, „mint a király és az ország iránt hűtelenek, száműzettek, az egyháziak javadalmuktól, a világiak jószágaiktól fosztassanak meg.” És a mennyiben a király elmulasztaná a vétkeseket megbüntetni, ezek ellen a fő- és alispánok, ha pedig olyan hatalmasok volnának, hogy velük egy vármegye nem bír, az országbíró vagy az országos főkapitány vezessenek sereget. (VIII.)

Azonban míg az országgyűlésen nyilatkozó nemzeti akarat érvényesítésére senki sem gondolt, az országgyűlés eloszlása után az udvar zavartalanul szötte tovább politikájának szárait. A szövetséget az osztrák házzal még szorosabbra fűzte az 1507 november 12-ikén kötött újabb szerződés, mely a kettős házasság föltételeit részletesen szabályozta.⁷⁰ Ugyanekkor a Budán egybegyűlt magyar urak és tanácsosok a király előterjesztésére

elhatározták, hogy a jövő év tavaszán tartandó országgyűlésen Lajos herceg magyar királylyá koronáztassék,⁷¹ s így beleegyezésüket adták ahhoz, a mit az országgyűlés megtagadott.

Ulászló, a tanácsülés határozatára hivatkozva, 1506 márczius 12-én szét küldözte meghívóleveleit, a melyekben az országgyűlést, egyenesen a koronázás végrehajtása végett, május 13-ikán Budára kihirdette.⁷²

Miként a vármegyékben, úgy az országgyűlésen egyetlen hang sem emelkedett a koronázás ellen.

A király előterjesztésében az ország rendeihez azt a kérelmet intézvén, hogy „járuljanak hozzá” fia megkoronázásához, a Mátyás halála után bekövetkezett válságos eseményekre utalt, és az ország szabadságának és nyugalmanak biztosítása szempontjából tüntette föl kívánatosnak a trónörökös megkoronázását.

Ámbár az 1505-ik évi végzés is a trónöröklés elvének álláspontját foglalta el, és sem a királyi meghívólevél, sem az országgyűlési előterjesztés Lajos herceg királylyá választásáról egyáltalán nem tesz említést, a királyi előterjesztés szövegét az a felfogás hatja át, hogy a király figyermekének örökösödését teljesen csak a koronázás biztosíthatja.

Az ország rendei válaszukban kijelentették, hogy „hódolatuk, engedelmességük és háladatosságuk sugallatára” a király kérését és óhaját szívesen teljesítik; de „jövendő biztosságuk, nyugalomuk és szabadságuk érdekében” ígéretet kívántak tőle, hogy ő maga és fia a rendeket és az egész országot törvényeikben és „a tőle engedélyezett szabadságokban” megtartják; továbbá, hogy Lajost Miksa császár vagy valamely más külföldi fejedelem kezeibe nem szolgáltatja, kormányzása vagy gyámsága alá nem bocsátja, hanem Magyarországon, a rendek kezei között és gondviselésök alatt meghagyja.

A király erre kinyilatkoztatta, hogy fia koronázásával csakis országainak javát, hasznát és örök békéjét óhajta biztosítani, szemei előtt magánérdek nem lebeg; minélfogva a maga, fia és összes örökösei s utódai nevében királyi szavára fogadja, hogy az ország törvényeit és szabadságait sértetlenül megtartja, mind fiával, mind az ország rendivel megtartatja; sem életében, sem halála óráján fiát nevelés és kormányzás végett a római királynak vagy más, külföldi fejedelemnek át nem adja, az országból el nem távolítja, hanem az ország rendei kezei között az országban hagyja; végre kötelezettséget vállal az iránt, hogy fia, a mikor az érett kort eléri, az ország szabadságainak tiszteletben tartására ígéretet tesz, s csak ezen ígéret után léphet a királyi hatalom birtokába.

Ez a nyilatkozat május 27-ikén okiratba foglaltatott.⁷³ Mire a koronázás megtartására az előkészületek haladék nélkül megtétettek. Ulászló a főpapok, urak és nemesek kíséretében mindkét gyermekével Székes-Fejérvárra vonult, hol a koronázás június 4-ikén ünnepélyesen végrehajtatott.

A két éves Lajost Bakócz Tamás primás a koronázási mise közben szentelt olajjal felkenete; azután a zászlósurak egymásután eléje járultak, hogy a kardot, a jogart és az országalmát néki átnyujtsák. Evangélium után, ősi szokás szerint, a nádor ajkairól háromszor felhangzott a kérdés: „Akarjátok-e, hogy Lajos herceg királylyá koronáztassék?” A jelenlevők lelkesen válaszolták: „Akarjuk.” A gyermeket ekkor a trónra ültették, a primás és a nádor a koronát a fejére helyezték, majd aranyos kocsin a város falain kívül Szent-Miklós egyháza elé vitték, és lóra helyezték; a kardcsapásokat nevében a nádor végezte. A szertartás alatt a boldog apa elérékenyülten örömkönyeket hullatott. De a megrémült gyermek többször baljóslatu jajgatásban tört ki.⁷⁴

A Zápolyaiak a koronázás megakadályozására nem tettek kísérletet. Hatalmi törekvéseikben ugyanakkor más téren is súlyos vereséget szenvedtek. János grófnak nemcsak magának le kellett mondani a királyleány kezéről, hanem az a reménysége is meghiusult, hogy a Hunyadi ház nevének varázsából és vagyoni gazdagságából várt előnyöket családjának biztosíthassa. Corvin János özvegye – bizonyára az udvar kedvéért – a leánya és Zápolyai

György között létesült eljegyzést felbontotta, és Hunyadi Erzsébetet 1507 végén Palóczi Mihálylyal jegyezte el.

De a gyermek mennyasszony már néhány hét múlva meghalt.⁷⁵

A király ekkor nővérének fiát, György brandenburgi örgróft hívta meg udvarába, és az 1509-ik év elején Corvin János özvegyével háziasította össze; miután pedig a következő esztendőben ez is kimult, a Hunyadi ház összes várait és uradalmait unokaöccsének adományozta, a mi által őt az ország egyik leggazdagabb birtokosává tette. A rokon érzsés sugallatai mellett kétségkívül az a szándék vezérelte, hogy fiának az örgrófbn támaszt, szükség esetén szemben a nemzeti párttal oltalmat biztosítson.

638.Katona, id. m. XVII, 155–178.

639.Katona, id. m. XVII. 208–245.

640.1491 november 29-ikén. Katona, u. ott. 252.

641.1491 december 6-ikán. Ugyanott. 254.

642.1491 november 30. Kovachich, Vestigia. 415.

643.Ezen országgyűlésről az akkor még Budán időző Bonfin munkáján kívül érdekes részleteket tartalmaz Costabili Bertrand ferrarai ügyviselő levele, melyet 1492 márczius 22-ikén Esztergomból Ferrarába ír. A modenai levéltárban.

644.1492 márczius 7. és május 6-ika között kiállított 15 ilyen oklevelet őrizett meg a bécsi állami levéltár.

645.Ezt az 1492. évi végzemény XXXII. czikke megerősíti.

646.Ezeknek élén a választási föltételek állanak.

647.A végzeményhez, mely függelék gyanánt a szlavóniai tartományi gyűlés cikkelye vannak csatolva, föl van véve a „Corpus Juris”-ba.

648.Schönherr, id. m. 184.

649.Bonfin és Istvánfi elbeszélése.

650.Az 1492 december 5-ikén kelt oklevél Katonánál, id. m. XVII. 526.

651.Epistolae Petri de Warda. 129.

652.Az országgyűlés lefolyását Bonfin és Istvánfi beszélik el. Az oklevelek a bécsi állami levéltárban.

653.Katona, id. m. XVIII. 29.

654.Velenczébe érkezett magyarországi tudósítások Marino Sanudonál. Történelmi Tár, XIV. 4.

655.Kovachich, Supplementum. II. 294.

656.Surriano velencei követ 1516-ik évi záró jelentése Marino Sanudonál.

657.Ezeket a számadásokat közre bocsátotta Engel, „Geschichte von Ungarn und seiner Nebenländer” című munkája I. kötetében.

658.Ezen eseményeket Mátyás udvari történetirója Bonfin, ki ekkor Ulászló udvaránál időzött, beszéli el. Az országgyűlés hivatalos irományai mind elvesztek. Más tudósítások sem maradtak fönn. Istvánfi az országgyűlésen a közpénzek kezelésének tárgyában felmerült vitákról röviden szól, de Erneszt esetéről egy szóval sem tesz említést.

659.Eredetije a modenai állami levéltárban.

660.Ezen országgyűlésről hazai történeti emlékeinkben csak egy adatot találunk: az 1498-ik évi végzemény bevezetésében, a hol az mondatik, hogy a megelőző évben tartott országgyűlés „többektől, magánérdekeik kielégítésére támasztott zavarok miatt” eredménytelenül oszlott szét. Az e helyen feldolgozott részleteket egykorú, naplószerű emlékiratból kölcsönöztük, mely Brandenburgi György örgróf levéltárával a müncheni királyi levéltárba került.

661.Amadeo Istvánnak 1497 december 18-án a ferrarai herezeghez irt levele a modenai levéltárban.

662.Erdődi Bakócz Tamás élete. 70.

663.Amadeo 1497 december 12-ikén kellet vele a modenai levéltárban.

664.„Potiores nobiles, vel mediocres, seu inferiores.”

665.„Per regiam maiestatem et regnum eligantur.”

666.A vádlevelet I. Hazai Okmánytár, IV. 439.

667.Magyarország Története. III. 422.

668.L. e sorok írójának „Werbőczy István a mohácsi vész előtt” cz. értekezését a „Századok” 1876-iki évfolyamában.

669.1483 január 3. és május 9-ikén kelt oklevelek hátlapján találkozunk „M. St. W.” (Magister Stephanus Werbőczy) jelzéssel. Országos levéltár.

670.Hogy megtartatott, az 1500-ik évi végzeményből tudjuk.

671.Schönherr, id. m. 251.

672.A végzemény föl van véve a Corpus Jurisba.

- 673.A szövetségi okiratot közli Katona, id. m. XVIII 241.
- 674.Kovachich, Vestigia. 437.
- 675.Ezen eseményekre vonatkozólag bőséges részleteket tartalmaznak a velencei követek jelentéseinek kivonatai Marino Sanudo nagy munkájában. Tört. Tár, XIV. 115. s köv. 1.
- 676.Schönherr, id. m. 276.
- 677.Schönherr, id. m. 278, 286.
- 678.Eredetije a bécsi állami levéltárban. Történelmi Tár, IX. 79.
- 679.Származásáról és családi összeköttetéseiről legújabbán Kropf Lajos tett közzé becses adatokat a Századok 1895. évfolyamában. 689.
- 680.Kovachich, Supplementum. II. 303.
- 681.Ez 1498-ban történt. Ulászló király az adománylevélben elmondja, hogy Mátyás Bártfa városát Baliczky Andrásnak és örököseinek 5000 forintért elzálogosította, de később a zálogösszeg lefizetése nélkül önkényesen visszavette; most ő a Baliczky András örökösével Ossolensky Jánossal egyességre lépett, a melynek értelmében neki a bártfai polgárok évenként 300 forint királyi adót fizetni tartoznak, míg az 5000 forint törlesztve lesz. Wagner, Diplomatarium Sarosiense. 148.
- 682.A velencei követek jelentései az 1504-ik évben sűrűn tartalmaznak tudósításokat a király betegeskedése felől.
- 683.Az 1505. február havában kötött egyességről kiállított oklevelet nem birjuk. Utal reá az 1505 augusztus 25-én kötött második egyesség. Schönherr, id. m. 309.
- 684.Ezen eseményekről, sajnos, a fönmaradt hézagos emlékekből tiszta képet nem alkothatunk. Nehány részletet találunk De Lardis Tádénak 1505 márczius 31-én a ferrarai herceghez küldött jelentéseiben a modenai levéltárban, Brutusnak, Báthori István lengyel király udvari történetírójának munkájában, és vonatkozásokat Miksa császárnak alább idézendő irataiban.
- 685.De Lardisnak 1505 június 8-iki jelentése Modenában, Kolovrat cseh kancellárnak július 15-iki levele, Miksa császár szeptember 13-iki levele Palackynál, V/II. 117. 118. 1505 július 5-én Velenczébe érkezett magyarországi levél Marino Sanudonál.
- 686.Zsigmond közbenjárásáról Kolovrat idézett levelében szól. Tudjuk, hogy a herceg 1505 június második felében Budára érkezett és augusztus 10. és 11. napján Trencsénben időzött, hol Hedvig hercegnő udvart tartott. Pavinsky, Mlode leta Zygmundo tarego. Varsó, 1893. 227.
- 687.Kovachich, Supplementum. II. 331.
- 688.Az 1505 július 25-ikén kelt császári előterjesztést l. Archiv für österreichische Geschichtsquellen. XII. 371.
- 689.Ullmann, id. m. 270.
- 690.Palacky, id. m. V/II. 118.
- 691.A budapesti egyetemi könyvtár egyik kéziratában fönmaradt Nógrád vármegye számadása az e czélra fogadott hatvan fegyveres zsoldjáról.
- 692.A velencei követnek 1505 november 4-én Velenczébe érkezett jelentése Marino Sanudonál.
- 693.Az oklevél ismételen napvilágot látott Batthyányi, Katona, Pray stb. történeti munkáiban. A bécsi állami levéltár két eredeti példányát birja; az egyikén 61, a másikon csak 41 pecsét függ.
- 694.Pray, Historia regum Hungariae, II. 542.
- 695.A két adó kivetéséről Nógrád vármegye számadásai tudósítanak a budapesti egyetemi könyvtár „Analecta saeculi XVI.” című kéziratában.
- 696.Werbóczi javára az 1518. és 1525-ik évi országgyűlések is szavaztak meg adót.
- 697.A császári udvarnál levő velencei követ 1505. december 17-én Linczből kelt jelentése.
- 698.Az 1506 márczius 27. és 28-án kiállított oklevelek eredeti példányai a bécsi állami levéltárban.
- 699.Erről a tervről jelentést tesz a magyarországi velencei követ ápril második felében irt jelentésében. Miksa császár május 7-én válaszol Ulászlónak a találkozás tárgyában tett ajánlatára. Pray, Epistolae, I. 58.
- 700.Miksa 1506 május 6., 7. és június 24-én Ulászlóhoz irt levelei. Pray, Epistolae, I. 53, 54. Kovachich, Vestigia. 450. A velencei követ május 7-iki jelentése Budáról. A morvaországi rendek levele Miksához. Ullmann, id. m. I. 278.
- 701.Az 1506 augusztus 5-ikén Ulászló királytól megerősített békekötésről kiállított okirat a bécsi állami levéltárban.
- 702.Palacky, id. h. 124.
- 703.Id. m. 125.
- 704.A király 1508 márczius 12-ikén kelt iratában maga említi, hogy az országgyűlésen tagadó választ kapott.
- 705.Ulmann, id. m. 282.
- 706.1507 július 18-ikán kelt tudósítás Marino Sanudonál.
- 707.Az oklevél eredetije a bécsi állami levéltárban.

- 708.Ezt a király maga mondja el az alább idézendő országgyűlési meghívó levélben. A határozatról említést tesz Velence magyarországi követének az a jelentése, mely 1507 december 15-ikén érkezett Velenczébe.
- 709.A Sopron városához intézett meghívólevelet közli Kovachich, Supplementum, II. 344.
- 710.Kovachich, Vestigia. 455.
- 711.Brodarics Istvánnak, ki már akkor a királyi kancelláriában volt alkalmazva, Estei Hippolythoz irt két jelentése a modenai állami levéltárban. Egy jelentést Marino Sanudo is fölvelt munkájába.
- 712.Schönherr, id. m. 313.

III. FEJEZET.

Magyarország és a cambrayi liga.

A politikai helyzet II. Lajos megkoronázásakor. Miksa császár és XII. Lajos cambrayi szövetsége. II. Julius pápa. A budai tanácskozmány. Velence helyzete. A köztársaság követet küld Magyarországra. Tárgyalások. Az esztergomi országgyűlés elhalasztása. Az urak tanácskozmánya. A pápa kilép a cambrayi ligából. A székesfejérvári országgyűlés. A tatái tanácskozás. Az urak szűkkeblősége. A gyűlés határozata. Erkölcsi romlottság. Magyar követek Miksánál. A konstanci szerződés. XII. Lajos francia király magatartása. Bornemisza János támadása Bakócz ellen. Ujabb velencei követség a királynál. Országgyűlés. A köznemesség gyűlése Rákoson. A török béke meghosszabbítása. II. Julius pápa. A szent szövetség. Bakócz Tamás hatalmi sóvárgása. Tekintélye. Velence pártfogása. Miksa ígérete. Bakócz római úti terve. Politikája az egyetemes zsinat készítésében. Bevonulása Rómába. Levelezése Rómából a császárral és a francia királlyal. A francziák kiűzése Olaszországból. II. Julius pápa halála. Az európai uralkodók pápajelöltjei. A választás megejtése

Abban az időben, amikor Lajos koronázásakor a magyarországi pártküzdelmekben rövid szünet állott be: az európai politikai helyzet alakulása a nemzetnek alkalmat nyújtott a magyar korona egy rég elveszett melléktartományának visszaszerzésére.

Az 1508-ik év végén Miksa császár és XII. Lajos francia király Cambrayben szövetséget kötöttek, oly célból, hogy a velencei köztársaságot megsemmisítsék és területét földarabolják. II. Ulászlót is csatlakozásra szólították föl, kilátásba helyezvén, hogy segítségükkel Dalmáciát visszaszerezheti.

Azonban a király nevének halála óta az erély és a kezdeményezés bátorságának azt a csekély készletét is elvesztette, a mit birt. Az urakban hiányzott az ambitio és még inkább az áldozatkészség. A zilált viszonyok és pénzügyi zavarok közepett, mikor az ország területét a törökök ellen sem tudták megvédeni, alig lehetett új foglalásokra gondolni.

Mindazáltal a mikor II. Julius pápa a cambrayi ligához csatlakozott és a francziák Agnadellonál (1509 május 14-ikén) a köztársaság serege fölött nagy győzedelmet vívtak ki, Ulászló király (1509.) augusztus második felében a magyar főpapokat és urakat Budára tanácskozásra hívta össze, hogy „a magyar korona jogainak (Dalmáciában) érvényesítésére kinálkozó alkalmat, melynél kedvezőbb soha sem fordult elő és előfordulni többé soha sem fog,” vegyék fontolóra.¹ A pápa, a császár és a francia király követei is megjelentek itt.

Velencének számos barátja és lekötelezett hive volt a magyar urak körében. Élükön a primás állott, kinek a köztársaság kormánya előbb általános szólamok leple alatt, majd szabatosan formulázott ajánlatokkal kilátást nyitott a pápai trón megszerzésére. Ellenben Perényi Imre nádor és Szakmári György pécsi püspök királyi kancellár, a primásnak régtől fogva vetélytársai, Velence ellenségei valának.

A budai tanácskozmányt Dalmácia visszafoglalásának ügyével kapcsolatban a török elleni háború kérdése is foglalkoztatta, mert a pápa ígéretet tett, hogy a velencei köztársaság megsemmisítése után a törökök ellen az európai hatalmak közreműködésével nagy hadjáratot indít.

Azonban Magyarországon megszokták az egyesült keresztény hatalmak nagy hadjáratát szép ábrándnak nézni. A humanista retorika mesteri művei, a mikkel Cesarini Julián utódai a magyar királyok és rendek előtt fölléptek, bizalmat többé nem keltettek. Ellenben kétségtelennek látszott, hogy mihelyt Magyarország Dalmáciát megtámadja, Velence a törökök segítségét veszi igénybe. Arra pedig, hogy magukra hagyatva a törökök ellen háborút viseljenek, az ország rendei sem képesek, sem hajlandók nem voltak.

Igy tehát a két párt közvetítő javaslatot fogadott el, mely a végleges elhatározás elhalasztását lehetővé tette. Abban történt megállapodás, hogy a pápához és a császárhoz, a francia és spanyol királyokhoz követek küldetnek, a kik a török hadjárat ügyét tüzetesen tárgyalják és közreműködésük felől biztos tudósításokat hozzanak.

E közben a velencei köztársaság, az ellene szövetkezett uralkodók lassúsága és kölcsönös féltékenysége következtében, szerencsésen kimenekült válságos helyzetéből; egyik hadvezére visszaszerezte az elvesztett Páduát, egy másik a mantuai örgróft foglyul ejtette. Ugyanakkor kísérletet tett, hogy a pápát és a spanyol királyt a ligától nagy engedmények árán elvonja; Magyarországra pedig Pasqualigo Péter előkelő patriciust követül küldötte, hogy a királyt a szövetséghez való csatlakozástól visszatartsa. Ez november 15-ikén Zágrábba érkezett, ahol a primástól az az üzenet várta, hogy útját ne folytassa, mert a király nem fogadhatja.

Ekkor ugyanis a magyar urak környezetében elmés terv merült föl, melynek az volt célja, hogy az ország Dalmáciát kardcsapás nélkül szerezze vissza, vagy legalább más előnyöket biztosítson magának. A köztársasággal el akarták hitetni, hogy Magyarország biztosan számíthat a szövetséges hatalmak segítségével Dalmáciának visszahódítására; és így jobb, ha Dalmáciát önként adja vissza, vagy birtokáért a magyar koronának évdíjt fizet. Ugyanakkor a szövetséges hatalmaknak előterjesztették, hogy mivel Velence Magyarországban, ha a ligához nem csatlakozik, Dalmáciát önként visszaadni kész, érdekükben áll, hogy Dalmáciát Magyarország számára ők hódítsák vissza, vagy pedig más előnyök biztosításával igyekezzenek Magyarországot visszatartani a Velencéhez való csatlakozástól.

Mialatt erre nézve a Zágrábban időző velencei követtel és Miksával a tárgyalások folytak, Ulászló 1510 márczius 12-ikére Esztergomba országgyűlést hívott össze, amelyre hivatalosan a fölött, hogy Magyarország a cambrai ligával szemben milyen állást foglaljon el.²

Az országgyűlés utóbb június 24-ére elhalasztott; márcziusban pedig csak az urak tanácskozmánya tartott meg. Itt a pápától a török háború tárgyában érkezett újabb felszólítás szokatlan lelkesedéssel fogadtatott.

Többen úgy nyilatkoztak, hogy Magyarország könnyen állíthat ki kétszáz ezer fegyverest, csak költségről gondoskodjanak a keresztény hatalmak. Elhatározatott, hogy a rendek június 24-ikén felfegyverkezve fognak egybe gyűlni.

De néhány nappal utóbb a pápától értesítés érkezett, hogy elvált a cambrai ligától, és kibékült a velencei köztársasággal. Ezen esemény hatása alatt Velence barátai a királyt rábirták, hogy Pasqualigot az udvarhoz hívja meg. Vele egyidőben a német és a francia királyoktól is érkeztek követek.

A két uralkodó a pápa elválása dacára sem mondott le terveiről, és most még nagyobb súlyt fektetett rá, hogy Magyarországot csatlakozásra bírja. Ilyen körülmények között a király és urak abban állapodtak meg, hogy a döntést minél tovább késleltetik, és az alatt Velencétől „lehetőleg nagy előnyöket iparkodnak kieszközölni.” A magyarországi politikának ez volt egész programja.

A június 24-ikére kihirdetett országgyűlés Székes-Fejérvárra tartott meg, ahol a köznemesség nagy számban gyűlt egybe. A főpapok és urak, az országban uralkodó pestis miatt, nem mentek a városba, hanem a Tata felé vezető országút mentében, egy erdő szélén, sátrak alatt tanyáztak. A király, udvarával és a külső hatalmak követeivel, Tatán tartózkodott.

A király és az urak nem tartották kívánatosnak, hogy a tárgyalásokban a köznemesség egész tömege vegyen részt. Fölszólítást intéztek hozzá, hogy meggyéknként két-három követet válaszson és azután oszolja szét. A nemesség kezdetben hevesen ellenezte ezt az indítványt, és kívánta, hogy az urak mielőbb jöjjenek közös tanácskozás végett a városba. Utóbb mégis teljhatalommal felruházott negyven képviselőt választott, és azután nyugodtan szétoszlott.³

A köznemesség képviselői, a főpapok és urak ekkor Tatára mentek, ahol július 2-ikán nyílt téren, nagy nézőközönség jelenlétében, tartották első ülésüket; az elnöki széket a primás foglalta el. Legelsőben a külföldi követek hallgattattak meg. A pápai legátus, kit küldöttség hívott meg és kísért a rendek körébe, beszédében a török hadjárat ügyével foglalkozott;

buzdító szavakat intézett a gyűléshez, a szentszék részéről minden kitelhető segítséget ígért, egyszersmind a hadjárat sikerének biztosítása érdekében fölszólította a rendeket, hassanak oda, hogy a császár és Velence között békesség jöjjön létre.

A beszéd végeztével a primás röviden azt válaszolta, hogy a rendek tanácskozni fognak és megállapodásukat közölni fogják vele.

Ebéd után Miksa és XII. Lajos követeinek kihallgatására került a sor. Nevükben a francia követ, Helie Lajos, szenvedélyes hangon szólalt föl a velenceiek ellen, kiket „zsarnokok, hitszegők, haszonleső üzérek, komédiások, rókák” címmel illetett. Elbeszélte, hogy azok egymásután reászedték a pápát, Miksát, a francia királyt, és most a törököket hívták segítségül. Buzdította a rendeket, hogy Dalmácia visszahódítására a kedvező alkalmat ne mulasztásuk el fölhasználni, a mely vállalathoz a szövetség hatalmak jelentékeny hajóhadat bocsátanak rendelkezésükre.

Távozásuk után a velencei követ hivatott meg. Pasqualigo a köztársaságot az ellenségeitől emelt vádak ellen védelmezte. Azután a magyar királyt magasztalta, mert a Velenczével fönnálló szövetség fölbontására kérések, ígéretek, ajánlatok sem csábíthatták el. Biztosította a rendeket, hogy viszont a signoria Magyarország érdekében minden áldozatra kész; ne bizzanak Velence ellenségeinek ígéreteiben; ellenben fogadják el a köztársaságnak örök szövetség létesítésére irányuló ajánlatait. Végül arra kérte őket, hogy jóindulatuk kitüntetésére legalább ezer lovasat küldjenek a köztársaság segítségére.

Ő is azt a választ kapta, hogy előterjesztése fölött a rendek tanácskozni fognak.

Ez a nap, a mikor Európa leghatalmasabb államainak követei egymásután Magyarország rendei elé járulnak, szövetséget ajánlva és kérve: a mult idők legdicsebb emlékeit újíthatá föl és ezekkel összhangzó nemes elhatározások szülője lehetett volna. A köznemesek, ki ily hatásokra még fogékonyak valának, ösztönszerűleg átértékelték azt a kötelességet, hogy a tétlenségből ki kell lépni. Dalmácia visszahódításának gondolatát a nagy királyok hagyományainak föllevenítése gyanánt üdvözölték. Azonban az urak sivár lelkében az a gondolat, hogy Magyarország a nagy küzdelmekben elfoglalja megillető helyét, s mérlegbe vesse tekintélyének súlyát, nem talált viszhangra. A haza dicsősége és jövője iránt közönyösek maradtak. Lelkesedni már nem tudtak, csak számítani; és számítani is csak azokkal a tényezőkkel, melyeket az egyéni önzés, vagy legfőlebb a pártszellem a maga czéljaira kizsákmányolhatott.

A velencei és a császári párt vezérei elkeseredett gyűlölettel állottak egymással szemben; de egyik sem volt hajlandó áldozatokat hozni, nagy vállalkozásra szálni el magát. A hatalmi kérdés elválasztotta őket; de találkoztak abban, hogy minden terhet és kockázatot elhárítani, a szövetséget kereső államoktól lehetőleg nagy előnyöket biztosítani egyaránt igyekeztek.

A gyűlés a külföldi követek kihallgatása után bizottságot küldött ki a végett, hogy a velencei követtel Dalmácia átengedése iránt tárgyalásokat indítson. Azonban Pasqualigo kijelenté, hogy utasítása nem engedi ilyen tárgyalásokba bocsátkozni. Mikor a bizottság ezt az országgyűlésnek július 3-ikán bejelenté, több szónok heves kifakadásokra ragadtatta el magát a köztársaság ellen. Egyik felhozta, hogy az a segélypénz, a mit Velence Magyarországnak fizet, a signoria számadási könyveibe mint „zsold” van bevezetve; gyalázat volna, – úgymond – ha kevés posztóért és ékszerért, a mit magasan érteken felül számítva, a segélypénz fejében Velence nyújt, az ország Dalmácia visszafoglalásáról lemondana. És mikor a primás a köztársaság védelmére emelte szavát, szemébe mondották, hogy „a köztársaságtól meg van fizetve!” A nagy többség a cambrayi ligába való belépést sürgette. Velence barátai elhallgattak. Ekkor azután a császár és a francia király követei a gyűlés színe elé hívtak és megkérdeztettek, vajjon a szövetség megkötésére teljhatalommal föl vannak-e ruházva? Mire azt válaszolták, hogy ilyen meghatalmazást uralkodójuktól nem kaptak, de kérni fognak.

Ennek daczára a július 5-ikén tartott ülésben határozat gyanánt kimondatott, hogy a király Dalmácia visszahódítására hadjáratot indít, egyúttal a császárhoz és a francia királyhoz szövetség kötése végett követeket küld.

A köznemesség képviselői kevéssel utóbb szétoszóttak. A tárgyalások folytatása a királyi tanácsra bízott, melynek tagjai közül hét főpap és kilencz világi úr maradt Tatán a király körül.

A rendek határozata a velencei követet megdöbbsentette ugyan, de a primás megnyugtatta. „Hadd lármázzanak, – mondá egy alkalommal – akármit határoznak, semmi sem fog történni.” És egy másik főpap bevallotta, hogy az országgyűlés végzésének már azért sem lehet következménye, mert a kincstár üres és az urak pénzt nem adnak. „Tépjenek szét darabokra – így szólt – és lelkem a pokolba jusson, ha valamikor magyar sereg Dalmácia elfoglalására indul!”

És csakugyan a nagy tervek kicsinyes fogásokat gyümölcsöztek. A velencei követtel újra alkudozások indítottak meg, melyeknek nyíltan bevallott célja az volt, hogy a signoriától hátralékos követelések czimén nyolczvanezer arany kifizetését és az évi segélypénz fölemelését eszközöljék ki. Az a követelés, hogy Velence Dalmáciát önként bocsássa vissza és a fenyegetés, hogy Magyarország a cambrayi ligához csatlakozik, csak arra voltak hivatva, hogy nyomást gyakoroljanak rá.

Sőt a magyar urak ezen tárgyalások folyamán cynikus kézzel maguk rántották le a leplet erkölcsi romlottságukról.

Perényi nádor a velencei követ előtt bizalmas társalgásban nem átalotta bevallani, hogy azok, a kik Dalmácia visszafoglalását követelik, Velenczének nem ellenségei; csak meg akarják mutatni, hogy a primás nem olyan hatalmas ember, mint a milyennek magát képzele; minden nehézség onnan származik, hogy a signoria mindig csak Bakóczot jutalmazta és magasztalta föl, ellenben másokra nem volt tekintettel; ő kész az ügyeket jó kerékvágásba hozni, csak azután az elért eredményt neki, és ne az esztergomi érseknek tudja be a köztársaság.

A kancellár pedig ezt az üzenetet küldötte a követnek: „ne csodálkozzék a fölött, hogy ő ekkorig kevés jóakaratot tanusított a köztársaság iránt; mindenekelőtt a saját hazája javát és díszét köteles előmozdítani; e mellett be akarta bizonyítani, hogy annyi, sőt nagyobb hatalma van, mint az esztergomi érseknek, a ki magát mindenhatónak képzele.”

Ugyanekkor Korbáviai János gróf, ki a Velence ellen indítandó dalmáciai hadjárat egyik vezérévé volt kijelölve, Pasqualigonak bejelenté, hogy a vezéri tisztelet nem fogadja el, mert a köztársasághoz híven ragaszkodik; különben is a hadjárat nem jöhet létre, mert a királynak annyi pénze sincs, hogy mindennapi kenyerét beszerezhesse, a gazdag urak fősvények és Horvátország élelmiszerekben annyira szűkölködik, hogy két hétig sem képes ezer katonát ellátni.

Ez a nyilatkozat híven jellemzi a helyzetet. Háborúra készületet senki sem tett. És a harczvágy, a mit a francia követ izgató beszédei némely körökben fölkeltek, lelohadt, a mikor Olaszországból híre érkezett Velence újabb győzedelmeinek és a francia hadak visszavonulásának.

Ez alatt a tatai gyűlésnek még az az ártatlan határozata is, mely a hatalmakhoz küldendő követekre vonatkozott, csak részben hajtatott végre. A kalocsai érsek, kinek Rómába, Lónyai Albert zenggi kapitány, kinek Franciaországba kellett volna mennie, nem is keltek útra. Csak Beriszló Péter fejevári prépost és Sárkány Ambrus főispán, a császárhoz küldött követek jártak el megbízatásukban. Miksa császár Konstanztban fogadta őket. Itt a tárgyalások a „Dalmácia visszaszerzésére célzó hadjárat” ügyében megindultak.

A magyar követek a részletekre nem nagy gondot fordítottak. Tisztában voltak az iránt, hogy a megállapodásoknak gyakorlati jelentősége úgy sem lesz. Annál jobban ügyeltek arra, hogy nyitva tartsák az ajtót, a melyen a király az elvállalendő kötelezettségek teljesítése

elől menekülhessen. Október elején a következő pontokban jött létre a megállapodás: A császár és a francia király a magyar királyt fölveszik a cambrayi ligába; mindenekelőtt közös ellenségüktől, Velenczétől visszaszerzik azokat a területeket, a mikre mindegyikük igényt tart; azután közös erővel hadjáratot indítanak a törökök ellen; a magyar király Dalmácia visszahódítására a hadi munkálatokat a jövő (1511.) év ápril elsején megkezdi, Istriában és Friaulban háborúskodó szövetségeseit segíti, és a fegyvert csak akkor teszi le, miután mindnyájan visszaszerezték az őket jogosan megillető területeket. Viszont a császár és a francia király kötelezik magukat, hogy ugyancsak ápril elején Velenczét megtámadják és békét csak akkor kötnek, a mikor Magyarország Dalmáciát tényleg visszaszerezte; a dalmáciai hadjárat céljaira a magyar királynak ezer fegyverest, tizenkét ágyút, huszonnégy gályát és hat teherszállító hajót bocsátanak rendelkezésére; csak miután ez a segítség tényleg megadatott, lép érvénybe Ulászló királynak a hadjárat megindítására vonatkozó kötelezettsége, mely végkép megszűnik, ha ez a segítség ápril első napjáig meg nem adatott. Végre a császár kezességet vállal, hogy ezt a szerződést a francia király november 25-ig megerősíti; a mennyiben ez a megerősítés elmaradna, a magyar király a szerződést érvénytelennek tekintheti.⁴

Igy tehát a konstanzi szerződést akár a francia ratificationnak, akár az ígért segítségnek a pontosan kijelölt határidőn túl elmaradása érvénytelenné volt teendő. Mikor a követek Konstanzból ezt a szerződést meghozták, a magyar urak, kik az év végén Veszprémben gyűltek egybe, mindjárt az első föltételbe kapaszkodtak, és azt javasolták a királynak, hogy a szerződés megerősítését a francia ratificatio megérkezéséig függessze föl; egyuttal fölkérték őt, hogy országgyűlést hirdessen, mely a háború ügyét újabb tárgyalás alá vegye.

A francia ratificatio február közepe táján megérkezett. De ennek szövege nehézségek támasztására és a döntés elhalasztására nyújtott alkalmat. XII. Lajos a konstanzi szerződéshez azon föltétel alatt járult, ha az aragoniai király is csatlakozik hozzá. Ez ellen a magyar urak kifogást emeltek, arra utalván, hogy ilyen föltételről a konstanzi tárgyalások alkalmával szó nem volt; azt követelték tehát, hogy a francia király új oklevelet állítson ki, kijelentvén, hogy csak az új oklevél megérkezése után foghatnak a hadi készületekhez, mert „bizonytalanra sereget kiállítani, hajókat fölszerelni nem lehet.”

Azonban ezalatt Velencezei ellenségei újból előtérbe léptek. Köztük Bornemisza János volt a legerélyesebb; kimélet nélkül támadta Bakócz Tamást, hirdette, hogy meg van vesztegetve, és fenyegetőzött, hogy árulásáért a jövő országgyűlésen bűnhődni fog.

Mikor pedig (1511) márczius 17-ikén a Boroszlóban időző király, a vele levő magyar uraktól környezve, a velencei követet fogadta, s ez sem Dalmácia átengedése, sem a pénzügyi kívánságok tárgyában kielégítő választ nem adhatott, az urak felháborodása a köztársaság ellen szenvedélyes kifakadásokban nyilvánult, melyek a király személyét sem kimélték. „Ezek a velenceiek – így szólt egyikük – újsághirekkel töltik meg felséged gyomrát, de semmit sem tesznek.” „Ha felséged – mondá egy másik – kötelességét teljesítené, bizonyára Velence is megtenné azt, a mivel tartozik.” Némelyek szitkozódtak, mások gúnyosan kacagtak. Ezen kínos jelenet alatt a király halkán néhány szót váltott a kancellárral, ki Pasqualigohoz fordulva így szólott: „Ő felsége határozott választ vár és pedig a jövő országgyűlésig, mert ott az ügyeket véglegesen el kell intézni.” A király ajkai is megnyitáltak, de csak egyetlen szót ejtettek ki: „Facite” – „cselekedjete.”

Az országgyűlés május 3-án nyitott meg. A király és az elnöklete alatt tanácskozó urak küldöttséget bocsátottak a Rákos mezején egybegyűlt köznemességhez. Vezetője, Ráskai Balázs tárnokmester, előadta a királyi üzenetet, melyben a rendeket a törökök részéről fenyegető veszélyekre figyelmeztette. Horvátország végső maradványai is elvesznek, – úgymond – ha kellő oltalomban nem részesülnek; a moldvadországi vajda, ha segítség nélkül hagyatik, a szultánnak meghódol, a mi a magyar koronára nagy szégyen és hátrány lesz;

Jajcza falait a földrengés annyira megrongálta, hogy ha erődítményei ki nem javíthatnak, újabb ostromot nem állhat ki.

Majd egy második üzenet jött a királytól, azzal a fölszólítással, hogy a gyűlés minden jobbágytelekre egy forint adót vessen ki. De ez a kívánság kedvezőtlenül fogadtatott. Több szónok a király gyengeségéről és a pénzügyek zavarteljes állapotáról beszélt. A köznemesség végre mégis hetven dénárt szavazott meg és pedig ötvenet az ország, húszat „a királyi konyha” szükségeire. De ennek az adónak behajtását és az abból befolyó – alig 80,000 forintra számított⁵ – jövedelemnek kezelését nem a kincstárnokra bizta. Két biztost választott, a kiket súlyos büntetések terhe alatt az adó lelkiismeretes behajtására és a jövő országgyűlésen számadástételre kötelezett. Más biztosokat a végvárok megvizsgálására, az erődítmények kijavítására küldött ki. Mindezeket a határozatokat a királynak bejelentvén, a köznemesség szétoszlott.

Az urak együtt maradtak, és első sorban a török békekötés ügyével foglalkoztak. Ugyanis május 11-ikén török követ érkezett Budára, a béke meghosszabbítását kérve. A király és az urak erre hajlandók voltak, de csak úgy, ha Velence, Lengyelország és Oláhország is befoglaltatnak a békekötésbe, a mire a török követek fölhatalmazva nem voltak, s így a tárgyalások megszakadtak.

Julius elején három magyar úr jelent meg a velencei követnél, s közölték vele, hogy a portáról érkezett hírek szerint a törökök nagy hadikészületeket tesznek, a melyek valószínűleg Nándor-Fejérvár vagy Pétervárad ellen irányulnak, ezért a királynak sereget kell kiállítani, a mely célra egy Budán tartózkodó velencei kereskedőnél különféle felszerelési czikkeket kell beszerezni; mivel pedig ez csak készpénzfizetés mellett hajlandó szállítani, a kincstár pedig üres, fölkérték, birja rá a kereskedőt, hogy nyisson hitelt és biztosítsa, hogy számlája a velencei évdíjből kifizettetik.

A követ kétségét fejezte ki a hírek alaposága iránt, és azt válaszolta, hogy jótállásra felhatalmazva nem lévén, csak mint magán ember járhat közben. És a kereskedő néhány nap múlva 6000 arany értékű árút szállított.

A török támadás híre csakugyan alaptalan volt. Szeptember közepén megjött a portáról a szultán oklevele, melyben Velence és Lengyelország befoglalásával a békét öt esztendőre meghosszabbította.

Ezzel egyidőben II. Julius pápa, a szentszék védelme és a francziáknak Olaszországból kiküszöbölése végett, az úgynevezett szent szövetséget hozta létre Spanyolországgal és a velencei köztársasággal. A magyar királyt szintén csatlakozásra szólította föl. Hosszú tanácskozás után, Ulászló az ajánlatot elfogadta. De a mint előbb a cambrai ligának, úgy most a szent szövetség tagjainak Magyarország semmiféle szolgálatot nem tett; viszont ezekből a szövetségekből Magyarországra sem háromolt semmiféle előny.

Ezen meddő tárgyalások Bakócz Tamásnak alkalmat szolgáltattak arra, hogy az európai politika színpadán jelentékeny szerepet játszva hatalomsovár kezével a pápai tiara után nyúljon.

Bakócz Tamás azt a hatalmat, amit Ulászló király fölött már trónralépte idejében magához ragadott, állandón megtudta őrizni. Velence követei az „ország második királyának” nevezik; azt jelentik róla, hogy „nagyobb a tekintélye, mint a királyé”; hogy Magyarországon „pápa is, király is; egyszóval minden, a mi lenni akar”.⁶ Ennek következtében az európai hatalmasságok, amelyek a magyar királyi udvarnál bármit elérni kívántak, első sorban ő hozzá fordultak, és miután köztudomásúvá lett, hogy az ambitio és a birvágy sugallatai egyaránt uralkodnak lelkében, azon voltak, hogy őt hizelgő levelekkel, méltóságok és javadalmak adományozásával lekötelezzék, sőt mikor arról győződtek meg, hogy szemei előtt a földi hatalom legmagasabb célpontja lebeg: Szent-Péter székének elfoglalására közreműködésüket kilátásba helyezték.

Velence pártfogása szerezte meg neki 1500-ban a római bibort és 1507-ben a konstantinápolyi patriarcha méltóságát. Miksa pedig az 1505-ik év tavaszán, mikor a Zápolyai-párt a Habsburg ház örökösödési igényei ellen a harcot megindította, oklevelet állított ki, melyben kötelezi magát, hogy a pápai trón megüresedésekor befolyását az esztergomi érsek megválasztása érdekében fogja az uralkodóknál és a bibornokoknál felhasználni.⁷

Miksa, a ki ígéretekben mindig bőkezű, tervezéseiben gyakran kalandos természetű volt, az elvállalt kötelezettséget bizonyára nem vette komolyan. De Bakócz lelkét ettől fogva egészen betöltötte a pápai trónra való fölemelkedés vágya.

Öt esztendő múlt el anélkül, hogy életcélja elérésére kilátás nyílt volna. Az 1510-ik év október végén hire jött, hogy II. Julius pápa súlyosan megbetegedett. Bakócz ekkor készülteket tett, hogy Rómába utazik. De néhány nap múlva, a pápa felgyógyulásának hírére, útitervét elejtette.⁸

A következő (1511.) év tavaszán a császár és a francia király a pápán, mert a cambrayi ligából kilépett és ellenségeikhez csatlakozott, boszút akartak állani és azon fáradoztak, hogy egyetemes zsinatot hozzanak létre, mely a pápát trónjától megfoszsa. Megnyerték a bibornoki testület öt tagját, a kik szeptember első napjára Pisába egyetemes zsinatot hirdettek. Ezek nagy súlyt helyeztek arra, hogy Magyarország primását megnyerjék; másrésről azonban a pápához ragaszkodó bibornokok őt a zsinaton való megjelenéstől visszatartani iparkodtak. Mindkét párthoz tartozó bibornokok részéről formyszerűen ki állított kötelező iratokat kapott, hogy pápaválasztás esetén ő rá adják szavazatukat.⁹ És egyik római főpapnak hozzá intézett levelében ezt a nyilatkozatot olvashatta: „Főtisztelendőségedet úgy várjuk mint a Messiást: mert egyedül tartjuk képesítettnek arra, hogy az egyház hányatott hajóját az üdvösség révpartjára vezesse.”¹⁰

Bakócz egyideig habozott, hogy melyik rész felé hajoljon, és tartózkodó állást foglalt el. Azt a jellemző nyilatkozatot találjuk egyik levelében, hogy „a gladiatorok példáját követve, majd a küzdőterén fogja elhatározni, milyen eljárást kövessen.”¹¹ Azt remélte, hogy sikerül a két pártot kiegyeztetnie és pápaválasztás esetén maga személye körül csoportosítania.¹²

De amialatt ő a császárral, a lengyel királylyal és a velencei köztársasággal megindított tárgyalásaiban az útát a pápai trónra előkészíté, szeptember 11-ikén Rómából levelet kapott, mely a pápa halálának bekövetkeztét jelenté. Ez megrendítő hatást gyakorolt rá. Bizalmas emberei előtt elkeseredve panaszkolta, hogy minden reménysége füstbe ment, mert a pápaválasztásra későn érkezik, és távollétében a bibornokok nem lesznek rá tekintettel.

A pápa halálának hire alytalannak bizonyult. De Bakócz ekkor nem hagyta abba úti készülteit. Arra határozta el magát, hogy Rómába megy, és II. Julius pápának ajánlván föl szolgálatait, részt vesz a tőle kihirdetett lateráni zsinaton.

Az 1512-ik év január 26-ikán érkezett Rómába. Bevonulása feltűnést keltő esemény volt. Megjelenésének ünnepélyességével, kíséretének pompájával az elkényeztetett rómaiaknak is szemkápráztató látványosságot nyújtott. Szemtanúk leírása szerint a menetet negyven megterhelt öszvér nyitotta meg, melyek a bibornok czimerével ékesített, fehér és sárga sávostakaróval voltak borítva. Azután három lovas jött, török brokát-kelméből készült öltönyben, melynek újjai gazdagon voltak himezve és gyöngyökkel kirakva; magyar fővegük drága kövektől ragyogott, török lovuk szerszámát ezüst diszítés és himzés ékesíték. Hat lovas lándzsákra illesztett vörösfehér színű zászlócskákat lobogtatott. Tíz lovas ötven lovat vezetett kötő-féken. Ezeket kilenczvenöt lovas követte, kiknek öltönyét a zsinórdiszítések majdnem egészen elborították, széles ezüst övről ezüst hüvelyű kard függött, ezüst zsinórral kivarrt csizmáik ezüst sarkantyúval, a lovak szintén ezüst szerszámmal voltak ellátva. A kíséret néhány úri tagja aranybrokát és drága prémmel szegélyezett különböző színű selyem szövetekből készült magyar ruhát, és nyakukon arany lánczot viseltek.

Egy másik szemtanú jelentésében olvassuk: „A bevonulás olyan pompás vala, hogy ahhoz hasonlót évek óta nem láttunk. A kíséret fényes ruházatának, a lovak diszes szerszámainak leírására nem vállalkozhatom. Száz szememnek kellett volna lenni, hogy ezt tehessem.”¹³

Bakócz a keresztény uralkodóknak egymás között és a szentszékkel való kibékítését tűzte ki római politikája céljául. Ez egyéni érdekeinek szempontjából is a leghelyesebb útnak látszott; mert így az uralkodókat lekötelezhette, egyszersmind remélhette, hogy a nyugtalan, harcias II. Julius halála után a bibornoki testület olyan utódot keresve, ki az egyház részére a béke áldásait biztosíthatja, figyelmét ő reá fogja irányozni. Azonban a hatalom után való versenyfutásban az egyetemes béke helyreállításának és a törökök ellen intézendő nagy támadó hadjáratnak eszményei iránt sem vesztette el a fogékonyságot.

Ennek következtében oda hatott, hogy a pápát a császárral és a francia királylyal való kibékülésre bírja. A pápa megegyezésével levelek s küldöttek útján érintkezésbe lépett mindkét uralkodóval, a kik iránta hálájuk és bizalmuk nyilatkozataival nem fukarkodtak. A francia király, a mikor a hadai által elfoglalt Bologna visszaadására késznek nyilatkozott, azt az óhaját fejezte ki, hogy ideiglenesen, míg a békekötés föltételei megállapíttatnak, a magyar primás vegye át a fontos város kormányát. De a béke nem jött létre, a primás erőfeszítései sikertelenek maradtak. A háború az 1512-ik év tavaszán megújult, és most a francziákra nézve válságos fordulatot vett, úgy hogy ezek hódításaikat elvesztvén, hazájukba visszavonulni kényszerültek. Olaszország a pápát szabadítója gyanánt ünnepelte.

Bakócz Tamás ily körülmények között tétlenségre volt kárhozható. Csak az év (1512) vége felé lép ismét előtérbe, mikor Láng Máté bibornok mint Miksa császár követe Rómába érkezett, hogy a pápával való szövetkezés ügyében tárgyalásokat indítson¹⁴. Ezek folyama alatt II. Julius 1513 január utolsó napjaiban megbetegedett. Halálát közeledni érezvén, arról kívánt gondoskodni, hogy helyét méltó utód foglalja el. Megújította a régi egyházi törvényeket, melyek hivatva voltak a pápaválasztás tisztaságát biztosítani. A diplomatiái körökben elterjedett hírek szerint a bibornokokat arra kérte volna föl, hogy ne szavazzanak a magyar primásra,¹⁵ kétségkívül azért, mert előre látta, hogy Bakócz az ő politikájával szakítva, Franciaországgal kibékülne.

II. Julius pápa 1513 február 20-ikán múlt ki. Az üresedés tartamára az egyház és a pápai állam kormányát a bibornoki rend három legidősebb tagja vette át; köztük volt Bakócz is.¹⁶

Az európai uralkodók már a pápa betegsége alatt állást foglaltak a pápa választás kérdésében. A császár utasította Rómában levő követét, hasson oda, hogy se francia, se velencei bibornok ne választassék meg. A spanyol király csak azt az óhaját fejezte ki, hogy a választás szabadon, tisztán, az egyházi törvények megtartásával történjék. A francia király arra szólította föl országának bibornokait, hogy olyan jelölt mellé álljanak, a ki a keresztény világ békességének helyreállítását tekinti földadatának.

A mi a velencei köztársaságot illeti, a magyar követnek Bakócz érdekében tett előterjesztésére a doge válasza így hangzott: „A velencei állam örömmel venné az esztergomi érsek úr megválasztását, mert úgy tekintjük őt, mintha Velence polgáraihoz tartoznék. Óhajásunkat bibornokaink jól ismerik.”¹⁷ Ez a nyilatkozat nem volt nagyon biztató, és a signoria nem Bakócz Tamás, hanem Grimani bibornokot tekintette jelöltjének.

Igy tehát érdekeit csak Magyar- és Lengyelország uralkodói karolták föl, a kiknek azonban a bibornoki testület tagjaira befolyásuk nem volt. Mindazáltal azon bibornokok közé tartozott, a kiktől Rómában azt hitték, hogy a megválasztásra legtöbb kilátásuk van; a különféle combinációkban, amiket a Velenczébe érkezett jelentések tartalmaznak, az ő neve soha sem hiányzik.¹⁸

A pápa megválasztására hivatott bibornoki gyűlés (conclave) 1513 márczius 4-én nyílt meg. Az első szavazásnál huszonöt szavazatból Bakócz Tamásra csak nyolcz esett. A

második szavazásnál pedig, márczius 11-ikén, egyhangúlag Medici János bibornok választatott meg az egyház fejévé.

---

713. Az 1509 július 12-ikén kelt meghívólevél egyik eredeti példánya az országos levéltárban.
714. Kovachich, Supplementum, III. 351.
715. Ezen országgyűlésről hazai történeti emlékeink semmit sem tudnak. Pasqualigo 1510 június 26. 27. 30-iki jelentései ellenben bőven szólnak róla.
716. Az oklevél eredeti példánya a bécsi állami levéltárban. Szövegét l. Történelmi Tár, XXIII. 99.
717. A velencei követ jelentésében megjegyzi, hogy mivel a pestis az ország lakosságának majdnem felét elragadta, az adóból alig 75–80,000 forint jövedelemre számíthatni.
718. Erdődi Bakócz Tamás élete. 5.
719. Pasqualigo velencei követ 1511 augusztus 15-ikén kelt jelentésében írja, hogy az oklevelet a bibornok neki bemutatta és vele elolvastatta.
720. Pasqualigo velencei követ 1510 október 31-iki jelentése.
721. Pasqualigo 1511 augusztus 5. és 15-iki jelentései.
722. Cardulo Bernard 1511 július 22-iki levele.
723. Pasqualigohoz 1511 július 7-ikén.
724. Terveit és kilátásait tüzetesen fejtegette Pasqualigoval tartott értekezletében, ki erről augusztus 15-ikén tesz jelentést.
725. Bakócz Tamás élete. 117-119.
726. Bakócz Tamás élete. 121-130.
727. Velence római követének 1513 márczius 1-én kelt jelentése Marino Sanudonál.
728. A három bibornoknak 1513 február 26-ikán, a fejedelmekhez irt értesítő levele a mantuai állami levéltárban.
729. Az 1513 február 23-iki tanácsülésről szóló rövid tudósítás Marino Sanudonál.
730. Több ilyen jelentés kivonata Marino Sanudonál.

IV. FEJEZET.

A pórlázadás. Werbőczy hármaskönyve.

II. Ulászló halála.

X. Leó pápa tervei. Török háború terve. Bakócz megbízatása keresztes hadjárat hirdetésére. A királyi tanács magatartása. Telegdi István kincstartó. A keresztes hadjárat kihirdetése. Dózsa György. A jobbágyok garázdálkodása. Bakócz kísérlete a zavar lecsillapítására. Dózsa nyílt lázadása. Elfogatása és kivégzése. Országgyűlés. A rendek boszúja a jobbágyi osztályon. A lázadás részeseinek bünhődése. A királyi kegyúri jog. A királyi kincstár érdekében hozott végzések. Zápolyai János. Irott jog hiánya. Ulászló intézkedése jogkönyv szerkesztése ügyében. Werbőczy Hármaskönyve. Beosztása. Tartalma. Rendeltetése. Jogegyenlőség. Nemesi kiváltságok. Királyi kegyúri joguk. Az átvizsgálására kiküldött országos bizottság. Megerősítése. A kihirdetés elmaradása. A mű kinyomatása. Törvényes tekintélye. Az országgyűlési törvények kihirdetésének elmulasztása. Az ebből származott ingerültség. Zápolyai pártjának titkos tervei. Az udvari párt tárgyalásai Pozsonyban. A bécsi fogadtatás. II. Lajos házassági frigyé. Miksa császár eljárásának jellemzése. II. Ulászló halála

X. Leó pápa mindjárt uralkodása kezdetén lelke egész hevével fölkarolta a törökök ellen indítandó nagy hadjárat tervét, mely elődjeit több mint félszázad óta szüntelenül foglalkoztatá. Mint a keresztény egyház feje és az antik cultura csodálója, egyaránt vágyott arra a dicsőségre, hogy az Üdvözítő vérével megszentelt földet és Plato meg Phidias hazáját az ozman rabságból fölszabadítsa. Az európai uralkodókat és köztársaságokat levélben szólította föl a hadi vállalat létesítésében való közreműködésre. Egyúttal más tényezőkre is számított. Okult elődeinek szomorú tapasztalatain; mert igyekezeteik, melyek a keresztény uralkodók közös erő kifejtésének létesítésére czéloztak, eredményre vagy egyáltalán nem vezettek, vagy pedig – mint Nikápolynál és Várnánál – gyászos kudarczczal végződtek. És visszaemlékezett arra, hogy mikor a szentszék a népekhez fordúlt, azok Hunyadi és Capistrano János vezérlete alatt lelkesedésükkel és áldozatkészségükkel úgyszólván csodákat műveltek. Azóta az egyház tekintélye megrendült; de szava, mikor méltó ajkáról hangzott, még mindig hatalmas volt. Maga X. Leó ifjú korában szemtanúja volt azoknak a megható jeleneteknek, a melyek szülővárosában, Florenczben, játszódtak le, mikor élvezetekbe és párttusákba merült polgártársait Savonarola ihletteljes ékesszólása magával ragadta. Arra határozta el tehát magát, hogy a keresztény népeket hívja föl a kereszténység ellenségének leküzdésére.

Ezen nagy föladat megoldását Bakócz Tamásra bizta. Teljhatalmú követévé nevezte ki, nemcsak a magyar korona országaiba, hanem Lengyel-, Orosz-, Porosz-, Svédországok, Dánia és Norvégia egész területére, oly czélből, hogy mindenütt keresztes hadjáratot hirdettessen. Az egyház kegyelmeinek kincstárát megnyitván, bőkezű bucsúengedélyekben részesítette mindazokat, kik akár személyesen fegyvert ragadnak, akár a hadjárat költségeihez pénzadományal járulnak.

Bakócz Tamás Rómából Magyarországra visszatérvén, 1514 márczius második felében jelentette be megbízatását a királynak és az uraknak. A tanácsülésben, egynek kivétel, mindannyian örömmel üdvözölték a keresztes hadjárat tervét, mely a török ellen a hadviselést lehetővé tette, anélkül, hogy tőlük áldozatokat igényelne. Csak Telegdi István kincstartó volt eltérő nézetben; kifejtette, hogy az egybegyülvendő sereg nagyrészt munkakerülő, csavargó népből fog állani vagy szegény jobbágyokból, kik súlyos terheik és földesuraik önkénye elől menekülnek a táborba; hogy tehát ilyenek kezébe fegyvert adni veszélyes, mert azt könnyen zavarok támasztására és a boszú művére használhatják föl.

Felfogása az ország helyzetének és hangulatának alapos ismeretéről tanúskodott, és mégis nem meglepő, hogy elszigetelten állott. A nemesség századokon át megszokta jobbágyaiban olyan elemet látni, melynek egyetlen rendeltése az, hogy urai szükségleteiről,

kényelméről és megoltalmazásáról gondoskodják; melynek tehát jogokra igénye, magasabb aspirációkra képessége nincs. Az a gondolat, hogy a jobbágyság az ország kormánya vagy a nemesség kiváltságos állása ellen támadást intézhetne, beteges képzelet rémlátása gyanánt tűnhetett föl még azok előtt is, kik tudatták, hogy Bakócz Tamás ép úgy nélküli Hunyadi János hadvezéri lángelméjét, mint Capistranoi János apostoli szellemét. Telegdi figyelmeztetése gúnymosolyt hívott az ajkakra, mintha azt hirdette volna, hogy a juhok pásztoruk ellen láznak!

A keresztes hadjárat kihirdetése és megindítása elhatározott. Bakócz a pápai bullákat husvét vasárnapján kihirdette, mire minden egyházmegyében helynököket nevezett ki a vállalat szervezésére. Nehéz föladat volt a keresztes had fővezérének megválasztása. Olyan férfiúra volt szükség, ki a harci téren már sikereket vívott ki, a tömegekben bizalmat, ragaszkodást, lelkesedést kelteni, azokat fegyelmezni képes. És úgy látszott, hogy a primás az alkalmas egyént fölalta, mikor választása Dózsa Györgyre, a székely hadnagyra esett, ki egy török kapitánnyal győzedelmesen vívott párbajával dicsőségre és népszerűsége tett szert, szerény köznemes származásánál fogva pedig azokhoz, kiket vezetnie kellett, közel állott.

Kezdetben minden jól ment. A lelkészek és szerzetesek a keresztes háború hirdetésében nagy tevékenységet fejtettek ki. Az egész ország megmozdult. Jobbágyok, kézművesek, szegény nemesek és papok tömegesen jöttek a kijelölt gyülekezési helyekre. Egy hónap múltával számukat százezerre becsülték. De a vagyonosabb köznemesség és az urak távol tartották magukat, sőt többen, mert éppen a legsürgősebb mezei munkák idején vesztették el a munkás kezeket, jobbágyaikat erőszakos módon megakadályozták abban, hogy távozhassanak. Ennek híre a keresztesek táborában nagy ingerültséget támasztott. A gyülekező keresztesek elhelyezésére, élelmezésére és szervezésére egyébiránt is nem történtek meg a kellő intézkedések, a mi kihágásokra és zavargásokra szolgáltatott alkalmat, melyek büntetlenül maradván, mind nagyobb arányokat öltöttek. Nemesek udvarházai, urak kastélyai, vásárokról utazó kereskedők ellen intézett támadások napirenden voltak.

Bakócz Tamás most fölismerte a veszedelem nagyságát és nem késett elhárítására a hatalmában álló eszközöket fölhasználni. Még hat hét sem múlt el a pápai bullák kihirdetése óta, már is felszólította a kereszteseket, hogy oszoljanak szét, és azokat, kik a fegyvert le nem teszik, egyházi átokkal fenyegette; a hatóságokat pedig fölhatalmazta, hogy az ellenszögölöket fegyveres erővel fékezzék meg. De már nem bírta a zivatart, a mit támasztott, lecsendesíteni.

Dózsa György a nyílt lázadás zászlóját tűzte ki, és a keresztesek fejedelmének címét vette föl. Azt a vakmerő gondolatot karolta föl, hogy a királyt elűzván, az urakat kiirtván, az országban a népuralmát alapítja meg. Mig az ország különböző részeibe hadnagyokat küldött, maga a keresztes sereg zömével a Tiszán átkelt és Csanád alá szállott. Itt Báthori István és Csáki Miklós csanádi püspök bandériumaik élén megkísérelték útját állani, de vereséget szenvedtek; a püspök Dózsa kezeibe került, a ki őt iszonyú kínzások után, nyársra vonatván, végeztette ki. Telegdi Istvánt, Dóczi Györgyöt és más urakat, kik fogságába estek, ugyanez a sors érte. Csanád várának megvívása után Dózsa Temesvárt vette ostrom alá. Ez a fontos hely is nagy veszélyben forgott, a mikor fölmentésére Zápolyai János Erdélyből megérkezett. Dózsa azonnal támadásra vezette hadait. Véres csata fejlődött ki, a melyben a jól fegyelmezett erdélyi csapatok megverték és szétszórták a sokkal nagyobb számú keresztes hadat. Dózsa György testvérével és több hadnagygyal fogságba került. Több napig kellett az éhség kínjait szenvedniök, mig kegyetlen halállal végeztettek ki. Magát a vezért izzó vas trónba ültették a hóhérok, tüzes vaskoronát tettek fejére, és kiéheztetett társait rábocsátották, hogy éhségüket sült husából elégítsék ki.

Az ország egyéb részeiben dúló keresztes csapatok ekkor azután könnyű szerrel szétverettek. De a négy hónapig tartó polgárháború, mint az egykorú történetírók egy része számítja, hetvenezer magyarnak életébe került!¹

A mikor az országban a béke helyreállott, a király országgyűlést hirdetett.

Az ország rendjeinek boszúja súlyosan nehezedett a jobbágyosztályra. A végzemény egyik cikkelyében úgy nyilatkoznak, hogy az összes parasztok, kik uraik ellen fegyvert fogtak, megérdemelnék, hogy árulók gyanánt fővesztéssel bűnhődjenek; de a vérontás korlátozása végett és azért is „mert parasztság nélkül a nemesség keveset ér”, megelégednek azzal, hogy a pórlázadásban szervezett csapatok kapitányaira, századosaira és tizedeseire, továbbá azokra, kik a mozgalmat mint izgatók szították, nemeseket öltek, asszonyokon és leányokon erőszakot követtek el, halálbüntetést szabtak. „Hogy mindazáltal árulásuk emlékezte és büntetése az utódokra átszálljon, és a jövő századok is fölismerjék, hogy az urak elleni lázadás milyen súlyos merényletet képez,” az összes parasztokat megfosztják, a hűtlenség bűne miatt, a szabad költözködés jogától és örök időkre alávetik földesuraiknak, úgy hogy a földesúr engedélye nélkül más tartózkodási helyre nem költözhetnek. (XIV.) Ezenfelül, hogy „a jövő századok folyamán köztudomásra jusson, milyen súlyos bünténynek tartatott Magyarországon, az asszonyokon és leányokon elkövetett erőszak”, azokra, kik ilyen erőszak büntényét követték el, a halálbüntetést szabták és elhatárolták, hogy testvéreik, gyermekeik és unokáik mint „átkozott nemzetség sarjadékai,” a falusi bíró és esküdt tisztét soha se viselhessék.

Az összes jobbágyosztály megbélyegzésére czéloz az a végzés is, mely szerint „pórszármazású egyházi férfiút a király érseki vagy püspöki székre ne emelhessen; ha pedig mégis ilyent főpapi állásra előmozdítana, annak tizedet fizetni senki se köteleztessék.” (XXIV.) Ugyanekkor szabályoztattak az összes jobbágyok terhei. Eszerint mindegyik jobbágy urának évenként egy arany forint fejadót fizet, hetenként egy napot szolgál, minden termékéből (az egyházi tizeden kívül) kilenczedet, évenként két ludat és tizenkét csibét, tíz jobbágy együtt egy hizott sertést szolgáltat.

A nemesekre, kik a pórlázadásban részt vettek, külön cikkely állapítja meg a jószágvesztés büntetését; egyúttal azt is, hogy jószágait a király ne „uraknak és mágnásoknak, kik különben is eleget birnak”, hanem azoknak adományozza, kiknek atyját vagy testvéreit a pórok kivégezték, a kik a királynak és az országnak háboruban hűségesen szolgáltak, vagy a kik paraszt származásuk daczára a lázadásban uraik részén állottak. (XXXV.)

Végre az egyházi férfiakat, kik a pórlázadásban résztvettek, élethossziglan tartó fogságra kárhoztatta a törvény. (XLVIII.)

Egyébkint a főpapság elleni küzdelemben ezen az országgyűlésen szünet állott be; csakis a javadalmak cumulatíója ellen hozott régibb végzések újítatnak meg, azzal az erélyes toldalékkal, hogy ha valamelyik egyházi férfiú több javadalmat bir, csak az egyiket tarthatja meg, a többit a király más érdemes egyháziaknak adományozza, vagy a véghelyek javára fordítsa. (LIX.) A mely végzés tanúsága szerint az ország rendei abban a véleményben voltak, hogy a király egyházi javadalmakat kegyúri jogai alapján, honvédelmi czélokra fordíthat.

Ugyanekkor állást foglaltak a római szentszékkal szemközt a királyi kegyúri jog érdekében.

A római pápák, miután a magyarországi egyházi javadalmak adományozására a XIV. században és a XV. század elején különféle czimen gyakorolt jogaikról tényleg lemondottak, csak olyan esetekben, amikor a javadalom javadalmasnak Rómában bekövetkezett halálával üresedett meg, gyakorolták az adományozás jogát. Az ország rendei ezt is „az ország szabadságával ellenkezőnek” nyilvánították. De a szentszék iránti kiméletről és figyelemből nem azt határozták el, hogy az ily czimen történt adományozás érvénytelennek tekintendő, hanem azon voltak, hogy az ilyen adományozásra alkalom ne nyíljen. Azt rendelték el, hogy

mindegyik egyházi férfiú a ki Rómába készül utazni, javadalmával egyenértékű magán birtokot tartozik a királynak és a koronának biztosítékul lekötni; vagy pedig a pápától okiratot eszközölni ki, melyben netán Rómában bekövetkező halála esetére a szentszék az adományozás jogáról lemond. (LXV.)

Ezen két végzésben a főpapok megnyugodtak, s csak azon végzésektől tagadták meg hozzájárulásukat, melyek az egyháziak irányában követendő büntető eljárásra vonatkoztak, a mivel azonban a végzeménybe fölvetelüket nem akadályozták meg.

Az országgyűlés a királyi kincstár érdekeiről is gondoskodott. A mellett hogy két esztendőre rendkívüli adót szavazott meg,² elhatározta, hogy az idegen kézen lévő összes királyi jövedelmek: vámok, bányák és királyi városok azonnal tényleg visszabocsáttassanak; és jövedelmeik fele részéből lassanként törlesztessenek azok a kölcsönök; a miket a király ezen vámok, bányák és városok tényleges birtokosaitól fölvelt. Kivételes intézkedés csak Zápolyai János érdekében történt; arra való tekintettel, hogy a királynak és az országnak kiváló szolgálatokat tett, a Dózsa Györgytől ostromlott Temesvárt fölmentette; „és az egész paraszt csöcselékét megsemmisítette.” Az ő követeléseinek törlesztésére minden jobbágytelek után húsz dénár szavaztatott meg és csak az egész tartozás kifizetése után volt köteles a kezei között levő vámokat és királyi városokat visszaadni. (I.)

Mindazáltal a közjövedelmek elzálogosítása jövőben föltétlenül nem tiltatott el, hanem csak a királyi tanács hozzájárulásától tétetett függővé. Azokra, kik e nélkül királyi jövedelmeket zálogba vésznek, a kölcsönzött összeg elvesztésén fölül súlyos bírságot szabott a törvény. (III.)

A végzések megalkotásában az urak és a köznemesség között nehézségek nem merültek föl. A pórlázadás leküzdése Zápolyai Jánost tette a helyzet urává. Az udvar és az olygarchia azon voltak, hogy őt és pártját kielégítsék. Így tehát a bemutatott végzeményt a király is készséggel megerősítette.³

Az országgyűlést az alkotott végzéseken kívül még egy más feladat foglalkoztatta: egy olyan mű létesítése, a mely kora minden politikai alkotását és vívmányát messze túlélte. Ez „Magyarország szokásos jogának hármaskönyve”, az úgynevezett „Tripartitum.”

Magyarországban a jogi élet terén öt századon keresztül csaknem kizárólag a szokás volt mérvadó. A legfontosabb jogi elvek és a törvénykezési eljárásban követendő szabályok nem voltak írásba foglalva. Ennek az állapotnak szükségképen az érvényben levő jog bizonytalansága lett következménye. A jogelvek és jogszabályok alkalmazásában, a törvények, rendeletek és szokások értelmezésében bírák, ügyvédek és perlekedő felek között folytonosan kétségek és viták keletkeztek; nem egyszer megtörtént, hogy a perlekedők fegyveresektől kísérve a törvényszékek tanácstermébe törtek, hogy lármával és fenyegetésekkel kedvező ítéletet erőszakoljanak ki.⁴

Az írott jog hiányából származó bajokat igazságos és vasmarkú király enyhíthette, Ulászló erélytelensége elviselhetetlenné tette. Ennek következtében az 1498-ik évi országgyűlés Horvát Ádám ítélőmestert a jogelvek és jogszabályok rendszeres összeállításával bizta meg. A két évvel utóbb tartott országgyűlés pedig ezt a megbízást a királyi törvényszék összes ülnökeire ruházta. De ezek a kísérletek eredményre nem vezettek. Egy egész évtized elmúlt és a munkálat nem készült el. Azt sem tudjuk, vajjon a munkához a megbízottak hozzáfogtak-e? Végre Ulászló király Werbőczit szólította föl, hogy „az ország jogait, törvényeit, szokásait, elfogadott és megerősített rendeleteit gyűjtse egybe, fejezetek és címek szerint (azaz rendszeres munkálatban) állítsa össze.” E szerint nem a törvények gyűjteményét létesíteni, nem is törvénykönyvet kidolgozni, hanem jogkönyvet szerkeszteni volt hivatva.

Werbőczy e megbízásban eljárván, a gyakorlati célokat tartotta szem előtt; de munkáját tudományos rendszerességgel dolgozta ki, s elméleti fejtegetésekre is kiterjeszkedett. Mindjárt a bevezetésben az igazság és jog, a szokás és törvény, a bíró és

igazságszolgáltatás, az alperes és felperes fogalmait fejtegette és magyarázta. A munkát három részre osztotta. Az első a magyar nemesség eredetéről és szabadságairól, a birtokok és birtokjogok szerzéséről, kezeléséről, eladásáról, cseréjéről és elzálogosításáról, az elévülésről, a határjárásokról, a leányok öröklési jogáról, a jegybékekről, a gyámságról, az ingó és ingatlan javak becsléséről értekezik. A második rész a perekben követett eljárást ismerteti, s ezt megelőzőleg az országgyűlési végzemények, a királyi kiváltságlevelek és a szokásos jog jelentőségét tárgyalja. A harmadik rész Szlavónia és Erdély, a királyi városok és a jobbagyosztály különleges jogi viszonyaival foglalkozik.

Ez a munka e szerint arra volt rendeltetve, hogy az ország lakosságának jogaik biztosítása és megoltalmazásában, a hatóságoknak és bíráltnak az előttök megforduló ügyek elintézésében és elbírálásában vezérfonalul szolgáljon. De bár szorosán magánjogi természetű volt, egyes közjogi kérdéseket sem mellőzött.

A munka élén Werbőczy azt a nagyjelentőségű tételt állítja föl, hogy Magyarországon a főpapok, országzászlósok és nemesek, személyükre és birtokaikra nézve, teljesen egyenlő szabadságokat és kiváltságokat élveznek, ugyanazon törvényeknek, szokásoknak és perjogi szabályoknak vannak alávetve.

Azután szabatosan formulázza a nemesi szabadságokat és kiváltságokat; t. i. hogy nemes embert csak törvényes bírói ítélet után lehet letartóztatni; a nemesek csakis a törvényesen megkoronázott király hatalmának vannak alávetve; a nemesek mindennemű adózástól, vámok, harminczadok fizetésétől mentek és csak az ország védelmében kötelesek katonai szolgálatra; a nemesek a királylyal szemben, ha ez az arany bullában biztosított szabadságaikat megtámadja, a fegyveres ellenállás jogával élhetnek.

A királyi jogok közül csak azokról szól, melyek a nemességnek és a birtokjogoknak adományozására, valamint a magtalanul kimúló nemesek birtokjogainak öröklésére vonatkoznak.

Ezzel összefüggésben a királyi kegyúri jogokra is kiterjesztették. Megállapítja, hogy az elhaló főpapoknak szintén a király az örökösük, amenynyiben reászáll a megüresedett javadalom adományozásának joga. És erre nézve ezt a tételt állítja föl: „Magyarországban a királyok az összes egyházak, püspökségek, apátságok és préposztok egyedüli alapítói lévén, az alapítás tényével a kegyúri jog egész hatalmát, a kinevezés, választás és adományozás jogát megszerezték.... Ezért Magyarországon a pápa a megüresedő egyházi javadalmak betöltésére a megerősítés hatalmán kívül más joghatóságot nem gyakorolhat.”

Az ország összes jogi viszonyaira nézve nagyjelentőségű munkáját Werbőczy az 1514-ik évi országgyűlésnek nyújtotta be, a mely ennek átvizsgálására országos bizottságot küldött ki. A bizottság tagjaivá választottak Várdai Pál budai prépost és királyi kincstárnok, Batthyányi Benedek budai várnagy, Mecskei György királyi titkár, továbbá a királyi törvényszék tagjai közül az alnádor, a három ítélőmester, két köznemes ülnök és a királyi jogügyek igazgatója.

Föltűnő, hogy a püspökök és zászlósúruk az őket és rendjüket kiválóan érdeklő munkálat megvitatásában résztvenni nem kívántak. Bizonyára azért tartották magukat távol, mert, arra, hogy esetleg eltérő nézeteiket Werbőczyvel szemben ezen az országgyűlésen érvényesíthessék, nem lehettek képesek. A bizottság kiküldése és eljárása pusztán formalitás volt. Tagjai legnagyobb részben Werbőczy kartársai, pártfelei, barátai voltak, kik rég megszokták az ő szellemi felsősége előtt meghajolni. Már néhány nap múlva – a mely idő a munkálat elolvasására is alig lehetett elegendő – jelentették az országgyűlésnek, hogy a Hármaskönyvet „az ország törvényeivel és szentesített szokásaival teljesen megegyezőnek” találták.

Ehhez a véleményhez az ország rendei vita nélkül hozzájárultak, mire testületileg a király elé vonultak, és őt fölkérték, rendelje el, hogy a Hármaskönyv „nekik és utódaiknak örök érvényességű törvény és szokás gyanánt szolgáljon.”

Ulászló azt válaszolta, hogy a könyvet ő is meg fogja vizsgáltatni. De a vizsgálat, a mit ő rendelt el, a komolyság kellékeit szintén nélkülözte. Néhány nap múlva oklevelet állított ki, melyben a Hármaskönyvet, mivel „az ország szentesített szokásaival és jogával megegyez, sőt ezeket szóról-szóra magában foglalja”, megerősíti, és kijelenti, hogy azt minden vármegyének megküldi.⁵

Azonban ez a királyi ígéret nem ment teljesebbé. Ezt maga Werbőczy néhány év múlva úgy magyarázza, hogy mielőtt a szétküldendő példányok leírásával a másolók elkészültek, a király Bécsbe utazott, visszatérte után pedig a példányok aláírásában őt előbb különféle ügyek, azután halála akadályozták meg. Ez a magyarázat szembetűnően magán viseli az őszinteség hiányának jeleit.⁶ Ha Ulászló a Hármaskönyv példányainak szétküldésére vonatkozó ígéretét beváltani akarja, a példányok aláírására akár Bécsben, akár Budán elegendő időt talált volna. A halogatást csakis az fejtheti meg, hogy az urak, kiknek hozzájárulását az országgyűlésen a viszonyok kényszerűsége csikarta ki, a Hármaskönyv kihirdetését és életbe léptetését célzatosan gátolták.

A kihirdetés elmaradván, a munkálat törvény erejére nem emelkedhetett. De Werbőczy a Hármaskönyvet, a királyi megerősítő okirattal együtt, 1517-ben Bécsben kinyomatta, és példányait forgalomba hozta. Mire azt a bíróságok az ország minden részében tényleg használni kezdték, és a nélkül, hogy törvényes tekintélye iránt valamikor kétség merült volna föl, mint a hazai jog leghitelesebb és legtekintélyesebb útmutatóját, egész 1848-ig használták.⁷

Sőt egyes tételeire a magyar közéletben úgy hivatkoztak, mint az ország alaptörvényeire; különösen a nemesi szabadságok és a királyi kegyúri jogok éppen a tőle nyert formulázásban mentek át a nemzeti köztudatba.

A munkát a szakférfiak „a középkori európai jogkönyv-irodalom egyik legértékesebb terméke” gyanánt magasztalják; és hogy „a jog hazánkban magyar maradt,” hogy a magyar jogot a római jog nem volt képes kiszorítani, Werbőczinek tudják be érdemül.⁸

A király nemcsak a Hármaskönyv példányait, hanem az országgyűlési végzeményt is elmulasztotta megküldeni a vármegyéknek, a mely eljárás az alkotott törvények kihirdetésének megtagadásával egyértelmű volt. Erre kétségkívül a primás és a nádor vették rá; amaz az egyházi vonatkozó cikkelyek, ez a Zápolyai János részére biztosított kitüntető kedvezmény miatt volt azokkal elégületlen.

A köznemesség vezérei, élükön Werbőczy, ekkor a vármegyéket fölszólitották, hogy a végzemény kihirdetésére a királyt az adó megtagadásával kényszerítsék. A vármegyék szívesen engedtek a felszólitásnak. De míg a visszatörlet ezen tényét a király és környezete közönyösen vették, attól lehetett tartani, hogy következményei az országra veszélyt hoznak, névszerint Jajcza, melyet a törökök ismét fenyegettek, kellő ellátás hiánya miatt elesik. Ezért Werbőczy a pártérdeket az ország javának alárendelvén, véleményét megváltoztatta és a vármegyéket arra buzdította, hogy az adó behajtásának ne szegüljön ellene. „A sérelemért, – írja nemes felfogásról tanuskodó levelei egyikében – a mit a törvények kihirdetésének elmaradásával szenvedünk, nem szabad oly módon állani boszút, hogy az országot veszélyeztessük. Isten majd másképp segít rajtunk, ha magunkról kellően gondoskodunk és neki hiven szolgálunk.”⁹

Ezen homályos, rejtélyes szavakban bizonyára azok a reménységek lappangnak, a miket ő és pártfelei a súlyos köszvénybajban szenvedő király közeledő kimultához csatoltak. Az volt titkos tervök, hogy ezen eset bekövetkeztével, Lajos király kiskorúsága idejére, Zápolyai Jánost kormányzóvá választják, és az volt utógondolatjuk, hogy a gyenge gyermek halála esetén a kormányzót a trónra emelik.

De ezen tervekkel szemben az udvari párt sem maradt tétlen. Vezére a primás, kit az 1514-ik évi catastropha meg nem tört, fokozott buzgalommal működött azon, hogy a királyi udvar és a Habsburg-ház között a rég előkészített családi szövetséget a valósuláshoz vezesse.

Hosszas tárgyalások után abban történt megállapodás, hogy Ulászló király, öccse Zsigmond lengyel király jelenlétében, az 1515-ik év márczius havának második felében Pozsonyban fog Miksa császárral találkozni. Ulászló és Zsigmond a kitűzött időre ott voltak; a császár azonban, fontos birodalmi ügyekkel való elfoglaltságára utalva, kimentette magát, és Láng Máté gurki bibornok-püspököt küldte maga helyett. Az értekezletek, melyek itt megindultak, a három birodalom biztosságát közösen érdeklő többrendbeli ügygyel foglalkoztak. Mindenekelőtt a lengyel királynak a német lovagrenddel és a moszkvai fejedelemmel régtől fogva fennálló viszályai tárgyalattak, és kiegyenlítésük érdekében határozatok hozattak. Azután a törökök ellen intézendő háború ügye került szőnyegre; de e tekintetben új eszme nem merült föl. A hozott határozat arra szorított, hogy a keresztény hatalmak egyesült föllépésre hivatnak föl.

Ugyanakkor kettős házasság haladéktalan megkötése állapított meg: úgy hogy II. Lajos király nőül veszi Mária főhercegnőt, a császár fiának, Szép-Fülöp spanyol királynak leányát; Anna hercegnőt pedig Fülöp fiai: Károly és Ferdinánd főhercegek közül az egyik, vagy ha errenézve akadály merülne föl, maga az öregapa, Miksa császár veszi hitvesül.

A két uralkodó Pozsonyból Bécsbe ment, hol a német birodalomból megérkezett Miksa császár fényes fogadtatást rendezett számukra. Július 22-ikén Szent-István dómjában a két házassági frigy tényleg megkötött. Lajos és Mária Bakócz primás előtt kijelentették, hogy egymást házas társul veszik, gyűrűt váltottak és a főpap áldásában részesültek. Anna hercegnő házassága a legszokatlanabb formában ment véghez. Az agg császár lépett mint vőlegény az oltár elé. Bakócz kérdésére: vajjon Anna hercegnőt hitvesül elfogadja-e, igennel válaszolt. De ugyanakkor egy okirat olvastatott föl, a melyben kijelenti, hogy az Annával kötött házasságot érvényesnek tekinteni csak úgy kívánja, ha egy év leforgása alatt unokáinak egyike Annával nem lép házasságra.¹⁰

Egy másik okiratban a császár Lajost fiává fogadta, a német birodalomban helytartójává rendelte és a császári méltóságban utódjául jelölte ki.¹¹

Miként a Miksa és Anna között létrejött házassági szerződés a politikai fufang erkölcstelen és ügyetlen találmányának tekinthető, a Lajos javára kiállított oklevelet egy kiváló német történetíró méltán „államjogi absurdum”-nak bélyegzi.¹² Nem merülhet föl kétség az iránt hogy a császár Lajos örökösödését a császári trónon komolyan nem vette.¹³ A mi a magyar államférfiakra is szomorú világosságot vet, kik ebben a méltatlan játékban közreműködtek.

De ez a játék Ulászló élete alkonyára a megnyugvás sugarait árasztotta. A bécsi találkozást a király nem soká élte túl. Az 1516-ik év február havában régi köszvénybaja a belső szervekre vetette magát. Sorvasztó lázak emésztették föl életerejének maradványait. Halálát közeledni érezvén, márczius 11-ikén a császárhoz és a lengyel királyhoz levelet intézett; fölkerlte őket, hogy gyermekei fölött, ígéretükhöz képest a gyámságot vegyék át.¹⁴ Másnap buzgó áhitattal meggyónt és megáldozott. Mire a körüle egybegyült urakat intette, hogy a császárral kötött szövetséget meglazulni ne engedjék és hűségesen ragaszkodjanak fiához, a kit különösen Bakócz Tamás, Brandenburgi György örgróf és Bornemisza János gondjaiba ajánlott. Márczius 13-ikán meghalt és neje mellé a székesfejérvári sirboltban temettetett el.¹⁵

731.A kurucz háborúra vonatkozó adatok legújabb földolgozását birjuk Márki Sándor monografiájában: Dózsa György és forradalma. (Budapest, 1883.)

732.Az erre vonatkozó végzés a végzeménybe nem foglaltatott be. Az I. cikkely mellékesen szól róla, anélkül, hogy mennyiségét megjelölné. Valószínűleg fél forint volt.

733.1514 november 19-ikén. A végzemény a Corpus Jurisba föl van véve.

734.Ezt Ulászló király említi a Hármaskönyv megerősítését tartalmazó okiratában.

735.A királyi megerősítés 1515 november 15-ikén van keltezve.

736.Werbóczi ezeket az 1517-ben kinyomatott munka előszavában mondja el.

- 737.Számos kiadásban látott napvilágot. A XVIII. században az országgyűlési végzemények gyűjteményének (a Corpus Jurisban) élére állított. Magyar fordítása első ízben 1565-ben Debreczenben, legújabbban az Akadémia kiadásában 1894-ben jelent meg.
- 738.Hajnik Imre értekezése a Beöthy Zsolt által szerkesztett irodalomtörténetben. I. 190.
- 739.Bajoni Imréhez, Biharmegyébe írt levele a Magyar Nemzeti Múzeumban.
- 740.Bécsből 1515 július 23-ikán Ferrarába küldött tudósítás.
- 741.Liske, Der Congress zu Wien im Jahre 1515. Forschungen zur Deutschen Geschichte. VIII. 491. 548.
- 742.Ulmann, id. m. II. 550.
- 743.A császár utóbb, mikor unokáját, Károlyt utódjává megválasztatni igyekezett, azt állította, hogy előbb lépéseket tett a választó-fejedelmeknél Lajos érdekében. Legújabb életírója ezen állításnak hitelt nem ad. („Halte ich für ausgeschlossen.”) Ulmann, id. m. II. 694.
- 744.A császárhoz intézett levél eredeti példánya a bécsi állami levéltárban.
- 745.Velence magyarországi követének 1516 márczius 13. és 24-iki jelentései.

V. FEJEZET.

II. Lajos trónralépte.

Zápolyai pártja. A kormányzóválasztás kérdése. Országgyűlés a Rákoson. Az udvari és nemzeti párt compromissuma. Királyi tanács szervezése. II. Lajos király. Neveltetése. Képességei. Kedélye. Erkölcsstelen környezetének rontó befolyása. Brandenburgi György. Az oligarchia erőszakos politikája. Zápolyai félrevonulása. Bakócz és Beriszlói Péter versengése. Országgyűlési pártküzdelmek. A köznemesség távozása az országgyűlésről. A főrendek tárgyalásai. Végzések. A királyi tanács szervezetének megállapítása. A végzések eredménytelensége. A köznemesség tolnai gyűlése. Honvédelmi végzései. A király megerősíti a végzéseket. A törökök részéről fenyegető veszély. Velencei követ. A bácsi országgyűlés. Az alkotott végzések. A kincstár rendezése. Az elzálogosított királyi javakra vonatkozó intézkedések. A királyi tanács előbbi szervezetének visszaállítása. Tagjai. Az új királyi tanács kormányzása. Bornemisza és Korlátkövi ellenszegülése. A köznemesség ingerültsége. A zavar növekedése. A köznemesség vezérszerepe. Miksa császár halála. A II. Lajos király császárrá választása érdekében tett lépések. Werbőczy velencei követsége. A követség fogadtatása Rómában. A törökkel kötött fegyverszünet. Perényi Imre nádor halála. Zápolyai István jelöltsége. Az udvari párt magatartása. Báthori István nádorra választása. Károly spanyol király római császárrá választása. György örgróf külföldi útja. Lajos király uti készülődései. Ingerültsége a tanácsurak ellen. Pozsonyi tartózkodása. Anna és Mária főhercegnő

Az a párt, mely az 1505-ik évi országgyűlésen a legünnepélyesebb formában kimondta határozatul, hogy II. Ulászló utódját a nemzet a saját kebeléből fogja választani, a király halálakor hatalma tetőpontján állott. Egyik vezére, Zápolyai János, a pórlázadás leküzdésével, a másik, Werbőczy István, a Hármaskönyv megalkotásával újabb jogcímeket szereztek, hogy a köznemesség ragaszkodására föltétlenül számíthassanak. Azonban a legitimitas elve és a szent korona eszménye iránt a tisztelet a nemzet lelkében olyan mélyen bocsátotta le gyökereit, hogy a királyi gyermek trónöröklési jogainak megtámadására senki sem gondolt. A hatalomért való versengés és az idegen befolyás elleni küzdelem más téren indult meg.

A nemzetet két táborra osztotta az a kérdés, hogy a tiz éves gyermek helyett az országot ki kormányozza?

Azok az urak, kik a Habsburg házzal kötött szerződések létesítésére befolytak, az udvari párt vezérei oda törekedtek, hogy az elhunyt király rendelkezései tiszteletben tartatván, Lajos a császár és a lengyel király gyámsága alá helyeztessék; az ország kormányát pedig Lajos nagykorúságáig Bakócz bibornok, György örgróf és Bornemisza János vezessék.

Ellenben a nemzeti párt idegen fejedelmeknek nem volt hajlandó a királyra és az országra befolyást engedni. E tekintetben nemcsak az 1486-ik évi törvényre hivatkozhatott, hanem Ulászló király ünnepélyes ígéretére is, a mit Lajos koronázása alkalmával tett, hogy fiát idegen fejedelem gyámságára nem bizza. De eljárásában szintén nem a törvény vezérfonalát követte. Ahelyett, hogy a nádorban látná a kiskorú uralkodó gyámját, azt tűzte ki céljául, hogy a király kiskorúsága idejére teljhatalmú kormányzó, milyen Hunyadi János volt, választassék. A jelölt természetesen Zápolyai János volt.

A fontos kérdés eldöntésére az országnagyok (1516) ápril 25-ikére országgyűlést hirdettek, a melyre a köznemességet fejenként meghívták.

Mindkét párt erősen fölkészülve és jól szervezve jelent meg a Rákoson. Ezért a döntő mérkőzésre a pillanatot alkalmasnak egyik sem találta. A primás és társai a külföldi gyámok elismerését nem erőszakolták; a Zápolyaiak a kormányzó-választást nem indítványozták. Compromissum jött létre. Abban állapodtak meg, hogy a királyt, ámbár még csak tizedik évét volt betöltendő, valóságos, nagykorú uralkodónak tekintik, a kinek oldala mellett az ügyeket a királyi tanács intézi. A tanács oly módon szerveztetett, hogy az országgyűlésen évenként választandó hat főpap és hat országnagy mellett tizenhat köznemesből fog állani, a kiknek fele része fölváltva hat hónapon át állandóan az udvarnál tartózkodik. Így tehát a túlsúly biztosítva maradt a köznemességnek.¹

Azt a fictiót, hogy a tíz éves gyermek a nagykorú királyt megillető helyet foglalja el, egész komolysággal életbe léptették. Lajos azonnal mind a tanács, mind a királyi törvényszék ülésein átvette az elnöklést, külföldi követeket kihallgatáson fogadott. És a velencei követnek 1516 végén irt jelentéséből tudjuk, hogy Lajos nehéz helyzete igényeinek meglepő ügyességgel tudott megfelelni, „komoly méltósággal” tudott szólni.²

Ez a tény arra utal, hogy azok, a kik ekkor már kiváló tehetségeket ismertek föl benne, nem hizelgés sugallta valótlanúságot állítottak.

Lajos mint koraszülött jött világra, és az életképességet nélkülözni látszott. De a mint két éves korát betöltötte, testileg erősödni kezdett és szellemi tekintetben is kedvező fejlődésnek indult. Első tanítója kiszemelésében atyja nem volt szerencsés. Választása egy hirneves olasz humanistára, Balbi Jeromosra esett, a ki sokféle hányattatás után került hazánkba. A nyugtalan szellemű, ambitiosus költő a fejedelmi gyermekszobában nem érezte magát jól; szivesebben keresett foglalkozást az udvari cselszövények és diplomatai alkudozások terén.³ Helyét 1515-ben egy másik koszorús költő, az erdélyi, megyesi származású Piso Jakab foglalta el, kiről nagynevű kortársa, Rotterdami Erasmus egyik levelében azt a magasztaló nyilatkozatot teszi, hogy a magyar királyt inkább tartja irigylésre méltónak tanítójáért, mint koronájáért.⁴ Ez növendékével meg tudta kedveltetni a tanulást, és fölbresztette benne a köteleesség érzetét. Uralkodása első esztendejének végén Lajos maga írja a lengyel királynak, hogy a mit eddig mulasztott, fokozott szorgalommal pótolja.⁵ Csakugyan a jeles mester vezetése alatt tanulmányaiban nagy eredményt mutatott föl. Hat nyelven beszélt; előkelő és könnyű előadást, értelmes és szabatos irályt sajátított el.⁶

A fegyverek kezelésében és a lovagi gyakorlatokban is ügyesnek mutatkozott. Jól lovagolt, biztosan használta az íjat. Már tizenhárom éves korában résztvett a nyilvános tornákban, a mire korát meghaladó magas és erőteljes testalkata, karcsú termete képessé tette. Ereje, ügyessége és bátorsága által a nézők tapsait vivta ki és a hozzáértők tanúságot tettek arról, hogy „a tökéletes lovag minden kelléke meg van benne.” A zenében gyönyörködött, játszott a lanton, és domborművek faragásával szivesen foglalkozott.

Derült kedélyű, nyájas és jólelkű volt. Az egyik velencei követ „angyali jóságú”-nak, egy másik „kimondhatatlanul kegyes”-nek mondja. Sértés és bántalom nem lobbantotta haragra, még kevésbé ingerelte boszúállásra. Mindenki iránt jóindulatot tanusított, és bőkezű szeretett lenni.⁷

E szerint a gyermek-király minden tulajdonságot birt arra, hogy jeles és népszerű uralkodó váljék belőle. És bizonyára azzá vált volna, ha szerencsétlen befolyás alá nem kerül. Az agg Bakócz Tamást hanyatló életereje távol tartotta az udvartól; a becsületes Bornemisza János az országos ügyeknek szentelte idejét. A király személyét Brandenburi Györgyre bízták. Ez a könnyelmű, gyönyörvadászó és tékozló fejedelem teljesen meghódította és saját mintájára idomította királyi öcsesét Lovagi játékok és vadászatok, lakomák és tánczvigalmak szünet nélkül követték egymást. Léha ifjak lettek a király társai és barátai, kik az udvart nem egyszer illetlen kicsapongások színhelyévé alacsonyították le. Az egyházi férfiak aggódva észlelték, hogy a király az ájtatossági gyakorlatokat elhanyagolja, ünnepi napokon zajos mulatságokban vesz részt; komolyabb udvarnokok azon botránkoztak meg, hogy egészsége veszélyeztetésével és az udvari illemszabályok sérelmére társaival órákat tölt a fürdőben, velök fürdés közben lakmározik.

Ez az életmód és ez a környezet a komoly munka szeretetét és az ország ügyei iránt való érdeklődést mindinkább kiirtotta lelkéből. Részvétele a közügyek intézésében a helyett hogy emelkedett volna, évről-évre csökkent; a tanács üléseiben néma tanuja volt a tárgyalásoknak; a bonyodalmak és veszélyek csekély benyomást tettek rá.⁸

Ilyen körülmények között az oligarchia önző és erőszakos politikáját, a két párt egymással való versengését akadálytalanul folytathatta; míg az ország védelme érdekében semmi sem történt.

A királyi tanácsban a köznemes ülnökök többségben voltak ugyan, de Bakócz Tamás és Bornemisza János a vezérlő szerepet kezeikbe tudták ragadni és háttérbe szorították Zápolyai Jánost, ki már 1517-ben duzzogva félrevonult, és több párthívével együtt kijelentette, hogy míg Bornemisza befolyásos állását (a budai várparancsnok és a királyi uradalmak felügyelője tisztét) megtartja, ők az udvarnál és a tanácsban meg nem jelennek. Ugyanakkor gyűlöletes meghasonlás támadott Bakócz és egyik főpapi társa, Beriszló Péter között. Ez előkelő bosnyákországi család sarja, ifjú korában a primás kegyeltjeihez tartozott, kinek pártfogásával a királyi titkár hivatalát nyerte el és fontos diplomáciai küldetésekkel bízott meg. 1512-ben veszprémi püspökké és horvátországi bánná neveztetett ki. Ettől fogva egészen a déli részek megoltalmazása nagy föladatainak élt; nemcsak távoltartotta a török rablócsapatokat, hanem ismételten török területre tört be, és onnan diadalmasan tért meg. X. Leo pápa a szentelt kard megküldésével jutalmazta hősi tetteit, és (1515-ben) pénzt, ágyúkat, lőport, gabonát küldött néki. 1517-ben a zágrábi püspökség Bakócz Tamás egyik unokaöcscsének lemondása következtében megüresedvén, Beriszló azon volt, hogy ezt a javadalmat ő nyerje el, mivel az helyzeténél és gazdag jövedelmeinél fogva az ő politikai és katonai hivatásának betöltését jelentékenyen megkönnyíthette. De Bakócz Tamás a püspökséget egy másik unokaöcscse, Erdődi Simon részére szerezte meg. Beriszló méltó főlháborodásában, a királyi tanács ülésében éles kifakadásokat, fenyegető nyilatkozatokat hallatott a primás ellen; izgalmas jelenetek folytak le közöttük. Az ellenségeskedés olyan fokra hágott, hogy az 1518-ik év nyarán egymás ellen nyílt háborút készültek viselni és e célra már fegyverkeztek.⁹

Az 1518-ik év Szent-György napjára összehívott országgyűlés elkeseredett pártküzdelmek színhelye volt. A király azt a kívánatot terjesztette elő, hogy az ország védelmének céljaira minden jobbágytelek után egy forint rendkívüli adó szavazzassék meg. Azonban a köznemesség „a jobbágyok szegénységére és elnyomott állapotára” hivatkozva, csak félforintot ajánlott meg, és pedig azon föltétel alatt, hogy az egybegyűlt urak az országgyűlés végzéseinek megtartására személyenként esküvel kötelezzék magukat. Az urak erre nem állottak reá. Mire a köznemesség abban állapotodott meg, hogy a tárgyalásokat megszakítja, és július végén Tolnán külön gyűlést tart, a melyen maga gondoskodik az ország bajainak orvoslására alkalmas gyógyszerekről, és ezen határozat meghozása után szétoszlott.¹⁰

A köznemesség távozása után tizenhárom főpap és harmincz világi úr, köztök Zápolyai János is, együtt maradt. Ezek a tárgyalásokat folytatták, országgyűlési végzéseket alkottak. Az első cikkben megemlítik, hogy a köznemesség csak félforintot ajánlott meg, de ennek daczára „a főpapok, országnagyok és előkelők” arról győződve meg, hogy a félforint az ország és a vég helyek megoltalmazásának költségeire elégtelen, ámbár „az urak” az ő mindenfelől terhelt jobbágyaikat szintúgy, mint a „rendek” kímélni óhajtják, nem engedhetik, hogy gondatlanságuk miatt az országot veszedelem érje. Egyúttal azt a reményt fejezik ki, hogy „az urak ezen rendelkezéséhez a rendek hozzájárulnak és tőlük el nem szakadnak.” (IX.)

Az adóból befolyó pénzösszeg a vég helyek ellátására és a királyi banderium kiállításának s föntartásának költségeire rendeltetett. A királyi kincstárnoknak az urak színe előtt esküvel kellett magát arra kötelezni, hogy ezen pénzösszegeből a királyi tanács határozata alapján, csakis a kijelölt czélokra fog utalványozni. (VIII.)

Egyúttal elhatározták, hogy a király, a főpapok, világi urak és vármegyék július 2-ikáig bandériumaikat, illetőleg csapataikat jól fölfegyverezve a vég helyekre küldik. (X.)

Azonban az urak ezen alkalommal olyan végzéseket is alkottak, a melyekkel a köznemesség korábbi vívmányait megsemmisítették. A királyi tanács szervezetére nézve megállapították, hogy állandó tagjai: a kancellár, a kincstartó és a királyi udvarmester; ezek mellé a főpapok közül négy, az országnagyok közül négy tanácsos „választatik.” Feladatuk az, hogy a királynak hűséges tanácsot adjanak, és ne engedjék, hogy „ő felségének még ifjú lelkét bárki hiú és haszontalan rábeszéléssel ide-oda hajlitsa; örködjének a király becsülete és

udvarának disze fölött; végre gondoskodjanak, hogy minden rendelkezés az ország javára szolgáljon; különösen a királyi jövedelmek visszaszerzése és helyes kezelése érdekében intézkedjenek, vizsgálják meg és irányozzák elő a kiadásokat. (XII–XIV.) A tanács hetenként háromszor tart a király elnöklete alatt ülést. A király a koronára szálló javakból kétszáz jobbágyteleknél nagyobbakat csak a királyi tanács meghallgatásával adományozhat; várakat, városokat és nagyobb jelentőségű mezővárosokat a jövő országgyűlésig egyáltalán ne adományozzon; a megüresedő érsekségeket és püspökségeket, a bánságokat és a végvárak tisztségeit a királyi tanácsosok meghallgatásával alkalmas és érdemes férfiakra ruházza; a király követeket akár külföldi uralkodókhoz, akár alattvalóihoz csak a tanácsosok meghallgatásával küldhet, és a külföldi uralkodók követeinek előterjesztéseire a választ csakis a tanácsosok jelenlétében adhatja meg. Nehogy a titkárok és más előadók téves és eltérő előterjesztésére a király jogsértő és ellenmondó okiratokat állítson ki, „a mi gyakrabban megtörtént,” jövőben minden beérkező kérvényt vagy levelét a királyi tanácsosok jelenlétében a kancellár vagy a királyi titkárok egyike olvassa föl, és az elintézés módját a tanács döntse el. (XII–XX.)

Mindezekre a végzésekre nézve kimondatott, hogy csak a következő év Szent-György napján tartandó országgyűlésig maradnak érvényben, a mely azokat megerősítheti vagy módosíthatja.¹¹

Ezen országgyűlési végzések teljesen eredménytelenek maradtak. A hadakat július másodikára nem állították ki. Az adót a királyi kincstárnoknak nem szolgáltatták be. A király július 16-ikán kelt rendeleteiben az adó behajtását és beszolgáltatását sürgetvén, előadja, hogy a végvárak már a legsúlyosabb veszedelemben forognak, mert a kapitányok, kiket eddig is nehezen lehetett állomásaikon megtartani, ha fizetésüket mielőbb meg nem kapják, minden esetre elhagyják állomásaikat. „Ha ez megtörténik, – jegyzi meg naiv hangon a királyi irat – mindenki megítélheti, hogy abból mi következik!”¹²

Ez a királyi rendelet, szintúgy mint a Szent-György-napi országgyűlés végzeménye ignorálja a köznemességnek a tolnai gyűlésre vonatkozó elhatározását. Ez a gyűlés július végén csakugyan létrejött. A nemesség azonban nem fejenként jelent meg, hanem minden vármegyéből követeket küldött. A király és az urak Budán várták be tárgyalásaik eredményét.¹³

A gyűlés mindenekelőtt az ország védelmének ügyét tette tanácskozás tárgyává. „Minden ország – így hangzott a Werbőczitől fogalmazott végzemény bevezetése – két eszközzel igazgattatik és tartatik fenn: törvénnyel és fegyverrel. Magyarorszában most mind a kettő hiányzik.” Az országot ennek következtében fenyegető veszélyek elhárítására a rendek elhatározták, hogy a bandériumok és megyei hadak rögtön a véghelyekre küldessenek; szeptember 29-ikére pedig az összes főpapok, urak és nemesek, személyesen, az urak állásukhoz képest lehetőleg nagy számú fegyveresekkel, a nemesek pedig minden hisz jobbágy után kiállítandó egy lovassal, Bácsón jelenjenek meg, oly célból, hogy nagy támadó hadjáratra induljanak. A király részére, hogy bandériumát kiállíthassa és vele Bácsón megjelenhessék, minden jobbágytelek után félforint adót szavaztak meg (I–IX.)

A királyi kincstárnoktól, a ki ezen adó behajtására és kezelésére volt hivatva, a gyűlés azt kívánta, hogy a király és a gyűlés küldöttsége előtt esküvel kötelezze magát arra, hogy a befolyó pénzt nem fordítja régi adósságok kiegyenlítésére, hanem hadak fogadására az erdélyi vajdának, temesi ispánnak és horvátországi bánnak fizeti ki, a végvárak parancsnokait kellő pénzüsszeggel látja el, és a királyi bandérium felszereléséről gondoskodik.

Az adó kivetésében és behajtásában a minden vármegyében választandó nemesek és a kincstárnok megbízottja járnak el. A bécsi országgyűlés a kincstárnokot megszámlaltatja, a főispánokat és alispánokat, kiknek hanyagsága miatt hátralék marad, hivataluktól rögtön elmozdítja és velük a hátralékot megfizetteti. Ugyanott a régibb adókról és a királyi jövedelmekről vezetett számadások szintén megvizsgáltatnak, és a királyi jövedelmek

tárgyában olyan rendelkezések tételnek, hogy a király az országgyűlést rendkívüli segély megajánlására fölszólítani, a „nyomorult és elnyomott jobbágyokra” terheket róni többé ne legyen kénytelen. (X–XVII.)¹⁴

Ezen végzéseket ötven tagból álló küldöttség vitte Budára, és mutatta be megerősítés végett a királynak, a ki az udvarnál egybegyűlt urak tanácsára a megerősítést megadta.¹⁵

Ez a határszélekről érkező tudósítások nyomása alatt történt. A törökök egyidőben fenyegették Jajczát és Belgrádot. „Kevésbe múlt, – jelenti a velencei követ Budáról – hogy Belgrád az ellenség kezeibe nem került, a mi ha bekövetkezik, az ország romlását vonta volna maga után.”¹⁶ És csakhamar még aggasztóbb hírek érkeztek. Szeptember 2-ikán a velencei követet Szalkai László váci püspök, a királyi kancellár ezekkel a szavakkal fogadta:

„Rosz hireink vannak; maga a török császár jön ellenünk. Tegnap érkezett ő felségéhez a havasalföldi vajda követe, azzal az üzenettel, hogy a török császár Konstantinápolyból megindult, és nagy sereggel jön tartományának meghódítására. Félő tehát, hogy ez a vajda elpártol a koronától, a mi nagy csapás volna, mert ígéretet tett, hogy minden hadjáratban nyolczvanezer emberrel vesz részt.”

A velencei követ azon kérdésére, hogy a király milyen előkészületeket szándékozik tenni, a kancellár így válaszolt:

„Szent-Mihály napján Bácsos országgyűlést tartunk, és ott elhatározzuk, mit tevők leszünk. Követeink pedig nyolcz nap alatt a császárhoz és a pápához útra kelnek.” De csüggedten hozzá tette: „Azt hiszem, az orvosság későn készül el.”¹⁷

A követe nem utaztak el, a bácsi országgyűlésen sem jelent meg a király; a főpapok és urak is legnagyobb részben távol tartották magukat. A köznemesség ellenben tömegesen gyűlt egybe,¹⁸ de a helyett, hogy a tolnai gyűlés szándéka szerint, a bácsi táborból a hadi munkálatok tényleg megkezdétnének, ismét csak végzések alkotásához fogtak, a melyek a nemzet erkölcsi és hatalmi mély sülyedésének szomorú képét örökítik meg. Ezt a képet a végzemény bevezetésében Werbőczy sötét színekkel rajzolja. – „Ekkorig – úgymond – gyakran sok jó és üdvös törvény alkottatott, melyek az ország javát, nyugalmát és ő felsége hatalmának gyarapodását illették. De soha nem tartattak meg, soha nem hajtottak végre, mindig hasztalanok maradtak. Ennek következtében számtalan végvár elveszett, s azok a melyek megmaradtak, romokká lettek. Megszámálhatlan azoknak sokasága, a kiket honfíkéz ölt le, vagy ellenség fogságba hurczolt. A királyi felségnek több ízben megszavazott adóból kevés haszon származott. Röviden, az ország és az állam ügyeiben, a honvédelem és az igazságszolgáltatás terén egyaránt, zavar és rendtelenség honosult meg.”

A bajok kútforrását a kincstár szomorú állapotában találván, a bácsi gyűlés első sorban ennek rendezésével foglalkozott. E tekintetben rendkívüli áldozatkészséget tanusított. Az ország védelmének céljaira két forintot, a király részére egy forintot és húsz dénárt szavazott meg jobbágytelkenként, a mely összeg két éven át, két részletben volt fizetendő. Mivel két megelőző országgyűlés kísérlete, hogy a királyi kincstartót külön esküvel az alkotott végzések megtartására, kötelességeinek teljesítésére késztessek, nem hozta meg a várt eredményt, a rendek most más eszközhöz folyamodtak. Az országos jövedelmek kezelésére a nemesség köréből két kincstartót választottak meg: Szobi Mihály és Paksi Mihály személyében.¹⁹ Ezek egyszersmind azt a megbízást is kapták, hogy a rendeket honvédelmi kötelezettségeik pontos teljesítésére szorítsák; fölhatalmaztatván, hogy az ellenszegülőket fegyver hatalmával fékezzék meg. De a gyűlés viszont őket is azzal fenyegette, hogy ha hűteleneknek vagy hanyagoknak bizonyulnak, a következő országgyűlés fővesztésben fogja elmarasztalni. (I–VII.)

Elhatározták továbbá a rendek, hogy az elzálogosított királyi javakat és jövedelmeket a tényleges birtokosok azonnal adják vissza, a zálogösszegek pedig lassanként törlesztessenek. Kivétel (mint 1514-ben) egyedül Zápolyai János javára történt, oly módon, hogy a zálogösszegeket, a miket ő követelhet, a király mindjárt törleszse. A gyűlés az ellen, hogy a

királyi javakat és jövedelmeket ezentúl is a királyi kincstartó kezelje, kifogást nem tett, azonban oldala mellé a királyi tanács köznemes tagjai közül egy ellenőrt rendelt, a kinek tudta nélkül a kincstartó semmiféle kiadást sem tehet; különben ha pap, javadalmától, ha világi úr, birtokaitól fosztatik meg. (VIII, XX.)

A királyi tanácsnak az a szervezete, a mit az 1516-ik évi országgyűléstől kapott, visszaállított; vagyis négy főpapból, négy világi úrból és tizenhat köznemesből alakított meg. A gyűlés a tanács tagjaivá megválasztotta az egyházi és urak sorából az esztergomi és kalocsai érsekeket, a pécsi és erdélyi püspököket, a nádort és országbirót, az erdélyi vajdát és a temesi főispánt; a köznemesek közül Szobi Mihály, Paksi János, Bodó Ferencz, Macedóniai Miklós, Pogány Zsigmond, Perneszi Miklós, Ártándi Pál, Glésán Miklós, Kenderesi Mihály, Fajsi János, Csányi Balázs, Turóczi Miklós, Kutasi Lukács, Derencsényi György, Amade István és Sittkei György választottak meg. (XI.) A névsor a köznemesség vezérférfiait mutatja be. Werbőczy Istvánt nem találjuk közöttük; hogy azonban ennek az országgyűlésnek is ő volt vezérlő szelleme, az a tény hirdeti, hogy neki „sokféle munkájára, fáradságára és költségeire való tekintettel” minden jobbágytelek után fizetendő öt dénár külön adó szavaztatott meg.²⁰

A király a bácsi végzéseket is megerősítette. Az ország kormányát az új királyi tanács átvette. A köznemesség ülnökei egészen magukhoz ragadták a hatalmat; különösen Glésán Miklós volt az, a kinek szava a legnagyobb nyomatékkal birt.²¹ Nagy erélylyel láttak hozzá az elidegenített királyi javak visszaszerzéséhez. Az elsők egyike, ki a bácsi végzéseknek megfelelt, Bakócz Tamás volt, ki visszabocsátotta Esztergom városát, a mit tizenhat esztendő óta zálog-czimen birt. Példáját követte a nádor, Kis-Szeben város átengedésével.²² Most mindketten a nemzeti párthoz csatlakoztak és a bácsi határozatok foganatosítása érdekében nagy buzgalmat fejtettek ki,

Bornemisza János és Korlátkövi Péter voltak úgyszólván az egyedüliek, kik az uralomra emelkedett új rendszerrel szemben nyílt ellenállást merészkedtek tanusítani. A királyi tanács felszólítására, hogy Tata, Komárom és Munkács várakat kezeikből bocsássák ki, tagadólag válaszoltak; arra hivatkoztak, hogy Ulászló királynak tett esküjök értelmében azokat a várakat a király nagykorúságáig másnak nem adhatják át. Mikor ez az ügy a királyi tanácsban tárgyalatott, Lajos király az ő álláspontjukra helyezkedett. Ezért az agg primás fenyegető nyilatkozatra ragadtatta el magát: „Ha ő felsége nem teljesíti azt, a mit a törvény követel, az ország elüzi és mást választ helyébe!” Később enyhíteni igyekezett szavait s oda magyarázta, hogy ő felsége ellenszegülése a rendeket kormányzó választására kényszeríthetné.”²³ És csakugyan Bornemisza ellenszegülése nagy felháborodást támasztott a köznemesség körében.

Egy napon a primás gyengélkedő állapota miatt a királyi tanács az ő budai házában gyűlt egybe. Bornemisza is megjelent, mert ismét az ő ügye tárgyalatott. Ekkor nagyszámú fölfegyverzett nemesség gyűlt a ház elé és erőhatalommal be akart nyomulni, hogy Bornemiszát hatalmába ejtse és rajta boszuját töltse. Ekkor a bibornok hordszéken levitette magát a zajongó tömeg közé, melyet esdő szavaival lecsillapított és távozásra birt.²⁴

Azonban az új kormánynak nem volt elegendő tekintélye és ereje, hogy az országban elhatalmasodott önző közönyösség álmából a nemzetet fölriaszsza, az áldozatkészség szellemét fölbresszse, és a közpénzek kezelésében lelkiismeretes eljárást honosítson meg. A királyi tanács ülnökei egyik levelükben panaszojják, hogy a megyékben az adó behajtásából befolyt pénzzel könnyelműen bánnak, és alig fele jutott az országos kincstárba.²⁵ A végvárak elhagyatott állapotban, a királyi udvar szegénységben maradtak, a milyenben a bácsi országgyűlés előtt voltak.²⁶

A választott országos kincstárnokok a törvények végrehajtására képteleneknek bizonyultak.

Ezalatt a köznemesek, kik a királyi tanácsban helyet foglaltak, a hatalmat, a mit kiküzdöttek, arra használták föl, hogy a diplomacia terén is magukhoz ragadják a vezérszerepet. A lengyel királyhoz Ártándi Pál és Kenderessi Mihály küldettek. A velencei köztársasághoz és a pápához bocsátott követség élére Werbőczy állított. A bácsi országgyűlés határozatából föladatuk az volt, hogy az új kormányrendszer behozatala következtében az európai udvaroknál netalán keletkezett aggodalmakat oszlassák el és Magyarország részére segítséget eszközöljenek ki.²⁷

Közvetlenül elutazásuk előtt egy fontos esemény híre érkezett, mely alkalmul szolgált, hogy megbízatásuk körébe más föladat is bevonassék. Ugyanis 1519 január 12-ikén Miksa császár meghalt, és a királyi tanács abban állapodott meg, hogy Lajos királynak császárrá választása érdekében lépéseket tesz. Ámbár erre alapot és jogcímet a Miksa császártól négy év előtt kiállított biztosító oklevél nyújtott, a tanács elárulta teljes tájékoztatatlanságát az európai helyzet és a német birodalom viszonyai körül azzal a reménységével, hogy a választófejedelmek, kiknek szavazataiért Francia- és Spanyolország hatalmas uralkodói versenyeztek, a szegény és gyenge magyar király jelöltségét fogják fölkarolni.

Az Olaszországba küldött követek márczius 22-ikén érkeztek Velenczébe és fényes fogadtatásban részesültek. Ez alkalommal az az érdekes dolog történt, hogy Werbőczy, ámbár a latin nyelvben mesteri jártassága volt, az üdvözlő beszédet magyar nyelven tartotta, és tolmáccsal fordította latinra.

Előterjesztésükre a doge azt válaszolta, hogy Magyarország a török elleni küzdelemben a köztársaság segítségére mindenkor számíthat, továbbá, hogy a királynak a császárválasztásnál sikert kíván, de mivel a választófejedelmekkel összeköttetései nincsenek, érdekében semmit sem tehet.²⁸ Ezzel a színtelen válaszszal megelégedve, a magyar követek folytatták útjokat Rómába.

Itt a fogadtatás, a mi reájuk várákozott, nem volt kedvező. Ugyanis megelőzte őket a Magyarországból érkezett tudósítás, hogy időközben II. Lajos a török császárnak Budára küldött követeivel három esztendőre fegyverszünetet kötött. X. Leo pápa kijelentette, hogy ilyen körülmények között segélynyújtás szüksége nem forog fönn; a császárválasztás tekintetében sem helyezte kilátásba támogatását.²⁹

Az udvari párt Werbőczy távollétét arra használta föl, hogy a török követekkel a tárgyalásokat siettesse és a fegyverszünet megkötését létrehozza, a mi a tolnai és bácsi országgyűlések politikai programjával homlokegyenest ellentétben állott és Európa színe előtt nem kevésbé compromittálta a nemzetet, mely a törökökkel, mikor ellenük segítséget sürget, békét köt. Arra nézve, hogy Lajos király, a királyi tanács köznemes tagjainak hozzájárulását mily módon eszközölte ki tájékozva nem vagyunk. De némi világot vet rá egy fönmaradt oklevél, melyből tudjuk, hogy II. Lajos a Thurzó Gáspár magvaszakadtával a koronára szállott összes birtokokat ekkortájt a köznemesség egyik vezérének, Ártándi Pálnak adományozta.³⁰

Werbőczy távolléte alatt a köznemesség politikája más téren is jelentékeny vereséget szenvedett.

Perényi Imre nádor 1519 február 5-ikén bekövetkezett halálával a nádori méltóság betöltésének szükségessége merült föl. A köznemesség Zápolyai Jánost tűzte ki jelöltjéül. Az udvari párt nem számíthatván arra, hogy ha választásra kerül a dolog, más jelöltnek többséget biztosíthat, azon volt, hogy a nádori méltóság hosszabb ideig üresedésben hagyassék;³¹ miután pedig ez a terv kivihetetlennek mutatkozott, Báthori István temesi főispánt tűzte ki jelöltül, és mig egyrésztől különféle csel fogásokat használt, hogy pártját szaporítsa, másrésztől tetemes fegyveres erőt gyűjtött össze Budára, hogy azzal az ellenpártot megfélelemlitse.³²

Az országgyűlés május második felében tartatott meg. A köznemesség, mely nagy számban és szokás szerint fölfegyverkezve gyűlt egybe azt kívánta, hogy a király és az urak, a kik Buda várában tanácskoztak, a Rákosra jöjjenek, és ott mielőbb történjék meg a

nádorválasztás. A király erre nem állott reá, és a nemességet fölszólitotta, hogy a várba jöjjön föl, de fegyvereit a Rákoson hagyja. Ez a kivánság a köznemesség körében nagy fölháborodást idézett elő az urak ellen, a kikről többen azt hirdették, hogy a királyt erőszakosan tartják vissza. Mintegy háromezer köznemes fölkerekedett és fegyveresen Buda vára felé vonult, hogy kivánságuk teljesítését sürgessék; a vár kapuját, mely közeledésükre elzárattott, ostromolni kezdték. Ekkor Tomori Pál, Bornemisza János hadnagya, – ugyanaz, aki néhány évvel utóbb a kalocsai érsekséget nyerte el – bátor föllépésével elhárította a veszedelmet. Néhány ágyút süttetett el a levegőbe és az őrség élén a megnyitott kapun az ostromlókra tört, kik a nem várt erélyes föllépés által megriasztva, vad futásban menekültek.³³

Ez a kudarcz egészen megzavarta a nemességet, mely teljhatalmú megbizottakat választva széteszlott. Mikor május 28-ikán a választásra került a dolog, a többséget Báthori István nyerte el.

Ebben a köznemességnek a királyi tanácsban ülésező tagjai megnyugodtak. És Werbőczy István sem tett kísérletet, mikor június elején követségéből visszaérkezett, hogy a választás törvényességét megtámadja. Egyébiránt az új nádor azon volt, hogy a köznemesség bizalmát megnyerje. A királyi tanács ezentúl is a bácsi országgyűlés szellemében kormányozta az országot, és ismételten tett lépéseket arra, hogy a végzéseknek fogantat szerezzen.³⁴

Egy hónappal a nádorválasztás után történt a császárválasztás. II. Lajos, ki mint Csehország királya a választófejedelmek sorába tartozott, Brandenburgi György örgrófot küldötte maga helyett. De ez a választók közül egyet sem tudott megnyerni, és ő maga is Miksa unokájához, Károly spanyol királyhoz csatlakozott, ki egyhangúlag választatott meg. György örgróf „jó szolgálatait” az új császár 3000 forint évdíj utalványozásával jutalmazta.³⁵

György örgróf külföldi útjáról a magyar udvarhoz visszatérve, Bornemisza Jánossal szövetkezett, hogy a köznemesség befolyását ellensúlyozzák és a királyt a tanács köznemes tagjainak hatalmából kiragadják. Ennek következtében a köznemes tanácsosok az ő eltávolításukat követelték a királytól, a ki azonban vonakodott kivánságuknak eleget tenni, és azzal az ígérettel nyugtatta meg őket, hogy az országos ügyeket a tanács üléseiben fogja elintézni.³⁶ Mindazáltal csakhamar a tanács gyámsága aló tüntető módon emancipálta magát.

Lajos az 1520-ik év tavaszán a királyi tanács beleegyezésével ígéretet tett a csehországi rendeknek, hogy egyidőre Prágába megy. Elutazását az a körülmény késleltette, hogy udvari kíséretének fölszerelésére és a hátralékos fizetések kiutalványozására szükséges összeget a kincstárnokok nem teremthették elő. A tanács ismételten biztosította a királyt, hogy a pénzt rövid idő alatt rendelkezésére helyezi, a nélkül, hogy szavát beválthatná. A július 17-ikén tartott ülésben a király a tanácsosok gondatlanságát éles szavakkal megróttá, és kijelentette, hogy haladék nélkül útra kél, ámbár azt a fényt és diszt, a mi a magyar királyt megilleti, nélkülöznie kell. A tanácsosok kérték, hogy csak néhány napig legyen türelemmel; de ő hajthatatlan maradt. Fölháborodását nem titkolva távozott, s a palota udvarán lóra ült, hogy a csapataikkal rá várakozó György örgróf és Bornemisza kíséretében Pozsony felé induljon. Zsámbékról, a hol néhány napra megállapodott, gúnyos üzenetben köszönetét fejezte ki a tanácsnak azért, hogy emberei és szolgálái nélkül kellett távoznia; ha majd Isten segítségével jó egészségben Budára visszatér, – úgymond – olyan hálás lesz a magyar urak iránt, amilyen buzgóságot az ő részükről tapasztalt.

A király váratlan elutazása és üzenete a tanácsosokat megdöbbsentette. Az agg primást küldötték hozzá, hogy őt megengesztelje. Egyszersmind azonnal megkezdték az udvari emberek követeléseinek kielégítését.³⁷

Lajos Pozsonyba ment és csehországi utazásának tervét elejtven, ott hosszabb ideig tartózkodott. Onnan az új császárral tárgyalásokat indított meg az 1515-ik évi egyességben megállapított kettős házasság végrehajtása iránt. Ezeknek eredménye az lett, hogy II. Lajos nővérével, Anna hercegnővel, Károly császár testvéröccse, Ferdinánd főherczeg, ki a

Habsburg ház osztrák tartományait örökölte, 1521 május 26-ikán a menyegzőt megülte; Mária főhercegnő pedig, Károly és Ferdinánd nővére, ugyanakkor Magyarországra jött. A menyegzőt azonban válságos események több hónapig késleltették.

-
- 746.A velencei követ 1516 május 14-iki jelentése. És a gyámság ügyében a magyar urak levelezése a lengyel királyljal. Acta Tomiciana, IV. 22–41.
- 747.A velencei követ 1516 december 28-iki jelentése: „Parla con un reputatione.”
- 748.Életrajzát Knauz becses értekezésben írta meg. Magyar Sion IV. évfolyam.
- 749.Thurzó Szaniszlónak 1519-ben írja: „Ego hunc praeceptorem magis gratulor serenissimo regi vestro, quam regnum.”
- 750.1517 ápril 13-ikán. Acta Tomiciana. IV. 104.
- 751.Ezen részleteket a velencei követek 1519. és 1523-ik évi záró jelentései tartalmazzák. Lajos több latin magánlevele ki van adva az Acta Tomiciana oklevéltárban. A müncheni királyi levéltár sajátkezűleg irt német leveleit őrzi.
- 752.A velencei követek 1519., 1523., 1525-ik évi záró jelentéseiből, és az egyiknek 1519 július 27. s 1520 augusztus 7-iki jelentéseiből állítjuk össze ezeket a vonásokat.
- 753.Mindezt szintén a fentebb idézett forrásokból és Zsigmond királynak 1520-ban Lajoshoz írt intő-leveléből merítjük. Acta Tomiciana, VI. 270., hol a levél tévesen van 1523-ra téve.
- 754.Ezen fegyverkezésről szól a velencei követ 1518 július havában Budáról írt jelentésében.
- 755.Ezek a bácsi gyűlésből a lengyel királyhoz küldött követek részére Werbőczitől kidolgozott utasításban mondatnak el. Pray, Epistolae Procerum. I. 204. Hibásan 1525-re téve.
- 756.Kovachich Supplementum. II. 395.
- 757.Id. m., II. 397.
- 758.Ezt a királynak egy szeptember 22-ikén kelt okleveléből tudjuk. U. o. 420.
- 759.Kovachich, Vestigia. 466–474. A velencei követ 1518 augusztus 21-iki jelentése.
- 760.Ezt a nevezetes tényt, hogy a köznemesség végzéseit a király „una cum dominis praelatis et baronibus” erősítette meg, az 1518 szeptember 22-iki (már idézett) királyi okirat jelezi.
- 761.1518 augusztus 21-ikén.
- 762.1518 szeptember 2-ikán.
- 763.A királyi tanács 1520 márczius 2-ikán kelt rendeletében említi, hogy a bácsi gyűlésen „fere totum hoc Hungariae regnum interfuit.” Pray, Epistolae Procerum, I. 134.
- 764.Nevüket 1519 február 2-ikán kelt királyi oklevélben találjuk. (Eredetije a szentmártoni főapátság levéltárában.)
- 765.Ezt a végzeményben megemlítve nem találjuk. Werbőczy maga 1518 november 29-ikén felhívást intéz Veszprémmegyében ezen adó behajtása iránt. Kovachich, Supplementum, II. 472.
- 766.Brandenburgi György örgrófnak egyik embere a budai királyi udvarból írt hosszú levélben az állapotok érdekes rajzát adja. Egyebek között írja: „Der Glesan ist noch machtiger, dann die andern all.” Kelet nélküli eredetije a müncheni királyi levéltárban.
- 767.A velencei követ 1519 február 10-iki jelentése. Kovachich, Supplementum, II. 431.
- 768.Lajos király üzenete a lengyel királyhoz 1519 ápril 24-ikén. Acta Tomiciana, V. 21.
- 769.Az imént idézett izenet és Hippolyt bibornok egyik udvari emberének 1519 márczius 8-ikán Egerből Mantuába ért levele, a mantuai állami levéltárban.
- 770.Pray, Epistolae, I. 136.
- 771.Erről a brandenburgi örgrófnak intézett fentebb idézett levél tüzetesen szól.
- 772.A lengyel követek részére kidolgozott utasítás id. h. Hogy a pápához küldött követeknek is megbízatásuk volt a bácsi gyűlés végzéseiről jelentést tenni, kitűnik a pápa nyilatkozatából Velence római követe előtt, melyről ez 1519 ápril 12-ikén tett jelentést.
- 773.A velencei senatus üléséről szóló jelentés Marino Sanudónál.
- 774.Ugyanott.
- 775.A magyar követek római tartózkodásáról a velencei köztársaság római követeinek 1519 ápril 12. és május 5-iki jelentései tudósítanak.
- 776.Ezt Balbi Jeromos néhány nappal Perényi halála után írt levelében említi. Kovachich. Supplementum, II. 431.
- 777.Acta Tomiciana. V. 21.
- 778.L. „Tomori Pál élete” című dolgozatomat a Századok 1888-dik évfolyamában, a hol a forrásokat idézem.
- 779.Tanúskodik erről a Brandenburgi Györgyhez írt, fentebb idézett levél, és az 1520. év márczius 2-ikán kelt királyi rendelet. Pray, Epistolae, I. 134.
- 780.Az 1519. szeptember 24-ikén kelt császári irat a müncheni királyi levéltárban.
- 781.Bonzagninak 1520 június 17-én Hippolyt bibornokhoz írt levele a modenai levéltárban.

782.A velencei követ 1520 július 19-iki jelentése.

VI. FEJEZET.

Nándor-Fejérvár eleste.

Szulejman szultán trónralépte. A török követ Budán a fegyverszünet meghosszabbítását kéri. A velencei köztársaság magatartása. Az országgyűlés szétoszlása. A fegyverszünet megkötésének elhalasztása. Szabács ostroma. Az őrség hazafias önfeláldozása. Zimony vára. Nándor-Fejérvár veszedelme. A király készülődései. A tolnai magyar tábor. Zápolyai István magatartása. A nádor késlekedése. A hadjárat elhalasztása. Nándor-Fejérvár elvesztésének hatása. A budai országgyűlés. A kivetett újabb adók. Az adó behajtására vonatkozó intézkedések. A kincstári jövedelmek szaporítása. Hadügyi reformok. A vétkesek megbüntetése. A törvények végrehajtásának biztosítása. A tárgyalások befejezése. A király koronázási esküje. Mária királyné megkoronázása. Lajos király Prágában. A törvények végrehajtásának akadályai. Lőce város tanácsa. Sikkasztások. Török beütések. V. Károly császár segélyigérete. Birodalmi segély. A birodalmi gyűlésbe küldött követség tagjai. Az országgyűlés határozatai. A nürnbergi birodalmi gyűlés. A csehországi helyzet. A magyar országgyűlés elhalasztása. A budai országgyűlés. Báthori nádor letétele. Honvédelmi intézkedések. A királyi hatalom emelése

Szelim szultán 1520 szeptember 21-ikén meghalt és fia Szulejmán követte őt a trónon. A magyar királyi udvarnál azt hitték, hogy a beállott változás kedvező alkalmat nyújt az elvesztett melléktartományok és végvárok visszaszerzésére. A másfél esztendő előtt megkötött fegyverszünetben nem láttak akadályt. Az a fölfogás uralkodott, hogy a szultán halálával a vele kötött egyesség fölbomlott.¹ Ezért a király Pozsonyból Budára tért vissza, és az urakat s megyéket fölszólitotta, hogy hadaikat szereljék föl, és az ország határszéleire küldjék.² More Fülöp pécsi prépost által a velencei köztársaságnak, Werbőczy István és Balbi Jeromos pozsonyi prépost által a német birodalom fejedelmeinek bejelentette, hogy támadó háborúra készül és pénzsegítségét kért.³

Eközben török követ érkezett Budára; azt az üzenetet hozta, hogy az új szultán kész akár a fegyverszünetet meghosszabbítani, akár állandó békét kötni. A királyi tanács attól tette függővé elhatározását, hogy a keresztény hatalmak milyen segítséget ajánlanak meg. A török küldött addig Budán visszatartott.⁴

A velencei köztársaságtól a magyar követ előterjesztésére csakhamar megjött a válasz. A signoria azt ajánlotta, hogy a magyarok a törökökkel a fegyverszünetet hosszabbítsák meg; de egyúttal indítsanak tárgyalásokat a pápával és a császárral az összes keresztény hatalmak közös hadjáratának létrehozására. A pénzsegély tárgyában pedig kufár alkudozásokat kezdett; a magyar követek a köztársaság régi tartozásai czimén nyolczvanezer aranyat követeltek, a signoria ellenben csak tizezeret ajánlott.⁵

A német birodalom wormsi gyűlése pedig, melynek figyelmét a vallási ügyek, a Luther Márton föllépésével támasztott mozgalmak a török veszélytől teljesen elvonták, általánosságban tartott ígéretekre és biztatásokra szoritkozott.

Ezalatt a királyi tanács harcziás szándékai a magyarországi rendek részéről sem találtak támogatásra. Az országgyűlés, mely május havában tartott, a köznemesség és az urak között megújult egyenletlenség miatt szétoszlott, anélkül, hogy végzéseket alkotott és adót ajánlott volna. A királyi tanácsban ekkor az határozatott, hogy augusztus 2-ikára újabb országgyűlést hívnak össze, amely dönten fog afölött, vajjon a király a törökkel békét kössön, avagy a háborút megindítsa.⁶

De ezt a kérdést ekkor már megoldotta Szulejmán, ki sértve érezvén magát azért, hogy ajánlatára hónapok óta hiába várja a választ, és a magyarok készületlenségéről is tudomást szerezvén, (1521) június elején két hadosztályt indított meg Szabács és Nándor-Fehérvár megvívására.

Az országnak ez a két nagyjelentőségű végvára, ámbár a közelmúlt esztendőben ismételve volt támadásoknak kitéve, az ellenállásra teljesen készületlenül állott. Hédervári Ferencz, a nándorfehérvári bán, Sulyok István és Balázs szabácsi bánok Budára jöttek, hogy

régi követeléseik kielégítését és a várak ellátására szükséges költséget sürgessük. És miután a kincstartó pénzt nekik nem adhatott, állomásukra vissza sem tértek, a gondjaikra bizott erősségek védelmét alantaszteikre hagyták.

De Szabács helyettes bánjai, Logodi Simon és Torma Endre, a hazafias önfeláldozás tényére szánták el magokat és példájuk utánzására az őrséget is föllekesítették. Mindnyájan ünnepélyes esküvel fogadták, hogy a várat mind halálig védelmezik. Fogadásukat beváltották. Ahmed pasa nagy sereggel vette körül a várat és június 20-ikán kezdte meg az ostromot. A külső vár néhány nap múlva hatalmába került. Az őrség a felső várba vonulván vissza, folytatta az ellenállást, és mikor a löporkészlet kifogyott, akkor sem gondolt arra, hogy a Száván a túlsó partra meneküljön. Hatvan vitéz – ennyire olvadt le száma – július 7-ikén a vár piacán várta be az ellenség benyomulását, s ott hősiiesen harczolva, utolsó szálig elesett; úgy hogy dicső küzdelmük és haláluk hírére is csak a csodálatra ragadott győzők elbeszéléséből tudhatta meg nemzetük.⁷ Az ostrom alatt maga Szulejmán szultán is megérkezett, és tanúja volt annak, hogy milyen drága áron kellett a romhalmazzá lett várat megszereznie.

A szabácsi őrség dicsőségében osztozik az a negyedfélszáz vitéz, a kik Szukublics Markó parancsnoksága alatt Zimony várát a szultán egész hadserege ellen védelmezték és kilencz napi ellenállás után (augusztus közepe táján) szintén mind egy szálig elestek.

Legtovább, teljes két hónapig daczolt a törökök ostromával és rohamaival Nándor-Fejérvár. Ennek őrsége is, ámbár sem fölmentő sereg érkezésére, sem ellenállásának sikerére nem számíthatott, el volt szánva életét föláldozni. De parancsnokuk, More Mihály, árulóvá lett, a török táborba szökött; a vár gyenge oldalait az ellenségnek megjelölte, és az őrséget is föladásra csábította. Oláh Balázs hadnagy, ki a parancsnokságát átvette, több napon át visszautasított minden ajánlatot; csak augusztus 29-ikén, mikor legénysége hetvenkét emberre olvadt le és ezek is úgyszólván mind megsebesültek, nyitotta meg, szabad elvonulás föltétele alatt, a vár kapuit.

Szabács, Zimony, Nándor-Fejérvár őrségei magukra hagyatva vívták hősi harczukat; és a várak elestek anélkül, hogy az ország hadereje a küzdelemben részt vett volna!

A királyi udvarnál a veszély nagyságát csak június végén ismerték föl, a mikor a hír megjött a törököknek Szabács alá érkezéséről. A király ekkor rendeletet bocsátott az urakhoz és vármegyékhez, hogy hadaikat késedelem nélkül Tolnára vezessék, hol ő maga is személyesen megjelenik. Közfölkelést hirdetett. A véres kardot körül hordoztatta. A hadi készületek költségeire pénzt a legkülönbélebb forrásokból meritett. Bakócz Tamás primásnak, ki éppen ekkor (június 16-ikán) kimúlt, hagyatékát lefoglaltatta, és kölcsönöket vett föl.⁸

Július közepén indult meg a tolnai táborba. De egész banderiuma kétszáz lovasból állott. „Látni akarja – írja róla a velencei követ titkára hogy vajjon a főpapok és urak közül ki fogja követni. De senki sem követi, mert nagy viszályok uralkodnak közöttök, ezenfelül a jobbágyok gyűlöletet táplálnak uraik ellen, úgy hogy az ország az örvény szélén áll.”⁹ A király Tétényben állapotodott meg és ott hosszabb ideig tartózkodott. Csak augusztus 22-ikén érkezett Tolnára, hol több főpap és főúr banderiuma s néhány ezer cseh és német zsoldos vette körül.

Ezalatt Báthori nádor az ország alsó részeinek hadaival Péterváradnál és Zápolyai János az erdélyiekkel Lippánál táborozott, hogy a nádorral egyesüljön és együtt induljanak Nándor-Fejérvár fölszabadítására; de mivel gyűlölt vetélytársával közös actiora nem volt hajlandó, a parancs végrehajtását mindenféle ürügy alatt késleltette. Magatartásával azt a gyanút keltette, hogy a törökkel egyetért és a király ellen lázadást tervez.¹⁰ És azok is, a kik a nyílt árulás tényére képtelennek ítélték, föltették róla, hogy nem bánná, ha az országot nagy veszedelem érné, a melyből azután ő kimentené és magát megválasztatná királylyá.¹¹

A király szeptember elején Tolnáról Báltára vonulván le, itt értesült Nándorfehérvár elestéről. Ekkor kijelentette, hogy most már a sereget a törökök ellen megindítja, megütközik és a saját életét is kockára teszi.¹²

Evégből mind a nádort, mind az erdélyi vajdát táborába hívta meg, hogy velök a hadjárat tervét megállapítsa. Zápolyai János csak szeptember 20-ikán érkezett meg. A nádor nem mozdult táborából. A király ekkor Drágfi Jánost küldötte hozzá, azzal a rendelettel, hogy „katonai dolgokban jártas néhány hadnagyával” siessen Báltára, és a pétervárad táborban egybegyült hadakat bizza Drágfi parancsnokságára. A király a nádor érzékenységét kimélni óhajtván, levele végére ezt a megjegyzést iktatta: „Ne gondolja hűséged, hogy intézkedésünkkel becsületét és tekintélyét akarjuk sérteni. És Drágfi János a parancsnokságot csak úgy veszi át, ha ahhoz a ti akaratotok is hozzájárul; ellenkező esetben tetszéstek szerint bárki másra bízhatjátok azt a tisztet.”¹³

A nádor végre megjelent Báltán. A tanácskozások arra a határozatra vezettek, hogy miután a szultán seregével Bolgárországba visszatért és csak húszezer embert hagyott hátra, Belgrád visszaszerzésére haladék nélkül kísérletet kell tenni, mielőtt azt a törökök megerősíthetnék. De a fővezérlet kérdésében az ellentéteket kiegyenlíteni nem sikerült, és abban történt megállapodás, hogy mind a nádor, mind az erdélyi vajda a királyi főkapitány tisztét fogja viselni.¹⁴

A legközelebbi napokban úgy látszott, mintha a hadjárat csakugyan létrejönne. Zápolyai János Ujlakig vitte le táborát. A király szeptember 29-ikén Mohács mellett táborozott.

Azonban a vajda nem gondolt támadó föllépésre, csak arra szorított, hogy a törökök betöréseinek útját állja. A király pedig, kinek táborában lázak kezdtek dúlni, s a ki maga is megbetegedett, október elején hadai nagy részét elbocsátotta, esküvel kötelezván őket arra, hogy a következő év márczius első napján ismét megjelenjenek. Erre visszatért Budára.¹⁵

Nándor-Fejérvár eleste és a felszabadítására megindított hadjárat szégyenteljes eredménytelensége megrendítő hatást gyakorolt az országra és az udvarra. A király még a pécsi táborból országgyűlést hirdetett november 19-ikére Budára, oly czélből, hogy a szükséges intézkedések Nándor-Fejérvár visszafoglalására haladék nélkül megtörténjenek. És a válságos pillanatban a pártérdek sugallatai elnémultak; a király és az ország rendei régóta nem tapasztalt áldozatkészséggel gondoskodtak azon eszközök előállításáról, melyek alkalmasak voltak a kitűzött cél elérését biztosítani.

Az ország rendei ez alkalommal a részvét meleg hangján szólanak jobbágyaik szomorú sorsáról, kiket szívesen kimélnének, ha a végső szükség nem kényszerítené arra, hogy újabb terheket rójanak rá. És most saját magukat sem haboztak megterhelni. A főpapok, urak és birtokos nemesek egy esztendei mindennemű jövedelmük felerészét, a lelkészek és kisebb javadalmások birtokában levő ezüst- és aranszerek értékének tizedrészét ajánlották föl. Emellett fogyasztási adókat hoztak be, melyeknek fizetésére nemeseket és nem-nemeseket egyaránt köteleztek. Az ország mindegyik nem-nemes lakosára – legyen az városi polgár, jobbágy vagy zsellér fejenként egy forint adót vetettek ki s a kamarai nyereség neve alatt ismeretes rendes adót húsz dénáról huszonötre, az országból kivitt marhák vámilletékét huszonötörről ötvenre emelték föl.

Az adók behajtására és kezelésére nézve kivételes szabályokat állapítottak meg. Minden vármegye közönsége két megbízható nemest választ meg adószedőkké, kik tisztükben a legnagyobb szigorral kötelesek eljárni, és hogy erre a saját érdekük által is ösztönöztessenek, felhatalmaztattak, hogy mindazokat a tárgyakat, a miket birtokosaik a megadóztatás alól elvonnak, lefoglalhassák, eladhassák, értékükben az alispánokkal és szolgabirakkal osztozzanak. A megyei adószedők az adóból befolyó pénzüsszeget az országos kincstárba szolgáltatják, mely az ország közepén valamelyik erős várban helyeztetik el. Ezen kincstár kezelésére négy országos kincstartó választatik, kettő az urak és kettő a köznemesek köréből, kik esküvel kötelezik magukat arra, hogy a pénzt csakis az ország hadi szükségére fordítják.

A rendek ugyanakkor a királyi kincstár jövedelmeinek szaporítására is kiterjesztették figyelmüket. Mivel a királyi jövedelmek nagy részét tényleges birtokosaik a bácsi országgyűlés végzéseire daczára sem bocsátották ki, felszólították a királyt, hogy a jogos követeléseket elégítse ki, azoktól pedig, kik ilyeneket nem mutathatnak föl, a kezükben levő királyi jövedelmeket kárpótlás nélkül vegye vissza; az elhanyagolt állapotban levő sóbányákat hozza rendbe, és a sónak külföldről behozatalát tiltsa el.

A pénzügyi intézkedéseknél nem kevésbé lényegesek a reformok, a miket a hadügyi téren foganatosítottak. Az utolsó hadjárat alkalmával tett tapasztalatok mindenkit meggyőztek arról, hogy a nemesi közfelkeléssel az országot a török ellen megvédelmezni nem lehetséges. Későn látták be most, hogy milyen hiba és szerencsétlenség volt Mátyás katonai intézményeit megsemmisíteni; új kísérletet tettek állandó zsoldos sereg létesítésére. Az országos kincstár összes jövedelmeit zsoldos hadak fogadására szentelték. Ellenben az urakat és nemeseket fölmentették honvédelmi kötelezettségeik alól és bandériumok kiállítására – tizedjövedelmük címén – csak a főpapokat és a végvárok parancsnokait kötelezték.

Az ország rendei elismerték ugyan, hogy a hadak fogadása és vezérlete a király hatalomköréhez tartozik de fölkérték, hogy mivel „mindent maga végezni nem képes,” egy vagy két főkapitányt nevezzen ki, s ezek az ő nevében fogadják föl a hadakat, lássák el a véghelyeket őrséggel, vezéreljék a sereget háború idején; a kincstárnokoknak pedig kötelességükké tették, hogy a hadakat zsolddal lássák el, azok fölött szemlét tartsanak, létszámukat és felszerelésüket vizsgálják meg.

A bácsi országgyűlésen megszavazott adó behajtása körül és az utolsó hadjárat alatt tapasztalt több rendbeli visszaélés a rendeket arra készítette, hogy a vétkesekre szigorú büntetéseket szabjanak. Leginkább azok ellen fordult haragjuk, a kiknek bűnös hanyagsága okozta Szabács és Nándor-Fejérvár elestét. A királyt fölkérték, hogy a bánokat, kik az ostrom idején a gondjaikra bizott vártól távol voltak, amennyiben magukat nem tudják kimenteni, jószágaitól foszssa meg, és ezeket olyanoknak adományozza, kik jó szolgálataikkal érdemeket szereztek.

A korábbi országgyűléseken gyakran merült föl az a kérdés, hogy milyen módon kelljen az alkotott törvények végrehajtását biztosítani? Ez alkalommal a köznemesség azt kívánta, hogy fogadják az urak a törvények lelkiismeretes megtartását keresztény hitükre; a király pedig fejedelmi szavára és oklevélben is ígérje meg, hogy a törvényeket mindenkivel megtartatja; végre az országos főkapitányoknak kötelességükké tette, hogy azokat, a kik a törvényeket megszegik, mint „a közjó és az egész kereszténység ellenségeit” fegyver hatalmával fékezze meg és birtokaiktól foszssák meg.¹⁶

A Werbőczitől fogalmazott és a köznemességtől megállapított ezen végzéseket az urak kezdetben vonakodtak elfogadni; de a tömeg fenyegető magatartása reábirta őket, hogy azokhoz hozzájáruljanak.¹⁷ Mire a király is szentesítette azokat és a két főkapitányt azonnal kinevezte. Választása a köznemesség két vezérfőfiára: Zobi Mihályra és Paksi Jánosra esett.¹⁸ Az országos kincstartók egyike Werbőczi István volt.¹⁹

Az országgyűlési tárgyalások befejezése után az összes rendek, a főpapok, világi urak és nemesek december 8-ikán Székes-Fejérvárra vonultak, hogy jelen legyenek a királyné koronázásán. Itt váratlanul egy fontos kérdés merült föl.

A köznemesség körében az az óhajlás nyilvánult, hogy a király, a ki koronáztatása alkalmával – két esztendő gyermek lévén – az ország szabadságaira meg nem esküdhetett, az esküt most tegye le. Ezt az udvar hivei elleneztek; arra hivatkoztak, hogy Lajos nevében atyja tette le az esküt, a mi őt csak úgy kötelezi, mintha személyesen tette volna le. A vitatkozás nagy szenvedélyességgel folyt; a külföldi diplomaták, kik nem voltak ilyen zajos tanácskozásokhoz szokva, zavarok kitörésétől tartottak. A nyugalmat a király azon üzenete állította helyre, hogy kész az esküt letenni. És másnap, december 10-ikén a koronázási esküt ünnepélyesen letette. Mire Mária Magyarország királynéjává megkoronázottat.²⁰

A királyi pár visszatért Budára, hol frigyük a következő év január 15-ikén az egyház áldásában részesült.

A csehországi rendek követői, kik a koronázási ünnepélyen megjelentek, fölkérték a királyt, hogy ismételen előterjesztett óhajításukat teljesítse, jöjjön körükbe, és nejét Prágában koronáztassa meg. De távozását a magyar urak most is elleneztek; többi közt azt hozták föl, hogy mivel jövő tavasszal a török háború megújulása várható, a király elutazása szökés látszatát viselné magán, a mi a törökökre bátorító, a magyarokra leverő hatást gyakorolna és az adók behajtását is nehezitené. Néhány hét múlva négy cseh főúr jött Budára, kik a török ellen jelentékeny segítséget ígértek, ha a királyt az urak Csehországba bocsátják. Ekkor Lajos, hosszas tanácskozások és élénk viták után, főképen Mária sürgetésére kijelentette, hogy február második felében Csehországba megy, de onnan husvétra visszatér.²¹

Magyarországon Báthori István nádort rendelve helytartóul, február 24-ikén csakugyan utra kelt nejevel. Szalkai kancellár és több magyar úr kísérték. Utközben Holicsról márczius 16-ikára Prágába országgyűlést hirdetett, melynek hármas feladatot tűzött ki: az ország belső ügyeinek rendezését, a török ellen segítség ajánlását és a királyné megkoronázását. Az országgyűlés ápril második felében megtartott; de a török ellen segítséget nem ajánlott meg.²²

Ezalatt Magyarországon a novemberi országgyűlésen alkotott törvények végrehajtására került a sor. Mivel a feladat éppen azokra bízott, a kik a törvények megalkotásában főtényezők voltak: azt kellett várni, hogy a kijelölt gyógyszerek ez alkalommal az elhatalmasodott bajok orvoslására sikeresen fognak alkalmaztatni. Azonban a lelkesedés pillanatnyi föllobbanása után most is a szűkkeblű önzés emelkedett uralomra. Mindazok a visszaélések, melyek az adók behajtásánál korábban is tapasztalhatók voltak, most még nagyobb mértékben jelentkeztek.

A vármegyék már az adószedők kiküldésében késedelmesek voltak. És mikor tavasz nyiltával az adószedők föladatuk megoldásához láttak, mindenfelől nehézségekre, ellenszegülésre találtak. Május közepén a nádor kénytelen volt a vármegyéket felszólítani, hogy az adófizetést megtagadó urak és nemesek jószágait foglalják le; az esztergomi érsek pedig a papsághoz fenyegető iratokat intézett.²³ Sok helyen a rendek nyílt ellenállás helyett oly módon igyekeztek könnyíteni az elvállalt terheken, hogy az adószedőkkel alkura léptek és őket apró összegek lefizetésével elégitették ki.²⁴

Például Lőcse város tanácsa az adószedőknek kijelentette, hogy sem a polgárokat, sem a város jószágain a jobbágyokat egyenként megadóztatni nem engedi, hanem hajlandó bizonyos átalány-összeget a város pénztárából megfizetni. Az adószedők erre ráálltak, a polgárok adója fejében 400, a jobbágyoké után 18 forintot követeltek. A tanács ezt sokalta, és összesen 175 forintot ajánlott, amit az adószedők elfogadtak. És a polgárok még ezzel az eredménnyel sem voltak megelégedve és eljárásáért élesen megtámadták a tanácsot, a mely lemondását benyújtotta, de ezt a közönség nem fogadta el. Alig állott helyre a nyugalom a városban, amikor az adószedők másodizben jelentkeztek, és előterjesztvén, hogy a tanács őket félrevezette, még 170 forintot követeltek, a mit a tanács nehézség nélkül kifizetett, mivel az a két összeg a törvény értelmében elvállalendő adóteher csekély részecskéjét képezte.²⁵

Sűrűn fordultak elő sikkasztások, a melyekben az adószedőkön kívül a fő- és alispánoknak is volt részök; mert az adószedők a behajtott pénzüsségeket nem mint a törvény megszabta, egyenesen az országos kincstárba, hanem a vármegyéhez szolgáltaták be.²⁶ A kinevezett főkapitányok pedig a rájuk ruházott nagy hatalmat egyáltalán nem használták föl a törvények végrehajtásának biztosítására. Így történt, hogy a megszavazott adókból a várt három millió forint helyett²⁷ ezen összegnek alig tizedrésze folyt az országos kincstárba.²⁸

Ily körülmények között a tervezett nagy zsoldos hadsereg felállításáról szó sem lehetett. A végvárok ellátásáról sem birt a kormány gondoskodni. És Keglevics Péter jajczai bán, ki eddig vitézül állotta meg helyét, mivel pénzt az őrség fizetésére kapni nem tudott,

lemondását bejelentette.²⁹ Szerencsére a keletről érkezett tudósítások, a melyek szerint Szulejmán az év folyamán Buda vára megvívását tűzte volna ki feladatául,³⁰ alaptalanoknak bizonyultak. A szultán Rhodos sziget elfoglalására vezette hadait. De ezért a határszéli basák minden oldalról pusztító betöréseket intéztek az országba; Erdély, Horvátország és a Szerémség egyaránt ki voltak téve dúlásaiknak. És az alsó Dunánál Orsovát, Dalmáciában Scardonát hatalmokba ejtvén, mind tovább terjesztették hódításaik határvonalát. Némi kárpótlást szerzett az országnak Zápolyai János azzal, hogy Oláhországba nyomulván, Mehemet béget, ki a tartományt a múlt évben meghódította, kiűzte, az oláhoktól választott Radul vajdát, miután a magyar korona fenhatóságát elismerte, a fejedelemségbe beiktatta.

Ezalatt a törökök ellen indítandó hadjárat ügyében tárgyalások folytak a német birodalommal.

V. Károly császár ígéretet tett, hogy a huszonötezer emberből álló haderőt, a mit a birodalmi gyűlés neki olaszországi hadmenetére felajánlott, Ferdinánd főherceg vezérlete alatt Magyarországra küldi, sőt szükség esetén saját hadserege élén személyesen jó az ország megvédelmezésére.³¹ Ennek következtében a zenggi püspök és Désházi István a nürnbergi gyűlésre küldettek, hogy a birodalmi sereg útnak indítását kiesziközljék. Azonban a gyűlés egyelőre csak háromezer gyalog kiállítását határozta el és Lajos bajor herceg elnöklete alatt bizottságot választott, mely Bécsben a magyar és lengyel uralkodókkal s a magyar és cseh rendek küldöttével a hadjárat tervét megállapítsa, egyúttal biztosítékokat szerezzen az iránt, hogy a német segélycsapatok Magyarországon barátságos fogadtatásra számíthatnak. Ugyanis Németországban az a hír terjedt el, hogy a magyarok a Nándor-Fejérvár felmentésére küldött idegen csapatokat nem akarták az országba bebocsátani, egy Németországból küldött fegyverszállítmányt a Dunába vetettek, sőt hogy többen úgy nyilatkoztak volna, hogy készebbek a töröknek meghódolni, mintsem országukat németek segélyével menteni meg.³²

A birodalmi bizottság június elején érkezett Bécsbe. Lajos király országa legelőkelőbb férfait küldötte oda: a primást, a nádort, az országbirót, magyar és cseh főudvarmesterét, továbbá Werbőczy Istvánt, Désházi Istvánt és Balassa Ferenczet. Ezek mindent megtettek, hogy a Németországban elterjedt hírek alaptalanságát kimutassák és az aggodalmakat eloszlassák. Mire a német bizottság késznek nyilatkozott, hogy a nürnbergi gyűlésen felajánlott háromezer gyalogost a horvátországi végvárakba küldi, oly feltétel alatt, ha a csehországi rendek is ugyanannyi gyalogost állítanak ki, a magyarok pedig ezer lovas rendelnek a németek mellé, s ezeknek kellő ellátásáról, szives fogadtatásáról gondoskodnak. Nagyobb segélyhad kiállítása iránt a tárgyalások a szeptember elején Nürnbergben tartandó újabb birodalmi gyűlésre halasztattak.³³ A háromezer német gyalog ezután csakugyan megjött s néhány horvátországi végvárban helyzetetett el.³⁴

A magyar urak szükségesnek látták, hogy az a követség, mely Nürnbergben Magyarországot fogja képviselni, országgyűlésen választassék meg. Ezt, mivel a királyt a csehországi ügyek a nyár folyamán is távol tartották, a nádor hirdette ki augusztus 10-ikére, Budára. Itt a követség tagjaivá két főpap, két országnagy és négy köznemes – köztük ismét Werbőczy – választatott meg. Ezek utasítottak, hogy Nürnbergbe menve Prágának vegyék utjokat, a királyt felkérendők, hogy mielőbb térjen vissza, és tartson Szent-Márton napján országgyűlést, a melyen a nürnbergi gyűlés végzései alapján a török elleni hadjárat ügyében határozatokat hozzon.

Az ország rendei ez alkalommal a múlt évi végzések foganatosítása érdekében is rendelkeztek. De a fogyasztási adókat, a jövedelmek tizedeit szóba sem hozták. Csak az egy forintnyi adó behajtását sürgették; az adószedőket jószágvesztés terhe alatt kötelezték, hogy a kezeikhez befolyt összegeket szeptember elejéig az országos kincstárba szolgáltatassák be; a vármegyéket utasították, hogy mindegyik négy választott nemessel az adószedők eljárását vizsgáltsa meg, és az előfordult visszaéléseket derítse föl.

Az országos kincstárnokoknak meghagyták, hogy a már fogadott zsoldosokat az ország határszéleire küldjék. De előre el voltak készülve arra, hogy ezen újabb rendelkezések után sem lesz az adóból befolyó összeg a zsoldosok fizetésére elégséges; ezért elhatározták, hogy szükség esetén a nádor újabb gyűlést hirdessen, mely a hadak fizetéséről és az ország védelméről gondoskodik.³⁵

A magyar követek, kikhez Horvátország részéről Frangepán Bernardin gróf csatlakozott, november hó első felében érkeztek Nürnbergbe.³⁶ Itt az ő jelenlétükben Chierigati Ferencz pápai nuntius Magyarország segélyezésének ügyét a birodalmi gyűlésnek melegen figyelmébe ajánlotta.³⁷ Utána Frangepán Bernardin Horvátország szomorú helyzetét élénk színekkel ecsetelve, igyekezett a birodalmi gyűlésre hatni.³⁸ A magyar követség szónoka, Macedóniai László szerémi püspök, csak tíz nappal később szólalt föl. Beszédében előadta, mennyit szenvedtek és áldoztak a magyarok az egész kereszténységért, mely ekkorig őket magokra hagyta. Itt az ideje, hogy a közös veszély elhárítására Németország is fessitse meg erejét; mert ha Rhodos és Magyarország a törökök hatalmába kerültek, támadásaik Németország ellen fognak irányulni. Azon kell lenni, hogy a szultán kénytelen legyen Rhodos előtt összpontosított haderejét megosztani. Ez legbiztosabban úgy érhető el, ha a keresztény hatalmak Nándor-Fejérvár visszaszerzésére hadjáratot indítanak, és a német birodalom a császárnak felajánlott huszonötezer embert Magyarországra küldi.³⁹

A birodalmi gyűlés, hosszú halogatás után, december 22-ikén hozta meg határozatát. Mivel – így hangzik ez – a huszonötezer emberből álló egész sereg megindítása a jelen körülmények között Németországra nézve nem lehetséges, egyelőre 4000 gyalogból álló hadosztályt ajánl föl, mely a jövő esztendő május 25-ikén Sopronba érkezik, hogy fél éven át a magyar- és horvátországi végvárakban szolgáljon; időközben, a nagy hadjárat megindítása iránt a tárgyalások folytatatni fognak.⁴⁰

Mig ekként a német birodalom segítségéhez kapcsolt remények meghiusultak, Lajos király Csehországban szintén hasztalan fáradozott. Itt ugyanis a pártviszályok épp olyan elkecseregten folytak, a pénzügyi zavarok épp olyan súlyosak voltak, és a királyi tekintély épp olyan mélyen sülyedt mint Magyarországon. A csehországi urak valóságos oligarchiai kormányzatot honosítottak meg és a királyt saját érdekeik kielégítésére eszközül kivánták felhasználni. Gyakran kényszerítették, hogy rendeleteket írjon alá, melyeknek tartalmát nem ismerte. És a magyarok irányában ellenséges érzületet tápláltak, mely nem egyszer gyűlöletes nyilatkozatokban tört ki.⁴¹

Az 1523-ik év elején Lajos királynak sikerült a helyzetben kedvező fordulatot létesíteni. A január 22-ikén Prágában tartott országgyűlésen, a köznemesség segítségével, olyan végzéseket alkottatott, melyek lehetővé tették, hogy a féktelen urakat hivatalaiktól elmozdítsa, helyükbe hűveit nevezze ki. De Magyarország javára csak általánosságban tartott és kétes értékű végzés hozatott: hogy, ha a szultán támadást intéz, a csehországi rendek fejenként fegyvert fognak és a magyarok segítségére vonulnak.⁴²

Ez alatt Lajos király, kinek visszatérését a magyarországi urak türelmetlenül sürgették, az országgyűlést, a minek Szent-Márton napján kellett volna megtartatni, előbb (1523) január 6-ikára hirdette ki, de csakhamar bizonytalan időre elhalasztotta.⁴³ Ezzel az utóbbi rendelkezéssel elkésett; az ország rendei közül január elején már számosan megjelentek volt Budán, és körükben a király eljárása élénk elégtelenséget szült.

Ártándi Pál Prágába küldetett, hogy győzze meg Lajost visszatérésének és az országgyűlés megtartásának sürgős szükségességéről. Lajos ekkor az országgyűlés megnyitására február 14-ikét tűzte ki határnapul, de ezt később újból ismét április 23-ikára halasztotta el.⁴⁴ Végre május 2-ikán Budára érkezett, a hol az ország rendeit csekély számban találta együtt; a személyes megjelenésre felhívott köznemesség számos tagja, hogy a megjelenés terhes és költséges kötelezettségétől meneküljön, a fő- és alispánoktól csekély díj lefizetése mellett fölmentő iratokat eszközölt ki.⁴⁵

Az országgyűlést május 4-ikén Lajos személyesen nyitotta meg. Előterjesztésében a rendek figyelmét fölhevítve a keletről érkező tudósításokra, a török birodalomban Magyarország ellen folyamatban levő nagy előkészületekre. Azután előadta egyrészt a nürnbergi és prágai gyűlések határozatait, másrészt a lengyel király tanácsát, hogy Magyarország a törökkel kössön békét. A gyűlést felhívta, nyilatkozzék: háborút kíván-e vagy békét; de ha az előbbit kívánja, a szükséges áldozatokat is hozza meg.⁴⁶

A köznemesség, mielőtt a fölvetett fontos kérdést tárgyalás alá venné, az ország bajaival kívánt foglalkozni, a melyeknek megszüntetését a legsürgősebb feladatnak tekintette. Ezekért a bajokért a felelősséget a nádor személyére háritotta, ki tizennégy hónapon át a helytartó tisztét viselte. Súlyos vádak emeltettek ellene: hogy az országos kincstárba befolyt hétszáz ezer forintból az ország védelmére csak ötszáz lovat tartott; hogy testvére, András szatmári főispán az ő tudtával hamis pénzt veretett; hogy a szultánnal titkos összeköttetésben áll, és nemrég török kém időzött a házájánál. Ezek a vádak, ámbár kósza hírekre támaszkodtak, hitelre találtak. A köznemesség azt követelték, hogy a király fösztse meg Báthorit a nádori méltóságtól, és kényszerítse az elsikkasztott pénzek megtérítésére; kijelentették, hogy csak ha ez megtörtént, szavaznak meg adót.⁴⁷

A király engedett. Báthorit a Zápolyai-párt gyűlöletének feláldozta és a nádori méltóságtól megfosztotta.⁴⁸ De egyuttal Zápolyait, a ki bizonyosan arra számított, hogy utódjává választatik meg, kijátszotta azzal a nyilatkozatával, hogy a nádor hatáskörébe tartozó teendőket maga fogja végezni.⁴⁹ A miben az országgyűlés megnyugodott.

A köznemesség, mely Báthori elmozdításában diadalmaskodott, a béke és háború kérdésének eldöntésében szintén mérvadó tényező volt. A béke kötés gondolatát visszautasította, és hogy a háború viselését lehetővé tegye, ismét jelentékeny adót szavazott meg, füstönkint (minden jobbágyház után) két forintot, melynek fele azonnal, másik fele pedig félesztendő mulva volt fizetendő. (XXIII.)

Az 1521-iki országgyűlésen megszavazott adó behajtása körül követett eljárás megvizsgálása, a hátralékok beszédése, az elsikkasztott összegek megtérítése tárgyában újból több végzés alkottatott. (II-VII.)

Az ugyanezen országgyűlésen felfüggesztett honvédelmi kötelezettségek (a bandériumok kiállítása, a birtokos nemesek részéről minden tiz jobbágytelek után egy lovasnak fölfegyverzése és a személyes fölkelés) visszaállítottak. (XVIII. XIX. XL–XLII.) Minden vármegyében a királytól kinevezendő kapitányra bízott az a feladat, hogy gondoskodjék a megyei hadak, kiállításáról, felszereléséről, fizetéséről és a királyi táborba vezetéséről. Külön cikkelyben kimondatott, hogy ezek a kapitányok „csak is ő felségének, és senki másnak szolgálai ne legyenek,” és ezen kívül más hivatalt ne viselhessenek. (XLIII. XLIV.)

A királyi hatalom és tekintély megszilárdítására irányuló törekvés figyelemreméltó nyilatkozatát találjuk a következő végzésben: „Ha a hatalmasok közül (si quis potentium) bárki a királyi felség ellen fellázad, vagy neki ellenszegül, és megbüntetésére ő felsége személyesen táborba szállana, ebben az esetben is mindnyájan kötelesek fejenként, kapitányuk vezérlete alatt, a királyi felség mellett megjelenni.” (XLV.) A mely cikkely kétségkívül a letett nádor ellen irányul, és azt az aggodalmat árulja el, hogy boszuvágya nyílt lázadásra csábíthatja.

---

783. Ezt a király György őrgrófhhoz 1520 október végén irt rendeletében említi.

784. A György őrgrófhhoz irt, imént idézett rendelet a müncheni királyi levéltárban.

785. A velencei követ 1520 november 14. és december 12-iki jelentése.

786. A velencei követ 1520 december 13. és 1521 február 8-iki jelentései.

787. A velencei tanács 1521 január 18., február 8. és 13-ikán tartott üléseiről tudósítások Marino Sanudonál.

788. Kassa város követeinek május 8-iki, a velencei követ június 3-iki jelentései.

789. Török források feldolgozva Hammer-Purgstallnál, *Gesch. des Osmanischen Reiches*, II. 21. Verancsics és Istvánfi részletesen írják le Szabács ostromának és elestének történetét.
790. A velencei követ június 28. és július 16-iki jelentése.
791. 1521 július 16-iki jelentése.
792. Budáról augusztus 20-ikán Velenczébe küldött magánlevél, melynek kivonata Marino Sanudonál.
793. Massaro Velence magyarországi követségi titkáranak 1523-ik évi záró jelentése ugyanott.
794. A velencei követ szeptember 14-iki jelentése.
795. A király 1521. szeptember 21-iki levele az országos levéltárban.
796. A királyi kancellár 1522 márczius 6-ikán mint „capitaneis generalibus regie maiestatis” ír hozzájuk levelet. Az országos levéltárban.
797. A velencei követ 1521 október 2, 8, 12, 14, 27, és 30-ikán és egy velencei ügynöknek a királyi táborból október elején irt jelentései Marino Sanudonál.
798. A végzemény (csonkán és hibásan 1522-re téve) a *Corpus Jurisba* föl van véve. Teljes szövegét közli Kovachich, *Vestigia*. 513–547.
799. A velencei követ 1521 december 11-iki jelentése.
800. Ezt az 1523-iki országgyűlés XI. cikkelyéből tudjuk.
801. Számadásainak töredéke meg van a budapesti egyetem könyvtárban. A többi három kincstartó nevét nem ismerjük.
802. A velencei követ 1521. december 11-iki jelentése. És Lajos királynak december 28-ikán a lengyel királyhoz irt levele. (*Acta Tomiciana*. V. 455.)
803. A velencei követ 1522 január 21, 26, február 12, és 14-iki jelentései. V. ö. Palacky, *id. m.* V/II. 453.
804. Palacky, *u. ott* 459.
805. A nádor 1522 május 14-ikén kelt rendelete Praynál, *Epistolae*, I. 163. A primás 1522 május 7-iki rendelete a bécsi állami levéltárban.
806. Az 1523-ik évi országgyűlés az ilyen adószedőkre büntetést szabott.
807. Sperfogel löcsei krónikája. Wagner, *Analecta Scepusiensia*, II. 142.
808. Az 1523-ik évi országgyűlés a sikkasztó fő- és alispánokra büntetést szab.
809. A velencei követ 1521 december 11-iki jelentésében említi, hogy ennyit várnak.
810. Werbőczy számadásainak az egyetemi könyvtárban őrzött töredékéből tudjuk, hogy a Dunáninneni 28 megyében az egy forintnyi adóból összesen csak 57,329 forint folyt be, amelynek 3/4-része az országos, 1/4-része a királyi kincstartó illette.
811. A királynak 1522 márczius 24-ikén a nádorhoz irt levele. Pray, *Epistolae*, I. 149.
812. Lajos király említi ezt 1521 december 18-ikán. *Acta Tomiciana*, V. 415.
813. A velencei követ január 19, február 12. és 28-iki jelentései.
814. Lajos király 1522 ápril 20-ikán a lengyel királyhoz irt levele. *Acta Tomiciana*, VI. 56. *Neue Sammlung der Reichstagsabschiede*, II. 243. És a bécsi értekezletre vonatkozó, alább idézendő iratok.
815. Lajos 1522 május 10-iki megbízó levele az országos levéltárban. A birodalmi bizottság június 15-én adott első válasza a budapesti egyetemi könyvtár kéziratgyűjteményében. A július 7-ikén adott másik válasz, *Acta Tomiciana*, VI. 81.
816. Ezért a következő birodalmi gyűlésen a magyar küldöttek köszönetet mondanak.
817. Ezen budai gyűlés végzéseinek egykoru kivonata Gyurikovits Mátyás kéziratgyűjteményével e sorok írójának birtokába jutott.
818. Az 1522 szeptember 29-ikén kelt utasítás egykoru másolata a budapesti egyetemi könyvtárban.
819. A beszéd német fordítása, Lajos királynak ajánlva, nyomtatásban is megjelent.
820. A beszéd latin szövege nyomtatásban megjelent.
821. A beszéd Báthori Istvánhoz és Zápolyai Jánoshoz intézett ajánlólevelekkel, latin nyelven és német fordításban ki van nyomtatva.
822. A gyűlés válaszána egykoru másolata a budapesti egyetemi könyvtárban.
823. Ezeket, több részletet hozva föl, maga Lajos mondja el abban az utasításban, a mit 1523 elején Lengyelországba küldött követének ad. *Acta Tomiciana*, VI. 238.
824. Ezeket maga Lajos mondja el az utasításban, a mit 1523 ápril 17-ikén Lengyelországba küldött követének ad. Ugyanott, 249.
825. Ezt Lajos említi 1523 elején adott, fentebb idézett utasításában.
826. Az 1523 ápril 17-ikén kelt imént idézett utasításban.
827. Az ország rendei csekély számban megjelenéséről említést tesz a király május 3-ikán Zsigmond királyhoz irt levelében. *Acta Tomiciana*, VI. 274. A fő- és alispánokra, kik ilyen felmentő iratokat állítottak ki, az országgyűlés büntetést szabott.
828. Lajos király imént idézett levele és a lengyel királynak egy magyar követ előterjesztésére adott válasza. *Acta Tomiciana*, VI. 316.
829. A velencei követek 1523 május 24. és október 5-iki jelentései.

- 830.A velencei követ 1523 október 5-iki jelentése. És lengyel diplomatai iratok: Acta Tomiciana, VI. 290, 317.
- 831.A velencei követ idézett jelentése. Hogy ezeket a teendőket a király csakugyan végezte is, arról tanuskodik egy 1523 június 20-ikán kelt ítéletével a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában.

VII. FEJEZET.

A protestantizmus elterjedése Magyarországon.

Vallási szakadás. Luther Márton támadása. Magyarország helyzete. A királyi városok polgársága. Németek Magyarországon. A nemzeti visszahatás a német befolyás ellen. Werbőczy mint a reformáció ellensége. A király követe a wormszi gyűlésen. Érintkezései Lutherrel. Békítési kísérletei. Luther magyar tanítványai a wittenbergi egyetemen. A reformáció terjedése Magyarországon. Sopron. Körmöcbánya. Brandenburgi György csatlakozása a reformációhoz. Mária királyné. Könnyelmű életmódja. Levele Albrecht brandenburgi örgrófhhoz. A budai országgyűlés végzései az idegenek eltávolítása és a lutheránusok ellen. A boroszlói püspök ügye. VI. Adorján pápa. Segélye a törökök ellen. Vio Tamás és Burgio pápai követek. VII. Kelemen pápa. Campeggio Németországban. Burgio népszerűsége. A pápai politika iránya. A pápa a nemzeti párttal tart. Bizalma Zápolyai és Werbőczy iránt. Mária királyné káplánja. Az udvar álláspontja. A köznemesség erélyes föllépése. A Luther iratait terjesztő könyvtár megégetése. II. Lajos rendelete a szebeni polgárokhoz. Sikertelensége. A királyi biztosok Szébenben vizsgálatot tartanak. Pemflinger Márk. Sopron. Gergely ferenczrendi szerzetes. A Sárosmegyéhez intézett rendelet, Királyi leirat Bártfa városához. A köznemesség magatartása. Sikertelen erőfeszítései a politikai téren. Báthori István visszahelyezése a nádori méltóságba. Szalkai László esztergomi érsek. Az 1524-ik évi országgyűlés heves kifakadásai. A török részéről fenyegető veszély. Szőrényvár elvesztése. Tomori Pál kalocsai érsek. Jajcza veszélyes helyzete. Az őrség követe Budán. Frangepán Kristóf fölmentő kísérlete

Ugyanazon időben, mikor a hóditó török az erejében megfogyatkozott Magyarország határszéléig terjesztette ki hatalmát, mikor a nemzet kebelében a pártviszály féktelen szenvedélyességgel dúlt: fenyegetően jelentkezett a vallási szakadás veszélye.

Az a hatalmas mozgalom, a mit Luther Márton merész támadásával a katolika egyház tanítása és szervezete ellen intézett, 1517-től fogva. Németországban megindított, sokféle uton juthatott el hazánkba.

Magyarország nemcsak geographai helyzeténél, hanem politikai, kulturai és nemzetiségi kapcsolatainál fogva is, minden más országnál inkább nyitva állott a nyugati szomszédjától jövő szellemi áramlatoknak.

A legtöbb királyi város polgársága, a Szepességben és Erdélyben megtelepedett szászok csorbitatlanul megőrizték a századok folyamán át a német nyelvet és szellemet; annyira idegenek maradtak hazájukban, hogy gyakran még az országgyűlésre küldött követeik is járatlanok voltak a magyar nyelvben. Emellett magyarországi kereskedők, iparosok és tanulók sűrűn jártak Németországban. Viszont az augsburgi Fuggerek kereskedelmi háza a haszonbérben birt magyarországi érczbányák művelésére német tisztviselőket és munkásokat küldött. Német zsoldosok magyar zászlók alatt szolgáltak. A királyi udvarnál pedig az, a ki az uralkodó személyéhez a rokonságnak kapcsainál fogva legközelebb állott, Brandenburgi György, német ház tagja volt. Majd 1521-ben német udvarnokok kíséretében német fejedelmi hölgy érkezik hazánkba, hogy a trónt II. Lajossal megossa.

Igy tehát a mi a szellemeket Németországban megragadta és foglalkoztatta, Magyarország számos köreiből szükségképpen rokonszenves érdeklődés tárgya volt.

Azonban másrészt az a visszahatás, ami Zsigmond király óta az ország kormányában uralomra törekvő német befolyás ellen a magyar nemzet, különösen a köznemesség kebelében erőteljesen nyilvánult, tetőpontját Luther föllépése idején érte el. A Magyarországra küldött pápai követek éppen ezen oknál fogva meg voltak nyugtatva az iránt, hogy a németektől terjesztett új tanok magyarok közt elterjedésre nem számíthatnak. Erre nézve jelentéseikben azt a jellemző nyilatkozatot olvassuk, hogy „Magyar- és Németország természetes ellenségek lévén, a mit az egyik ország fölkarol, a másik soha sem kívánja meg;” és hogy „a magyarok,”

németek iránt táplált gyűlöletüknél fogva, soha sem fognak olyasmit kárhozatni, a mit azok elítélnek!”¹

És csakugyan a magyar köznemesség politikájának irányítója, Werbőczy István, Luther törekvéseivel szemben kezdettől fogva ellenséges állást foglalt el. Ez a széles látókörű és nagy műveltségű jogtudós volt hazánkban az első, ki a németországi vallási mozgalmak jelentőségét fölismervén, azok irodalmi termékeit tanulmányozta. A Luther ellen kiadott munkák között Ambrus dominikanusnak Bécsben kiadott könyve kiválóan megnyerte tetszését és mivel példányai elfogytak, második kiadásban közrebocsátására ő maga ajánlotta föl a költséget, bizonyára azzal a szándékkal, hogy példányait Magyarországon terjessze. Ezen új kiadás élére Lajos királyhoz intézett ajánlólevelet helyezett, melyben azt a kérelmet intézi hozzá, hogy „igyekezzék a lutheránus eretnokséget Magyarországtól távoltartani.”²

Az 1521. évi márczius 2-ikán írta e sorokat. Hat héttel utóbb, mint királyi követ Wormsban volt a birodalmi gyűlésen, melyre V. Károly császártól megidézve Luther is megjelent.

Werbőczy ekkor vallásos buzgóságának sugallatára és politikai küldetése sikerének érdekében is – mert hazája számára csak a vallási béke helyreállítása után várhatott a német birodalomtól segítséget – részt vett azokban a kísérletekben, a miket több oldalról tettek, hogy Luthert a katolikus egyházzal kibékítsék. Bizalmas érintkezésbe lépett vele. Egy ízben lakomát rendezvén, a híres reformátort is meghívta; ez alkalommal ő és követő társa, Balbi Jeromos prépost, a vitás hittudományi kérdéseket behatóan tárgyalták vele. De nem érték célját.³

Luther szilárdul ragaszkodott elfoglalt álláspontjához. Mire május 8-án kimondatott reá a birodalmi száműzetés; egyúttal elrendeltetett könyveinek megsemmisítése, ezeknek olvasása és terjesztése szigorúan tiltott.

Ezek az intézkedések hatástalanok maradtak. Luther, miután nem egészen egy esztendeig Wartburg várában elvonulva élt, 1522 tavaszán a wittenbergi egyetemen tanszékét újból elfoglalta. És alig hogy ennek híre Magyarországra eljutott, egy beszercebányai és egy löcsei ifjú is megjelent Wittenbergben, és a főiskolába fölvetette magát.⁴ Kétségkívül az a szándék vezette oda, hogy az új hittudománynak, melylyel szülővárosukban megismerkedtek, hirdetőivé képezzék ki magukat.

Ugyanekkor hazánk más városaiban is elterjedtek a reformáció tanai. Sopronban a polgárok Luther könyveiből a vendéglőkben felolvasásokat rendeztek, és a Szent-Ferenc-rend néhány tagja a templom szószekén katolikus hitágazatokat ostromolt.⁵ Körmöcön két lelkész a reformáció elveit hirdette.⁶ Budán két németországi származású tanár: a freisingeni Grinner (Grynaeus) Simon és Winsheimi Vid Luther szellemében tanított.⁷

De a legjelentékenyebb vívmány, a mivel Magyarországon Luther dicsekedhetett, az volt, hogy Brandenburgi György hozzá csatlakozott.⁸ Ő pedig hatalmas állását arra használta föl, hogy a reformáció tanait az udvarnál terjessze, főképen a királynéval megkedveltesse.

Mária, mikor az 1521-ik év nyarán Magyarországra jött, nagy reménységeket keltett. A szigorú erkölcsökben nevelt, kiváló tehetségű fejedelmi hölgytől azt várta a nemzet, hogy férjét uralkodói hivatásának betöltésében támogatni, a válságos helyzetnek megfelelő komoly munkára szoktatni, erélyes és önálló föllépésre készíteni fogja.⁹ Azonban a helyett, hogy jótékony befolyást gyakorolt volna, csakhamar körülhálózott György örgróftól s könnyelmű, élvhajászó életmódjának osztályosává lett. Vadászatok és fegyverjátékok, tánczvigalmak, lakomák, kirándulások szakadatlanul következtek egymás után. Ily körülmények között Lajos az ország ügyeivel még kevésbé foglalkozott, mint házassága előtt; pazarlása is mind nagyobb mérveket öltött; tekintélye mindinkább csökkent, bárki szabadon léphetett termeibe, hivatlanul ülhetett asztalához; udvarnokai illetlen tréfákat üztek előtte, nem egyszer vele is.¹⁰

Mig Mária külső életéről a magyar királyi udvarnál időző velencei követek jelentései nyújtanak jellemző részleteket: lelki világába sajátkezűleg irt levele enged bepillantunk, amit 1523 tavaszán György örgróf testvérehez, Albrecht örgrófhhoz intéz, ahhoz, ki a protestantismushoz szegődvén, területét, a mai Poroszországot, mint a német lovagrend nagymestere világi fejedelemséggé alakította:

„Édes gonosz bátyám! Ugy látszik, hogy ti ájtatos hugotokról egészen megfélekedtetek, mert régóta nem irtatok nekem. Én azonban ájtatos imádságomban nem feledkeztem meg rólatok; mindennap imádkoztam értetek, hogy Isten olyan ájtatossá tegyen titeket, a milyen én vagyok. Kérlek, irjátok meg nekem, vajjon imádságomnak volt-e foganatja vagy sem? Ha az nem segített volna rajtatok, egy-két fillérért szivesen áruba bocsátok néktek ájtatosságot, mert én ezzel túlon-túl bővelkedem. Szivesen írnék többet, de testvéretek, György örgróf kertjébe kell sietnem ebédre, a levélvivő hirnök pedig tovább nem várakozhatik... Maradok ájtatos hugotok Mária.”¹¹

Ebből a levélből kétségkívül nem olvasható ki az, hogy írója Luther tanaihoz hajlik; de a vallásos áhitattal üzőtt frivol tréfa arra mutat, hogy az lelkében már mélyen meg volt rendítve.

Az 1523-ik év tavaszán tartott budai országgyűlésen, a köznemességet bizonyára nemcsak az az aggodalom is, hogy Brandenburgi György és a német udvarnokok befolyása a királyt és a királynét a katolikus egyháztól elidegenítheti, ösztönözte azon végzés alkotására, a mely a külföldieknek a királyi udvarból eltávolítását sürgette, és arra is, hogy a lutheránus tanok további terjedésének egy másik végzessel állja útját. Ebben a király fölkeretik, hogy „katolikus fejedelem lévén, a lutheránusokat, pártfogóikat és párthiveiket mint nyilvános eretnekeket és a szentséges szűz Mária ellenségeit fő- és jószágvesztéssel büntetni méltóztassék.” (LIII. cz.)

Ez a törvényezikk, mely a worms-i edictumnál sokkal tovább megy, nem egyéb, mint régibb törvényhozási intézkedések megújítása, illetőleg alkalmazása. Az 1462. és 1498. években tartott országgyűlések ugyanis a hűtlenségnek fő- és jószágvesztéssel büntetendő eseteit felsorolván, ezek közé a „kárhoztatott eretnekségekhez való csatlakozást” is fölvette.

Azonban Brandenburgi György és a többi német udvarnokok nem hagyták el az országot, és az örgróf tartózkodás nélkül érvényesítette befolyását Luther hívei érdekében. Néhány hónappal az országgyűlés után, 1523 őszén történt, hogy Sziléziából a boroszlói püspök panaszt emelt székvárosának polgárai ellen, kik őt elűzték és Lutherhez csatlakoztak. A királyi tanácsban, mikor ez az ügy tárgyalatott, a magyar urak erélyes intézkedéseket sürgettek; ellenben György örgróf, a Lutherhez hajló német fejedelmek álláspontjára helyezkedve, azt javasolta, hogy be kell várni, míg a legközelebbi egyetemes zsinat a reformáció kérdésében dönt. A király több hétig semmit sem tett, és a magyar urak már attól kezdettek félni, hogy György örgróf tanácsa szerint fog eljárni; utóbb azután a püspök visszahelyezése végett Boroszlóba biztosokat küldött; de élükre György örgróft helyezte.¹²

Abban a ragaszkodásban, a mit a protestantismus terjedésével szemben, a magyarországi rendek őseik vallása és a római szentszék iránt tanusítottak, kiváló tényező volt az a körülmény, hogy a pápák ez időben Magyarország hálájára számos jogczímet szereztek. Ilyen volt VI. Adorján, előbb utrechti bibornok-érsek és Károly császár nevelője, majd minisztere, ki N. Leo halála után a bibornoki testület egyhangú választásával Szent-Péter székére emeltetett. (1522 január 9.) A császári udvarnál alkalma volt Magyarország helyzetét megismerni, és érdekeit most meleg érdeklődéssel karolta föl. Három nappal azután, hogy 1522 augusztus 29-én trónját elfoglalta, a magyarországi követ örvendezve írja uralkodójának: „Isten kegyelméből olyan pápánk van, kinél jobbat, felséged érdekei előmozdítására hajlandóbbat nem kívánhatunk.”¹³

A pápa százezer aranyat ajánlott föl hadak fogadására a törökök ellen. És a keresztény uralkodókat erőteljes szavakkal hivta föl Magyarország megmentésére. „Elegendő rokonvért

ontottatok immár; – írja a lengyel királynak – igyekezzetek ezentúl magatokat a koronára érdemesekké tenni.”¹⁴ A törökök ellen indítandó hadjárat előkészítése és szervezése végett két követet küldött Német- és Magyarországra. Az egyik Vio Tamás gaetai bibornok-érsek, a másik világi diplomata, báró Burgio Antal, Siciliában megtelepedett előkelő normann család sarja, ki három éven át állandóan a magyar király udvaránál tartózkodott és működésével ezen gyászos korszak történetében áldott emléket hagyott.

Alighogy 1523 nyarán Magyarországra érkeztek, a királyi udvart Bécsújhelyre kísérték, hol Ferdinánd főherceggel, a császár és a lengyel király követeivel tanácskozások folytak, és elhatározottak, hogy Magyarország, a pápa és a német birodalom hozzájárulásával, százezer fegyverest állít sikkra, és a következő esztendő május első napján a törökök ellen a támadó háborút megindítja.

Ekkor VI. Adorján már nem volt életben; uralkodásának kora halál vetett véget. (1523 szeptember 14.) Nagy céljait és törekvéseit örökség gyanánt vette át utódja Medici Gyula bibornok, X. Leo unokaöccse, ki VII. Kelemen névvel foglalta el a pápai trónt. Dicső családja hagyományaihoz hiven, a tudomány és művészet pártfogója volt, egyszersmind az igaz vallásosság szelleme mély gyökeret vert lelkében s erkölcsiben is méltó kifejezést nyert. Trónralépte után II. Lajoshoz intézett leveleiben jóakarátát és rokonszenvét meleg szavakkal fejezte ki, és őt támogatásáról biztosította, „a mint ezt – úgymond – a magyar nemzetnek Isten előtt szerzett érdemei, a szent hitért ontott vére, a szentszék javára tett szolgálatai követelik.”¹⁵

VII. Kelemen pápa, Vio bibornokot visszahíván, Campeggio Lőrincz bibornokot küldötte legatus gyanánt Németországba. Azonban Burgiot meghagyta mint nuntium Magyarországon, hol már is közkedveltségre tett szert. „Mindnyájan úgy szeretjük őt – írják Magyarországból Rómába – mintha a magyar Siciliában (a székely földön) és nem az olasz Siciliában született volna. Igazi magyar embernek tartjuk.”¹⁶

Szemben a pártküzdelmekkel, melyek Mátyás halála óta Magyarországon úgyszólván szünet nélkül dúltak: a pápák azon voltak, hogy a belső béke és egyetértés helyreállítsák, és a nemzet képessé váljék egyesült erővel gondoskodni hazájának megoltalmazásáról. VII. Kelemen pápa törekvései szintén ide irányultak. De a két párt közül inkább a nemzeti párt felé hajlott. Ugyanis mint az egyház feje és mint olasz fejedelem egyaránt szükségesnek tekintette, hogy Magyarország az erős és független állami lét feltételeit bírja; csak így várhatta, hogy nemcsak az oszmán hatalom, hanem a német császár és francia király világhatalmi törekvései ellenében is védgátat képezhet. Az európai egyensúly föntartására irányuló politikában legmegbízhatóbb és legönzertlenebb szövetségesnek Magyarország ajánlkozott. Azonban míg a magyarországi udvari párt teljesen az ausztriai dynastiára támaszkodott, és egyik vezérlő férfia, György örgróf, nyíltan Lutherhez csatlakozott, a nemzeti párt mindig azon volt, hogy a szentszék irányában hódolatát és szolgálatkészségét kitüntesse.

VII. Kelemen pápa tehát, mikor trónjának elfoglalása után nuntiusát Magyarország királyához, főpapjaihoz és előkelő világi egyéniségeihez ajánlólevelekkel látta el, ezekben világosan kifejezte helyeslését a nemzeti párt politikai magatartása iránt. Zápolyai János erdélyi vajdát, „kinek nagy tekintélye, az ország védelmében tanusított hűsége felől” sokat hallott, arra buzdítja, hogy „az eddig kifejtett erélylyel és buzgósággal örködjék az ország fölött, melynek java az ő saját jólétével szoros kapcsolatban áll;” egyúttal értesíti, hogy „bizonyos dolgok felől, melyek Isten dicsőségét, az ország oltalmát és az ő saját javát illetik,” a nuntius élőszóval fog neki üzenetet hozni. Werbőczit magasztalásokkal halmozza el, mert „az ország igazgatásában és megoltalmazásában bölcsen és buzgón működik,” és tudomására hozza, hogy „az ország java és a király dicsősége érdekében kifejtett tevékenysége nagy örömmel tölti el; iránta, s mindazok irányában, kik ugyanazon cél felé törekednek, hálára kötelezve érezi magát”; egyúttal biztosítja, hogy „őt, kit bibornok korában megszeretett, most mint pápa még jobban fogja szeretni.”¹⁷

Zápolyai és Werbőczy a tőlük vezérelt köznemességgel igazolni igyekeztek a bizalmat, a mit irányukban a pápa tanusított.

Az 1524-ik év tavaszán történt, hogy Mária királyné egyik káplánja az udvar színe előtt tartott prédikációjában, a pápa és a bibornokok ellen kikelt. Burgio erről értesülvén, panaszt emelt a király és a királyné előtt. Mindketten azon voltak, hogy őt megnyugtassák; ígérték, hogy vizsgálatot indítanak a papot, ha kiderül, hogy eretnek tanokat vall, megbüntetik; így tehát – mint a nuntius Rómába jelenti – „a katolikus egyház híveihez illő módon nyilatkoztak.” Azonban Burgio úgy értesült, hogy Mária bizalmas körben kijelentette, hogy papját, még ha a királyi tanács számúzná is, el nem bocsátja. És az ígért vizsgálat elmaradt.

A király és a királyné ezen magatartásában a köznemesség annak jelét látta, hogy ők maguk is „lutheránusok.” És számosan megjelenvén előttük, kinyilatkoztatták, hogy azt, „a ki a katolikus hit és az apostoli szék ellen merészel beszélni, akár ő felségeik jelenlétében is, darabokra vágják.” Mire Mária megijedt és a papot elbocsátotta.¹⁸

A nuntius a köznemesség föllépését örömmel jelentette Rómába, de a királyi pár orthodoxiája irányában táplált gyanút jogosultnak nem ítélte és azt a véleményét fejezte ki, hogy a királyné az udvaránál levő „lutheránusokat nem azért pártolja, mert lutheránusok, hanem mert szolgálatában állanak és német nemzetiségűek.” Viszont éles tekintetével fölismerte azt is, hogy a köznemesség buzgólkodásában nagy része van a németek ellen táplált gyűlöletnek. „A magyarok – írja ő – a németeknek nagy ellenségei; és azt sejttem, hogy egy napon valami nagy botrányt támasztanak azon ürügy alatt, hogy nem akarják tűrni a lutheránusokat.”

És ezt a jóslatát egy héttel ezen sorok megírása után (1524 augusztus 25-ikén) Rómába küldött jelentése igazolja.

Ez időtájt Wittenbergből egy küldött jött Magyarországra, Luther könyveinek tetemes készletével, a melyeket itt terjeszteni volt hivatva. De alig hogy a nyugati határt átlépte és működését megkezdette, a hely földesura elfogatta és őt könyveivel együtt máglyán megégettette.¹⁹

Ez az eljárás az önkény ténye volt, és nem állott összefüggésben az 1523-ik évi végzéssel, mely Luther hívei megbüntetését a király jogköréhez tartozónak tekintette.

Lajos és az udvaránál levő kormányférfiak nem gondoltak arra, hogy a köznemesség felszólításának eleget tegyenek. Nemcsak hogy egyetlen esetben sem alkalmaztatott a fő- és jószágvesztés büntetése, hanem az 1523-ik év folyamán egyáltalán királyi rendelet sem bocsátott ki a reformáció hívei ellen. A legelső, a melyet ismerünk, csak 1524 márczius 9-ikén volt Szeben városához intézve, melynek polgárai ekkor már nagy részben Luther felekezetéhez tartoztak. A király kijelenti, hogy elődei nyomdokaiba lépve, kötelességének ismeri a keresztény hit tisztaságát a kiközösített eretnekekkel szemben megoltalmazni; ennél fogva a város tanácsának jószágvesztés büntetése alatt meghagyta, hogy Luther könyveit nyomozza ki és égettesse el, azok olvasását, árulását és vásárlását tiltsa el, és a polgárokat, kik ezen tilalom ellen vétének, jószágvesztés büntetésével sújtsa.²⁰

Ezen rendelet hatástalan maradt. A szebeni papok egy része Luther szellemében prédikált, és azok, kik a katolikus egyházhoz ragaszkodtak, bántalmazásoknak voltak kitéve. A király ezért, augusztus 12-ikén, Ráskai Gáspár kamarást és Gerendi Miklós titkárt küldötte oda, a kik Luther könyveit összeszedték és elégették, egyúttal vizsgálatot indítottak azok ellen, kik azzal vádoltattak, hogy az új tanokat hirdetik. Ezek közül többen ünnepélyes ígéretet tettek, hogy ezentúl a katolikus egyház hitelveihez fognak ragaszkodni. Mire a királyi biztosok, anélkül hogy büntetéseket alkalmaztak volna, visszatértek Budára; távozásuk után pedig a reformáció tanai Szebenben és az egész szász területen, Pemfflinger Márk szász gróf pártfogása alatt, akadálytalanul tovább terjedett.²¹

Ugyanakkor Sopronban is megjelent királyi biztos: egy Gergely nevű ferenczrendi szerzetes. Az ő tevékenységének hatása is csupán abban nyilvánult, hogy a templom előtt rakott máglyán Luther könyveit elégették; továbbá a templom szószékéről, egy pap, ki magánbeszélgetésben az isteni gondviselés befolyását az emberek sorsára tagadta volt, prédikációt tartott Luther ellen; végre egy szatócs azért, mert lutheránus könyveket tartott házában és a bőjtöt megszegte, a hivek színe előtt bocsánatot kért.²²

A következő (1525.) év január 15-ikén Sárosmegyéhez intézett rendelet a Luther tanait hirdető papok ellen irányulván, meghagyja, hogy azok Egerbe szállittassanak, hol a püspöki hatóság vizsgálatot indít ellenük és a vétkeket megbünteti.²³

Legkeményebben hangzik a három héttel utóbb (1525 február 4-én) Bártfa városának szóló királyi irat.

Arra hivatkozik, hogy fő- és jószágvesztés büntetése alatt eltiltotta volt Luther tanainak követését és könyveinek tartását; mivel pedig ezen rendeletet megvetve a város számos lakója Luther felekezetéhez szegődött: a tanácsot, fő- és jószágvesztéssel fenyegetve, utasítja, hogy a Luther tanait hirdető papokat Egerbe küldje, világi hiveiket pedig „mindennemű kínzásokkal” büntesse. „Mert ha ti – úgymond – az eretnekeket büntetlenül hagyjátok vagy éppen pártoljátok és Luther ragályos dögvészének terjedését előmozdítjátok, mi rajtatok a fő- és jószágvesztés büntetését irgalom nélkül végrehajtjuk.”²⁴

Ezeket a feltűnően erőteljes szavakat bizonyára a köznemesség magatartása erőszakolta ki. Két nappal a rendelet kibocsátása előtt ugyanis a fővárosban egybegyűlt nemesek Lajos és Mária előtt megjelentek és többféle kivánságokat terjesztettek elő. A király azt felelte nekik, hogy elhatározását másnap (február 2-ikán, Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepén) közli. Erre szónokuk kinyilatkoztatta, hogy inkább egy nappal tovább várnak, mert „ők hála Istennek nem lutheránusok, és a boldogságos szűznek, az ország védasszonyának ünnepét ájtatosan akarják megülni.” A mely szavaknak éle – mint a pápai nuntius Rómába írja – a királyné ellen irányult, ki ekkortájt „katholikus uralkodó sarjához nem illő” megjegyzéseket ejtett el a pápáról.²⁵

A király, az 1523-ik évi végzéstől eltérve, de az egyházi törvényeknek megfelelően, mindkét rendeletben a főpapokra bizza a lutheránus egyházi férfiak fölött a biráskodást. A pápai követek jelentéseiben nem találjuk annak nyomát, hogy akár Sárosmegye, akár Bártfa városa Egerbe papokat küldöttek s itt a püspöknek birói eljárásra alkalmat nyújtottak volna.

A bányavárosokban pedig teljesen akadálytalanul terjedhetett Luther tanítása, a melyhez 1525 elején a lakosság tulnyomó többsége csatlakozott.²⁶

Miként a protestantizmus terjedésének meggátlására célzó országgyűlési végzés eredménytelen maradt: szintúgy politikai téren is meghiusultak a köznemesség erőfeszítései. A milyen kiméletlen volt nyilatkozataiban a köznemesség, olyan merészséget tüntetett ki a cselekvésben az udvari párt.

Báthori István, ki az 1523-ik évi országgyűlésen a nádori méltóságtól megfosztatott, az 1524-ik év nyarán a királytól visszahelyeztetett.²⁷ És ugyanekkor az ország első egyházi méltóságára Szalkai László emeltetett, Mária királyné és György örgróf kegyencze, ki iránt a köznemesség ellenséges érzést táplált.

Szalkai szegény kézműves fia volt. Fiatal korában, Bakócz Tamás pártfogása mellett, a királyi kancelláriában kapott alkalmazást, a hol kiváló tehetségeivel és szolgálatkészségével mind magasabbra küzdötte föl magát. Szolgálatiért a jutalmat egyházi téren kereste. 1520-ban váci püspökké és királyi kancellárrá neveztetett ki; majd az egri püspökségre és Szakmári Györgynek 1524 április 7-ikén bekövetkezett halála után az esztergomi érsekségre mozdította elő a királyi kegy, ámbár még a pápi rendeket sem vette föl. Csak a következő (1525.) esztendőben, a pápai követ sürgetésére, szenteltette magát előbb áldozárrá, azután püspökké. És miként magas egyházi állása kötelességeivel szemben lelkiismeretlenek

bizonyult, kancellári állását, a mit ezután is megtartott, nem az ország javára, hanem saját magáncéljaira és pártfogóinak szolgálatára használta föl.²⁸

Ilyen körülmények között az elégületlenség a köznemesség körében folytonosan növekedett; újból felmerült az a terv, hogy kormányzó választassék. Az udvarnál lázadástól féltek és a király életét sem látták már biztosságban.²⁹

Az 1524 szeptember havában tartott országgyűlésen a köznemesség szónokai hevesen kikeltek az urak ellen, a kik magukat a közterhek alól kivonják, és a törvények végrehajtását meghiúsítják; az idegenek ellen, kik a törvény tilalma ellenére hivatalokat viselnek és a közjövödelmekben részesülnek; a külső hatalmasságok követei ellen, kik az ország ügyeire illetéktelen és káros befolyást gyakorolnak. Követelték, hogy a király a császári követet és az idegeneket, a lengyelek kivételével, távolítsa el udvarából; a világi urakat bírja rá, hogy kilenczed-jövedelmük arányában hadakat tartsanak; jó ércztartalmú pénzt veressen; a királyi tanácsba a köznemes ülnököket fogadja vissza.³⁰

Éppen ekkor érkezett a hír, hogy a törökök Szörény közelében két kisebb erősséget, Pethet és Orsovát megvívták és már Szörény vára is végső veszedelemben forog. Ennek hallatára, a köznemesség fölháborodásában a Rákosról Buda várába vonult föl. A királyi palota előtt fenyegető kiáltások hangoztak fel: „Nem akarunk elveszni! – Majd magunk gondoskodunk megmentésünkről! – A bajok okozóit kardélre hányjuk! Néhány nap múlva még lesújtóbb tudósítás jött: a szörényi őrség, Kállai János bán akarata ellen, az ostromló had parancsnokával alkudozásba bocsátkozott és szabad elvonulás biztosítása mellett megnyitotta a vár kapuit. A köznemesség ekkor a király elé küldöttséget bocsátott. A szónok, Werbőczy István, felsorolta mindazokat a veszteségeket, a miket Mátyás halála óta az ország szenvedett. „Felségednek – mondá egyebek között – Magyarországon kívül más országai is vannak, veszély idején fejedelmi rokonaihoz menekülhet; de a mi sorsunk hazánk sorsától elválaszthatatlan.” Kijelentette, hogy, ha erős kézzel ragadja meg a kormányt, a nemesség kész őt buzgón támogatni; de ellenkező esetben módot fog keresni, hogy a végső veszélyt elhárítsa, és azokon, a kik azt előidézik, boszút álljon.

II. Lajos nevében az esztergomi érsek a következőképpen felelt: „Ő felsége fejedelmi kötelességeinek mindenkor lelkiismeretesen megfelelt; Magyarországért, a mely többi országainál, rokonainál és barátainál kedvesebb előtte, ezentúl is mindent megtesz, a mi hatalmában áll; a csapásokat az országra az ellenség hatalma hozta; hogy azok meg ne ujuljanak, kész mindenét fölláldozni, életét kockáztatni, és számít a rendek áldozatkészségére is.” Ez a válasz nem nyugtatta meg a köznemességet, a mely elégületlenül hagyta el az országgyűlést, miután előbb a végzések formulázására választmányt küldött ki. De ez a választmány az urakkal megegyezésre jutni nem birt és eredménytelenül oszlott szét.³¹

Ez alatt az ország határainál csak egy lelkes főpap örködött: Tomori Pál. Ez ifjú korában Bornemisza János szolgálatába lépve, a törökök, a lázadó székelyek és a keresztetek ellen viselt hadjáratokban mint vitéz katona és ügyes hadnagy tüntette ki magát. Két jegyesének rövid időközben hirtelen bekövetkezett halálában Isten hívó szózatát ismervén föl, a katonai pályát elhagyta és a Szent-Ferencz-rend öltönyét vette fel. De az ország veszedelme kolostora magányából csakhamar kiszólitotta, Nándor-Fejérvár eleste után (1522), a köznemesség kérésére, a király őt kalocsai érsekké és az alsó vidék főkapitányává nevezte ki, a mely két tisztet, hosszú vonakodás után, csak a pápa parancsára vállalta el. Kettős hivatását lelkes buzgalommal töltötte be.³² De tevékenységében megbénította a pénz hiánya, Az 1525-ik év első napjaiban Budára jött, hogy a főkapitányi tisztről lemondjon, mivel katonái zsoldjának kifizetését s a végvárak fölszerelését régtől fogva hiába sürgette. Ekkor a pápai követek kieszközölték, hogy hadi népe számára a királyi kincstárból tizenháromezer forintot fizettek ki; ők pedig a pápai segélypénzből egyelőre 300 gyalogot állítottak ki. Így azután Tomori a lemondást visszavette és február 2-ikán Péterváradra visszatért, honnan az ország déli határszélei fölött gondosan örködött, a törökök beütéseit meggátolta, sőt időnként maga

török területre tört és többször diadalmi jelvényeket, foglyul ejtett törököket küldhetett Budára.

A borus láthatárt ugyanezen időben Jajcza fölszabadításának dicsőséges ténye derítette föl egy pillanatra.

Ulászló halálakor a magyar korona egykori melléktartományainak csak foszlányai szállottak örökségül fiára: Szerbország kis része, Bosnyákországból a Verbász völgye. Lajos uralkodása alatt a török a bosnyákországi végvárat is egymásután hatalmába ejtette; egyedül Jajcza, a magyar birodalom legdélibb végvára, állott még ellen. A kísérleteket, a miket a törökök ismételten tettek megvívására, Beriszló Péter veszprémi püspök horvátországi bán áldozatkészsége és az őrség hősi kitartása meghiusították. De helyzetét a törökök a körülfekvő terület pusztításával mind válságosabbá tették; terjeszkedésük egyik sikeres eszköze volt az, hogy a várak környékét földulták, a lakosságot elhurczolták vagy elűzték; így lassankint elérték azt, hogy a várak lakatlan pusztaság közepett elszigetelten állottak, szükségleteiket nagy távolságból kellett beszerezni, a mi sok nehézséggel járt; úgy hogy a várak, mikor ostrom alá vétettek, rendszerint nem voltak képesek az ellenállásra. Jajcza is éveken át szüntelenül ilyen veszedelemben forgott.

Az 1525-ik és márczius havának utolsó napjaiban a jajczai őrség követe Budára jött. A királyi tanács színe elé bocsáttatván, a vár és őrsége állapotát meghatóan ecsetelte. „Jeruzsálem pusztulása óta mondá – emberek nem szenvedtek többet mint mi. Anyák éhező gyermekeiket, mert gyötrelmeiket nem nézhetik, kétségbeesésükben a folyam hullámai közé vetik.” Jelentést tett, hogy a bosnyákországi és hercegovinai vezérpasák egyesült erővel ostromolják a várat, a mely menthetetlenül elvész, ha segítség rögtön nem érkezik. Előadása mély benyomást tett a jelenlevőkre. Elhatározták, hogy tizezer fegyveresből álló felmentő sereget küldenek.

A nehéz vállalatra gróf Frangepán Kristóf személyében alkalmas vezér találkozott. Ez ifjú korától fogva (1490) császári zászló alatt szolgált. 1509-ben, a Velence ellen viselt háboruban, egy hadosztály vezetését bízták rá; két évvel utóbb Gradiskát a velencei hadak ostroma ellen hősiiesen védelmezte; 1514-ben Friaulban számos erősséget és várost vívott meg, a köztársaság hadait nyílt csatában is megverte; de június 5-én megsebesült és fogságba esett. Velenczébe vitetett és tisztos őrizet alá helyeztetett. Szabadon bocsátása érdekében a császár ismételve lépéseket tett, Magyarország és Franciaország uralkodói is közbenjártak; de a signoria nem volt rábirható, hogy a félelmes hadvezérnek szabadságát föltétlenül visszaadja; Kristóf gróf pedig a szabadságot azon kötelezettséggel, hogy Velence ellen többé nem harcol, vonakodott elfogadni. Miután ötödfél esztendő telt fogságában, 1519 elején Milanoból, a hová elszállították, sikerült megmenekülnie és a császár szolgálatába tért vissza. Az 1522-ik év elején fegyverét Lajos királynak ajánlotta fel. Egy ideig a horvátországi végvárat oltalmazta. Itt kereste őt fel a francia király ajánlata, hogy az ő zászlaja alatt vállaljon szolgálatot. A fényes ígéreteknek és annak a kilátásnak, hogy dicsőséges hadi ténnyekkel a világ figyelmét ismét magára vonhatja, nem tudott ellenállani; a condottierek merészsége és lelkiismeretlensége egyaránt meg volt benne. Abban történt megállapodás, hogy az 1525-ik év elején Horvátországból Stiriába és Karinthyába nyomul, itt a bosnyákországi pasával egyesül, és megindítja a háborút a Habsburgok ellen. De az olasz ügynök, ki az alkut a basával közvetítette, elárulta a tervet; mire Ferdinánd főherceg Frangepánt elfogatta és Insbruckba vitette. Második fogsága rövid ideig tartott. Azon föttétel alatt, hogy ezentul a török ellen fog harcolni, a börtön megnyílt előtte. Márczius végén Budára jött és örömmel ragadta meg az alkalmat, a mit Jajcza veszedelmes helyzete nyújtott, hogy a kereszténység ügyének teendő nagy szolgálattal hűtlenségét és a szenvedett kudarcot feledtesse. A fölmentő sereg vezérletét vállalta el.³³

A királyi tanács a kincstár költségén ezer gyalogot és kétszáz lovast fogadott. A dunántúli urak és vármegyék felszólították, hogy hadaikat Frangepán gróf rendelkezésére bocsássák. Ferdinánd főherceg ezeröttszáz lovast küldött segítségül.

Frangepán ezerkétszáz ember élén április 18-án indult el Budáról; csak lassan haladt, hogy az urak és a főherceg csapatainak csatlakozását és az élelmi szerek szállítmányait bevárja. Június 7-én négyezer gyaloggal és kétezer lovassal kelt át a Száván. A boszniai pasa ekkor felhagyott Jajcza ostromával, és tizenhatezernyi serege élén Frangepán ellen indult. Ez azonban föladatát tartva szem előtt, nem akart ütközetet kockáztatni. Járatlan utakon sietett célja felé és június 15-én bevonult Jajczába. A várat őrséggel és pénzzel, hadi és élelmi szerekkel kellően ellátta, mire rövid pihenés után visszatért, és az őt üldöző ellenséggel folytonosan véres csatákat küzdve, seregét szerencsésen Horvátországba vezette. Ezzel Jajcza meg volt mentve és hősi ellenállását még néhány évig folytathatta. E mellett ennek a sikernek meg volt az az erkölcsi hatása, hogy Magyarország ellenálló képessége iránt a külföldön megingatott bizalmat újból megerősítette. „Valóban – írja ekkor a pápai követ – ha Magyarország jól kormányoztatnék, a töröknek nem volna a magyarnál hatalmasabb és vitézebb ellenfele!”³⁴

-
832. Burgio 1525 február 6. és Campeggio február 8-iki jelentései. (Magyarországi pápai követek jelentései 1524–1526. Kiadva a Vatikáni Magyarországi Okirattár II. sorozatának I. kötetében. Budapest 1884.) Fel vannak dolgozva e sorok írójának ily című munkájában: Magyarország a mohácsi vész előtt, a pápai követek jelentései alapján. (Budapest 1884.)
833. A könyv címe: *Fratris Ambrosii Cath. Apologia pro veritate catholicae fidei ac doctrinae, adversus impia ac valde pestifera Martini Lutheri dogmata.* (Bécs 1521.) Negyedré, 315 lap.
834. Ezen érdekes részleteket Alexander pápai követnek Wormsból Rómába küldött jelentései tartalmazzák. *Fridrich, Der Reichstag in Worms.* (München 1871.) 85.
835. *Történelmi Tár*, VI. 215.
836. Az 1524 október 24-ikén Sopronban tartott vizsgálat alkalmával a kihallgatott tanúk két esztendő előtt történt dolgokról is szólnak. L. e sorok írójának: *A protestantismus terjedése Sopronban cz. értekezését.* *Uj Magyar Sion*, 1876. évf.
837. Ezt Frankfurter Bertalannak 1522 május 19-ikén a körmöczi jegyzőhöz írt leveléből tudjuk. A levél Körmöcz város levéltárában.
838. Ábel, *Egyetemeink a középkorban.* (Budapest, 1884.)
839. Brandenburgi Györgynek Lutherhez intézett leveleiből az első, a mely fennmaradt. 1523 január 6-ikán kelt: de tartalma kétségtelenné teszi, hogy a benső viszony kész. *Erdmann, Luther und die Hohenzollern.* (Boroszló, 1883.) 120, 208.
840. E sorok írójától: II. Lajos és udvara. (Budapest 1878.) 15.
841. Id. m. 16, 17.
842. Az 1523 június 7-én kelt levél eredetije a müncheni állami levéltárban.
843. Ezeket a részleteket Szidloviczki Kristófnak, a magyar udvarhoz küldött lengyel követnek naplójában találjuk. Eredetije a moszkvai állami levéltárban, Géresi Kálmántól készített másolata a M. T. Akadémia Történelmi Bizottságának kéziratgyűjteményében.
844. Brodaries István 1522 szeptember 1-én kelt levele az országos levéltárban.
845. *Acta Tomicianae*, VI. 271.
846. 1524 január 22-ikén. A vatikáni levéltárban.
847. Brodaries 1524 augusztus 21-ikén a pápának. *Theiner*, id. m. II. 639.
848. Az 1524 február 20-ikán kelt pápai iratok Katonánál. XIX. 432.
849. Burgio 1524 augusztus 17-iki jelentése. A köznemesség (molti nobili) fenyegető föllépése azonban jóval előbb, a nuntiusnak Lengyelországban időzése alatt történt, mint maga kiemeli.
850. Burgio 1524 augusztus 25-iki jelentése; és Luther 1524 november 17-iki levele. *Burckhardt, Luthers Briefwechsel.* (Lipce 1866.) 76.
851. *Fabritius Károly, Pemfflinger Márk szász gróf élete.* (Budapest 1875. Akadémiai Értekezés.) 134.
852. Id. m. 52 és köv. 1.
853. A királyi iratok és a vizsgálati jegyzőkönyv Sopron város levéltárában.
854. *Katona*, id. m. XIX. 494.
855. U. ott, 496.
856. Burgio 1525 február 6-iki jelentése.

857. Ezt következtetjük az esztergomi érseknek 1525 május 21-ikén a besztercebányai plébánoshoz intézett leveléből. Katona, id. m. XIX. 496. Csak az 1525 májusi országgyűlés után lépett fel – mint látni fogjuk – az esztergomi érsek és Werbőczy István.
858. Említi Burgio 1524 szeptember 19-iki jelentésében. Arról, hogy a visszahelyezés mely napon és milyen módon történt, az emlékek nem szólnak.
859. Burgio gyakran rója meg őt jelentéseiben; legtűzetesebben 1525 február 6-ikán jellemzi.
860. Burgio 1524 augusztus 15. és 17-iki jelentései. Lajos királynak 1524 augusztus 8-ikán a lengyel királyhoz intézett levele. Acta Tomiciana, VII. 80.
861. A lengyel követ 1524 október 6-iki jelentése. Acta Tomiciana, VII. 84.
862. A lengyel követ október 6. és november 11-én, a velencei követ október 11-ikén kelt jelentései az országgyűlésről csak hézagos tudósításokat tartalmaznak.
863. Életrajza e sorok írójától a Századok 1881-ik évfolyamában.
864. Wenzel G., Frangepán Kristóf velencei fogsága. Uj Magyar Múzeum, 1850/1. évfolyam.
865. Burgio 1525 ápril 13, 26, június 6., Campeggio ápril 26. és június 18-iki jelentései. Frangepán Kristófnak 1525 június 24-én Velenczébe irt levele Marino Sanudonál.

VIII. FEJEZET.

A rákosi és hatvani országgyűlések.

A Rákosra hirdetett országgyűlés. A köznemesség fenyegető magatartása. Kifakadások Szalkai ellen. Burgio buzdító beszéde a török hadjárat ügyében. A köznemesség kivánatpontjai. Szerencsés Imre. A király válasza. Az e miatt támadt ingerültség. A király megjelenése a köznemesség gyűlésén. A király magatartása. Az urak küldöttei a köznemesekhez. A gyűlés elhalasztása. A főpapi tizedek lefoglalása. Küldöttség a király előtt. A király felelete. Zápolyai és több főúr szövetsége. Szerencsés Imre szabadon bocsátása. A gyűlés végzéseinek tartalma. A lutheránusok ellen hozott végzés. A király a hatvani gyűlés megtartása ellen intézkedést tesz. Az udvari párt politikája. Zápolyai és Werbőczy megnyerése. A király a hatvani gyűlésen. Werbőczy beszéde. Szalkai védelme. A nádor és országbíró beszédei. A nemesség gyűlöletének kitérői. Ártándi Pál felszólalása. A király magatartása. Werbőczy nádorrá választása. A választás megerősítése. A király megnyugtató válasza a nemesség kivánataira. Az adó megszavazása. A végzések formulázása

Lajos király 1525 május 7-ére országgyűlést hirdetett a végből, hogy az ország védelme érdekében a szükséges intézkedéseket tegye. De ez viharos jelenetek színhelyévé lett. A köznemesség nagy számban, fegyveresen jelent meg, és fenyegető állást foglalt el. A király környezetében levő urak azt hitték, hogy a veszedelmet elháríthatják, ha a nemességet fegyverei letételére szólítják fel. Ezzel a bajt még súlyosbították. A nemesek zajosan tiltakoztak és kijelentették, hogy a fegyvert nem teszik le. Ugyanakkor szónokaik panaszt emeltek a helytelen pénzügyi gazdálkodás és a forgalomba hozott rossz ércpénz miatt; mindezért Szerencsés Imre alkincstárnokot tették felelőssé, megütközésüket fejezve ki a fölött, hogy a király kikeresztelkedett zsidóra bízta a kincstár ügyeinek vezetését. Báthori István nádor ellen pedig újból azt a vádat emelték, hogy ő okozta Nándorfehérvár esztét.

Május 11-én a nemesség tömegesen Budára vonult át és itt egy templomot foglalt el tanácskozási helyül. De rendes, összefüggő tárgyalásról szó sem lehetett. Egyik szónok a fegyverletétel ellen beszélt. Egy másik a jobbágyok szabad költözésének visszaállítását követelte. Egy harmadik az ércpénz ügyét hozta szónyegre. Végre valaki felszólt:

„Kérdezzük meg Werbőczytől, kik az okai annak, hogy végzéseink, a miket a mult esztendőben alkottunk, végre nem hajtottak, és konczoljuk fel őket!” – „Mi szükség Werbőczyhez kérdést intéznünk? – kiáltottak közbe – úgy is köztudomású, hogy minden bajnak az esztergomi érsek az oka.” Mások György örgrófra és a német udvari emberekre háritották a felelősséget. „Ha ő felsége el nem távolítja őket, – mondák – majd eltávolítjuk mi és kardélre hányjuk.” Míg György örgróf és a nádor a nemesség támadásaival nem törődtek, Szalkai primás a király elé járult, és szigorú vizsgálatot kért maga ellen. De a király a pápai követek előtt kijelentette, hogy őt „még akkor sem ejtené el, ha a hűtlenséget rá lehetne bizonyítani; kimélné, mert jól tudja – úgymond – hogyha Magyarországon az egyház tekintélye megingattatik, három esztendő sem telik el, és a magyarok pogány őseik vallásához térnek vissza.”

Burgio, a pápai nuntius kísérletet tett, hogy a köznemesség figyelmét az ország védelmének ügyére fordítsa. A Rákoson megjelenvén, pápai iratokat mutatott be, melyek a nemzetet a török elleni háború megindítására buzdítják. Lelkesítő beszédét tisztelettel hallgatták meg. Werbőczy a szentatya jóakarataért köszönetet mondott és hálásan emlékezett meg az érdemeiről, a miket a szentszék Magyarország körül szerzett. De a nemesség a török hadjárat ügyének tárgyalásába nem ment bele. Sürgősebbnek tartotta azt, hogy az ország kormányzatában új rendet és új szellemet honosítson meg.

Kivánatait négy pontba foglalva, hatvan tagból álló küldöttség útján terjesztette a király elé. E pontok a következők voltak: A németeket öt nap alatt távolítsa el udvarából, mert ezek „mind lutheránusok, és ilyen néppel érintkezni, az országot hiven segítő apostoli szentszék ellen föllázadni nincs kedvük;” a császár követe, a ki illetéktelenül avatkozik az

ország ügyeibe és az országot zsarolja, úgy szintén a velencei köztársaság ügynöke, a ki itt kémkedik, mielőbb távozzanak az országból; Szerencsés Imre gonosz cselekedetiért máglyán bűnhődjék; végre a királyi tanácsba a köznemesség köréből választandó ülnökök vétessenek föl.

A király két napi időt kért a megfontolásra s válaszát május 15-én százhusz tagból álló küldöttség előtt közölte. „Olyan időket élünk mondá, – hogy a német nemzetet, a császárt és a velencei köztársaságot, követeik és honfitársaik eltávolításával, magunk ellen ingerelni nem tanácsos. Bizzanak meg bennem, majd úgy intézkedem, hogy panaszra oka senkinek sem lesz. Törvényes ítélet nélkül halálra ítélni senkit sem szabad, ezért Szerencsés Imrét törvényszék elé állítom, ott azután az ellene emelt vádakát bizonyítsák be.”

A mig a küldöttség Buda várában járt, a Rákoson különös jelenet játszódott le. Néhány pajzán fiatal ember megkerítette azt a katonát ábrázoló fabábot, a mit Lajos a lengyel király kis fiának ajándékolni szánt. „Lássátok – így mutatták be – az ország pénzét ilyen dolgokra költik; az országot ilyen katonákkal akarják megvédelmezni!” Mire az ártatlan játékszert egy fának ágára felakasztották. Mikor azután a küldöttség megjött, és szónoka a királyi választ előadta, a tömeg köréből szenvedélyes nyilatkozatok emelkedtek. „Nem tűrjük, hogy tovább ámítsanak és az ügyek elintézését halogassák. Ő felsége jöjjön közénk; ha kívánatainkat teljesíti, engedelmes jobbágyai maradunk; ha nem, az országot fenyegető veszélyek elhárításáról magunk gondoskodunk!” A küldöttségnek vissza kellett térni Budavarába, és a királyt fölkererte, hogy a személyesen jöjjön Rákosra és pedig egyedül, az urak nélkül. Lajos azt felelte, hogy a következő napon megjelenik.

A király elhatározása az udvarnál nagy rémületet idézett elő; attól tartottak, hogy vagy kénytelen lesz a nemesség minden kívánatát teljesíteni, vagy életét veszélyeztetni. Még a pápai követek is azon voltak, hogy őt visszatartsák; figyelmeztették, hogy a korona tekintélyét megaláztatásnak teszi ki, és alkalmat adhat lázadás kitörésére, melynek a főpapok esnek áldozatul, mivel az urak titkon a nemességgel tartanak. Lajos nem hagyta magát eltántorítottani. A válságos pillanatban megtalálta azt a bátorságot és önállóságot, a mit rendes körülmények között nélkülözött.

Május 18-án délután egészen egyedül megjelent a Rákoson. A gyülekezet tiszteletteljesen fogadta. A köznemességtől megbizott szónok mindenekelőtt azt a kérdést intézte hozzá, hogy kik az okai annak, hogy a korábbi országgyűléseken alkotott törvények végre nem hajtottak? Lajos kitérőleg felelt: „Én – úgymond – nem vagyok az oka.”

A szónok azután előadta azokat az intézkedéseket, a miktől a köznemesség a viszonyok jobbrafordulását várja. A már előterjesztett négy ponthoz még a következőket csatolta: A király csak magyarokat tartson udvaránál; kötelezze magát, hogy a királyi tanács határozatait mindig végrehajtja; az erdélyi rendek szabadságait tartsa tiszteletben; a horvátországi bánt, ki gyűlöletessé tette magát, mozdítsa el; jó ércpénzt veressen; a közjövedelmek kezelését a kincstárnokra bizza; a pénzverők számadásait vizsgáltsa meg; az elhunyt esztergomi érsekeknek az ország javára szentelt végrendeleti hagyományait a kitűzött célokra fordítsa; a közjövedelmek pazarlását akadályozza meg; a törvények végrehajtásáról gondoskodjék; általán „legyen valódi király.” Viszont biztosította őt, hogy a nemesség bárki ellen megvédelmezi.

A király egy napi gondolkodási időt kért. „Nem engedjük, – hangzott fel a tömegeből – ő felsége válaszát azonnal hallani akarjuk.” De Lajos ismételte, hogy válaszát csak másnap közli, és visszatért Budára. Távozása után az urak küldöttei jelentek meg a Rákoson, és neheztelésüket fejezték ki a fölött, hogy őket mellőzve, tárgyal a köznemesség a királylyal. A válasz, a mit kaptak, nyugodt és mérsékelt volt: „Az urak az egész esztendőn át birják körükben a királyt; ne vegyék rossz néven, hogy a nemesség legalább rövid ideig egyedül akarta őt a maga körében látni; azonban az urakkal is óhajt tanácskozni és őket tisztelettel fogja fogadni.”

Az ígért királyi válasz a következő napon nem jött meg, a mi a csillapodó ingerültséget újból fölszította. A köznemesség kijelentvén, hogy ettől az országgyűléstől jó eredményt nem várhat, abban állapodott meg, hogy öt hét múlva, keresztelő Szent-János napján, Hatvanban fejenként fegyveresen összegyül, tanácskozandó az ország védelméről; most pedig arra szoritkozott, hogy elhatározta, hogy a főpapoktól élvezett egyházi tizedek ezentúl a véghelyek megerősítésére fordíttatnak.

Ezeket a határozatokat ismét küldöttség vitte meg a királynak a ki azt Campeggio bibornok jelenlétében fogadta. A köznemesség szónoka beszédében a bibornokhoz fordulva kijelenté, hogy azok, a kiknek ő tolmácsa, az egyház hű és engedelmes fiai voltak mindig és maradnak örökké; így tehát a tizedekre vonatkozó végzéssel nem szándékoznak az egyházi rendet sérteni, hanem ezt a rendszabályt a végső szükség és az ország romlásának elhárítása követeli. A pápai követ válaszában intette a nemességet, hogy a királylyal és az urakkal egyetértőleg igyekezzék az ország védelméről gondoskodni, ezért mondjon le a tizedek lefoglalásáról és a hatvani gyűlés megtartásáról. A király pedig a küldöttséget azzal a nyilatkozattal bocsátotta el, hogy válaszát legrövidebb idő alatt közli.

Ebben a válaszban késznek nyilatkozott arra, hogy a német udvarnokokat – négynek kivételével – mindjárt, a császári és velencei követeket pedig, mihelyt a körülmények engedik, elbocsátja; az országos és udvari hivatalokra ezentul kizárólag magyarokat alkalmaz; a királyi tanácsot újjászervezi; az érczpenz tárgyában az országgyűlés végzései értelmében jár el; a horvátországi bánnt hivatalától elmozdítja; Szerencsés Imrével szemben, ki már börtönben ül, a törvény szigorát fogja alkalmazni. Viszont kívánta, hogy a köznemesség ejtse el a hatvani gyűlésre és az egyházi tizedekre vonatkozó végzéseit. Az engedményeket a köznemesség nem találta kielégítőeknek; ragaszkodott ahhoz, hogy a király a németeket kivétel nélkül és azonnal bocsása el, a császári és velencei követek eltávolítását, a horvátországi bán elmozdítását, Szerencsés megfenyítését ne halogassa; a hatvani gyűlés megtartásáról nem mondott le; a tizedek lefoglalására vonatkozó végzéstől pedig csak ideiglenesen állott el. Mire végzései foganatosítására százötven tagból álló választmányt alakított és május 22-én eloszlott.¹

Ugyanezen napon tíz főpap és tizennégy világi úr egymás között szoros szövetségre lépett. Kötelezték magukat, hogy eddigi egyenetlenségeiket megszüntetve, a fennállott külön szövetségeket felbontva, ezentúl egyetértésben élnek; a netalán felmerülő viszályokat barátságos uton intézik el; saját jogaikat, özvegyeik és árváik érdekeit kölcsönösen oltalmazzák; ha „valamelyik más rend tagja” közülök bárki ellen támad, ezt közös erővel támogatják; ha bárki „akár idegen, akár az ország lakója” olyasmire vállalkozik, a mi a főpapok, urak és nemesek jogaira sérelmes, a merénylet meghiusítására fognak törekedni; az ország rendeiére sérelmes, igazságtalan javaslatokat a király elé soha sem terjesztenek; az ország minden lakosának lelkiismeretesen igazságot szolgáltatnak; azon lesznek, hogy a király az urak iránt egyfőrmán tanusítson bizalmat, a királyi tanácshoz tartozó ügyek tárgyalásából senkit ki ne zárjon, illetéktelen egyéneket, különösen idegeneket, a tanácsba ne hívjon meg, azon hivatalokra, a miket urak szoktak viselni, csak alkalmas urak hiányában alkalmazzon köznemesekeket; ígérték, hogy a királyi jövedelmek fokozására és czélszerű felhasználásuk biztosítására fognak törekedni. Végre megállapodtak abban, hogy azokat, a kik ehhez a szövetséghez nem csatlakoznak, közös ellenségeiknek tekintik.

Ezt az oklevelet Zápolyai György szintén aláírta, és pedig testvére János vajda nevében is.² A szövetségnek kétségkívül az volt főadata, hogy a köznemesség politikai czélzataival és fenyegető magatartásával szemben az urak között solidaritást hozzon létre. Azzal, hogy pártkülönbség nélkül fogadta be az egyházi és világi urakat: az összeesküvés látszatát kívánta elkerülni, egyuttal azonban az őszinteség biztosítékaitól fosztotta meg magát.

Mind a mellett az udvari párt abban a véleményben volt, hogy most már nincs többé oka a köznemességtől félnie. A királyné elbizakodottságában elrendelte, hogy Szerencsés

Imrét bocsássák a börtönből szabadon, mire őt a német udvarnokok mintegy diadalmenetben kísérték házába, hol vig lakomát rendeztek. De a mint ennek hire ment, egy csapat köznemes a házat ostrom alá vette, kirabolta és feldúlta; majd Szalkai palotája elé vonult, s mivel itt ágyuk voltak felállítva, Pestre ment át, a zsidóktól lakott városrészben folytatta garázdálkodását, míg Báthori István és Zápolyai György széteszlásra kényszerítették.³

Ez alatt a köznemesség válaszmánya a gyűlés végzéseinek formulázásával volt elfoglalva. „Ámbár – így hangzik az első cikkely – gyakorta nagyszámú végzések, rendelkezések és törvények alkottattak, melyek a királyi felség kormányzásának sikerét, az ország javát és nyugalmit biztosítani voltak hivatva, mindig akadtak, a kik végrehajtásukat megghusították; s így a rendek költségei és fáradozásai eredménytelenek maradtak.” Hogy tehát az ország közügyei végre valahára jó állapotba hozassanak, a hatvani „egyetemes országgyűlésen” mindazon nemesek, kiknek jobbágyuk vagy legalább 100 forint értékű ingóságuk van, fejenként megjelenni, a szegényebb egy telkes nemesek tizen a maguk körükből egyet küldeni kötelesek; a kik elmaradnak, az ország és a nemesség árulói gyanánt fővesztéssel bünhődnek, gyermekeik a nemesi kiváltságot elvesztik, ingatlan javaikat a király, ingóságait vármegyéjük nemesei mint szabad prédát elfoglalhatják. Továbbá a nemesek minden tiz jobbágy után egy lovast vagy egy puskás gyalogot tartoznak magukkal hozni. A káptalanok, kolostorok és birtokos egyházi személyek maguk helyett egy lovast és minden tiz jobbágy után szintén egy lovast állítanak ki. Temes, Torontál, Bács, Valkó, Szerém és Pozsega vármegyékben a nemesek, az ország alsó részeinek oltalmára, otthon maradhatnak s az országgyűlésre csak követeket küldenek. Szlavónia és Erdély nemessége szintén csak követeket küld; de mindegyik tartomány ezer lovast állít az országgyűlés rendelkezésére.

A hatvani országgyűlés e szerint a köznemesség külön táborba szállásával kapcsolatos össze. A főpapok és a világi urak a megjelenésre nem köteleztettek: csak meghivattak az országgyűlésre, azzal a kijelentéssel, hogy idegen zsoldosokat nem hozhatnak magukkal. (XXXI–XL.)

Ámbár ezen végzések formulázásától a hatvani országgyűlés megnyitására kitűzött határnapot csak egy hónap választotta el, mégis azokhoz csatoltattak a köznemességtől sürgetett megfelelő reform-intézkedések is. A király fölkeretett, hogy néhány főpapot és országnagyot vegyen maga mellé, a kiket a közügyek intézésére teljes hatalommal ruházzon föl; a külföldieket, kik Magyarországon egyházi javadalmakat és világi hivatalokat bírnak, azoktól rögtön foszsa meg; Szerencsés Imrét mielőbb a megérdemelt büntetéssel sújtsa; Tahi Jánost a báni hivataltól azonnal mozdítsa el; a legutóbb forgalomba hozott pénz verését szüntesse meg és olyan pénzt veressen, a milyen elődei alatt és az ő uralkodása kezdetén volt forgalomban. (I–V., XX., XXIV.)

Az egyházi tizedek kiszolgáltatása felfüggesztetett a hatvani országgyűlésig, a mely úgy fog határozni, a mint „az ország javára, a végvárok felszerelésére és a határszéli elpusztult városok helyreállítására” célirányosnak látja. (XLII.)

A honvédelmi kötelesek lelkiismeretes teljesítésének biztosítása érdekében határozott, hogy mindegyik vármegyében a legelső gyűlésen választandó négy nemes a főpapok, országnagyok és előkelőbb nemesek jövedelmeit írja össze, és az ő jelentéseik alapján a főpapok és országnagyok kötelezettségeit a hatvani országgyűlés fogja szabályozni. De már most megállapított, hogy azok, a kik birtokaik után legalább ötven lovast kiállítani nem képesek, jövőre a katonaillesítés kötelezettségétől fölmentvén, hadi adót fizessenek, melyet minden vármegyében a választandó kapitány hajt be, és zsoldosok fogadására fordít. (XII., XIII.)

Egyik cikkely megállapítja, hogy „a lutheránusokat az országból mind ki kell irtani, és nemcsak az egyházi személyeknek, hanem világiaknak is szabadságukban áll, hogy őket, bárhol találtnak, máglyán elégethessék.” (IV.)

A rendek eszerint most már nem a királyhoz folyamodnak – mint két esztendő előtt – hogy a lutheránusok ellen a hűtlenség büntetését alkalmazza; a főpapokra sem bízták a vallási egység megoltalmazásának ügyét.

A törvény, úgy a mint a végzeménybe be van iktatva, az ország minden egyházi és világi lakosát feljogosítja, hogy a „lutheránusokat” szabadon elfoghassa és máglyára hurcolhassa. Ezen jog gyakorlását semmiképpen sem korlátozza, semmiféle formákhoz nem köti. Az ország mindegyik lakosát az ország összes többi lakosai fölött, világiakat egyháziak, jobbágyokat nemesek, szolgákat uraik fölött olyan széleskörű birói hatalommal ruházza föl, hogy bárkit törvényes eljárás nélkül, föllebezés kizárásával halálra ítélhetnek. És a törvényben még az sincs kimondva, hogy csak azok ítélhetők a máglyahalálra, a kikről az illetékes egyházi hatóság megállapította, hogy valóban lutheránusok: mindenkinek belátására, önkényére van bízva, hogy azt, a kiben lutheránust lát, kivégezhesse. Ilyen intézkedés minden érdek, indulat és szenvedély fölszabadítására, minden törvényes korlát lerombolására vezethetett, a legvadabb testvérharcz megnyitásával egyjelentésű tény lett volna.

Werbőcziről, a kiváló jogtudósról nem lehet föltenni, hogy a jog, igazság és törvényes rend legegységesebb követeléseivel, a Hármaskönyvben formulázott jogelvekkel ellentétbe kívánt volna helyezkedni. És így ennek a végzésnek föladata bizonyára csak az volt, hogy azokat, akik Luther tanait vallották és pártolták, megijesztesse, névszerint György örgrófot és a német udvari embereket az országból való távozásra készítse. Ezt a felfogást igazolja az a tény is, hogy az országban senki sem találkozott, a ki a végzésben nyert fölhatalmazással tényleg élt volna; azok is, kik egyházi és világi joghatóságuk körében a lutheránusok ellen fölléptek, erre a végzésre soha sem támaszkodtak, ezen végzéstől eltérő eljárást követtek.⁴

A köznemesség végzeményének bemutatása alkalmával Lajos király kijelentette, hogy kész „azokat a rendelkezéseket, a mik az ország üdvére és szabadságára vonatkoznak, végrehajtani,” de a hatvani gyűlés megtartásához beleegyezését nem adja, ott maga sem jelenik meg, és nem engedi, hogy az urak ott megjelenjenek”.⁵

A köznemesség ragaszkodott határozatához, és szétoszlott, hogy a hatvani gyűlésen való megjelenésre előkészületeit megtegye.

A király ellenben néhány nappal utóbb, június 5-ikén, az ország rendeit a hatvani gyűlésen való megjelenéstől eltiltotta, és maga hirdetett Budán Szent-Mihály napján megnyitandó országgyűlést. A vármegyékhez intézett iratokban, a köznemesség megnyugtató véget, kijelentette, hogy a rákosi országgyűlésen „az ország szabadságának és javának biztosítására alkotott végzések foganatosítását, az idegenek eltávolításával, már megkezdette és folytatni fogja.”⁶

Ennek daczára a köznemesség vezérei minden erejüket megfeszítették, hogy a hatvani gyűlés létrejöttét és sikeret biztosítsák. A főpapok és urak ígéretekkel és fenyegetésekkel azon fáradoztak, hogy a nemességet a megjelenéstől Hatvanban visszatartsák. De csakhamar kitűnt, hogy a vármegyék túlnyomó többsége Zápolyai és Werbőczy szavaira hallgat.⁷

Ekkor azonban váratlan fordulat állott be. Ezt Szalkai László idézte elő. Neki volt legtöbb oka a hatvani gyűléstől félnie, és ő kész volt, hogy hatalmát megtartsa, feláldozni legbensőbb barátait, szövetkezni leggyűlöltebb ellenségeivel. A királynét megnyerte annak a tervnek, hogy a hatvani gyűlés megakadályozásáról lemondva, igyekezzenek a köznemesség vezéreit lekötelezni.

Mindenekelőtt Zápolyai Jánossal léptek érintkezésbe. És az esztergomi érsek június első felében a pápai követ előtt azzal kérkedhetett, hogy sikerült őt megnyerni. Az erdélyi vajda csak egy úton volt megközelíthető; úgy, ha a korona megszerzésére irányuló vágyai teljesülését kilátásba helyezik. És úgy látszik, Szalkai reménységet nyújtott neki, hogy Lajos halála esetére, a királyné kezével a trón birtokába léphet. Erre utal Zápolyai János némely párthívének az a meggondolatlan nyilatkozata, hogy „Lajost a más világra küldik uralkodni, János vajdát királylyá kiáltják ki, és Máriát nőül adják hozzá.”⁸

Werbőczivel szemben más természetű rugókat kellett mozgásba hozni. Hazaszeretetére hivatkoztak, és biztosították őt, hogy a köznemességtől sürgetett reformok valósítását az udvar nem fogja ellenezni. Ezen szándék komolyságát tények is igazolni látszanak. Brandenburgi György és a császári követ elhagyták az országot; a német udvari emberek nagyrészt elbocsáttattak; az érczbányákat a Fuggerektől elvették.⁹

„Ne féljeteK – így szólott minden alkalommal, – ő felsége országunknak igaz királya, hű szolgálja, minden bajunkban velünk lesz.” Indítványára, hatvan tagból álló küldöttség ment Budára, hogy a királyt és a pápai követet Hatvanba hívja meg.

Lajos király július hó 3-ikán, a pápai nuntius, a lengyel király követe, több főpap és világi úr kíséretében érkezett Hatvanba. Az egész köznemesség, melynek számát egy jelenlevő udvarnok tizennégy ezerre teszi, tiszteletteljesen fogadta. A gyűlés szabad ég alatt, nagy mezőn, szinkör módjára deszkakerítéssel körülvett helyen tartatott; közepén a király, a külföldi követek és az urak számára ülőhelyek voltak készítve. A köznemesség egyik szónoka köszönetet mondott a királynak megjelenéséért, és biztosította, hogy négyszer annyi fegyveres, mint amennyit itt együtt lát, áll rendelkezésére, csak szánja el magát arra, hogy a kormányt saját kezeibe vegye.

A következő napon – ismét a király és az urak jelenlétében – a tanácskozást Werbőczy nyitotta meg, magyar nyelven tartott hosszú beszéddel. Az ország veszélyes helyzetéről, az elhatalmasodott zavarokról, és a bajok orvoslására tett sikertelen kísérletekről szólt. „Jól tudjuk – úgymond hogy mindezeknek nem oka ő felsége, kinek kegyességét ismerjük; okai az urak, kik őt, az ország javával nem törődve, kielégíthetetlen birvágytól elvakítva, helytelen tanácsukkal tévutra vezették. Ő felsége és az ország java tehát egyaránt követeli, hogy azokat, a kik neki hűtlenül szolgáltak, hivataluktól mozdítsa el, és helyökbe hű hazafiakat rendeljen. Ha ezt megteszi, be fogjuk bizonyítani, hogy a magyar vitézség, mely hajdan ellenségeinket rettegéssel töltötte el, még nem halt ki.” Beszéde végén a nemességhez fordult azzal a kérdéssel: vajjon nézeteit és óhajtasait hiven tolmácsolta-e? Egyhangú zajos helyeslés volt a válasz. Utána más szónokok ugyanilyen szellemben beszéltek, s a királyhoz fordulva, kérték: „Szabadítsa meg felséged önmagát és az országot a rossz tanácsosok zsarnokságától.”

A tanácsosok soraiból ekkor Szalkai emelkedett föl, hogy magát a támadások ellen oltalmazza. „Ő – úgymond – mindig hiven szolgált és igaz tanácsot adott ő felségének; egyébiránt a kancellári hivataltól mindjárt, a mikor esztergomi érsekké neveztetett ki, meg akart válni, de ő felsége nem engedte; örvendeni fog, ha e súlyos tehertől megszabadul; akkor majd meggyőződnek arról, hogy tisztét hiven töltötte be.” A többség – bizonyára Werbőczy utasítása értelmében – nyugodtan hallgatta meg; de egyesek sértő közbeszólásokkal bántalmazták: „Le kell vágni a varga fiát, – kiáltozák – mert azt akarja, hogy a nemesség paraszttá legyen, a milyen ő maga volt.”

A primás után a nádor vette át a szót. Azzal kezdte, hogy a legnagyobb igazságtalanság volna az, ha az ország legelső tisztviselőit törvényes eljárás mellőzésével marasztalnák el. Ő maga inkább életét áldozza föl, mint hivatalát. Ha bűnösnek bizonyul, ám vegyék fejét, nyúzzák meg, vágják darabokra, hogy példáján az utódok okuljanak; de ha ártatlan, ne büntessék.” A tömeg kiméletlenül viselte magát irányában. „Nincs szükségünk törvényes eljárásra – mondották többen, – hisz bűneit és tehetetlenségét saját szemünkkel látjuk. Egyébről szólani, hallani sem akarunk, míg olyan nádort nem választottunk, a ki határozatainkat végrehajtja.” Még magasabban csaptak föl az indulatok hullámai, mikor Sárkány Ambrus országbíró szólalt fel, és azzal kérkedett, hogy az országban alig van két-három ember, ki több érdemet mutathat föl mint ő. „Hazudsz, áruló – kiáltottak közbe – ha azt állítod, hogy jobban szolgáltál ő felségének mint mi, kik a véghelyeket oltalmaztuk, míg te bor- és marhakereskedést üztél, a szegény népet zaklattad... Vágjuk le az áruló kutyát!”

Thurzó Elek kincstárnok és Korlátkövi Péter főudvarmester, bár némán ültek helyükön, nem háritották el maguktól a nemesség gyűlöletének kitöréseit. Amazt „parázna

lengyel pórnak” bélyegezte egyik ellensége. Egy fehérvári köznemes pedig a főudvarmesterre mutatva mondá: „minden jószágomat elfoglalta, feleségemet vízbe akarta fojtani, engem ártatlanul ítélte el,” egy másik pedig még súlyosabb vádat emelt ellene: „a királyi könyvet meghamisította, megérdemelné, hogy máglyán égessük el!”

Ellenben Szerencsés Imre ellen, a kit néhány hét előtt a rákosi gyűlésen a köznemesség szintén máglyán kivánt kivégeztetni, most egy hang sem emelkedett. Az ügyes ember azzal az ígérettel, hogy a Fugger-háznak egy millió forint értékben elkövetett csalásait és sikkasztásait fölfedezi, nemcsak a gyűlöletet fegyverezte le, hanem népszerűvé tudta magát tenni.¹⁰

Vége a személyi kérdéseket háttérbe szorította Ártándi Pál felszólalása: „Ne várjunk, ne halogassunk semmit, gyűljünk össze holnap, válaszszunk új nádort, és kérjük meg ő felségét, hogy erősítse meg.” Az indítványt a köznemesek élénk helyesléssel fogadták: „Úgy, úgy kell, – mondogatták – és ha valaki ellenkezik, mind fejenkint haljon meg. Báthori István menjen ki, az országban visszavonást ne tegyen; ha nem akar menni, ugyanottan szállásán konczoljuk föl.”

Ezen jeleneteknek a király néma tanúja volt és azzal a nyilatkozattal, hogy határozatát másnap tudatja, eltávozott. Az éjszakát az urak rettegésben töltötték, a nemesség támadásától féltek. Báthori és Sárkány elmenekültek. A király, ámbár többen azt tanácsolták neki, hogy térjen vissza Budára, ott maradt, de másnap a gyűlésbe maga helyett Szalaházi Tamás veszprémi püspök és Drágfi Tamás által azt az üzenetet küldte, hogy a törvényes formák mellőzésével senkit hivatalától meg nem foszthat, de azok ellen, a kik vádoltattak, vizsgálatot rendel és az igazság követelése szerint fog eljárni. Ennek hallatára a köznemesség zajosan tiltakozott, és a nádorválasztást azonnal meg akarta ejteni. Ezt Werbőczy megakadályozta, és indítványa, hogy a király fölhatalmazása kéressék ki, elfogadtatott. A királyhoz küldött követek csakhamar azzal a válaszszal tértek vissza, hogy neki a nádorválasztás ellen nincs kifogása. Most a gyülekezet hangulata a másik végletbe: határtalan lelkesedésbe ment át.

A megválasztandó személyre nézve véleménykülönbség nem létezett. Zápolyai János a nádori méltóságra nem tartott igényt; abban a hitben élhetett, hogy a királyi trón megüresedése esetén előnyösebb rá nézve, ha a nádori tisztet az ő föltétlen hive viseli. Egymásután keltek föl a szónokok, hogy Werbőczyt ajánlják. „Kit tehetnénk, – mondák – kit választhatnánk jobbat és kegyelmesebbet, igazabbat és vigyázóbbat, kinek az ország és a közönség romlása inkább fájna, a ki az ország szabadságát és törvényét jobban tudná, mint Werbőczy uramat? Mi szükség nekünk nádorispánná mindig olyat tennünk, kinek még tanulni kell? Nem jobb olyat tennünk, ki mindent tud és mást taníthat? Válaszszunk valaha a mi tagunkból is, nemcsak mindig a régi nemzetből. Válaszszunk olyat, kinek a szegény nemes nyomorúsága fáj!” A mikor a szónokok elhallgattak, Werbőczy közfelkiáltással Magyarország nádorává megválasztatott, és a királyhoz küldöttség ment, mely a választás megerősítését kérte. A felelet úgy hangzott, hogy a választást helyeseli, és másnap a gyülekezet színe előtt ünnepélyesen megerősíti.

A nemesség most, a kivivott siker után elbizakodva, a többi országos hivatalok szétesztogatásához látott; Várdai Pál egri püspököt kancellárrá, Drágfi Jánost országbiróvá, Kanizsai Lászlót tárnokmesterré, Frangepán Kristófot horvátországi bánná kiáltották ki; sőt Várdait esztergomi érsekké akarták meg tenni. De a hivatalok és javadalmak ezen adományozása ellen a király tiltakozott, amiben azután a köznemesség megnyugodott.

Július 5-ikén a király, az uraktól kísérve, a gyűlésben megjelenvén, a rendeket fölszólította, hogy kívánataikat adják elő. Ekkor a tömegeből tiz előkelő nemes kivált és a király elé lépett; egyikük rövid beszédben Werbőczy Istvánnak nádorrá megválasztását bejelentette és a megerősítést kérte. Mire Korlátkövi a főudvarmester előadta, hogy a választáshoz az urak hozzájárulnak, és a király megerősítését adja. Viharos éljenzés üdvözölte az új nádort, a ki elérzékenyülve fejezte ki háláját a király kegyelméért, az urak jóindulatáért

és a nemesség szereteteért, de könyörgött, hogy a súlyos terhet ne hárítsák reá. „Neki – úgymond – a magas méltóságra elég érdeme és betöltésére kellő képessége nincs; vegyék tekintetbe eddigi hű szolgálatait, és ne kívánják romlását, mert jól tudja, hogy sem a király, sem az ország várakozásának nem bír megfelelni!” „Nem akarjuk, – hangoztatták pártfelei – mást sem ő felsége, sem az urak, sem az ország nem választanak; ha tudnák, hogy kegyelmed nem elég rája, nem választanák kegyelmedet; ne vonja meg magát kegyelmed az ő felsége és az ország szolgálatától.” A köznemesség kéréseit a jelenlevő urak is támogatták. Végére Werbőczy kinyilatkoztatta, hogy a király és az ország akaratának meghódol. Letette az esküt, elfoglalta helyét a király jobbján, és előterjesztette a nemesség kívánatait. Ezek a következők voltak:

Ő felsége az országos hivatalokra olyan férfiakat helyezzen, a kik az ország védelméről hiven fognak gondoskodni: kancellárrá Várdait, országbiróvá Dóczy Jánost, kincstartóvá Drágfit, horvátországi bánná Bodó Ferenczet, budai tisztartóvá Szerencsés Imrét nevezze ki. Az Ujlakiaknak a koronára szállott birtokait Zápolyai Jánosnak, a jószágvesztésre ítéendő Sárkány Ambrus uradalmait Bodó Ferencznek adományozza, és gondoskodjék Frangepán Kristóf szolgálatai megjutalmazásáról; továbbá a királyi tanácsba a köznemesség soraiból választandó ülnökök vétessenek föl; a főpapok és urak banderiumaik kiállítására szoríttassanak; az egyházi tizedek az ország védelmének céljaira fordíttassanak; jó ércpénz veressék.

A király azt válaszolta, hogy, miként ő a rendek szabadságait tiszteletben tartja, viszont a rendekről elvárja, hogy a korona jogait az országos hivatalok betöltése tekintetében ne korlátozzák; kész a rendek többi kívánatait teljesíteni, kivéve azt, mely a tizednek országos célokra fordításáról szól, mert koronázási esküje az egyház jogainak föntartására kötelezi. Végre a rendeket fölszólította, hogy adót szavazzanak meg.

A nemeség az országos hivatalok betöltése iránt tett királyi nyilatkozatban megnyugodott; a tizedek tárgyában hozott végzését visszavonta, és minden jobbágytelekre egy forint rendkívüli adót szavazott meg, melynek negyed részét tiszteletdíjúl Werbőczynek ajánlotta föl. Ezt az ajánlatot az új nádor nem fogadta el, hanem azt a meglepő indítványt tette, hogy a negyed forintnyi adó a királynénak ajánltassék föl hálából azért, mert Lajos királyt az országgyűlésen való megjelenésre és a nemesség kívánatainak teljesítésére ő bírta rá. Az indítvány elfogadtatott. A király pedig még az nap Hatvanból távozott, és a nemesség hódolatának tüntető nyilatkozataitól kisérvé, Budára tért vissza.¹¹

A gyűlés ezután a végzések alkotásához fogott. A szent-györgynapi országgyűlés határozatait, névszerint azokat is, a melyek az idegenek és lutheránusok ellen voltak intézve, megújította.¹² A királyi tanácsot véglegesen szervezte, oly módon, hogy rendes tagjai: a nádor, a kancellár, az országbiró, a kincstartó és a köznemesség köréből minden országgyűlésen újból választandó nyolcz ülnök legyenek; a főpapok és országnagyok az ülésekben megjelenhetnek, a tanácskozásokban résztvehetnek, de döntő szavazattal nem bírnak. (I.) Mig ezzel a köznemesség a királyi tanácsban a tulsulyt újból a maga részére biztosította, egyszersmind arról is gondoskodott, hogy uralkodó állását a vármegyékben a főispánok ne legyenek képesek korlátozni. Egyik cikkely megállapítja, hogy a főispáni tisztet a király, a vármegye közönségének folyamodása alapján, a nemesség előtt kedves egyénnek adományozza. (XXXIII.) Ezenfelül minden vármegyében kapitányi hivatal szervezetett, melynek betöltése a vármegyei közönség szabad választásának tartatott fönn; a kapitány hatásköréhez utaltatott a hadi adó kivetése, behajtása, kezelése, zsoldosok fogadása és véghelyekre küldése, úgyszintén a fölügyelet arra, hogy a főpapok és urak honvédelmi kötelezettségeiknek lelkiismeretesen feleljenek meg. (XII.)

A végzések formulázása után a köznemesség a királytól azok szentesítésére nézve ígéretet nyervén, elégűlten, nyugodtan oszlott szét.¹³

866. Ezen országgyűlés történetének legjelentékenyebb forrása az a napló, a mit Burgio felszólítására a köznemesek egyik tagja vezetett, és a nuntius azután Rómába küldött. (Többször jelent meg nyomtatásban, legpontosabban a Vatikáni Magyarországi Okirattár II. sorozatának I. kötetében.) Ehhez csatlakoznak a velencei ügynökök tudósításainak kivonatai Marino Sanudonál; és egy királyi titkár följegyzései, melyeket Horvát István adott ki „Verbőczy emlékezete” című munkájában. 208–236.
867. A szövetségi okirat egyik eredeti példánya az országos levéltárban. Kiadta (hibásan június 22-iki kelettel) Firmhaber, 58. A szövetség megkötéséről Burgio május 25-iki jelentésében tesz említést.
868. Campeggio június 5., Burgio május 25. és június 6-iki jelentései.
869. Az országgyűlés idejében Szalkai László esztergomi érsek Budán két papot, mivel Luther tanait hirdették, elfogatott, Esztergomba vitetett, a hol ellenök rendes birói eljárást indított meg. (Katona, id. m. XIX. 496.) Azonban szabadságukat csakhamar visszanyerték.
870. Ezt maga említi június 5-én kelt alább idézendő iratában.
871. Pray, *Epistolae*, I. 190.
872. Ezen mozgalmakról szólnak Campeggio június 18. és július 23-iki, Burgio június 5., 6., 20., 23-iki jelentéseikben.
873. Burgio 1525 július 11-iki jelentése.
874. Campeggio június 5- és 18-iki, Burgio 1525 június 20-, 22-, 28-iki és július 11-iki jelentései.
875. Burgio július 2-iki jelentése.
876. A hatvani gyűlés történetére legjelentékenyebbek a következő egykorú források: Burgio 2- és 11-iki jelentései; Guidoto velencei ügyviselőnek visszahivatása után benyújtott végső jelentése, egy német udvarnok naplói (Horvát István, i. m. 208. Kovachich, *Supplementum*, III. 5.) és a Verancsis Antalnak tulajdonított közel egykorú magyar emlékirat: „A Nándorféhvár elveszésének oka.” (Magyar Történelmi Emlékek. Írók, III. 216.) Az utóbbi forrásban találtak a szövegben idézett beszédtörödékek. Ezen források elbeszélését érdekesen igazolják és kiegészítik azok a tanuvallomások, a mik a Korlátkövi ellen a hatvani gyűlésen emelt vádak tárgyában vétettek föl, és a budai káptalan 1525. augusztus 4-iki hiteles kiadványában foglaltak. (Országos levéltár.)
877. A lutheránusokat máglyára ítélő cikkhez az a toldalék csatoltatott, hogy jószágait a királyi kincstár, illetőleg a földesúr foglalhassa le.
878. A hatvani gyűlés végzéseit Kovachich a vatikáni könyvtár kéziratából és Nádasdi Tamás codexéből kétféle, eltérő szövegben adta ki. *Vestigia*. 593, *Supplementum*, III. 23. Ezt az eltérést megmagyarázza Burgio augusztus 9-iki jelentése, a melyben írja, hogy a magyarok az országgyűlési végzésekben folytonosan változásokat tesznek, a hatvani végzéseket is csak most formulázták véglegesén. Ugyanekkor említi, hogy a király még meg nem erősítette, de ígérte, hogy megerősíti.

IX. FEJEZET.

Werbőczi bukása.

Burgio pápai nuntius nyilatkozata az ország helyzetéről. Zápolyai János hatalmi állása. Az új párt uralomképesége. Báthori István torzsalkodása Werbőczivel a királyi tanácsban. A kalandosok társulatának szervezése. A királyi pár kétszinű magatartása. Az új királyi tanács működése. A Fugger ház igényei. Az adófizetés megtagadása. A régi ércpénz beváltásának halogatása. Titel pusztulása. Tomori lemondása. Werbőczi sikertelen fáradozásai. A nemzet szűkkeblősége. Werbőczi ítélete az Ujlakiperben. Az ítélet súlyos következményei. Werbőczi vallási túlbuzgósága. A királyné neheztelése. Luther követőinek üldözése Besztercebányán. A horvát rendek ingadozó hűsége: Ferdinánd főherceg törekvése. Tahí János horvát bán elmozdítása. Frangepán és Szalkai összevesznek. II. Lajos király zágrábi útiterve. Jajcza helyzete. A szlavón rendek körösi gyűlése. Batthyány Ferencz bán. A horvátokat Ferdinánd főherceg veszi pártfogása alá. Szalkai László kapzsísága. A pápai nuntius szemrehányásai. Burgio jelentése a pápához. A kancellári hivatal betöltése ügyében folytatott tárgyalások. Brodarics kancellárrá kineveztetése. Tárgyalások a kincstári hivatal újból való betöltésére. Burgio jelentése. Törökországból érkező fenyegető hírek. Bakics Pál rácz vajda Budán. Tudósításainak hatása. Burgio jelentései a helyzetről. VII. Kelemen pápa gondoskodása. A pápai követ fáradozásai. Az udvar tétlen közönye. Szegénysége. Tomori Pétervárado főszereli. Lemondási szándéka. Kötelességérzete. Pétervárado. Báthori és párthivei. Készülődések az újabb országgyűlésre. Zápolyai magatartása. Országgyűlés Werbőczi lemond a nádori tisztról. Vád alá helyezése. Elítéltetése. A köznemesség elvtagadása. A királyi tanács szervezete. A köznemesség hatalmi törekvéseinek elejtése. Adó. Honvédelmi intézkedések. A végzések bemutatása a királynak. A király válasza

A hatvani gyűlés Werbőczit az ország első zászlósurává magasztalta föl, de az ország valódi uralkodójává Zápolyai Jánost tette. A pápai nuntius a hatvani gyűlés után a helyzetet úgy látta, hogy János vajda „hatalma ezentúl nagyobb lesz mint a királyé; a nádor – úgymond – az ő teremtménye, az esztergomi érsek egészen tőle függ; kincstartó az lesz, a kit ők akarnak; a királyi tanács köznemes tagjai a vajda hivei; a megválasztandó vármegyei kapitányok a nemességet állandóan az ő pártjához csatolják; a vajda tehát, ha nem is kiáltatja ki magát királylyá, tényleg király lesz.” És éppen azért, mivel inkább Zápolyai hatalmi törekvéseit, mint a nemzeti párt zászlajára irt eszméket látta Hatvanban diadalmaskodni, kedvező fordulatot a közállapotokban nem várt. „A végeredmény az lesz, – ezek szavai – hogy ezt a szegény országot ezentúl még jobban fogják nyúzni és koppasztani, mint ekkorig.”¹

És ahhoz a felfogáshoz, hogy az új párt az önzetlen hazafiság és áldozatkészség szellemét, a romlás szélére jutott ország megmentésének első föltételét, sem lesz képes uralomra juttatni: az az aggodalom csatlakozott, hogy a legyőzött párt a szenvedett megalázásért boszút áll, a hatalom visszaszerzése végett elkeseredett harcot indít, és így a pártküzdelmek tüze új lángra lobban.

Már a királyi tanács legelső ülése (július 11-ikén) kinos jelenetre adott alkalmat. Báthori István megjelent ott, és régi helyét, mely a nádort a király jobbján megilleti, el akarta foglalni; a mit Werbőczi nem engedett. Heves szóváltás támadt közöttök. Báthori követelte tőle, hogy adja elő az okokat, amelyek miatt elmozdított; Werbőczi azt válaszolta neki, hogy forduljon fölvilágosításért az ország rendeihez, a kik őt letették. Sem a király, sem a tanácsosok nem mertek közbelépni, egymás után elhagyták a tanácsstermet, Báthori kijelentette, hogy hivatalától csak akkor válik meg, ha a hűtlenség bűnét rábizonyítják; fenyegetődött, hogy a királyhoz hű rendekkel egy más országgyűlést tart, a mely a hatvani gyűlés végzéseit érvényteleneknek és vezetőit lázadóknak nyilvánítja.

Csakugyan azonnal hozzálátott a „kalandosok” társulatának szervezéséhez, mely régi vallásos egyesületektől kölcsönzött ártatlan elnevezés alatt² a hatvani végzések megsemmisítését tűzte ki célul, és július végén már mintegy kétszáz urat s előkelő nemest számított tagjai között.³

Báthori és barátai leplezetlen gyűlöleténél a Zápolyai-pártot még nagyobb veszélyllyel fenyegette a királyi pár kétszinűsége. A gyenge és ingatag uralkodóról nem lehetett föltenni, hogy őszintén csatlakozik azokhoz, a kikben gyermekségétől fogva megszokta személye és koronája ellenségeit látni. Mária királyné rokonszenvét sem nyerhette meg az a párt, mely háza örökösödési igényeinek meghiusítását tűzte ki célul, kedvelt udvari embereit és császári bátyja követeit elűzte. A félelem vitte őket Zápolyai pártjára és kényszerítette a lealázó szerep eljátszására. Még Hatvanban, július 5-én, a pápai nuntius és a lengyelországi követ előtt kinyilatkoztatta a király, hogy az engedményeket a nemesség fenyegető magatartása erőszakolja ki tőle. Tíz nappal utóbb, Buda várában, a királyné, a lengyelországi követ és Bornemisza János jelenlétében ezt a nyilatkozatot a hozzáadással ismételte, hogy a hatvani végzésekben a királyi tekintély ellen intézett merényletet lát, és azokat csakis azért hagyta helyben, hogy a lázadás kitörését megakadályozza. A lengyel királyhoz küldött üzenetben pedig előadta, hogy országai, az ő állása, sőt élete is veszélyben forognak, a melytől csak a lengyel király segítségével szabadulhat, a miért is szükséges, hogy királyi nagybátyjával mielőbb személyesen találkozzék. Ennek a találkozásnak részletei és céljai iránt Szalkai primás adott neki felvilágosítást. De a lengyel király nem mutatkozott hajlandónak, hogy ilyen államcsinyben közreműködjék.⁴

A külső segítséghez csatolt remények meghiusulása után a király és neje a kalandosok társulatába helyezték bizodalumukat, a melyet titkon támogatásukról biztosítottak. Közvetítők gyanánt Szalkai primás és Thurzó Elek szolgáltak, ugyanazok, kik a királyné és Werbőczy között nem rég létre hozták a közeledést.⁵

E szerint a hatvani országgyűlésen megalakult kormány alatt, alig hogy működését megkezdette, a talaj már alá volt aknázva.

Az új királyi tanács mindenekelőtt a Fuggerek és Thurzók számadásait vette vizsgálat alá, hogy földeritse a csalásokat és sikkasztásokat, a mikkel azok vádoltattak, és egyúttal a kártérítés czimén várható összegekkel fedezhesse a kincstár szükségleteit. Azonban a vádlók nem birták állításaikat igazolni, a vizsgálat hosszúra nyúlt, és ez alatt a kincstár üresen állott, Miután Dóczy János, az új kincstartó, a legmagasabb kamatokat ígérve sem tudott kölcsönt szerezni, a királyi tanács augusztus 26-ikán Thurzó Elekkel és a Fuggerek ügynökével egyességre lépett, melynek értelmében ezek a számadás terhe alól felmentetvén, a beszterczebányai bányák kivételével, lefoglalt javaik visszaadásáról biztosítottak; ők viszont a királynak kölcsön adott összegeket elengedték, és ezenfelül négy részletben kétszáz ezer forint fizetését ígérték. De ezen összegből csak az első részlet fizettetett le; mert a Fugger-ház a szerződést meg nem erősítette, sőt a szenvedett károk megtérítése czimén harmadfélszáz ezer forintnyi összegre támasztott igényt, a melynek érvényesítése végett a pápa, a császár és a lengyel király közbenjárását is kieszközölték.⁶

Ennek következtében a kincstár újból nagy zavarba jutott; mert csakhamar kitűnt, hogy a hatvani vívmányok a nemzet áldozatkészségére befolyást nem gyakoroltak. A megszavazott adó behajtásánál több megyében ismét ellenszegült a nemesség, azon ürügyet használván föl, hogy a király sem teljesítette ígéreteit, a németeket udvarából mind el nem távolította. „Németek, külföldiek javára nem fizetünk!” volt a jelszó.⁷ Sok helyen a jobbágyok tagadták meg az adófizetést. „Valóban, nem tudom – írja egy gazdatiszt az ő földesurának – ez a nagy szabadság milyen módon jutott uralomra. A királyi felségnek és nagyságodnak rendeleteit semmibe sem veszik.”⁸ Az eredmény az volt, hogy – amint a következő országgyűlésen megállapították – a hatvani adómegajánlásból várt öszszegnek fele sem folyt be.

Nagy zavarokat okozott az, hogy mivel a régi ércpénz beváltása sokaknak tetemes veszteséget okozott volna, a királyi tanács az új ércpénz veretését halogatta. A régi ércpénzt ellenben a katonák nem akarták elfogadni és fenyegetőztek, hogy inkább leteszik a fegyvert.⁹

Ilyen körülmények között az ország védelme érdekében semmi sem történhetett. Tomori tétlenségre volt kárhózzátva; katonáinak egy része, mivel a zsold rendetlenül fizettetett, szétoszlott; és mikor egy portyázó török csapat Titelt fölgyújtotta és a városból mintegy száz foglyot hurczolt el, Tomori ezt sem megakadályozni, sem megboszulni nem volt képes. Mivel pedig ugyanekkor Balibég, a belgrádi parancsnok, Pétervárad ostromára tett készüléteket, Tomori, ki a sikeres ellenállásra szükséges intézkedések megtételét hasztalanul sürgette, az 1526-ik év első napjaiban a királyi udvarnál megjelenván, a főkapitányi tisztról újból lemondott.¹⁰

Eszerint egy félesztendő múlt el azóta, hogy az új kormány az ország ügyeinek intézését átvette, a nélkül, hogy a honvédelem és a pénzügyek terén a javulás jelei mutatkoznának. Werbőczy a nádori tiszti kötelességeit buzgón és lelkiismeretesen igyekezett teljesíteni; lelke sugallatát követve, nem hiú tetszelgésből „az ország szolgájának” czimét vette föl.¹¹ És joggal irhatta, hogy „éjjel és nappal folytonosan arról elmélkedik, hogyan biztosíthatná az ország javát, becsületét, békességét.”¹² De fáradozása meddő maradt. Szava elég erős volt arra, hogy az ország egyik szélétől a másikig lelkesedést és gyűlöletet támaszson; de tehetetlennek bizonyult az áldozatkészség erőfeszítéseire birni a nemzetet. A pápai nuntius, a szükkeblű önzés által teremtett válságos helyzet tanúja, fölháborodásában súlyos ítélettel sújtja a nemzetet. „Ha Magyarországot – úgymond – a veszélyek örvényéből három forint árán ki lehetne ragadni: azt hiszem, három ember sem találkozna, a ki magát elszánná erre az áldozatra!”¹³

Werbőczy, úgy látszik, rövid idő alatt maga is meggyőződött arról, hogy tekintélye és ereje a pénzügyek és a honvédelem terén elhatalmasodott zavar megszüntetésére elégtelen. A politikai ügyektől mindinkább távol tartotta magát; az ország első birájának hatáskörébe vonult vissza, és abban keresett megnyugvást, hogy a jog és igazság eszményének legalább e téren szolgálhat.

Egy nevezetes esetben csakhamar alkalma nyílt fényes bizonyítást tenni független igazságérzetéről.

Ujlaki Lőrincz 1524-ben gyermektelenül szállott sirba. Gazdag hagyatéka hires pert támasztott. Ugyanis a herczeg fiatal korában Zápolyai Istvánnal kölesönös örökösödési szerződésre lépett, melyet II. Ulászló megerősített. Utóbb lázadása miatt jószágvesztésre ítéltetvén, kegyelmet azon föltétel alatt kapott, hogy halála után birtokai a koronára szálljanak. Mikor halála bekövetkezett, II. Lajos az uradalmak egy részét kedvenceinek – Németujvárt Batthyányi Ferencznek, Galgóczot Thurzó Eleknek – adományozta, a többit ideiglenesen az özvegy kezei között hagyta, míg az ő és a leányág igényei fölött a törvényszék dönt. De a Zápolyai testvérek is előállottak a három évtized előtt kötött örökösödési szerződéssel. Az ügy a királyi törvényszéken az 1525-ik év tavaszán tárgyalatott, és az ő javukra döntetett el; de a koronaügyész módot talált a per megújítására. A hatvani gyűlés – mint láttuk – azt a kérelmet intézte a királyhoz, hogy a pert szüntesse meg. Ennek daczára 1526 február havában Werbőczy elnöklete alatt a törvényszék az Ujlaki és Zápolyai István között létesült örökösödési szerződést érvénytelennek tekintvén, az Ujlaki örökséget a koronának ítélte.¹⁴ Ezen ítéletnek súlyos következményei voltak Werbőczyre, ki azzal ellenségévé tette a Zápolyaiakat, anélkül hogy kiengesztelte volna a Báthori-pártot.

Ugyanekkor felidézte maga ellen a királyné neheztelését. Mária ugyanis most a lutheránus mozgalmakat, mind Morvaországban és Sziléziában nyíltan pártfogása alá vette; sőt – mint 1526 tavaszán az esztergomi érsek a pápai nuntiusnak jelentette – Lutherrel összeköttetésbe lépett.¹⁵ Ellenben Werbőczy az ő hatalmát az új tanok terjedésének meggátlására kívánta fölhasználni. Kétségkívül az ő befolyásával történt, hogy Buda birái már néhány héttel a hatvani gyűlés után egy „lutheránust” halálra ítélték. Ez kárpadra vonatván, számosakat nevezett meg, kik szintén Luther követői, köztük Szerencsés Imrét és a királyné egy bizalmas emberét, kire a Fuggerek eltávolítása után a bányák igazgatását bizta. A

kormányférfiak a vizsgálatot ezek ellen is meg akarták indítani. De a királyné ezt meg tudta akadályozni és a halálítélet sem hajtatott végre.¹⁶

Ennek dacára Werbőczy éppen a királyné kezei között levő bányavárosokban kiméletlen szigorral lépett föl a lutheránusok ellen.

Az úgynevezett alsó-magyarországi bányavárosokban (Körmöczőn, Selmeczen, Besztercebányán stb.), amióta a bányákat a XVI. század elején az augsburgi Fuggerház bérbe vette, a bányai par nagy lendületet nyervén, Németországból számos bányatiszt és munkás telepedett meg. Ezeknek körében, az 1525-ik év tavaszán, zavargások keletkeztek. A rosz ércpénz volt az elégtelenség egyik okozója. És a munkások, Luther hívei lévén, a város egyházi és világi hatóságaival összeütközésbe jöttek. A király kevéssel a hatvani gyűlés előtt Korlátkövi Péter főudvarmestert bizta meg a rend helyreállításával, a ki többeket az izgatók közül börtönbe vetett. A következő év márczius elején mintegy négyezer munkás verődött össze, a kik a kamarai tisztviselőknek és a lelkészeknek az engedelmisséget felmondván, fenyegető magatartásukkal bérük fölemelését igyekeztek kioroszakolni.

Ennek a mozgalomnak Werbőczy olyan nagy fontosságot tulajdonított, hogy elfojtására (1526) április elején, személyesen megjelent Besztercebányán. Zólyom vármegye nemeseiből rendkívüli törvényszéket alakított, a mely az ő elnökle alatt a mozgalom vezéreit maga elé idézte és számos tanut hallgatott ki. A vizsgálat folyamán kiderült, hogy a bányamunkások panaszai és kifogásai részben alaposak; de ennek dacára az erőszakos föllépést a törvényszék büntetésre méltó merényletnek nyilatkoztatta és a mozgalom vezéreit halálra ítélte; ellenben a „műveletlen tömegnek,” mivel az izgatók ármányos rábeszéléssel és halálos fenyegetéssel csábították lázadásra és „a lutheránus eretnokség befogadására,” bocsánatot helyezett kilátásba, ha esküvel kötelezik magukat, hogy a király és tisztviselői, a városi hatóságok és a katolikus lelkészek irányában köteles engedelmisséget fognak tanusítani, hogy jövőre semmiféle összeesküvésben részt nem vesznek, és a lutheránus eretnokségről lemondanak.

A lázadás vezéreinek, a kik kézre kerültek, a halálbüntetés azonnal végrehajtatott, azoknak, a kik elmenekültek, vagyonuk koboztatott el. A munkások a tőlök követelt esküt készséggel letették; viszont Werbőczy méltányos kívánataik teljesítéséről gondoskodott.¹⁷

A magyar korona hatalmában Mátyás halála után bekövetkezett hanyatlás gyászos következményeihez tartozott az a tény is, hogy a kötelék, a mi Horvátországot a magyar államhoz csatolta, mind lazább lett. A horvátországi rendek hűsége nem állotta ki a válságos idők tűzpróbáját. Majd a Habsburg ház politikai hatalma és a velencei köztársaság gazdagsága gyakorolt rájuk vonzó erőt, majd kétségbeesésükben török fenhatóság alatt keresték a biztosságot, a mit a magyar király nem volt képes nekik nyújtani. Sőt olyan tünettel is találkozunk, a mely arra utal, hogy a magyar faj irányában ellenséges érzület kezdett náluk tért foglalni.¹⁸

Míg a velencei köztársasággal a horvátországi urak századok óta összeköttetésben állottak, Ausztriával való politikai érintkezésük kezdetei II. Lajos uralkodásának második felére esnek. Ferdinánd főherceg az 1523. év nyarán, kétségkívül a horvátországi urak megkeresésére, azt a felhívást intézte Lajos királyhoz, hogy Horvátországot engedje át neki. De ezt a tervet a magyar urak visszautasították.¹⁹

Ferdinánd ekkor más utat választott, hogy a tartomány fölött hatalmát megalapítsa. Egyes horvát urakat zsoldjába fogadott és váraik átengedésére birt rá. Ilyen viszonyba léptek vele gróf Zrinyi Miklós, – a szigetvári hősnek atyja – gróf Korbaviai János és Kobasics János. Az 1524 év nyarán pedig a főherceg készüléteket tett, hogy a törököktől elfoglalt horvátországi végvárak visszaszerzésére hadjáratot indít; de ebben a császár és a francia király között kitört háború megakadályozta.²⁰

Az a két magyar úr, kik a báni tisztet ez időben Horvátországban viselték, Batthyányi Ferencz és Tahy János, nem voltak alkalmasak arra, hogy a magyar uralom iránt rokonszenvet

keltsenek;²¹ különösen az utóbbi erőszakos, önkényes eljárásával gyűlöletessé tette magát. A hatvani gyűlés a horvátországi rendek panaszai alapján Tahí elmozdítását sürgette és kieszközölte, utódjává pedig a leghivatottabb horvátországi urat, gróf Frangepán Kristófot, Jajcza megmentőjét kívánta kineveztetni. De Szalkai primás, ki vele régtől fogva ellenséges viszonyban állott, az ügy elintézését megakadályozta. Emiatt az (1525) augusztus 30-ikán tartott tanácsülésben heves szóváltás támadott közöttük, a melynek folyamán Frangepán, elragadtatva indulatától, az ország első főpapját arcul ütötte. A király büntetésül a csonka toronyba záratta, de néhány nap múlva a királyné és a pápai nuntius közbenjárására szabadon bocsátotta, azon föltétel alatt, hogy a primástól bocsánatot kér. Az ellenségek kiengesztelődtek, de Frangepán előre látván, hogy Szalkai nem fogja feledni a szenvedett sérelmet, az udvarból távozott. A báni tisztre való kineveztetése ezzel el volt ejtve.²²

A király ekkor, a horvátországi rendek megnyugtatója és a tartománynak a török támadások ellen megoltalmazása végett, személyesen készült Zágrábra. Ezt a látszólag helyes és üdvös tervet azonban a pápai nuntius határozottan ellenezte, mert tudta, hogy a király saját bandériuma zsoldját és udvari személyzetének illetményeit kifizetni képtelen lévén, illő kíséret nélkül volna kénytelen útra kelni; és attól is tartott, hogy a törökök a király utazása felől értesülvén, Szlavóniába betörést intéznek, mire a király szégyenteljesen térne vissza; azt tanácsolta tehát, hogy a király maradjon Budán, és az urak bandériumait, a melyek Zágrábra kísérenk, küldje a véghelyekre. Az utiterv elejtetett, de az urak bandériumaiknak véghelyekre küldését különféle ürügyek alatt megtagadták.

Október elején a jajczai bánok és katonák küldöttei érkeztek Budára, és bejelentették, hogy ha rögtön segítséget nem kapnak, a reménytelen ellenállással fölhagyva a várból kivonulnak. A királyi tanács nagy zavarban volt; Jajcza szükségleteire az erdélyi királyi jövedelmek egy részét szánta, de ezek behajtásának siettetésére a kincstartó csak most indult Erdélybe. Ekkor a pápai nuntius és az esztergomi érsek előlegeztek néhány ezer forintot, s így Jajczának élelmi szerekkel ellátása lehetségessé vált.

Ugyanakkor a horvátországi urak, kiknek körében most Frangepán Kristóf is a Magyarországtól való elszakadás szószólója lett, még fenyegetőbb üzeneteket küldöttek: hogyha továbbra is elhagyatva maradnak, egyességre lépnek a szultánnal, kitől azon föltétellel, hogy területükön hadai számára szabad átvonulást engedjenek, kedvező ajánlatokat kaptak. Deczember elején pedig Horvátország összes rendei bejelentették elhatározásukat, hogy ha rögtön segítséget nem kapnak, a törökök ajánlatait elfogadják. A király mást nem tehetett, mint hogy türelemre, kitartásra intette őket, a jövő országgyűlésig, a mely minden bajon segíteni fog. A horvát urak ekkor a következő (1526) év január 25-ikén Kőrösön tartandó gyűlésre hívták meg a szultán követeit, hogy velük az alkut megkössék. A király Batthyányi Ferencz bánt utasította, hogy siessen Kőrösre, és ott a magyar korona érdekeit igyekezzék megóvni. De ez leplezetlen cynismussal azt válaszolta, hogy a gyűlésen olyan fényt kell neki kifejteni, mint a török követeknek, addig tehát, míg e célra harmadfél ezer forintot ki nem fizetnek neki, nem indul meg! A kincstár ezzel az összeggel nem rendelkezett, és így a kőrösi gyűlésen a király nem volt képviselve. Szerencsére a török követek sem jelentek meg, és így az egybegyűlt rendek arra a kijelentésre szorítkoztak, hogy mivel védelmükről a magyar király nem gondoskodik, föl vannak jogositva olyan uralkodót keresni, a ki őket megoltalmazza.²³

Ekkor Ferdinánd főherczeghez folyamodtak, hogy vegye tartományukat pártfogása alá. A főherczeg az ajánlatot örömmel elfogadta, sőt azzal a gondolattal foglalkozott, hogy Bosnyákország királyának címét veszi föl. A pápának is bejelentette, hogy Horvátország megoltalmazását magára vállalja.²⁴

Annak a szomorú ténynek, hogy az ország kormányában a hatvani gyűlésen véghezvitt nagy átalakulás után sem következett be javulás egyik oka az volt, hogy Szalkai László a kancellári hivatalt, a melyről már a rákosi országgyűlésen lemondott, és a melyre a hatvani

rendek Várdai Pált ajánlották, megtartotta, amennyiben ki tudta vinni, hogy utódját a király nem nevezte ki. A pápai nuntius erre a fontos állásra Brodarics István prépostot ajánlotta, ki a pártok mozgalmaitól távol állott, és diplomatai küldetéseiben kiváló műveltségével, tiszta jellemével köztiszteletet vívott ki. De éppen ezért sem a primás, sem a királyné, kik mindenre kész eszközt kerestek, nem támogatták az ő jelöltségét. Ámbár maga a pápa meleg hangon irt levelekben ajánlotta Brodarics kinevezését, Szalkai módot talált arra, hogy azt is megakadályozza.

A nuntius emiatt éles szemrehányásokkal illette őt és egy ízben nyíltan szemére vetette, hogy az országban uralkodó rendetlenségnek ő az oka. „Ne vegye a dolgot tréfára – mondá – mert a leghosszabb türelemnek is vége szakadhat.” A primás mentegetődzött és ígérte, hogy néhány nap múlva okvetetlenül lemond. De hetek multak el ismét, anélkül hogy ígérteit teljesítené. Ugyanis lemondásáért jutalmul a bibornokságot akarta kieszközölni. A királyt rábirta, hogy tegyen ez ügyben a pápánál lépéseket.

Azonban Burgio méltatlannak ítélte őt erre a kitüntetésre. Jelentésében kiemeli, hogy a primás „Magyarországnak korlátlan ura,” de hatalmát nem az ország javára használja föl, hanem főgondja az, hogy a királyné kegyeit és barátjai támogatását biztosítsa magának; egyúttal megjegyzi, hogy „az egész ország gyűlöli őt,” és felmagasztaltatása általános elégtelenséget szülne.²⁵

Ezen jelentés hatása alatt a pápa nem határozhatta el magát arra, hogy Szalkait az egyház legmagasabb méltóságára emelje; de szükségesnek látta, hogy a hatalmas főpapot, ki a kereszténység ügyének nagy szolgálatokat tehetett, kimélje. Ezért a királyhoz intézett válasziratban azzal a kitérő nyilatkozattal él, hogy a bibornoki testület hozzájárulása nélkül új bibornokokat nem nevezhet ki. Az érsekhez irt levele pedig az atyai gyöngédség szózata, a melybe a legfőbb pázstor szigorú szemrehányásai és komoly intelmei vegyülnek bele. „Soha sem hihettük el, – úgymond – hogy te... a közjót magánérdekeidnek feláldozod, a mi valóban méltatlan eljárás volna. De mivel naponkint érkeznek hozzánk tudósítások arról, hogy majd egy vár vagy város az ellenség hatalmába került, majd másféle csapás érte az országot, de a veszélyek elhárítására, ami a te bölcseséged és tekintélyed föladata volna, kevés gond fordítottatik: ne csodálkozzál afölött, ha mindezt rossz néven vettük, mert tudjuk, hogy te, ha rajta vagy, sok bajon segíthetsz... Őszintén bevalljuk, hogy ellened sokféle panaszok jutottak hozzánk; nem mintha a bajok szerzője volnál, amit soha sem hihetnénk el; hanem, hogy a bajok orvoslását, bár hatalmadban áll, elmulasztod. De ha alapos is ez a vád, nem akarunk téged végképen elítélni és eltaszítani, csak javulásodat kívánjuk; ha pedig alaptalan, úgy légy azon, hogy jövőre a bűn látszatát is, nemcsak a bűnt, kerüljed.... A mikor azután erényeid az egész világ előtt tündökölni fognak, amit könnyen elérhetsz, meg fogsz győződni arról, hogy méltóságod és tekintélyed gyarapítására gondunk van.”²⁶

Ezalatt a kancellári hivatal betöltése ügyében a tárgyalások és cselszövények nem szüneteltek. Szalkai ugyanis azzal az igénynyel lépett föl, hogy mielőtt lemond, a király kilenez hónap előtt szenvedett sérelemért, nyilvános elégtételt adjon neki. A király ezt sem tagadta meg tőle. Január 28-ikán magához hívatta a fővárosban tartózkodó urakat. Mikor mindnyájan együtt voltak, az esztergomi érsekhez fordult, hűséges ragaszkodását és jó szolgálatait magasztalásokkal halmozta el, és azután azt a kérelmet intézte hozzá, hogy a kancellári tisztelet, a mit soha sem vett el tőle, hanem ő maga önszántából tett le, újból vállalja el. A primás szabadkozott, a király ismételte kérését, a primás végre kijelentette, hogy a parancsnak hódol és a királyi pecsétet átveszi.²⁷

Szalkainak ezen izetlen bohózat eljátszása után, az előleges megállapodás szerint, a kancellári hivatalt csak néhány napig kellett volna megtartani. De eltelt két hét, és ígérteit nem váltotta be. A nuntius sürgetéseire maga a király is türelmetlenkedni kezdett. „Miután – így szólt Szalkaihoz – mindazt, amit az érsek úr becsülete kívánt, megtettem, most a saját becsületed megóvásáról kell gondoskodnom.” Szalkai nyugodtan felelte, hogy a király

érdekében tartotta meg eddig a hivatalát, és „az alkalmas időpontot” várja. Végre márczius 4-ikén a királyi tanács ülésében bejelentette, hogy hivatalát leteszi, és a királyi pecsétet átszolgáltatta. Egy héttel utóbb Brodarics kancellárrá, egyúttal szerémi püspökké neveztetett ki.²⁸

A nuntius ennél az eredménynél nem állapodott meg. A kincstartói hivatalnak is megbízható, alkalmas egyénnel betöltésére irányozta gondoskodását, mivel a hatvani gyűlés után kinevezett Dóczi János működésével senki sem volt megelégedve. A legelső kelléknek „az elidegenített királyi jövedelmek visszaszerzésére való bátorságot” tekintette. Ezt fölaltálta Thurzó Elekben, a kit rokoni összeköttetése a Fuggerekkal ajánlani látszott; de mivel a királyné legbensőbb hiveihez tartozott, a nuntius attól félt, hogy a királyi jövedelmek, a melyek az urak kezeiből kiragadtatnak, a királyné kezeibe kerülnek, a ki olyan tékozló, hogy két ország jövedelme sem volna neki elegendő. Bornemisza János kiváló mértékben bírta az erély és a tiszta jellem tulajdonságait; de magas kora és emlékező tehetségének gyengülése miatt közhivatal viselésére képtelenné vált. Így tehát a nuntius Tomori Pálra irányozta figyelmét. Azt írja róla Rómába, hogy a kalocsai érsek hű és megbízható, a kincstartó ügyeibe azon időtől fogva, mikor Bornemisza szolgálatában állott, be van avatva, nagy tekintélynek örvend és olyan népszerű, hogy az adót, a mit ő fog javasolni, a rendek készséggel megszavazzák és meg is fizetik, míg ekkorig a kivetett adót soha sem sikerült tényleg behajtani; tehát az ország pénzügyeiben a rend helyreállítására ő a legalkalmasabb. Burgio e szándékát, mely Brodarics és Bornemisza helyeslésével találkozott, közölte Tomorival, a ki azonnal kijelentette, hogy az újabb teher elvállalására képtelenné érzi magát. Mindazáltal a nuntius a határozott nyilatkozat dacára sem mondott le tervéről. Remélte, hogy a pápa parancsának és az ország rendei kéréseinek Tomori nem fog ellenszegülni. Legelsőben a pápához fordult. Előterjesztésében kifejtette, hogy Magyarország megmentése három személytől: a nádortól, a kancellártól és a kincstartótól függ; mivel pedig a kancellári tisztnak czélszerű betöltése már sikerült, Werbőczit pedig könnyű lesz rábírní, hogy a kancellárral és kincstartóval összhangzásban járjon el: most csak a kincstartóról kell gondoskodni. Fölkérte tehát a pápát, hogy parancsolja meg Tomorinak a kincstartói hivatal elvállalását.²⁹ Azonban ez a terv nem valósulhatott meg. Az események csakhamar úgy alakultak, hogy Tomorit az ország megvédelmezésének nagy feladata egészen lekötötte.

Az 1525-ik év november havától kezdve, a legkülönbözőbb utakon, a legváltozatosabb formákban folytonosan érkeztek keletről tudósítások a nagy kiterjedésű fegyveres készülékek fölöl, melyek a török birodalomban a Magyarország ellen intézendő hadjárat céljaira folynak. A legbiztosabb és legrészletesebb ilyen tudósítást 1526 elején Bakics Pál hozta Budára, az a gazdag rácz vajda, a ki a porta neheztelését vonván magára, családjával és kincseivel Magyarországra jött s itt állandón megtelepedni kívánt. Ő szintén hivatalos volt a szultán tanácsába, a mikor a jövő tavasszal megindítandó hadjárat céljául Budavára megvívását tüzte ki, és megállapított, hogy a török hadsereg a Száván és Dráván keresztül veszi útját. Jelentésének hitelességét a portáról visszatérő lengyel követ és Tomori kémei megerősítették.

A királyi tanácsban mindazáltal senki sem akarta fölismerni a veszély nagyságát. Ezért Burgio jelentései Rómába a kétségbeesés hangján szólanak. „Ez az ország – írja 1526 január 18-ikán – önmagát megvédeni nem képes, az ellenség kényétől függ. Mikor a véghelyek őrtségét nem bírják zsolddal ellátni, hogyan várhatnók, hogy a szultán egész hatalmával szembefognak szállani! A király olyan szegény, hogy gyakran élelmi szerekben is hiányt szenved. Az urak egyenetlenségben élnek, a nemesség pártokra van oszolva. De ha egyetértés uralkodnék is körükben, hadi készülétek nélkül semmire sem mehetnek. Egy ütközetet vivhatnak, és ha elvesztik, nincs egyetlen erősségük, amelybe visszavonulhatnának, hogy a segítséget bevárják. És segítséget honnan várhatnának? Németország zavarok színhelye és a magyar nemzet természetes ellensége; Lengyelország pedig a törökökkel békét kötött. Hadi

dolgokban kevés tapasztalásom van, de az a kevés elegendő annak fölismerésére, hogy ha a szultán erős hadsereggel jön, nincs remény az ország megmentésére!”

VII. Kelemen pápa, a mikor február első napjaiban ezt a levelet megkapta, a külhatalmak követeit magához hivatván, közölte velök a török támadás biztos hírét és fölhevítte őket, hassanak oda, hogy uralkodóik késedelem nélkül küldjenek segítséget Magyarországra, ígervén, hogy ő maga mindent megtesz, ami hatalmában áll. Néhány nappal utóbb a magyar királyt a tett lépésekről értesítvén, a nemzetet áldozatkészségre és kitartásra serkentette. Ezt a levelet Burgio márczius első napjaiban mutatta be a királyi tanács ülésében; egyúttal esdekelve kérte a jelenlevőket, hogy viszálykodásaikkal hagyjanak föl, és hazájok megmentésén egyesült erővel munkálkodjanak. A gyülekezet mélyen meg volt hatva, a szemekben könnyek ragyogtak. Az urak a pápa atyai gondoskodásáért, a nuntius fáradozásáért hálájukat fejezvé ki, megfogadták, hogy kötelességüket ők is fogják teljesíteni. Elhatározták, hogy a főpapok és ország nagyok bandériumaikat felerészben márczius 25-ig a véghelyekre küldik, felerészben pedig maguk vezetik Szent-György napján Szegedre vagy Pécsre, hol az országgyűlés megtartatik. A király kinyilatkoztatta, hogy a sereget személyesen vezeti a török ellen és a keresztény fejedelmeket segélynyújtásra kéri föl.³⁰

Azonban a tanácsülés végzései ismét a pillanatnyi lelkesedés fellobbanásának bizonyultak. Csak egy határozat fogantatosított: a király leveleket irt a fejedelmekhez. És majdnem négy hét kellett, míg a nuntius sok sürgetés, utánjárás után a levelek megiratását és elküldését kieszközölte. „A léhaság és álmoság ennyire erőt vett a királyi udvaron!” kiált fel jelentésében.³¹ Márczius vége közeledett, és még az sem volt eldöntve, hogy Szent-György napján az országgyűlés hol tartatik meg. Ugyanis a király a fegyveres országgyűlés elé aggodalommal tekintett; attól félt, hogy a fölfegyverzett nemesség elégtelensége nyílt lázadásba tör ki. A nuntiuossal beszélgetve, egy ízben elárulta, hogy „a magyarországi törököktől jobban fél, mint a törökországiaktól.” Mire Burgio bátor nyíltsággal megmagyarázta neki, hogy akkor van leginkább oka félnie, ha az ország dolgait elhanyagolja, ellenben ha táborba száll és az ország kívánságát teljesíti, ellenségeit elnémitja.

De egy más nehézség is forgott fönn. A királynak arra, hogy banderiumát fölszerelje, húszezer forintra volt szüksége; és ezen összeg előteremtése, miután már asztali ezüstjét is zálogba adta volt, és konyhája napi szükségleteire apró kölcsönöket kényszerült fölvenni, lehetetlennek látszott.

Lajos a márczius 26-iki tanácsulással azt a határozatát közölte, hogy a tábori országgyűlés tervét elejti és az ország rendeit Budára hívja össze. A tanácsosok pedig megdöbbenő egykedvűséggel, óvás alakjában kinyilatkoztatták: ha az ország elvész, őket felelősség nem terheli; mert ők mindig jó tanácsosok szolgáltak ő felségének!³²

Tomori ekkor még Budán volt. A főkapitányi tisztet, a melyről január elején lemondott, újból vonakodott átvállalni, miután fegyveresei és sajkásai tizenegy hónapi elmaradt zsoldját hasztalanul sürgette; csak arra vállalkozott, hogy a nuntiuától kapott pénzzel Péterváradot fölszereli. Márczius végén Budáról távozván, útközben Kalocsán megállapodott, hogy a husvétii ünnepeket érseki székhelyén töltsen. Itt szomorú híreket kapott Pétervádról; egyebek között arról értesült, hogy a sajkások végrehajtották fenyegetésüket és szétosztak. A főpap lelkét kétségbeesés szállotta meg; most már nemcsak a főkapitányi tiszttől, hanem az érseki méltóságtól is meg akart válni. Lemondását a pápának bejelentette. „Nékem – úgymond – ezen egykor dicső, hatalmas és erős, most pedig a folytonos ellenséges támadások következtében a romlás szélére jutott ország megvédelmezésére sem elegendő erőm, sem vagyonom nincs. Nehogy tehát ma-holnap kevés érdemmel és sok bűnnel kelljen az örökkévalóságba költözni, szentséged lábaihoz borulok, és az Üdvözítő szent sebeire kérem, ekkorig rám halmozott kegyeit tetézze azzal, hogy érseki hivatalomtól fölment és visszabocsát szerzetembe, a hol hanyagságom mulasztásait kipótólva, rövid életem hátralevő napjait imádságban és elmélkedésben tölthetem.”³³

Azonban két-három nappal ezen sorok megírása után biztos hirt kapott arról, hogy a szultán már megindult Konstantinápolyból Magyarország meghódítására. Ezen megrendítő tény, a helyett hogy elhatározásában megerősíténé, arra készítette, hogy nemes következetlenséggel elejtse visszavonulási szándékát. A kötelességérzet sugatlatai a csüggedés és elkeseredés kísértéseit leküzdötték. Április 13-ikán éjjélkor Budán termett, és másnap a pápai nuntiussal Esztergomba sietett. A királyt, ki ott mint az érsek vendége mulatott, rábirták, hogy azonnal a fővárosba tért vissza. Itt megindultak a tanácskozások. A legelső teendő volt: Péterváradot olyan állapotba hozni, hogy a török sereg előnyomulását föltartóztathassa. A pápai nuntius ötszáz gyalogot és kétszáz huszárt harminczhat kis ágyúval rögtön Tomori rendelkezésére bocsátott; egyúttal azt az ezüst koporsót, amit Anna királyné Szent-Gellért ereklyéi számára készíttetett, de e célra még nem használtak föl, pénzverdébe küldte s az abból veretett pénzt szintén az érseknek adta át. A királyi tanács huszonötezer forinttal látta el az érseket, ki április 25-ikén indult Péterváradra, hova éppen még jókor érkezett, hogy a város és vidéke megrémült lakóit, kik menekülni készültek, maradásra bírja.³⁴

Ez alatt Báthori István és a hatvani gyűlésen hivataluktól, befolyásuktól megfosztott többi urak buzgó tevékenységet fejtettek ki, hogy a Szent-György napján tartandó országgyűlésen pártjuknak a győzedelmet biztosítsák, és evégből számos köznemest fogadtak szolgálatukba.

Terveiket, igyekezeteiket a király és királyné titokban támogatták; de egyszersmind attól féltek, hogy az ellenpárt részéről erőteljes ellenállással fognak találkozni. Márczius elején Lajos a pápai nuntiussal közlé, hogy az erdélyi vajda az országgyűlésen nagy haderő élén készül megjelenni és magát kormányzóvá szándékozik megválasztatni.³⁵

Általános volt az a hiedelem, hogy a pártok mérkőzése az országgyűlésen elkeseredett küzdelmeket fog előidézni és polgárháborúvá fajul el. Több olasz kereskedő, életét és vagyonát féltve, idejekorán elköltözött Budáról.³⁶

Azonban másképen történt. Zápolyai János és Werbőczy István kísérletet sem tettek arra, hogy a köznemesség tömegeit, melyek őket Hatvanban környezték, a Rákosra vezessék. Ellenfeleik erőfeszítéseivel szemben teljes tétlenségben maradtak.

Az erdélyi vajda az országgyűlésre meg sem jelent. Magatartásának megmagyarázására a történeti emlékek támpontot nem szolgáltatnak. Nem dönthető el, vajjon hazafiui érzés tartotta-e vissza attól, hogy a török támadás előestéjén az országot belső harcok színhelyévé tegye; vagy pedig azt remélte, hogy a bonyodalmak, melyeket a Báthori-párt diadalra jutása támasztani fog, a királyi tekintélyt mélyebben megalázzák, mintsem azt ő maga tehetné támadó fellépésével, és kormányzóvá megválasztatását biztosíthatják.

Előre láthatta ugyan, hogy támogatását Werbőczytól megvonva, ez magát fentartani nem lesz képes; de, úgy látszik, a benső viszony, mely közöttük két évtized óta fönnállott, most felbomlott, miután Zápolyai meggyőződött arról, hogy az ő személyes érdekeit a nádor nem habozik magasabb politikai eszményeknek feláldozni, és odaadással szolgál a királynak, a kiben ő csak vetélytárust látott.

Werbőczy pedig, csalódva saját pártjában, és a diadalához csatolt reménységek meghiusulását szemlélve, újabb küzdelmekre a szükséges lelkesedést és önbizalmat nélkülözte. A csüggedés érzése vett erőt rajta, és a vágy töltötte be lelkét, hogy a közélet küzdterét mielőbb elhagyhassa.

Ily körülmények között az országgyűlés megnyitásakor a Báthori-párt volt a helyzet ura. És alighogy a tanácskozások megkezdődtek, Werbőczy megjelent a király előtt, hogy lemondását a nádori méltóságról bejelentse, mire Budáról távozott, és ipja, Zobi Mihály kíséretében zólyommegyei birtokára vonult.

Ekkor Lajos király nyíltan állást foglalt a Báthoriak mellett. Ápril 29-ikén a Rákosra küldött biztosai által előadta, hogy a hatvani gyűlés végzéseit, a miket kényszerítve erősített

meg, érvényteleneknek nyilvánítja, Werbőczit, ki menekülésével magát bűnösnek ismeri el, a nádori méltóságtól megfosztja, és Báthori Istvánt visszahelyezi.

A köznemesség ezt az üzenetet ép olyan lelkesedéssel fogadta, mint tiz hónap előtt Báthori letételét. Mire tömegesen Budavárába vonult föl, hogy ott az országos ügyeket a királylyal és az urakkal együttesen tárgyalja. Itt azután többi kívánatai közé azt is beiktatta, hogy a király Werbőczit és Zobit az országgyűlés színe elé idézze meg, s ha meg nem jelennek, vagy pedig magukat a vádak ellen igazolni nem képesek, honárulóknak nyilvánítsa. A király a vádlottakat harmad napra idézte meg, s ámbár meg nem jelentek, május 4-ikén, az ország rendei gyűlésében, törvényt ült fölöttük. A királyi személynök fölolvasta a vádló levelet, amely „a királyi tekintély és az ország szabadságai ellen” elkövetett vétségek hosszú lajstromát tartalmazta; egyebek között azzal vádolta őket, hogy az 1525. év tavaszán tartott rákosi országgyűlés eredménytelen feloszlását okozták; a hatvani gyűlést „a király parancsa és úgy szólván az összes rendek akarata ellen” hozták létre; a királyt biztosító levelekkel és fenyegető üzenetekkel bírták rá, hogy Hatvanban megjelenjen; végre ők voltak a főtényezők abban, hogy a hatvani gyűlés Báthori Istvánt a nádori méltóságról letette és új nádort választott.

Az ország rendei osztoztak abban a felfogásban, hogy a felsorolt tények „a korona tekintélye és az összes rendek régi szabadságai ellen” intézett merényleteknek tekintendők, és hogy a vádlottak meg nem jelenésükkel bűnösségüket beismerték. Minden további birói eljárást szükségtelennek tartván, az ítéletet azonnal meghozták. Werbőczit és Zobit „a király és a korona ellen támasztott lázadásuk, úgyszintén egyéb vétkes és tiltott, méltatlan és vakmerő cselekedeteik miatt békeháborítóknak és az ország ellenségeinek” nyilvánították és mint hűteleneket, jószágvesztésre ítélték. Az ítéletlevél a rendek nevében számos példányban állíttatott ki, a király, a nádor és az országbiró pecsétével erősített meg.³⁷

A köznemesség, amelynek politikai jellemére sötét árnyat vet bálványozott két vezérének fölládozása, eddigi programjához is hűtelenné lett. Olyan végzésekhez adta hozzájárulását, a melyek homlokegyenest ellentétben állottak évtizedeken át folytatott küzdelmeinek céljával, és a kiküzdött eredményeket megsemmisítették, a királyi hatalom korlátozására hivatott intézmények lerombolásával a korlátlan királyi hatalmat szentesítették. Ugyanis az ország rendei végzeményük élén a királyhoz azt a kérelmet intézik, hogy az ország kormányzásában „éljen tekintélyével és hatalmával,” s úgy a királyi jövedelmek szaporítását és kezelését, mint az ország szabadságát, védelmét és összes szükségait illető ügyekben, érett megfontolás után, maga rendelkezék. Kijelentik, hogy a nádor kivételével minden más tisztviselőnek megválasztása a királyhoz tartozik, a minél fogva a tényleg hivatalban levő tisztviselőket tetszése szerint megtarthatja, vagy helyettük másokat rendelhet. Az összes nagyobb egyházi javadalmak adományozását is az ő hatásköréhez tartóznak nyilvánítják. (I., II., XXI.)

A királyi tanács szervezetére vonatkozó cikkely így hangzik: „Mivel a főpapok és országnagyok a királyi felség tanácsosai, ő felsége tetszése szerint tarthatja magánál azokat a kiket kíván; de a nemesek és országrendek közül is válaszszon nyolczat, kik a tanácsülésben jelen legyenek.”³⁸ (XXXI.) Ennek a homályosan és hiányosan fogalmazott végzésnek értelme az, hogy a régi rendszer állíttatik vissza, amely szerint a főpapok és országnagyok a király született tanácsosai, a kik közül azokat hívhatja meg a tanácsba, a kik bizalmát bírják, a nélkül hogy intézkedéseinek jogérvényességéhez akár bizonyos meghatározott számú tanácsosoknak meghívása, akár a meghívottaknak hozzájárulása szükséges volna. A régi rendszertől eltérés annyiban történik ugyan, hogy nyolcz köznemesnek a tanácsosok sorába fölvétele ezentul is kívántatik, de megválasztásuk a királyra van bízva, és részükre a tanácsban csak az „ülés”, a szavazás joga nélkül, biztosittatik.

A régi rendszerhez való visszatérésnek és a köznemesség hatalmi törekvései elejtésének jele az a cikkely is, a mely megállapítja, hogy a nemesség csak „nagy szükség

esetén” hivassék egybe; mivel „az országgyűlések folytonos tartása következtében a szegény nemesek teljesen ki vannak merülve, sőt sokan közülök a nagy költségek miatt, melyeket viselniök kellett, jószágaikat elzálogosítván, paraszt állapotra jutottak.” (XVI., XV.)

Az országgyűlés, míg a királyi hatalom visszaállítása tekintetében az udvar kívánatait készséggel teljesítette, áldozatkészségében igen tartózkodó volt. Csakis félforint adót szavazott meg, és a hatvani gyűlésen megszavazott egy forintnyi adó hátralékainak behajtását rendelte el. Azt a felfogását fejezte ki, hogy a rendes királyi jövedelmek az ország védelmének költségeire elegendők lesznek. E miatt nagy súlyt helyezett arra, hogy a király kincstartóvá „hú és buzgó, igazságos és állhatatos férfiut” tegyen, a kinek föladata lesz a vég helyek ellátásáról gondoskodni, a tiszteket és katonákat fizetni, hadikészletet beszerezni, a királyi banderiumot fentartani és az udvart ellátni. (III–VII.)

A török támadásra való tekintettel határozott, hogy a király, a főpapok és országnagyok lehetőleg számos fegyvereseket gyűjtsenek össze; a nemesek a király zászlaja alatt mielőbb fejenként jelenjenek meg; végre az összes birtokosok olyan előkészületeket tegyenek, hogy a király parancsára a jobbágyok ötódrészét, sőt, ha kívánatlik, az összes jobbágyakat is táborba küldhessék. (VIII–XII.)

Az országgyűlés a királyt fölkérte, hogy „mivel általános hadjárat főkapitány nélkül nem indítható meg, egy vagy két alkalmas főkapitányt válasszon;” emellett hadi dolgokban jártas néhány férfiut vegyen magához, a kikkel a hadjáratra vonatkozó ügyeket tárgyalja.” (XIII–XVIII.)³⁹

A végzéseket az országgyűlés küldöttei május 14-ikén mutatták be a királynak, a ki őket a pápa, a lengyel király és Ferdinánd főherczeg követeinek jelenlétében fogadta. A szónoki tiszt a köznemesség egyik tagjára bizatott. Ez előadta, hogy az ország rendei a királyi tekintély sértetlen fönntartásáról gondoskodtak; a jövedelmi forrásokat, melyek a közszükségek fedezésére bőven elégségesek, kijelölték; most már a király föladata élni a hatalommal, és kellően fölhasználni a rendelkezésére bocsátott eszközöket; ha tehát az országot veszedelem érné, a felelősség a rendeket nem terhelheti, a mire nézve a külhatalmak követeinek színe előtt óvást emelnek.

A király erre azt felelte, hogy a rendek jóakarátának nyilatkozatait szívesen fogadja, de az ország és a királyi tekintély megoltalmazása sok pénzt követel s a rendek túlbecsülik a királyi jövedelmek értékét; ő mindent megtesz, a mi hatalmában áll, de a lehetetlenre nem kötelezhetik; minélfogva arra az esetre, ha az országot veszedelem éri, a felelősséget ő is elhárítja magától.”⁴⁰

A külhatalmak követei, kik előtt ez a méltatlan jelenet lejátszódott, ebből azt a meggyőződést meríthették, hogy ha az ország a veszedelmet ki nem kerüli: a felelősség súlya a nemzetet és királyát egyaránt terheli.

---

879. Burgio 1525 július 11-iki jelentése.

880. A „kalandos” elnevezést a latin „calendae” szóból származtatják, amely a hónap első napját jelezi; az említett vallásos egyesületek minden hónap első napján végezték egyesületi ájtatosságait.

881. Burgio július 30-iki jelentése. A kalandos-szövetség egyik tagjának, Dóczi Ferencnek 1525 szeptember 18-ikán kiállított csatlakozási oklevele az országos levéltárban.

882. A lengyel követ 1525 július 23-iki jelentése Budáról és Krziczki püspök augusztus 9-iki levele (hibásan július 9-ről keltezve) Krakóból, Acta Tomiciana, VII. 306, 307.

883. Burgio 1525 október 29-, november 16. és 1526 május 15-iki jelentései.

884. Wenzel Gusztáv, A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében, az Akadémia történettudományi értekezései sorában (1882) és az ahhoz tartozó oklevéltár a Történelmi Tár 1883-iki évfolyamában.

885. A Horvát Istvánnál i. h. közölt 1525-ik évi napló följegyzése.

886. A csucsányi várnagynak 1525 október 2-ikán Bornemisza Jánoshoz irt levele az országos levéltárban.

887. Burgio augusztus 9- és 30-iki jelentései.

888. Burgio 1526 január 14-iki jelentése.

889. „Regni Hungarie palatinus et servus” czimet használja okiratokban és levelekben.

890. 1525 szeptember 30-ikán a pápához irt levele a vatikáni levéltárban.

891. Burgio 1525 augusztus 9-iki jelentése.
892. Campeggio 1525 május 26- és június 3- Burgio 1526 február 2-, 13- és 15-iki jelentései.
893. Burgio 1525 október 10-, november 30-, 1526 június 13-iki jelentései. Luther a mohácsi vész után „Vier tröstliche Psalmen” című kiadványát Máriának ajánlotta. Az 1526 november 1-én kelt ajánló levélben említi, hogy értesülése szerint a királyné „az evangéliumhoz hajlik, és hajlama követésében csak a magyarországi püspökök akadályozzák meg.” Mikor emiatt V. Károly császár szemrehányásokat tett nővérének, ez megnyugtatón igyekezett bátyját, kijelentvén, hogy Luther az ő tudta nélkül ajánlotta neki a könyvet, és hogy ő „semmit sem fog tenni, ami házuk jó hírét elhomályosíthatná”. Gévay *Verhältnisse zwischen Österreich, Ungarn und der Pforte*. I. 61.
894. 1525 augusztus 9- és 30-iki jelentései.
895. Burgio 1526 márczius 9- és 12-iki jelentései. II. Lajos királynak 1526 márczius 28-án Besztercebányához intézett irata. Selmecz város levéltárában. A törvényszék 1526 április 12-ikén kelt ítélet levele Katonánál, id. m. XIX. 579. Lajosnak 1526 augusztus 18-ikán Erdődi Benedekhez intézett rendelete a báró Révay család kis-selmeczi Levéltárában.
896. Sándorfalvi Török Mihály 1521 október 25-ikén Kanizsai Lászlóhoz irt levelében panaszkolja, hogy Korbáviai János gróf horvátországi bán „in hoc laborat, quomodo lingua hungaricalis ne duraret in partibus croaticis.” A levél eredetije a magyar országos levéltárban.
897. Massaro velencei ügyviselő 1523 október 5-iki jelentése.
898. A velők kötött szerződések a bécsi állami levéltárban.
899. Campeggio bibornok 1524 szeptember 23-iki jelentése.
900. Burgio 1525 szeptember 13- és október 10-iki jelentései. Frangepán Kristófnak szeptember 14-ikén Velenczébe irt levele Marino Sanudonál.
901. Burgio 1525 október 2-, 10-, 29-, november 16-, 30-, 1526 február 2-iki jelentései. Az 1525 december 15-ikén Batthyányi Ferenczhez intézett királyi irat a körmendi levéltárban.
902. Burgio 1526 február 15-, márczius 27- és április 18-iki jelentései.
903. 1525 december 1-én.
904. 1526 január 11. Theiner, id. m. II. 659.
905. Burgio 1526. február 2-iki jelentése.
906. Burgio 1526 február 15-, 18-, márczius 5-, 12- és 27-iki jelentései.
907. Burgio 1525 márczius 17-iki jelentése.
908. Burgio márczius 5. és 27-iki jelentései.
909. 1526 márczius 27-ikén.
910. Burgio márczius 27-iki jelentése.
911. 1526 április 9-ikén. Theiner, id. m. II. 667.
912. Burgio 1526 április 14- és 25-iki jelentései.
913. Burgio 1526 márczius 8-iki jelentése.
914. 1526 márczius 18-án Velenczébe küldött tudósítás Marino Sanudonál.
915. Katona, id. m. XIX. 589. Legújabbán Szabó Károly közölte a Történeti Lapok 1874-iki évfolyamában.
916. „Quod quum maiestatis sue regie sint consilarii prelati et barones, est in arbitrio sue maiestatis retinere apud se, quos maiestas sua voluerit; tamen sua maiestas eligat octo etiam ex nobilibus et regnicolis, qui consilio sue maiestatis intersint.”
917. Az országgyűlési végzemény föl van véve a Corpus Jurisba.
918. Burgio május 15-iki jelentése.

X. FEJEZET.

A hadjárat. A mohácsi ütközet.

A mohácsi ütközet. Az országgyűlési végzések általános jellege. A nemzet erkölcsi közönye. A törökök közeledéséről érkező hírek. A pápai nuntius felajánlott segélye. Szalkai és a főurak adakozása. A királyi kincstár állása. A pápa segélye. Az egyházak lefoglalt kincsei. Thurzó Elek kincstartónok lemondása. A királyi tanács hadi terve. A nádor közönyössége. Zápolyai János erdélyi vajda bizonytalan magatartása. Behram csasz nyilatkozata. Zápolyai árulás gyanúja alatt áll. A moldvaországi vajda jelentése. Szulejmán szultán serege. Ibrahim nagyvezér. Pétervárad ostroma. Tomori elvonulása. Pétervárad eleste. A király serege. Pétervárad bukásának hatása. A tolnai tábor. Az urak gyávasága. A fővezérség kérdése. Tomori és Zápolyai György. A fővezérek feladata. Tomori seregének harczi hangulata. Tomori terve. Hadi tanács. A megütközés elhatározása. A király levele a szlavóniai rendekhez. A szlavóniai hadak megérkezése a mohácsi táborba. A táborban megjelent urak nagy száma. Várdai Pál. A horvát rendek magatartása. Frangepán Kristóf. A szultán hadának előnyomulása. A magyar csatarend fölállítása. A magyar sereg türelmetlensége. A török had. A csata elvesztése. Lajos menekülése. Halála. A pápai követ jelentése. Brodaries leírása az ütközetről. A csata lefolyása a Szulejman táborában vezetett hivatalos napló szerint. A magyar halottak száma. A szultán bevonulása Buda várába. A királyné Pozsonyba menekül. Zápolyai János. Frangepán Kristóf. Szulejmán pusztítása. Visszavonulása. A mohácsi catastrophának kivételes jelentősége. Az ország állapota. Massaro velencei követ Magyarországról. Herberstein jellemzése a magyarokról. A magyar faj életerejének szívóssága. Michelet nyilatkozata

A májusi országgyűlés végzéseit általán úgy fogták föl, hogy azok Lajos királyt korlátlan hatalommal ruházták föl.¹ Azt, a mit Mátyás lángelméje és tetteje hosszú, dicsőséges uralkodásának erőfeszítéseivel kiküzdött; azt, a mit utódjának kezeiből az oligarchia kiragadott: Lajosnak önként visszaadta a pártharczaiban kifáradt nemzet. A lemondás tényét, a mire az országgyűlés magát elszánta, nem értelmezhetjük úgy, hogy a haza megmentésének vágyától sugalmazva, diktatori hatalommal kívánta volna fölruházni. Mindenki tudta, hogy Lajos nem képes ezzel élni. És a kellő eszközöket arra, hogy ezt a hatalmat a haza megmentése érdekében gyakorolhassa, senki sem volt hajlandó neki megadni.

Az országgyűlés eloszlása után Szalkai László primás egyik levelében írja, hogy „a zavarok és háborgások, melyek a hatvani gyűlés előtt és alatt támasztattak, immár lecsillapodtak, mindenütt béke és nyugalom honol.”² De az a béke és nyugalom az erkölcsi közönynek születtje, nem az erők hatalmasabb kifejtésének szülője volt.

Igy tehát a meglepő fordulat, a mely a politikai viszonyokban beállott, az ország állapotában lényeges változást nem vont maga után. Ez leginkább a pénzügyek terén tűnt ki. Thurzó Elek, ki a kincstartói tisztet átvette, a korona rendelkezésére álló nagy hatalmat nem használhatta fel a királyi jövedelmek gyarapítására. A kincstár állandóan üres maradt. A mikor futárokat kellett útnak indítani, útiköltségükre néhány forintnyi összegek előlegezéseért gyakran a pápai nuntiushoz kellett fordulni.³

Június 2-ikán Lajos király a Budán tartózkodó magyar urakat és külföldi követeket maga köré gyűjtötte. A törökök közeledéséről érkező hírekre kijelentette, hogy kész rögtön táborba szállani és harczi téren életét föláldozni, de nem mozdulhat, mert a bandériumja kiállítására és fölszerelésére szükséges harmincezer forintot nélkülözi; minélfogva tanácsot kér, hogy ezen összeget milyen módon teremtsse elő. Mikor a király elhallgatott, a pápai nuntius a maga és követ-társai nevében így szólott: „Mi idegenek – úgymond – nem vagyunk arra hivatva, hogy felségednek tanácsot adjunk, de kötelességünk, hogy szolgálatára legyünk, s felséged szükségletei felől már jelentést tettünk uralkodóinknak, a kik meg fogják tenni, a mivel tartoznak. A mi engem illet – így folytatta beszédét – mivel a magyarországi urak mindig úgy tekintettek, mintha honfitársuk, magyar ember volnék, talán nem követek el egyetlen dolgot, ha felségednek tanácsot is szolgálunk. A mint a viszonyokat én ismerem, a szükséges pénzösszeg beszerzésére csak egy mód van: az urak önmagukat adóztassák meg; és

hogy másoknak példát adjak, ime én magamra ötszáz aranyat vetek ki; ha kivülem még ötvenkilenczen találkoznak, a kik ilyen áldozatra készek, a pénzösszeg, a mire felségednek szüksége van, együtt lesz.”

A nemes nyilatkozat lelkesedéssel fogadtatott. És most minden szem Szalkai Lászlóra irányult, a kit állásánál fogva az első szó illetett meg. A primás fölkelt és megtette ajánlatát. Kijelentette, hogy hatezer forint értékű rézkészletet és egy uradalmat, melynek elzalogosításával ugyanannyit lehet előteremteni, ajánl föl; e mellett módot fog keresni, hogy még hatezer forintot adhasson, a táborban pedig ezer gyaloggal és négyszáz lovassal fog megjeleni. Utána a többi urak szintén kisebb-nagyobb összegeket ajánlottak föl; de áldozatkészségük elég mérsékelt volt, mert az ajánlatok értéke együttvéve nem sokkal haladta meg a harmincezer forintot. Mire a király és a királyné kinyilatkoztatták, hogy birtokaikat áruba bocsátva fognak a hadikészületekre pénzt szerezni.

Ezután megállapodás jött létre az iránt, hogy közfölkelés hirdettetik és az ország hadereje július 2-ikán Tolnán gyűl egybe, a honnan azt a király személyesen vezeti a török ellen. A tanácskozmány után az urak emelkedett hangulatban oszoltak szét és birtokaikra utaztak el, hogy bandériumaikat szervezzék, jobbágyaikat fölfegyverezzék.⁴

Ekkor a felajánlott összegek egy része csakugyan befizettetett a királyi kincstárba. A kincstartó a péterváradai sajkások s a jajczai őrség számára negyedfélezer forintot, több zászlósúr és kapitány részére hatezer forintot fizethetett ki; gróf Hardeck Jánost, ki fegyverek vásárlása végett Bécsbe küldetett, ezerötven forinttal látta el. Azonban néhány nap múlva már ismét beállott az apály. Június 7-ikén Tomori küldöttét, a ki katonái számára pénzt kért, várakozásra utalta. Öt nap múlva Nagy György clissai kapitánynak, ki személyesen jött Budára, hogy a száz emberből álló őrség zsoldjának kifizetését sürgesse, négy napi várakozás után százötven forintnyi részletfizetéssel kellett megelégednie. Június közepe táján több zászlósúr és őrség követei üres kézzel bocsáttattak el.⁵

A királyi bandérium fölszerelésének költségeire ilyen körülmények között nem maradt pénz. Lajos végre a pápai nuntiushoz fordult, azzal a kérelemmel, hogy ő fogadjon négyezer gyalogot. Burgio, kit a pápa időközben 25000 arany forinttal látott el, kész volt erre; de attól tartott, hogy a király a törökkel békét köt, s ő a pénzt haszontalanul költi el. Ezért a királytól írott nyilatkozatot kívánt, a melyben magát kötelezi, hogy, ha a tervezett hadjárat nem jó létre, a szentszék eddigi és ezentúl teendő költségeit megtéríti. A király, ámbár a megaláztatást, melylyel ezen föltétel elfogadása jár, érezte, némi habozás után kiállította a kötelezvényt. Mire a nuntius egyik királyi kamarást jelentékeny pénzösszeggel ellátva Morvaországba küldte, hogy ott zsoldosokat fogadjon.⁶

Ugyanekkor Rómából felhatalmazás érkezett, hogy az egyházak kincseit a király az ország védelmére fordíthassa. A június 17-iki tanácsülésben elhatározottat, hogy a templomok arany és ezüst szerei felerészben a pénzverdékbe küldessenek, a befolyó pénz a véghelyek ellátására és hadak fizetésére fordíttassék. De a királyi biztosok, a kik a kincsek átvételére szétküldettek, megbízatásukban eljárva, sokféle nehézséggel találkoztak. A kegyurak és a lelkészek több helyen megtagadták a templomi szerek kiszolgáltatását, vagy a király részére kiválasztott darabokat egyelőre biztos helyen kívánták letéetni, míg a rendelet visszavonását a királynál kieszközlük. Olyan esetek is fordultak elő, hogy az egyházak a biztosokkal alkura léptek és kincseiket készpénzfizetésért váltották meg.

A királyi kincstartó nem várhatta be, míg a pénzverőkbe küldött egyházi kincsekből vert pénzt kezeihez kapja. A kapitányoknak, kik őt zaklatták, nem egyszer utalványt adott, mely őket bizonyos helyeken a kincsek átvételére feljogosította. Így június végén Kállai János és a péterváradai sajkások parancsnoka Székes-Fejérvárra kaptak utalványt. Podmaniczky Mihály, tizezer forintra menő követelése fejében, a nyitrai székesegyházban Szent-Zoerard püspök ezüst koporsóját vette át. Tomorit is ilyen módon akarták kielégíteni; de ő azt üzente,

hogy egyházi kincseket neki ne küldjenek, mert tudná azokat értékesíteni nem, és különben is lelkiismerete tiltja elfogadni.

Az egyházi kincsek lefoglalása, mely megbecsülhetetlen értékű műtárgyak megsemmisítését okozta, a szükségletek fedezésére teljesen elégtelennek bizonyult. Thurzó Elek, miután magánvagyonából 32,000 forintot előlegezett és minden jövedelmi forrást kimerített, július 9-ikén bejelentette a királynak, hogy a kincstartói hivatalt tovább meg nem tarthatja, mert mint lemondó iratában mondja – azon esetre, ha költség hiánya miatt valamelyik végvár elesik, vagy az országot más nagy csapás éri, a felelősséget magáról el akarja háritani. Azonban a király, mivel mást, a ki a nehéz viszonyok között a hivatal elfogadására vállalkoznék, nem találhatott, a lemondást el nem fogadta és rábirta őt, hogy állásában megmaradjon. Megnyugtató végett okiratot állított ki részére, melyben az a különösen hangzó nyilatkozat foglaltatik, hogy a kincstartó „lehetetlent végezni nem köteles,” és az ország szükségéről gondoskodni csak annyiban tartozik, „a mennyiben erre a királyi jövedelmek és saját vagyona képessé teszik.”⁷

Ezalatt a királyi tanácsban az a hadi terv állapított meg, hogy a török hadsereg föltartóztatására Tomori a Szávánál tegyen kísérletet. Június második felében királyi titkárok küldettek szét a nádorhoz, több főpaphoz, országnagyhoz és vármegyéhez azzal az utasítással, hogy hadaikat rögtön Tomori táborába vezessék. De az eredmény nem felelt meg a várakozásnak. Sokan kételkedtek az érkező tudósítások hitelességében és azt hirdették, hogy a török császár nem merészel a Száván átkelni. Sőt találkoztak, a kik kárörvendve látták Tomorit veszélyes helyzetében. „Hadd úszson a barát,” mondogatták.⁸ Csak Török Bálint, Ráskai Balázs és a szegzárdi apát jelentek meg csapataikkal Péterváradon; az esztergomi érsek, a pécsi püspök és az esztergomi káptalan néhány száz fegyverest küldtek. A nádor a király ismételt felszólítására azt válaszolta, hogy ő csak állásához méltó haderő élén indulhat meg, paraszt néppel nem száll táborba. A helyett, hogy a Szávához sietne, július elején Budán jelent meg azzal a kijelentéssel, hogy a királynak személyesen kell a sereg élére állani, mert különben a nemesség nem nyúl fegyverhez.

Míg az ország első zászlósura és egyik leggazdagabb birtokosa ürügyet keresett, hogy kötelességei teljesítése elől meneküljön: Zápolyai János erdélyi vajdára az udvar aggodalommal és bizalmatlansággal tekintett. Az ő magatartása a török támadás idején a legnagyobb fontosságúvá lett. Ha a vereségről, a mit pártja imént szenvedett, megfélekedzik és kötelességét teljesíti, hazáját talán megmentheti; ellenben ha a bosszú- és hatalomvágy sugalmazásaira hallgatva, támogatását a királytól megvonja, az ország romlása elháríthatatlanná lesz. Nagylelkűségére és hazaszeretetére az udvarnál nem számítottak; sőt azzal gyanúsították őt, hogy a szultánnal összeköttetésben áll, minélfogva a török sereg előnyomulásának tétlen szemlélője lesz és a király vereségét a maga érdekében ki fogja zsákmányolni. Ezeket az aggodalmakat a pártszervenvedély szülte, és a felmerülő vészhirek, a milyenek a nagy veszélyek napjaiban szaporán burjánoznak, táplálták.

Zápolyai János, mióta a szultán tervei felől értesült, a királynak gyakorta küldött tudósításokat. Márczius közepén abban a hitben volt, hogy a támadás célpontja Erdély, a miért is arra kérte a királyt, hogy mielőbb küldjön neki hadakat, a mikkel az ellenség átkelését a havasokon megakadályozza.⁹ És néhány héttel utóbb az erdélyi rendekkel Enyeden gyűlést tartván, Erdély védelmére közfelkelést rendelt el.¹⁰ Mindezt a vajda ellenségei úgy magyarázták, hogy célja nem más, mint a hadjáratban való részvétel alól kivonni magát.¹¹

Ekkortájt Behram császár, ki 1521 óta Budavárában őrizet alatt tartatott, azt a megjegyzést ejtette el hogy a magyar urak között három áruló van. Ámbár az a körülmény, hogy őt esztendő óta fogságban élt, szavait minden jelentőségtől megfosztotta, az udvarnál az ő nyilatkozatára nagy súlyt fektettek; az iránt, hogy a három áruló között Zápolyai János foglalja el az első helyet, senki sem kételkedett.¹²

Ezt a gyanút egy szászországi lovag mesés közlései, ki keleti útjából tért vissza, megerősíteni látszottak. Elbeszélése szerint a viddini basa úgy nyilatkozott volna előtte, hogy az erdélyi vajda pecsétes levélben egyességet kötött a szultánnal, ki leánya vagy nővére kezével Magyarországot neki fogja adományozni. Ez az elbeszélés hitelre talált és azt maga a király komolyan közölte a külföldi diplomatákkal.¹³

Ámbár kétségtelen, hogy Zápolyai János két évtized óta azon fáradozott, hogy magának a trón magaslatára vezető utat előkészítse; ámbár valószínű, hogy az utolsó országgyűlés óta a király és az udvar ellen érezett gyűlölete még mélyebb gyökeret vert, így tehát a király veszélyes helyzetét és a Báthori-párt tehetetlenségének nyilatkozatait bizonyára kárörömmel szemlélte: azt a föltevést, hogy a szultánnal összeköttetésbe lépett, vagy éppen szövetségben állott, semmi sem igazolja.¹⁴

Június második felében a moldvaországi vajda Lajos királynak jelentette, hogy a szultántól vett parancs értelmében táborába kellene vonulnia; azonban ő nem engedelmeskedik, sőt kész ellene az oláhországi vajdával szövetkezve, sikra szállani; azt javasolta tehát, hogy Zápolyai János csatlakozzék hozzájuk, mire azután hárman a szultánt vagy hátulról támadják meg, vagy a török birodalomba betörést intézve, visszatérésre kényszerítik. Az udvarnál ezt a tervet bizalmatlansággal fogadták; de a király az esztergomi érsek, a kancellár és Thurzó Elek tanácsára utasította Zápolyait, hogy Oláhországba nyomuljon.¹⁵

Szulejmán szultán ápril 23-ikán indult meg Konstantinápolyból. Serege több mint százezer fegyveresből állott. Amint Bolgárországba ért, Ibrahim nagyvezért negyvenezer emberrel előre küldötte, oly célból, hogy Péterváradot ostrommal vivja meg.

Belgrád eleste óta Péterváradot tartották Magyarország kulcsának. A Fruska-hegység kétszáz láb magas, meredek fokán, melyet a Duna tág ívben vesz körül, emelkedik a vár. Tomori, mióta a főkapitányi tisztet viselte, itt tartotta főhadiszállását és mindent megtett, hogy az erősséget jó karba helyezze. Ide gyűjtötte a sajkásokat, kik előbb Nándor-Fehérvár alatt őrizték az ország határát; mintegy ezren voltak, részint a török elől Szerbországból menekült rácok, részint az Alsó-Duna vidékének lakói, kiket, miután szétoszlottak volt, Tomori most újból nagy fáradsággal összegyűjtött és szervezett. Mikor az ellenség közeledett, a várat a vitéz Alapi György parancsnokságára bizván, Tomori a Duna balpartján, a mai Ujvidék város helyén ütött tábor.

Ibrahim nagyvezér július 12-ikén érkezett Pétervárad alá, a Dunán jelentékeny hajóhadtól követve. Tomori erős önbizalommal nézett a küzdelem elé. A királyhoz írt levelében megjegyzi, hogy kémek tudósításai szerint Ibrahim úgy nyilatkozott volna, hogy ez a vár apró falat, mely neki reggelire sem elegendő; de ha őt kellően támogatják, a nagyvezér majd „ebédjét és vacsoráját is elköltheti a vár alatt.” Július 15-ikén intézték a törökök a vár ellen az első rohamot; de az őrségtől visszaverettek. Ugyanekkor a sajkások Tomori ágyúitól támogatva, megtámadták a török hajóhadat, mely tetemes veszteséget szenvedett. A következő éjszaka a nagyvezér seregének egy részét a Duna tulsó partjára küldötte át, úgy hogy másnap szárazon és vizen folyt a harc, mely késő estig tartott, a nélkül, hogy döntő eredményre vezetett volna.

Ekkor Tomori tanácsba gyűjtötte hadnagyait. Előadta, hogy magukra hagyatva nem képesek a nagyszámú és folytonosan szaporodó török seregnek ellenállani, és sikertelen küzdelemben biztos romlás várakozik rájuk; ellenben ha visszavonulva a királytól küldendő segítséget bevárják, később a siker reménységével ütközhetnek meg és Péterváradot fölmenthetik. Ebben a nézetben osztoztak a hadnagyok. Ennek következtében Pétervárad alól elvonulván, a Duna mentében Bácsig haladtak. Innen Tomori a boszniai püspököt a királyhoz küldte, azzal az üzenettel, hogy Pétervárad még nyolcz vagy tiz napig tarthatja magát és hogy ő, ha segítséget kap, visszatér oda s megütközik az ellenséggel. De a segítség megérkezését hiába várta.

A péterváradai őrség Tomori elvonulása után is csüggedetlenül folytatta az ellenállást, és július 17-ikén a második rohamot szintén visszaverte. A nagyvezér ekkor rendes ostrommunkálatokra szánta el magát. Ágyúival a várat több napon át szünet nélkül lövette. Ámbár a várban a nagyobb épületek mind romba dőltek és a falakon rések tátongtak, az őrség két újabb rohamot vert vissza. Július 28-ikán a törököktől vezetett két akna fölrobbanása a várban nagy pusztítást okozott és zavarba ejtette az őrséget. Ezt a pillanatot felhasználva, a nagyvezér általános rohamot rendelt el. Ekkor a megfogyott magyar vitézek többé nem bírták az ellenség benyomulását megakadályozni; kilenczvenen egyik toronyba zárkózva, egy ideig folytatták az ellenállást, míg a nagyvezér szabad elvonulást ajánlott nekik, mire a küzdelemmel fölthagytak.

A vár elestének a szultán is tanuja volt, ki épen ezen a napon érkezett Pétervárad alá.¹⁶ Nyolcz nappal előbb indult meg Budáról Lajos király.

A sereg, melyet vezérelt, alig négyezer fegyverest számított. Hogy az urak és vármegyék hadainak, a szomszéd tartományokból várható segélyhadaknak időt engedjen a csatlakozásra, lassan nyomult előre. Csekély távolságban Budavárától, Sárkány Ambrus érdi kastélyában több napot töltött. Majd szállását Ercsibe tette át. Itt találta Tomori követe, a boszniai püspök. Pétervárad veszedelmes helyzetének hírére a nádor rendeletet kapott, hogy előre siessen és Tomorival egyesüljön. Néhány nappal utóbb Zápolyai Jánostól futár érkezett azzal a kérdéssel, hogy mitévő legyen; mert előbb meghagyatott neki, hogy Oláhországba nyomuljon, később pedig hogy Tolnára vezesse hadait; egyuttal közölte, hogy az oláh országi hadjárat terve már nem valósítható, mivel időközben az oláh vajda kénytelen volt fiát kezes gyanánt a szultán táborába küldeni. A király azt a parancsot bocsátotta hozzá, hogy jöjjön mielőbb Tolnára. Egyszersmind az egész országban közfelkelést hirdetett, majd néhány nap múlva rendeletet küldött szét, hogy az urak és nemesek jobbágyaik felerészét fegyverezzék föl.

Augusztus 4-ikén Pakson értesült Lajos Pétervárad elestéről. Ezen megdöbbentő hirre az ország és a melléktartományok minden részébe futárok küldettek szét, kik a véres kardot hordozzák körül és a rendeket hívják föl, hogy immár a végső veszedelem esete bekövetkeztén, jobbágyaikat fejenként fegyverezték föl. Most végre gyülekezni kezdtek Tolnán a főpapok és urak: köztük Zápolyai György, az egri és váradi püspökök. Ellenben a vármegyék ezután is feltűnő hanyagságot tanusítottak.

A tolnai táborban, hová a király augusztus 6-án érkezett, megindultak a tanácskozások a hadjárat tervének megállapítása iránt. A többség azt kívánta, hogy a Drávához vonuljanak és ott a szultánnal nyílt csatában ütközzenek meg. Az ellenség hatalmát kicsinyelték, a maguk erejét túlbecsülték. „Azt hiszitek, hogy repülni tudtok, pedig nincsenek szárnyaitok,” mondá nekik Brodarics, ki óvatosságra intette őket és azt javasolta, hogy a király maradjon Tolnán, a nádor pedig menjen a Drávához, és ott tegyen kísérletet a szultán feltartóztatására. De félénknek, gyávának mondták őt, úgy hogy hozzá csatlakozni senkinek sem volt bátorsága. Így tehát abban történt megállapodás, hogy a nádor előre megy a Drávához, de néhány nap múlva követi a király.

És a nádor még így sem teljesítette a parancsot. Az urak és nemesek, kiknek hozzá kellett volna csatlakozniok, kinyilatkoztatták, hogy az ellenség elé ősrégi kiváltságaik értelmében csak a király személyes vezérlete alatt indulnak. Ezt a nyilatkozatot küldöttség által közölték a királynak; a kitől fenyegető hangon határozott feleletet kértek arra a kérdésre: vajjon az ellenséggel hajlandó-e megütközni? „mert ha nem hajlandó, az ország védelméről majd maguk gondoskodnak.” „Látom – válaszolá a király ingerülten – mentséget és menekülést mindenki mögöttem keres. Én az ország javáért bármilyen veszélynek kiteszem magamat. Nehogy tehát bárki saját gyávaságát velem fedezze, és a felelősséget rám hárítsa, Isten segedelmével holnap megindulok, elmegyek oda, hová nélkülem menni nem akarnak.”

Csakugyan másnap, augusztus 24-ikén a király megindult Tolnárról Szegzárdra, innen pedig Báltára, a hol Tomori több alsóvidéki urral csatlakozott hozzá. Most már előre lévén látható, hogy néhány nap múlva az ellenséggel szemközt fognak állani, a fővezér kijelölését tovább halasztani nem lehetett. Ez az ügy a királyt és az urakat hónapok óta foglalkoztatta, a nélkül, hogy megállapodásra juthattak volna. A világi urak sorából az egyetlen Zápolyai Jánosnak volt nagyobb seregek vezetésében jártassága; de őt az udvar a személye ellen uralkodó bizalmatlanságnál fogva mellőzni kívánta. Legelsőbben Salm Miklóshoz, a hirneves császári tábornokhoz ment felszólítás, hogy a fővezérletet vállalja el; de tőle tagadó válasz érkezett. Majd Frangepán Miklóshoz fordultak, a ki a nehéz feladatra szintén nem vállalkozott. Július végén az érdi táborban az a terv merült föl, hogy a sereget három főkapitány: Tomori érsek, Báthori nádor és Zápolyai János vezérletére bizzák. Most a báltai táborban a király az urakat egyenkint kérte föl, hogy véleményüket adják elő. A nagy többség a mellett volt, hogy Tomori Pálra és Zápolyai Györgyre kell a fővezérletet bizni, az utóbbit bátyjának képviselője gyanánt nézték. A nádorra, bár állásánál fogva a főkapitányi tiszt őt illette meg, mivel az elmúlt napokban tehetetlenségét szembetűnően elárulta, senki sem gondolt.

Mikor a király a többség szavazatainak megfelelően a határozatot kimondotta, Tomori a kétségbeesés hangján esdeklett, hogy olyan tisztet, a minek betöltésére képtelen, ne bizzanak rá. „Ő szegény barát, – így szólt – olyan nagy hadjáratról, a milyent most vezérelni kell, fogalma nincs; nem bánja, ám üttesse le fejét ő felsége, de ne kívánja tőle, hogy olyan terhet vállaljon el, mely erejét messze meghaladja.” Azonban a király ragaszkodott a határozathoz és Tomorinak meg kellett hajolnia. Zápolyai György pedig abban bízott, hogy testvére nem sokára megérkezik, és akkor ő háttérbe vonulhat.

A fővezérek első föladata volt: kijelölni a helyet, a hol az ország haderejét egybegyűjtve, az ellenséget bevárják. Mivel Batta vidéke nagyobb hadsereg kifejlesztésére elegendő területet nem nyújtott, czélszerűnek látszott a tábor a Mohácsot környező nagy kiterjedésű síkságon ütni föl.

Ekkor Tomori serege, melyhez Perényi Péter temesi főispán bandériuma csatlakozott, összesen mintegy hatezer ember, már Baranyavárnál táborozott, huszonnégy kilométernyi távolságban Mohács alatt. Itt az a rendelet, a mely szerint Mohács felé kellett volna visszavonulni, nagy fölháborodást keltett. Ugyanis az ellenség táborából érkező szökevények és kémek azt híresztelték, hogy a török sereg legnagyobb része fegyelmetlenül csöcselék és fegyvere alig van minden tizedik vagy húszadik embernek, a tüzekek pedig olaszok és németek, kik a döntő pillanatban ágyuikat a török hadsorokra irányozzák. Ezek a hírek hitelre találtak és türelmetlen harcvágyat ébresztettek föl. Tomori katonái megvetéssel beszéltek a törökökről, a kik fölött diadalmaskodni könnyű dolog lesz; éppen ezért sürgették, hogy mielőbb vezessék őket csatába. E szerint abban a rendelkezésben, hogy Mohácson táborba szálljanak, ármányt és cselszövényt kerestek. „El akarnak minket távolítani az ellenségtől – így zúgolódtak – pedig eléje kellene mennünk; a tétlenséghez szokott urak futásra gondolnak, nem csatára; hozzánk jőjjön a király, hogy mielőbb megütközhesünk.” Tomorit kérésekkel ostromolták, hogy a királyt „a tehetetlen papok és a csatától félő urak” kezeiből ragadja ki és hozza az ő körükbe.

Ez a harcias hangulat Tomorit merész vállalkozásra készítette. Talán azzal a reménységgel kecsegtette magát, hogy, mint egykor Hunyadi János és Capistranoi János csapatai, a stratégia és taktika szabályainak teljes mellőzésével, felmagasztosult lelkesedésükben csodás eredményeket küzdöttek ki, most is képes lehet hősi erőfeszítéssel az ellenség óriási tömegét föltartóztatni, és a királynak időt biztosíthat arra, hogy a mindenfelől gyülekező hadakat bevárja. Meglehet, hogy a rá bízott feladat legegyszerűbb megoldása gyanánt lelkében azt a titkos gondolatot ápolta, hogy mielőtt a döntő csatában a fővezéri tisztet viselnie kell, hősi halálban önfeláldozáshoz szokott élete méltó befejezését találhatja

föl. Augusztus 18-ikán tehát ötezer lovassal a Dráva felé sietett, hogy a szultán átkelésének megakadályozására kísérletet tegyen. De Eszék közelében értesült, hogy elkésett, mert a török sereg nagy része már átkelt. Ezért baranyavári táborába tért vissza és most már nem maradt más hátra, mint az ellenséggel nyílt csatában megmérkőzni.¹⁷

Augusztus 25-ikén a király Tomorit és az urakat ismét haditanácsba hívta meg. Azt a kérdést vetette föl: vajjon az ellenséget bevárva, az ütközetet azonnal elfogadja-e, vagy pedig egyelőre visszavonulva, később és másutt ütközzék meg. A nagy többség Tomorival élén a halasztás ellen nyilatkozott.

„Mennyire becsüli – kérdé az érsektől a király – a magyar sereg és az ellenség számerejét?”

„Véleményem szerint – válaszolá a főpap – felséged táborában és az enyémben húszezer fegyveresnél több alig van; ellenben az ellenség serege közel háromszázezer emberből áll, csak hogy a nagy számtól nem kell megijednünk, mert legnagyobb része gyáva csőcselék.” A király nem volt megnyugtatva, és tovább tudakozódék, hogy a válogatott fegyveres nép száma hány ezerre tehető? „Hetvenezerre” – mondá Tomori.

Mig ez a tanácskozás folyt, Tomori táborából küldöttség jött, melynek szónoka a királyt és az urakat arra kérte, hogy az ütközet elfogadását ne ellenezzék. „A győzelem kezeink között van, – mondá – csak élni tudjunk a szerencsével, mely Isten kegyelméből kínálkozik. Ő felsége és az urak jöjjenek hadaikkal a mi táborunkba, mely az ellenséghez közelebb fekszik és a támadásra alkalmasabb. A ki egyebet tanácsol, halál fia!” A fenyegető nyilatkozat azokat is elnémitotta, kik az elbizakodott felfogásban nem osztoztak. Egyhangú határozat hozatott, hogy az ellenséggel a mohácsi mezőn ütközetet vívni. Várad szellemes ifjú püspöke, Perényi Ferencz, a királyhoz fordulva tréfásan megjegyzé: „Felséged jól tenné, ha a kancellár urat már most Rómába küldené és általa ő szentségét fölkérné, hogy a csata napját húszezer magyar vértanú ünnepévé avassa.” De Tomori táborában a határozatot ujjongva fogadták, és készséggel vonultak, a királylyal egyesülendők, Mohácsra.

A király ekkor a több oldalról gyülekező hadak parancsnokaihoz rendeletet bocsátott, hogy a legnagyobb sietséggel igyekezzenek a mohácsi táborban megjelenni. Ezen rendeletek egyike, a melyet a Pécs felé közeledő horvátországi bánhoz, a zágrábi püspökhöz és „Szlavónia egyéb uraihoz s rendeihez” latin nyelven egészen sajátkezüleg irt, fönmaradt. Így hangzik magyar fordításban:

„Lajos Isten kegyelméből Magyarország és Csehország királya stb. Főtisztelendő, nagyságos, jeles, őszintén kedvelt hiveink! A mai napon már egy izben irtunk nektek, és egyik kamarásunkat küldöttük hozzátok azzal a kéréssel, hogy siessetek hozzánk. Most újból intünk és parancsoljuk, hogy a legnagyobb sebességgel siessetek hozzánk. Az ellenség szemünk láttára több helyen lángba borítja az országot. Csak reátok várakozunk, és mihelyt megérkeztetek, Isten segítségével mindjárt megütközünk. Tehát a leggyorsabban siessetek. Kelt mohácsi táborunkban, szombaton Szent Bertalan ünnepe után, 1526-ban.

Lajos király saját kezével. Sebesen, sebesen, sebesen.

Úgy siessetek, hogy ha előbb nem lehet, holnap hajnalban itt legyetek.”¹⁸

És a szlavoniai hadak – négyezernél több vitéz – a következő napon csakugyan megjöttek a mohácsi táborba. A magyar sereg a következő napokban huszonnyolczezer emberre szaporodott föl. Ezen szám ahhoz a haderőhöz képest, a mit Mátyás király szokott sikra állítani és a mit, ha a törvények lelkiismeretesen végrehajtatnak, most is ki lehetett volna állítani, aránytalanul csekély és jelentéktelen volt.

Azonban figyelemre méltó a királyi táborban megjelent uraknak nagy száma. Az érsekek és püspökök mind ott voltak, kettőnek kivételével. A veszprémi püspököt a király Érdről vissza küldötte Budára azzal a meghagyással, hogy a királyné oldala mellett maradjon. Várdai Pál egri püspök augusztus 19-ikén Báltáról küldetett Besztercebányára, hol a sikkasztással vádolt kamarai tisztviselők ellen vizsgálatot volt indítandó; de mielőtt a királyi

parancsnak hódolva útra kelt, bizonyítványt állított ki magának arról, hogy „akarata ellenére” kellett a tábor elhagynia.¹⁹

Az ország zászlósurai, a legelőkelőbb családok tagjai úgyszólván teljes számban csoportosultak a király körül. A miben annak bizonyítékát láthatjuk, hogy a főrendek körében az áldozatkészség megfogyatkozása dacára a személyes bátorság szelleme nem halt ki.

És a történetíró örömmel jegyzi föl azt, hogy a végső veszedelem idején Horvátországban is megemlékeztek az urak arról, hogy hazájuk sorsa Magyarország sorsával szorosan össze van kötve. A király első rendelete, melyben Horvátország rendeit felhívta, hogy jobbagyaikat fölfegyverezve a tolnai táborba gyülekezzenek, nem talált kedvező fogadtatásra. Az urak és nemesek – az egyetlen Jurisics Miklósnak, majdan Kőszeg hősi védőjének ellenmondása mellett – kinyilatkoztatták, hogy hazájuk oltalmára otthon maradnak és csak a Ferdinánd főhercegtől fizetett hadakat, ha ő beleegyezését adja, küldhetik Tolnára.²⁰ De Pétervárad elestének hírére Frangepán Kristóf gróf, a szenvedett sérelemtől nemeslelkűen megfeledkezve, több horvát úr kíséretében, jelentékeny csapat élén megindult a királyi tábor felé, a hová azonban már nem volt képes idején megérkezni.

E közben a szultán, a ki hadait a Dráván augusztus 14- és 17-ike közt átvezette, a folytonos esőzések következtében megrongált utakon csak lassan haladhatott előre. Augusztus 26-ikán érkezett Baranyavárra és itt két napig megpihent.

Ekkor a két tábor alig két mértföldnyi távolság választotta el egymástól. Augusztus 28-ikán a magyar táborban biztos tudomásuk volt arról, hogy a törökök másnap tovább nyomulnak, s így az ütközet elháríthatatlanná válik. Ennélfogva Tomori Pál és Zápolyai György augusztus 29-ikén, derült nyári nap hajnali óráiban, a Mohácstól délre elterülő sikságnak azon részén, mely a mai Kölked és Nagy-Nyárad helyén fekszik, az egész sereget csatarendbe állították.

A török sereg felől jött hamis hírek hatása alatt azt hitték, hogy merész elhatározás, az erkölcsi bátorság egy nagy ténye biztosíthatja részökre a győzelmet, és hogy a legelső erőteljes rohammal a csata sorsát eldönthetik. Ezért arra volt legfőbb gondjuk, hogy a sereg az ellenséget nagy kiterjedésű vonalban támadhassa.

Két csatarendre osztották a sereget. Az első tizezer gyalogból és négy ezer lovasból alakították meg. A jobbszárnyat Batthyány Ferencz és Tahi János, a balszárnyat Perényi Péter, a derékhadat maga Tomori és Zápolyai György vezényelték. A harcvonal előtt és az egyes hadtestek között nyolczvan ágyú volt fölállítva.

A második csatarend tizezer lovas és kétezer gyalogost számított. A lovasok négy hadosztályban Tárcaizai, Korlátkövi, a cseh Trepka és Drágfi János országbíró vezérlete alatt egymás mögött voltak fölállítva; kétezer gyalog pedig a tábor őrizetére hagyatott. Az utolsó lovascsapatban jelölték ki a helyet a királynak, a kit az esztergomi érsek, a zágrábi, váradi, pécsi, nyitrai, győri, váci, szerémi és boszniai püspökök, a nádor és a többi világi zászlósurak környeztek.

A mikor a hadosztályok állásukat elfoglalták, a király a hadsorok előtt végiglovagolt. A nádor kísérte, ki a vitézekhez lelkesítő szavakat intézett: „Ime – mondá – a király ő felsége itt van közöttünk; kész velünk együtt Krisztus hitéért, a hazáért, hitveseitekért és gyermekeitekért meghalni. Emlékezzetek meg arról, hogy magyarok vagytok, unokái azoknak, kik a veletek szemközt álló ellenségen annyi diadalt vívtak ki. A győzelmet a vitézség szerzi meg, nem a sokaság. Bizzatok Istenben, a ki a szent vallásáért harczolókat nem hagyja el. A király is helyenkint néhány bátorító szót ejtett el.

A magyar sereg, így harci rendben, órákon át türelmetlenül várta az ellenség megjelenését, és mivel a délnyugati láthatáron emelkedő dombok a kilátást éppen Baranyavár felől zárták el, soká bizonytalanságban maradt az iránt, vajjon megindultak-e táborukból a törökök vagy sem.

A szultán Baranyavárról a reggeli imádság után indult meg; de nem lévén szándéka az nap ütközetet vivni, lassan haladott előre.

Az előhadat, mintegy 5000 lovast, Bali bég, a nándorfehérvári parancsnok vezette. Utána jöttek: Khoszrev pasa a boszniai csapatokkal, Ibrahim nagyvezér a ruméliai (európai-törökországi), Behram pasa az anatóliai (ázsiai-törökországi) hadakkal és háromszáz ágyúval; legvégül haladt a szultán, erős testőrségtől környezve. A török sereg létszámát biztosan meg nem határozhatni; mintegy hetvenötezer harczosra lehet tenni.

A sereg élét déltájban pillantották meg a magyarok. De Tomori nem gondolt arra, hogy azonnal támadjon és az ellenséges sereg fejlődését megakadályozza; a hadviselésben akkor uralkodó felfogás szerint, illett az ellenséges sereg teljes kifejlődését bevárni; pedig az első délutáni órákban a magyarok a török seregnek csak egy részével állván szemben, ezt könnyen megverhették volna.²¹

Délután négy óra felé Tomori észrevette, hogy jobb felől, abban az irányban, hol ma Nagy-Nyárad helység áll, török csapat nyomul előre. Ez Bali bég volt, ki a korábban megállapított terv szerint azt a feladatot nyerte, hogy csata kifejlődése esetén a magyar sereg oldalába törjön. Az érsek, nehogy a hadrendet megbontsa, a király mellé elhelyezett Ráskai Gáspárt, Török Bálintot és Kállai Jánost küldte zászlóaljaikkal, hogy azt a török csapatot feltartóztassák.

Csakhamar az ellenség nagyobb tömegei jelentek meg a szemben álló dombokon. Ekkor Tomori jelt adatott a támadásra, és az ágyúk tüzelése közepett, az első harczvonallal a törökök ellen rohamot intézett. Ibrahim hadtestét, mely még nem volt teljesen harczkész, könnyű szerrel visszaszoritotta. Mig ő most a törökök második harczvonala ellen indult, Báthori András a királyhoz száguldott, azzal a felszólítással, hogy a győzelem biztosítása végett a második hadtestet is vezesse csatába. A király azonnal az ütközet színhelyére sietett, a hol azonban ez alatt a török ágyúk nagy pusztítást vittek véghez a Tomoritól és Zápolyaitól vezetett sorokban. A török hadtestek ezeket és az utóbb megjelent magyar csapatokat is több oldalról körülfojták és rövid másfélórai küzdelem után megsemmisítették.

Mintegy huszonnégyezer magyar teteme fődte a csatatért. Köztük voltak a két fővezér, az esztergomi érsek és öt püspök, Drágfi János országbíró, Perényi Gábor és számos országnagy.²²

Alig négyezer embernek, köztük Báthori István nádornak, Batthyányi Ferencz horvátországi bánaknak, Perényi Péter koronaőrnek, a zágrábi, zenggi és szerémi püspököknek sikerült megmenekülni. Lajos király a csatázók tömkelegéből, kamarásaitól kísérve, szerencsésen kibontakozott. De a mikor a Buda felé vezető úton a kis Csele patakhoz ért, és rajta át akart ugratni, megsebesült lova a túlsó partra felkapaszkodni nem birt, a patak medrébe esett és őt az iszapos vízbe temette. Egyik kísérője, Aczél István, utána ugratott, hogy kimentse, de szintén ott veszett. A másik, Czettricz Ulrik tovább vágatott, és megvitte Budára a hirt, hogy az ország csatát és uralkodót veszített.²³

Az ő elbeszélése nyomán jelentette a gyászos eseményt a pápai követ Romába, azzal a hozzáadással, hogy Lajos a csatában részt vett és hősiiesen harczolt. Az ütközetről csak annyit tudott írni, hogy délután négy órakor kezdődött; a törökök tizezer lovast küldöttek előre, a kik rövid harcz után visszaűzettek, ezeket a magyarok üldözőbe vették, de a mint egy erdő szélére értek, az itt felállított török ágyúk tüze soraikban olyan pusztítást vitt véghez és rémületet idézett elő, hogy ellenállásra képtelenné váltak; nem egészen egy óráig tartott a csata, a melyben huszonöt vagy harmincezer ember esett el.²⁴

Az ütközet lefolyásáról a megmenekültek később sem tudtak tiszta képet alkotni és adni. Egyikük, Brodarics István szerémi püspök és kancellár, a szerencsétlen hadjárat történetét részletesen megírta. Az ütközetről szóló részlet így hangzik:

„A nap nagyobb részét várakozásban töltöttük el. Az ellenség a dombok mögött időzött, csak kis csapatot bocsátott előre, mely a mieinkkel jelentéktelen csatározásba

bocsátkozott. Kétségben voltunk, vajjon tovább a szűkebb terepre kíván-e minket csalni; vagy pedig az a terve, hogy a csatát a következő napra halasztva, minket éjszaka táborunkban megleljen és elnyomjon, a mi katonái és ágyúí túlnyomó száma mellett könnyen sikerülhetett; vagy végre a csatát késleltetve kifárasztani szándékozott-e bennünket? Az ellenség valódi szándéka felől tudomást nem szerezhettem. Annyi bizonyos, hogy majdnem az egész nap függőben tartott minket. Végre, mikor a nap már nyugta felé hajlott, a tőlünk jobbra eső halmok alatt fekvő völgyben az ellenség egy hadteste tünt föl, amint csendesesen haladt, csak lándzsáinak csúcsával árulván el mozdulatait. A barát (Tomori) abban a véleményben volt, mely helyesnek bizonyult, hogy az a hadtest vagy táborunkat elfoglalni vagy minket körülkeríteni készül. Ezért az első csatavonalról a királyhoz száguldott, és Ráskai Gáspárnak két más úrral, kik a király személyének oltalmára voltak rendelve, megparancsolta, hogy rögtön induljanak az ellenség szándékát kikémlelni, és ha lehet, meghiusítani. Ráskai tekintettel arra, hogy a király személyének oltalmával volt megbizva, a feladatot illedelmes szavakkal igyekezett magától elhárítani; azonban a barát sürgető felszólítására, és mivel a barát parancsa ellen a király nem tett kifogást, nehogy gyávaság vagy féltékenység gyanúját vonja magára, megsarkantyúzta lovát, és két társával a parancsnokságuk alatt álló lovasság élén oda sietett, hova küldetett. Azt a reménységet táplálta, hogy akkorra, amikor a királynak szüksége lesz az ő szolgálatára, visszatérhet. Ekkor, délutáni három óra tájban, még nem volt bizonyos, vajjon az ellenség az nap elfogadja-e az ütközetet? Többen a főrangúak közül, a hosszú várakozást elunván, azt javasolták, hogy vissza kellene térni a táborba. A barát, erről értesülvén, vezértársával újból a király mellett termett és azt hangoztatta, hogy az ütközetet semmiképen sem szabad elhalasztani, czélszerűbb ugyanis most az ellenség hadainak egy részével, mint a következő napon az egész sereggel mérkőzni meg; a győzedelmet most biztosnak mondotta. Erre a király azonnal indulót fuvatott. A kürtök és trombiták harsogása közepett fölhangzott az ősi „Jézus” kiáltás. Ugyanakkor láttuk, hogy a velünk szemközt emelkedő dombról, melyen a török császár állást foglalt, lassanként az ellenséges csapatok roppant tömege száll le. A király fejére feltették a sisakot, s mintha a jövő szerencsétlenség sejtelve szállotta volna meg, arcza elhalványodott. A támadásra a jel megadatván, azok, kik az első harczvonalban voltak elhelyezve, férfiasan viadalba bocsátkoztak az ellenséggel. Ágyúink is mind tüzelni kezdetek, de az ellenségben kevés kárt tettek. A küzdelem hevesebben foly, mint ahogy a mieink csekély száma után várni lehetne; az ellenség soraiból számosabban esnek el mint a mieink közül; végre, míg a mieink hősieken küzdenek, az ellenség hátrálni kezd, vagy mivel a mieink nyomásának engedni kényszerül, vagy azért, hogy minket az ágyúk elé vonjon. Ekkor Báthori András a királyhoz nyargalván jelenti, hogy az ellenség hátrál, a győzelem a mienk, és most már segítséget kell vinni a mieinknek, a kik az ellenséget üldözőbe vették.

Erre sietve megindulnak; azt a helyet, a hol kevéssel azelőtt a csata folyt, számos magyarnak, de még több töröknek holtteste fűdi; köztük néhány sebesült feküdt. Ezalatt, míg a mieink vitézül üzték az ellenséget és vele küzdöttek, a királyi csapat pedig oly sebességgel, a mint azt a nehéz fegyverzet engedte, oda sietett, a jobb szárny ingadozni kezdett, és onnan többen futásnak eredtek; véleményem szerint azon rémület hatása alatt a mit az ágyúk tüzelése gerjesztett. A sűrűn tüzelő ágyúk golyói, melyek a király oldala mellett levők feje fölött is repültek, mindenfelé általános rémületet idéztek elő. Ugyanazon időben sorainkból eltűnt a király; vagy megelőzte az előtte levő harczsorokat (mert előlegesen elhatározott, hogy a király sehol se állapodjék meg), vagy pedig azok, kik háta mögött voltak elhelyezve, a csatából kiragadták. Mind a két eset lehetséges. Vannak a kik állítják, hogy csapata sorait megelőzve, élére állott, és ott az ellenséggel férfiasan harczolt. Ezt én sem megerősíteni, sem tagadni nem merem.

Azt bizonyosan tudom, hogy a mikor az ellenség ágyúinak tüzelése és a jobb szárnyon a futás kezdetét vette, a király sorainkban a részére kijelölt helyen már nem volt látható.

Majdnem egy időben az esztergomi érsek és mások is, kiknek a király közelében volt helyük, szintén eltűntek. Én a király elveszteéért a felelősséget nem háritom azokra, kiknek őt megőrizni volt hivatásuk, sem azokra, kik őt netalán idő előtt a csatából kiragadták; szerencsétlen végzetünk hozta magával, hogy necsak a külső ellenségtől szenvedjünk súlyos csapásokat, hanem a királyválasztás alkalmából belső viszályoktól is zaklattassunk... De térjünk vissza tárgyunkhoz. A királyi sereg, ámbár réműlettől megszállva futásra gondolt, ezután is még soká harczolt; nem többé a tág sikságon, hanem az ágyúk előtt, melyektől alig tiz lépésnyi távolságban állottunk. Végre, a mikor nemcsak a réműlet, hanem az ágyúlövések füstje is mindent betöltött, úgy hogy látni sem lehetett, a sereg nagy része kényszerítve volt a mocsarakkal határos völgybe leszállani, míg a többiek az ágyúk előtt még mindig vitézül harczoltak. Egyébiránt azok is, kik leszállottak a völgybe, visszatértek a csata színhelyére és a viadalt megújították, de amikor az ágyúk tüzelését és füstjét többé nem voltak képesek kiállani, a sereg nagy része futásnak eredvén, szintén menekülni kényszerültek. Így tehát mindnyájan megfutamodtak, többnyire azon irányban, a honnan kevéssel előbb a győzelem reménységével lelkünkben jöttünk, és a tábor felé, melyet az ellenség előbb kifosztott és földült, és az ott talált magyarok tetemei földtek. Az ellenség, a mieink futását szemlélvén, mivel vagy cselet gyanított, vagy pedig a csatában kifáradott, hadállásából nem mozdult ki, és a mieink üldözésétől tartózkodott. Ennek, az éjszaka beálltának és a megindult erős esőnek köszönhetően sokan menekülésüket. A csata másfél óráig tartott.”

Szulejmán szultán táborában a hadjáratokról hivatalos naplót vezettek. Ebben a mohácsi csata lefolyását a következőképen találjuk elbeszélve:

„Az egész győzelmes (török) hadsereg... délután két óra előtt megérkezett a mohácsi mezőre, a haszontalan gyaurok (keresztények) táborá elé. Ibrahim pasa a rumiliai sereggel elől foglalt állást, a császár pedig mögötte állott az anatóliai sereggel és a jancsárokkal. A feslett életű hitetlenek néhány ágyúgolyót lőttek el, melyeknek egyike a jobb szárnyon esett le, s táboruk előtt álltak, több harczvonalba fölállítva. A mi részünkön nyugodtak maradtak, mivel még nem érkezett el az alkalmas idő, s ember és állat fáradt volt. Mikor éppen azt határozták el (t. i. a szultán hadi tanácsában), hogy majd reggel kezdődjék meg a harcz, a délutáni imádság (négy óra) idején, az alávaló hitetlenek egyszerre megmozdultak és felénk jöttek. Ekkor a mieink is megindultak és az ágyúkból tüzelni kezdettek, de nem tudtak nekik ártani. Amazok seregüket három részre osztották. Az egyik csapat, melyben a harcosok tetőtől talpig vassal voltak földve és vas lándzsát tartottak kezökben, az ellőtt ágyú- és puszkagolyókkal teljességgel nem törődve, minden félelem nélkül vágatott Ibrahim basa rumiliai beglerbég ellen. Ez a rumiliai hadtest, mivel még szét volt szóródva, nem birt ellenállani és egy része a császár felé futott. A másik (t. i. magyar) csapat Jahja basa és a boszniai bég ellen intézett támadást és az ő csatarendjüket kettészakította. A gonoszszívű király pedig, többi nyomorúlt katonaságával, felséges császárukra és az anatóliai seregre rohant. A jancsárok hadosztálya háromszor vagy négyszer támadta meg puszkatűzzel és viasszorítani igyekezett az alávaló gyaurokat. Végre a felséges Isten és a próféta segélyével erőt vevén az iszlám népe, viasszorította a gonoszokat, a kiknek újabb támadásra nem volt erejük, és úgy aprította őket, mint a kuttyákat. A gyaurok közül körülbelül négyezer lovas és ötvenezer gyalogos költözött a pokolba; az iszlám hívei közül pedig mintegy ötven vagy hatvan ember lett vértanúvá.”

A magyar halottak számát a napló e helyen megkétszerezi; szeptember 3-ikán, mikor a csatatéren talált tetemek megszámlálásáról és eltemetéséről szól, ezt a számot csak huszonnégyezerre teszi. Hogy a törökök veszteségéről szóló adat hitelre nem tarthat igényt, kétségtelennül igazolja maga a napló, mely a magyarok vitézségéről és elszántságáról bár akaratlanul is az elismerés hangján emlékszik meg.

Szulejman abban a véleményben volt, hogy a magyar seregnek csak egy részével ütközött meg, és újabb támadást várván, a futamodók üldözésétől óvatosan tartózkodott, s

seregét az egész éjen át hadi állásban tartotta. Csak másnap reggel győződött meg arról, hogy döntő győzedelmet aratott. Ekkor táborát ütött a mohácsi síkon és öt napig ott időzött. Onnan egész seregével az ország fővárosa felé indult. Szeptember 12-ikén tartotta bevonulását királyaink székhelyére.

Feltartóztatására senki sem tett kísérletet. A királyné, amint augusztus 30-ikán este a mohácsi csatavesztés hírére vette, Pozsonyba menekült, a hová őt a vagyonosabb lakosok követték; a vár őrőség nélkül maradt.

A mohácsi csata napján Zápolyai János az erdélyi hadakkal Szegednél állott, itt kocsira ült, hogy mielőbb a királyhoz érjen, és őt az ütközet elhalasztására készítse; de ütközben a mohácsi katasztrófáról tudomást nyervén, visszafordult és az események tétlen szemlélője maradt. Ugyanakkor Frangepán Kristóf és a hozzá csatlakozott horvát urak Zágrábban értesültek az ütközet szerencsétlen kimeneteléről, és abban a reményben, hogy a háború ezzel nem ért véget, Székesfehérvárig nyomultak; de elszigetelten nem érezték magukat képeseknek, hogy a törökkel szembeszálljanak.

Ellenállás szervezésére csak Várdai Pál egri püspök, pelsőczy Bebek János és a tiszáninneri vármegyék nemessége gondoltak. Szeptember 15-ikén Miskolcson tartott gyűlésükben elhatározták, hogy mielőbb táborba szállnak, s Zápolyai Jánost és a szomszéd városokat csatlakozásra szólították föl.²⁵ De már késő volt.

Szulejmán ez alkalommal nem szándékozott Magyarországon állandó foglalatásokat tenni. Attól tartott még ekkor, hogy a keresztény hatalmak egyesült erővel fognak ellene föllépni és hogy a magyar nemzet kellően szervezve, jól vezetve a tél folyamán súlyos csapásokat mér reá. Ezért szerte küldött csapatait, várak vívását mellőzve, a nyílt helyek feldúlására, foglyok és zsákmány szerzésére szorítkoztak. Ő pedig szeptember 20-ikán Budavárát elhagyván, miután a királyi palota múkincseinek nagy részét hajókra rakatta, egész seregével visszaindult. Útját most a Duna balpartján tette meg. Pestet felgyújtotta, a Duna és Tisza között fekvő egész országrészt, melyen átvonult, feldúlta. Szeged is lángok martaléka lett. Ellenben Szabadka lakói megerősített táborukban sikeresen ellenállottak. A szultán őrőseket csak Ujlakon és Péterváradon hagyott hátra; ez utóbbi helyen hidat veretett és október 12-ikén Magyarország területéről kivonult.

A mohácsi ütközetet ezredéves multunk leggyászosabb eseményének hirdeti a történetírás.

Súlyos vereségeket máskor is szenvedett az ország; királyát csatatéren most sem először veszítette el. Azonban az 1526-ik évi katasztrófának kivételes jelentőséget kölcsönöznek az okok, a mik előidézték, a következmények, a miket maga után vont.

A nemzet ellenállási képességének végzetes megfogyatkozását az erkölcsi süllyedés szülte, melynek tünetei Mátyás halála óta a közélet egész terén ijesztő módon jelentkeztek.

Az idegen diplomaták, kik ebben az időben a magyar királyi udvarnál megfordultak, az ország állapotáról sötét képeket festenek. Így például Massaro velencei titkár 1523 őszén írt jelentésében az ország népességét, gazdagságát, a nemzet erejét magasztalásokkal halmozza el, és azt mondja, hogy ha a magyarok engedelmessé válnak, összetartani, a közjó iránt érdeklődni tudnának, képesek lennének országukat megoltalmazni és minden ellenség fölött diadalmaskodni. Azonban – úgy mond – „a magyarok a világ leggonoszabb fajzata; más népet nem becsülnék és nem szeretnek; mindnyájan csak a saját érdekükkel törődnek, a közjót keveset gondolnak, a közvagyonot prédálják; és ámbár folytonosan, mintha testvérek volnának, vígan együtt lakmároznak, alattomban gyűlöletet táplálnak egymás iránt; igazságot nem szolgáltatnak, és nincs olyan igazságtalan vagy gonosz ügy, amit két-három ember megvesztegetésével meg ne lehetne nyerni; büszke és gőgös emberek, kik engedelmessé válni nem akarnak; kormányozni vagy igazgatni nem tudnak, de tanácsot mástól elfogadni vonakodnak; keveset dolgoznak, csak a lakmározásban és a közvagyon prédálásában buzgólkodnak; az urak és nemesek mindig viszálykodnak, csellel és ármánnyal működnek.

Hogy mindent összefoglaljak, a magyarok a világ salakját képezik, és bizonyára csak királyuk jóságának és ártatlanságának köszönhetik, hogy az isteni igazság az ő megsemmisítésükkel késik.²⁶

Herberstein Zsigmond, V. Károly és Ferdinánd főherceg követe, szintén a féktelenséget, önzést, uralomvágyat és fényűzést állítja előtérbe a magyar urak jellemvonásai gyanánt; kiemeli, hogy mind az egyházi, mind a világi méltóságok elnyerésében nem az érdem, hanem a hatalmi érdek a mérvadó és hogy igazságszolgáltatásról szó sincs. Mindezeknél fogva – úgymond – senki sem kételkedett abban, hogy az országnak el kell veszni, még ha külső támadástól meg is marad kimélve.²⁷

Bizonyára ezen jellemzések szembetűnően magukon viselik a politikai animositástól sugalmazott túlzás bélyegét. De Burgio, a pápai követ, kinek elfogúlatlanságához és a magyar nemzet iránt táplált rokonszenvéhez kétség sem fér, – mint láttuk – szintén ismételt hangoztatja, hogy Magyarországon az áldozatkészség szelleme, a jog és tekintély tisztelete kihalt, az egyéni és párt-érdekek uralkodnak; ennél fogva az ország jövője fölött kétségbeesett, és bajait olyan súlyosaknak tartotta, hogy többé nem lehetséges azokon segíteni.²⁸

Csakugyan a bajok olyan súlyosak voltak, hogy a nemzetet orvoslásuk nagy föladata a mohácsi katasztrófa sem volt képes egyesíteni; sőt most már az ország feldarabolása következett be, mely a testvérharcok és a török hódítás iszonyait hozta magával.

Azonban az összetorlódó csapások súlya alatt a magyar nem semmisült meg. Életerejé szívósságával nemcsak fenntartotta faji jellemét és állami létét, hanem egyszersmind megőrizte képességét világtörténelmi missiója betöltésére: a keresztény civilizáció védbástyája maradt. Ezzel biztosította magának a jövőt és a jogcímet is a világtörténelem hálájára. Michelet, a híres francia történetíró, méltán vetette föl a magyarok fegyverével megoltalmazott népek nevében a kérdést: „Vajjon mikor fogjuk leróni tartozásunkat ezen áldott nép, a nyugat megmentője iránt.” – „Quand donc payerons nous notre dette à ce peuple béni, sauveur de l’Occident?!”

919.A lengyel követ, ki az országgyűlésen jelen volt, írja: „Regie maiestati data est potestas ad gubernandum et puniendum prout sue maiestati visum fuerit.” És Ferdinánd főherceg követe 1526 május 19-ikén kelt jelentésében (a minek csak angol fordítása van közzétéve) írja: „The king has received irresponsible powers.”

920.1526 május 19-ikén Kassa városához. A város levéltárban.

921.Burgio 1526 június 5-iki jelentése. Az 1526-ik évi királyi számadások tanúsága szerint június 12-ikén ily czímen 32 forintot fizetett vissza a kincstárnok.

922.Burgio június 5. és 19-iki jelentései.

923.A számadási könyv adatai.

924.Burgio június 13. és 19-iki jelentései.

925.A július 9-iki oklevél az országos levéltárban.

926.Ezt maga Tomori jegyzi föl, magyar nyelven iktatva ezt a mondást 1526 június 25-ikén kelt latin levelébe. Történelmi Tár, XXV. 362.

927.1526 márczius 16-iki levele. Londoni Okmánytár I.

928.Seivert. 191.

929.Burgio június 13-iki jelentése.

930.Burgio idézett jelentése.

931.U. o.

932.A mohácsi vész után I. Ferdinánd egy magánlevélben, melyet 1526 november 24-ikén Margit főhercegnőhöz intéz, Zápolyai Jánost azzal gyanúsítja, hogy Lajos ellen a törökkel szövetségben állott, Brüsszeli Okmánytár. I. 46. De manifestumaiban és egyéb hivatalos okiratokban, ámbár mindent felhoz, a mivel Zápolyai Jánost a trón birtokára méltatlannak mutathatja be, csak azzal vádolja, hogy a király parancsának nem engedelmeskedvén, szándékos késedelmével a mohácsi csatavesztés okozója lett; ellenben a törökkel állítólag kötött szövetségről nem tesz említést.

933.Burgio június 18-iki jelentése, Brodarics elbeszélése és az 1526-ik évi számadási könyv adatai.

934.Burgio július 26-, 31-, augusztus 3- és 5-iki jelentései. Brodarics és Verancsics elbeszélése. A török forrásokat feldolgozta Hammer., (Geschichte des Osmanischen Reiches.) II. 50.

935. Tomori ezen kísérletéről a hadjárat történetirói hallgatnak és csak Burgio tesz említést augusztus 25-iki jelentéseiben.
936. Eredetije a körmendi levéltárban; hasonmását l. a mellékleten.
937. Az 1526 augusztus 19-ikén kelt királyi irat eredetije a primási levéltárban. Magyar Sion, 1866. évf. 205.
938. Az ez iránt Ferdinánd főherczeggel folytatott tárgyalásokra vonatkozó iratokat kiadta Chmel. Monumenta Habsburgica.
939. Rónai Horváth Jenő honvéd alezredes fejtegetése, legújabb munkájában, melyet a csata leírásában követünk. Magyar hadi krónika. (Budapest. 1895.) 351–362.
940. A mohácsi csatáról a legelső tudósítás, a mit birunk, a csatából megmenekült Brodarics püspöké, a ki szeptember 10-ikén Pozsonyból kimerítő jelentést küld a pápának. (Eredetije a vatikáni levéltárban.) Ugyanő később a hadjárat és a csata történetét megírta. (Descriptio cladis Mohács. Ki van adva Bonfin kiadásaiban függelék gyanánt). A hadjáratról Szulejmán környezetében naplót vezettek, melyet német fordításban kiadott Hammer, Geschichte des Osmanischen Reiches II. Ugyanott fél vannak dolgozva a török források, a melyeket Thury József magyar fordításban közzé tett: Török Történetirők. I. (Budapest 1890.) A csata leírását birjuk Kápolnaitól a Hadtörténelmi Közlemények 1889-iki évfolyamában és Kupelwiesertől id. m. 238–248.
941. II. Lajos haláláról csakhamar mesés hírek jöttek forgalomba. Ezekre vezethető vissza az az elbeszélés is, a mit a király egyik káplánja, Szerémi György az ő emlékirataiba feljegyzett, hogy t. i. a csatából a király megmenekülvén Zápolyai Jánossal találkozott s ez ölte meg őt. (Történelmi Emlékek. Irók. I. 133.) Sárfi Ferencz győri kapitány 1526 október 10-én tudósítja Brodarics püspököt Lajos király tetemének feltalálásáról. A levél Katonánál. id. m. XIX. 607.
942. 1526 szeptember 5-ikén kelt jelentésében.
943. Bártfa városához intézett levelük Katonánál, id. m. XIX. 733.
944. Marino Sanudonál; Történelmi Tár, XXV. 290.
945. Fontes rerum Austr. Scriptorum. 156.
946. 1526 január 23-iki jelentésében.

I. FEJEZET.

A humanizmus Magyarországon a Hunyadiak alatt.

A magyar nemzet fogékonysága a szellemi áramlatok iránt. Összeköttetés Olasz- és Magyarország között az Anjouk alatt. Olasz befolyás Zsigmond uralkodása alatt. Scolari Fülöp. Dante és Petrarca művei Magyarországon. A renaissance irodalom latin termékei. Zrednai Vitéz János. Classicus képzettsége. Enea Silvio nyilatkozata. Vitéz hatása Hunyadi Jánosra. Poggio levele Hunyadihoz. V. László. Humanista írók a királyi kancelláriában. Külföldi humanisták fogadtatása Magyarországon. Vitéz püspöki udvara Váradon. Vergerio. Podokataro Fülöp Sanocki Gergely. A váradi tudományos élet. Püspöki könyvtár. Bisticci Vespasian Vitéz Jánosról. A Vitéz által javított codexek. Csillagászati foglalkozása. Viszonya Peurbachhoz. Csezmiczei János. Neveltetése. Kitűnő képességei. Irodalmi művei. Marcello Jakabhoz intézett panegyrisé. Görög fordításai. Mátyás tudományos kiképzetése. Levele Pomponius Laetushoz. Vitatkozása Gatti hittudóssal. A pozsonyi főiskola alapítása. Galeotto nyilatkozata Vitézről. Müller (Regiomontanus) János. Külföldi humanista írók viszonya Vitézhez. Mátyás és a humanizmus. Tudományos szelleme és nyelvismerete. Bergamo Jakab. Mátyás udvarában élő humanista írók. Bandini. Ugoletti. Galeotto. Bonfin. Ilkus Márton. Schwarcz (Niger) Péter. A budai felső iskola. Heltai adata a Mátyás által tervezett budai főiskoláról. Bonfin történelmi műve. Carbo Lajos Mátyás király dicsőségéről. Galeotto műve. Cortesius Sándor. Naldo Naldi műve Mátyás könyvtáráról. A Corvina alapítása. Mátyás könyvmásolója. A budai könyvtár létszáma. Brassicanus nyilatkozata. A könyvtár ritka kéziratjai. Sorsa Mátyás halála után. A könyvtár pusztulása. A Konstantinápolyba szállított kéziratok. A Corvina maradványainak felfedezése. A fennmaradt Corvin-codexek száma. Diszes kiállításuk. Attavantes miniatürestményei. Mátyás miscskönyve és breviariuma. Francesco di Chierico miniatürestjei. A Magyarországi Tamásnak ajándékozott miscskönyv. A Corvin-kéziratok kötése. Tartalmuk. Tudományos értékük. Humanista főpapok könyvtárainak sorsa. Vitéz könyvtára. Pécsi püspöki könyvtár. Hantó György. Báthori Miklós váci püspök. Váradi Péter levelei. Kálmánsehi Domonkos. A könyvnyomtatás. Fogadtatása Magyarországon. Geréb László, Hess András és a budai krónika. A könyvnyomtatás meghonosításának akadályai. Túróczi János krónikája. Túróczi mint író. Temesvári Pelbárt. Irodalmi munkássága. Hazafias szelleme. A pesti zárdafőnök művei. Magyarországi Mihály mintabeszédei. Magyarországi András kéziratban maradt művei. A dominikánus szerzet magyar származású kitűnőségei. Csoda Miklós. Salviatis György. A Pálos-rend írói. A világi elem viszonya a humanizmus mozgalmához. Laki Thúz János. Magyar főurak hiányos műveltsége

A MAGYAR NEMZET mindenkor kivételes fogékonyságot tüntetett ki a művelt Európán időnként végig vonuló szellemi áramlatok befogadásában. Ezek hazánk határainál mindig nyitott kapukra találtak.

Igy az az erőteljes mozgalom is, mely arra volt hivatva, hogy a középkor hanyatló kulturái életét az antik irodalom és művészet alkotásainak örökifjú szellemével fölfrissítse, s a melyet a renaissance és humanizmus elnevezéssel jelöl meg a történetírás, Olaszországból legelőbb Magyarországra hatolt el.

A két ország között az Árpádok korától fogva szoros összeköttetés állott fenn. Esztergomban, Váradon és más helyeken is, már a XII. században olasz iparosok és kereskedők egész külön városrészeket telepítettek be. A kapcsolat az Anjouk alatt még bensőbbé lett. A XIV. századbeli rimes krónikánk kiemeli, hogy Magyarországon „a nemzetnek apraja nagyja az olaszt nagyon szereti.” Előkelő olaszok tartozkodtak a királyi udvarnál, főpapi javadalmakat és világi hivatalokat nyertek el. Viszont Magyarországból követségek jártak az olasz udvarokhoz, két ízben magyar seregek hosszabb ideig táboroztak nápolyi területen, magyarországi ifjak nagy számban látogatták Padua és Bologna főiskoláit.

Nem csökkent az olaszországi befolyás Zsigmond uralkodása alatt sem, kinek kegyeltjei között több olaszszal találkozunk: köztük a legelső helyet a florenczi Scolari Fülöp (Ozora Pipó) foglalja el, kit a király temesi főispánná nevezett ki és nagy uradalmakkal adományozott meg; ennek egyik rokona, Scolari Kálmán a kalocsai érsekség kormányzója, Scolari András váradi püspök lett. Buondelmonde János kalocsai érsek, De Milanensibus János váradi püspök, De Cardinis Konrád váradi prépost szintén florenczei családok sarjai

voltak. Egy XVI. századbeli olasz író, Vasari pedig említi, hogy „minden tehetséges florenczi művésznek, ki a XV. század kezdetén Magyarországra jött, Fülöp főispán pártfogása jó fogadtatást biztosított.” Sőt Zsigmond, mikor 1433-ban császári koronáztatása végett Rómában járt, Olaszországból egy új (monte-olivetői) szerzet tagjait telepítette át hazánkba, hol a dömösi monostort bocsátotta rendelkezésükre.

Ily módon Dante és Petrarca művei kétségkívül korán jutottak el hazánkba. Az előbbi „Isteni színjátékában” a rokonszenv hangján emlékezik meg róla, felsóhajtván:

„Ó boldog Magyarország
Ha nem hagyja magát többé félrevezettetni!”

A magyarországi könyvtárakból Konstantinápolyba került könyvek között Dante munkájának XIV. századbeli illusztrált példánya is találtatott. Petrarccal, nápolyi tartózkodása és velencei követsége idején (1343–1356) a magyar uralkodóház tagjai és magyar urak személyes összeköttetésben állottak.

Azonban az olasz költészet halhatatlan alkotásainál általánosabb elterjedésnek örvendettek nálunk a renaissance-irodalom latin termékei, úgy szintén a római és görög remekírók, kiknek munkáit most szélteben sokszorosították, tanulmányozták és utánozták.

A klasszikai minták utánzása nemcsak az iskolában és az irodalomban, hanem a magán- és hivatalos levelezésben is meghonosult. Az olaszországi fejedelmek és köztársaságok irodáiban a XV. század elejétől szokássá vált, hogy a politikai leveleket irodalmi művek gyanánt kezelték; a fogalmazók nem az ügyre, a mit el kellett intézni, hanem az olvasó közönségre gondoltak, melyhez a levél másolatai előbb-utóbb eljutnak. Ezt a divatot az Alpeseiken innen, Piccolomini Enea Silvio, Fridrik római király titkára és Zrednai Vitéz János plántálták át.

Ez utóbbi olaszországi egyetemeken klasszikai képzettséget sajátítván el Zsigmond király kancelláriájában nyert alkalmazást, majd Albert és I. Ulászló udvaránál is kiváló állásokat foglalt el, A várnai csata után a váradi püspökségre emeltetett, de tollát ezután is készséggel bocsátotta Hunyadi Jánosnak mint főkapitánynak, majd mint kormányzónak rendelkezésére. Éppen ezen időből (1445–8) maradt fenn a tőle fogalmazott levelek kis gyűjteménye, mely oly célból állított össze, hogy az iskolákban klasszikai olvasmányok; a kancelláriákban mintának szolgáljon.¹ Ugyanilyen kitüntetésben részesültek politikai beszédei is, amiket V. László nevében a prágai udvarnál és a német birodalmi gyűlésekben tartott.²

Beszédek és levelek humanista íróknál, compositio és stil tekintetében, rokon természetűek; egyaránt a cicerói retorika szabályait követik. A figyelem fölkeltesére, a hatás fokozására ugyanazon eszközöket alkalmazzák. A hasonlatok és ellentétek mesterséges, gyakran mesterkéltnak keresése; a válogatott kifejezésekből gondosan alakított körmondatoknak hangzatossága, assonantiája; a remekírók gondolatmenetének követése, szép helyeiknek alkalomszerű idézése: ez képezi a levélírók és szónokok legfőbb törekvését.

Hogy Vitéz ezt a feladatot kiváló sikerrel oldotta meg, a legilletékesebb kritikus, Piccolomini Enea Silvio ismételtelen hirdette. Említettük azt a bókot, melyet a németújhegyi gyűlésen mondott neki, mikor utána lépett a szószerkekre. (1455.) Leveleiről is többször hízog módon nyilatkozik. Egy alkalommal (1457) V. László királynak a pápához irt leveléről azt írja neki: „Tartalma, ereje és disze – úgymond – a te művednek hirdeti.”³

E szerint Magyarországon Vitéz János a legelső humanista író, és az új irodalmi irány uralomra jutásának legfőbb tényezője. Meghódította magát Hunyadi Jánost is, aki mint az ország kormányzója nem elégedett meg azzal, hogy a világ őt mint hőst és hadvezért dicsőítse, hanem elsajátítani iparkodott azt a műveltséget, amelyet kora az uralkodóktól és a hadvezérektől is megkövetelt. Mert Olaszországban a Medici, Este és Aragoniai házak tagjaival, a zord condottierik a Malatesták és Montefeltrek, vetélkedtek a tudomány és művészet bőkezű, műértő pártolásában.

Hunyadi János szintén bevezette magát a humanizmus eszmévilágába. Olvasta a klasszikusokat, figyelmét a napi irodalom termékeire is kiterjesztette, összeköttetésbe lépett az olasz humanistákkal, a kik érdeklődését hizelgő levelekkel, munkáik megküldésével viszonzták. Erről Poggiónak Hunyadi Jánoshoz 1448-ban írt két levele tanúskodik. V. Miklós pápa híres titkára egyik levélben magasztalja hőstetteit és fölkeri, küldjön neki tudósításokat hadjáratairól, melyeknek történetírója kíván lenni. A másikban Hunyadi levelére válaszolva, örömet fejezi ki a fölött, hogy munkáit olvassa, felszólítására megküldi neki újabb dolgozatait, és buzdítja megkezdett tanulmányainak folytatására, mert ezzel – úgymond – nagyobb dicsőséget biztosíthat nevének, mint hatalmas állásával.⁴

Szintén Vitéz befolyásának tulajdoníthatjuk, hogy V. László király, amint gyámja kezeiből kiszabadulván Magyarország kormányát átvette, tudomány-kedvelő fejedelem gyanánt mutatja be magát Alfonz nápolyi királyhoz és Borzo ferrarai herceghez intézett leveleiben: „Értésünkre esett, – írja az egyikben – hogy fenséged azon erényekhez, melyek a béke és a háború műveiben korunk fejedelmei fölé emelik, a tudomány szeretetét csatolja.... Példáját követve, mi szintén, a régi és újkor utánzásra méltó eseményeit kívánjuk tanulmányozni, mikor a kormányügyek intézésében kifáradunk, pihenést és üdülést keresünk.... Bizalomteljesen fordulunk ezért fenségedhez azzal a kérelemmel, hogy küldjön olvasásra érdemes könyveket, melyek a rómaiak és más népek fejedelmeinek kitűnő tetteit és a hajdankor törekvéseit alaposan tárgyalják, mert tudjuk, hogy fenséged ilyenekben bővelkedik.” Követ ment a két olasz udvarhoz, hogy onnan a könyveket meghozza.⁵

Ekkor a királyi kancelláriában a humanista irodalom több kedvelője és művelője volt alkalmazva. Ilyenek Bánfalvi Miklós és Várdai István, kik mindketten olasz főiskolából tudori ranggal tértek vissza. Külföldi humanisták is szíves fogadtatásra találtak. Az 1455-ik év elején a ferrarai iskola egyik görög tanára, Polykarpus György a császári udvarnál keresvén alkalmazást, Enea Silvio azt írja neki, hogy „okosabban cselekszik, ha a magyar királynál vagy az ő udvari embereinél igyekszik állást szerezni, és ez irányban igénybe veheti a váradi püspöknek, a legtudósabb és legjobb főpápnak támogatását.” És Enea Silvio barátai érdekében közvetlenül is többször fordult ajánlólevelekkel Vitézhez, kinek közbenjárására Polykarpus és a voltturnói származású Liscius Miklós mint királyi titkárok alkalmaztattak.⁶

Ezalatt Vitéz János is a saját püspöki udvarát Váradon a magasabb szellemi élet gyújtójává tette, melynek sugara az egész országra fényt árasztottak. Versenyre kelve Olaszország fejedelmi és főpapi maecenásaival, az irodalom férfiai vándorlásainak új ösvényt jelölt ki: az Alpeseiken át Pannoniába.

A külföldi tudósok közt, kiket Vitéz tudománypártoló bőkezűségének híre Váradra vezetett, úgyszólván minden művelt nemzet képviselve volt. A leghíresebb Vergerio Péter Pál, ki az ó-kori görög irodalom több munkáját latin nyelvre fordította, Florenczben bölcsészetet tanított, Paduában a Carrarák kancellárja volt, majd Zsigmond udvarába került, és hosszú nyúlt életének utolsó éveit Váradon töltötte. A Cyprus szigetéről származó Podokataro Fülöp a görög költészet művelője volt. A lengyel Sanocki Gergely – I. Ulászló király, majd Hunyadi László és Mátyás tanítója a váradi káptalanban kanonoki javadalmat kapott. Franciaországból jött Péter mester, jeles zenész.

A püspöki udvarban mintegy akadémiai élet folyt. Az írók felolvasták dolgozataikat, melyek bírálat tárgyát képezték. Irodalmi és tudományos kérdések megvitatása napirenden volt. Miklós modrusi püspök, jeles hittudós, kit II. Pius pápa (1462) követül küldött Magyarországra, egyik munkájának Vitézhez intézett ajánlólevelében megemlékszik „arról a boldog és felejthetetlen térről, amelyet Váradon, nagyszámú tudós férfiak társaságában, sokat időzve a gazdag könyvtárban, derülten és kellemesen töltött.” Sanocki elbeszélése nyomán, életírója a váradi irodalmi körről adott leírását azzal a nyilatkozattal zárja be, hogy „képzelnem sem lehet magasztosabb és szentebb társaságot mint az, amely ott együtt volt.”⁷

A tudományos életnek kiváló tényezőjét képezte Váradon a püspöki könyvtár, melynek gyarapításán Vitéz nagy buzgósággal fáradozott.

Ebben az időben a fokozódó irodalmi szükséglet kielégítésére Olaszország több városában könyvmásoló intézetek, műhelyek keletkeztek, melyek között leghíresebb volt a florenczi Bisticci Vespasiané, ki a legjobb másolókat és miniature-festőket foglalkoztatta. Ő a vele üzleti viszonyban álló előkellő férfiak életrajzát nagybecsű könyvben megírta. Vitéz Jánosról kiemeli, hogy „egyik legfőbb gondja vala szép könyvtárt létesíteni, mely a tudomány minden ágát fölkarolta; Olaszországban és más országokban kerestetett könyveket, amit pedig készen nem talált, azt Florenczben leíratta; költséget nem kimélt, csak arra nézett, hogy a könyvek szépek és hibátlanok legyenek; úgy hogy könyvtárából kevés latin könyv hiányzott.”⁸

És csakugyan a váradi könyvtár kivételes gazdagságáról tanúskodik az a körülmény is, hogy több oldalról fordultak oda ritka kéziratok lemásoltatása végett. A krakói bibornok-püspök 1449-ben Livius munkáit, Enea Silvio 1453-ban Tertullián némely iratait váradi példányokból másoltatja.

Azonban Vitéz nemcsak arra törekedett, hogy lehetőleg számos könyvet gyűjtsön össze; hanem különös gondot fordított arra, hogy könyvei hibátlanok legyenek. Az általa megrendelt kéziratok szövegének átvizsgálásával, összevetésével és kijavításával maga szeretett foglalkozni. Erre a fáradságos munkára mindig, a legmozgalmasabb napokban is talált időt. A kéziratokon olvasható feljegyzéseinek tanúsága szerint, szent Leo pápa homiliái javítását 1457-ben kezdette meg, mikor Hunyadi László kivégeztetése után fogságba került, és a Mátyás megválasztását követő mozgalmas hónapokban fejezte be; Plinius levelei javításával pedig 1964-ben, Mátyás koronázása idején volt elfoglalva.⁹

Vitéz emellett azt is el akarta érni, hogy kéziratának fölhasználását, értékesítését megkönnyítse. Az ő korában a betűrendben összeállított név- és tárgymutatókat még nem ismerték, ezek helyét a lapok szélére irt tartalomjelző jegyzetek pótolták. Ezeket a könyvmásolók rendszerint mindjárt az előttök fekvő példányból másolták le. De ezt a munkát a könyvek megrendelői gyakran magoknak tartották fenn, hogy saját szükségleteik szempontjából, épen azokat a helyeket jelöljék meg, amelyek leginkább érdekelték. A Vitéztől javított codexek tele vannak az ő tollából származó ilyen tartalom-mutató jegyzetekkel, melyek szellemének és tudományos foglalkozásainak irányára vetnek világosságot. Így például szent Leo homiliáit egyházi beszédek készítésénél kívánta használni. Tacitus történeti könyveiben azokat a helyeket jelölte meg, melyek a főpapra, Pannonia lakójára és a csillagászati tudomány művelőjére nézve birtak különös érdeklődéssel.

Ugyanis Vitéz a csillagászzal is behatóan foglalkozott. E tekintetben két korszak hatása alatt állott. A régi idők előítéleteinek bilincsei fogva tartották, de az újkor tudományos irányának is hódolt. A csillagjósolás híve volt, és mint egy kortársa följegyzé, a csillagok megkérdezése nélkül semmi fontost sem tett. De részt vett azon törekvésekben is, melyek a csillagászatot, az égi testek természetének megfigyelése és törvényeik kinyomozása által a valódi tudomány magaslatára emelték. E téren az úttörés dicsősége Peuerbach Györgyöt, a bécsi egyetem tanárát illeti meg, aki a bolygók elméletéről és a napfogyatkozásokról irt munkáival Kopernik útját előkészítette. Vitéz, mikor a Fridrik császárral folytatott alkudozások alkalmával és mint V. László kancellárja Bécsben tartózkodott, gyakran fölkereste csillagvizsgálójában a tudós férfit, kit fényes ajánlatokkal igyekezett rábírni, hogy Váradra kövesse. Peuerbach vonakodott elhagyni szülőföldjét és tanszékét; de a magyar főpap iránt sokféleképp kitértette tiszteletét. Levelezésben állott vele, észleleteiről és felfedezéseiről tudósításokat küldött neki, a váradi csillagvizsgálót műszerekkel látta el; Vitéz fölszólítására, hozzá intézett levél alakjában, a napóra használatára vonatkozó utasítást dolgozott ki; úgy szintén táblázatokat készített, a melyek segítségével a nap- és holdfogyatkozásokat előre ki lehet számítani. Ezeket a táblákat első sorban a váradi csillagászok használatára a váradi

meridián alapján szerkesztette és „váradai táblák” elnevezése alatt bocsátotta közre. Az ajánlólevélben Vitézt „a tudományok egyik legnagyobb ápolója, művelője és megújítója” gyanánt dicsőíti.

Vitéz Jánossal a magyarországi humanizmus fölvirágztatásának dicsőségében osztozik nőtestvérének fia, Csezmiczei János, ki hazánkban az új irány legjellemzőbb és leghiresebb képviselője volt. Még be sem töltötte tizenkettedik esztendejét, mikor nagybátyja Ferrarába a veronai származású Gvarino iskolájába küldötte, hol az olasz Galeotto és a görög Polykarpus vezetése alatt csakhamar olyan előmenetelt tett, hogy fölkelte mesterei és társai csodálatát. Mint rendkívüli tüneményt ünnepelték. Mesterének fia, egyik levelében, különösen emlékező tehetségének erejét és versek készítésében elsajátított könnyűségét magasztalja. „Sokszor – írja fölolvastunk előtte egy költeményt, melyet soha sem olvasott, mire ő tüstént hibátlanul elmondotta; máskor kijelöltük neki a tárgyat, amiről ő költeményt készítsen, mire olyan sebességgel kezdett nekünk diktálni, hogy mi előbb fáradtunk el a versek leírásában, mint ő azok készítésében.”

A termelés gyorsasága és bősége a költői termékek műértékének természetesen nem válhatott előnyévé. Általán a humanista-költők inkább formaérzők fejlettségével, mint a valódi költői alkotó tehetség nyilatkozataival tűnnek ki. Az utánpótlás ambíciójának hódoltak, Virgilius és Ovidius, Horatius és Martialis költői formáinak elsajátításában nagy tökéletességre emelkedtek; anélkül azonban, hogy képesek lettek volna akár azok gondolat- és érzésvilágába beleélni magokat, akár saját magokban a költői feldolgozásra alkalmas új eszményi világot megalkotni. Így történt, hogy azon számtalan költői művek, amelyekkel a XV. század humanistái és későbbi követői a világot elárasztották, a maradandó érték kellékeit nélkülözték.

Áll ez Csezmiczei János – költői néven Janus Pannonius – műveiről is, a melyeket barátai még ferrarai tanuló korában forgalomba hoztak, és Olaszország humanista köreiből gyönyörrel olvastak. Fennmaradt 39 nagyobb költeménye (elegiák, panegyrisek) és több mint 400 epigrammja,¹⁰ a melyek között a legnemesebb érzés szülöttei mellett a legdurvább érzékiség termékei sem hiányoznak. Terjedelemre és értékre legjelentékenyebb az a dicsőítő költemény, melyet 2871 hexameterben, Marcello Jakab velencei hadvezérhez intéz, s a melyben mind műszerkezetre, mind felfogásra nézve mindig az antik eszmény lebeg szeméi előtt.

A bevezetésben Minervát szólaltatja meg, ki föl hívja a költőt, hogy a régi kor eseményeinek folytonos ismétlése helyett saját kora történetére irányozza figyelmét, és azután a velencei Marcellus dicső tetteit beszéli el. Az istennő elbeszélésének ezen keretébe helyezi a költő a velencei köztársaság és Milánó között a XV. század első felében lefolyt háborút, különösen Marcellus hadi tetteit: Cremona ostromát, Brescia fölmentését, a tiroli havasokon keresztül a Gardatóra szállított hajók váratlan támadását, majd Marcellusnak, hamis vádak következtében, visszahívását.

Minerva után Velence védszentje, szent Márk veszi át a szót, amint Árisztides, Kimon, Themisztokles, Camillus példájára utalván, a megbántott hőst buzdítja, hogy haragját fojtsa el, és veszélyben forgó hazáját mentse meg. Marcellus a harctérre siet, diadalt arat és előnyös békekötést hoz létre. Ekkor Clio, a történetírás múzsája; lép föl és elmondja Velence egész történetét. A diadalmas velencei hadvezér és az őse gyanánt bemutatott római Claudius Marcellus közt vont párhuzam zárja be a művet, mely magyar ismertetőjében méltán ébresztette föl a sajnálkozás érzetét a fölött, hogy Janus Pannonius nem valósította meg azon szándékát, amelyet egyik költeményében jelez:

„Eljön a férfiasabb kor majdan erőm növekedvén,

Lantom nagy Hunyadink hős harcát zengi meg egykor!”¹¹

Az irodalomtörténeti kritika, mely ezen és hasonló műveinek árnyoldalai gyanánt a túláradozó bőséget, a mythologiai és klasszika-történelmi elemeknek kelleténél

nagyobbmértvű fölhalmozását jelzi: elismerőleg emeli ki epigrammjainak elmésségét és élczességét.¹²

Janus Pannonius ezen költői műveivel szerzett hírnevét a hellen irodalom remekeinek lefordításával gyarapította. Az alig tizenhét éves ifjú V. Miklós pápától azt a kitüntető megbízást kapta, hogy Homer Iliászát fordítsa le latin nyelvre. Költői levélben értesítette a pápát, hogy a megbízást elfogadja, és mutatványokat is közölt vele. De a rá bízott föladatot nem oldotta meg egész kiterjedésében.

Miután főiskolai tanulmányait Paduában befejezte, 1458-ban, épen Mátyás trónralépte idején tért vissza hazájába. A mint a külföldön kiküzdött költői borostyánnal övezve, az olasz humanisták körében elsajátított magas műveltség és derült világnézet varázsával környezve, a királyi udvarnál megjelent, az alig néhány évvel fiatalabb királyt csakhamar meghódította. Ez már a következő esztendőben a pécsi püspökségre emelte őt, de egyúttal udvaránál tartotta, hogy társalgásában és műveiben gyönyörködjen.

Mátyás ugyanis tudományos kiképzését, Vitéz János felügyelete alatt, humanista mesterektől nyervén, a klasszikai irodalomnak szintén alapos ismerője és lelkes barátja volt.

Uralkodásának viszontagságai közepett, mikor idejét és figyelmét a politikai ügyek és a hadjáratok ezerfelé vették igénybe, mindig talált időt arra, hogy ismereteit régi és új munkák olvasásával gyarapítsa, szellemét fejleszse. Egykorú író¹³ jegyzi föl róla, hogy ágya vánkosai között gyakran találták Livius, Curtius és más történetírók munkáit. És arról, hogy ilyen olvasmányokban mennyire talált gyönyörűséget, érdekes és jellemző tanúságot tesz egy levele, amit az 1471-ik év szeptember havában, a mikor Kázmér lengyel herceg betörésének feltartóztatására tett intézkedéseket, a római humanista akadémia fejének Pomponius Laetusnak írt, hogy Silius Italicus egyik munkája megküldéseért köszönetét tolmácsolja. „Régi elkopott mondás – úgymond – hogy fegyverek zajában a múzsák szava elnémúl. Azonban mi, ámbár úgyszólván folytonosan háborúba vagyunk bonyolodva, szabad óráinkat örömmel és gyönyörrel szenteljük az irodalomnak. Silius Italicus könyvét, a mit Rómában diszesen kinyomattál és nekünk ajándékképen felajánlottál, kedvesen fogadtuk, és a múlt napokban gyakran forgattuk. Silius tetszésünket már ifjú éveinkben megnyerte, és háborúról szóló éneke most, mikor mi is háborúkat viselünk; még inkább kiküzdötte. Mindazáltal nem hallgathatjuk el, hogy az uralkodók sorsát szánalmasnak tartjuk, mert kénytelenek háborúkat viselni, melyek gyakran diadalokat teremnek, de mindig emberi vér özönét ontják... Mennyire irigylendők az írók, kik az erény és irodalom babéraiért küzdenek, s így a fegyverek vad zaját az uralkodókkal is feledtetik!”¹⁴

Mátyás tudományos képzettségére élénk világosságot áraszt egy eset, amit Galeotto beszél el. Eszerint Mátyás király egy alkalommal Gatti hittudóst, ki azzal kérkedett, hogy a hittudományban nincs olyan kérdés, amit ne tudna megfejtetni, meg akarván szégyeníteni, fölszólitotta, fejtse meg, hogyan történhetett az, hogy Krisztus urunk Pétert, ki őt megtagadta, az egyház fejévé rendelte, Jánost pedig, ki mindvégig hű maradt hozzá, mellőzte. „Ha nekem két barátom volna – így szólt a király a kérdés felvetésekor – s az egyik az ütközet kezdetén megszöknék, a másik pedig oldalam mellett kitarana: amazt megbüntetném, ezt megjutalmaznám... Mestereimtől tanultam Cicero mondását, hogy a köztisztelet az erényt éleszti, a dicsőség mindenkire buzdítólag hat.”

Gatti nem volt képes a kérdést megfejtetni, és Krisztus eljárását a megfejthetetlen isteni titkok közé sorozta. Ekkor azután Mátyás így szólt: „Én kevés theologiai könyvet olvastam, más szakokból sem sokat; mint gyermek emelkedvén királyi polczra, a sokból keveset tanulhattam, valamivel alaposabban egyedül a hadtudományyal foglalkozhattam. Mindamellet a föltett kérdést megfejtennem könnyű lesz.” Mire a könyvtárból szent Jeromos egyik munkáját hozatta el és felolvasta azt a helyet, a hol János mellőztetésének okául ifjú korát jelöli meg. És azután a király így folytatta:

„Szent Jeromos alkalmat nyújtott nekünk, hogy a kérdést tovább fejtegyük. Nézetünk szerint Krisztus a bűnöst és hűtelent azért emelte föl, hogy a vétkezőket a teljes bocsánat reményével biztassa; és azért is, mert a bűnös és hűtlen Pétertől elvárhatta, hogy az, aki az emberi gyarlóságot és a kísértés hatalmát saját magán tanulta megismerni, a bűnösöknek könnyebben bocsát meg és azokat méltóságokra emelni nem tartózkodik; ellenben attól tarthatott, hogy a szűz és szilárd János azok iránt, kik a hitben megtántorodnak, vagy az érzékiség csábjainak engednek, kérlelhetetlen marad. Eszerint bölcs okok készítették az Üdvözítőt arra, hogy János mellőzésével Pétert tegye az apostolok fejedelmévé.”¹⁵

Ha ez az elbeszélés nem olyan írótól származnék, aki az esetnek tanúja volt, és nem olyan munkában foglaltatnék, mely Mátyás udvarában íratott, bizonyára valószínűtlennek látszanék. A humanisták a hizelgésben és pártfogóik dicsőítésében – mint láttuk – igen messzire mentek; de nem tehető föl, hogy Galeotto az egész esetet költötte volna. És így, habár az a theologiai magyarázat, amit Mátyás adott, előfordul az egyház atyáinak munkáiban is: mégis tudományos képzettségének, szellemes felfogásának nyilatkozatát láthatjuk a neki tulajdonított fejtegetésben.

Mindazáltal Mátyás uralkodásának első szakában (1472-ig) a szellemi életnek színhelyét inkább Vitéz János és Csezmiczei János főpapi székvárosai, mint a királyi udvar képezték; főképp azóta hogy Vitéz 1464-ben az ország primásává lett. Alighogy az esztergomi érseki széket elfoglalta, Pozsonyban, a bolognai egyetem mintájára, négy tudomány-karral főiskolát alapított. A tanárokat külföldről hívta meg. A bécsi egyetemről Gruber Mátyás, Krompach Lőrincz, Schricker Miklós; Németországból Königsbergi (Regiomontanus) Müller János, kora legnagyobb csillagásza; Lengyelországból Ilkus Márton szintén csillagász; Olaszországból Gatti János dominikánus hittudós és Brandolini Aurél a retorika tanára jöttek.

Galeotto írja Vitézről, hogy „hózzá, mint a tudományok atyjához, seregesen gyülekeztek a szétszórva élő tudósok”, és hogy ő „Magyarországot az új-kor múzsáinak lakhelyévé varázsolta.” És csakugyan főpapi udvara tudósokra és költőkre hatalmas vonzó erőt gyakorolt.

Galeotto Marzio maga is többször huzamos ideig tartózkodott Esztergomban. Itt írta meg „De homine” (Az emberről) szóló physiologiai és orvosi vonatkozású munkáját, melynek Vitézhez intézett ajánlólevelében, a humanisták szokása szerint, a hizelgésben a legszélsőbb határig jutva, többi között így ír: Ennek a könyvnek, mely az embert tárgyalja, leghívatottabb birtokosa te vagy, az emberek legkitünőbbike, te ki kortársaid között egyedül érdemled meg, hogy a szó valódi értelmében embernek neveztesse. Az egész világon végig tekintve, senkit sem találtam, a kit veled egy sorba helyezhetnék.”

A tudomány történetében jelentékenyebb helyet foglal el egy csillagászati munka, melyben az imént említett Müller csillagász, az esztergomi udvarnál, Vitéz fölszólítására („Tabulae Directionum” című könyvben) az égitestek pályafutását magyarázza, és a csillagászoknak két századon át használatban maradt kézikönyvet szolgáltatott. Ajánlólevelének dicsőítő nyilatkozataival a csillagász a humanistát utóléri, „Minden tudománnyal és erénnyel dicsekszel – így szól Vitézhez – az isteni és világi tudományokban tökéletesen jártas vagy; a tudomány minden munkásától tanulni kívánsz, de ismereteid gazdagságával mindannyit felülmúlsz.”

A Magyarországra édesgetett tudósok Vitéz bőkezűségét s érdeklődését nem merítették ki: abban külföldön élő humanistákat is részesített. Tribrachus Gáspár ferrarai költő hét eklogáját, Trapezunti György „a rá halmozott jótéteményekért” hálából szent Bazil egyik munkájának latin fordítását, Argyropylos János Aristoteles egyik munkájának latin fordítását (De coelo) neki ajánlotta. „Ha kitűnő dolgokat – írja az utóbbi – kitűnő férfiaknak illik ajánlanunk: ezt a munkát vajjon kinek ajánlhatnám illőbben mint neked?... Kitűnőséged és tökéletességed híre eljutott hozzánk is... Mértékletesnek és állhatatosnak, igazságosnak és

bölcsnek magasztalnak téged. Dicsőítik bőkezűségedet és fényűzésedet, nagy szellemedet és ritka szeretetreméltóságodat. Egy szóval, az összes erényeket és az emberiség minden jeles tulajdonságait feltaláljuk benned!”¹⁶

Mikor az 1471-ik évi összeesküvés szervezése, Kázmér lengyel hercegnek a magyar trónra meghívása Vitéz János és Csezmiczei János bukását idézte elő, s amaz 1472-ben meghalt, ez pedig elbujdosni kényszerült: Mátyás foglalta el helyöket az ország szellemi életének vezérletében is és azt méltó módon töltötte be. Attól fogva mindig fokozódó buzgóságot és áldozatkészséget fejtett ki a kulturai érdekek fölkarolásában. Hajlamaival a politikai érdek is találkozott. A nyugati keresztény világban vezérlő állásra vágyva, nemcsak hadvezéri és diplomáciai sikereivel kellett magát arra méltónak mutatni; hanem azzal is, hogy kora eszményeinek szolgálatába lépett. És jól tudta, hogy az a dicsőítés, amivel érdeklődését és bőkezűségét írók, művészek jutalmazták, a közvéleményre gyakorolt befolyásával, tervei valószínűsítésében nem jelentéktelen tényezővé alakulhat.

Egy olasz író, Carbo, 1475 táján készült könyvében említi, hogy Mátyás abban az időben főiskola alapítását tervezte, és Olaszországból készült tanárokat meghívni. De terve nem valósult. A következő esztendőre esik házassága. Nejének, Beatrixnak családjában a tudomány és művészet pártolása családi örökség gyanánt nemzedékről nemzedékre szállott; öregatyja Alfonz király, atyja Ferdinánd király, testvérbátyja Alfonz herceg Olaszország legkiválóbb fejedelmi maecenásaihoz tartoztak; ő maga is klasszikai képzettséget és nemes izlést hozott magával új hazájába. Galeotto írja, hogy „öregatyja felséges tulajdonságait örökölte”, a tudósokat tiszteletben tartja, maga is tudományos műveltséggel dicsekszik, szüntelenül olvasással és vitatkozásokkal tölti idejét; különösen kiemeli nagy jártasságát a régi remekírók műveiben, amit szerencsésen alkalmazott idézetei bizonyítanak.¹⁷

Magasztalásokkal halmozza el tudományos szellemét és nyelvismereteinek sokoldalúságát Bergamói Jakab, ki „Hires asszonyokról” szóló munkáját¹⁸ néki ajánlotta, és azt Ferrarában (1487) kinyomatván, a címlevelén, ügyes metsző vésőjével, azt a jelenetet állíttatta elő, amint a könyv példányát a trónon ülő királynénak átnyújtja.

Mátyás és Beatrix egybekelése után olasz tudósok és költők nagy számban gyülekeznek udvarukba, hol közülök többen állandón megtelepednek. Ilyenek a florenczi Bandini Ferencz humanista író, Medici Lőrincz rokona, kivel 1477-ben Budán találkozunk; parmai Ugoletti Tádé, ki Corvin János nevelője lett; a florenczi Valori Fülöp, kit mestere Marsiglio Ficino küld, hogy Mátyást a platói bölcsészetre beavassa; Galeotto, ki hosszabb távollét után 1482-ben tér vissza Magyarországra és most már a király vendége; az ascoli Bonfin Antal (1486-tól); a florenczi Brandolini Aurél, a vak tudós (1489-ben); a florenczi Fontius Bertalan; az anconai Cynthius koszorús költő.

A lengyel Ilkus Mártont a pozsonyi főiskola feloszlása után a király Budára hívta meg, hol udvari csillagász lett, egyúttal plébániai javadalmat nyert el.¹⁹

Németországból 1481-ben Mátyás meghívására jött hazánkba Schwarcz (Niger) Péter hires dominikánus hittudós, ki Aquinói Tamás theologiai rendszerének védelmére kiadott munkáját (Clypeus Thomistarum)²⁰ Mátyásnak ajánlotta. A budai dominikánusok zárdájában megnyitott felső iskolán²¹ nyert el tanszéket. Erről a tanintézetéről többi emlékeink hallgatnak. Azt sem dönthetjük el, vajjon az erfurti származású János mester, ki 1481 tavaszán Budán meghalt, és Márton hittudor, ki 1483, tavaszán ott működött, ennek a felső iskolának voltak-e tanárai.

Heltai Gáspár a XVI. század közepe táján irt magyar krónikájában beszéli, hogy Mátyás olyan nagykiterjedésű főiskolai épületek építéséhez fogott, a melyek negyvenezer tanuló és tanáraik befogadására voltak hivatva. De ezt mesének kell tekintenünk; mert tudva van, hogy a XV. században Németország összes egyetemén a tanulók száma együttvéve sem emelkedett soha hétezerrel följebb.²²

Az idegen földről Magyarországon megtelepedett humanista írók munkásságát Mátyás nemcsak figyelmére méltatta, hanem irányozta is. Így Bonfin Antallal Philostratus görög bölcsészeti munkáit és Avertlinus olasz architektúráját latinra lefordíttatta; majd azt a fontos megbízást adta neki, hogy Magyarország történetét dolgozza föl. Ehhez a munkához Bonfin 1487 táján fogott hozzá, de azzal csak hat évvel Mátyás halála után készült el. Az ország történetét a legrégebb időktől 1495-ig írta meg, nagyterjedelmű munkában, mely öt tizedre, vagy is tiz könyvet tartalmazó öt részre van osztva.²³ A régebbi korszakra nézve a külföldi írók és a magyar krónikások forrásaiból merített. Mátyás uralkodásának történetéhez hivatalos iratok és a kortársak előadásai szolgáltatták neki az anyagot. Előadásában és nyelvében a klasszikai mintákat utánozza; phantasiájának gyakran szabad röptet enged, mesés elbeszéléseket szívesen vesz föl, a szereplő férfiak ajkaira hosszú beszédeket ad, amiket természetesen ő maga fogalmazott. De ennek dacára munkájának – mely a XVI. század második felében és azóta többször megjelent nyomtatásban – a történetíró ma is nagy hasznát veszi.²⁴

Mátyás, hatalmas egyéniségével, a humanistákat annyira megragadta, hogy ezek nemcsak könyveik élére helyezett ajánlólevelekben dicsőítették őt, hanem vele foglalkozó prózai és költői művek egész sorozatát hagyták ránk. 1475 táján Carbo Lajos ferrarai tanár „Mátyás király dicsőségéről és tetteiről” (*Dialogus de laudibus rebusque gestis Mathiae Corvini*) című munkát szerkesztett, tanítványával Erneszt Zsigmond pécsi püspökkel folytatott párbeszéd formájában. Ugyanezt a formát választotta Brandolini Aurél két dolgozata számára; az egyiket „Az emberi élet állapotáról és a test betegségeinek elviseléséről” (*De humanae vitae conditione et toleranda corporis valetudine*) a beteg király vigasztalására írta és Mátyást nejevel s a nápolyi követtel társalogva szerepelteti; a másikban (*De comparatione reipublicae et regni*) Mátyás azt a tételt, hogy a monarchiai kormányforma czélszerűbb mint a köztársaság, vitatja tanácsosa a florenczi Giugnio Domonkos ellen, ki a köztársaság mellett száll síkra.

Galeotto „Mátyás király jeles, bölcs, tréfás mondásairól és tetteiről” (*De egregie, sapienter, jocosae dictis et factis Mathiae regis*) cím alatt érdekes részletekben gazdag könyvet írt, melyet Corvin Jánosnak ajánlott, hogy ezzel atyja példájának utánzására serkentse.

A római Cortesius Sándor 1198 hexameterben Mátyás „hadi erényeit” (*De virtutibus Mathiae Corvini*), a florenczi Naldo Naldi (1485 táján) 1583 hexameterben (*De laudibus augustae bibliothecae*) Mátyás könyvtárát énekelte meg.²⁵

Ezen könyvtár alapításának időpontja meg nem határozható. Mátyás a budai királyi palotában talált könyvgyűjteményt kétségkívül trónraléptétől fogva gyarapította kéziratok vásárlásával és másoltatásával. Tudjuk hogy Vitéz János 1467-ben Mátyás czimerével ellátott kéziratot javított, és hogy 1471-ben Blandus nevű olasz könyvfestő tartózkodott a budai udvarnál. De Mátyás könyvgyűjtő tevékenysége csak uralkodásának második felében vett nagyobb mérvet, és élete vége felé érte el tetőpontját.

A XVI. század közepe táján Oláh Miklós azt jegyezte föl, hogy a nagy király Budán, Raguzai Felix felügyelete alatt folytonosan harmincz másolót foglalkoztatott; Heltai pedig ugyanakkor írja, hogy könyvtárára Mátyás évenként harminczkét ezer arany forintot költött. Ezen részleteket azonban túlzottaknak kell tartanunk. Még inkább magán viseli a képtelen túlzás bélyegét azon állítás, hogy a budai könyvtár ötvenezer kötetet tartalmazott. A XV. század közepéig nem létezett könyvtár, a XV. század második felében is kevés, melynek kötetszáma az egyezeret meghaladta. A pápai könyvtár 1475-ben, mikor igazgatását a híres Platina vette át, a tőle szerkesztett leltár szerint 2527 kötetet foglalt magában, a mely szám az ő könyvtárnoksága alatt 1481-ig, 3498-ra emelkedett. Ellenben Fridrik urbinoi herceg, ki ugyanezen időben bőkezű áldozatkészséggel gyűjtötte híres könyvtárát, 14 esztendőn át alig 1000 kötetet szerzett össze, a melyeknek harmadrészét udvaránál másoltatta, a többit

vásárolta vagy ajándékul kapta.²⁶ Így tehát a budai könyvtár köteteinek száma, Mátyás uralkodása alatt, az egyezeret talán meghaladta, de a negyedfélezeret aligha érte el.

Ezen készletet Mátyás részben úgy szerezte össze, hogy ügynököket küldött szét Olasz- és Görögországba régi, becses kéziratok vásárlása végett. Egy német tudós, Brassicanus, ki néhány évvel Mátyás halála után könyvtárában megfordult, így nyilatkozik róla: „Megtekintettem az összes könyveket. Mit is mondok: könyveket? Mindegyik könyvet kincsnek mondhatnám. Számtalan latin, görög és héber könyv állott előttem, a miket Mátyás óriási pénzen Hellasz belsejéből hozatott. Láttam az apostoli kánonoknak egy megbecsülhetetlen példányát, a cyrenaei Theodoretus teljes zoltár-magyarázatát, Aranyszájú szent János, Athanasius, Cyrillus, Nazianzi Gergely, Nagy Balius műveit. A költőket, szónokokat, bölcsészeket és történetírókat, kiknek munkái tömegesen állottak előttem, nem is emlitem.”

Egy másik tudós a XVI. század elején Virgilius Aeneisének „longobard” betűkkel írt ősrégi codexét látta, és Plinius munkájának egy olyan példányát forgatta, a melynek alapján, mint feljegyzí, a nyomtatott kiadásban ezrekre menő javításokat lehetne tenni.

Mátyás életében történt, hogy Olaszországból Budára fordultak olyan munkák lemásoltatása végett, melyeknek példányai másutt nem voltak találhatók.²⁷

Az ősrégi codexek mellett, melyeknek koruk és ritkaságuk kölcsönözött becsét, jelentékeny számban birt a könyvtár oly új kéziratokat, melyeket maga Mátyás a saját udvaránál és olaszországi műintézetekben készíttetett. Ezek kiállításuk díszével és fényével hirdették a megrendelő király tudománypártoló nagylelkűségét és műérzékét.

Mátyás halála után az ország rendei nagy súlyt helyeztek arra, hogy a könyvtár épségben megőriztessék. Corvin Jánost a vele kötött egyesség egyik pontjában kötelezték, hogy abból könyveket csak az országnagyok beleegyezésével vehessen ki. A mi bizonyára az első eset, amikor könyvtár országos rendelkezés tárgyául szolgál.

Azonban II. Ulászló megkezdte a könyvek elajándékozását. Különösen Miksa császár, a bécsi udvari könyvtár megalapítója, számos darabot kapott tőle. II. Lajos folytatta ezt a könnyelmű eljárást. A mohácsi vész után Mária királyné csak néhány nagyobb értékű kéziratot vitt magával.

Mikor 1541-ben az ország fővárosa török kézre jutott, a tudós Ibrahim nagyvezér a könyvtár egy részét Konstantinápolyba szállíttatta. A XVII. század folyamán Bethlen Gábor erdélyi fejedelem és Pázmány Péter primás kísérletet tettek, hogy a Budán maradt tudományos kincseket megszerezzék; de igyekezeteik eredményre nem vezettek. 1660 táján a királyi palotában, mely a vezérpasa lakhelyeül szolgált, tűz támadván, a könyvek nagy része szintén lángok martalékává lett. Buda vára visszafoglalása alkalmával (1686) a győzők egy pinczehelyiségben mintegy négyszáz kötet könyvet találtak, de ezek nem Mátyás könyvtárából származtak.

A Konstantinápolyba szállított kéziratokból a XVI. és XVII. században ott működő külföldi követeknek sikerült néha egy-egy darabot megszerezni. De azután két évszázadon át a Corvin-könyvtár maradványait feledés környezte.

A jelen század közepe táján a tudományos bűvárok, kik újból föl kezdték keresni a görög császárok egykori székvárosát, ott lakó görögöktől értesültek, hogy a szultánok kincstárában nagymennyiségű könyv hever, de mivel a próféta ereklyéi is ugyanazon helyen őriztetnek, keresztény ember nem férhet hozzájuk. A tudósok azt hitték, hogy a görög császárok eltűnt könyvtáráról van szó, és remélték, hogy ebben görög és római írók ismeretlen munkáit fedezhetik föl. Ekkor a keresztény uralkodók követeik útján lépéseket tettek, hogy azon könyvek megvizsgálására engedélyt eszközöljenek ki. Lepsius, a híres egyptolog és Tischendorf, a görög bibliai szövegek szerencsés kutatója, voltak az elsők, kik az orosz cár közbenjárására számos régi kéziratot megvizsgálhattak; de csakhamar arról győződtek meg, hogy azok nem a régi byzanci könyvtárból származnak. A tudósítások, a mik ezen kutatások

felől Magyarországra érkeztek, azt a sejtelmet keltették föl, hogy a kéziratok a budai könyvtárból kerültek oda. 1862-ben a Magyar Tud. Akadémia három tagja: Henszlmann Imre, Ipolyi Arnold, Kubinyi Ferencz Konstantinápolyba utazván, nagy erőfeszítések árán elérték, hogy több kéziratot nekik is megmutattak, és azokban csakugyan a Corvina maradványaira ismertek. Abdul Aziz szultán 1869-ben négy ilyen kézirattal kedveskedett királyunknak, konstantinápolyi látogatása alkalmával, ki azokat a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozta. 1877-ben Abdul-Hamid szultán 35 régi kéziratot küldött a budapesti egyetemi könyvtárnak. 1889-ben pedig az Akadémia küldöttsége, – melynek tagjaihoz e sorok írója is tartozott – kísérletet tett, hogy a netán még Konstantinápolyban létező Corvin-kéziratokat felkutassa; ott újból a budai, esztergomi és más magyarországi könyvtárakban zsákmányul ejtett több kötetnek jöttek nyomára s azzal a meggyőződéssel tértek vissza, hogy a Szeraj hozzáférhetetlen helyiségeiben bizonyára még lappanganak nemzeti kulturánk dicsőséges emlékei.

A budai könyvtárból fenmaradt könyvek számát pontosan megállapítani, lajstromát egybeállítani nem lehetséges. Ugyanis Mátyás az általa szerzett régi kéziratokat rendszerint eredeti állapotukban hagyta meg, és ritkán látta el czimerével vagy új kötéssel. A szultántól 1877-ben ajándékba küldött 35 közül is csak tízről állíthatjuk biztosan, hogy a budai könyvtárból származnak; mert régi kötésükből kivetkőztetve jutottak el hozzánk. Szintúgy nem vagyunk képesek biztosan fölismerni a Konstantinápolyban maradt, vagy az európai könyvtárakba került régi Corvin-kéziratokat.

Ekkorig csak 134 kéziratot és 2 ősnymtatványt ismerünk, amelyeket a rajtuk látható czimer vagy följegyzés a Corvin-könyvtár maradványai gyanánt mutat be. Ezek közül Magyarország 28-at bir; és pedig a budapesti egyetemi könyvtár 12-t, a Magyar Nemzeti Múzeum 10-et, a Magyar Tud. Akadémia, az esztergomi főegyház, a győri papnövelde, a pozsonyi ferencziek zárdája, a gróf Teleki-család, Emich Gusztáv, a zágrábi Akadémia egyet-egyét.

Külföldön legtöbbet, 28-at a bécsi udvari könyvtár mutat föl. Azután következik a ferrarai hercegek modenai könyvtára 15, a wolfenbütteli hercegi könyvtár 8, a müncheni királyi könyvtár 6 darabbal. A többi Besançon, Brüsszel, Drezda, Erlangen, az Escorial, Flórencz, Göttinga, Jéna, a Jézus-társaság bécsi rendháza, Lipcse, London, Milano, Parma, Prága, Róma, Salzburg, Szent-Pétervár, Thorn, Velence és Verona könyvtáraiban van szétszórva.

Ezek a „biztos” Corvinák mind latin nyelvűek, egyetlenegynek: Konstantinos Porphyrogeneta görög munkájának kivételével, melynek XII. századbéli kézírata Budán Mátyás czimerével ékesített új kötést kapott.

A 132 kéziratból csak 4 iratott Mátyás trónraléptét megelőző időkben. A többiről tehát föltehetjük, hogy Mátyás idejében, és pedig legnagyobb részben megrendelésére készült.

A külső kiállítás szempontjából a Corvin-kéziratok nagy változatosságot tüntetnek föl; de a festészeti diszítványok minősége szerint, három főosztályba csoportosíthatók. Elsőrangúaknak azokat nevezzük, amelyekben egész lapokat elfoglaló, figurális, architektonikus és tájkép-compositiók vannak hirneves festőktől; s emellett lapszél-diszítványokkal és festett kezdőbetűkkel gazdagon vannak diszítve. Másodrangúak azok, amelyeknek a festészeti disze a lapkeretekre, lapszélekre és a kezdőbetűkre szorítkozik; a harmadrendűek pedig azok, amelyeknek minden ékessége néhány aranyozott vagy színes kezdőbetűből áll.

Az elsőrangú Corvin-kéziratok között legértékesebbek azok, a melyeket Mátyás korának első miniature-festője a florenczi Attavantes de Attavantibus,²⁸ Ghirlandajo tanítványa, ékesített műveivel, a melyekben az antik művészet tanulmányának és a XV. század nagynevű mestereinek befolyása érvényesül. Nemes felfogása, rajzainak finomsága, színeinek élénksége és harmóniája egyaránt csodálatot kelt. Tíz Corvin-kéziraton neve ő tőle

vagy más egykorú kéztől följegyezve látható; kettőn évszámok a festmények elkészülésének időpontját jelölik meg. Mátyás misekönyve, mely a brüsszeli királyi könyvtár tulajdona, 1485 és 1487 között készült. A római vatikáni könyvtárban őrzött breviáriumjának diszítéséhez Attavante 1487-ben fogott hozzá, és Mátyás halálakor még nem készült el vele; 1492-ben is dolgozott rajta.

Nem meglepő, hogy ezen utóbbi kézirat a mestert és segédeit hat éven át foglalkoztatta. 597 ivrétű levelet, tehát majdnem 1200 oldalt foglalt magában, s ezeknek mindegyike lapszéli diszítésekkel és festett kezdőbetűkkel pazarul el van halmozva, úgy hogy az ilyen kezdőbetűk száma az egész könyvben a tizezeret bizonyára meghaladja. Hatvan oldalt gazdag lapkeret vesz körül, melynek alsó részében a király czimere látható különféle módon előállítva; rendszerint babérkoszorú, virágfüzér veszi körül; több helyen angyalok, geniuszok tartják, egy helyen (a szent Ferencz ünnepére vonatkozó résznél) két szent ferencz-rendű szerzetes alakja végezi a czimerpajzstartó szolgálatot. Maga Attavante ecsete alkotta azt a nyolcz compositiót, melyek ugyanannyi lapot foglalnak el. Négy lapon antik izlésű oltárok szemlélhetők, mellette szentek alakjai vannak. Négy lap a zsoltárokat zengő Dávid királyt, Krisztust Péter és Pál apostoloktól körveve, a szent Léleknek az apostolok gyülekezetére leszállását, a prédikáló szent Pált ábrázolja. Ezen utolsó képen az apostolt hallgató tömeg első sorában Mátyás királyt látjuk trónján ülve, míg Beatrix a saját trónja előtt térdel.

Világi vonatkozású könyveket is nem kevésbé fényesen állították ki. Tanúskodik erről a velencei szent-Márk-könyvtárban Marcianus Capellának Philologia és Mercurius lakodalmáról és a hét szabad művészetről szóló munkája. A főczimlap a lakodalmat ábrázolja, hét lapot pedig az egyes szabad művészeteket feltüntető allegorikus compositiók töltenek be. A bécsi udvari könyvtárban Philostrates munkáinak latin fordításában, szintén Attavantes ecsetétől festett czimlapon, Mátyás király látható trónalakú diadalszekeren ülve.

Attavantes méltó vetélytársa: a florenczi Francesco di Chierico, kinek miniaturejei a zománcz szinpompáját eléri, szintén dolgozott Mátyás számára; Averulinus építészeti munkája többek között tőle származik a velencei könyvtárban. Ebben a kéziratban várakat, palotákat és különféle jeleneteket ábrázoló festmények egész sorozata van. Az egyik lapon Mátyás király mint triumfator van ábrázolva.

Legújában a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára is két olyan kéziratnak jutott birtokába, melyeknek festményei elsőrangú mester ecsetére vallanak. Ezeket (Aranyszájú szent János és szent Jeromos munkáit) a modenai herceg 1847-ben a magyar nemzetnek ajánlotta föl, de Bécsben visszatartották, míg 1892-ben királyunk parancsára rendeltetésük helyére eljutottak.

Az olasz festészeti iskolák izlésétől eltérő miniature-festményt csak azon misekönyvben találunk, a melyet a Jézus-társaság bécsi rendházában őriznek, és a melyet – a rajta olvasható egykorú följegyzés tanúsága szerint – Mátyás 1469-ben Magyarországi Tamás szent-ferencz-rendű szerzetesnek ajándékozott. A kánon-lapon a mezitelen Üdvözítő van feltüntetve, amint vérző kezeit mellére szorítja; előtte Mátyás király térdel, a szájából kiemelkedő mondatszalagon ez a fohász van: „Pie Jehsu miserere mei.” (Kegyes Jézus, irgalmazz nékem). Az Üdvözítő lábaihoz a királyi czimer van helyezve. Ámbár a IV. századból több magyar könyvfestő művei maradtak ránk, biztossággal sem erről a misekönyvről, sem más Corvin-kéziratról nem állithatjuk, hogy magyar művész munkája.

A Corvin-kéziratok festészeti diszével összhangzásban állott kötésük. A Nemzeti Múzeum könyvtárában a szent Ágoston munkáját tartalmazó kézirat vörös bársonnyal bevont tábláin részben még megvannak az aranyozott ezüst csattok és boglárók, melyeket Mátyás zománczozott czimere ékesít. A kéziratok részint vörös, kék, zöld bársonyba vagy selyembe, részint bőrbe vannak kötve. A bőrkötésű táblákon rendszerint aranyozott arabeszkek között elül Mátyás czimere, hátul a könyv czime van préselve; az erlangeni könyvtár bibliájának bőrkötésén, domborművű diszítések között, Mátyás medaillonszerű

arczképét szintén domborműben, a négy sarokban a gyűrűs hollót találjuk. A kéziratok többnyire arany metszéssel vannak ellátva, amely színes lapfüzerek között a könyv címét mutatja.

A mi a fönmaradt Corvin-kéziratok tartalmát illeti, azok az ó- és középkor irodalmának egész körét fölkarolják; legnagyobb számban a latin klasszikusok és a szent-atyák munkái vannak képviselve.

Tudományos jelentőségükről az újabbkori kritika ítélete kedvezőtlenül szokott hangzani. Ebers szerint „a Mátyás számára készült kéziratok rendszerint nem nagy értékűek, mivel a kaligrafusok óvakodtak attól, hogy ékes munkájukat javításokkal és törlésekkel elcsúfítsák” Wattenbach, megjegyzi, hogy „a budai kéziratok szépen vannak írva, de hibásak, mivel a flórenczi gyári munkások nem végeztek megbízható munkát.”

Ezzel szemben arra utalhatni, hogy Corvin-kéziratokban javítások és törlések sűrűn fordulnak elő. Mátyás könyvtárnoka, Ugoletti Tádé egyik leveléből tudjuk, hogy a másolók ellenőrzésének, a kéziratok javításának munkáját avatott humanisták lelkiismeretesen végezték.

Miként a korábbi századokban több klasszikus író munkájának első kiadása a budai könyvtárból származó kéziratok alapján készült, így legújabbban is Ponori Thewrewk Emil a Konstantinápolyból visszaérkezett egyik XV. századbeli kéziratból bocsáthatta közre a második századbeli Sextus Festus Pompejus etymologikus szótárát, melyet a tudományos világ általános elismeréssel fogadott.

Ezek után kétségtelen, hogy Mátyás király könyvtára, kora legelső könyvgyűjteményeinek színvonalát kötetszám, külső fény és tudományos érték tekintetében egyaránt elérte.²⁹

Hasonló viszontagságokon, mint a Corvina-könyvtár, mentek keresztül ezen kor humanista főpapjainak könyvtárai is.

Vitéz János esztergomi érsek kézíratainak egy része szintén Konstantinápolyba került. Innen azután több darabot a XVI. században előkelő könyvgyűjtőknek sikerült megszerezniök; egy Florenczbe, egy másik Velenczébe jutott. Az 1877-ben a szultántól a budapesti egyetemnek ajándékozott kéziratok között kettő Vitéz jegyzeteit tünteti föl. Könyvtárának egy másik része, néhány évvel halála után, különös úton Európa nyugati részeibe vándorolt. Ugyanis utódja, Beckensloer János, mikor Mátyástól elpártolván, Németországba szökött, egyéb kincsekkel együtt több fényes kéziratot is elvitt magával, a melyeket a salzburgi érsekségnek hagyományozott, a hová áthelyeztetett. Ezek közül több kötetet 1800-ban a francia köztársaság hadai Párisba szállítottak, utóbb Napoleon bukása után a bajor kormánynak adták át, s jelenleg a müncheni királyi könyvtár ékességei; azt a mi Salzburgban maradt, az osztrák kormány, mely 1805-ben a salzburgi érsekség területének birtokába jutott, a bécsi udvari könyvtárba kebelezte be. És mig így Vitéz codexei Európa minden részében szét vannak szórva: egykori székhelyei, Várad és Esztergom, egyetlen egyet sem birnak. Elvesztek egytől-egyig azok a szertartásos könyvek is, melyekkel Proszтана (Pruisz) János püspök gazdagította a váradi székesegyházat, s a melyekről a nápolyi király magyarországi követe a csodálat szavaival szól, azt mondván, hogy fényesebbeket a leggazdagabb király sem ajándékozhatott volna.³⁰

Pécs szintén még legcsekélyebb maradványát sem őrizhette meg annak a két gazdag könyvtárnak, a melyekkel dicsekedhetett. Az egyik a püspöki könyvtár volt, melyet híres főpapja, Janus Pannonius tetemesen gyarapított. Vespasiano Bisticci beszéli, hogy mikor a pécsi püspök 1466-ban mint Mátyás követségének vezetője, II. Pál pápánál járt, Rómában, Florenczben, Ferrarában és Velenczében „összevásárolt minden könyvet, a mit talált, görög és latin nyelven írottakat egyaránt, bármilyen tudományokhoz tartoztak, nem gondolva az árral, mert határtalanul bőkezű volt; és Florenczben több száz forintnyi összeget hagyott könyvek

írására; minélfogva püspöki székhelyén tekintélyes könyvtár létesült, mely hittudomány, bölcsészet, kánoni és római jog körébe tartozó görög és latin kéziratokkal dúsan el volt látva.³¹

Azalatt, a míg Janus Pannonius a pécsi püspökséget kormányozta, 1466-ban a pécsi prépostságot Hantó György királyi titkár nyerte el, a ki a királyi udvarnál az alkanczellár, majd a kincstárnak tisztét viselte, Vitéz János kegyeltjeihez tartozott, és az ő költségén Paduában végezte tanulmányait. Királyi és főpapi pártfogóinak példáját utánozván, mellettök a magyarországi könyvgyűjtők és könyvtáralapítók között a negyedik helyet foglalja el, és helyet talál a „XV. század jeles embereinek” sorozatában, Vespasiano Bisticci könyvében. Figyelemre méltó, hogy ez a florenczi író míg Vitéz Jánosról és öccséről azt mondja, hogy „szláv nemzetiségűek” voltak, mert Slavónia területéről származtak, Hantó Györgyöt „magyar nemzetiségűnek” (di nazione ungaro) állítja, a miből azt következtethetjük, hogy a szorosán vett magyar faj szülötte volt.³² Azt írja róla, hogy mikor 1475-ben Mátyás király Nápolyba küldötte, Florenczben több mint háromezer forintért vásárolt össze könyveket, és pécsi prépostságának könyvtárában háromszáznál több kötetet helyezett el minden tudományszakmából, egy papot pedig illő fizetéssel látott el, hogy a könyvek gondját viselje, a könyvtárt minden nap megnyissa és bezárja.³³ A mely utóbbi megjegyzés arra utal, hogy a könyvtárt közhasználatra szentelte. A művelt szellemű főpap néhány évvel utóbb a kalocsai érsekségre emeltetett, de csakhamar kimúlt. Sajnos, egyetlenegy kéziratot sem ismerünk, a melyről állithatók, hogy az ő gyűjteményének alkatrészét képezte.

Abból a könyvtárból, a melyet Vácson Báthori Miklós püspök alapított, csak egy fényesen kiállított kötet maradt fenn, mely a Báthori-czimerrel van ékesítve.³⁴

Erről az előkelő származású főpapról (Báthori István országbiró testvéréről), ki Marsilio Ficino híres olasz bölcsészszel levelezett és a latin költészetet művelte,³⁵ Galeotto azt írja, hogy „minden lelki és testi kiváló tulajdonsággal, nagy lélekkel, kitűnő tudományossággal és méltóságos testalkattal ékeskedő férfiú vala;” ki Olaszországban nyert tudományos képzettségét, nem kimélvén fáradságot, költséget és virrasztást, szorgalmával és tanulásával annyira öregbíté, hogy a tudományokban való jártasságát a legnagyobb tudósok és legismertebb bölcsészek csodálattal méltányolták” Azután elbeszéli azt az esetet, amikor királyi tanácsülésre hivatván meg, a királyra várakozó urak köréből félrevonult, Cicero egyik könyvét olvasgatta, a miért az urak kigúnyolták, de a belépő király nagy dicsérettel illette. Említi, hogy Miklós püspök szüntelenül unszolta őt, ne mulassza el megírni Mátyás király életét. És a róla szóló fejezetet így zárja be: „Az ő méltóságos és fényes házi köréhez engem a legkedvesebb emlékek kötnek; mert ott mindig nyájasan társalognak, tanulmányoznak, koboz mellett énekelt dalokat hallgatnak, tisztességes tárgyakról beszélgetnek; ellenben a henység, tunyaság, időfecsérlés ismeretlen dolog. A szőlőbe is tudós férfiak társaságában rándul ki a püspök; a Bachusnak szentelt halmokon Minerva és a múzsák örömeit időznek.”³⁶

Tudományosságát és különösen a humanisták modorában irt leveleit nem kevesbé magasztalja egy szigorúbb bíráló: Várad Péter kalocsai érsek. „Levelét – írja neki egy alkalommal válaszában – nagy élvezettel olvastuk; ékesszóló előadása, irányának tisztasága és szabatosága, a hajdankornak rajta átlengő komoly méltósága gyönyörrel töltöttek el. Alig fejezhetjük ki szavakkal azt, hogy atyaságodnak a természettől nyert nemes szellemét a könyvek szorgalmas olvasása, a tudomány művelése és az erény szeretete mennyire megdicsőítették.”

Míg Báthori levelei mind elvesztek, Várad Péter leveleinek (126 darabból álló) kis gyűjteménye fennmaradt, a mely őt Vitéz Jánossal és Janus Pannoniussal egy színvonalon álló humanista írónak mutatja be.³⁷ A hirneves Beroaldus Fülöp bolognai tanár pedig őt nemcsak a tudomány avatott művelője, hanem a tudomány bőkezű pártfogója gyanánt is dicsőíti az ajánlólevélben, a mit egyik munkája élén hozzá intézett. Elmondja, hogy a tudósokat adományokkal szokta lekötöztetni, és Olaszország tudós emberei között alig van egy is, a ki az ő barátságával nem dicsekedik, és a kit ő ékes levelekkel föl nem keres.³⁸

Végre meg kell emlékeznünk Kálmáncsehi Domonkosról, 1474 óta székesfejérvári prépostról, ki fényesen diszitett kéziratok megrendelésében Vitéz Jánossal vetélkedett.³⁹

Míg ekképen a humanizmus rövid életű divatja Magyarország királyi udvaránál és főpapi székhelyein a szellemek fölött ép úgy uralkodott, mint szülőföldjén, Olaszországban: szerényen tartotta bevonulását hazánkba, és itt kezdetben hideg fogadtatásra talált a könyvnyomtatás, mely pedig hivatva volt a szellemi világ állandó vezértényezőjévé válni.

Gutenberg találmányát, a könyveknek szétszedhető betűkkel, sajtó útján előállítását, két évtizeden át meglepő eredménnyel alkalmazták Németországban, átplántálták Francia- és Olaszországba is; anélkül, hogy arról Magyarországon tudomást vettek volna. Végre 1473 elején Geréb László, budai prépost és alkancellár, Mátyás király rokona, Velencéből meghívta Hess András németországi származású nyomdászt, a ki műhelyét Budán állította fel, és a jelzett esztendő június 5-én fejezte be sajtója első termékének nyomtatását. Ez Magyarország története, az úgynevezett budai krónika, mely gömbölyű olasz betűkkel, ivretű alakban, erős papirosra van nyomtatva. A könyv élén a nyomdász rövid, egyszerű ajánlólevélben háláját tolmácsolja pártfogójának.⁴⁰

Azonban habár azzal kérkedhetünk, hogy a könyvnyomtatás meghonosításában hazánk Angliát, Spanyolországot, Ausztriát, Cseh- és Lengyelországot megelőzte; ezen dicsőségünket elhomályosítja az a körülmény, hogy a nyomda munkásságára Magyarország nem bizonyult alkalmas talajnak. A krónikán kívül csak egyetlenegy apró kiadványát ismerjük.⁴¹ Föltehetjük, hogy több művet nem bocsátott közre és rövid működése Magyarországon csakhamar véget ért.

Ennek a föltűnő ténynek legtermészetesebb magyarázata az, hogy Mátyás király Hess vállalatát nem karolta föl, és a könyvnyomtatás iránt általában érdeklődést nem tanúsított; aminthogy egyebütt is a nyomdák, melyek az irodalmi művek olcsóbb előállítását, gyorsabb és nagyobb mérvű terjesztését tekintették czélnek, csak sok idő múlva voltak képesek a felső körök izlését kielégíteni, a fényes kéziratok előállításának divatját háttérbe szorítani.

Igy történt, hogy Hess távozása után nyomda felállítására kísérletet senki sem tett, ámbár magyarországi származású nyomdászokkal Olaszország városaiban sűrűn találkozunk.⁴²

Azonban már Mátyás uralkodása alatt Magyarországon is érezték annak szükségét, hogy olyan könyveket, a melyek szélesebb körökben számíthattak elterjedésre, sajtó útján sokszorítsanak. 1480-tól kezdve a magyarországi egyházakban használt szertartásos könyvek egész sorozata látott napvilágot Verona, Velence és Nürnberg sajtóin, 1488-ban pedig két budai könyvkereskedő (Feger Tibold és Ruem György) költségén egy magyar krónika, egyszerre két helyen, Augsburgban és Brünben jelent meg, mindkét kiadásban számos fametszettel ellátva. Túróczi János a szerzője, illetőleg compilátora. Ugyanis krónikájának Róbert-Károly király haláláig terjedő részét régi krónikákból kölcsönözte; Nagy Lajos uralkodásának történetét pedig János küüllői főesperes és királyi alkancellár munkájában nyújtja; csak Mária királyné trónraléptével veszi kezébe a történetírói tollat és ezidőtől saját koráig maga beszél el az eseményeket; Mátyás uralkodásával mindazáltal csak röviden foglalkozik. Irályában és felfogásában a humanista irány befolyásának nyomait nem találjuk. Túróczi a régi iskola hive és „végzárköve – mint Toldi Ferencz jellemzi – a régi magyar történetírás épületének, melyet kedélyes őszinteség, vallásos hit és nemzeti érzelmek, a hagyomány, ének s hivatalos kútfők drágaköveiből, egyszerűen minden mesterség nélkül rakott.”⁴³

A humanizmus szellemétől hasonlóképen érintetlenül maradtak azok a magyarországi szerzetesek, kik a hittudományi irodalmat művelték s gondolkodásukban és irataik formájában a középkori scholastikus tudományosság hagyományaihoz ragaszkodtak. Közülök legmagasabban emelkedik ki a Temesvári Pelbárt alakja. Életpályájáról csak annyit tudunk, hogy Krakóban tanult, Szent-Ferencz rendjébe lépett, 1483-tól fogva Budán mint hitszónok és

tanár sok éven át működött s 1504-ben halt meg. De míg élete zajtalanul folyt le, feltűnő eseményekben szűkölködött: irodalmi munkásságával korára jelentékeny hatást gyakorolt.

Nagy vállalatba fogott. Az egyházi esztendő mindazon napjaira, a melyeken a templomban szent beszédet szoktak tartani, minta-prédikációkat készített, a melyeket az egyházi szónokok felhasználhassanak. Négy nagy gyűjteményt állított egybe: a vasárnapokra, ünnepekre, Mária-ünnepekre és nagy böjtre szóló ilyen beszédekből. A theologiai irodalomban, különösen a szent-atyák munkáiban széleskörű olvasottsággal rendelkezett. Előadását szép hasonlatokkal, találó példákkal élénkíti. Nyugodt, egyszerű, de a szeretet hevétől áthatott lelke bizonyos bájjal veszi körül prédikációit. Ő maga mondja, hogy különösen a magyarországi papságra volt tekintettel; és prédikációiban magyarországi eseményekre, viszonyokra és szokásokra sűrűn fordulnak elő vonatkozások. De művei egyetemes értékű jelességüknél fogva csakhamar Magyarországon kívül is használatba jutottak, és olyan nagy népszerűsége tettek szert, a milyennel korának egyetlen prédikációírója sem dicsekedhetett. Vaskos kötetei, 1498 és 1521 között, Augsburg, Hagenau, Lyon és Strassburg nyomdáiban számos (12–17) kiadást értek. Ugyanezen kitüntetés érte két tudományos theologiai munkáját, melyek közül az egyik a zsoltárok magyarozatát, a másik „A hittudomány arany rózsafüzére” cím alatt a dogmatika vázlatát tartalmazza.

„Szelleme – így jellemzi őt egyik életírója Szilády Áron – bent a hazában, s ennek határain kívül egyaránt hódított... Igazi kereszténységi világpolgárság sugárzik könyveiből; de egy perczig sem felejtí hazáját, nemzetét, melynek javáért élt és munkálkodott. Irodalmi munkássága századának tüköre. De nemcsak az. Kinek művei nemzete szellemi táplálékául ily mértékben szolgáltak,... annak nemzete gondolkodását, ízlését, észjárását fölfogni, visszatükrözni és irányozni egyaránt erőteljesen képes szelleme nem hamar ellobbanó vezérfáklya gyanánt tekinthető.”⁴⁴

Temesvári Pelbárt egyik rend- és kortársa, ki magát munkáiban meg nem nevezi, s csak a pesti zárda főnökének mondja, hasonlóképen négy prédikáció-gyűjteményt szerkesztett, melyet 1498 és 1504 között Hagenauban több ízben nyomattak ki.

Míg ők ketten a műveltebb közönség vallásos szükségleteinek kielégítéséről gondoskodtak, egy szintén másik magyar pap, Magyarországi Mihály (Michael de Hungaria) vállalkozott arra, hogy a szegény falusi nép kevéssé művelt papjainak kezébe segédkönyvet adjon. Tizenhárom rövid mintabeszédet (sermones universales) dolgozott ki, oly módon, hogy azokat csekély változtatással bármilyen alkalommal el lehessen mondani. Könyve ezt a különös címet viseli: „Nyugodtan alhatsz” (Dormi secure), a mi azt akarja jelenteni, hogy segítségével a pap nagy előkészület nélkül teljesítheti szónoki tisztségét. Első kiadása 1490-ben látott napvilágot, attól fogva 1611-ig Strassburgban, Deventerben, Kölnben, Párisban még tizenegy kiadást ért.⁴⁵

Míg ekként magyar papok az európai hitszónoklati irodalom terén uralkodó állást foglaltak el: a hittudomány más ágainak is voltak magyar művelői, kik a külföldön figyelmet keltettek. Ilyen Magyarországi András (Andreas Pannonius), ki miután ifjú korában Hunyadi János zászlai alatt a törökök ellen vitézül harczolt, később a szigorú karthauzi szerzetbe lépett, s ennek olaszországi zárdáiban, Ferrarában és Páviában töltötte életét. Három munkája maradt fenn kéziratban. Az egyiket 1467-ben Mátyás király számára írta azon erényekről, melyekkel a fejedelmeknek ékeskedniök illik s a melyek elsajátítására és gyakorlására a távolból serkentette szülőföldje uralkodóját. A másodikat hasonló tartalommal és feladattal Borso ferrarai herceghez intézte. A harmadik a halálról és a halhatatlanságról, az örök kárhozatról és az örök boldogságról, vallásos elmélkedéseket tartalmaz.⁴⁶

A dominikánus szerzet kitűnőségeihez tartozik a kolozsvári származású Csoda Miklós (Nicolaus de Mirabilibus), ki szerzete flórenczi híres főiskolájában hittudományi tanszéket foglalt el. 1489-ben olasz nyelven könyvet írt, melyben a kath. egyház tanítását fejtegeti a

lelkiismeretről. Ugyanazon évben nagy feltűnést keltett nyilvános vitatkozása, a mit az eredendő bűnről, Salviatis György híres minoritaszerzetessel, Medici Péter tanítójával tartott, s a miről kimerítő tudósítást szerkesztett. Később Magyarországra küldetvén, itt a praedestinációról szóló munkát dolgozott ki.⁴⁷

A magyar eredetű Pálos-rend, a XIII. század második felében történt megalapításától fogva, a nemzet vallásos és kulturai életének jelentékeny tényezője vala. Évkönyvei a XV. század második feléből több tagjáról jegyezik föl, hogy mint egyházi szónokok és hittudományi írók tűntek ki. Ilyenek: az „ékesszó” névvel jelölt Kelemen (Clemens facundus), Mihály atya (Michael Pannonius), Pozsonyi János, Szegedi Jakab, Szombathelyi Tamás, Tatai Antal. De kéziratban hátrahagyott munkáik, sajnos, egytől-egyig elvesztek.⁴⁸

Az a kulturai élet, melynek ragyogó megnyilatkozásaival Mátyás uralkodása alatt találkozunk, a téli naphoz hasonlítható, mely fényt és derűt sugároz ki, de nélkülözi azt a meleget, a mi képes volna a mezőket borító hóréteget felolvasztani, a természetet új életre szelítani.

A helyzetet semmi sem jellemzi hívebben, mint az állás, amit a humanismus mozgalmaival szemben a világi elem elfoglalt. Annak nyomát, hogy a világi urak a tudomány és irodalom iránt érdeklődést tanúsítottak volna, nem találjuk. Ekkorig egyetlen olyan kézirat sem került elő, a mely világi ur megrendelésére készült és czimerét viseli. Az egyetlen, a kinek külföldi író könyvet ajánlott, Laki Thuz János volt, s ő is csak azután hogy hazájából kiköltözött és Velenczében telepedett meg, lépett a humanistákkal érintkezésbe.⁴⁹ Az írók között szintén csak egy van, kiről biztosan tudjuk, hogy a világi rendhez tartozott: Túróczi János a krónika-szerkesztő. Ellenben ismeretes, hogy Báthori István az országbíró, Gúthi Ország László és Rozgonyi László, kik Mátyás uralkodásának legutolsó éveiben a zászlós urak sorában a legelőkelőbb helyeket foglalták el, a műveltség oly alacsony fokán állottak, hogy mikor 1491-ben a Miksa római királylyal megindított békealkudozásban résztvettek, az oklevelet sajátkezüleg aláírni nem voltak képesek. Zápolyai István pedig, Mátyás királynak Sziléziában helytartója, majd Bécs főparancsnoka, mind a latin, mind a német nyelvben annyira járatlan volt, hogy a bécsi egyetem, mely vele Mátyás halála után tárgyalásba bocsátkozott, tolmács közbenjárásával kényszerült élni.⁵⁰

---

947. Ezen gyűjtemény XV. századból származó kéziratban maradt fenn. Kiadta Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum*, ivr. II. k.

948. Ezek szintén több példányban találhatók föl a külföldi könyvtárakban. Néhányat e sorok írója adott ki: „Zrednai Vitéz János politikai beszédei” című alkalmi kiadványában. (Budapest, 1878.)

949. Az imént idézett kiadványban.

950. Ábel, *Adalékok a humanismus történetéhez*. (Budapest, 1880.) 158.

951. Az 1454 augusztus 2-ikán kelt két levél megvan Vitéz János leveleskönyvének töredékében, melyet gróf Khuen-Héderváry Károly hédervári könyvtára őriz. Ábel, id. m. 156.

952. Enea Silvio és Vitéz János levelezését e sorok írója tette közzé, Vitéz politikai beszédeivel együtt.

953. Ábel, id. m. 163, 168.

954. *Vite di uomini illustri*. A Magyarországot érdeklő részeket kiadta Ábel, id. m. 221.

955. Ezeket a kéziratokat a Magyar Könyvszemle 1878 és 1879-iki évfolyamaiban tüzetesen ismerttettem.

956. Műveit Mátyás király, majd a XVI. század első éveiben Szakmári György készült közrebocsátani. A XV. század második felében költeményeit kéziratokban sokszorosították; a XVI. század folyamán csak egyes darabok és kisebb gyűjtemények jelentek meg nyomtatásban. Nagyobb gyűjteményt adott ki gróf Teleki Sámuel 1784-ben, Utrechtben, két kötetben. A költeményeit tartalmazó codexeket ismerteti és több kiadatlan művét lenyomatta Ábel, id. m. 1–157.

957. Hegedüs István, Janus Pannonius és a humanisták. A Beöthy Zsolt által szerkesztett Magyar irodalomtörténetben, I. 90–100.

958. Voigt, *Die Wiederbelebung des classischen Alterthums*. (Berlin, 1881.) II. 407.

959. Philippus Bergomensis. Csánki, id. m. 54.

960. Gróf Teleki József, id. m. XI. 454.

961. Galeotto XXX. fejezete.

962. Vitéz János élete. 226–238.

963. XXV. fejezet.
964. Philippi Jacobi Bergomensis Opus de plurimis claris selectisque mulieribus.
965. Több kéziratát és csillagászati műszerét Budáról a krakkói egyetemnek küldötte, mely azokat maig kegyeletesen megőrizte. *Archaeologiai Értesítő*, 1876. 274.
966. Nyomatott Velenczében, 1481-ben.
967. „Universale gymnasium” nevet visel az egykorú emlékekben.
968. Ábel, Egyetemeinek a középkorban. (Budapest, 1884.)
969. *Rerum Ungaricarum decades*. Az 1568-ik évi bázeli kiadás 750 sűrűn nyomtatott ívrétű lapot tölt be.
970. Helmár Ágost, Bonfiniusnak mint történetírónak jellemzése. (Budapest, 1876.) Magyarország történetének rövid vázlatát egy olasz diplomata, Ranzano Péter lucerai püspök, nápolyi követ (1487–90) írta meg Mátyás udvaránál. Első kiadása 1558-ban Bázelen jelent meg.
971. Galeotto könyve többször jelent meg nyomtatásban (1563, 1600 stb.). Magyar fordításban Barna Ferdinándtól (1862) és Kazinczy Gábertől (1866). A többi humanisták munkáit Ábel gyűjtötte egybe az Irodalomtörténeti Emlékek II. kötetében. (Budapest, 1890.)
972. Müntz-Fabre, *La bibliothéque du Vatican*. (Páris 1887.) Fabre, *La Vaticane de Sixte IV.* (Róma, 1896.) És Stornajolo bevezetése a „*Codices Urbinates graeci Bibliothecae Vaticanae*” című kiadvány élén. (Róma, 1895.)
973. A milanoi herceg ir ilyen ügyben 1488 november 10-ikén Corvin Jánoshoz. *Magyar Könyvszemle*, 1877. 149.
974. Így nevezi magát festményein. Neve tulajdonképpen Vante di Gabriello di Vanti. Született 1455-ben, meghalt 1520 táján. V. ö. Bradley, *A Dictionary of Miniaturists*. London, 1887. I. 74.
975. A Corvina-könyvtárról egész nagy irodalom létezik. E helyen csak a legújabb dolgozatokra utalok, melyek Ábel Jenő, Csontos János, Ipolyi Arnold, Pulszky Ferencz és e sorok írója tollából az Akadémia Értekezései, az *Archaeologiai Értesítő* és a *Magyar Könyv-Szemle* 1877–1892. évfolyamaiban jelentek meg.
976. Bunyitay, A váradi püspökség története, I. 314.
977. Ábel, id. m. 225.
978. Ábel, a kiváló irodalomtörténész, a ki életrajzát megírta, kivételesen tévedett, mikor őt Polykarpus György görög humanistával egy és ugyanazon személynek tartotta. (*Philologiai Közöny*, IV. 32–44.) Ezt más helyen fogom bővebben kifejteni.
979. Ábel, id. m. 227.
980. Cicero két munkáját tartalmazza. Jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdona. L. *Könyvkiállítási Kalauz*, 51.
981. Sírverse szól erről. Pray, *Specimen Hierarchiae*. I.
982. XXXI. fejezet.
983. Ez a leveleskönyv több XVI. századbeli kézirati példányban van meg. Kiadta Wagner, *Epistolae Petri de Warda*. (Pozsony, 1776.)
984. E sorok írójának Váradi Péter élete című értekezése a Századok 1888-ki évfolyamában.
985. Négy ilyen kéziratát ismerjük, melyek Zágrábba, Bécsbe és Lambachba kerültek. Kálmáncsehi 1495-ben váradi, 1501-ben erdélyi püspökké lett. De éppen a legfényesebb kéziratán (a lambachin) olvasható feljegyzés kétségtelenné teszi, hogy azt prépost korában készítette. A kézírataira vonatkozó adatokat összeállította Bunyitay, *A váradi püspökség története*, I. 334.
986. A könyv igen ritka, csak kilencz példányát ismerjük. Újra kiadta 1838-ban Podhraczký József.
987. „Leonardi Aretini opusculum magni Basilii de legendis poeticis.” A 8-adrétű, húsz levélre terjedő munkácska végén a nyomtatás helye: „Bude” és a nyomdász nevének kezdő betűi: „A. H.” olvashatók; de az évszám nincs kitéve.
988. Gróf Kemény József, *Irodalmi berek* 18–21.
989. Túróczi krónikája 1488 óta is több kiadásban jelent meg: 1746-ban Schwandtner *Scriptores*-ei között, 1890-ben Mátyás Flórián *Fontes domestici* c. kiadványában.
990. Szilády Áron, *Temesvári Pelbárt élete és munkái*. (Budapest, 1880). Egy másik becses monographiát Horváth Cyrill adott ki: *Temesvári Pelbárt és beszédei*. (Budapest, 1889.)
991. Toldy Ferencz, *Magyar Irodalomtörténet*, II. 40–43.
992. Ezeket a munkákat közre bocsátotta e sorok írója az *Irodalomtörténeti Emlékek* I. kötetében. (Budapest, 1886.)
993. Mind a hármat közzétette Ábel Jenő idézett akadémiai kiadványában.
994. *Magyar Könyvszemle*, 1878. 22.
995. Gróf Kemény J. id. mű. 14.
996. „*Expers lingve latine allemaniceque*”, mondja róla a bécsi egyetem jegyzőkönyve. L. e sorok írójának Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen cz. értekezését.

II. FEJEZET.

A humanizmus Magyarországon a Jagellók alatt.

A humanista műveltség Magyarországon Mátyás halála után. II. Ulászló udvara. Bonfin. Nangonius Mihály. Ifjabb Vitéz Mihály. A „dunai tudós társaság.” Bakócz Tamás tudománypártolása. Az esztergomi graduale. A zágrábi misekönyv. Szakmári György. Thurzó Zsigmond levele. Lobkovitz Bohuszláv ítélete a magyar főpapokról. Perényi Ferencz. Piso Jakab. Nagyszombati Márton költői műve. Wolfhard. Hagymási.

Magyarországi Bertalan. Keserű Mihály. Bánfi Gergely hittudományi művei. A hazai történetírás. Dombróci Márk. Sperfogel krónikája. Tubero Lajos. Magyar szentek legendái. Capistrano élete. Földrajzi írók: Pécsvárad Gábor, Erdélyi Miksa. Zeneirodalom. Graffinger Farkas. Monetarius István. Magyarországi szertartásos könyvek nyomtatása. Zenggi könyvnyomda. Balbi Jeromos. Taurinus „Stauromachia” című műve. Eck Bálint.

Összeköttetés a külföldi tudományos körökkel. Bembo bibornok levelei. Magyar tanulók a külföldi egyetemeken. A magyarországi főiskolák. A pécsi főiskola. A budai egyetem. A pozsonyi főiskolák. A budai felsőbb iskola. Székesegyházi és kolostori iskolák. Sárospatak. Szeged. Elemi iskolák.

A humanista műveltség szelleme Mátyás halála után a királyi udvarból nem kötözött el teljesen, a főpapok körében pedig uralmát megtartotta.

II. Ulászló a humanisták iránt jóindulattal viseltetett. Csehországi kancelláriájának tagjai Lobkovitz Bohuszláv, Neudeck György, Olmützi Ágoston, Slechta János, kik őt Magyarországon is környezték, a classicus iránynak hódoltak, és maguk is irodalmi munkásságot fejtettek ki. A Mátyás udvaránál megtelepedett külföldi írók nagy része elhagyta ugyan az országot, de némelyek ott maradtak és munkálkodásukat folytatták. Így Bonfini történeti munkáján hat éven át dolgozott Ulászló udvaránál, és a támogatást, a miben tőle részesült, azzal hálálta meg, hogy magasztalásait pazarul halmozta rá. Költő is találkozott, Nangonius Mihály, ki Ulászló „dicsőségeit” megénekelte.¹

A magyar főpapok sorában, miként Mátyás trónraléptekor Vitéz János állott a humanista mozgalom élén, úgy most Ulászló uralkodásának kezdetén hasonló unokaöccse, ifjabb Vitéz János veszprémi püspök lépett leginkább előtérbe. Miksa római király a bécsi püspökség administratorává rendelve, a bécsi tudományos körökben nagy tekintélyt küzdött ki magának. És a „dunai tudós társaság”, a mit Celtes Konrád koszorús költő, a bécsi egyetem híres tanára (1497-ben) megalakított, Vitézt választotta meg elnökévé. Celtes ugyanis azon volt, hogy a magyarországi humanistákat is bevonja ebbe a társaságba, a mely főképpen társas összejövetelek és ünnepélyek rendezését, baráti eszmecsere és levelezés létesítését tűzte ki célul; de sem akadémiai szervezetet nem nyert, sem jelentékenyebb irodalmi tevékenységet nem fejtett ki.²

Bakócz Tamás, a Mátyás halálát követő időszak leghatalmasabb főpapja, határtalan nagyravágyás és bírvágy ösztöneitől vezettetve, a dunai tudós társaság igyekezeteit bizonyára gyermekjátékok gyanánt lenézte; de épen hatalmi céljai érdekében szükségesnek látta, hogy írók, tudósok, művészek pártfogójának szerepét is játssza. Egyebek között a pompás kéziratok megrendelésének fényűző divatja előtt is meghódolt. Kiváló mű az a Graduale (zsolozsma-könyv), a mit esztergomi kápolnája számára készített. Rendkívüli nagyságával vonja magára a figyelmet: 77 centiméter magas, 55 széles. Az első lap, kék alapon, arany betűkkel van írva. A 15 centiméter nagyságú kezdőbetű Dávid királyt ábrázolja, a háttérben tájképpel. A lap alján, biborvörös alapon, virágok és lombok között, két angyal a címertartókat tartja. A könyvben számos díszes kezdőbetű és kép van.

Érdekes az a misekönyv, amelyet jelenleg a zágrábi székesegyház kincstárában őriznek. Ezt Kálmáncsehi Domonkos erdélyi püspök élte végén rendelte meg, úgy hogy halálakor (1501-ben) még nem volt egészen készen. Akkor Bakócz szerezte meg, ki a

kitöltetlenül talált lapkeretek és kezdőbetűk festésével egy más művészt bizott meg. Így történt, hogy a kézirat miniature-festései két kéznek művei, melyek styl tekintetében nagyon különböznek. Kálmáncsehi festője a burgundi vagy német iskolák egyikéhez tartozott, Bakóczé olasz volt. Az előbbinek művei gazdag phantasiáról tanúskodó nagyszabású compositiók. A czimlapon gót szerkezetű trónon a Szentháromság és a Boldogságos-Szűz van ábrázolva, alattuk szentek csoportosúlnak és a misekönyvet megrendelő főpap alakja is ott látható, czimerével. A következő lapokon Krisztus és a szentek életéből vett jelenetek vannak ábrázolva. Feltűnők a szent György viadalát és szent Egyed vadászatát ábrázoló képek, melyekben művészi humor nyilatkozik; nem egyszer – például ott, hol a vadaktól nyársra húzott vadász ábrázoltatik – a művész a könyv rendeltetéséről teljesen megfeledezni látszik. Az olasz festő is értékes munkát végzett; legkiválóbb az a lap, mely a keresztre feszítést, a háttérben szép tájképpel, ábrázolja. Sok kezdőbetűben medaillon-szerűen templomok, zárdák, várak vannak lefestve. Tizenhat lap gazdag ékítésű keretbe van foglalva és Bakócz czimerével ellátva.³

Bakócz Tamásnak egy ideig vetélytársa, majd a primási széken utódja, Szakmári György, a legnagyobb magyarországi humanista Janus Pannonius munkái kiadása iránt két ízben (1496 táján és 1502-ben) Aldus Manutiussal, a híres velencei nyomdászszal tárgyalásokat indított meg, a melyek azonban eredményre nem vezettek.⁴

Hogy az ókori classicusok mennyire elfoglalták ezen kor főpapjait, jellemzően tünteti föl Thurzó Zsigmond királyi titkárnak és fehérvári prépostnak ugyancsak Aldushoz irt levele, melyben közli, hogy főnöke Szakmári kancellár és ő maga is nagy örömmel fogadták Virgilius és Horatius műveinek a velencei nyomdából imént kikerült apró alakú kiadását, mely lehetővé teszi nekik, hogy most már „udvari szolgálatban és séta alatt is” olvashassák kedvencz íróikat; a miért kéri, hogy Cicero műveit szintén hasonló formátumban mielőbb bocsássa közre. Aldus 1501-ben eleget tett kívánságuknak, és a könyvet Thurzó Zsigmondnak ajánlotta.⁵

Ugyanekkor a királyt környező cseh humanisták egyike, Lobkowitz Bohuszláv, 1502 augusztus 1-én Budáról egy németországi barátjához irt levelében kiemeli, hogy sokan vannak Magyarországon, kik az irodalom iránt érdeklődnek, sokoldalú tudományossággal dicsekednek, minélfogva a velök való társalgás sok gyönyörűséget nyújt. De egyúttal szigorú ítéletet mond az elvilágiasodott főpapokról, kik „gyakrabban beszélnek Nemesisről és Laisról, mint Krisztusról; és a mi tőrhetetlen, többet foglalkoznak Plautussal és Virgiliussal, mint az evangéliummal, szorgalmasabban tanulmányozzák Epikur tanait, mint a kánonokat.”⁶

Ezen kor humanista főpapjainak sorában magára vonja a figyelmet Perényi Ferencz érdekes alakja. A nádor fia lévén, az egyházi és országos törvények tiltórendelkezései daczára, mint nyolcz esztendő gyermek (1508-ban) az erdélyi püspökséget, és hat évvel utóbb a váradi nyerte adományúl. Még tizennyolczadik esztendejét sem érte el, már levelezésben állott humanista írókkal, kik az ő classicus műveltségét és irányának szépségét magasztalásokkal halmozták el. „Olyan könnyen és olyan tudós tartalommal szerkeszted leveleidet – írja neki Calcagnini Coelius – hogy sokan irigyelhetnek, de senki sem érhet utól. Leveleid a múzsák minden diszét, a gráciák minden báját egyesítik magukban.” És hogy ezen izléstelenül túlzó magasztalás nem volt egészen alaptalan, bizonyítja Brodarics püspök, ki a mohácsi csata leírásában így emlékezik meg róla: „Nem közönséges szellemű ifjú volt és ékes irányát kortársai közül Zalaházi Tamás veszprémi püspökön kívül egy sem közelítette meg.”

Lelkét a classicus tanulmányok szeretete annyira betöltötte, hogy püspökségéről lemondani és Olaszországba költözni készült. Tervét nem valósította; a mohácsi mezőn találta sírját.⁷

Azonban a humanizmus, bár nem volt hiány előkelő pártfogókban, jelentékeny műveket Magyarországon nem alkotott. Néhány apróbb költői műből és egy-két görög classicus író latin fordításából áll egész termelése.

A magyarországi származású latin költők közül Janus Pannonius után a megyesi Piso Jakab emelkedett a legnagyobb hirre. Miksa császár a „koszorús költő” címével díszítette föl; Celtés Konrád és Rotterdami Erasmus barátságukkal tisztelték meg. Költeményeinek egy gyűjteménye a XVI. század közepén, egy másik a jelen század elején bocsátott közre.⁸

Nagyszombati Márton, Szent-Benedek-rendi szerzetestől 1510 táján a törökök elleni harcra buzdító költői mű jelent meg. Az erdélyi Wolfhard Adorján 1512-ben Miksa császárhoz intézett dicsőítő költeményt, a kassai Wernher György 1520 és 1523-ban elegiákat bocsátott közre. Hagymási (írói néven Cybeleus) Bálint pécsi kanonok 1517-ben „a bor és a víz előnyeiről és hátrányairól” szóló értekezést; Magyarországi Bertalan 1520-ban „az éberség és lustaság között folytatott párbeszédet” adott ki. Keserű Mihály, később boszniai püspök, Isokrates két beszédét, Magyarországi Bertalan Homer Béka-egérharcját adta ki latin fordításban.⁹

E szerint „a humanizmus nemes oltványa – hogy Hegedüs István szavaival éljünk – a nemzeti törzsből nem fogant meg; a forma bámulása, a tartalmatlan gondolatjáték lett mulatsága; a szellem meddő fényelgése foglalta el a humanizmus nemes lelkesedését.”¹⁰

A tudomány némely szakjainak körében jelentékenyebb eredményeket mutathatott föl a magyar szellem. A prédikáció-gyűjtemények szerzőiről, kiknek munkássága a XVI. század első éveire is kiterjed, már szóltunk. Miként ezek az egyetemes theologiai irodalomban kiváló helyet foglalnak el, szintúgy a főrangú Bánfi család egyik sarja, Gergely, ki a Pálos-rendbe lépett és a római rendház perjele lett, Gregorius Coelius Pannonius név alatt Rómában közzétett hittudományi munkáival általános figyelmet keltett, úgy hogy azokat később Párisban, Velenczében, Bécsben utánnyomták.¹¹

Werböczy Istvánnak a jogtudomány terén kimagasló munkáját más helyen már méltattuk.

Ellenben a hazai történetírás terén feltűnő pangás állott be. Dombrói Márk a Pálos-rendnek, egy névtelen karthauzi szerzetes a lechniczi zárdának, Sperfogel löcsei bíró városának krónikáját írta meg; de egyik sem volt nagyobb olvasóközönségnek szánva. Szorosan vett irodalmi műnek tekinthetjük a dalmáciai Tubero Lajos könyvét, mely Magyarország történetét Mátyás halálától 1522-ig adja, de csak a XVII. század elején látott először napvilágot. A XVI. század első negyedében csak két történeti vonatkozású munka jelent meg nyomtatásban, az egyik a magyarországi szentek legendáit tartalmazza, a másik Capistránói Szent-János. élettörténetét Sopronyi Pétertől.

Idegen országok ismertetésével szereztek maguknak érdemeket Pécsváradi Gábor Szent-Ferencz-rendi szerzetes, ki 1514-ben a szentföldön működött és haza térvén Palaestina szent helyeinek leírását tette közzé, és Erdélyi Miksa (Maximilianus Transylvanus), V. Károly császár titkára, ki különféle diplomáciai küldetésekben alkalmaztatott és Fernan de Magalhaes híres spanyol utazónak a föld körül tett (1519–1521) utazásáról jelentést adott ki, a mely a földrajzi irodalom körében nagy fontossággal bír.¹²

Két magyarországi író a zene-irodalomban illeti meg az úttörés dicsősége. Graffinger Farkas 1515-ben az „Ének harmóniájáról” szóló értekezést, a körmöczi Monetarius (Münzer) István 1518 táján „A zenében való oktatásról” írt könyvet bocsátott közre. Az előbbi Bécsben, az utóbbit Krakkóban nyomatták ki.¹³

A külföldi sajtókat a magyarországi szertartásos könyvek nyomtatása is folytonosan foglalkoztatta. A megrendeléseket budai könyvkereskedők tették, a kik közül (1490–1526 között) tizenegyenek nevét őrizték meg a fennmaradt példányok.¹⁴

Míg a szoros értelemben vett Magyarországon Hess nyomdájának rövid ideig tartó fennállása után félszázadon keresztül nyomdát nem állítottak föl, a horvát tengerparton Zengg

városában 1494-ben nyomda létesült, a melynek kizárólag az volt a feladata, hogy a horvát tengerpart némely helyein és a szigeteken régtől fogva meghonosult ó-szláv nyelvű istentisztelet céljaira szertartásos könyveket bocsásson közre. A jelezett esztendőben ó-szláv (glagolit) betűkkel nyomtatott misekönyv egyetlen ismert példányát a Magyar Nemzeti Múzeum nem rég szerezte meg. Ugyanezen nyomda termékeiből 1496. és 1507. években nyomtatott könyvek is maradtak fenn.¹⁵

Magyarország a hanyatlás, elszegényedés és belviszályok gyászos korszakában sem vesztette el egészen a vonzerőt, a mit külföldi tudósokra és írókra Mátyás uralkodása alatt gyakorolt.

A legjelentékenyebb azok között, kik a XVI. század első negyedében itt megtelepedtek, a velencei származású Balbi Jeromos, ki 1489-ben a párisi egyetemen a klasszikai tudományok tanára lett, majd Bécsben és Prágában foglalt el egyetemi tanszéket. Tudományosságával és költői műveivel sok elismerést aratott; de összeférhetetlen természetével és gyalázó iratok közzétételével sok ellenséget szerzett magának. Az ifjabb Vitéz János veszprémi püspök meghívására ismételten megfordult hazánkban, melyet 1501 táján álló lakhelyül választott. Kanonoki javadalmakat nyert el, majd pozsonyi prépost lett, egyideig mint királyi titkár és II. Lajos nevelője lett alkalmazva, diplomatai küldetésekre is fölhasználták. Eközben sokoldalú irodalmi munkásságot fejtett ki. Költeményeit részben az ocsmány tartalom, részben az azokban előforduló plagiumok értéktelenné teszik. De levelei és beszédei a humanista irodalom jelesebb termékeihez tartoznak. Több bölcsészeti értekezést irt. Seneca és Cicero egyes munkáinak magyarozatával foglalkozott. Sőt Magyarország történetének megírásához is hozzáfogott; de ez a munka elveszett.¹⁶

A német Taurinus (Stieröchs) István, az erdélyi püspök helynöke, „Stauromachia” című terjedelmes epikai műben az 1514-ik évi pórlázadás történetét adja, mely 1519-ben már nyomtatásban is megjelent.

Az angolországi származású Coxe Lénárd „koszorus költőt”, Lengyelországból Lőcse város tanácsa 1520-ban a városi iskola igazgatására hívta meg, a következő évben pedig a kassai iskola igazgatójává lett.¹⁷

A lindai Eck Bálint szintén Lengyelországból került hazánkba. Előbb Thurzó Elek házánál mint nevelő működött, 1517 táján a bártfai iskola igazgatását vette át. Ezen állásában élénk irodalmi tevékenységet fejtett ki; a krakkói nyomdában több alkalmi költeményén kívül, Horatius és Prudentius némely költői műveit bocsátotta közre. Bártfa polgárai annyira becsülték, hogy 1525-ben a város jegyzőjévé, majd a következő évben birájává választották meg.¹⁸

A külföldi tudományos körökkel való összeköttetés más irányban sem szakadt meg. Tanúskodnak erről az előkelő magyarokhoz intézett ajánlólevelek, a miket olasz, lengyel és német írók kiadványainak élén elég sűrűn találunk.

Igy a bolognai Beroald Fülöptől Váradi Péterhez, Bakócz Tamáshoz és Gyulai Fülöphöz, a szintén bolognai Pius Jánostól Szakmári Györgyhöz, az umbriai Joanantoniustól Szakmári Györgyhöz és Zeremlyéni Ferenczhez, a lengyel Crosnai Páltól Perényi Gáborhoz, a bécsi Camers Jánostól Werbóczi Istvánhoz és Bekényi Benedekhez, a bécsi Ursinus Veliustól Bekényihez, a bécsi Fabri Udalriktól Serédi Györgyhöz intézett ajánlóleveleket ismerünk.¹⁹

Bembo bibornok, X. Leo pápa udvara nagynevű humanistájának, levelei gyűjteményében Perényi Imre nádorhoz, az egri, pécsi és veszprémi püspökökhöz intézett leveleket találunk.²⁰ Rotterdami Erasmus pedig Henckel Jánossal, Mária királyné udvari papjával, Oláh Miklóssal, a királyné titkárával, Piso Jakabbal, Thurzó Elekkel, Brodaries Istvánnal és Kassai János orvossal állott levelezésben.²¹

Azon csatornák között, melyek a tudományos művelődést a külföldről hazánkba vezették, a legkiválóbb helyet az egyetemek foglalják el.

A mióta 1366-ban IV. Rudolf osztrák herceg a bécsi egyetemet megalapította, legnagyobb számban ide sereglettek a magyarországi ifjak, kik a magasabb tudományos kiképzést kívánták megszerezni. Az alapítás idejétől a mohácsi vészig nem kevesebb mint 4700 magyarországi tanulójának nevét őrizték meg a jórészben fennmaradt anyakönyvek. Ebből a számból mintegy 2600 esik a Hunyadiak és Jagellók korára. Viszonylag legtöbben az erdélyi szászok területéről jöttek. Az ország egyes városaiból Buda, Pozsony, Kolozsvár, Sopron, Pest, Székes-Fejérvár küldöttek legtöbb tanulót. Az egyetem tanszékein a bölcséleti karban 1385–1498 között száztizenhat és a hittudományi karban 1407–1477 között tizenhárom magyarral találkozunk.²²

A krakkói egyetemet, melyet Kázmér lengyel király 1364-ben alapított, főképen Magyarország éjszaki részéből keresték föl előszeretettel a tanulók. Ezek 1492-ben külön társasházat (Bursa Hungarorum) létesítettek, melybe, fennmaradt anyakönyvének tanúsága szerint, 1526-ig 653-an vétették föl magukat. Köztük a legelőkelőbb családok sarjaival, Bánfiakkal, Csákiakkal, Ujlakiakkal találkozunk. Többen utóbb magas egyházi és világi állásokra emelkedtek, az irodalom terén és a reformatio mozgalmaiban jelentékeny szerepet játszottak.²³

A bécsi és krakkói egyetemnél régiebbek Olaszország híres főiskolái: a bolognai és paduai, a melyeket a XIII. századtól fogva magyar ifjak folytonosan látogattak. Sajnos, régi anyakönyveik hiányosan maradtak fenn.

A bolognai egyetemen 1461–1472 között három magyar tanár működött: János az orvosi tudományokból, Dénes a logikából, Gergely a mennyiségtanból és csillagászatból tartott előadásokat; 1472-ben a kormányzói hivatalt Bodó Miklós viselte. 1451-ben Hangacsi Albert, 1467-ben Magyarországi István, mindketten királyi titkárok, az egyházi jogból tudori fokozatot nyertek el. 1471-ben ide jött Stolcz Miklós váradi püspök tanulmányai befejezésére; kíséretében voltak testvére, egy magyar nevelő, egy egri kanonok, egy káplány és két német úr. A XV. század végén és a XVI. század első éveiben itt tanultak: Gyulai More Fülöp, kinek hirneves mestere Beroald egy munkát ajánlott, Hagymási Bálint és Mághi Sebestyén, kik itt (1509-ben) latin verseiket kinyomatták.²⁴

A paduai egyetemet a XV. század közepe táján Csezmiczei János a híres pécsi püspök, Hantó György, később kalocsai érsek; a század utolsó éveiben Brodarics István, később váci püspök; a mohácsi vész idejében Buzlai Farkas és Batthyányi Orbán látogatták.²⁵

A ferrarai iskola a XV. század közepe óta, mikor Guarino a humanista mozgalom egyik gyúpontjává tette, vonzerejét Magyarországra is kiterjesztette. Itt nyerte kiképzését Csezmiczei János. 1467-ben három főrangú ifjú: Geréb László, Palóczy Zsigmond és Perényi Miklós tanult itt. Néhány évvel utóbb Erneszt Zsigmond, mint kinevezett pécsi püspök követte őket. A XV. század végén ide küldötte Bakócz Tamás primás unokaöccseit.²⁶

Ezen kor legifjabb egyetemére, a mely 1502-ben Wittenbergben alapított, Luther Márton reformátori föllépése óta tömegesen gyülekeztek az új tanítással rokonszenvező ifjak. Magyarországból 1522–1526 között tizenketten vétették föl magukat az egyetem tanulói sorába.²⁷

A magyarországi ifjakat főként az a körülmény kényszerítette külföldi főiskolák fölkeresésére, hogy hazánk a régiebb századokban ilyen tudományos intézet föntartására képesnek nem mutatkozott. A Nagy Lajos királytól alapított pécsi főiskoláról, mely a mohácsi vészt túlélte, keveset tudunk; de az kétségtelen, hogy mind a négy tudomány-kart nem foglalta magában, és nincs tudomásunk arról, hogy a tudori fokozatok adományozásának jogát gyakorolta volna. Zsigmond király alkotása, a budai egyetem, melyet a konstanci zsinaton tekintélyes küldöttség képviselt, rövid ideig állott fenn; ha már előbb nem, úgy mindenesetre halála után feloszlott. A pozsonyi főiskola sem élte túl alapítójának, Vitéz János primásnak halálát, s így alig négy évig virágzott. Mátyás egy új egyetem létesítésére czélzó tervét nem valósíthatta.

Mindazáltal olyan felsőbb iskola, mely a hittudományban, a bölcsészetben és a classicus tanulmányokban nyújtott kiképzést, több létezett Magyarországon. Ilyen volt a budai, a melynek tanszékeit még II. Ulászló és II. Lajos alatt jeles idegen tudósok foglalták el, mint Tobriacher Ulrik 1512 táján, a freisingeni Grynaeus (Grinner vagy Greiner) Simon és Vinsheimius Vid (1520–1523), kiknek a reformatióhoz való csatlakozásuk miatt kellett (1524) az országból távozniok.²⁸

És ilyenek voltak részben a székesegyházi s kolostori iskolák is. Például Szalkai László primásnak fönmaradt iskolai jegyzeteiből tudjuk, hogy mikor 1489 táján Sárospatakon a Szent-Ágoston-rend iskoláját meglátogatta, ott a latin és görög nyelvtanból, a szónoklat- és költészettanból, a számtanból és csillagászatból tartottak előadásokat.

A XV. század folyamán a városi iskolák a kulturai életnek mind jelentékenyebb tényezőivé lettek. A városok nagy fontosságúnak tartották azt, hogy jeles tanítókat szerezzenek meg. Például Szeben város tanítói, a mint 1446 óta fönmaradt névsorukból látjuk, mind külföldi főiskolákon képezték ki magukat, és tudori fokozattal diszitve jöttek vissza hazájukba. Bártfa, Kassa, Lőcse városok többször külföldi tudósokat hívtak meg. A városok versenyeztek, hogy előnyösebb ellátás biztosításával jeles tanerőket nyerjenek meg.

Hogy minden plébánia mellett elemi iskola állott fön, az egyházi törvények rendelkezéseiből tudjuk. De szervezetük és működésük felől történeti emlékek nem maradtak reánk.

-
997. Az Ulászlónak felajánlott példány a prágai egyetemi könyvtárban. Könyvkiállítási Kalauz. 53.
998. Ábel, Magyarországi humanisták és a dunai társaság. Akadémiai Értekezések a nyelvtud. köréből VIII. k. 8–12. Budapest 1880.
999. Erdődi Bakócz Tamás élete. 188–190. Könyvkiállítási Kalauz. 51.
1000. Ábel, Adalékok 30.
1001. Bunyitay, id. m. I. 357.
1002. Ábel, Magyarországi humanisták. 12.
1003. Bunyitay, id. m. I. 367–377.
1004. Ábel, Magyarországi humanisták. 83.
1005. Toldy Ferencz, Magyar Irodalomtörténet, II. 54. Gróf Kemény József, Irodalmi Berek, 68–104.
1006. Id. h. 100.
1007. Toldy Ferencz, id. m. II. 41, 43.
1008. Erdélyi Miksával legujabban gróf Apponyi Sándor és Kropf Lajos számos értekezésben foglalkoztak. Azt a fölmerült kétséget, vajjon csakugyan erdélyi származásu volt-e, Kropf teljesen eloszlatta. Magyar Könyvszemle; 1894. 289.
1009. Toldy, id. m. II. 57. Magyar Könyvszemle, 1876. 203. 1878. 24.
1010. Gróf Kemény József, id. m. 18.
1011. Asbóth Oszkár értekezése a Magyar Könyvszemle 1896. évf. II. füzetében. V. ö. Akadémiai Értesítő, 1896. évf. áprilisi füzete.
1012. Munkáit kiadta Retzer Bécsben, 1790-ben. Életrajzát megírták Knauz (Magyar Sion 1868. évfolyamában) és Ábel (Értekezések a nyelvtud. köréből, 1880 VIII. kötetében.)
1013. E sorok írójától: A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században. (Budapest, 1873.) 103. 122.
1014. Ugyanott. 185.
1015. Gróf Kemény, id. m. 46. 76. 102.
1016. Epistolarium familiarium libri sex. (Velence, 1552.)
1017. Operum tertius tomus epistolas complectens. (Bázel, 1540.)
1018. E sorok írójától: Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen a XIV. és XV. századokban. (Értekezések a tört. tud. köréből III. 1874.) és A hazai és külföldi iskolázás 204–236. Schrauf K. Magyarországi tanulók a bécsi egyetemen. (Budapest, 1892.)
1019. A magyar bursa anyakönyvét kiadták 1821-ben Miller Ferdinánd, 1894-ben Schrauf K.
1020. Sarti, De claris archigymnasii Bononiensis professoribus. (Bologna, 1769.) Malagola, I rettori nell' antico studio di Bologna. (Bologna, 1887.) Magyar Könyv-Szemle, 1878. 132–4.
1021. Hazai és külföldi iskolázás 270.
1022. Irodalomtörténeti emlékek, I. k. XV. 1.
1023. Hazai és külföldi iskolázás. 288. 296.
1024. Ábel, Egyetemeink a középkorban. (Budapest, 1881.)

III. FEJEZET.

A magyar nyelv és irodalom. 1440–1526.

A magyar nyelv fönmaradt régi emlékei. A költői művek száma. Az egyház uralkodó állása az irodalomban. Vallásos költészet. Egyházi énekek. Máriahymnuszok. Ének a szent jobbhoz. Szent-Lászlót dicsőítő hymnuszok. A legendák forrása. Alexandriai Szent-Katalin verses legendája. Tartalma. Profán költészet. Hegedősök. Lantosok Mátyás udvarában. Gábor deák magyar dalai. Ének Pannónia megvételéről. Szabács vára megvívásáról szóló ének. Névtelen költő éneke Mátyás haláláról. Both János veszedelme. Szabadkai Mihály éneke Beriszló Péter haláláról. Geszthi László. Apáti Ferencz feddő éneke. Virágénekeink. Szótárirodalmunk zsengei: a schlägli és besztercei szöszedetek. Az Ehrenfeld-codex. Az első magyar biblia-fordítás töredékei. Báthori László bibliafordítása. Margit-legendája. Forrása. Magyar predikációk. Magyar Benigna imádságos könyve. A régi magyar nyelv sajátságai. Régi magyar stíl. Magyar nyelvű okiratok. A magyar nyelv használata az országgyűléseken. Galeotto nyilatkozata a latin nyelv kizárólagos használatáról. Magyar levelek

A magyar nemzet szellemi fejlődése abban az időben, mikor az idegen cultura új elemeinek assimilatiója folyamatban volt, saját faji egyénisége megizmosodásának örvedetes jelenségeit tünteti föl. Ezeket leginkább a magyar nyelv fönmaradt régi emlékeiben találjuk.

A magyaroknak mai hazánkban való megtelepedését követő három századból magyar nyelven irt egyetlen sort sem birunk. A XIII. és XIV. századokból csak három magyar nyelvemlék¹ maradt ránk, ezek terjedelemre nézve oly jelentéktelenek, hogy egymás után lenyomatva két nyolczadrétü oldalra terjednének. Ellenben a XV. századból és a XVI. első negyedéből a költői és prózai munkák tekintélyes sorozata áll rendelkezésünkre. Csupán azon nyelvemlékek száma, melyek a jelzett korból származó kéziratokban maradtak fön, 82-re megy. A Magyar Tud. Akadémiától kiadott Nyelvemléktárban ekkorig tizenhárom kötetre terjednek a mohácsi vést megelőző korszak magyar irodalmának prózai maradványai.

A „Régi magyar költők tára” – szintén az Akadémia kiadványa – ugyanezen korból 71 költői művet tartalmaz. Ezekből vallási tartalmú 56, világi vonatkozású csak 15. Ámbár ezen kor végéig az egyház megtartotta uralkodó állását az irodalomban: a szembetünő aránytalanság magyarázatát abban a körülményben is kell keresnünk, hogy az egyház céljainak szolgáló művek szélesebb körben terjedtek el és azokat gondosabban őrizték meg, mint a profán költészet termékeit.

A vallásos költészet terén különösen két műfaj: az ének és a legenda talált legtöbb művelőre; amaz a nyilvános isteni tisztelet, ez a magánáhitat szükségleteinek kielégítésére volt hivatva.

Az énekek többnyire Szent-Ambrus, Nagy-Szent-Gergely pápa, aquinoi Szent-Tamás, Rabanus Maurus és mások latin hymnusainak fordításai. Némelyek szolgálai hűséggel ragaszkodnak a szavakhoz, nem egyszer a rosszul választott kifejezésekkel a jó izlést sértik és a köznapiság színvonalára szállanak alá. A még fejletlen magyar nyelv erőltetve követi a magas tökélyre emelkedett latin formákat; a verselés rendszerint kezdetleges; valódi költői tehetség ritkán nyilatkozik. Azonban vannak énekeink, melyek szépségben gazdagok, és a melyeknek „ódon egyszerűsége, darabossága alatt az eredetinek világossága és melegsége, költői eszméjének és képeinek hatásossága kicsillámlik.” Ilyen a „Salve mundi salutare” kezdetű ének, a felfeszített Krisztushoz szóló magas szárnyalású imádság, mely a katolikus közönségnek még a XVII. században is kedvelt éneke volt.

A nemzeti szentek cultusa a nemzeti érzést is megszólaltatta az egyház énekeiben. Máriához, mint az ország védasszonyához, „törököknek megnyomorítójához, királyoknak jó tanácsadójához, magyaroknak megoltalmazójához” fordulnak a hívők. Szent-István és Szent László királyok személyében a nemzeti hősokeket is ünneplik. Az első szent királyról szóló 1484-ben kinyomatott egyik ének szerint:²

„Dicsőséges szent jobb kezét,
Népünknek drága kincsét,
Szívünknek nagy örömét,
Óhajtva nézi magyar.”

A Szent-Lászlót dicsőítő hymnusok egyike – melyet a XVI. század elejéről való Peer-codexben találunk, – majdnem minden versszakában megemlékezik a hazáról:

Magyarországnak vagy kerály magzatja
Szent kerályoknak fénes tüköre
... Nekönk sziletíl Lengyelországban,
Menyből adatál nagy csudaképen,
... Mikoron méglen gyermekded volnál,
Kihozza Béla kerály jó Magyarországba,
Hogy dicsekednél te két országban,
Magyarországban és menyországban.
... Te dicsekedel kerály-székedben,
Képed fel-tötték az magas kőszálra,
Fénlik mint nap, salyog mint arany,
Nem elégeszik senki tereád nézni.”³

A legendák többnyire Jacobus de Voragine XIII. századbéli dominikanus és a magyar Temesvári Pelbárt munkái nyomán készültek. Legjelentékenyebb ezek közül Alexandriai Szent-Katalin legendája, mely több mint 4000 verssorból áll. Szilády Áron Temesvári Pelbártot hiszi szerzőjének. Ezt Horváth Cyrill, ki Temesvári Pelbárt munkáit és a magyar vallásos költészet termékeit szintén behatóan tanulmányozta, kétségbe vonja; de a legendában ő is magyar szellem termékét, a magyar vallásos epika legfőbb diszét látja. Meséje szaggatott ugyan, de a kerekdedséget nem nélkülözi, a lelki állapotokat is híven jellemzi; „az erkölcsi eszmény erejének fenséges gondolata” pedig egyik középkori emlékünkből sincs ilyen elevenséggel kifejezve.⁴

A középkori magyar költészet ezen terjedelemre és értékre legjelentékenyebb műve megérdemli, hogy tartalmát ismertessük.

A bevezetésben a költő az ég szenteinek örök dicsőségét hirdeti; azután a legenda három részében Szent-Katalin születését, megtérését és halálát beszéli el.⁵

Régen, a pogány világban egy Costus nevű jámbor király kincsekben bővelkedett, de nélkülözte a legértékesebbet, mert nem volt gyermeke, kire országát hagyhatta volna. Istenhez kívánván fordulni, népét Alexandriába gyűjtötte össze, és fölhevítte, hogy ott egy felállított kőbálvány előtt a király kivánságának teljesítéseért imádkozzék. Az imádság nem hallgattatott meg. A király akkor Görögországból egy Alphorabius nevű híres bölcsét hívott meg, a ki azt a tanácsot adta neki, hogy arany szobrot öntessen, s hirdesse, hogy az az istenek istene. A király követte a tanácsot. De mikor a mester az arany szobrot megöntötte,

„Az kép ötet nem követé,
Mert nem lón bálvány szabású,
De crucifixum ábrázu.”

És mikor a szobrot a templomban elhelyezték,

„Mert hasonlat nem esött,
Krisztus között és ördög között,
És mert a szőlő illatját
Kigyók nem illatozhatják, –
.... lehullának
A bálványok és elromlának.”

Kilencz hónap mulva pedig a királynak szép leánygyermek születt, kit Katalinnak nevezett, és tudós mesterekkel neveltetett föl. A mikor Katalin szépségben s bölcsességben tündöklő hajadonná serdült föl, atyja meghalt, mire ő az ország kormányát átvette.

Egy alkalommal huszonnégy szűzzel, huszonnégy matronával és száz lovaggal útra kelvén, éjszaka az erdőben eltévedett. Itt egy remetére talált, a ki beszéd közben azt a kérdést vetette föl, hogy miért nem megy férjhez? Katalin büszkén felelte, hogy sok kérője között magához méltót nem talált. A remete mosolyogva megjegyzé, hogy ő ismer egy hatalmas császárt, a kinek fia ő hozzá illenék. Katalin kijelenté, hogy mivel a bölcsek a szüzességet mindenek fölött dicsérik, ő holtig szűz marad. Ekkor a remete felvilágosítja, hogy a császár fiának épen az a tulajdonsága, hogy jegyesét örök szüzességben megtartja, anyja is szűz, a neki szolgáló leányok is szűzek és oly szépek, hogy

„Ez rajtad való szépség
Ahhoz képest nagy szörnyűség!”

Ekkor Katalin a császár fiát látni óhajtá. A remete pedig elővett egy képet, mely a császár fiát és anyját, vagyis Szűz-Máriát és Krisztust ábrázolta; egyuttal utasította Katalint, hogy éjszaka

„Ez szűznek esedözzél
Hogy néked fiát megmutassa.”

Éjjel álmában megjelenik Katalinnak a szent szűz Krisztussal, de ez elfordul tőle, és anyja kéréseinek daczára elutasítja őt. Ezután Katalin ismét a remetéhez fordul, a ki a keresztény vallásban oktatja és megkereszteli. Hazatérve, álmában újra megjelenik neki Szűz Mária, ölében a gyermek Krisztussal, a ki most már szeretetteljesen feléje hajol, őt gyűrűvel eljegyz magának, és megjósolja neki, hogy érette vértanúi halált fog szenvedni.

Kevéssel utóbb Maxentius császár Alexandriába bevonúl, és parancsot bocsát ki, hogy mindenki a pogány isteneknek áldozzék. Katalin erről értesülvén, megjelent előtte és felszólította, hogy térjen Krisztushoz. A császár szerelemre gyuladt a szép leány iránt, és ötven bölcset hivatott, hogy azt hitétől eltántorítsák. Katalin az ötven bölccsel vitába bocsátkozott; de az eredménye az lett, hogy ő térítette még a bölcseket, kiket azután Maxentius kivégeztetett.

A császár ekkor Katalint is, miután csábításainak állhatatosan ellenállott, megkínóztatta és börtönbe záratta. Itt fölkereste őt a császárné, a ki Katalin körül sebeit gyógyító angyalokat és dicsőségtől fénylő véneket talált. Ezen látvány és Katalin szavai annyira meghatották a császárnét és kíséreit, hogy keresztényekké lettek.

Maxentius újból maga elé hozatta Katalint, és mivel ez ajánlatait most is visszautasította, halálra ítélte. Mikor a szűz a vesztőhelyre ért, az égből e szavak hangzottak:

„Jőjj én hozzám, én választottam,
Neked nagy jó nyugalmat alkottam,
Jőjj el immár én szép jegyesem!”....

A hóhér levágta Katalin fejét, de vér helyett tej folyt testéből, mélyet az égből leszállott angyalok a Sinai hegyre vittek, mig lelke a mennyországba repült.⁶

Figyelemre méltó, hogy akkor jött létre ez a mű, mely az őskeresztény szellem naiv és benső hitét s ezen hitnek a pogányság fölött kivívott diadalát dicsőíti, a mikor (a XV. század legutolsó vagy a XVI. század legelső éveiben) Magyarországon az antik világ classicus szelleme a legnagyobb hatalomra emelkedett. És a véletlennek érdekes találkozása, hogy épen akkor Rómában, az ugyanazon antik szellemnek hódoló VI. Sándor pápa termeiben kora legnagyobb festője, Pinturicchio, Katalin legendájának jeleneteit utólérhetetlen bensőséggel ábrázolja.

A profán költészetet a magyar középkor egész lefolyása alatt hivatásszerűen művelték a hegedősök, vándor népénekesek, kik énekeiket cziteraszerű hangszeren kísérték, és a lantosok, kik iskolázott, tanult emberek (deákok, litteratusok) voltak, és hat húrral ellátott

tojasdad idomú lantot vagy kobzot használtak.⁷ Ilyen dalosok, Galeotto tanúsága szerint, Mátyás udvaránál is gyakran megfordultak. Ezeknek sorából való az a Gábor deák, kiről egy 1492-ben megjelent könyv följegyzi, hogy magyar dalai igen népszerűek voltak és Mátyás király figyelmét is magukra vonták.⁸

A fönmaradt profán énekek között korra nézve első helyen áll a 155 verssort számító ének Pannonia megvételéről, mely így kezdődik:

„Emlékezzünk régiekrel,
Az Scythiából kijöttekrel,
Magyaroknak eleikrel,
És azoknak vitézségekrel.”

Régi kézirati példányaikat nem birjuk, csak a múlt század végén készült másolataikat; de kétségtelen, hogy szövege a XV. század végéről vagy a következőnek elejéről származik, és valószínű, hogy mind tartalomra, mind formára nézve sokkal régibb eredetű népköltési maradvány, a mit azután később jelen formájába átdolgoztak. Ősi eredetét a benne előforduló elavult szók jelezik. Az ének tartalma nyomról nyomra megegyez azon régi nemzeti krónika előadásával, melyet legteljesebben a XIV. század közepén készült bécsi képes krónika tartott fön.

Ehhez hasonló alkotású a Szabács vára 1476-ban történt megvívásáról szóló (150 sorból álló) ének, a melynek előnyeik gyanánt az irodalomtörténet a közvetlenséget, a ritmus bizonyos egyenletességét és elég ügyes berendezését emeli ki. „Ime egy ének – jegyzi meg róla Toldy Ferencz – melyet Mátyás király asztalánál énekeltek.” És ennek az éneknek tanulmányozása Szilády Áront arra a nyilatkozatra készíti, hogy „mint a homeri rhapszodoknak Solon által Athenbe hivatása és az epikai énekeknek az Akropoliszon rendezett előadásai a legüdvösebb befolyást gyakorolták a görög költészetre, nem mondható csekélyebbnek az a hatás, a melyet XV. századbeli költészetünkre, szereplése Mátyás udvarában gyakorolt.”⁹

Különös figyelmet érdemel az az ének, melyben a névtelen költő Mátyás király halála fölött kesereg; továbbá Gergely deák éneke, melyben (1490 táján) urának Both Jánosnak, és Szabadkai Mihályé, melyben (1515) a hős Beriszló Péternek halálát siratja; Geszthi Lajos deáké, melyben (1525) a hatvani gyűlés megnyitása előtt az ország rendeit egyességre, a törvények megtartására inti, és a hazát az ég oltalmába ajánlja:

„Isten, szűz Mária háborútól védjen,
Hatvanban gyűljetek, hogy jó vége legyen,
Jó Lajos királyunk diadalmat végyen,
Minden tanácstokban ő jó véget tégyen!”

Apáti Ferencznek a XVI. század elejéről származó éneke, mely az urakat, papokat, pór-jobbágyokat ostorozza, és egy osztályt sem kimél, az első magyar kíséret a szatirában.

Költői nyelvemlékeinkben a legkisebb helyet a szerelem foglalja el. Két néhány sorból álló ének – Enyingi Török Imre köszöntője jegyeséhez 1485-ből és Körmöcz város 1505-ik évi jegyzőkönyvének egyik lapjára jegyzett kis virágének – minden, a mit birunk. Pedig Erdősi János az Új-testamentom 1544-ik évi magyar fordításához csatolt egyik jegyzetében kiemeli, hogy „énekekben, kiváltképen a virágénekekben, csodálhatja minden nép a magyar nép elméjének éles voltát a lelésben, mely nem egyéb, hanem poesis.”

Sajnos, a magyar poesis ezen virágai – mint Szilády Aron szépen mondja – „fészök hajnalán tépett levelekként hullottak alá!”¹⁰

A magyar nyelv és irodalom XV. századbeli prózai maradványait őrző emlékek sorozatát szótáriradalmunk zsengei nyitják meg: a felső-ausztriai schlägli zárdában és a szász Beszterczen nem rég (1890- és 1891-ben) fölfedezett szójegyzékek, melyek középkori iskoláink használatára készültek. A szók nem betűrendben következnek egymás után, hanem tárgyrendben, fogalomkörök szerint vannak csoportosítva. Ilyen csoportok: a világ, halak,

fűvek, házak, ruhák stb. szókincsünkhez, szavaink jelentéstörténetéhez, a hangtan és szóképzés ismeretéhez értékes adalékokat szolgáltatnak. Műveltségtörténeti szempontból is fontosak; például a XV. századbéli fegyverzetéről olyan teljes és világos képet nyújtanak, a milyent más emlékeinkből nem nyerünk.

A tulajdonképeni legrégebb magyar könyv, a mit birunk, az Ehrenfeld-codex; csonkán fönmaradt, kis negyedretü, 162 lapra terjedő papirkézirat, a mit Ehrenfeld Adolf jogtudós 1851-ben tanuló korában Nyitrán fedezett föl. Elbeszélő irodalmunk legrégebb termékét, assisi Szent-Ferencz életének latinból készült fordítását tartalmazza. A kézirat a XV. század második negyedéből származik, de íráshibáiból kitetszőleg régebb eredetinek másolata; a mit nyelve is igazol.

Még nagyobb fontosságú a legrégebb bibliafordítás XV. századbéli maradványa. Ezt az első magyar biblia-fordítást valószínűleg Tamás és Bálint ferenczrendű szerzetesek 1439 táján készítették Moldvában, hová a huszita-eretnységhez való csatlakozásuk miatt kellett menekülniök. Eredeti példánya elveszett; néhány évtizeddel később készült másolataiból három töredék van meg. A müncheni udvari könyvtár Jászay-codexe a négy evangéliumot tartalmazza, melyeket az utolsó lapon látható feljegyzés tanúsága szerint Németi György, 1466-ban, Moldvaország Tatros városában másolt le. Szintén a XV. század második feléből való a bécsi udvari könyvtár Révai-codexe, mely az ó-testamentum 18 könyvét, és a Székely Nemzeti múzeum Apor-codexe, mely a zsoltárokat foglalja magában. Ezen kéziratok tanulmányozása, (melyek a legrégebb magyar naptárt és a Mi-atyánk legrégebb ismert magyar szövegét is tartalmazzák), a nyelvtörténetre vonatkozólag gazdag eredményeket nyújt. E helyen csak azt emeljük ki, hogy a bibliafordítóban egyszersmind a legelső nyelvújítót tiszteljük, amennyiben a latin szövegben előforduló szavak lefordítása végett számos új szavat alkotott; ilyenek például: császárlat = imperium, czimerlet = titulus, ezerlő = tribunus.

Második bibliafordításunk a XVI. század első negyedéből (1516–1519) való. Ez az esztergomi érseki könyvtár Jordánszky-codexében és a Magyar Nemzeti Múzeum Jankovich-codexében maradt fön. A fordító valószínűleg Bátori László, a buda-szent-lőrinczi páloszárda szent életű szerzetese, ki a XV. század második felében élt, és a kiról egy 1525-ik évi pálos-krónikában följegyezve találjuk, hogy az egész magyar bibliát magyarra fordította.¹¹

Régi magyar irodalmunk a hazai történelem eseményeit elbeszélő munkát nem mutat föl. Ezt a hiányt némileg a Margit-legenda pótolja, mely IV. Béla király leányának, a margitszigeti domonkos-rendü apáczárda szent lakójának életét és csodatetteit beszéli el. Kor- és műveltségtörténeti szempontból régi irodalmunknak kétségtelenül legérdekesebb maradványa. A XIII. századbéli kolostori életnek hű rajza; azon kor vallási felfogásába, műveltségi és társadalmi viszonyaiba mély bepillantást enged, az ország politikai történetét is becses adalékokkal gazdagítja.¹² Ez eredeti dolgozat, és nem fordítás a XIV. században latin nyelven készült legendából. Forrásául a Margit szüz szentté avatása ügyében pápai biztosoktól (1276-ban) foganatosított tanukihallgatás latin jegyzőkönyve szolgált; a mi megmagyarázza azt, hogy a legenda helyenként fordításnak látszik.¹³ A legendának egyetlen példányát, mely sajnos elején és végén csonka, 1510-ben a margitszigeti zárda egyik buzgó apáczája, Ráskai Lea másolta le régebb kéziratból. Ugyancsak az ő másolatában még négy más magyar kéziratot birunk, köztök a Cornides-codexet, mely Szent-Domonkosnak terjedelmes életiratát tartalmazza.

A XVI. század első negyedéből magyar prédikációk több gyűjteménye maradt fön, melyek legnagyobb részben Temesvári Pelbárt latin szentbeszédei alapján készültek. Tizenegy codexből majdnem száz prédikácziónak Pelbárttól való származása van kimutatva.¹⁴

Magyar nyelven irt imádságos könyveket is birunk már ebből a korból; különösen az vonja magára a figyelmet, mely 1515-ben Kinizsi Pál özvegye, Magyar Benigna részére készült.

Ezen XV. és XVI. századbeli nyelvemlékeink philologiai tanulmányozása arra az eredményre vezet, hogy a magyar kiejtés négyszáz év óta keveset változott. Az egyes kéziratokban mutatkozó eltérés többnyire nyelvjárási sajátság, mely azon a vidéken, hol egykor a codexet irták, ma is meg van. Megállapodott irodalmi köznyelv hiányában mindenki a maga vidéke nyelvét használta.

Egyes képzők és ragok tekintetében a codexek hangalakja a maitól némileg különbözik; például a mai „ül, ül” képző jobbára „-ól, öl” (fordól, repöl), a mai „-it” még „-ojt, ejt, öjt” (fordojt, fordejt, dücsövöjt). A magánhangzók illeszkedésében szintén van némi eltérés; például a „-szer” rag magas hangját megtartja: „hányszer, másodszer”. Az igeragozásban sok codex még sértetlenül mutatja a „szj, zj, sj” hangcsoportokat: „vadászja, mosja, emlékezzél.” Az összetett igealakok közül legsajátságosabbak azok, melyekben mind a két rész külön személyragozást tüntet föl: „tudom valék” (tudom vala). Az igeragozás föltűnő sajátsága, hogy a mélyhangú ikes igék az elbeszélő alak s a föltétes mód harmadik személyében nem „-ik”, hanem „-ák” raggal végződnek; lakozák = lakozék; laknák = laknék.

A szókinsben, szólásokban, fordulatokban sok olyan van, a mi azóta elavult. Például: enni = szopni, kőlab = oszlop, kőlyuk = barlang, csittenet = hallgatás, leuzat = botrány, olymely = mintegy; várunk lelkünk szakadva; Istentől futamott világ.

A nyelvemlékeknek – mint egyik legavatottabb ismertetőjük, Simonyi Zsigmond írja – „sajátságos varázst ad az, hogy nyelvök idegen és mégis a mienk; első tekintetre ismeretlen, de ha kissé hozzászokunk és belemelegszünk, olyan, mint egy régi elbújdosott jó barát beszédj, ki messze idegen földeken járt, más hanghordozáshoz szokott, de hovatovább hallgatjuk, annál inkább fölismerjük benne azokat a hangokat és gondolatokat, melyektől annyiszor megrezdültek szivünk, lelkünk húrjai.”¹⁵

A mi pedig a régi magyar stílt illeti, ez az ismertett nyelvemlékekben első gyermekkorát éli. „Nyelvök, – mint Beöthy Zsolt írja – szegénynek látszik a gazdag deák vallásbölcseleti terminológiával szemben, nem ritkán gyámoltalannak is, mikor az értelem visszaadásával lévén kénytelenek küzdeni, keveset ügyelhetek a beszéd művészi feltételeire.... Azonban régi legendáink stílje nincs minden érdem nélkül. Az erő, mely már a halotti beszédben oly hathatósan nyilatkozik, a magyar prózai stílnak főjellemtvonása marad egész a XVII. század végéig. A nyelv, emlékeink legnagyobb részében, zord hangzásúnak tűnik föl füleinkben. A hangolvadás még nem teljes és következetes,... az idegen szók csak félig-meddig alakultak a magyar hangzás törvényeihez; ezekből vesz a beszéd keményebb, erősebb jelleget. De a szavaknak e durva hangzását enyhíti a mondatalkotásban nyilatkozó numerus. Nem egy codexirónknál ép oly meglepő az arányosság, melyekkel gondolatait részekre osztja, mint a tömörség, melylyel kifejezi.”¹⁶

A magyar nyelv irodalmi jellemű emlékeinél csekélyebb számban maradtak fenn a köz- és magánjogi vonatkozású régi magyar iratok. A XV. század elejétől a mohácsi vészig csak nyolcz magyar okiratot mutathatunk föl. A sorozatot megnyitja a már ismertett eskű, melyben az 1446-ik évi országgyűlésen a rendek magukat a törvények megtartására kötelezték.¹⁷ Ezt követik: egy záloglevél 1452-ből, egy nyugtatvány 1493-ból, a sajszentpéteriek végzése boraik árulásáról, egy kötelezvény 1511-ből, kelengyelajstrom 1516-ból, egy békelevél 1523-ból és egy végrendelet 1526-ból.¹⁸

De ezen emlékek csekély számából egyáltalán nem lehet azt következtetnünk, hogy a magyar nyelvet az okiratok fogalmazásában csak kivételesen használták. Így például teljesen kétségtelen, hogy a XV. század közepe táján az országgyűlési végzemények eredeti szövegezése magyar volt. Erre nézve az 1446-ik évi pesti országgyűlésre küldött pozsonyi követek érdekes bizonyítékot nyújtanak; ugyanis a végzések egy részét latin szövegben közölvén, megjegyzik, hogy a többi végzéseket, melyek „magyar nyelven vannak szerkesztve,” nem közölhetik.¹⁹

A mi a magyar nyelvnek a levelezésben használatát illeti, erre nézve Galeotto munkájában érdekes észrevételt találunk.

„A lengyelek, csehek és németek – úgymond – leveleiket leggyakrabban latinúl, de némelykor anyanyelvükön is írják. Minden keresztény nép között egyedül a magyarok használják írásban kizárólag a latin nyelvet. Ezt talán az okozza, hogy nyelvük helyesírása nincs eléggé megállapítva. Már pedig a magyar nyelvnek az a természete, hogy a kiejtésben a legkisebb helytelenség, az írásban pedig az ékezetek elhagyása és felcserélése megváltoztatja a szavak értelmét. Például az *u* betűvel végződő szavaknak különböző jelentésük van, aszerint amint azt röviden, hosszan, vagy összevont ajkakkal hangoztatják, a mit a helyesírás mostani fejletlen állapotában írásban megjelölni nem lehet. A latin nyelvnek egyetlen *u* betűje van, többre nincs is szüksége; a magyar nyelvnek, hogy minden árnyalatot megkülönböztessen, négyféle *u* betűre volna szüksége. Más betűkkel is ugyanezen eset forog fönn. Továbbá az országok megnevezésére a magyar nyelvnek önálló szavai nincsenek. A magyarok úgyszólván minden ország megnevezésénél körülírással élnek, amennyiben az illető nemzet nevéhez az „ország” szót csatolják. Itáliát Olaszországnak, Germániát Németországnak, Szlavóniát Tótországnak nevezik. Végre nyelvökben nagyszámú tót és latin eredetű szavak vannak; például „mit keressz?” a latin „quid queris”-ből származik; mert a *q* és *k* betűk rokonok. De erről legyen elég ennyi.”²⁰

Galeotti azon állítását, hogy a magyarok a levelezésben kizárólag a latin nyelvet használják, a jelentékeny számban fönmaradt német és szláv levelek megczáfolják. Az a magyarázat pedig, a mit a magyar nyelv írásban való használatának nehézségeiről ad, a bírálatot nem állja ki. Teljesen elfogadhatatlan az az állítás, hogy akár az *u* betű négyféle kiejtése, akár az országok neveinek körülírással lefordítása vagy az idegen származású szavak nehezítették meg a magyar nyelvnek használatát a levelezésben.²¹ Ha ezen fogyatkozások dacára prózai és költői művekben a magyar nyelv használhatóan bizonyult, ez levelek írására sem lehetett alkalmatlan.

Igaz ugyan, hogy a mohácsi vést megelőző időből csak két magyar levelet mutathatunk föl: Albert tihanyi apátét 1486-ból és Thurzó Elekét 1526-ból,²² de jogunk van föltenni, hogy számtalan ilyen levéltől szerencsétlen véletlen fosztott meg minket.

-
1025. A halotti beszéd, a königsbergi töredék és az eskümintá Nagy-Lajos korából.
1026. Sajnos, ezen első magyar nyomtatványnak egyetlen példánya sem maradt fönn.
1027. Régi magyar költők tára, I. 202.
1028. Horváth Cyrill, Nemzeti irodalmunk a reformációig. (Baja, 1892.) És ugyancsak tőle a „Középkori költészetünk” című fejezet, a Beöthy által szerkesztett Magyar irodalomtörténetben, I. 111–125.
1029. Két mult századbeli másolatban maradt fönn, az egyik Praytól, másik a Teleki-könyvtárban. Döbrentei, Régi magyar emlékek, II. 359. Zolnai, Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig. (Budapest, 1895) 337.
1030. Régi magyar költők tára, I. 30–158. Ismerteti Horváth Cyrill, id. m. 86–96.
1031. Bartalus István, A magyar palotás zene eredete, Századok, 1892. évf. Badics Ferenc, XVI. századi elbeszélő költészetünk. Beöthy által szerk. Magy. irodalomtörténet, I. 204.
1032. Gróf Kemény József, Irodalmi berek. (Pest, 1861.) 17.
1033. Költészetünk Mátyás idejében. (Akadémia Évkönyvei XVI. köt. 48.)
1034. „A XVI. századi líra” című cikkében, a Beöthy által szerkesztett Magyar irodalomtörténetben, I. 190.
1035. Ezt a föltevést nem czáfolja meg az a legújabb ellenvetés, hogy a Jordánszky-biblia fordítója Mózes II. könyvéből két fejezetet szándékosan kihagyott. Abból, hogy valaki egy munka kis részének lefordítását a leküzdhetetlen nehézségek miatt mellőzi, nem következik az, hogy nem volt szándéka az egészet lefordítani.
1036. Bő ismertetését adja Marczali Henrik ezen munka második kötetében. 552–57. Egyik lapjának hasonmását I. ugyane kötet mellékletei közt.
1037. Ez a jegyzőkönyv e sorok írójának kiadásában látott napvilágot első ízben. A veszprémi püspökség római levéltára. I. (Budapest, 1896.)

1038. Horváth Cyrill, id. m. 109.
1039. „A kodexek mint nyelvemlékek” című cikke a Beöthy által szerkesztett Magyar irodalomtörténetben. I. 126–136. Zolnai Gyula, Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig (Budapest, 1895.)
1040. A szépprózai elbeszélés a régi magyar irodalomban. I. (Budapest, 1886.) 27.
1041. Döbrentei, Régi magyar nyelvemlékek, II. 6, 336.
1042. Zolnai, id. m. 22, 155, 196, 203, 226, 255.
1043. Gróf Teleki J., id. m. X. 183.
1044. Idézett műve XXVIII. fejezetében.
1045. Mondanunk sem kell, hogy a „keres” és „queris” rokonságának feltevését komolyan venni nem lehet.
1046. Zolnai, id. m. 237.

IV. FEJEZET.

A képzőművészetek Magyarországon Mátyás uralkodása alatt.

A képzőművészeti alkotásoknak általános áttekintése. A legrégebb építmények Magyarországon. A csúcsíves építészeti izlés emlékei. Az alkotások művészi becsé. A renaissance-stil hódítása Magyarországon. Ornamentális díszítmények. A szárnyoltárok. A hazai szobrászat termékei. Hazai festészet. Bonfin nyilatkozata Mátyás király építkezéseiről. Az Olaszországból behívott építésszek. A budai palota. A visegrádi palota. A pozsonyi vár régi építészeti maradványai. A kassai Szent-Erzsébet egyház befejezése. A budavári plebánia templom. Fejéregyház.

Mátyás mint a festőművészet szakértő méltatója. Leonardo da Vinci Mátyás királyról. A milanoi fejedelem ajándéka Mátyás számára. A Mátyás megrendelésére készült szobrászati művek. A bautzeni szobor. Mátyás érmei. A Corvin-kálvária. Mátyás aranyból szőtt trónkárpitja. Orgonája és énekkara. A művészeti tevékenység Mátyás utódai alatt. Festők II. Lajos udvarában. Poroszországi Márton szobrász. Festett czimerek

A nemzetek tehetségének és műveltségi fejlődésének egyik legbiztosabb fokmérője a művészet, vagyis az a mód, amint eszményeik megtestesítésére, életük szepítésére a művészetet felhasználják. És e tekintetben az építészet szól hozzánk legérthetőbben, mert egyaránt van hivatva a legmagasabb eszmény, a vallás szolgálatába lépni, a közélet és magánélet legáltalánosabb szükségleteit kielégíteni; egyúttal közreműködésre hívja föl a képzőművészet többi válfajait: a szobrászatot, festészetet és ötvösséget is.

Szent-István építészeti alkotásai közül egy sem jutott ránk. Mindazáltal a helyenként fölfedezett alapfalak, oszlop töredékek és mozaikmaradványok, a legendák elbeszéléseivel összhangzásban, azt hirdetik, hogy a keresztény művelődés meghonosításával egy időben, görög, olasz és német mesterek hazánkat olyan műemlékekkel népesítették be, melyek nagyságra és fényre a külföldieket megközelítették. Ugyanezt állithatjuk XII. és XIII. századbéli szentegyházainkról, melyek közül néhány, például a jáki és lébényi, mai napig épségben fönáll.

Mikor a félkörívű (román) építészeti izlést a csúcsíves (a gót) váltotta föl, ez korán, a XIII. század vége felé kezdett Magyarországon is tért foglalni és nagy építészeti tevékenységre adott impulsust. Főpapok, kolostorok és városok régi templomaik helyébe újakat emelnek, vagy azokat legalább átalakítják, új kápolnákkal toldják meg. Annyi pusztulás után is, a mi hazánkat a török háborúk és a nemzeti fölkelések idejében érte, Magyarországnak, az alföldet kivéve, alig van jelentékenyebb helye, mely maig fönálló gót templommal ne dicsekednék; a felső vidéken pedig, kisebb városokban is, párosával emelkednek. Sőt vannak területek – mint a Csallóköz és az úgynevezett Mátyusföldre – hol majdnem minden második faluban gót plebánia-egyházzal találkozunk.¹

Ez az építkezési mozgalom a XV. században érte el tetőpontját. A templomok átalakítása, megnagyobbitása és díszítése szakadatlanul foglalkoztatja az egyháziakat és a világiakat. Mintegy versenyre kelnek egymással, hogy szebbet és nagyobbat létesítsenek, mint elődeik és szomszédjaik. Így a Hunyadiak és a Jagellók korában, mint látni fogjuk, úgyszólván mindegyik főpapi székhelyen és királyi városban jelentékeny építészeti művek jönnek létre. Ezek annak tanúi, hogy a külső háborúk és belső küzdelmek közepett a nemzet az eszményi érdekek iránt fogékonyságát nem vesztette el, műveltségben és izlésben emelkedett.

A fönmaradt műemlékek tanulmányozása alapján a mütörténelem arra az eredményre jut, hogy a gót izlés, bár Magyarországon virágzásának tetőpontját érte el, távolról sem örvendett annak a kiképzésnek, mint a külföldön, de még a tökély azon fokára sem emelkedett, a mit a román stíl számos magyarországi alkotása feltüntet. Nemcsak hogy hasztalan keresünk nálunk olyan világra szóló, nagyszerű emléket, a milyenekkel Angol-,

Német-, Francia- és Spanyolországok kérkednek, hanem teljesen összhangzóan alakított, kisebb méretű templomot is alig egy-kettőt mutathatunk föl.

Gyakori az eset, hogy míg a szentély a stíl tökéletesebb képzését tűnteti föl, magas ablakzattal áttörve nyulákon emelkedik, a hajó kiképzetlenül épült, például a pozsonyi székesegyháznál, vagy a szép kapuzat fölött elhanyagolt homlokzat és bevégtetlen torony áll, mint Kassán, Szent-Benedeken, vagy végre diszes torony alatt elhanyagolt kapú látható, például a ferencz-rendűek és klarisszák templomán Pozsonyban.²

Mindazáltal ki kell emelnünk, hogy éppen a legnagyobb monumentális épületeink elenyésztek. Az érseki székhelyeken Esztergomban, Kalocsán, Bácsón, továbbá a legelőkelőbb püspöki és káptalani városokban Egerben, Váradon és Csanádon, Székesfehérvárrt és Ó-Budán a fényes dómoknak alighogy alapfalait derithette föl a nyomozás. A világi épületek, a királyok, főpapok és világi urak palotái közül csak egyetlen egy, a vajdahunyadi került el az enyészetet.

A XV. században az ókori irók tanulmányozása a görög és római műemlékekre irányozván a figyelmet, alkalmat adott egy új építészeti stíl, a renaissance megalkotására. Ebben a görögök classicus szépségű oszlopai és pillérei a rómaiak merész boltozataival a főtényezők; a csúcsív eltűnik, az épület tetejére gyakran köralaku falépitvény fölé kupola helyeztetik, az ablakok négyszögletű záródást kapnak. A tagozat és diszítés szintén az ókori műformák elemeit kölcsönzi át; virág- és gyümölcsfüzérék, koszorúk és bőségszarvak, maszkok és hermák, satirok és geniusok alkalmaztatnak. Ez a stíl Olaszországból diadalútjára indulván, legelső hódításaival Magyarországon, Mátyás udvaránál dicsekedhetett, míg Franciaországban, Angliában és Németországban csak a XVI. század első negyedében honosult meg.

Mátyás nagyszerű alkotásai úgyszólván nyom nélkül elenyésztek; de a XVI. század elejéről Esztergomban, Bártfán, Héthárson stb. fönmaradt épületek a renaissance stíl legnemesebb idomait tűntetik föl.³

Az építészet, főképen az isteni tiszteletnek szentelt alkotásokban, szolgálatába vonta a képzőművészet másik két ágát: a szobrászatot és festészetet, s azoknak hazánkban nagy lendületet adott.

A gót ízlés a szobrászatnak mind a templomok belsejében, mind a külső falakon elhelyezett szentek alakjaiban és páratlanul dús ornamentikájában tág tért nyitott meg. Mikor pedig fejlődése legmagasabb fokán a tagozással áttört falterekről a szentek szobrait mindinkább leszoritotta, a szobrászatot arra készítette, hogy magának az oltáron keressen tért, és e végből a szekrény- vagy szárny-oltár formáját teremtette meg, mely a biblia és legenda alakjainak és jeleneteinek plasticus előállítására bőséges alkalmat nyújtott.

Míg az ornamentális diszitményeknek a hazai építészeti műemlékeknél a kapuzatokon, tornyokon és szentségházakban (Kassán, Bártfán, Pozsonyban stb.) a XIV. század elejétől fogva mutathatjuk föl elsőrangú példányait, a figurális szobrászat műveiben magasabb értékű alkotásokat csakis a XV. század közepén innen birunk, a mikor a fafaragvány a gót építészetben érvényesült.

A szárnyoltárok műgyakorlatának terén a művészet talán a legtöbbet és legjobbat alkotta hazánkban és tartotta fönnapjainkig. „Hogy csak megközelítőleg is – írja Ipolyi – fogalmunk legyen a számról, elég lesz annyit mondanom, hogy Magyarország egyes felső vidékein, Sárosban s nevezetesen Szepesben, csak néhány napi út alatt, az országútról úgyszólván le sem térve, saját felületes számításom szerint is, háromszáznál jóval több XV–XVI. századbeli ily faragványt (fából faragott szobrot) és domborművet találhatunk még máig, oly bőségben és szépségben, mint a külföldön is, – ha talán egy-két, erről s ezen művészet különös virágzásáról nevezetes német várost és vidéket, milyen Nürnberg és Pomeránia, kiveszünk – párját ritkítja. Ezek között pedig nem egy világra szóló remekre is akadhatunk, minők a löcsei, kassai stb. faragványok.”⁴

A hazai szobrászat figyelemre méltó termékeit birjuk a márvány siremlékekben, a miket főpapok és világi urak elődeik, illetőleg szüleik, rokonaik, vagy nem egyszer saját maguk számára készítették, és templomokban, a hol temetkeztek, állították föl.

Egy részük csak czimereket, föliatokat tüntet föl. A jelentékenyebbek az alattuk nyugvónak domborműben kidolgozott alakját ábrázolják. Sajnos, nem birunk olyan monumentális műveket, a milyenekben más országok bővelkednek; a mik ezeknek színvonalát bizonyára elérték, királyaink szobrai és siremlékei Buda, Székes-Fejérvár és Várad pusztulásával elenyésztek.

Ugyanezt panaszolhatjuk a hazai festészet művei tekintetében is. A templomoknak és palotáknak falfestményekkel díszítése hazánkban a legrégebb idők óta általánosan el volt terjedve. A legelső kísérlet, melyet Rómer Flóris tett régi falfestményeink felkutatására és ismertetésére, meglepő eredményt mutatott föl. Százhuszonkét helyen talált a templomok falain, nem egyszer a mészkéreg lehámozása után, XIV-XV. században festett képköröket.⁵ És azóta ezen helyek számát újabb kutatások jelentékenyen növelték.⁶ De ámbár a hazai mű- és műveltségtörténet tekintetében ezen falképek maradványainak nagy értékük van, művészi szempontból jelentékenyebbek azok a fára festett képek, melyekkel a XV. század végén és a XVI. század elején a szárnyoltárok tábláit ékesítették, s a melyeknek szerencsére, talán legjobb példányai kivételes épségben kerültek el az enyészet.

A művészet a nemzet szellemi életének megnyilatkozása lévén, nagymértékben tanulságos feladat külön szemlét tartani azon tevékenység fölött, a mit e téren a királyi udvarban és a nemzet különböző rétegeiben a főpapok, világi urak és városi polgárok kifejtettek.

Mátyás király uralkodása alatt, miként a politikai hatalom legmagasabb fokát érte el a magyar állam, a művészet is legszebb virágzásának örvendett hazánkban. Világuralmi becsvágyához méltó világra szóló alkotásokat hozott létre a nagy király.

Bonfin, ki az ő megbízásából Averulinusnak az építészetéről szóló olasz munkáját latinra lefordította, az ajánlólevélben Mátyás építkezéseiről így szól: „Mikép emlékezzem meg azokról a nagyszerű templomokról és palotákról, a miket Budán, Székes-Fejérvárt, Visegrádon, Komáromban és egyéb helyeken emeltél? Hogyan mondjam el, mennyire gyönyörködöl a kitűnő épületekben, kiváltképen azokban, a melyek a régi mintákat utánozzák? A régi építési módot új fényvel élesztetted föl. Itáliából a legkitűnőbb művészeket és mestereket hoztad el. Építészeket, szobrászokat, festőket, aranyműveseket, rézmetszőket roppant költséggel tartasz udvarodnál, a hová a műkertészek, műfaragók, ácsok és kőmetszők is mindenfelől gyülekeznek... Mindenfelé márványt faragnak. Serényebben dolgoznak a márványbányákban, mint az aranybányákban, csak hogy az óriási munkát elvégezhessék!”

A Bonfintól említett építészek közül, kiket Mátyás Olaszországból meghívott, többnek nevét ismerjük. A bolognai Fioraventi Aristoteles már 1467-ben Mátyás udvarában időzött, Baccio Cellini, Chimenti Camicia és Benedetto da Majano Flórenczből – az új renaissance műirány tulajdonképpeni szülőhonorából – jöttek; az utolsó a híres Strozzi-palota építője volt.⁷

Sajnos, mindaz a mit alkottak, úgy szólván nyomtalanul elenyészett. És épen a legnagyobb műről, a budai királyi palotáról, a szó szoros értelmében elmondhatjuk, hogy kő kövön nem maradt pusztulásában. Csak néhány apró töredék, mely a föld mélyéből került napvilágra és a Magyar Nemzeti Múzeum régiségtárában őriztetik, hirnöke a hajdani fénynek. Ezek egyike vörös márványból faragott kapú-béllét (tympanon), mely Mátyás király czimerét viseli díszül. Mátyás czimerének töredéke látható egy másik, szintén vörös márványból készült párkányrészleten; a czimerpajzs alatt szépen kidolgozott gyümölcsfüzér domborodik ki, lebegő szalagokkal és gyöngyökkel díszített vége egy gyermek-alak vállát és nyakát fogja körül.

Egy harmadik töredék homokkőből díszesen faragott pillér-részlet. Keretét és kissé bemélyedett mezejét szép hajlású növénydiszitmény foglalja el; a mindkét oldalon hullámvonalban hajló növényindák gyümölcstartó edényekben végződnek. A középső diszitményben, edény fölé elhelyezett ágon ül, kiterjesztett szárnyakkal, a Hunyadi ház gyűrűs hollója. Rajz, felfogás és kivitel tekintetében olyan, hogy bármelyik kiváló olaszországi épületnek is díszére szolgált volna.⁸

Hogy magunknak a budai királyi palotáról fogalmat alkothassunk, azon leírásokra vagyunk utalva, melyeket Bonfin történeti munkájában és XVI. századbeli németországi utazók könyveiben találunk, a melyek azonban, sajnos, határozatlanok, homályosak és egészen tiszta képet nem nyújtanak.

A budai várban a Szent-György-térről, harmincz lábnyi széles árkon keresztül, hid vezetett a királyi palotába, mely különböző korszakokból származó épületek ékalakú csoportját képezte. Mig Zsigmond király úgynevezett friss (új) palotájának homlokzata a Szent-György-térre fordult és a Gellérthegyre néző csúcson az Árpádok és Nagy-Lajos korából való épületrészek állottak, Mátyás palotája a Dunára nézett. Ezek az épületek egymás között összeköttetésben állottak, és kőfallal voltak körülvéve, melynek tetején fedett folyosó vonult végig.

A palota főkapujánál jobb- és balfelől márvány talapzaton egy-egy ércszobor állott, sisakkal fején, bárdal a kezében, fenyegető magatartásban. Az itt nyíló udvar közepén érczútból márványmedenczébe víz ömlött, a kút tetején Pallas Athene sisakos szobra állott. Tovább a három Hunyadi hatalmas gyalogszobra volt elhelyezve; a közepén Mátyás sisakosan, lándzsával fölfegyverkezve, pajzsra támaszkodva, gondolatokba elmerülve; jobbról atyja, balról bátyja László bánatos arczkifejezéssel. Az udvart oszlopos csarnok vette körül. Ebben pompás ajtó vonta magára a figyelmet. Porphyr márványba foglalt ércszárnyain kiváló művészettel készült domborművekben Hercules tizenkét munkája volt előállítva.

Az ajtó fölött porphyrba vésve Bonfintól szerkesztett epigramm hirdette, hogy Mátyásnak a halhatatlanságot az ő erényei, az ércz, a márvány és a történelem biztosítják. Az emeletre vezető kettős lépcső szintén porfirból készült, a lépcsőház falain ércz kandeláberek voltak alkalmazva.

A palota első emeleti részeiben kőből és márványból készült szoborművekkel ékesített tágas és hosszú folyosók vonultak végig. A termek száma rendkívüli nagy volt; külön lakosztályok voltak berendezve téli és nyári tartózkodásra.

A Mátyástól épített szárnyban a termek padlóját mindenütt mozaik fedte. Az ajtók és ablakok keretei veres márványból voltak faragva; a fából vagy érczből készült ajtószárnyakon domborművekben a hollós czimer díszlett. Több terem falát történelmi vagy allegorikus festmények ékesítették; ezeknek egyike Daróczi Jánost ábrázolta, a mint a moldvaországi vajda ellen vívott csatában nehéz sebet kapván, a halált az ellenség legsűrűbb sorai között keresi és találja. Másutt a különböző erények allegorikus képekben állítottak elő. A hol ilyen falfestmények nem voltak, a falakat kristály-tükrök, vagy fára és vászonra festett képek ékesítették. Előszertettel használtak a falak díszítésére szőnyeget is, melyek arazzóknak neveztettek, a burgundi Arras várostól, a hol azokat kiváló tökélyvel gyártották. Részint bibliai és mythologiai események rajzait, részint virág- és edény-diszitmények között a király czimerét tüntették föl.

A mennyezetek részben bolthajtásra épültek, és így kiválóan alkalmasak voltak az égboltozat ábrázolására. Az egyenes mennyezetek állatokat és virágokat feltüntető fa-faragású, aranyozott diszitményekkel voltak pazarul elhalmozva.

A termek berendezéséről szólván, Bonfin különösen kiemeli a mázos téglából rakott nagy kályhákat, melyek művészi kivitelben római négyes fogatokkal és más római emlékekkel voltak díszítve. A falak körül ékesen faragott fa- és márványpadok voltak

elhelyezve, melyeket szőnyegek fődnek. A nyugágyak és ágyak nagyrészt aranyozott ezüsből készültek.

Az ebédlőtermet részletesen leírja egy német fejedelem követe, ki 1476-ban Mátyás és Beatrix menyegzője alkalmával Budán az ünnepélyeken jelen volt.

Falait selyemszövet borította. Az asztalfő felett arannyal átszőtt kárpitból menyezet emelkedett, melynek hátterén a király és királyné gyöngyökkel diszitett czimere volt látható. A terem közepén emelkedő oszlop körül és e terem falai mellett, magas pohárszékeken, aranyból és ezüsből művészileg készített sok száz edény volt elhelyezve: tálak, serlegek, embermagasságú korsók, a legváltozatosabb idomokban alakított asztaldíszek; az utóbbiak közül a figyelmet különösen magára vonta egy tiszta aranyból készült lóalak, melyet rendesen a király elé szoktak állítani, úgy szintén két szokatlanul nagy egyszarvú, melyek homlokukon valóságos szarvat és nyakukon lánczon a hollós czimert viselték. A királyi asztal előtt háromszáz font ezüsből készült szökőkút s mellette óriási nagyságú kenyérkosár állott; a menyezetről pedig két akós ezüst hordó függött le, számos csővel és csappal, a mikből különféle nemes borokkal lehetett a serlegeket megtölteni.

A könyvtár egymásba nyíló két teremből állott, egyik a latin, a másik a görög és keleti nyelveken irt könyvek számára. A menyezet aranyozott és élénken szinezett faragványokkal ékeskedett. Az ablakokba festett üvegek voltak alkalmazva. Az egyik teremben a királynak gyöngyhímzésű szőnyeggel takart római nyugágya állott. Hasonló szőnyeg fedte a háromlábú székeket is, a mik – a könyvtárt megéneklő Naldus szerint – Delphi jósdáinak triposára emlékeztették a tudósokat. A falak mentében tömör fából készült, művészi faragványú könyvvállványok vonultak végig. Arannyal áttört bibor-bársony kárpit óvta meg a könyveket a portól. A könyvtártermeket félköralakú előcsarnok előzte meg, a melyben csillagászati műszerek voltak elhelyezve; menyezete az égboltozatot Mátyás cseh királylyá választásának pillanataiban ábrázolta, vagyis azt tüntette föl, hogy ez az esemény a jelentékenyebb égitesteket milyen helyzetben találta. A palota egy másik csarnokának menyezete pedig az égboltozatot Mátyás születése pillanatában tüntette föl.

Mátyás ugyanis osztozott kora csillagászainak azon felfogásában, hogy az égitesteknek az égboltozaton elfoglalt helyzetük az emberek sorsára döntő befolyást gyakorol.

A várhegy nyugati oldalán és alatt a völgyben az udvari kertek terültek el. Gondosan ápolt kövecses utak vezettek ide. Tarka virágú rétek, rózsaligetek, virágágyak, halas tavak, diszes fasorok, lombok közé rejtett barlangok, fából és cserjékből alkotott útvesztők váltják fel egymást. Itt-ott sodronyból alakított madárházak vonják magokra a figyelmet, sokféle hazai és külföldi szárnyas lakóikkal. Ezüstszínű mázos cseréppel fedett toronyalaku épületek emelkednek ki, egy-egy étkező teremmel, melyeknek üvegablakai és erkélyei kilátást nyitnak a körül fekvő tájképre. Egy nagyobb épület is volt a kertben, csillogó márványból épült palota, melynek előcsarnoka mozaikkal kirakott oszlopokon nyugodott, ajtaja a római diadalkapukra emlékeztetett, ebédlőterme, hálószobái, a menyezetek, falak és ablakok – mint Bonfin írja – oly szépek voltak, hogy a palota a leghiresebb ókori épületekkel vetekedhetett.

Említést tettünk már arról, hogy Heltai Gáspár tanusága szerint a XVI. század közepe táján a budai vár alatt óriási kiterjedésű épület megkezdett falai emelkedtek, mely épület Mátyás terve szerint arra lett volna rendeltetve, hogy főiskolát fogadjon be, tanárainak és negyvenezer tanulónak lakásul szolgáljon. Mig ezt a magyarázatot teljesen alaptalannak kell tekintenünk, valószínűnek látszik Salamon Ferencz nézete, mely szerint Mátyás királynak az lett volna a terve, hogy székhelyén, a római castrumok mintájára, állandó táborban jelentékeny haderő elhelyezést találjon.⁹

A királyi udvar másik székhelye Visegrád volt. A hegytetőn épült fellegvárában őriztetett a szent korona. Onnan alacsony kőfal húzódott alá a bástyákkal megrakott másik erősséghez, az úgynevezett vízi várhoz. A hegy alján, közel a Duna partjához, emelkedett a királyi lak, melyet az Anjou királyok emeltek, Mátyás megnagyobbított és átalakított.

Mintegy 350 terem és szoba volt benne. Diszes oszlopcsarnokok márványkútakkal, téli és nyári lakások éttermekkel, nappali, háló- és fürdőszobákkal hosszú sorozatban váltották föl egymást. Az emeleti termek aranyozott márvány erkélyeiről elragadó kilátás nyílt a hegyekre, a Dunára és a palotát környező kertekre, a melyek lent a völgyben és fent a hegy oldalán terültek el. Kövecses utak kanyarognak gonddal ápolt pázsit és a virágok különféle fajaival beültetett ágyak között. A kert határát magas dombhát képezte, melynek oldalait merész íveken nyugvó falak védték a leomlástól. Negyven széles lépcső vezetett föl a dombháton elterülő függőkertbe. Ennek közepén diszes kút állott vörös márványból faragva, Cupido karcsú alakjával, a mint egy márvány tömlőn ülve, az abból felszökő forrásvizet kiszorítani látszik; a kutat a múzsák szobrai vették körül. E helyen, virágok között, hársfák árnyékában szeretett Mátyás sétálgatni; nem ritkán lakomákat is adott és külföldi követeket fogadott. A függőkert egyik oldalán állott a mozaik művekkel ékesített udvari kápolna, melynek ezüst sipokkal ellátott orgonája messze földön híres vala.

Bonfin, történeti munkájában Visegrád leírását adván, hogy fényéről és szépségéről olvasóinak fogalmat nyújtson, megjegyzi, hogy Lucullus kéjlakait és kertjeit is elhomályosítja. Az ő phrasisainál nagyobb értéke van annak a két szónak, a mit egy pápai követ levele végén találunk: „Kelt Visegrádon, a földi paradicsomban.”

És Oláh Miklós esztergomi érsek, ki Visegrádot már csak elhanyagolt állapotában látta, azt mondja, hogy bejárta Európa nagy részét, lakott a legszebb városokban, de olyan bájos fekvésű, olyan fénynyel és diszszel épült palotát, a milyen a visegrádi, sehol sem látott!¹⁰

Bonfin elbeszéléséből tudjuk, hogy Mátyás a tatai királyi palota diszét új építkezésekkel emelte.

A pozsonyi várban pedig régi építészeti maradványok hirdetik, hogy az ország nyugati határvárosát is művészetszerető szellemének alkotásaival gazdagította. A délkeleti várkapu a XV. század utolsó tizedeiből származik, és tekintve kiváló pompáját, csak a király megrendelésére épülhetett. Nyílását diszes tagozatú főív képezi, melynek főtágját torzfejen nyugvó henger tartja. A renaissance befolyása alatt, építésze a classicus műformákra emlékeztető ívkörseletet alkalmazott; de az ívet fölött levő faltéren kanyarcsúcsívet szerkesztett és jobbról-balról a gót stíl igényeinek megfelelő torony-fiakat helyezett el, melyeket csinos mérművek diszitenek; közepett függő mennyezetek láthatók, melyek alatt a kapu oldaloszlopain egykor szobrok állottak.

Ebből a kapuból – melyen, mint a XV. század végén és a következő elején sok más épületen, a gót és renaissance stíl együtt vegyest jelentkezik, – lehet következtetni, hogy Mátyás a várban levő királyi lakot is hasonló fénybe öltöztette. Sajnos, miután Mária Terézia teljesen átalakította volt, tüzvész semmisítette meg. De a romok között Mátyás művének maradványaira akadunk. Az ablakok az ő korából valók. A lovagterem külső falának felületén több részlet van, melyek a renaissance motivumait tüntetik föl. Az udvarban pedig, sűrű bozót között, tizenhárom pillér hever, melyek a XV. században nyílt árkád-folyosót hordottak.¹¹

Bécs városában, – mely élte utolsó éveiben székhelyül szolgált – Mátyás az osztrák főhercegek régi palotáját – mint Bonfin följegyzi – függő kertek alkotásával szépítette, és a mai karinthiai-utcza szegletén új fényes palotát építtetett.

Mátyás építkezési hajlama főképen királyi paloták emelésében és diszítésében keresett kielégítést. Mindazáltal művészetpártoló bőkezűségében az egyházak is részesültek. Hogy Kassa városának a Szent-Erzsébet-egyház befejezését lehetővé tegye, 1472-ben tiz esztendőre felajánlotta azt az adót, a mit a város újév napján szokott a királyi kincstárnak beszoigáltatni. A budavári plébánia templom, melynek tornyán az ő czimere diszlett, kétségkívül az ő hozzájárulásával épült. A székesfejérvári káptalani egyház mellett pedig élete végén fényes kápolnát kezdett építtetni, a melyben temetkezni óhajtott.

Jellemző, hogy figyelmét magára vonta az Ó-Buda közelében fekvő, úgynevezett fehér-egyház, mely a nemzeti hagyomány szerint a honfoglaló Árpád sirja helyén épült, s a melyről ő egyik levelében azt mondja, hogy a legelső templom volt, melyet a magyarok a keresztény hitre térésük idejében építettek. Az 1480-ik évben azt a Pálos-rendnek adta át. Három évvel utóbb pedig átalakításához és kibővítéséhez fogott, a mely célra – a pápától kieszközölt engedéllyel, – egy régóta romokban heverő ó-budai templom oszlopait és köveit is felhasználta.¹²

Mátyást a festőművészetnek nemcsak pártfogója, hanem szakértő méltatója gyanánt mutatja be korának legnagyobb festőművésze, Leonardo da Vinci, a ki a festészetéről irt értekezésében Mátyás király egyik elmefuttatását közli, melyben azt bizonyítja, hogy a festőművészet magasabban áll, mint a költészet.¹³

A milanoi fejedelem ajándékkal kívánván Mátyásnak kedveskedni, alkalmasabb tárgyat nem talált, mint éppen Leonardo egy Mária-képét.

Mátyás, miként az elsőrangú irókat, úgy a legjelesebb festőket is csábító ígéretekkel igyekezett udvarába vonzani. Így Lippo Lippit – mint XVI. századbeli életírója, Vasari följegyzé – meghívta; ez Olaszországot elhagyni nem volt ugyan hajlandó, de két szép képet festett a magyar király számára. Ugyancsak Vasari beszéli, hogy Chimenti építész, mikor Magyarországból Flórenczbe visszatért, innen Berto Linajuolótól néhány képet küldött Mátyásnak, ki „azokat igen megdicsérte;” Verocchio pedig, a nagynevű szobrász, két domborművet küldött, melyek Nagy-Sándort és Dáriust ábrázolták.¹⁴

A Mátyás megrendelésére készült szobrászati művekből fönmaradt a saját és nejének domborművü arczképe, a mely az élethűség és művészeti kivitel előnyeit egyesíti.¹⁵ Gondoskodott arról is, hogy túl a haza határain, hódításai színhelyén emlékét monumentális szobor őrizze meg. Ezt az ő sziléziai helytartója, Stein György, a Bautzen városában épített erősség főkapuja fölé helyezte el. Az egész emlék magassága 23 1/2 láb. Mátyás trónon ülve, a királyi felség teljes diszében, a kormánypálczával és az országalmával kezében van előállítva, a mint feje fölött a koronát angyalok keze tartja – az égből nyert hatalmat jelképezve, – lábai pedig oroszlánon – a földi erő képviselőjén – pihennek.¹⁶ Kora fejedelmeinek és egyéb előkelő személyeinek példájára arczképét érmekben is megörökíttette, a melyek mind jeles olasz véső-művészek munkái.

Hogy az ötvösség milyen remekműveit alkották Mátyás számára Olaszország elsőrangú mesterei, arról teljes fogalmat alkothatunk kincstárának egyik fönmaradt darabjából. Ez az úgynevezett Corvin-kálvária, tulajdonképen diszfeszület, melylyel az ötvösség Magyarországon fönmaradt művei közül nagyságra, súlyra, műbecsre nézve egy sem mérkőzhetik. 71,8 cm. magas, 1520 aranyat nyom, 1594-ben 16,000 forintra, 1678-ban 45,000 aranyra becsültetett. Mátyás király megrendelésére készült, a mint ezt rajta háromszor előforduló czimere bizonyítja. Corvin János 5600 aranyért elzalogosította, majd 1494-ben elajándékozta Bakócz Tamásnak, a ki azt esztergomi kápolnája részére hagyományozta. Az esztergomi káptalan a törökök elől Nagy-Szombatba, Bocskay és Bethlen elől Gráczba és Olmüczbe vitte. Ezen utazásaiban több sérülést szenvedett, de mindamellert a műemlék megtartása egészben véve kitünőnek mondható.

A gyönyörűen tagozott karsú alkotmány háromszögű talapzatra van helyezve: a háromszög rideg vonásait a művész gyöngé hajlítással megnemesítette, és levágta szögleteit, melyekből három oroszlán lábfej nyulik ki. A talapzat alúl s felül finoman van tagozva, közepe drágakövekkel, gyöngyökkel és zománczczal diszítve. E talapzaton ül három sphinx, mindegyik a király czimerpajzsát tartja előlábjaival. Az alakok testén a művész nem fedte el a tömör aranyat színnel, csak a női fejeket festette ki zománczczal, és az arcoknak eszményi szépséget adott. A sphinxek mögött, középtűt széles öblü, nemes alakú zománczczozott diszedény emelkedik. Ez és a sphinx-fejek tartják a második keskenyebb keréktalapzatot, mely szintén gyöngyökkel és drágakövekkel van diszítve, s három kerek medaillonban Péter,

Pál és Jakab apostolok képeit foglalja. A keréktalapaton három zománczos delfin emelkedik és átmenetül szolgál a műtárgy karcsúbb részéhez, a hol azt meg lehet fogni. A gazdag tagozat fölött három levél által egy második háromszöggé tágul ki, három boltozatot alakítván, melyeken festett zománcban Jupiter, Apollo és Diana alakjai láthatók. A régi mythos alakjainak felhasználása egyházi tárgyakon a renaissance idejében nem szokatlan.

A második háromszög felett áll a csúcsíves kápolna, melyben Krisztus porphyroszlophoz kötve áll. Gyönyörű plasticus alakítás, az ostorozás után mutatva be az üdvözítőt, állásában és arczában a fájdalom és megadás kifejezésével. Kivülről a kápolnát négy támpillér disziti, három fülkét alkotva, melyekbe Illés, Ézsaiás és Jeremiás próféták alakjai vannak behelyezve. A kápolna tetején, a Kálvária szikláin, a gyöngyökkel és drágakövekkel fényesen diszített feszület, rajta az Üdvözítő testével, alatta a Szent-Szűz és János evangelista alakjával. Mind a három alak zománczozva van és a művészi bevégeztség remeke. A csúcsíves idomok alkalmazása a felső részen – az alsótól eltérőleg – azt a véleményt kelti föl a szakkörökben, hogy két művész munkája van e műemlékben egybefoglalva, a mit az arany színének és a zománcz-technikának különbözősei is igazolni látszanak; ámbár épen a kora-renaissance időből Olaszországban vannak olyan ötvösművek, melyek ugyanazon mestertől a két különböző stíl idomait tüntetik föl.

Az esztergomi diszfeszület művészenek nevét nem sikerült kideríteni. Valószínűleg Flórenczben, Pollajuolo vagy Betto műhelyében készült. A rajz tökéletessége, a színek ragyogó pompája, az izléssel alkalmazott diszitmények gazdagsága ezt a művet a kora-renaissance legjelesebb alkotásainak első sorába helyezi.¹⁷

Mátyás nemes izlését nem kevésbé előnyös világításba helyezik aranyból szőtt trónkárpitjai. Négyszögekből összealkotott padozaton diszedény áll, mely római mintára van ékesítve. Az edény két oldalából bőségszaruk nyulnak ki, s azokon egy-egy sas áll, büszkén visszavetett fejjel. Fölöttük gyümölcsből és tölgylombból font koszorú diszlik, melynek közepére a koronás czimerpajzs van helyezve, Mátyás élénken színezett czimerével. A koszoruból rózságak és ismét bőségszarvak indulnak ki. A két középső bőségszarut szalag köti össze, egy antik idomú kisebb diszedény van közéjük ékelve. A szőnyeget széles szegély futja körül, mely három részből áll; a két szélső részben rózsafolyondártól körülfutott száraz faágat ábrázoló diszitmény van alkalmazva; a középső rész diszitményeinek elemeit bőségszarvak, rózsák és gránátalmák képezik. Az egész műkárpit, a renaissance-izlés remek rajzaival, a hatalmas uralkodó trónjának méltó háttéréül szolgált.

Ezen trónkárpitokból csodálatos módon két darab maradt fenn. Az egyik Mátyás halála után szintén Bakócz Tamáshoz jutott el, a ki azt főpapi trónjának diszítésére használta föl, s e miatt a saját czimerét föltüntető szövetdarabot varratott Mátyás címere fölé; ilyen állapotban került az az Erdődy grófok galgóczi kincstárába. A másik nem tartotta meg eredeti alakját; misemondó ruha készült belőle, és a távol Bosnyákországba, a Szent-Ferencz-rend főjniczai kolostorába jutott, hol legujabb időkig őriztetett, míg királyunk ő felsége a koronázási templom számára szerezte meg.¹⁸

Mátyás, mig mindazt, a mit korának magas fejlettségű művészete és műipara szépet, fényeset nyújthatott, hazája és udvara diszére értékesíteni igyekezett: a régi kor műtárgyainak gyűjtésére is kiterjesztette figyelmét. Tudjuk, hogy 1489-ben egy római Bacchus-szobor megvásárlására adott megbízást. Ugyanakkor a mantuai örgróf régi kameákból, arany- és ezüstérmékből álló gyűjteményének megszerzése érdekében tett lépéseket.¹⁹

E mellett a zene- és énekművészetben is gyönyörködött.

Hogy asztalánál lantosok és kobzosok a nemzeti zene kísérete mellett vitézi dalokat énekeltek, már említettük. Egykorú írók magasztalják a budai és visegrádi palotákban felállított orgonák „tökéletes harmóniáját.” A pápai követ, ki 1488-ban Mátyás udvaránál időzött, egyik jelentésében említi, hogy Mátyásnak olyan énekkara van, a melynél kitünőbbet sohasem hallott.²⁰ 1486-ban Mátyás egy Sandrachino nevű olasz énekes fogadására egész

Zengig küldött embereket, és őt előre megállapított díján felül ajándékokkal halmozta el. 1487-ben pedig a ferrarai követ Budáról figyelmezteti uralkodóját, hogy Mátyásnak nagyobb örömet nem tehet, mint ha cziterásokat és viola-hegedősöket küld neki.²¹

Mátyás két utódja alatt, a királyi hatalom süllyedése és a pénzügyi zavarok elhatalmasodása következtében, az udvarnál a művészeti tevékenység úgyszólván teljesen megszűnt. Új építkezésekről és megrendelésekről szó sem lehetett. Mindazáltal még közvetlenül a mohácsi vész előtt is, az 1525-ik évi számadási könyv tanúsága szerint, két festővel: János és Jakab mesterekkel, egy szobrászsal, Márton mesterrel és egy színészszel, Dely Péterrel találkozunk az udvari személyzet soraiban. Ugyanezen számadási könyv kiadási tételei között művészeti vonatkozású csak egy fordul elő: a király 180 forinton orgonát vásárol Rayhinger Mihály mestertől.²²

Márton szobrász kétségkívül azonos a Poroszországi Mártonnal, a kiről tudjuk, hogy ércbe öntötte II. Ulászló sirszobrát,²³ mely nem maradt ránk. A két udvari festő foglalkozást bizonyára legfőképpen a czimeres leveleknek miniature-festményekkel díszítésében talált. E téren a XVI. században bizonyos emelkedés jelentkezik. Mig Zsigmond óta a czimer-adományozó okiratoknak a czimer képezi egyedüli ékességét, II. Ulászlónak több okirata maradt fenn, melyek az ő családja arczképeivel, úgyszintén a mű-kalligraphia és virág-ornamentika műveivel pazarul vannak ékesítve.²⁴

-
1047. Ipolyi Arnold, Műtörténelmi tanulmányok. (Budapest, 1873.)
1048. Ipolyi, id. m. 43.
1049. Myskovszky Viktor, A renaissance kezdete és fejlődése, különös tekintettel hazánk építészeti műemlékeire. (Akadémiai értekezés. Budapest, 1881.)
1050. Id. m. 142.
1051. „Régi falképek Magyarországon” című munkáját az Akadémia 1874-ben adta ki a Régészeti Emlékek sorozatában a III. kötet 1. részében.
1052. Például Huszka József 1885-ben a székelyföldön hat helyen fedezett fel falfestményeket. Archaeologiai Értesítő, 1885. 211. 1886. 123.
1053. Csánki Dezső, Mátyás udvara. (Budapest, 1884.) 68. 69.
1054. Myskovszky, id. m. 23.
1055. Budapest története. III. 306-323.
1056. A budai és visegrádi paloták leírásában Csánkit követem. Id. m. 170-186.
1057. Ortway, Pozsony története, II. (Pozsony, 1893.)
1058. 1480 július 23-ikán a pápához, 1483 tavaszán római követéhez irt levelei. Mátyás király levelei, II. 31. 253.
1059. Risposta del re Mattia ad un poeta che gareggiava con un pittore. Kiadta Eitelberger, Quellenschriftfen zur Kunstgeschichte. I.
1060. Csánki, id. m.
1061. E hét dombormű a bécsi udvari műtörténelmi múzeumban őriztetik. Hasonmásaikat e kötet mellékleteiként adjuk.
1062. Wenzel, Mátyás király egykoru szobra Budiszinban. Archaeologiai Közlemények, 1859. I. 229-43. E szobor ábrázolását I. a jelen kötet 320, 323. lapján s a 353. laphoz adott mellékletben.
1063. Leírását, történetét és fényképét kiadta Dankó „Az esztergomi főegyház műkincsei” című diszmunkában, (Esztergom, 1880.) Színyyomatban megjelent az „Ötvösség remekei” című diszmunkában. (Páris, 1888.) Műtörténelmi ismertetését Henszlmann adta a Magyar Tud. Akadémia Régészeti emlékei II. kötetének 2. részében és Pulszky Ferencz az Archaeologiai Értesítő 1890-iki évfolyamában
1064. Mindkét darab ismertetését és fényképét közölte Lubóczi Zs., az Archaeologiai Értesítő 1887-iki évfolyamában. A galgóczi trónkárpit színes rajzát mellékletben közöljük
1065. Diplomáciai Emlékek Mátyás korából, III. 386-440. IV. 149.
1066. „Habet cantorum capellam, qua nullam praestantiora vidi.”
1067. B. Nyáry Albert, A Hippolyt codexek. (Századok, 1874. évf.)
1068. E sorok írójának II. Lajos és udvara cz. értekezése. (Budapest, 1878.) 37. 59.
1069. Ipolyi, id. m. 201.
1070. A Gersei Pethő János részére Budán 1507 szeptember 22-én kiállított czimerlevél czimerét külön mellékletben adjuk.

V. FEJEZET.

A főpapok, városok és világi urak műalkotásai.

Szécsi Dénes és Vitéz János építkezései. Báthori Miklós építkezéseinek emléke. Proszniczi Filipecz János. Nagylucsei Orbán. Bakócz Tamás kápolnája. A rosznyói templom diszkapujának részletei. Bakócz emlékérmé. Pécsi építkezések. Thurzó Zsigmond püspök palotája Váradon. A gyulafejevári kápolna. A bácsi vártorony renaissance stílus maradványai. A szepesi káptalan székesegyházának újraépítése. A garmelléki Szent-Benedek-rendi apátság temploma. A gyulafejevári székesegyház előcsarnoka. A segesvári dominikánusok temploma. Főpapi székhelyek műemlékei. A kassai dóm. Építésének története. Építészei. Nagysága. Belső diszitményei. Szárnyoltára. Festményeinek szerzője. A dóm későbbi viszontagságai. A bártfai plébánia templom. Építői. Belső berendezése és bútorzata. A templom könyvtárának régi könyvszekrénye. A bártfai városház. Bútorzata. A plébániai templom tornyának külső falfestményei. A Szepesség építészeti emlékei. A lőcsei plébánia-templom. Lőcsei származású festők. A besztercebányai Boldogasszony-egyháza. Szobrászati műemlékei. Kápolnái. A pozsonyi plébániai templom. A Szent-Klára-apácák temploma. A soproni plébánia-templom. A soproni minoriták temploma. A kis-szebeni plébánia-templom diszkapuja. A pesti belvárosi plébánia-templom. Pastophoriumai. A selmeczi templom. A kolozsvári, nagyszebeni, brassai templomok falfestményei. Stuoss Vid fiai. A világi urak műpártoló szelleme. Hunyadi János. A vajda-hunyadi kastély építése. A vár építőmestere. A tövisi Pálos-rendi kolostor. A maros-szentimrei és dévai templomok. A gyulafejevári templom. Hunyadi János és testvérének sarcophagja. Hunyadi László siremléke. A trencsényi vár. A szepesi székesegyház kápolnája. Zápolyai István és Imre siremlékei. A csütörtökhelyi kápolna. A nagyvázsonyi pálosrendi kolostor és templom. Főrangú családok műpártoló hajlamai. A héthársi templom. A berzeviczi templom. Siremlékek. Corvin János és Kinizsi sirja. Szentgyörgyi György gróf siremléke. A fennmaradt siremlékek történeti jelentősége. Szobrászok. Hazai művészek. A nemzeti szellem nyilvánulása

A monumentális építészet műveinek létrehozására leginkább a főpapoknak nyílt alkalmuk. S e tekintetben a legtöbben, az országos zavarok és válságok közepett is, buzgón igyekeztek nemes hivatásuknak megfelelni.

Szécsi Dénes primás az esztergomi székesegyház újraépítésére vállalkozott, és azt 1453 november 18-án felszentelte. Utódja Vitéz János, ki mint váradi püspök Szent-Lászlónak tűzvészről elpusztult egyházát régi fényébe visszaállította, az érseki palotában eszközölt nagymérvű új építkezéseket. Bonfin megemlékezik a vörös márványból épült kétemeletes nyílt folyosóról (loggia); az ebédlő teremről, melynek falaira a magyar királyok és a római Sibillák képei voltak festve; a várhegy oldalán elterülő kertekről, melyeket folyosók, oszlopcsarnokok, kerti házak diszítettek. Regiomontanus, a híres csillagász, Vitézről, kinek gyakran vendége volt, följegyezte, hogy Esztergomban nagy költséggel új erődítményeket emelt.¹

Báthori Miklós váci püspökről barátja Galeotto írja, hogy „a székesegyház és a püspöki lak nagyszerű megújítására Olaszországból építészeket és mesterembereket hozatott: költséget nem kimélt, hogy nagy lelkének az épületek méltó emlékei legyenek.”² Ezen emlékekből hirmondóul csak egy márványtábla maradt meg, mely a Báthoriak czimerét tünteti föl. A pajzst körülövedző babérkoszorú, lebegő szalagjainak alakításával és elrendezésével, a renaissance-stilre vall, igazolván Galeottonak olasz mesterekről szóló elbeszélését. A táblán látható 1485-iki évszám az építkezések időpontját pontosan meghatározza.³

A morvaországi származású Proszniczi Filipecz Jánosról Mátyás király, váradi püspökké kineveztetése alkalmával, a pápához intézett levelében (1467 elején) különösen kiemeli, hogy mint buda-felhévízi prépost a romlásnak indult prépostságot „czélszerűen és diszesen helyreállította, úgy hogy e tekintetben elődei annyit, mint ő, régtől fogva nem tettek.”⁴

Nagylucsei Orbán győri, majd egri püspökről Bonfin írja, hogy „templomokat és nagyszerű épületeket emelt; székesegyházait építkezésekkel, ékszerekkel, drága öltönyökkel gazdagította.” Győrött a székesegyházat, melyet még XIII. századbeli alakjában talált, csúcsíves izlésben átalakíttatta, a püspöki lakban diszes kápolnát építtetett, melynek egyik támfalán az 1485. évszám látható.⁵ Egerben a régi székesegyház szentélyének újraépítéséhez fogott, s mit utóda Bakócz Tamás 1494-ben fejezett be, ugyanott a Boldogságos-Szűz tiszteletére kápolnát építtetvén.⁶

Míg az egri székesegyház teljesen elpusztult, épségben maradt fenn az a kápolna, a mit Bakócz Tamás, mint esztergomi érsek, szintén a Boldogságos-Szűz tiszteletére az esztergomi székesegyház mellett emelt, és a renaissance-izlés építészeti emlékei között Magyarországon a legkiválóbbnak tekint a műtörténelem.

A kápolna, a főpárkányon végig húzódó felirat tanúsága szerint, 1507-ben készült el. Építészét nem ismerjük. Valószínű, hogy Peruzzi Boldizsártól, a hírneves római mestertől vagy egyik tanítványától származik a tervrajz.

A kápolna keresztalakú épület alaprajzát tünteti föl, melynek központi részét kupola fűdi. A sarkokban álló két-két korinthusi pilléren nyugszik a főpárkány, melyről a kupola viselésére hivatott kupolaszeletek (pendentivek) emelkednek. Ez utóbbiak közeit mindegyik oldalról félkörű ív tölti be, melyekből három oldalt ablakok nyílnak. A kupola-szeletek közül kettőben az alapítónak, kettőben a királynak és Szakmári György pécsi püspöknek czimerei vannak alkalmazva. A kupola menyezete, mely szemtanúk leírása szerint „aranyozott domborművekkel ékeskedett” és „a kagyló alakra épített külső tető, melyet ezüstözött cserepek fűdtek,” elpusztultak.

Ellenben csonkítatlanul megvan a kápolnának porphyrszerű veres márványból készült belső burkolata. A négy kereszt-kar egyike a székesegyház felé nyitva áll és bejáratul szolgál; a másikban márvány karosszékek vannak elhelyezve; a harmadikból két ajtó nyílik s fölöttük félkörű ívben a chorus magas nyílása tűnik elő.

A keletre fekvő, negyedik keresztkarban három lépcső az oltárhoz vezet. A vörös márványból készült oltár háttérét fehér márványlap fűdi. Rajta domború vésetű gyümölcs-füzérekkel diszitett talapzatról négy pillér emelkedik. Közöttük három fülke nyílik, melyekben a Boldogságos-Szűz és két női szent szobrai állottak egykor, de elpusztultak; Mária szobra elé Bakócz a saját térdelő alakját faragtatta ki, a mely, bár rongált állapotban, megvan. A középső, magasabb fülke oldalán, a két alacsonyabb fülke fölött, a mezőket az evangelisták domborművű félalakjai töltik be. E fölött szépen tagozott párkány táblán szép és erőteljes dombormű az angyali üdvözlést ábrázolja, jobbról-balról bőségszarvból kiemelkedő sphynx-alakoktól környezve; fölül diszitményektől körülvevő angyal-fő látható; a párkány két végén égő szövétneket tartó géniuszok térdelnek.

A három főszobor elenyészett annál nagyobb veszteségnek tekinthetjük, mert elsőrangú művész vésőjének műve volt: a Flórenczben dolgozó Ferucci Andrásé, kinek nevét flórenczi, fiesolei, pistojai, imolai és nápolyi templomok számára készített faragványai tették híressé. Éppen nagy elfoglaltsága miatt, a magyarországi megrendelést csak későn végezhette. Tizenhét évvel a kápolna elkészülte után küldte Bakócz olasz udvari orvosát Flórenczbe, hogy a szobrokat Esztergomba szállítsa. A kápolnában fennmaradt szobrászati részek szintén jeles mesterek kezére vallanak; rajz és kivitel tekintetében ama fejlett izlésű kor legsikerültebb alkotásaihoz közel állanak.⁷

Bakócz egy másik építészeti alkotásának csekély maradványa jutott ránk Gömörmegyében, az érseki kegyurasághoz tartozó rozsniai templom olasz renaissance-stylü diszkapujának részleteiben, melyek között kiválóan magára vonja a figyelmet a babérkoszorúval környezett, két angyaltól tartott címerpajzs, az építkező bibornok czimerével.⁸

Bakócz Tamás a renaissance műízlés iránti érzékének bizonyítékát hagyta hátra az emlékéremben is, a mit veretett. Az előlapra helyezte a művész arczképét durva, de erőteljes vonásaival; a hátulsó lapon pedig a szerencse isten-asszonyát ábrázolta, a mint delphinen állva, kedvező szelektől dagasztott vitorlával kezében, háborgó tengeren, szirtek között biztosan halad előre. A képet ez a körirat magyarázza: „Sum dea virtuti jure locata comes.” „Az erény mellé méltán kísérelül rendelt istennő vagyok.”⁹

Pécsett Erneszt Zsigmond püspök 1498-ban a városból a várba vezető uton tornyot építtetett; 1500-ban pedig a régi román székesegyház újraépítését tervezvén, VI. Sándor pápához folyamodott, hogy Jakab építész, a Szent-Benedek-rend szerzetesét meghívassa, és egy esztendeig magánál tarthassa. Utódja Szakmári György Lőcséről hivatott meg egy Zimmermann György nevezetű építőmestert. Ezen korbéli építkezésnek a székesegyházban nincs nyoma. De az északnyugati toronyban és a levéltári helyiségben látható falfestmény-maradványok a XVI. század elejére vihetők vissza. És a templomban vörös márványból renaissance-izlésben készült diszes oltár Szakmári czimerét viseli.¹⁰

Váradon Thurzó Zsigmond püspök palotát építtetett, melynek renaissance-izlésű töredékei legujabban napvilágra kerültek.¹¹

Gyula-Fejérvártt Várdai Ferencz püspök a székesegyház mellett Szent-Anna tiszteletére kápolna építéséhez fogott, a melynek befejezésére 1524-ben készült végrendeletében 500 forintot hagyományozott és káplánok ellátására alapítványt tett.¹²

A kalocsai érsek bácsi székhelye, a török hódítás idejében szenvedett pusztulása daczára, megőrizte a XVI-ik század elejéről főpapjai művészeti tevékenységének érdekes maradványait. A várpalota öreg-tornyának (donjon) egyik ablaka a tiszta renaissance-stil jellemét tünteti fel, s az ország czimerével van ékesítve. A kápolna vagy diszterem menyezetét ékesítő agyagból égetett három rosette és erkélytámoknak vagy faldiszeknek szolgáló faragványok, melyek a hetvenes évek elején foganatosított ásatások alkalmával kerültek napvilágra, a renaissance stilnek olyan finom alkotásai, milyeneket Flórenczben s Rómában szoktunk csodálni. Ezen maradványok között találtatott Tomori Pál érsek czimertöredéke, vörös márványból készült szép dombormű,¹³ mely arról tanuskodik, hogy még ez a főpap is, kiről azt hihetnők, hogy egész figyelmét és összes jövedelmét a török elleni harcz vette igénybe, időt és eszközöket talált arra, hogy a művészet érdekeit fölkarolja.

A prépostok és apátok követték az érsek és püspökök példáját.

A szepesi káptalan régi székesegyházának nagyobb méretekben újra építését Stock János prépost kezdte meg; utódja, Back Gáspár, a lelkeskedő papság hozzájárulásával fejezte be, úgy hogy azt 1478-ban felszentelheték. Nevezetesen a főoltár festményei, melyek a Szepesség védszentjeinek élettörténetéből vett jeleneteket ábrázolnak és a templomi székek, Késmárki Tamásnak 1478-ban készült remekművei.

A garam-melléki Szent-Benedek-rendi apátság templomát 1442-ben a tűzvész elpusztítván, a század második felében méltó diszszel újra fölépíttetett, a szentély 1483-ban, a Krisztus szent vére kápolnája 1489-ben szenteltetett föl. Az utóbbi országos kegyelet tárgya volt. Hunyadi László, mielőtt hóhér bárdja alatt vérét ontaná, megemlékezett róla és gyászistentisztelet céljaira rendelt miseruhát hagyományozott számára. A templom XV. és XVI. századbéli szárnyoltárainak nagy részét bírja ma is; és az egész országban egyedül őrizte meg a gót stylü diszes koporsót, melyben nagypénteken a keresztre feszített Megváltót az ájtatoskodó hivek hódolatának szokták kitenni.¹⁴

Lázó János erdélyi főesperes a gyulafejérvári székesegyház északi kapuja előtt kiválóan diszes előcsarnokot építtetett.

Az előcsarnok ajtaja, melyhez hat lépcső vezet föl, a székesegyház északi oldalának közepén nyílik. Jobb és baloldalán pillérek állanak, melyeket renaissance-diszitmények lepnek el; legalúl Medusa-fej, e fölött váza, melyből virágfüzér fut föl, s ennek indái között Janus-fejek, szárnyaikkal összefogózkodó madarak, angyalfejek kandikálnak ki, legalúl

vadember arcza. Az ajtó félkörű béllése gazdagon tagozott. Félkörének közepén szép Krisztus-fej áll, széles dicskörrel, s azon az ismeretes krisztusi monogrammal. A fejhez két oldalról két-két angyal fej csatlakozik, mindegyik két-két pár szárnyal, melyekből kettő-kettő az angyalok nyakát kecsesen takarja. Az ajtó ive fölött, négyszögű mezőben diófából faragott főpapi czimer áll, melynek pajzsát két szépen vésett szárnyas angyal tartja; a fölötté levő fölirat szerint Geréb László erdélyi püspöké, a ki iránt a kápolna alapítója kegyeletét kívánja megörökíteni. A Geréb-czimertől jobbra és balra római stílusú oszlopféjek emelkednek, mindegyiken két-két genius egyik kezével czimerpajzst, a másikkal a pajzs alatt virágfüzért tart. Az egyik czimer II. Julius pápáé, a másik Mátyás királyé. Mindezt a szobrászati dísz dúsán tagozott, erősen kiugró párkány koronázza, melyet gyöngyfüzér, kilencz angyal-fej és tojás-dísz ékesítenek. A párkány fölött az ajtó oldalpilléreivel egy vonalban ismét két alacsonyabb pillér emelkedik, melyek között kagylódíszről fedezett fülke nyílik. Ez most üresen áll; hajdan kétségkívül Szent-Mihály főangyal szobrát fogadta be. A fülke fölött gerenda párkányzat fut körül, melyen Mátyás király, Bakócz primás, a Zápolyiak, Perényiek, Sankfalvi Antal nyitrai püspök és Budai Udalrik erdélyi kanonok címerei vannak alkalmazva és föliratok olvashatók. Az utóbbiak között az egyik hirdeti, hogy az előcsarnokot 1512-ben Lázó János a maga és jótévői lelkiüdvéért Szent-Mihály főangyal tiszteletére emelte.

Az előcsarnok belső boltozata csúcsíves stílusban készült, de a legtisztább renaissance-izlés egyik kiváló alkotása az ajtó, mely a székesegyházba nyílik. Az ajtófelek mellett két pillér emelkedik, melyeknek szembe néző oldalait gazdag levél- s virágfüzerek, továbbá nagy rózsák köré csavarodó láncdísz borítják. A pillérek fejét két-két szárnyas angyalfej képezi, csokorba kötött levéldísz véve közbe. A gerendázat párkánya egyszerű sima, csak a középső tagon van sodronydísz. A frízen gazdag szobrászati ornamentika van alkalmazva: balról két czethal, jobbról két griff-fejjel egymásnak fordúlva, a fejek között egy-egy faun arcza, középett pedig a czethal és a griff farka palmettás rozettává fonódik össze; a többi végtagok és a faunok szakállá szintén virág-ornamentikába mennek át. A fríz fölött a főpárkány szökell ki, melyen egymásután következnek a leveles, fogas, tojás, ismét fogas és leveles díszű tagok. Ezen a főpárkányon két alacsonyabb pillér emelkedik, oldalain két-két nagy rózsával, melyeket lecsüngő szalagdísz köt össze. A pilléreken ismét gerendázat és párkány fekszik, e fölött félkörívű lapos kagylódísz emelkedik, melynek félkörét egymással összekötött négy rózsza veszi közre, a két középső rózsza felett nagy és szép akrotéria magaslik fel a csúcsíves hálóboltozatig. A két pillér között nyíló mezőben van a portáléna és az egész előcsarnoknak legérdekesebb szobrászati dísz. Kagylódísz alatt Szűz-Mária ül, fején, a hosszan leeresztett hajzaton virágkoszorúval s feje körül széles dicskörrel; ölében a kis Jézust tartja; előtte fedetlen fejű, körhajú, borotvált képű férfiú térdel, vállaira bő redőzetű, csuklyás köpeny borúl, melynek alja hosszan terül el a földön; alsó-ruhájának bő újjaiból két keze tűnik elő, amelyeket egymásra fektetve keblén tart, hódolatteljes mozdulatban, míg arczával a szűz anya és fia felé áhitattal tekint. Nem merülhet föl kétség az iránt, hogy az előcsarnok nemes izlésű alapítójának alakját örökölte meg a szobrász.¹⁵

A segesvári domonkosrendiek temploma és zárdája késő gót izlésű épületében nemcsak az építkezés idejét jelöli meg a többször előforduló (1508) évszám, hanem a szerzetesek tanácskozó termében alkalmazott felirat Antal és Servetus szerzetesekben az építést vezető mesterekkel is megismertet.¹⁶

A főpapi székhelyek mellett a városok képezték a cultura legkiválóbb telepeit. És ezek amazoknál szerencsésebbek voltak abban, hogy műemlékeik jelentékeny részét megőrizték, sőt levéltáraikban a műemlékek létesülésére és mestereikre vonatkozó följegyzéseket is tartottak fönn.

Ilyen városok az ország nyugati részében: Pozsony, Nagy-Szombat és Soprony; északon a szepesi városok: Lőcse, Késmárk stb., az abaúj-sárosszegyei városok: Kassa,

Eperjes, Kis-Szeben, Bártfa, a bányavárosok: Besztercebánya, Selmece, Körmöcz stb.; keleten az erdélyi részek városai: Nagy-Szeben, Brassó stb.

A gót építészeti korszakból hazánkban fönmaradt emlékek sorában a mütörténelem legelső helyre teszi a kassai dómot.

Kassa városának a XIII. század második felében Thüringiából bevándorolt megalapítói új telepükön, hazájuk szent fejedelemasszonya, a magyarországi Erzsébet tiszteletére diszes egy-hajós templomot építettek. Mikor ezt egy század múltával (1380-ban) tűzvész elpusztította, a város elhatározta, hogy helyén nagyobbat és fényesebbet emel. Az új építés 1398 táján indult meg és egy századon át folyt. Ki volt tervezője és első építőmestere, arról az emlékek nem tudósítanak. De kétségtelen, hogy mintaképeit franciaországi dómokban kereste. 1446-ban az építés vezetését Krom István kőfaragó mester vette át, kihez 1459-ben testvére Ágoston csatlakozott. 1472-ben, Mátyás király a város részéről fizetendő új-esztendei adót tiz esztendő tartamára az építkezés költségeire ajánlotta föl. A templom legszebb és legdúsabb részei ekkor készültek el. Mátyás halála idején az építés még folyamatban volt. 1491-ben, mikor Albert lengyel herceg mint trónkövetelő a várost ostromolta, az épület tetemes károkat szenvedett. Az 1490–1500. évkörben István és Ágoston mesterek mellett Tyma Miklós kőfaragó mester fordul elő sűrűn a város számadási könyveiben. A templom nyugati karzatán alkalmazott fölirat pedig 1497-ben a sziléziai Krompholz Miklós mestert nevezi meg, mint az építés vezetőjét.

A mütörténészek osztatlan elismeréssel nyilatkoznak alaprajzának mesteri szerkezetéről, az arányok kivételes szépségéről, külső és belső diszitményeinek gazdagságáról és művészi kiviteléről.

A templom hazánkban a csúcsives szentegyházak között a legnagyobb. Tértfogata 1200 négyszögű méter, 1800 ember befogadására alkalmas. Belső területének hossza 54 m., szélessége 29 1/2 m., legnagyobb magassága 42 m.

Főhomlokzata két toronyra tervezetett, de teljes befejezést egyik sem nyert. A déli, mely Mátyás korában épült, több műértésről, pontosságról és fényüzésről tanúskodik, mint az éjszaki. A templomba egy főkapú és két mellékkapú nyílik. Mindannyi jeles faragványokkal van diszítve. A nyugati kapú fölött három dombormívü kép van alkalmazva; legfelül a pietà, a Boldogságos-Szűz, ölében tartva a kiszzenvedett Üdvözítőt, alatta Veronika az Üdvözítő ábrázolatát feltüntető kendővel, legalúl Krisztus az olajfák hegyén. A déli kapunak dusan kidolgozott baldachinjai alatt a szobrok sorozata állott; de ezek elenyésztek. A legdíszesebb az éjszaki kapú, mely szintén dombormívü képeket mutat föl; élükön Krisztus a feszületen, a két latortól környezve látható; az utóbbiak a halál pillanatában vannak ábrázolva, amint a megtérnek lelkét az angyal, a megátalkodottét az ördög veszi át; alatta az Üdvözítő az utolsó ítélet napján az üdvözültek és kárhozottak táborait választja el egymástól. Két oldalról; a kapufal előszökő homlokzatának négy lapján, Szent-Erzsébet életének jelenetei vannak ábrázolva. Az életteljes és alakdús előállítás a gyengébb műkezelés és helytelen arányok mellett is mély benyomást tesz. Kevésbbé gazdagon vannak a mellékkapuk diszítve; faragványaik Krisztus kinszenvedésének jeleneteit ábrázolják.

A kapuk fölött három csúcsives ablak emelkedik, s ezek fölött karzat fut végig a tornyok között. A középső kapú és ablak fölötti felső emelet falterét egy szélesebb ablak töri át, és gazdagon ékesített ormozat zárja be.

A templom három hossz-hajóra, egy kereszt-hajóra és szentélyre volt felosztva. Mikor az oldalhajók építésénél tiz méter magasságig jutottak volt el, észrevették, hogy a déli kereszt-hajó homlokfala kitolódott, azon nyomás következtében, a melyet a helytelenül vont kereszt-hajóbordák fejtettek ki. Ezért a déli kereszt-hajóhoz előcsarnokot és az oldalhajók elé két kápolnát építettek. Az egyik kápolna falán látható 1477. évszám meghatározza az építés időpontját. A déli előcsarnok fölött gazdagon diszített kápolnát (királyi oratorium) és ehhez a templom belsejében különösen szerkesztett ékes feljáratot építettek: egymással találkozó két

csigalépcsőt, melyek diszesen áttört kőfalakon belül négyszeri csavarodással a kereszthajó homlokzatából messze kiugró erkélyre s innen a kápolnába vezetnek.

A templom belső díszítőelemei között leginkább a szentségház vonja magára a figyelmet, kivételes (16 méternyi) magasságával, nyulánk idomaival, művészi kivitelű vas rácszatáival.

Ezen az egymást keresztező vaspántok szegei rózsákat ábrázolnak, a melyekben színezett kis vérték vannak alkalmazva, Mátyás és Ulászló királyok, a Csákyak, Drugethek, Garaiak, Forgáchok, Perényiek, Szapolyaiak és más családok, úgyszintén Kassa város címereivel, a melyhez hasonló czimersorozattal egész múltunk egyetlen monumentális emlékében sem birunk.

A főoltár a magyarországi szárnyoltárak között kétségkívül a legértékesebb. A középső szekrényben Szűz-Mária mint a menyország királynéja, koronával fején, királyi pálczával kezében, a gyermek Jézussal karján van ábrázolva. Jobbfelől a magyarországi Szent-Erzsébet, balfelől Keresztelő-Szent-János anyja, Erzsébet áll. Az arczkifejezések a művészet legnemesebb alakításaihoz tartoznak; kevésbé sikerült az öltözetek túlerős, mesterkelt redőzete. A szárnyoltár felső ormozata elpusztult; a szobortöredékek, melyek a pusztulást elkerülték, arra utalnak, hogy a toronykákban, a mennyezetek alatt Magyarország védszentjei és első apostolai foglaltak helyet. A predellán (az oltár-szekrény talapzatán) a domborfaragványok két sorozata van alkalmazva; az egyiknél, a koporsóból feltámadó Krisztust szemlélő Szűz-Mária és Szent-János arcán a meghatottság érzése rendkívüli tökélyvel van kifejezve; a másik sorozat a tiz okos és tiz balga szüzet ábrázolja, a szunnyadást és virrasztást jellemző arczkifejezéssel.

Ezen faragványoknál még nevezetesebb a szárnyakat díszítő képsorozat. Összesen 48 képet foglal magában, melyeken Krisztus kinszenvedésének történetéből 24, Szűz-Mária életéből 12 és Szent-Erzsébet életéből 12 jelenet van előállítva. Az utóbbiak a legkiválóbbak. Figyelemre méltó, hogy a szent királyleány születését ábrázoló képen atyja II. Endre király Hunyadi Mátyás arcvonásait tünteti föl.

A festmény több helyén mestere W. jegyet alkalmazott, amiben a kassai dóm első történetirója, Henszlmann Imre, a nürnbergi Wolgemut, Dürer nagyhirű mestere nevének kezdőbetűjét látta, sőt a képsorozat több alakjában Wolgemut arcvonásait vélte fölismerhetni. Azonban Wolgemut műveinek legavatottabb ismerője, Thausing, azt a véleményét fejezte ki, hogy a kassai oltárképek inkább Schongauer Márton sváb festői iskolájának jellemét viselik magukon. „Az alakok kifejezése és testalkata – úgymond – finomabb, szebb és érzékenyebb a kassai képeken, mint Wolgemut festményein.” Szerinte „a képek nyilván Magyarországon készültek, mit több nemzeties vonás árul el; minélfogva arra lehetne következtetni, hogy a XV. századbeli sváb iskolának Magyarországon élő kitűnő mesterétől származik.”¹⁷

Ezt a véleményt megerősíti az a körülmény, hogy Kassa város számadási könyveiben Wolgemut neve nem fordul elő; pedig azok az oltárkép költségeire tett fizetések számos tételét (összevéve 190 3/4 forintot) tartalmazzák az 1474 és 1477 évek között. Ezen fizetések egy része Lőrincz ötvösmester részére történt. Abban az időben gyakori eset volt az, hogy a mesterek egyidőben a művészet többféle terén alkottak jelentékeny műveket; nem valószínűtlen tehát az, hogy éppen Lőrincz mester volt tulajdonképen a kassai oltárképek festője. Hogy Kassán kiváló festészeti iskola virágzott, s így a város művészeti igényeit saját polgárai kielégíthették, bizonyítja az a tény, hogy Bártfa városa plébánia templomának művészi kivitelű szárnyoltárát 1466-ban Miklós és Jakab kassai festők készítették.

Egyik mellékoltárnak fennmaradt értékes festménye, mely a Boldogságos-Szűz körül csoportosuló szentek nagy sorozatát tünteti föl és az 1516. évszámot s Kassa városnak, úgyszintén a kép alján lefestett donátornak és elhunyt nejének két czímerét tünteti föl, szintén magyar nemzetiségű jó mester műve.¹⁸

A templom díszét és hatását falfestmények és az ablakokban alkalmazott üvegfestmények emelték. A számadási könyvek Helt Istvánban és Pergat Miklósban megőrizték az ablakok mestereinek nevét; de műveiknek csak csekély töredékei maradtak fenn.

A templom sok viszontagságon ment keresztül. 1556-ban tűzvész következtében falai megrepedeztek. A XVII. század elején Bocskay ostroma idején sokat szenvedett. A jelen században a Hernád áradása talaj-süppedéseket okozott. 1857 és 1863 között Fábry Ignác kassai püspök nagy áldozattal megújította; de nemes szándékát avatatlan kezek megghiúsították. A repedések betöltése és a megrongált kőburkolatok helyreállítása helytelen módon hajtatott végre. 1877-ben a kormány vette kezeibe az épület stilszerű helyreállítását; de 1884-ben az észak-nyugati négy pillér repedése az egész épületet veszélylyel fenyegette. És mivel kitűnt, hogy a keresztalj falának sekély alapozása okozta a repedést, az egész hajó újjáépítése mutatkozott szükségesnek. Ez alkalommal az építés vezetője abból a feltevésből indulván ki, hogy a templom eredetileg öt hajóra volt tervezve, visszatért ehhez a tervhez. Az építkezési munkálatok 1895-ben fejeztettek be.

Bártfa város a XV. század közepétől élénk művészeti élet színhelye. A város 1448-ban egyik polgárával Miklós kőfaragó mesterrel (magister lapicida), szerződést köt a XIV. század közepe táján épült plebánia-templom szentélyének, nagyobb méretekben új fölépítése végett. A városi számadási könyvekben 1459 és 1458 között az építkezésekre kifizetett tetemes összegek fordulnak elő. 1464-ben a rosszul épített szentély-boltozat lebontása és újraépítése vált szükségessé. Ezzel a munkálattal a város István kassai kőfaragó-mestert bízta meg, a ki feladatát még ugyanazon évben sikeresen megoldotta. Két évvel utóbb készült el az új főoltár. 1483 és 1486 között Orbán kőfaragó-mester a templom három kápolnáját építette föl, részben a város, részben egyes polgárok költségén. Ugyanezen időtájt vétetett foganatba a XIV. század közepe óta csonkán álló torony kiépítése is. E végből Németországból az ansbachi Frankin János mester hivatott meg, ki Orbán mester közreműködésével 1497-ben fejezte be az építést.

A templom belső berendezését és bútorzatát kivételes szerencsével tartotta fenn. Tizenkét gót szárnyoltára van, a mennyt Lőcsén kívül hazánk egyik városa sem mutathat föl. A főoltár, mely csak töredékesen maradt meg, nem volt olyan nagyszerű, mint a kassai és lőcsei, de műértékre megközelítette ezeket. A város számadási könyveiből tudjuk, hogy 1466-ban Miklós és Jakab kassai festők készítették. Kétségkívül az ő műveik a mellékoltárok is, melyek épségben éltek túl négy század viszontagságait. Méretei és műbecse tekintetében egyaránt legkiválóbb az Úr születésének tiz és fél méter magas oltára.

Ezen a szekrény talapzata gót architektúrában készült három fülkére van osztva, melyekben az angyali üdvözlés, Mária látogatása és a három király hódolata vannak faragványokban előállítva. A gazdagon profilozott keretbe foglalt oltárszekrény az Üdvözítő születésének jelenetét domborműben tünteti elő; a háttér távlatában magas tornyokkal ékeskedő város, hegyes vidék, juhokat legeltető pásztorok, az Úr születését hirdető angyalok láthatók; az előtér közepén térdel Szűz-Mária, bő redőzetű hosszú palástba öltözve, gazdagon aranyozott haja szép hullámvonalokban folyik vállaira, előre hajlott arcán a szerénység és szelidség kifejezése honol, szépen metszett szemeit újszülött gyermekére irányozza. Az éneklő angyaloktól körülvevett kis Jézus nyílt istállóban fekszik, melynek fonott kerítésén át öszvér és ökör lehelletükkel melegítik. A művészi ihlettséggel és tökélylyel készült csoportozat alakjait olasz befolyásra utaló természetesség jellemzi. Mesterük valószínűleg német iskolában nyerte kiképezését, de az olasz művészet alkotásait szintén tanulmányozta.

A középszekrényt mindkét oldalról mély horonyok szegélyezik, melyeken csinos fejezetű oszlopocskákon, toronyfiakkal ellátott mennyezetek alatt, Szent-Ágnes, Margit, Borbála és Rozália kitűnően metszett alakjai vannak elhelyezve. Az oltár felső rakványában is hasonló tornyocskák alatt szobrok foglalnak helyet; közepén Szent-László nemestartású alakja

tünik föl életteljes arczkifejezésével; feje fölött lebegő két angyal koronát tart. Jobbján és balján Szent-Adalbertnek és a templom védszentjének Szent-Egyednek szobra különösen művészi kivitelű; a test helyes arányai, az arcz és a kezek természetessége, a ruharedőzet elrendezése jeles mesterre vallanak.

Az oltár ajtószárnyain tizenkét festmény van alkalmazva, melyek az Üdvözítő és a Szent-Szűz élettörténetéből vett jeleneteket ábrázolnak. A képek a fatáblákra arany alapon vannak festve, a nürnbergi Schongauer Márton híres rézmetszetei után. Ezekből az előképekből a művész megtartotta az alakok helyzetét és állását, a színezéssel életet öntött azokba; de perspectivája hiányos és hibás.

A templomnak a XV. század második feléből származó műtárgyai között különösen figyelemre méltó az úgynevezett diadalfeszület.

A középkori egyházakban a szentélyt a hajótól elválasztó boltivról – melyet diadalivnek neveztek – rendszerint nagy méretű feszület függött. Ilyenek más városokban is (Eperjesen, Lőcsén és Kassán stb.) maradtak fent, de a bártfai nagyságra és művészi kivitelre nézve megelőzi azokat.

A templom diadalivének nyilásában, a padló fölött hetedfél méter magasságban függő gerenda közepén áll a nyolcz méter magas feszület, melyen a Megváltó alakja negyedfél méter magas. Tövis-koszorút viselő feje jobb vállára hajlik, hosszú haja elváló fűrtökben hull nyakára és mellére; a zárt szem, a kissé nyitott száj a beállott halált jelezik; a fájdalom és nyugodt megadás kifejezése honol az arczon. A test kidolgozása természetű. A kereszt alatt áll jobb felől szűz Mária majdnem harmadfél méter magas szobra; fájdalmas arcát, könnytelt szemeit ég felé emeli; leeresztett kezei imára vannak összekulcsolva; fejét fátyol fűdi, hosszú palástja szép redőzetben simúl testéhez. Balfelől Szent-Jánosnak szintén mesteri kivitelű alakja emelkedik; fiatal arcza mély fájdalmat fejez ki; sűrűn göndörözött haja vállaira omlik; míg bal keze a hosszú köpeny redőit fogja össze, jobb kezében csattos könyvet tart. Mellettük mintegy négy méter magas keresztken függ a két lator, arczukon a halálküzdelem borzasztó kifejezésével. Ezek a szobrászati művek feltűnően hasonlítanak a főoltár maradványain és az Úr születésének oltárán látható faragványokhoz: így tehát valószínűleg ugyanazon mester művei, és szintén 1466 táján készültek.

A bártfai templom nevezetességét nem kevésbé emelik a XV. századbeli butorzat maradványai. Ezek közé tartozik a városi tanács ülőhelyéül szolgáló széksorozat. Készítése időpontját a rajta látható évszám (1483) pontosan megjelöli. Tizenkét ülőhelyre van osztva. Felül gót menyezet ugrik ki, melyet minden egyes ülőhelynek megfelelő toronyfiak díszítenek. Architekturai műrészletei, a levélsomók és keresztvirágok nagy ügyességgel s finom izléssel vannak kifaragva. A pad egyik oldaldeszkáján a kivésett díszitmények, ágak, indák, levelek annyira ki vannak dolgozva, hogy helyenként az alaptól egészen elválnak; a díszitmény ormán csinosan alakított pajzson a város címere látható. A pad hátulsó deszkafalán az ülőhelyek fölött a címerpajzsok hosszú sorozata van alkalmazva. Európa különböző államainak terv és gondolat nélkül egymás mellé állított címerei között találjuk Magyarország címerét, mely csak a nyolcz pólyát viseli és külön Mátyás király címerét.

A templom könyvtárának régi könyvszekrénye a legnagyobb ritkaságok közé tartozik. A hat osztály kétfelé nyiló ajtaját remekművű vaspántok, zárlapok és gyűrűk díszítik. A vaspántok liliomvégű levéldiszben végződnek; a gyűrűk alsó lapja pedig keresztalakú, liliomvégű díszitménnyel van ellátva. Hogy a vasművek áttört díszitményei az alaptól még határozottabban váljanak ki, helyenként piros és zöld hártyalap van alájok helyezve. A szekrény egyes osztályait szépen tagozott léczek választják el, melyeken ág körül csavarodó levéldíszitmény van alkalmazva. A szekrény felső szélén rovátkos koronázó párkányzat fut végig. Ez alatt metszett és élénk színekkel szőnyegszerűen befestett díszitmény látható, melyen rosetták, liliomok, s halhólyag alakú czellákban hosszúszerű lóhere levelek váltakoznak; a fekete alapszinen a virágok tarka színezete kellemes összhatásba olvad össze.

Ez a díszitmény a renaissance befolyását tünteti föl, míg a szekrény szerkezete és vasművei egészen gót-izlésűek. A mű a XV. század végén vagy a XVI. első éveiben készült. A könyvkészlet, melynek befogadására volt rendelve, részben még megvan, közte néhány XV. századbéli szertartásos könyv, hártýára írva, festett kezdőbetűkkel és lapszegélyekkel.

Bártfa város nagymérvű fejlődése, polgárságának vagyoni gyarapodása és műizlése következtében a régi középkori városház szűknek és szegényesnek mutatkozván: a XVI. század hajnalán új monumentális épület építése határozott el. A lengyelországi szomszéd Szandecz városban működő Tamás építőmester már 1501-ben ajánlkozott az építés elvállalására. De a megbízást egy Sándor nevű mester kapta, a ki 1505-ben fogott hozzá az építéshez, a mely olyan serényen folyt, hogy 1507-ben a főfalak a koronázó párkányzatig készen állottak. Ekkor a város szerződést kötött János építőmesterrel a két csúcsfal építése és Elek kőfaragómesterrel az ablakok építése tárgyában. Az ablakok idomát a szerződés szövege „olaszos” (fenestre ytalicales) jelzéssel határozta meg. 1509-től kezdve Teofil mester festő a csúcsfalak festésével volt elfoglalva. 1511-ben az építés be volt fejezve.

A város tágas főterének közepén álló épület magas csúcsfalaival és erkélytornyocskájával a gót-stíl jellemével bir; de számos műrészteiben a renaissance befolyását tünteti föl. Legszebb és legérdekesebb része a keleti hosszfalból három oldalával kiszökő két emeletes erkély, melynek alsó része nyitott, a felső pedig ablakoktól bezárt fülkét képez. Mindkét emeletet gót profilú párkányzat koronázza, melynek mély horonyában renaissance-stíli féldomborművű díszitmények vannak alkalmazva: babérlevél-csomók, csigák, gránát-almák. A párkányzatok alatt nemes értelmű latin feliratok vannak kőbe vésve. Ezen kívül az erkélyt az ország, a város és több tanácsnok czimere díszíti.

A városház déli és északi homlokzatán magas csúcsfalak emelkednek. Széleik gót-stíli kőpárkányzattal szegélyezvék, melynek köveiből virágok és emberfők vannak kidolgozva. Az ormokra keresztvirágot helyezett az építész.¹⁹

Kiváló gazdagsággal van kidolgozva a főhomlokzat koronázó párkányzata, melynek hazánkban párja nincs. Sajátságos alakú féldomborművek sokféle és változatos alakításai, compositio és kivitel tekintetében a tervező építész vagy szobrász dús képzelőtehetségéről tanúskodnak. Ember- és állatfők, baglyok, halak, serlegek, gyöngyfüzérék, égi jegyek mellett a városi polgárság egyes csoportjainak, a különböző czéheknek jelvényeit találjuk. Minden egyes alakból kitűnik, hogy a mester egyénítésre és természethűségre törekszik, s a mellett képes a köznapi élet tárgyait művészi formába öltöztetni.

Az „olaszos” ablakokból öt eredeti alakjában van meg. A négyszegletű ablaknyílás díszesen tagozott bélletének, a kőkeresztnek és a párkányzatnak horonyában gránátalmák, gyöngyök, korsócskák és sajátságos alakítású ökörszemek vannak díszítésül alkalmazva. A párkányok a fal síkjából hatásosan szöknek ki. Ezen architektúrában a gót stíl motívumai teljesen hiányoznak; a tagozatok és díszítések egészen a renaissance stíl igényeihez alkalmazkodnak.

Ugyanez áll a diszkapuról. Az ajtónyílás egyenes zárású; párkányzata gazdagon van díszítve gránát-almákkal, babérlevél-kötegekkel és bogyókkal, melyek közé a zarándokcsiga szép idomú teknői vannak helyezve. A következő fölirat intelem gyanánt szólott a belépő tisztviselőkhöz: „Priusquam incipias, consulto.” (Mielőtt valamihez kezdesz, fontold meg.) Az épület emeletén a tanácsteremnek szintén gazdagon díszített ajtaja fölött álló fölirat a nemes emberbaráti érzés szózatát hangoztatja: „Justum est auxiliari pauperi.” (Igazságos dolog a szegénynek segítségül lenni.)

A városház építésével egyidőben készült bútorzatnak néhány darabja fönmaradt. Legnevezetesebb ezek között a levéltári szekrény, melynek négy ajtaja díszes kivitelű, ónozott felületű vaspántokkal, czimerpajzs alakú zárólapokkal, művészi kivitelű gyűrűkkel van ellátva. Az ajtótáblák szép erezetű kőris- és diófából készültek; különböző színű fadarabokból jó izléssel összeállított díszitményeket (intarsia) viselnek. A szekrény, melyet János mester

1511-ben tizedfél forintért készített, gót stílusú. Ellenben egy másik szekrény, melyen az 1525 évszám látható, renaissance izlésben készült, és különösen gazdag színezésével tűnik ki.

A városház építésének befejezése után a bártfai tanács a város diszét azzal is akarta emelni, hogy 1521-ben a plébánia-templom tornyát kívülről nagyméretű falfestményekkel látta el. Az első emelet egész felületét veressel szegélyezett fekete sávok két mezőre osztják. Az egyikben Szent István király őszebe vegyült hosszú szakállal és hosszú hajjal van ábrázolva; fején liliomos koronát visel; aranyos virágokkal ékeskedő piros brokát palást festői redőzetben veszi körül jól rajzolt alakját. Jobbján Szent-László, páncélba öltözve, hosszúnyelű bárdra támaszkodik; balról Szent-Imre herceg fiatal alakja, fedetlen fővel, kezében hosszúszerű liliommal van festve. A csoportozat alatt két térdeplő angyal táblát tart, melyen az 1521. évszám olvasható.

Míg ez a kép a város polgárainak a magyar királyság nemzeti emlékei iránti hódolatát fejezte ki, a polgárok német őshazájából hozott és századokon át megőrzött hagyományos kultúráról tanúskodik a másik mezőn Szent-Kristóf óriási alakja, amint a gyermek Jézussal vállán, gyökerestől kiszakított fára támaszkodva a vizen átgázol; a világ folyamán a Megváltó szellemében átvonuló egyházat jelképezve.

A város számadási könyveibe föl van jegyezve, hogy ezért a két festményért Imrefi János és Krausz János festők részére 1521-ben 35 forintot fizettetett ki.²⁰

A Szepesség a XV. század folyamán Német- és Lengyelországgal folytatott élénk kereskedelmi összeköttetéseinél fogva magasfokú jólét és cultura színhelye volt. Ez az építészeti tevékenységben is nyilvánult. Erről fogalmat nyújt az a körülmény, hogy jelenleg még 67 helyen találkozunk a XV. században és a XVI. század elején létesült építészeti emlékekkel.²¹ És jellemző e tekintetben egy szepesszombati építőmesternek (Meister Jörg Steinmetzer) 1466-ban Bártfa város tanácsához intézett levele, a melyben szolgálatait felajánlva, elmondja, hogy ő maga Lőcsén „szép iskolát” és az ispotályban templomot, Késmárkon városházát, Leibiczbán „szép tornyot” és a szepesszombati templomban „gyönyörű szentélyt” épített.²²

A fennmaradt műemlékek között legelső helyen áll a lőcsei plébániatemplom, mely hazánk legnagyobb egyházi épületei közé tartozik. A XIII. század második felétől a XIV. elejéig épült a csúcsíves-stílus formáiban. De a város polgárai azzal az igyekezettel, hogy diszét elmeljék, soha sem szüneteltek.

A XV. század utolsó negyedében épült a déli előcsarnok, melylyel a templom a kereszt alakját nyerte; a XVI. század első negyedében pedig a templom főhajójának nyugati oldalán emelkedő karzat, a melyen a kartám középső ékes kiszökésén Magyarország és Lőcse város czimere mellett II. Ulászlóé és II. Lajosé is látjuk.

Ezen korszakba esik a templomnak páratlanul álló belső diszítése. Főoltára méretek tekintetében a legelső Magyarországon. Egész magassága 18•32 méter, a melyből a középszekrényre 4•10 méter jut. Ezen a középszekrényen, szélessége harmadrészének terjedelmében, tornyocskákból, fülkékből, kanyarivekből és keresztvirágokból álló gazdag tetőzet vonul el. Magában a középszekrényben 2•52 méternél magasabb szobrok állanak: Mária, körülveve a templom védszenteitől, Szent-Jakab és János apostoloktól. A Szent-Szűz mint a menyország királynéja van előállítva; fátyollal fedett feje fölött két angyal áttört művű koronát tart; arcának finom és nemes vonásain gyengéd kifejezés ül; karjaiban a meztelen kisdéd Jézus kitűnően van alakítva, olyan mozdulatban, mintha le akarna szállani; Mária lábai alatt a lefelé fordított félhold mintegy zsámolyul szolgál. Szent-Jakab szakállas arcza erőteljes kifejezésű; zarándokruhába öltözött alakja könnyű lépéssel emelkedik ki a háttérből. Szent-János, ki baljában a méreg-serleget tartja, gyengéd ifjú gyanánt van ábrázolva. Mind a három szobor arányai kifogástalanok, élethiven és gondosan vannak kidolgozva; a hagyományos ruházat gazdag redőzete fővázlatában nagyszerűnek mondható, ámbár egyes részleteiben szögletes törések mutatkoznak. A szekrény alatt egész szélességében mély fülke nyílik,

melyben Krisztus és az apostolok az utolsó vacsorát ülik; éppen azt a pillanatot jelezi a művész, amikor a Megváltó a székén nyugtalanul ülő Júdást megszólítja. Az apostolok naiv és fesztelen magaviseletével szemben az Üdvözítő méltóságos nyugalma nagy hatást tesz. Az egyes alakok 1•27 méter magasak. A szekrény hatalmas szárnyainak belső oldalát csinosan faragott keret veszi körül; négy mezőben Jakab és János apostolok életéből vett jelenetek domborműben vannak előadva. Különösen az első vonja magára a figyelmet élénkséggel és naiv felfogásával: szép tájkép előterében láthatni az apostolokat, a mint Szent-Pétertől, kezét csókolva, búcsúznak, azután párosan indulnak útra a távolban mutatkozó városok, bérczek, ligetek felé. A szárnyak külső oldalán Krisztus szenvedésének történetéből vett jelenetek vannak festve; a művész alapul Kranach Lukács 1509-ben közzétett híres fametszeteit használta; s ezek földolgozásában szögletességüket, durvaságukat el tudta kerülni, sőt művét drámai élénkséggel hatotta át.

Az oltár gúla idomú rakványa a szentély boltozatának zárókövéig nyúlik föl. Szélességében öt osztályból áll, melyek közül a középső három emeletes, a mellette levő kettő két emeletes, a két legszélső egyemeletes. Mindegyik emeleten dísztetők (baldachinok) állanak, melyek alakanyarodó ágakból és diszes lombozatból összeállított gyámokra az apostoloknak, részben csaknem életnagyságú szobrai vannak helyezve. Ezen elrendezés hatásosságát még öregbíti a díszítmények gazdagsága; minden fokozaton finom és változatos oszlopkák és tornyocskák szöknek ki; a tetőzeteket keresztvirágok és lombozatsokrok borítják, melyek közül egynémelyik olyan finom, hogy érzelemből kivágottnak látszik. Mindezen számtalan részlet a legszebb arányokban fokozatosan száll föl. Az óriási mű pedig az öszhangzó szabályosság, az aranyozás és dús színezés alkalmazásával az élénk változatosság benyomását teszi.

Az oltár mesterének nevét a templomban levő egyik siremlék tartotta fent. Pál mester valószínűleg a nürnbergi híres Stuoss Vid mester tanítványa volt Krakóban, hová ez 1477-ben költözött. A több esztendőre terjedő munkával 1508–1516 között készült el, amire II. Ulászlónak és II. Lajosnak az oltáron alkalmazott czimerei utalnak.

Egy másik oltáron, mely Szűz-Mária tiszteletére volt alapítva, a szárnyoltár magassága 12,65 méter. Középszekrényében a Szent-Szűz életnagyságú szobrán feltűnően szépek a gyengéd testalkat arányai; a legapróbb részletek is nagy gonddal vannak kidolgozva. Mellette az oldalfülkékben négy női szentnek nagy szobra, az oromzat fülkéiben pedig számos kisebb szobor áll. Nevezetesen a két szárny festményei: mintázott arany alapon a Szent-Szűz életéből jeleneteket ábrázoló tizenkét kép. Mély vallásos érzés uralkodik bennök. Különösen az anyagi üdvözlésben a Szent-Szűznek egyszerű vonásokkal rajzolt arcán a szende megadás kifejezése mesteri ecsettel van előállítva. A látogatás jelenetében Mária arcán a gyöngédség, Erzsébetén az öröm érzete megragadóan nyilatkozik. Krisztus születésénél kitűnők az anyalkák csinos fecskeszárnyaikkal, gyönyörűen redőzött öltönyükkel, naiv mozdulatukkal. A három király szerencsésen választott arcsképeket tüntetnek föl. Kiemelendő a kezek igen jó rajza, ami ebben a korban ritkán észlelhető; de a mellékes tárgyak is: ruhák, fegyverek, ajándékok rajza „olyan csodálatos szabatsósággal és correctséggel van befejezve,” hogy Henszlmann a képeket Dürer híres fametszetei mellé helyezhetőnek itéli.

Művészt nem ismerjük; az oltár készítésének korát jelzi Lengyelországnak rajta látható czimere, mely valószínűleg Zsigmond lengyel királynak 1494-ben Lőcsén tartózkodásával áll összefüggésben; sőt talán éppen a király költségén készült az oltár.

A Szent-János-oltár érdekes példája annak, hogy a csúcsives elrendezés miképen kezd helyet adni a renaissance izlésnek. A szekrényt felül antik alakú párkányzat szegélyezi, alatta diszes friz, fölötte pedig fülke, melyben az úgynevezett egyiptomi Mária áll, mindegyik oldalán egy-egy delphin, lombozatba végződő farkkal. A rakvány tetejét fehér angyal foglalja el. Egyik képen a keresztfán függő Krisztus előtt fekete talárba öltözött pap térdel, alatta tekeresen alkalmazott fölratból megtudjuk, hogy az oltárt 1520-ban Henckel János plébános,

utóbb Mária királyné udvari papja emelte. A festmények a művész névjegyét (H. T.) viselik; de ezt megfejtteni ekkorig nem sikerült.

A Lőcsén ilyen nemes alkotásokat gyümölcsöző művészeti mozgalom az egész Szepességre kiterjesztette hatását. A szepesi székesegyházban, Késmárkon, Iglón, Poprádon, Szepes-Szombaton, Csütörtökhelyen, Markusfalván, Káposztásfalván, Néhrén, Felső-Répasón²³ stb. a XV. század végéről és a XVI. század elejéről nagy számban találunk szárnyoltárokat és egyéb fafaragványokat, falfestményeket.

Poprádon a szárnyoltár egyik képe az 1484-iki évszámmal fönntartotta a festőnek, Lőcsei Miklósnak nevét, a ki kétségkívül szülővárosában és egyebütt is dolgozott. Más lőcsei származású festőknek nevével is találkozunk, nem ugyan műveikben, hanem egykorú számadásokban és irományokban. Ilyenek Pál (1437–50), János (1469–82), Gáspár (1489–93), János (1511–17), Teofil (1512–23).²⁴

Besztercebányán Boldogasszony egyházát a XIV. század elején kezdték újra építeni; a szentély s az oldalhajószerű kápolnák a XV. században a késő gót izlésben épültek; 1453-tól 1502-ig folytonosan található a város levéltárában az építkezéstről szóló adatok.

Hazánk nagyobb városai gót templomainak mintájára, hosszúra nyúló szentélylyel alkotva, dús és nagy ablakokkal ellátva, kevésbé tág hajóját több oldalkápolna, és az emeleten nyíló felső csarnokok egészítik ki. A boltozaton a csúcsivezet mesterséges háló- és csillagerinczei alkalmaztattak.

A templom különösen gazdag diszitményekben és szobrokban. Külső oldaltámjain, sokszoros pusztítások és hanyag gondatlanság daczára, egykori szobrászati remekeinek, a hét főbünt ábrázoló emberi és állati alakoknak töredékei maradtak fön. Itt-ott még a mondatszalogok feliratai is olvashatók. Egyiken áll: „Stuossz mich nicht, denn ich stuossz dich.” Az egymással küzdő szörnyalakok talán a kevélységet vagy irigységet jelölik.

A támokról letörtek már a párkányzatok diszes koronái, a karcsú toronykák és a menyezetek, melyek a szobrokat födték. Csak egy ilyen csinos alkotás maradt meg hirmondóul, egy menyezetes toronyka, alatta a fülkével, melyből lakója, a szobor hiányzik. De ilyen szobrok is láthatók a templom és egyik közeli bástya tornyába befalazva: a Szent-Szűz, meghajlott állásban; egy apostol, modorosan göndörített hosszú szakállal, dús redőzetű öltönyben.

Valóságos műremekeknek mondhatók a gót izlés legkésőbbi korából való azon nagyobbserű szobrászati művek, melyek a templom déli külső oldalfalán, a csúcsivezet ágas tagozásával képzett hajlékban, az Üdvözítőnek az olajfák hegyén kiállott szenvedését állítják elő; s a melyhez hasonló művel hazánk más templomai is (Kismartonban, Szent-Benedekben, Nagy-Szebenben stb.) dicsekednek. A besztercebányai, a hanyatló izlés daczára, ügyes technikával és mély érzéssel van kidolgozva. A háttér domborműve Jeruzsálem városát ábrázolja; azonban valószínűleg Besztercebánya középkori képe szolgált a művésznek mintául. Az előtér alakjai életnagyságuk: a kertben Krisztus imádkozik, előtte sziklatetön angyal jelenik meg, közelében három apostol álomba merülve fekszik; Judás a kertbe nyomul; az őt kísérő fegyveresek közül egyik földre bukik, magával ragadja a letörött kerítés egy faágát, s könyökén kettészakadt ruhájára mutat, egy másik pedig a menekülő tanítványt palástjánál megragadva visszatartja. A mozgékony, a felfogás és kifejezés naivsága életet önt a műbe. Sajnos, az eredeti festés helyét kontár kéz ügyetlen mázolósa foglalja el. A hajlék ivén látható czimer arra mutat, hogy a mű Besztercebánya egyik gazdag és műpártoló polgára, Königsberger Mihály költségén, a XV. század utolsó vagy a XVI. első éveiben készült, kétségkívül Stuoss Vid krakói és nürnbergi iskolájának egyik tanítványától.

A templomot környező kápolnák is a város polgárainak műpártoló áldozatkészségéről tanúskodnak. A XV. század második felében kiállított pápai búcsú-levelek tanúsága szerint Orbán besztercebányai aranyműves Szent-Antal tiszteletére; Kálmán János Keresztelő Szent-

János tiszteletére, Königsberg Mihály Szent-Mihály tiszteletére, Platth Miklós tanácsnok Szent-Borbála tiszteletére alapított kápolnát.

Az utóbbi – melynek nemcsak leírását, hanem stilszerű restaurációját is nagynevű püspökének, Ipolyi Arnoldnak köszönheti Besztercebánya városa – több tekintetben az érdekesebb műemlékekhez tartozik. Az alapító és családja tagjainak műérzékéről és emelkedett hazafias értéséről egyaránt tanuskodnak a gyámkövek szoboralakjai, melyek Magyarország védszenteit tüntetik föl. Ezek kitűnő szobrász-mesterek művei, de az akkor uralkodó német műízlés és iskola realisticus irányának jellegét tüntetik föl.

Ez az iskola a régebbi typicus felfogástól, mely szigorúan meghatározott alakban és kifejezéssel állítá elő a szentek képeit, elfordulván, a köznapi életből vette és természet után másolta a valóságnak megfelelő képeit; a természetben talált anyagias kifejezésű, minden bájt nélkülöző alakokat, sőt a torzalakokat sem mellőzte a szentek képeinek előállításában; minélfogva az egyházi művészet magasabb követeléseinek nem felelhetett meg.

A besztercebányai szoborművek az akkori népélet alakjainak félreismerhetlen utánzásai. Például Szent-Adalbert erős vonású arc képe inkább egy besztercebányai polgárnak arc kifejezésére emlékeztet, mintsem hogy a lelkesült vértanúnak és hittérítőnek típusa lehetne. Hasonlóképpen Szent-Imre hercegnek az élet után másolt elhízott fiatal arca távol áll attól a szűzies és jámbor kifejezéstől, a mit az ő képében keresünk.

Műértékre ezen szobrok fölött magasan kiemelkedik a kápolnának 1502-ben készült szárnyas szekrény-oltára, mely hazánk e nemű legnevezetesebb műemlékeinek egyike. Szobrain, domborművein és festményein az ügyes technika és az arcok megragadó kifejezése egyaránt csodálatot kelt.

A város számadási könyveiben a XV. század végén több kiadási tétel fordul elő egy István nevű kőműves és egy István nevű kőfaragó részére történt fizetésekről. Valószínűleg két különböző mesterről van szó, s bennük a besztercebányai egyházi építkezések vezetőit láthatjuk.²⁵

Pozsonyban a Szent-Mártonról címzett plebániai egyház – melyben a társaskáptalan is végezte az isteni tiszteletet – a XV. század második felében úgyszólván egészen újra épült. 1452-ben a hosszahajó felszenteltetett. A szentély még később épült, záróköveibe az 1476. és 1487. évszámokat találjuk bejegyezve. Ugyanezen záróköveket Magyarország és a Mátyástól meghódított külső országok, Mátyás és Beatrix, a Nagylucseiek, Bánffiak és Czoborok címerei díszítik. Az egész XV. század folyamán pozsonyi polgárok végrendeleteiben sűrűn fordulnak elő a dóm építési céljaira szánt hagyományok.

A dóm főekessége volt a szentségház, mely a múlt században elpusztult; hátulsó részének maradványai nyomán a két évtized előtt foganatosított restauratio alkalmával új művet állítottak helyébe. Ennek csak a vasajtaja régi; a rajta levő felirat tanúsága szerint a XV. század hatvanas éveiben Fischer Zsigmond bécsi lakatosmester készítette; izléses rajza és finom kivitel tekintetében egyaránt remekmű.

A dóm déli előcsarnoka a XV. század utolsó évtizedeiben végbement stilbeli átalakulás példáját nyújtja; keleti kapuja egészen renaissance-jellegű; oldalsó pilléreit rosetták és korinthusi oszlopfejek díszítik; a főívet és a pillérek által képezett sarkokban a renaissance egyik kedvenc díszítményét, a szárnyas angyalfőket találjuk.

A pozsonyi Szent-Ferencz-rend temploma mellett fennálló Szent-János kápolna, mely 1361-ben alapított, szintén a XV. század második felében épített újra, és pedig oly díszszel, hogy hazánk legszebb műemlékei között foglal helyet.

A kettős kápolnának alsó csarnoka, mely főképpen sirboltnak volt rendelve, egyszerűbb alkotás; ellenben a felső kápolnát az építész pazarul halmozta el díszítményekkel. A falak hosszában kőpadok állanak. Ezek mögött és fölött a faltért három- és négyosztályú árkádok töltik be; az osztályokat pálczatagok választják el egymástól, mindegyiket fölül lóherelevél- és rózsaszál díszítmény zárja be. Az árkádok fölött a falat három- és négyosztályú ablakok török

át, melyeknek egyes osztályait három- és négylobos lóherivek zárják be. Az ablakok között karcsú faloszlopok nyúlnak föl. A faloszlopok közepe táján három kisebb oszlop emelkedik, melyeknek az volt rendeltetésük, hogy toronymennyezet alatt szobrokat hordjanak. A boltgerinczek a szentélyzárásban félcsillagot, a hosszahajó mindegyik osztályában egyszerű keresztbóltot képeznek; a keresztelés pontján a zárókövek Pozsony város és a Rozgonyiak czimerét viselik.

E kápolna a gót stíl mintaszerű példánya; ugyanis alsó falpárkányzatán kívül oldalfalainak egész területe tagozva van, és a tagok egymásból fejlődnek. És az épület, mely a gotika legfőbb problémáját szerencsésen megoldotta, minden belépőben a magasztosnak érzetét kelti föl.

Mellette a XVI. század legelején Szent-Sebestyén tiszteletére kis kápolna épült, melyet az 1502-ben dúló pestis alkalmából tett fogadalom következtében a város alapított.

Ugyanezen időre esik a Szent-Klára-apácák templomának befejezése. Míg tervrajza és falteste a XIV. század műve, felső része a csúcsives stíl hanyatlásának korára utal. Szintén ebben az időben épült az ötszegletű, karcsú torony, melyhez hasonló másutt aligha létezik. Nevezetessége abban a körülményben áll, hogy nem fundamentumból emelkedik föl, hanem részben a templom két falára, részben a külső két támfalra van elhelyezve. Az építész elmés és biztos tervezéssel ritka föladatot oldott meg; valószínűleg versenyezni óhajtott a Szent-Ferencz-rend templomának XIV. századbeli ritka szépségű tornyával, melyet műértékre meg nem közelít ugyan, de plasztikai díszének gazdagságával túlszárnyal. Három emelete közül a középső a legékesebb; itt gyámköveken a három király tisztelgését ábrázoló szoborkák állanak, melyek a hazai szobrászat legkitűnőbb műveihez tartoznak; a szobrok fölött kettős disztetők pompáznak. A középső emelet fölött lombozatos és rózsákkal díszített széles fríz fut végig. A legfelső emeletből csinos karcsú ablakok nyílnak. A toronyra legújabb időben helyezett izléstelen rézsisak sem képes a szép mű előnyös hatását megrontani.

A világi középületekben is folytonosan találtak foglalkozást a művészek és mesteremberek. Így a város számadásaiból tudjuk, hogy az Anjouk idejében épült monumentális városház erkélyei és legfelsőbb emeletének ablakai 1496-ban készültek.²⁶

Sopronban a Szent-Mihályról czimzett plébániatemplom két korszak építkezéseit tünteti föl. A hossz-hajó és a torony alja a XIII. századból valók. A kereszthajó és a szentély 1482 táján épültek. A sekrestye és a kincses kamara boltozatán és ajtaja fölött az 1482. és 1483. évszámok olvashatók. Az orgona-karzatot viselő boltozaton az 1489. évszámot találjuk; valószínűleg ekkor készült a torony felső része.

A templomnak három hajója és kereszt-hajója van, kiszökő szentélye nyolczszög három oldalával záródik, a nyugati homlokzaton középmagasságú torony szökik ki. Az egész hossz-hajó a XIII. században épült. A XV. század vége felé a templomot kelet felé meghosszabbították, kereszthajóval, sekrestyével, hossz-szentélylyel és ennek zárásával bővítették. Míg a délnyugati kapu az első építkezés maradványa, a kereszt-hajó kapuja az átalakítás idejében készült. Amannak felső mezejében elhelyezett falfestményén Krisztus sirbatétele van ábrázolva, compositioja nemes felfogásra vall. Domborműben Krisztust a keresztfán, oldalán anyját és Szent-Jánost, a kereszt tövénél pedig térdelve a felajánló alakját látjuk előállítva.

A templom hajója aránytalanul hosszú, szélessége rendes. Feltűnő a kereszt-hajónak rövid kiterjedése; mert ez rendesen a hossz-hajó falain kiszökik, a mi itt nem fordul elő. Az új építkezésnél, a helyett hogy a kereszthajónak a szokásos kifejlődést megadták, vagy a hossz-hajót kelet felé meghosszabbították volna: a szentélyt nyújtották ki kelet felé; ami azért meglepő, mert plébánia-templomnál nem kellett nagyobb számú papság elhelyezésére gondolni, mint a székesegyházaknál vagy zárdáknál; valószínű tehát, hogy a város előljárósága, tanácsa számára készültek az itt látható csinos körülhelyek, melyek a szentély alsó falrészét jól díszítik. A székek fölött egyszerű mell-párkány vonul végig; valamivel alatta

kezdődnek a hossz-szentély faloszlopai, melyek a bolt gerinczeit hordják; ellenben a szentélyzárás egyszerűbb féloszlopai a párkányzat előtt futnak le a padozatig. Az oszlopfők alakításában a régi hossz-hajó idomaihoz való alkalmazkodás tűnik föl. Az ablakok kétosztályúak, csak a szentélyzárásban háromosztályúak.

Az 1489-ben készült orgonakarzat alacsony és egyszerű; az alatta nyíló ív a középhajóban nagyon tompa.

A templom belseje csaknem egészen falfestményekkel volt diszítve; melyeket a templomnak 1863 és 1864-ben foganatosított stílszerű restauratiojánál annak lelkes vezetője Storno Ferencz, maga is soproni polgár, fölfrissített. A főhajóban a zárókövek és gerinczek is festve voltak. Különösen magára vonja a figyelmet a torony-csarnok déli falán levő nagy képen János evangelista, kinek Krisztus a felhőkből tekercest nyújt; alatta húsz táblán a tizparancsolat megtartása és áthágása van előállítva. Az orgona-karzaton, kilencz boltozatszelvényben láthatók a legszebb képek; hétben szentek képei, a nyolczadikban a város czimere, a kilenczedikben a templom gondnoka „Wolfgang Raaber” neve és az 1489. évszám.

A templomnak hajdan szőnyegdiszitményű festett ablakai is voltak, melyeknek azonban csekély töredékei maradtak fönn. A torony nagy harangján szintén az 1489-ik év olvasható. A templom kincsei között egyik aranyozott ezüst feszület az 1492-ik évvel van jelölve. A legrégebbi sirkövek 1481- és 1510-ből valók.

Sopronban a minoriták temploma, mely a jelen század kezdete óta a Szent-Benedek-rend birtokában van, a XIII. század végén, a kora gót izlésben és pedig a franciaországi iskolákban képződött építész terve szerint épült, a mely kiváló rendszeresség, szabályosság és harmónia előnyeivel dicsekszik.

Azonban ezen templomon is későbbi, XV. századbéli átalakítások mentek véghez. A templom egyik oszlopához csatolt kis szentségház tanúskodik erről, melyen az 1491. évszám látható. És ezt egyáltalán nem tekinthetni egy régebben fönnálló oszlophoz később hozzáragasztottnak. Az egész hossz-hajó, valószínűleg tűzvész pusztításai következtében, 1490 körül új boltozatot nyert, a mely alkalommal az eredeti oszlopoknak csak alja volt megtartható; az oszlopfők a szentély féloszlopainak kapiteljeitől lényegesen különböznek és a német iskola befolyására utalnak. Figyelemre méltók ezen oszlopfők annyiban is, hogy az egy oszlopra támaszkodó gerinczek mindegyikének van külön oszlopféje, mely majd természetes, majd torzított emberfőket tüntet föl; ezeknek egyike jellemző magyar arcvonásokat ábrázol. A falból csekély magasságban kiszökő szónoki szék is ebből a korból való.²⁷

Kis-Szeben városa, 1513 táján, Ragusai Vincze építész renaissance izlésű remekművével gyarapította a nagy gót plébánia-templom ékességét. A diszkapú ez, melynek egyenes zárású nyílását erősen tagozott keret veszi körül, merészen kiúgró párkányzatának gerendáján zsoldár-főlirat van alkalmazva; tympanonját, mely üres, de valószínűleg féldomborművel vagy festményrel volt betöltve, gazdagon diszített félkörívű párkányzat fogja be, felső részén két fejjel lefelé fordított delphinnel. A hatodfél méter magasságú kapu valóban monumentális hatású, és a mester alkotó tehetségét egész erejében tünteti föl.²⁸

Egyéb városaink is műtevékenységük számos emlékeit tartották fönn a Hunyadiak és Jagellók korából.

Például Selmecezen a plébániai templom, mely 1443-ben földrengés következtében romba dőlt, a következő esztendőben újra fölépült; de már 1462-ben megkezdődtek a nagyobbitására célzó munkálatok, melyek 1491-ig folytak. A templom 1500-ban ünnepélyesen fölszenteltetett.

Kolozsvárt a főegyházban Krisztus szenvedésének jeleneteit ábrázoló falfestményben az 1450–1481 között működő Slewnig György plébános czimere látható.

A nagyszebeni templomot 1445-ben az erdélyi Rosenau János mester ékesítette falfestményekkel, melyeknek egyikén, a Krisztus keresztrefeszítését ábrázoló képen, a

feszület alá Szent-István és Szent-László királyok alakjai vannak az ország czimerével helyezve.

A brassai templom déli kapuján látható festmény, mely Máriát a gyermek Jézussal Szent-Katalin és Borbála között ábrázolja, a XV. század utolsó negyedében készült. Mátyás és Beatrix czimerét látjuk rajta, diszes keretbe foglalva.²⁹

Beregszászon a XVI. század elején gót izlésben templom épült. Ekkor ott a németországi híres Stuoss Vid szobrász egyik fia János műhelyt állított föl festményei és szobrai készítésére. Onnan később Erdélybe, Segesvárra költözött, hol az épülőben levő gót templomon 1530-ban bekövetkezett haláláig dolgozott. Testvére Márton, szintén festő és szobrász, Meggyesen telepedett le családjával.³⁰

Pest város, a mai belváros plebánia-temploma, a XV. század utolsó éveiben épült újra, csúcsíves izlésben, a mint az mai napig fönmaradt. Azonban belső díszítésében a renaissance művészetének jelentékeny része volt. Tanúskodik erről a teljes épségben megőrzött két pastophorium (szentség-tartó), amely a szentély két oldalfalán – a feliratok tanúsága szerint – 1507-ben alkalmaztatott; az egyik Pest város, a másik az azonkori plébános, Nagyrévi Endre thermopylei czimzetes püspök czimerét viseli. Alakjuk a renaissance korban divó építészeti kapúformát tünteti föl. Talapzaton emelkedő két pillér kereteli be a kapúnyílást, e fölött párkányok és fríz, majd kiugró párkányok következnek, és legfelül félkörívű tympanon (homlokmező) fejezi be a művet.

Az utóbbiban a középtért három dombormű foglalja el. Az egyikben Krisztust, ki a sirból kiemelkedve sebes kezeit széttárja, két felől egy-egy angyal imádja. A másikban a szenvedő Krisztus összekötött kézzel áll, mellette a lándzsa és a spongyát viselő pózna, jobbról szakállas férfi és balról polgárasszony néz feléje; mindkettő a kor öltözetében, arczképszerű vonásokkal, fénykör nélkül; valószínűleg az akkori városbirót és nejét ábrázolják. A tympanon keretét, a pillérekét és a frízt remek domborművek ékesítik: pálmalevelek közé helyezett angyalféjek sorozata, szalagokon csüngő gyümölcsfüzérék, kandeláberek, edények, maszkok, virágkosarak, csokrok, madárkák a legváltozatosabban vannak összerakva.

Ugyancsak a XVI. század elején készült persely és szenteltviz-tartó is fönmaradt, valamint hat pillértöredék, a melyek szintén kiváló ügyes tervező rajzát és gyakorlott kéz munkáját tüntetik föl; minden rajtuk ábrázolt tárgyat a renaissance friss forma érzéke hatja át.³¹

A világi urak között, kik műizlésük emlékeit és műpártoló szellemük bizonyítékait hagyták ránk, Hunyadi János áll a legelső helyen. Az ő fogékony szellemére a monumentális épületek, melyeket – nyugati Európa legműveltebb országait Zsigmond király kíséretében bejárva – meglátogathatott, mély benyomást tettek. Mikor az ország kormányzójává megválasztatott, kötelességének ismerte, hogy állása igényeivel öszhangzásban álló diszes otthont alkosson családjának. És Hunyad várában, a mai Vajda-Hunyadon új kastély építésére határozván el magát, mintaképek gyanánt azok a várakok lebegtek szemei előtt, melyek három évtized előtt, (1416-ban) Avignonból Párisba menet, a Loire partjain, magas támoszlopokon merészen emelkedő kecses erkélysorozataikkal, mint a finom izlés és a biztos szilárdság frigyének szülöttei, figyelmét különösen megragadták.

A lovagterem egyik oszlopféjén a következő fölirat olvasható latin nyelven: „Nagyságos Hunyadi János úr, Magyarország kormányzója készítette ezt a művet, az Úr 1452-ik esztendejében.”

Az épület geniális restaurátorának, Schulcz Ferencz építésznek tanúsága szerint „a legnemesebb és legszebb” részletek Hunyadi János korában készültek el. Ilyen az ugynevezett ország-ház, mely egymás fölé helyezett két lovagteremből áll, mindegyik hatalmas oszloptól két hajóra osztva; továbbá a várkapolna, melyet Hunyadi János és Szilágyi Erzsébet cimerei díszítenek, a Capistrano János lakóhelye gyanánt megjelölt gyönyörű

szoba, és az emeleten levő négy igen diszes erkély. Mindez a teljesen kifejlődött gót stíl szép idomaiban épült.

„Ha a történelem lapjai – jegyzi meg Schulcz – nem jegyezték volna föl, hogy Hunyadi János kora eszméit jóval meghaladott férfiú volt: eléggé bizonyítaná azt maga ezen kővé vált eszméje, mely nagyszerűségében és pompájában majdnem pár nélküli.”

Arra a kérdésre, hogy ki volt a vár építőmestere, biztos feleletet Schulcz sem adhatott. Mert Hunyad vára föelrendezésében és részleteiben minden más vártól eltér; csak Franciaországban, a Loire völgyében vannak várak, melyeken „körül-belül hasonló támoszlopokon nyugvó erkélysorozat szemlélhető.” De csak a terv származhatott francia építészről. Hogy a kőfaragó munkások bécsi építészeti páholyok tagjai voltak, bebizonyítható. A középkorban minden kőfaragó, felszabadulása idején, bizonyos jelet kapott, melyet az általa földolgozott kövekre vésett. Vajda-Hunyad kövein százával találhatók kőműves jelek, melyek a bécsi Szent-István-dómon szintén előfordulnak.³²

Ezt konstatálva Schulcz fölveti a kérdést, hogy ha a francia volt a tervező, ha németek voltak a munkások, „lehet-e nekünk magyaroknak örömünk ezen műemlékben?” Felelete így hangzik: „Már az is elég jele a haladásnak és érettségnek, ha olyan hazának polgára, melyben még kevés művészet honos, elég magas látponon áll arra, hogy a külföldi művészt, kit eszméje létesítésére fölhasznál, jól képes megválasztani.” És azután kiemeli, hogy ilyen nagy épületet csupán idegenek nem építhetnek, azokat a befolyásuk és vezetésük alatt képződő hazai munkások támogatják, majd egészen pótolják.

Az 1455-ik évben az építkezési munkálatok annyira haladtak volt, hogy Hunyadi János családja beköltözökhett. De az ő halála után az özvegyre még nagy munka várakozott. Ő építtette egyebek között a hatalmas kaputornyot és az erkélyeket összekötő loggia-szerű gót folyosót, melyet diszesen kifestetett.³³

A festőművész – miként a fennmaradt részletekből következtetni lehet – a középkor szerelmi költeményeiből kölcsönözte tárgyát; valószínűleg a legnépszerűbb lovagkori románcz, Tristan és Isolda történetének jeleneteit állította elő. Az ívet szelvényein és szegélyein, diszes lombozat között, Magyarország és a legelőkelőbb magyar családok czimereinek sorozata van elhelyezve.³⁴

A kastély, ámbár XVII. századbeli birtokosainak átalakításai és kegyetlen rombolásai következtében sokat szenvedett, olyan állapotban maradt fent, hogy 1868-ban a magyar kormány legalább egy részének eredeti alakjában és régi fényében helyreállítását rendelhette el, a mely munkálatok immár befejeztettek.

Hunyadi János műérkének ez a kastély nem egyetlen emléke. Hunyadon a Szent-Ferencz-rendnek, Tövisen a Pálos-rendnek kolostort alapított és Maros-Szent-Imrén templomot építtetett. Déva városában, a jelenleg a hely. hitvallásu felekezeti birtokában levő templom boltívein látható Hunyadi- és Szilágyi-czimerek arra utalnak, hogy ez is Hunyadi János és neje költségén létesült és Nagybányán az egykori Szent-Istvánról nevezett plébánia templom egyetlen maradványáról, a toronyról szintén azt tartja a hagyomány, hogy Hunyadi fejezte be építését.

A gyulafejérvári székesegyház 1439-ben Hunyadi János a hagyomány szerint a törököktől nyert zsákmányból fényesen újraépítette, és dús egyházi öltönyökkel ajándékozta meg.³⁵ Temetkezési helyül is választotta ezt a templomot, mely az ő, egyik testvére és fia László síremlékeit ma is őrzi. Középen, magas sarcophagon Hunyadi János alakja nyugszik, fejedelmi palástban, kócsagos kalppal, egyszerűen átövezett sűrű gombos hosszú dolmányban. Az arc nagy része, a szemek, orr, száj tetemesen megsérültek; de a körvonalak, a teljes sűrű szakáll és a bajusz jól kivehetők. Jobb keze hiányzik, a bal a mellette fekvő kardon nyugszik; lábai alatt oroslán, a hősi bátorság jelképe fekszik. A sarcophag mindkét oldalát domborművek borítják. Az egyikken egymásra rohanó magyar és török lovascsapatok ütközete látható. A másikon az ütközetből győzedelmesen visszatérők menete van ábrázolva;

a menet élén lovagló vezérben Hunyadi Jánost, a mellette levő kisebb alakban fiainak egyikét ismerhetjük föl utánuk magyar lovasok török foglyokat kísérek; a rajz világos és jellemző, a római diadalmenetek képeire emlékeztet.³⁶

Ezen sarcophag mellett egy másik, egészen hasonló áll; rajta Hunyadi János hasonnevű testvérének, az 1434-ben elesett János vitéznek szobra van. Az alak csonka, derekán pánczélt visel, feje és lábai oroszlánon pihennek. A ravatal mindkét oldalán gót diszitmények között a Hunyadiak és az ország czimere látható. A harmadik sarcophagon Hunyadi László fiatal karcsú alakja, palástban, pánczélban nyugszik. Az arcvonásokat itt sem lehet többé kivenni; a vállig érő tömör hajfürtök meg vannak. A lábak alatt szintén oroszlán hever, a mely kinjában mintegy harapni látszik.³⁷

Valószínűleg egyidőben készült mind a három siremlék, Hunyadi János özvegyének megrendelésére.

Jellemző, hogy e monumentális alkotások terén a Hunyadiak nyomaiba leginkább a Zápolyaiak léptek, azokban a politikai hatalom kiküzdésének és megtartásának tényezőjét ismervén föl.

A trencsényi vár, mely Zápolyai Istvánnak és később Jánosnak, a leendő királynak főszékhelye vala, csak roppant kiterjedésű romjaival hirdeti egykori nagyszerűségét. Ellenben a Szepesség – melynek grófjaivá emelte őket Mátyás kegye – két nevezetes építészeti műemléket bir tőlük.

Zápolyai István a szepesi székesegyház déli oldalához 1498-ban az Úr teste tiszteletére kápolnát építtetett, melyet családja számára temetkezési helynek jelölt ki. Építészeti részletei helyes elrendezése tekintetében a csúcsíves stíl késő korszakának méltó alkotása. Különösen déli fala nyer nagy elevenséget a faltömeget egészen eltüntető négy széles ablak által, melyeket fialákban végződő támpillérek választanak el. Az ablakbordák és a párkányok finomul vannak profilozva. Emeli a kápolna szépségét a meleg barnaszínű homokkő.

Diszes szárnyoltárának középső szekrénye az Atyaisten és a Megváltó közt térdelő Szűz-Máriát művésziesen faragott szoborcsoportozatban tünteti föl; magasba törő architektúrájának fülkéiben Szent-István, László és Imre finom kivitelű szobrai állanak.

Az egyik oldalfalhoz támaszkodik Zápolyai István sirlapja, mely vörös márványból készült. Zápolyai István zömök és széles vállú alakja oroszlánon állva, feldomborműben van előállítva. Fején nyílt sisakot, testén szépen diszített pánczélt visel, jobb kezében zászló rudját tartja, balkeze a derekához szíjjal csatolt egyenes pallos markolatán nyugszik, lábain szíjjal megerősített hosszú csillag-sarkantyút visel. Az alak mindkét oldalán angyalok állanak és gazdagon diszített szőnyeget tartanak, mely a háttért képezi. A sirlap alsó részén szintén két angyal két feliratos czimer-pajzsot tart. Ehhez hasonló testvérének, Zápolyai Imrének siremléke.³⁸

Ez a kápolna stílus és technika tekintetében eltér a többi szepesi műemlékektől, ellenben, rokonságban áll a Zápolyai István özvegyétől, Hedvig tescheni hercegnőtől Csütörtökhelyen építtetett Boldogasszony-kápolnával.

A Lőcse közelében, magas dombon emelkedő kápolna, mely a vidéket uralja és szép idomaival a távolból magára vonja a figyelmet, a magyarországi csúcsíves építészet legdíszesebb alkotásaihoz tartozik.

A XIII. századból származó plebánia-templomhoz van hozzáragasztva. Két részből, alsó és felső kápolnából áll. Mind a kettő egy hajós épület, három oldalú szentélylyel, öt ablakkal. Az alsó egyszerűen, dísz nélkül épült; nyugati falteréről lépcső vezet a felső kápolnába. Ennek hossza 40, szélessége 20, magassága 42 láb. A hajó háló-diszítésű boltozatát két egész és egy felezett pillér-pár hordja. Öt ablakából három szélesebb a déli falba, két keskenyebb a szentélybe nyílik. A padló fölött 10 láb magasságban kezdődnek, és a pillérek közötti egész területet betöltik; különösen a déli oldal ablakjainak dimenziói jelentékenyek: 28 láb magasak, 7 láb szélesek. Gazdag mérművek, ívek és toronykák élénkitik

keretüket; az építészeti díszítés az ablakok alatt a padlóig folytatódik. A nyugati faltért középső oszlop osztja el és kis kerek ablak töri át; az éjszaki falon egy hozzá támaszkodó pillér, a plebánia-templomba nyíló ablak és abba vezető ajtó van alkalmazva.

Az építészeti arányok szépek, a pillérek ritka karcsúságukkal tűnnek ki; mivel a külső támpillérekben kellő támaszuk van, könnyen és szabadon emelkedhetnek. Az ívek finom bordázatai szintén az elegáns könnyűség jellemét viselik magukon. A kápolna belső felszerelésének tárgyai: oltárok, szobrok, sajnos, mind elenyésztek.

A kápolna belsejénél talán még vonzóbb képet nyújt külseje. A belső pilléreknek megfelelő és több mint három lábnyira a falból kiszökő és mesteri fejlődést feltűntető támpillérek a legszebb arányban vannak a támogatott építészeti részekkel; tornyocskákkal, baldachinokkal gazdagon lévén elhalmozva, ezeknek életteljes díszítése és az egyszerű falterek közötti ellentét hatásosan nyilvánul. Figyelmet érdemel az anyag gondos feldolgozása: az alig két méternyi vastagságú tornyocskában és az egyszerű, nagy négyszögkövekben egyaránt; az utóbbiak olyan ügyesen vannak összeillesztve, hogy az épület egy kőtömbből kifaragottnak látszik. Ezt a hatást a kőnek a századoktól nyert meleg hangulata még fokozza.³⁹

A Mátyás királytól, szintúgy mint a Zápolyai-testvérek, alacsony sorsból felemelt Kinizsi Pál a veszprémmegyei Nagy-Vázsonyban a Pálos-rend számára nagyszerű kolostort és templomot építtetett, a szerzeteseket mind maga, mind neje Magyar Benigna jószágadományokkal bőkezűen látta el.⁴⁰

Más főrangú családok is, a régi templomok helyett nagyobbakat és fényesebbeket építve székhelyükön, vallásos buzgóságukat és műpártoló hajlamaikat egyaránt kitüntették. Így például a Zólyomiak 1460 táján Székelyhidon, a Veresek 1473 táján Farnoson, Drágfi Bertalan 1482-ben Erdődön, a Bánffiak 1483-ban Bánffi-Hunyadon, Telegdi István 1507-ben Telegden emeltek szentegyházakat.⁴¹

Sárosmegyében, Hétháron Tarkó várának ura, Tárcazi István, plebánia-templomot építtetett, a mint ezt ott elhelyezett, 1493-ból való siremlékének fölirata hirdeti. Kevéssel utóbb, valószínűleg tűzvész pusztította el a templomot. Tárcazi Miklós a XVI. század elején vállalkozott helyreállítására. Ő már a renaissance-stil barátja volt és a munkálatok vezetésére Ragusai Vincze építőmestert hívta meg, ki a szülővárosában uralkodó közép-olaszországi művészeti iránynak hódolt. Ő építette az oszlopos orgona-karzatot, melyen a Tárcazi család féldomborműben kidolgozott, babérkoszorúval körülfogott czimerpajzsa van alkalmazva. A mellvéd balusterei egyszerű és szép alakításukkal a legjobb olasz mesterek alkotásai mellé helyezhetők. Figyelemreméltó az a renaissance-stilű architektúra, melylyel a szentségfülke régi gót nyílását díszíti. Talapzatán (stilobatum) az Üdvözítő féldomborművű alakja, kezeiben a kínszenvedés eszközeivel, a koporsóból emelkedik ki. Fölötte merészen kiugró párkányon finom tagozatú két félpillér áll, attikai lábon; fejüket levél- és csigadisz környezi. A pilléreken nyugvó főpárkányzat félköríves tympanont hord, a melyben szárnyas angyalfő látható.

Ugyanattól a mestertől való a templom két díszkapuja. Az egyik érdekesebb felirat megnevezi a templom építtetőjét és megjelöli az építés időpontját 1513-ban. Ennek a kapúnak keretét két karnistól elválasztott architravszerű szalag képezi; ezt csatornaléczből, függőlapból és karnisból alakított, merészen kiugró párkány koronázza. A másik díszajtó párkánya fölött félköríves tympanonban két álló angyaltól tartott czimerpaizs van elhelyezve.

A Tárcaziak műpártoló példáján fellelkesülve, a rokon Berzeviczyek családjuk ősi fészkeinek templomát szintén ékessé kívánták tenni Ragusai Vincze műveivel. Tőle való a templom egyik kapuja, mely egyszerű, nemes renaissance izlésben épült. Szegélye élénk sötét azur-kék alapon arancsillagokkal van behintve; a párkányzaton a görög építészet triglyph-diszitménye van alkalmazva; az ajtó alapszíne sötétzöld, melyből festett rosetták előnyösen válnak ki.⁴² Désházi Mihály 1514-ben Menyőn (Szilágymegyében) és Drágfi János 1519-ben Szilágycsehin építettek vagy restauráltak templomokat. Ezek közül a menyői templom

renaissance-izlésben került kapujának és márványból faragott keresztelő kútjának mesterét ismerjük. Flórenczi János az utóbbin megörökitette nevét.

A főpapok és világi urak műértékének jellemző nyilvánulása a siremlékek állítása. Míg főpapjaink siremlékei közül a XV. század második feléből csak kevés maradt fenn (Szécsi Dénes és Vitéz János esztergomi érsekeké Esztergomban, Thúz Osvát zágrábi püspöké Zágrábban, Sirokai László egri segédpüspöké Sirokán, Schönberg György pozsonyi préposté Pozsonyban) s ezek sem mérveikkel, sem műbecsükkel nem tűnnek ki és többnyire csonka állapotban maradtak fenn: a világi urak siremlékei nagyobb számban maradtak ránk.

A három Hunyadi és a Zápolyaiak sarcophagjairól már szólottunk. Corvin János sirja fölött a lepoglavai pálos-templomban emelt egyszerű sirtábla csak megcsonkított állapotban maradt fenn, vértbe öltöztetett alakjával, anélkül, hogy arcvonásai felismerhetők volnának.

Ugyanez a sors érte Kinizsi Pál siremlékét, melyet özvegye a nagyvázsonyi pálos-templomban helyezett el.

Az ilyenmü hazai műemlékek között műérték tekintetében a szakférfiak legelső helyre teszik az 1467-ben elhunyt Szentgyörgyi György grófnak a pozsonymegyei Szentgyörgyön, a plebániatemplomban levő siremlékét.

A szakálltalan és bajusztalan, szabadon dolgozott, hosszú hajzattal fődött fej tökéletesen, finomul bevégzett arczkép. A mester, kora igényeinek megfelelően, kiváló szorgalmat fordított a fegyverzet hű és pontos ábrázolására, úgy hogy annak még apróbb szögeit is meg lehet számítani. A munka finomsága leginkább szembetűnő a sodronyos ingen, mely a testet a mellvért alatt fődí, úgyszintén a mellvérten, az apró lemezekből összeállított könyök- és térdvéden, a vaskeztyün és cipőn. A fegyverzet fölött az alak pompás palástot hord, mely nyaka alatt czifra zsinórral van összekötve. Különös idomú, csaknem négyszögletű sapkáján kiszökő hatszirmú rózsáról három bojt- és gyöngysor függ le. A kard, a mit visel, hosszú, egyenes és czifra. A gróf emelt jobbáiban zászlót tart, melyen czimere egyszerű kivitelben látható. A bal lábánál elhelyezett czimerpajzsot pompás sisak fődí. Mindkét lába hatalmas orozlánon nyugszik. Az alak, kora más sirkövein látható szokás szerint, úgyszólván kettős helyzetben, állva és fekve van ábrázolva. A vánkos a feje alatt fekvést jelez, az orozlánra lépő lábak álló helyzetben vannak fölfogva. A lovag nem holt, hanem élő alakban, nyitott szemekkel áll előttünk.⁴³

Fönmaradt még Szürthei család egyik tagjának siremléke, a XV. század közepéről Szürthén, Ujlaki Miklósé (meghalt 1476-ban) Ujlakon, Frangepán Bertalané (1474) és Mártoné (1479) Terzátton, Tárczai Tamásé (1493) Héthárson, Máriássy Istváné (1510) Markusfalván, Kamizácz Horvát Márk báné (1512) Nagy-Vázsonyban, Telegdi Istváné (1514) Telegden, Perényi Imrée (1519) Terebesen, Pálóczi Antalé és Mihályé (1519) Sárospatakon, Warkocs Kristófé (1520) Késmárkon, Ujlaki Lőrinczé (1525) Ujlakon.

Ezekhez járul három női siremlék: Zápolyai István leányáé, Margité Trencsénben, Bánffi Magdolnáé Turnicsén és Königsberger Mihály nejéé (1513) Beszterczebányán.⁴⁴

Ezen siremlékek nagyobb része magyarországi vörös márványból készült; néhány a Sárosban és Szepesben, szépen erezett finom barna márványból van faragva. Érczből öntött egyetlen egyet sem ismerünk; pedig kétségtelen, hogy ilyenekkel is ékeskedtek székesegyházaink. Így tudjuk, hogy ilyent emelt az egriben Nagylucsei István szerémi püspök bátyjának, Nagylucsei Orbánnak sirja fölött.⁴⁵ A siremlékek elénk állítják a történelem több kiváló alakjának arcvonásait, a miket más emlékek meg nem őriztek; egyszersmind megismertetnek a kor ruházatával és fegyverzetével. Míg a régibb századokban a pikkelyes pánczél, bő palást, alacsony főveg általános, a XIV. század végétől a XVI. közepéig rendszerint a nehéz vértzet, a lemezes pánczélöltöny fődí az egész testet, a sisak pedig többnyire felül és alul lebecsátva csak a félarcot engedi látni. Magyar nemzeti ruhát ebben a korban csak egy siremléken, a legnagyobb magyar hadvezérnek szobrán találunk.

Hunyadi János, Ujlaki Miklós és a főpapok, kik a XV. század hetvenes évei előtt haltak meg, szakállal és bajuszszal vannak ábrázolva. Később a Zápolyaiak, Telegdi István, Ujlaki Lőrincz siremlékén leborotvált arcot látunk; ugyanis az egyházi és világi urak egyaránt, Mátyás példáját követve, olasz divat szerint, szakállt és bajuszt többé nem viseltek. A hajzat hosszú, hátra simított, vállig érő fürtökben omlik alá. A világi urak lábainál rendszerint oroszlán, a főpapok lábainál kutya látható, mint a bátorság és a hűség jelvénye.⁴⁶

A mesterek, kik ezen siremlékeket faragták, biztosan egy esetben sem határozhatók meg. Kétségkívül azok a kőfaragó mesterek voltak, kik a templomok és paloták építésénél találtak foglalkozást. Ilyenek Mátyás király szobrása: Traui Jakab, II. Lajosé: Márton mester; a kassai dóm kőfaragó mesterei: István, Simon, Ágoston, Tyma Miklós és Plattfusz János; Jodok mester, a besztercebányai keresztelőd medence készítője, 1475-ben; Ragusai Vincze mester, Poroszországi Márton ércöntő, Demeter pécsi szobrász; Dénes és Vincze budai pálosok; Antal, Orbán, Szervét és Zágor György domonkosrendű szerzetesek.

Ezeknek a szerzetes-művészeknek nevei arról tesznek tanuságot, hogy a magyarországi szerzetes-rendek házai élénk művészi élet színhelyét képezték. A pálosok régi kolostorai és templomai úgyszólván mind elpusztultak és a XV. századbeli pálos-rendi művészek alkotásaiból semmi sem maradt ránk.

Hogy a magyarországi mesterek közül számosan külföldi műhelyekben képezték ki magukat, nemcsak fönmaradt műveikből következtethetjük. Érdekes bizonyítékot találunk erre nézve Boroszló város festőcsehének jegyzőkönyvében, mely a mi korszakunkból magyarországi származású festősegedek neveit is tartalmazza.⁴⁷

Kétségkívül számosan jártak Bécsbe és Krakóba, Nürnbergbe és Kölnbe, hogy ott hirneves művészek: Stuosz Vid, Schongauer, Wolgemut és mások vezetése alatt magukat kiképezzék. A jelesebbek közülök ezután hazánkban Kassán, Lőcsén, Besztercebányán iskolákat létesítettek, a melyek élénk művekenység központjaivá váltak.⁴⁸

Műveikben azonban a hazai légkör befolyását csak annyiban észleljük, hogy magyarországi arctípusokról és viseletről kölcsönzött vonásokat fedezhetünk föl.

A nemzeti szellem a művészet terén legfőképen a magyarországi szentek cultusában nyilvánul. Olyan városokban is, melyeknek lakossága kizárólag német volt, alig van templom, melynek egyik-másik oltárát Szent-István, Szent-László, Szent-Imre szobrai nem díszítik. Erdélyben és az ahhoz közel eső vidékeken Szent-László király különös tisztelet tárgya lévén, az ő alakjának és az életéből vett jeleneteknek domborművű vagy festett ábrázolásai minden régi templomban feltalálhatók.⁴⁹

1071. Vitéz János élete, 165. 246.

1072. XXXI. fejezet.

1073. A márványlap a Magyar Nemzeti Múzeumban őriztetik. Miskovszky, id. h.

1074. Mátyás király levelei, I. 361.

1075. Henszlmann, Magyarország csúcsives stílus műemlékei. (Budapest, 1880.) 20-24.

1076. Ipolyi, Az egeri egyházmegye régi székesegyháza az egeri várban. (Az 1865-ik évi Egeri emlékkönyvben és Kisebb munkái IV. kötetében.) Bakócz Tamás számadási könyveiből vett építkezési adatok az Archaeologiai Értesítőben, X. 102.

1077. Erdődi Bakócz Tamás élete. (Budapest, 1889.) 179-183.

1078. Miskovszky Viktor ezt a diszajtót Ragusai Vincze mesternek, a héthársi és berzeviczei renaissance-emlékek építőmesterének tulajdonítja. (Archaeologiai Értesítő, 1887. 214.) Ezen az alapon érdemes volna azt a kérdést tanulmányozni, vajjon Ragusai Vinczének az esztergomi kápolna építésében nem volt-e szintén része?

1079. Az érem egyetlen ismert bronzpéldánya a Magyar Nemz. Múzeum régiségtárában van.

1080. Henszlmann, Pécsnek középkori régiségei, I. 5.

1081. Bunyitay, A váradi püspökség, III. 432.

1082. Bunyitay, A gyulafehérvári székesegyház későbbi részei. (Budapest, 1893.) 9.

1083. Miskovszky ismerteti idézett akadémiai értekezésében. Rajzát I. e kötet 498. lapján.

1084. Knauz, A Garam melletti szent Benedek apátság. Budapest, 1890.

1085. Bunyitay, A gyulafehérvári székesegyház. 10 és köv. l.

1086. Ipolyi, Adalékok a magyar domonkosiak történetéhez. (Magyar Sion, V. 495.)
1087. Ipolyi, Besztercebánya műveltség története. Századok, 1874.
1088. Ezt elárulja a szentek fénysugarába beírt nevek helyesírása: „Pongraenis” Pancracius helyett, „Sebastianus” Sebastianus, „Bartoloneus” Bartholomeus helyett.
1089. A Roland-szobor 1641-ben helyeztetett az egyik oromra.
1090. Myskovszky Viktor, Bártfa középkori műemlékei. I. kötet: Szent Egyed templomának műrégészeti leírása. II. kötet: A városház és a város erődítményeinek műrégészeti leírása. (Budapest, 1879, 1880.)
1091. Vajdovszky kimutatása. Archaeologiai Értesítő, 1888. 152. 178.
1092. A levél a bártfai levéltárban. Közli Myskovszky, Bártfa középkori műemlékei, II.
1093. A szepeshelyi és csütörtökhelyi műemlékekről más helyen szólunk.
1094. Henszlmann, Lőcsének régiségei. (Budapest 1878.) Ipolyi, Kisebb munkái. I. 79. 160. Báró Nyáry Albert közleményei a Századok 1875. évfolyamában. 134.
1095. Ipolyi, A besztercebányai egyházi műemlékek története és helyreállítása. (Budapest, 1878.) és Besztercebánya műveltségtörténete.
1096. Ortway, id. m. II. 237. I. 354. és köv. 1.
1097. Henszlmann, Magyarország csúcsíves stílusú műemlékei. 31–76.
1098. Ragusai Vincze – mint alább látni fogjuk – Sáros megyében több jeles művet alkotott. Myskovszky, Archaeologiai Értesítő, 1887. 224.
1099. Rómer, Régi magyar falfestmények. 114, 140.
1100. Ipolyi, id. m. 84.
1101. Némethy Lajos ismertetése az Archaeologiai Értesítő 1890. évfolyamában.
1102. „Vajda-Hunyad váráról” című értekezése a Századok 1869-iki évfolyamában.
1103. Schulcz a Hunyadi János halála után történt építkezéseket Mátyás királynak tulajdonítja. Azonban Hunyad vára soha sem volt a király birtokában. Azt az özvegy birta 1484 táján bekövetkezett haláláig, a mikor Corvin János örökölte. És Hunyad várában míg Huayadi Jánosné czimerével sűrűn, Mátyáséval sehol sem találkozunk.
1104. Rómer Floris, Régi falképek Magyarországon. (Budapest. 1874.) 146.
1105. Rupp, Magyarország helyrajza, III. 189, 239. Bunyitay, A gyulafehérvári székesegyház későbbi részei. (Budapest, 1898).
1106. Rajzát I. e kötet mellékletei között.
1107. Ipolyi, id. m. 196.
1108. Archaeologiai Értesítő, 1888. 210.
1109. Wenzel Merklas, Die Marienkapelle in Donnersmark in Ungarn. Mittheilungen der k. k. Central-Commission, 1860.
1110. Rupp, Magyarország helyrajza, I. 345.
1111. Archaeologiai Értesítő, 1887. 263. Bunyitay, A váradi püspökség, III. 316–431. és Szilágymegye középkori műemlékei. (Budapest 1857.)
1112. Myskovszky, Archaeologiai Értesítő, 1887. 214.
1113. Henszlmann, id. m. 197.
1114. Ezen siremlékek rajzai az Archeologiai Értesítő és a Turul folyamaiban s a Győri Történelmi és Régészeti füzetekben láttak napvilágot.
1115. Ipolyi, Egri Emlékkönyv. 138.
1116. Ipolyi, Kisebb munkái, I. 201.
1117. Ilyenek: 1465-ben Rosenauer Miklós, 1484-ben Niclaus der Unger, 1505 táján ugyanazon nevű festő, 1512-ben a pozsonyi Blömlein Simon. Ipolyi, Besztercebánya. 83.
1118. Ezeket a szobrászati és festészeti iskolákat alapos tanulmány tárgyává tette Ipolyi „A besztercebányai műemlékek” című többször idézett munkájában.
1119. Huszka József közleményei az Archaeologiai Értesítőben, 1885. 212. 1886. 113.

VI. FEJEZET.

Az ötvösség Magyarországon.

Magyarországi egyházak gazdagsága. Ötvösök az Árpádok korában, Kolozsvári ötvösök czéhszabályai. Besztercebányai ötvösök. Estei Hippolyt megrendelése hazai ötvösöknél. II. Lajos. Magyar ötvösművek mennyisége és műértéke. Magyar műirány hiánya. A zománcz. A bizanczi sejtes zománcz. Szent-László ereklyetartó mellszobra. A sodronyos zománcz keletkezési helye. Az egyes műtárgyak kora. A bajmóczi szentségtartó. A zágrábi és nagydisznódi szentségtartó. Széchy Dénes kelyhe. A bars-szent-keresztí kehely. Bakócz Tamás kelyhe. A szepesi székesegyházi és a poprádi kehely. A nagydisznódi feszület. A váradi ampolna. Thúz Osvát és Perényi Ferencz főpásztori botjai. Bakócz Tamás nyakláncza és keresztje. A főrangú körök fényűzése. Drágfi Mária kelengyéjének magyar jegyzéke. Nyakdíszek és násfák előállítására. Díszövek. Gyűrűk. II. Lajos pecsétgyűrűje. Arany és ezüst edények. Mátyás ebédlő termének felszerelése. Bakócz Tamás hagyatéka. Az esztergomi főegyház olajtartó szarui. Fedeles serlegek Bécs-Újhelyen és az Esterházyak fraknói kincstárában. Magyar ötvösök a külföldön. A Dürerek. III. Iván moszkvai nagyfejedelem felszólítása Mátyás királyhoz. Magyar műbefolyás Oroszországban. III. Iván aranypénzei. Symonds nyilatkozata a renaissanceről. Magyarország szerepe az új eszmék szolgálatában. Kiváló szellemeinek törekvése és iránya. A nemzeti műveltség és izlés fejlődésének hatása és eredményei

Az ötvösség hazánkban a legrégebb időktől fogva nagy virágzásnak örvendett, a mit, a nemzet fényűző hajlamai mellett, a templomok ékesítésében és felszerelésében kifejtett pazar bőkezűség magyaráz meg.

A magyarországi egyházak kincseiről az emlékek Szent-István király idejétől fogva szólanak. Hogy azok milyen dúsan halmozódtak össze, tájékozást nyújt, például, IV. László királynak 1276-ban kelt oklevele, melyben elmondja, hogy a veszprémi székesegyházat pártütők feldúlván, kincseiben ötvenezer márkára becsült kárt szenvedett; és az elrablott tárgyak között gyöngyökkel és drágakövekkel ékesített 15 aranykelyhet, 20 ezüstkelyhet, 20 aranyfeszületet, 4 arany és 11 ezüst ereklyetartót, stb. sorol fel.¹

A műkincsek egy része kétségkívül külföldről: Görög- vagy Olaszországból került hozzánk. Azonban már Árpádkorbéli oklevelekben találkozunk a székesegyházak és monostorok körül megtelepedett iparos nép soraiban aranyművesekkel (auri faber). Mikor pedig a városok megalakultak és szervezkedtek, az ötvösök (arany- és ezüst-művesek) mindegyikben külön czéheket alkottak. Az 1473-ik esztendőből fönmaradtak a czéhszabályok, melyekben a kolozsvári ötvösök részletesen megállapítják, hogy annak, ki a czéhbe mint mester belépni óhajt, a vésésben, vertmű készítésében és a drágakő-foglalásban való jártasságát milyen módon kellett mesterremekek készítésével bebizonyítani. Ezen időből három kolozsvári ötvös-mester: Zömör, Honuschek és Goldtschmidt nevét ismerjük.²

Besztercebánya városában, egyik évi számadási könyv tanúsága szerint, 1480-ban nem kevesebb mint hat ötvös dolgozott.³ A korponai Jakab ötvösmesternél rendeltek kupákat a bányavárosok Beatrix királyné zólyomi várnagya részére. Estei Hippolyt esztergomi érsek arany- és ezüst-edények, serlegek, boglárók készítése végett nem fordult Olaszországba, hanem Budán, Körmöczön, Nagybányán tett megrendeléseket. A leltáraiban felsorolt műkincsek között több darab erdélyinek van jelezve. II. Lajos király az udvaránál megforduló külföldi követeknek ajándécul szánt műtárgyakat Budán készíttette.⁴

Jogunk van ezek után fölteni, hogy azon mennyiségre és műértékre nézve egyaránt jelentékeny ötvösművek, melyek a XIV–XVI. századokból hazai egyházainkban és műgyűjteményeinkben fönmaradtak, túlnyomó részben magyarországi mesterek alkotásai.

Ezen kincsek beható és összehasonlító tanulmányozásából kitűnt, hogy az egyes vidékeken szétszórt műkincsek bizonyos rokon vonásokat tüntetnek föl, melyek arról tanuskodnak, hogy közös vagy legalább közel egymás mellett működő, ugyanazon hagyományos, mintegy czéhszerű iránynak hódoló műhelyekben készültek; ámbár a műtárgyak értéke és mestereik képességei tekintetében természetesen a legnagyobb

különbözetek észlelhetők, és a mester genialitása a hagyományos műgyakorlat békóiból kiszabadulván és saját geniusa sugallatait követvén, nem egyszer valóságos műremekek alkotásának magaslatára emelkedett.⁵

Miként a művészet más ágaiban különleges magyar műirányokról szó nem lehet, a magyar ötvösség is mind a formák, mind a technika tekintetében német, olasz és francia minták befolyása alatt állott. Azonban, különösen a zománcztechnika kifejlesztésében, a középkori magyar ötvösség olyan eredményeket ért el, melyek műveinek e téren az elsőséget biztosítják.

A zománcz – fémfestékporból ragasztékokkal készült üveges folyadék, mely a fémmel egyesülni képes – arra van hivatva, hogy az arany és ezüst egyhangú csillogását megtörje, a nemes fémeken a színes rajzok művészi hatását érvényesítse. A legrégebb kortól fogva, a legkülönbözőbb országokban, az izlés és művészet magas kifejlődése magával hozta a zománczozás fölvirágozását is. Chinában és Japánban, Egyiptomban és Etruriában, a rómaiaknál és Bizáncban, az araboknál és a nyugat-európai kolostorokban a legrágább tárgyak főekességét képezte.

A zománcz-technika egyik legművészebb alakítása a bizánczi sejtes zománcz (émail cloisonné), mely abban áll, hogy a fémlapra forrasztott vékony lemezek az alkalmazandó rajznak mintegy körvonalait képezik, s azok közé öntetik a zománcz, ennek megerősödése után pedig a lemezek lecsiszoltatnak, úgy hogy az egész kép mozaikszerűen, a legfinomabb alakzatban és legdúsabb színpompában áll elő. Magyarországon ennek a sejtes zománcznak egy módosított formája különös előszeretettel műveltetett. A fémlapra lemezek helyett csavart, tekert, szemecses (filigrán) sodronyok forrasztattak, melyek a zománcz beöntése és megerősödése után nem csiszoltattak le, hanem kissé kiemelkedve díszes körvonalakat képeztek.

Ilyen sodronyos-zománcz műemlékeink legelső és legkiválóbb eddig ismert példánya Szent-László király monumentális nagyszerűségű ereklyetartó mellszobra, mely a váradi székesegyház számára készült, a honnan a XVI. században a győri székesegyházba került.⁶ Rajta az egész királyi öltöny sodrony-zománczozással van színezve. 1406-tól fogva szólnak róla az emlékek, így tehát a XIV. században készült. A XV. századból templomaink már számos kelyhet őriztek meg, melyek a kupa alján és a talpuzaton ilyen sodrony-zománczos díszítésekkel vannak borítva. A díszítések többnyire a zománcz természetének megfelelő leveleket, virágokat, czimereket, ritkábban szent képeket állítanak elő. A sodrony és zománcz különböző kombinációi szerint, amint majd az egyik, majd a másik lép inkább előtérbe, többféle változatok alakulnak. A sodrony leggyakrabban csak szegélyezi a zománczmezőket. De egy-két kelyhen a zománcz csak arra szolgál, hogy a sodronyokból képzett (filigrán) virágok kelyhét, szirmait, bogyóit, leveleit színezzék.

A zománcznak ez a faja az 1867-ik évi párisi világkiállításon bemutatott magyarországi kelyheken vonta legelsőben magára a szakférfiak figyelmét, a kik azt a véleményt nyilvánították, hogy a sodrony-zománcz olyan műgyakorlatnak tekintendő, mely Magyarországon keletkezett és kizárólag itt műveltetett. Azóta a műtörténeti kutatás arra az eredményre jutott, hogy előzményei Bizáncban találhatók föl, és hogy ismeretes volt Európa más keleti s északi országainak ötvös-műhelyeiben is. Mindazáltal kétségtelen, hogy ezt a műgyakorlatot a magyarországi ötvösök emelték a legmagasabb tökélyre, a miben magyar nemzeti izlés sajátos színhangulatainak nagy része van.⁷

A magyarországi ötvösség fennmaradt műtárgyai készítésének korát a megrendelők és tulajdonosok czimere, vagy a rajtok levő évszám ritkán engedi pontosan meghatározni. A stíl és a technika e tekintetben biztos vezérfonalul nem szolgálhatnak, mert azok hosszú időn át változatlanok maradtak.

Mindazáltal mindjárt a legelső alkalommal, mikor (1876-ban) a magyar ötvösművek összehasonlító tanulmányozása lehetővé vált, feltűnt, hogy azok legnagyobb részben a XV.

századból és a XVI. elejéről valók, és a késő gót izlés formáiban készültek, a melyekhez ötvösműhelyeink még akkor is ragaszkodtak, mikor a renaissance más téren már uralomra emelkedett.

Az isteni tiszteleltre szolgáló szerek között az Úrmutató, vagy szentségtartó nyújtja az ötvösnek a legjobb alkalmat, hogy alkotási tehetségét érvényesítse, mert az alakot teljes szabadsággal választhatja meg és nincs az egyházi szabályoktól megkötve; egyedül arra kell figyelnie, hogy az Úr teste üveggel elzárva és látható legyen. A középkori magyar ötvösök majdnem kizárólag az építészeti idomoktól vették mintáikat, s ezeket gyakran túlhalmozva használták föl. A XV. század második feléből származó szentségtartók közül a 120 centiméternyi magas bajmóczi egyaránt kitűnik rendkívüli méretei, körvonalai egyszerű nemessége és kidolgozásának gondossága által.

Talpának alaprajza négyes karéj, melynek szögleteiből egy-egy hegyes csúcs szökellik ki; az egész talpat díszesen áttört párta fogja körül. Szárán, hatszögletű csonka gulákból alakított két gomb közé áttört csúcsíves ablakokat feltüntető tornyocska van helyezve. A felső gombból nyulánk csonkagula és rendkívül gondosan mintázott két bogáncsszár indul ki. Ezeken nyugszik a szentségház talpzata, a mi áttört pártával és levélindákkal van diszítve.

Maga a szentségház hatszegletes; elő- és hátulsó oldala valóságos ablak gyanánt szolgál, melyeken keresztül az ostyatartó félhold látszik; a négy mellékoltagon a mester vésett vonalakkal csúcsíves ablakokat ábrázolt; két oldalt három támpillér két-két fülkét képez, melyekben egykor szobrocskák állottak. A levéldisztiményekkel koronázott szentségházon karcsú csúcsívekből épült három emeletes torony áll, felül is hat aranybetű van, a melyeknek alakjukat nehéz kivenni. A kehely négy fülkével; a legfelső üres, a középsőben Szent-János apostol, a másik kettőben Szent-Borbála és Szent-Katalin szobrocskája áll. Az oromzatra a keresztet a múlt századbeli restauráló ötvös helytelenül tette.⁸

A zágrábi székesegyháznak a XV. század végéről származó (76 cent. magas) szentségtartója a milyen egyszerű, olyan szép; a cifraságok mérsékelt alkalmazása kiváló nemes jellemet kölcsönöz neki; a részletek erőteljesen vannak kidolgozva.⁹

A rendes alakításoktól merészen, de szerencsésen eltér az erdélyi nagydisznódi (66 cent. magas) egyház szentségtartója, a XV. század végéről, melyet „a legszebb hazai eredetű emlékek egyike” gyanánt magasztal a műtörténelem. Talpa nyolczkaréjú, a melyekből négy félkör alakú, négy pedig hegyes szögletben végződik; pereme sima, pártája hármaskaréjokkal van áttörve; a talp felső mezői simák. A talpat a szártól hatszögletes, alul-fölül hármaskaréjokkal áttört gomb választja el. A szárat áttetsző sötétkék zománcz alapon aranyozott felírás ékíti. A gombot áttört ablakokkal ellátott torony képezi. A henger alakú kristályüveges szentségház talpzatát alul hatoldalú, támpilléres, áttört ablakokkal és oromzattal diszített torony képezi, ezen csonkakup áll, melyből kétoldalt fogasélű lemezek nőnek ki, végeiken hárfát tartó két szirén ül, s rajtok két angyal térdelve az Úr testét imádni látszik. A talpzat legfelső része vastag sodronnyal és lefüggő levélkoszorúval van diszítve. Ezt a szentségház hasonló födelével lilomsoroktól beszegzett pánt köti össze. A szentségház tetején kúpalakú torony áll, melyet hat csúcsíves, ugyanannyi ablak és gerincz diszitenek. Az ormon Szűz-Mária és János apostol között feszület áll. A legértékesebbek ezen részletek között az angyal-alakok, melyek a rendes decoratio színvonalán felülemelkedve, művészi módon vannak kidolgozva. Az egész elsőrangú művész munkája.¹⁰

Középkori kelyheink az alapformát tekintve egyenlők, de constructiv részleteik és disztiményeik, főleg a zománcz alkalmazásával elért színhatás tekintetében, nagy változatosságot tüntetnek föl. A hazai ötvösség önálló művészi munkálkodásáról tesznek tanúságot, sőt kimagasló remek alkotásokat is mutatnak föl.

Első helyen említendő az esztergomi kehely, melyről megrendelőjének, Szécsi Dénes primásnak (1440–1465) czimere nyomán biztosan tudjuk, hogy a Hunyadiak korának elejéről való. Talpa hat körte alakú, sodronnyoktól befoglalt mezőre van osztva, a melyek egyikén a

czimer, a többin sodrony-zománczos rózsák és háromlevelű lóherék vannak előállítva; a talapzatot építkezési diszitményektől kölcsönzött, áttört pártázat szegi be. A kehely szárán a gombot tizenkét sodronyzott levél veszi körül, élét hat kék zománcz-szirmú és arany-szivű rózsza ékíti; a gombon alul is, kupáját körülsodronyzott és sodronyvirágokkal diszitett hat lemez környezi, felső szegélyét pedig finomul kidolgozott liliom-sorozat képezi.

A sodronymű s a zománczozás ritka finomsága, a részek szép aránya és összhangja, az egészek nemes alakja a kelyhet az ilyenmű művek legjelesbjei közé helyezi.¹¹

Közel egykorú ezzel a bars-szent-keresztii kehely. Talpa hat karéjra oszlik, alsó részét áttört művü párta képezi, melyre a karéjok összeszőgellésénél levelek hajlanak alá; e karéjok felső mezőire csavart sodronynyal szegélyezett vastag lemezek erősítvék, melyekre virágok és levelek vannak zománczolva. Hatoldalú nyelét a gomb két részre osztja, minden oldalát áttetsző zománczczal készített virágok diszitik. A gombon tizenkét levélalakú mező látható, felváltva áttört és sodrony-zománczos diszitményekkel. A kupa zománczos virágokkal czifrázott kosárban nyugszik, ezt vastag sodrony hat mezőre osztja; felül fenyűtobozokból és levelekből alkotott koszorú övezi. A mester a zománczdiszítéseken kevés szinnel elégedett meg; de az áttetsző bibor-ibolya, barna, sötét-zöld és az át nem látszó vörös és fehér zománczczal a legváltozatosabb s legösszhangzóbb hatásokat érte el, a melyek minden szemet gyönyörködtetnek.¹²

A XVI. század elejéről való Bakócz Tamás primás kelyhe, mely az Erdődy grófok galgóczi kincstárában őriztetik. Talpa hatkaréjú, pereme sima, pártája áttört; a karéjok összeszőgelléséből egy-egy levél hajlik föl; a vastag sodrony a talp felső részét tizenkét mezőre osztja; az elsőn a primás czimere, zománczozva áttetsző zöld alapon, áttetsző sötétkék színben van előállítva; nyolcz mezőn sodrony-zománczos, hárman pedig sodronyból és gombokból készített virágok diszlenek. A talpat a szártól párkányos tag választja el. A gömbalakú vastag sodronynyal keretelt cikkelyeken váltakozva sodrony-zománczos virágokat és sodronyos köröket láthatni; a cikkelyek közeiben hatszirmú virágok nyílnak, váltakozva kék és zöld zománczczal borítva. A kupának levélkoszorúval szegélyezett kosarán vastag sodrony hat, váltakozva sodrony-zománczos és sodronyos virágokkal diszitett nagyobb mezőt, és hat kisebb háromszögletes mezőt képez, melyekre háromszínű virágok vannak vésvé.¹³

Szintén a XVI. század elejére helyezik a szepesi székesegyház azon kelyhét, melynek talapzatán és kupáján sodrony-zománczos virágok között az ország és a megrendelő czimere van elhelyezve. Ebben a műtörténészek annak legjellemzőbb példáját látják, hogy a sodrony és zománcz együttes felhasználása a középkor magyar ötvöseinek milyen szerencsés vivmánya; s hogy a sodrony-zománcz a legkülönfélébb művészi hatások kiapadhatatlan forrását nyitja meg.¹⁴

Meg kell még emlékeznünk a poprádi áttört és vertmivű kehelyről, mely a maga nemében egyetlen. Ugyanis gyönyörű lombozattal áttört talapzatán mesteri vertműben a templom védszentje, Szent-Egyed legendájának vadászata ábrázoltatik, a vadászok, ebek és szarvasok alakjaival, míg kupája sodrony-zománczczal van diszítve. Rajta a régi középkori s az újabb renaissanceba átmenő művészeti izlés szépen egyesül. Kétségkívül elsőrendű magyarországi művész remeke.¹⁵

Az isteni tiszteletnél használt feszületek között szokatlan alakjával leginkább magára vonja a figyelmet a nagydisznódi egyházé, mely szintúgy, mint ezen egyháznak fentebb ismertetett szentségtartója, jeles mestertől ered.

A 64 1/2 cméter magas, aranyozott ezüsből készült feszület talpa nyolcz karéjú, fele félkör alakú, fele hegyes szögletű; pereme tagolt, pártája áttört. A talp felső mezőit ezüst lemezek borítják, melyekre áttetsző zománczczal borított lapos domborművek vannak vésvé. A domborművek Szent-Mihályt, a mint a sárkányt leszurja, Szent-Katalint, Szent-Pétert és más meg nem határozható szenteket ábrázolnak, zománczozott föliratokkal, melyeknek csak töredékei vannak meg. A szár tagjait nyolczoldalú gombok képezik. Ezek fölött két csonka

gula közt álló nyolcz támpilléres, csúcsives, áttört hátú oromzatos torony emelkedik, a melynek fülkéiben aranyozatlan ezüst-szobrocskák állanak, a támpillérek közé beillesztett mondatszalogokkal. A kereszt karjai hármás karéjokban végződnek, melyekben elől, sodronnyal beszegett aranyozatlan lemezre erősítve, a négy evangelista domború, aranyozott jelvényei láthatók; hátul pedig a sodronnyal szegélyezett lemezen fehér gombok, arany sugarak és csillagok, közepén lilium-koszorus foglalásban csiszolt kristály díszlenek. A kereszt előlapjára feszület van vésvé, mely igazgyöngy-füzérekkel van kirakva. A Megváltó dombormivű szobrán a sebet rubint példázza. A kereszt két oldalából ágak nőnek ki, melyeknek végén Szent-János és Magdolna szobrai állanak. A kereszt karjai közt fölül kétoldalt egy-egy lilium áll, melyeknek belső szirmait áttetsző kék zománcz borítja. A kereszt hátulsó oldalán kék-zománczos levelekből kinövő zöld zománczos ágak vannak, kék zománczos virágokkal, közepén négyszegletes kristály. Az ormon vastag sodronnyból és levélkoszoruból alkotott fészekben hat kis pelikán ül; közepén hatszögletű kristályoszlop emelkedik, s azon mellét tépő pelikán áll.

Az egész műben a compositio eredetiségével és leleményességével összhangzásban áll a művészi kivitel, az öntés és ciselirozás tökélye, a mintázás erőteljessége.¹⁶

Míg az ilyen feszületek elég nagy számban maradtak fenn, nagyon ritkák az ampolnák a miséhez szükséges bor és víz számára. A Magyar Nemzeti Múzeum régiségtára egy szép példányt mutathat föl, mely állítólag egykor a váradi székesegyház kincstáráé volt. Nemes körvonalok, változatos részletek jellemzik. Abban a korban készült, mikor a művész nem volt kénytelen az építészet merev alakzataihoz ragaszkodni, hanem realiticus ötleteket testesíthetett meg.

Hat karéju, változatosan tagolt, áttört pártával szegélyezett talpán körték vannak felhalmozva, melyek közül a finom sodronyhálóval fődött karcsú nyél emelkedik föl. Lapított gombalaku hasát két sorban elhelyezett körték képezik. A sorokat lombos ág választja el, melynek levelei a közöket kitöltik; mindegyik körte hegyén hat sziromba egy-egy gránát van foglalva. A nyak teljesen hasonló a nyélhez, csakogy levelekkel ékes párta által két részre van osztva. Sodronyhálóval fődött kupolaalaku fődélről talpazat emelkedik, melyen keresztvirág s rajta gyermek-alak ül. Az ampolna füle és csöve a test közepétől indulnak ki; az utóbbi sárkánynyakat példáz, szájaul a szörny feje szolgál. A két ampolna fedelének belsején, áttetsző kék zománczos lemezen, két betű (A. és V.) fénylik, melyek arra szolgálnak, hogy mindegyiknek rendeltetését, a bor és víz befogadására jelöljék meg.¹⁷

A fennmaradt pásztorbotok között legszebb Thúz Osvát zágrábi püspöké (1466–1499), mely a zágrábi székesegyház tulajdona. A két méter magasságú, aranyozott ezüsből készült pásztorbot szára egyszerű, de izléses mű; hatoldalú párkányos gyűrűk négy részre osztják; oldalait gotikus és renaissance-stílu, szépen vésett diszitmények borítják: mókusok, madarak, díszedények, lomb- és gyümölcsfüzérek, indák; alsó végének a művész a rendes tövis helyett szokatlan alakot adott: sárkányfejben végződő csonka gúlát. A nódu (gomb) kétemeletes épület, melyen gót ivekkel és sárkányokkal ékeskedő támpillérek és magas ablakok tűnek föl. A gomb talpához elől-hátul pajzsot tartó angyal van erősítve, a pajzson Thúz Osvát püspök czimerével. A görbület nyakán növény-inda körül hajló levelek láthatók; visszahajló végén kis talpazaton az angyali üdvözlet van előállítva; a görbület élén a gotika kedvencz czifraságai, fodros levelek vannak alkalmazva.¹⁸

Eppen korszakunk végén, a gyászos 1526-iki évben készült egy szintén kiváló értékű pásztorbot.

Perényi Ferencz váradi püspök főpásztori botja aranyozott ezüsből való öntött, vert és vésett mű; szárát rávésett körték és pikkelyek diszítik; legalsó végén a következő föliratot viseli: „1526 Jesus Maria.” A kampó alatt a bot nyaka acanthus levelek között kétoldalú oszlopot képez s az oldalakon, levélcsozókkal diszített ivék alatt a következő jelenetek vannak domborműben előállítva: Szent-Joakim és Anna találkozása, az angyal üdvözlete,

Szűz-Mária látogatása Erzsébetnél, Szűz-Mária a templomban, Jézus a jászolban, Jézus a templomban, Jézus az irástudók között. Maga a kampó nyolcz oldalú; hátulsó oldalán levélindák között Jézus királyi őseinek tizenkilencz koronás mellképe ül, a mellékoldalon a tizenkét próféta szobrocskája van, a többi oldalakat virág- és lombdiszítés fűdi. A kampó végéből gránátvirág nyílik, mely fölött lángoló és sugárzó dicskörben Szűz-Mária félalakja emelkedik, jobbjában jogart s balján a gyermek Jézust tartva, fején koronával. A szent szűz háta megett, vastag sodronykeretben a Perényiek czimere áll, mely körül sárkány tekerődzik és fölötte püspöki főveg emelkedik.

A pástorbot jelenleg a nyitrai székesegyház kincstárában őriztetik.¹⁹

Azon értékes nyaklánczokból és keresztkekből, a miket a középkori magyar főpapok viseltek, csak egy maradt fenn, Bakócz Tamás primásé. A mult század első felében az esztergomi várhegyen, az ő kápolnája helyén eszközölt ásatások alkalmával került napvilágra. A kereszt szokatlanul kis mérvű (4 centim. magas, 3 centim. széles); de annál inkább kelt csodálatot az ötvösmester művészete, a mit a parányi téren kifejteni képes volt. A szépen rajzolt, gazdag változatú idomokat kedves összhangzású zománccszínekkel borította el, nemes foglalású drágakövekkel ékesítette. Keretelt háttérből emelkedik ki a kereszt felülete, a mit laposra csiszolt rubinok, gyémántok és smaragdok borítanak. A kövek eszerint a nemzeti színeket tüntetik föl, és egyúttal az egyházi symbolica felfogása szerint a hitet, reményt és szeretetet jelzik. A köveket sima felületű aranyos tokszél kereteli be; az egyes kövek foglalmányai tornyocskák formájára épültek. A keresztet feketére zománccolt szélének ékes vonalú rajza hatásosan emeli ki a dús tagozású és domborművekkel ékeskedő keretből, melynek kecses hajlású csigavonalai, szalagos tekercei, gulái és bogyói ötféle zománcc színompájában ragyognak. A kereszt hátlapjának lemezét, fehér zománcc közepett, keleti minták után komponált, vonalas diszitményű rajz borítja.

A keresztkehez méltó a nyakláncz, melyben vésett gerinczű karikák és hosszukás szemek váltakoznak; amazokat világoskék és fehér zománcc borítja, ezeket szalaggal körülvevett korong két részre választja, és a hozzájuk simuló zománccolt gerezek, szalagok, gyümölcsök diszítik.²⁰

A magyar ötvösművészet hasonló remekművü előállítására gyakori alkalmat talált az előkelő világi urak és hölgyek használatára szánt ékszerekben.

Arról a fényüzésről, a mit a magyar főrangú körökben kifejtettek, tájékozást nyújt egyebek között Drágfi Mária, Drágfi János királyi főasztalnok huga kelengyéjének 1516-ban készített jegyzéke, melynek becsét sokszorosan emeli az a körülmény, hogy magyar nyelven van írva. Ime közöljük egyes részeit:

„Egy násfa (nyak-ék) kiben egy rózsza diamánt vagyon, egy smaragd, egy gyöngyszem, két rubint rózsza. Más násfa, egy rózsza diamánt, egy leán (t. i. leány-alak), három gyöngyszem, egy smaragd, két rubint, gyöngyös levegővel (t. i. rezgővel). Harmad násfa, egy saffil (t. i. zafir), egy jáczint, három rózsagyöngy, két rózsza rubint, egy leán, egy férfió az násfában, gyöngyös levegővel. Nyakára való gyöngyöt ötvenkettőt. Egy arany nyakbavető, köves, kiben hat balaz (t. i. rózsavörös rubin) vagyon, hat saffil, egy jáczint, ötvenkét gyöngyszem; egy aran függő rajta, kiben egy balaz vagyon, két rubint, egy öreg (t. i. nagy) saffil, két gyöngyszem, egy öreg ametiszt, két kisebb ametiszt. Egy aran kereszt, kiben négy rubint, egy diamánt vagyon. Egy kis aran láncz. Egy aran gyűrőt, kiben egy saffil vagyon. Egy aran gyűrőt, kiben vagyon rakott diamánttal Mária. Harmad aran gyűrő, saffil. Negyed aran gyűrő, kiben két hegyes diamánt vagyon. Egy rubintos aran gyűrő. Egy smaragd gyűrő. Egy aran gyűrő, kiben egy emberfő (valószínűleg camea) vagyon. Egy párta-ő (öv, fej-ék) ezüst, kiben nyolcz gira.”²¹

A legnagyobb művészeti gondot a jegyzék élén felsorolt női nyakdiszeknek és násfáknak vagy kösöntyüknek előállítására fordítottak a magyar ötvösök. Az apró ékszerek idomainak kigondolásában változatos és szeszélyes leleményességnek jeleit adták. A

szinhatás biztosítására a zománcz és a drágakövek ragyogása szövetkezett. Az 1884-ik évi kiállításon nem kevesebb, mint 69 ilyen násfa volt kiállítva a XVI. és XVII. századokból. A díszitmények rendszerint emberi vagy állati alakokhoz simulnak. Némelyekben szentek (Mihály arkangyal, Szent-György, Szent-Hubert, Szent-Borbála stb.), másokban mythologiai alakok és jelenetek (nyilazó Ámor, Apolló, az atyját emlőin tápláló Pera stb.), phantasticus alakok (p. o. a szarvastehéneen ülő gitározó nő) és madarak (hattyu, papagály) stb. képezik a központot.²²

Alig lehetséges megállapítani, hogy melyek készültek a mohácsi vést megelőző időkben; miután a renaissance-izlés formái, melyeket föltüntetnek, úgyszólván két századon keresztül használatban maradtak.

A nemzeti díszöltöny lényeges kiegészítő részét képezte az öv, a melyet szintén pazar fénynyel igyekeztek előállítani. A legrégiebbekhez és leggazdagabbakhoz tartozik Nemzeti Múzeumunk kincseinek egyike, mely a kora-renaissance idejében készült, és a melynek díszítéseiben edényből kinövő virágtövek indái és ágai összefüggő egészszé egyesülnek, minden virágtő között pedig gránáttal vagy gyönggyel ékesített zománczos rózsza nyílik.²³

A késő-gót és a kora-renaissance kor ötvöseai a gyűrük készítésénél is érvényesítették finom izlésüket, csodálatot keltő ügyességüket. Korlátolt helyen sok szép részletet tudnak felhalmozni. Az egyszerű pecsétgyűrük mellett, melyeknek fejét vésett czimer vagy ó-kori camea képezi, találunk sodronyos munkával cifrázottakat, melyeknek fejében drágakő van elhelyezve, és olyanokat is, melyeken egymásba font szalagokon virágok, angyal-fejek, griff alakok a zománcz meleg színeit és a drágakövek csillogását tüntetik föl. A fönmaradt régi gyűrük közül megemlítjük II. Lajos király pecsétgyűrűjét, melynek zománczos abroncsa két fej-alakzattal végződik és a melyben az aranyba foglalt magyar czímert „Ludovici II. regis” körirat környezi.²⁴

Az étkező termek díszítésére szolgáló és az asztalnál használatban levő arany-ezüst edények gazdag készletéről, mely a királyi udvarnál, az egyházi és világi urak palotáiban felhalmozva volt, a hazánkban megfordult idegenek jelentései és a leltárak gyakran szólnak. Említést tettünk Mátyás király ebédlőtermének fölszereléséről. Egy olasz fejedelem követének 1521 július 29 én kelt jelentésében Bakócz Tamás primás hagyatékának elárulásáról a következőket olvassuk: „Három napon át az ezüstedényeket úgy hurczolták ide-oda, akárcsak cserépedények lettek volna. Némelyek szerint háromszáz mázsát tett ki sulyuk. Egy aranyműves állította, hogy száz mázsánál mindenesetre több volt. Látni lehetett szarvasokat, madarakat és szarvakat ábrázoló asztaldíszeket, roppant nagyságú edényeket, melyek császári udvartartáshoz sem lettek volna méltatlanok.”²⁵

Ezekből a régi edényekből, kupákból, serlegekből, tálakból és tányérokból alig maradt fön egy-kettő. Azok, a mik az országos és magángyűjteményeket ékesítik, gyér kivétellel mind a XVI. század közepén innen készültek.

Éppen azok a díszedények, a mik művészeti jellegüknél, vagy a rajtok alkalmazott czímereknél fogva a XV. századba helyezendők, Mátyás királylyal hozatnak kapcsolatba. Azonban ezekre nézve kétség merül fel, vajjon nem korábbi eredetűek-e, és vajjon Magyarországon készültek-e?

Mátyás király ajándékából vagy kincstárából bir az esztergomi főegyház három szarvedényt, vagyis díszitményekkel és fődéllel ellátott szarvakat. A legnagyobbiknak alakja majdnem félkör képez. Födele hat domború hólyagra van kiverve, a melyek közül egy csúcsos emelkedik ki, tetején gömbbel. A hólyagokon felváltva fekete kétfejű sast és kétfarku cseh oroszánt feltüntető czimerpajzsok vannak alkalmazva. Nyakán zománczos mezőkön karczműben oroszánforma szörnyeteg és vad ló van ábrázolva, hátukon gyermekekkel. Dereán díszes ezüstövön a cseh oroszán és egy férfialak koronával lábánál van zománczozva. Hegyén gót tornyocskának hat fülkéjében pajzstartó alakok állanak, a pajzsokon a német és cseh czimerekkel. A fülkék fölött és alatt az épületeken alkalmazni

szokott vízhányó torzalakok vannak ábrázolva. A tornyocska tetején Szent-György szobra állott, a mely most már hiányzik, csak a megölt sárkány hever a zöld zománczos mezőn s körülé szétriasztott apró kölykei szétfutnak. Az egész kürtön négy lóheres gerinczdiszitmény húzódik végig. Szárán két angyal ül meghajolva, az egyik kézben siphangszert, a másikban három vonalas hangjegyet tartva; mellettük két sárkány áll. A hatkaréjú talpon a két sárkány, a kétfejú sas és a derekán látható férfialak ismétlődnek.²⁶ A czimerek kétségtelenné teszik, hogy Zsigmond király megrendelésére készült; de a fedél határozott renaissance-modorban van alakítva s talán Mátyás királytól ered.²⁷ Ez és két más hasonló szarvedény régi idő óta az esztergomi székesegyházban az olajszentelésnél használatnak.

A Bécs-Ujhely város kincstárában őrzött fedeles serleg Mátyás király és Frigyes császár czimereit, úgyszintén az 1462. évszámot viseli, a miből azt a következtetést vonhatni le, hogy a jelzett esztendőben létrejött békekötés alkalmából, annak emlékeül készült, talán Vitéz János váradi püspök megrendelésére, ki a béke létrejöttének főtényezője volt.

Ehhez hasonló serleget tartott fön az Esterházy hercegek fraknoi kincstára. A fedelének belsejében látható zománczos Hunyadi-czimer nem egykorú, később, a XVII. században alkalmaztatott reá; de a serleg kétségtelenül XV. századbeli mű. Talpa hét karélyos, pártája áttört mű, felső mezején hét hólyag van kiverve, közöttük zománczos virágokkal. A nyél közepére áttört lombkosár van erősítve, közvetlen alatta zöld zománczos levelek hajlanak le a nyélre, melyet vörös és zöld levelekből font koszorú övez. A hólyagosra kivert serleget a szár fölött szintén koszorú veszi körül, mely zöld levelekből, vörös szirmú és aranyos bibéjü virágokból áll; felső szélét áttört párta és erős sodrony szegélyezi. Kerek fedele két sor hólyagot mutat. A csúcson kereszt-virágpárta fölé helyezett zöldleves koszorúból szabadon álló galy nő ki, melyen két pofázó mokus, két kakas és egy sas tanyáznak; tetején gránátalma nyilik, ebből ismét kis galyacska emelkedik s rajta sólyom ül. Compositioja és kivitele egyaránt kitünő mester művének hirdeti.²⁸

A magyarországi ötvösség magasfokú fejlettségénél fogva nemcsak művei kerültek külföldre, hanem mesterei közül is többen Európa nagyobb városaiban megtelepedtek és tekintélyes állást küzdöttek ki maguknak.

Igy tudjuk, hogy a békésmegyei Gyuláról Miklós ötvös mester (Niklas der Unger) Kölnbe jutott el és ott a város polgárai sorába vétetett föl. Egyik rokona pedig, a békésmegyei Ajtós községből származó Dürer (Thürer=Ajtós) Albert, szintén ötvös mester, 1455-ben Nürnbergbe költözött, ott házasságra lepott és polgárjogot nyert. Az ő fia volt az ifjabb Dürer Albert, hirneves festész, ki a német művészet történetében új korszakot nyit meg.²⁹

III. Iván moszkvai nagyfejedelem, „egész Oroszország ura,” a ki uralkodása elején (1468) Olaszországból hivatott meg építészeket és művészeket, húsz évvel utóbb a tőle búcsút vevő magyarországi követnek (1488 július 29-én) a következő megbizást adta:

„Kérd meg a mi testvérünket Mátyás királyt, mutatná meg hozzánk való barátságát és küldene nekünk ágyúöntő mestereket, a kik értenek ágyúkat önteni és a kik értenek az ágyúkból való tüzeléshez és a városok megszállásához; és küldene hozzánk mestereket, a kik értenek az érczmunkához az arany-, ezüstművességhez és az ércznek a földtől való elválasztásához, mert az én földemben arany és ezüst ércz ugyan van, de azt a földtől elválasztani nem tudják; azután küldjön nekünk ezüstműveseket, a kik tudnak jó ezüst edényeket készíteni, végre kőmives-építőket, a kik értenek templomokat, palotákat emelni és városokat építeni. Amire, pedig a mi testvérünknek, Mátyás királynak, a mi földünkön szüksége lesz azt a mi testvérünktől mi sem vonjuk meg.”³⁰

Arról, hogy Mátyás király ezen felszólításnak megfelelt-e, magyarországi mesterek és munkások Oroszországba mentek-e, a történeti emlékek nem szólnak. Arra nézve pedig, vajjon a magyarországi sodrony-zománczos ötvösművekhez hasonló oroszországi edények és ékszerek technikája magyarországi vagy pedig közös keleti befolyásokra vezetendő-e vissza, a műtörténeti szakférfiak nézetei eltérők.

Azonban a magyarországi műbefolyásnak Oroszországban fennmaradt ép oly kétségbevonhatatlan, mint meglepő emlékét birjuk III. Iván nagyfejedelem aranypénzeiben. Ezeknek előlapján Szent-László király alakja tűnik föl, a nimbuszal feje körül, a bárdal és az ország almájával kezeiben; a hátsó lapján pedig Mátyás czimere: a magyarországi pólyákkal, a kettős kereszttel, és a kettős farkú csehországi oroszlánnal. Csakis a két orosz nyelvű körirat hirdeti, hogy a „nagy Iván” pénze az.³¹

És a magyar műtörténetíró a pénzt forgatva önelégülten megjegyzi, hogy rajza és verete távol áll a magyarországi minta tökéletességétől.³²

Az angol Symonds, a renaissance egyik legavatottabb történetírója, a nemzetek „lampadophoriájának” (fáklya-versenyének) nevezi azt a látványt, amit az emberiség művelődésének története nyújt, amikor „az antik műveltség szent tüzét a haldokló Hellas kezéből Olaszország átveszi, és azután az észak nemzeteinek adja tovább.”

Az észak ezen nemzetei között – mint láttuk – a magyar volt legelső, mely ezt a tüzet Olaszországtól átvette, hogy lángját szorgosan élesztve, fényének terjesztésében hathatósan közreműködjék.

Nemzetünk művelődési története nem mutathat föl az irodalom és művészet terén olyan nagy neveket, milyenekkel Olaszország kérkedhetik; de a XV. század második felében és a XVI. század első negyedében szellemi élete ugyanazon eszmék szolgálatában, ugyanazon aspiratiók uralma alatt állott, melyek az olaszországi renaissance-ot megalkották és az újkor szellemének tartalmát képezik.

A művelt köröket, egyháziakat és világiakat, egyaránt nálunk is megragadta a „szépnek cultusa” és az „egyéniség felszabadításának” vágya; nálunk is a legkiválóbb szellemeket foglalkoztatta az nagy probléma: az emberi műveltségnek egy évezreden át uralkodó tényezőjével, a kereszténységgel, öszhangzásba hozni a classicus hagyományokat.

Vitéz János a retorikában, Janus Pannonius a költészetben, Hunyadi Mátyás a politikában, Werbőczy István a jogtudományban, és mindannyian, mint műpártolók, a művészek birodalmában erőfeszítéseket tettek az ellentétes irányok kiegyenlítésére.

Ezen törekvésnek talán legjellemzőbb kifejezését és emlékét őrizte meg éppen renaissance-korbéli műkincseink legbecsesebbike, Mátyás király főntebb ismertett kálváriája, mely kétségkívül minden részletében a nagy király utasítása szerint készült, és a melyen a megváltás történetének legfenségesebb jelenetei a pogány mythologia alakításainak talapzatára helyezve szemlélhetők. Szintúgy, a mint a Vatikán egyik termében, II. Julius pápa megrendelésére, a nagy Rafael ecsete az oltári szentség diadalát ábrázoló remekműve mellé az Apollo körül csoportosuló Parnassust, a Platot és Aristotelest környező athénei iskolát helyezte el.

Azonban az a lendület, amit az új eszmények, a műveltség és ízlés fejlődése a szellemi életnek kölcsönöztek, miként Olaszországban, úgy hazánkban sem bizonyult képesnek, hogy a nemzet politikai hanyatlását, az ország feldarabolását, az idegen befolyás uralomra jutását feltartóztassa.

A nemzeti élet talajából sarjadzó eszmék és vágyak hatalmának volt fönntartva az a hivatás, hogy Magyarországot az enyészettől megóvja, állami önállóságát biztosítsa és politikai súlyát visszaállítsa.

1120. Fejér, Codex Dipl. VII/II. 46.

1121. Finály Henrik közleményei az Erdélyi Múzeumegylet évkönyvei II. kötetében.

1122. Ipolyi, Beszterczebánya műveltségtörténete. 614.

1123. Archaeologiai Értesítő, 1890. 107, 229.

1124. A magyarországi ötvösművek beható tanulmányozására a két izben, 1876-ban és 1884-ben Budapesten rendezett kiállítás nyújtott kedvező alkalmat. A hazai mű- és történeti emlékek 1876-ik évi kiállításáról és az 1884-ik évi magyar történeti ötvös-műkiállításról szakszerű lajstromok és tanulmányok jelentek meg. Az utóbbi kiállítás legkiválóbb tárgyainak Párisban készült chromolitografikus és fénynyomatu képeit, Pulszky Károly és Radisics Jenő ismertető szövegével, a

párisi Lévy-czég 1886-ban „A magyar ötvösség remekei” cím alatt, magyar és francia nyelven, két kötetben adta ki.

1125. Rajzát ezen munka II. kötete mellékletként foglalja magában.
1126. A magyar zománczczal egész kis irodalom foglalkozik. A szakközlönyökben megjelent számos értekezés közül csak kettőt emelünk ki: Ipolyi Arnoldét a Századok 1876-ik évfolyamában és Pulszky Károlyét az Archaeologiai Értesítő 1881-ik évfolyamában.
1127. Ötvösség remekei, I. 67.
1128. Ugyanott, II. 83.
1129. Ugyanott, II. 61. És Ötvösműkiáll. kalauz, II. 48.
1130. Bock mondja ezt róla: Der Schatz der Metropolitankirche zu Gran. 41.
1131. Ötvösség remekei, I. 66.
1132. Ötvösműkiáll. kalauz, II. 77.
1133. Ötvösség remekei, I. 106.
1134. Ipolyi idézett értekezése.
1135. Ötvösség remekei, I. 121. Ötvösműkiáll. Kalauz, II. 46.
1136. Ötvösség remekei, I. 88.
1137. Ugyanott, I. 48.
1138. Ötvösműkiáll. kalauz, II. 93. Bunyitay, A váradai püspökség története, III. 72.
1139. A kereszt és a láncz egy része a Magyar Nemzeti Muzeum régiségtárában, a láncz egy másik része gróf Zichy Paulai Ferenczné birtokában van.
1140. Mai mérték szerint egy gira = 245 gramm. A jegyzék eredetije az országos levéltárban. Kiadta Zolnai, id. m. 203.
1141. Számos ilyen násfa rajza közölve van az Ötvösség remekeiben, II. 19, 27.
1142. Ugyanott, I. 127.
1143. Gróf Andrassy Manó gyűjteményében. Ismertette az Archaeologiai Közlemények II. kötetében.
1144. Erdődi Bakócz Tamás élete. 201.
1145. Leírását Zalka János adta a Magyar Sion 1863-ik évfolyamában.
1146. Ipolyi idézett értekezésében.
1147. Talpán N. betű van bélyeg gyanánt ütve. De ebből nem következik, hogy nürnbergi mű. Ötvösség remekei, II. 23. A Mátyásnak tulajdonított arany serleg, mely soká a vasmegyei Rummy család birtokában volt és a Rotschild-gyűjteménybe került, a rajta látható fölirat tanúsága szerint Brieg sziléziai városnak 1474-ben a ligniczi herceg számára készített ajándéka volt; a mi azonban nem zárja ki azt, hogy a serleget a ligniczi herceg később Mátyásnak ajánlotta föl.
1148. Dürer saját naplójában találjuk a magyarországi származására vonatkozó följegyzéseket, a melyeknek hitelességéhez eszerint kétség nem fér. Ez a napló több kiadásban látott napvilágot, legujabban: Dürers schriftlicher Nachlasz. (Halle, 1893.) Származása kérdésével behatóan foglalkozott Haan Lajos „Dürer Albert nevével s családja származási helyéről” című munkájában. (Békés-Csaba, 1878.)
1149. Az emlékiratot oroszról magyarra fordítva közölte Géresi Kálmán a Századok 1879-iki évfolyamában.
1150. Rajzát kiadta Chaudoir, Aperçu sur les monnaies russes. Páris, 1836–7., és Rupp Jakob, Magyarország pénzei. (Pest, 1847.)
1151. Henszlmann Imre, Régészeti Emlékek, II/II. 222.